

SEMLEGESSÉG, AUTONÓMIA, DROGFOGYASZTÁS*

BEVEZETÉS

Az utóbbi pár évtizedben a kiszabott börtönbüntetések száma meredeken emelkedett. Ez már az államhatalom és az egyéni szabadság közötti kényes egyensúly elmozdulását sejteti. A rács mögött élő amerikai állampolgárok száma nemrégiben túllépte az egymilliót, s ezzel elérte, sőt meg is haladta az 1980-as mértéket. A százezer főre eső bebörtönzések száma (645) a világon talán a legmagasabb, és a belátható jövőben szinte bizonyosan az is marad.¹

A legfontosabb tényező, amely a börtönlakók számának ilyen figyelemre méltó növekedéséhez vezetett, a droggal kapcsolatos törvénysértések egyre szigorúbb büntetése volt. 1980 óta a kábítószer-fogyasztók és -kereskedők bebörtönzési aránya több mint ezer százalékkal nőtt. Évente több embert börtönöznek be drogokkal kapcsolatos bűncselekményekért, mint ahányat 1920 és 1970 között minden más bűncselekmény miatt együttvéve. Az új börtönlakók több mint egynegyede „csak drogos” cselekmény miatt részesült büntetésben, vagyis anélkül, hogy bármilyen más erőszakos vagy bűnös magatartást tanúsított volna. Az Egyesült Államokban egy adott napon több mint négysszázezer személy van elzárva drogokkal kapcsolatos bűncselekményekért, s harmaduk kábítószer pusztta birtoklásának vádjával.² Ez a trend túlnyomórészt a kisebbségekkel hozható összefüggésbe. Bár a kisebbségek ugyanolyan valószínűséggel használnak tiltott drogot, mint a fehérek, mégis aránytalanul többet börtönöznek be közülük, mint ahogyan azt a droghasználók összességén belüli arányuk alapján várhatnánk.³

A bebörtönzés alkalmazásának egyértelműen el túlzott mértékét különféle stratégiák bevetésével próbálták meg visszafogni és csökkenteni. A börtönviszonyok elemzése során olyan elgondolásokkal kezdtek foglalkozni, hogy miként lehetne bebörtönzés nélkül büntetni,⁴ és nem kevés igen megfontolandó és elismerést érdemlő ajánlással álltak elő. Nem várhatjuk azonban, hogy ez a trend visszaforduljon, hacsak a büntetőjog tartalmi felülvizsgálata nem következik be.

Egy demokratikus államban a polgároknak vitában kell eldönteniük, hogy az a viselkedés, amelyért embereket megbüntetnek, továbbra is a büntetőjogi szankciók körébe tartozó legyen-e. Erősen kétlem, hogy a kikapcsolódás céljából történő droghasználat büntetőjogi szankcionálása igazolható lenne egy liberális politikai meggyőződésű ember számára elfogadható alapon.⁵ Meggyőződésemet azonban nem könnyű alátámasztani, mivel rengeteg különféle liberális elmélet létezik. Ezért két fontos tekintetben korlátoznom kell érvelésemet. Figyelmem legnagyobb részét azokra a liberális elméletekre fogom korlátozni, amelyek azt követelik, hogy az állam maradjon közömbös az olyan felfogásokkal szemben, hogy mi-ben is áll a jó élet, amennyiben ezek a felfogások az ésszerűség bizonyos korlátai között mozognak.⁶ Az elméletalkotók azonban még ezen a táboron belül is eltérő értelmezéseit adják annak, hogy mit követel a semlegesség; nagyrészt azért, mert különbözőképpen védelmezik annak szükségességét, hogy az állam maradjon semleges.⁷ Ezért a semlegesség melletti észérvek közül csak az egyikre fogok összpontosítani. Figyelmem nagyrészt annak a semlegességnek a védelmére fog irányulni, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy megvédjük az emberi autonómiát. Tanulmányom végén arra a valószínűnek tetsző következtetésre jutok, hogy ez az észérv nem igazolja az olyan droghasználat kriminalizálását, amely a semleges liberálisok számára elfogadható. Aki kiinduló premisszámmal egyetért, annak oka van aggódni azzal kapcsolatban, hogy jelentős számú egyént igazságtalanul börtönöznek be.

A drogtilalmakkal kapcsolatos, a semlegesség mellett szóló érvrendszeremet azonban csupán próbálkozásszerűként jellemezném, két okból. Egyrészt az általam vizsgált észérvek kudarca aligha bizonyíthatja, hogy más, alternatív ésszerűségi indoklások nem járhatnak több sikerrel. Másrészt az érvek, amelyeket felhozok, nem tekinthetők végérvényesen meggyőzőknek. Azt állítom ugyanis, hogy a jelentősebb érvek, amelyeket a liberális semlegesség alapján a droghasználók ellen fel lehet hozni, látszólagos plauzibilitásukat abból merítik, hogy úgynevezett „legrosszabb

* Szeretnék köszönetet mondani Ruth Chang professzornak, a Columbia Law School Legal Theory Workshop tagjainak és a Philosophy & Public Affairs szerkesztőinek számos igen hasznos észrevételükért.

eset forgatókönyveket” vesznek alapul, majd ezek alapján általánosítanak, miközben már a legrosszabb esetből való kiindulással, a kezdet kezdetén eltorzítják a droghasználat tipikusabbnak mondható realitáseit. Jóllehet érvrendszerem csupán feltételezésen alapul, remélem, sikerül legalább általánosságban gyengítenem valamelyest a drogokra vonatkozó tilalmak igazolását.

Jóllehet a semlegességi megszorítást inkább csak előfeltételezem, semmint védelmezem,⁸ a drogtilalmak kérdése alkalmat szolgáltat arra, hogy megjegyzést fűzzek egy érvhez, amelyet olykor fel szoktak hozni mellette. John Rawls, amikor azt fejtegeti, hogy a jóról alkotott egy bizonyos elképzelésnek az egész társadalomban való elterjesztése az államhatalom elnyomó használatát tenné szükségessé, az inkvizícióra utal.⁹ A perfekcionista állammal kapcsolatos eme álláspontot azonban többen is megkérdőjelezték; például George Sher, aki azt válaszolja, hogy „kormányunk régóta nem semleges, mégis sikerül viszonylagos harmóniában élnünk”.¹⁰ Állítását Sher természetesen számos kiválasztott példával tudja megerősíteni. A válaszában használt többes szám első személy, a „mi” azonban aligha foglalhatja magában azt a sok százezer amerikai állampolgárt, akit droggal kapcsolatos bűncselekmények miatt bebörtönöztek, vagy azt a megközelítőleg nyolcvanmillió amerikai állampolgárt, akik valamikor illegálisan fogyasztottak drogot, de sikerült elkerülniük a vádeljárást és az ítéletet. A drogháború áldozatainak pusztaszáma is Rawls intő szavait igazolja.

Hogy a droggal kapcsolatos tilalmak védhetők-e liberális alapokon, az nagyrészt attól függ, mit értünk liberalizmuson. Jelen tanulmány első részében felvázolom a semlegességpárti liberális érvrendszert a kikapcsolódást szolgáló drogfogyasztás mellett, és megvitatom legsebezhetőbb előfeltevéseit és elköteleződéseit. A második részben kritikai vizsgálatnak vetem alá a drogfogyasztók megbüntetésének egyik igazolását, amely a személyi autonómia védelmének értékéből vezethető le – egy olyan értékből, amelyet számos filozófus idézett gyakran mint olyasmit, ami alap arra, hogy a semlegességi megszorítást magunkévá tegyük. Arra a feltehetőleg tartható következtetésre jutok, hogy a droghasználat tilalma semleges liberális alapon igazolhatatlan. Bár remélem, a drogok általában vett tiltásának igazolhatóságába vetett bizalmat is sikerül megrendítenem, tisztában vagyok azal, hogy egyes filozófusok úgy fogják értelmezni érveimet, mint amelyek zavarba ejtők a liberális semlegesség szempontjából, vagy akár ellenpéldaként jönnek szóba vele szemben. Szó mi szó, a kikapcsolódást szolgáló drogélvezet szelleme sokkal inkább a liberalizmus ellen intézett támadásokat élte, mint a védelmében felhozott érveket.¹¹

A következőkben felvázolom és kritikailag megvizsgálom azt az „affirmatív érvrendszert”, amely a liberális semlegesség alapján megengedhető droghasználat mellett szól. Maga az érv szinte becsapósan egyszerű: nem több mint három premisszában kifejtendő. Mondandóm nagy részében azt vizsgálom, hogy a semlegességpárti liberális gondolkodás miként állhatna ellen ennek az érvnek. Ennek tárgyalása segít annak meghatározásában, hogy milyenek kellene lennie egy (valós vagy képzeletbeli) drognak ahhoz, hogy egy a semlegesség iránt elkötelezett liberális betiltsa használatát. Az ennek kapcsán megvitatásra kerülő problémák nem függenek egyetlen olyan igazolástól sem, amelyet egy liberális a semlegességi elv elfogadása mellett felhozhatna; ezekre a második részben térek majd ki. Nem kívánom azt a látszatot kelteni, mintha a felvetett viták bármelyikét is eldönteném. Úgy vélem azonban, az előadott megfontolások okot adnak annak a következtetésnek a levonására, hogy az affirmatív érvrendszert a semlegesség iránt elkötelezett liberális meggyőzőnek kell hogy találja.

Az affirmatív érvrendszer a következő.

1. Az állam semleges kell hogy legyen a jó életről alkotott ésszerű felfogások irányában.

2. A jó életről alkotott ezen ésszerű felfogások némelyike magában foglalja a drogok kikapcsolódás céljából való használatát.

3. A viselkedés irányában tanúsított semlegességet sérti a szóban forgó viselkedés büntetőjogi tiltása. Ezért

az államnak nem szabadna büntetőjogilag tiltani a drogok kikapcsolódás céljából történő használatát.

Az affirmatív érvelés két első premisszája azt alapítja meg, hogy a jó életről alkotott ésszerű felfogások az állami semlegesség tárgykörébe tartoznak, és hogy ezen felfogások némelyike magában foglalja a drogok kikapcsolódás céljából történő használatát. Vajon elfogadható állítások-e ezek? A két premissza által felvetett viták a vizsgált probléma összefüggésében nehezen tisztázhatók. Mint jeleztem, inkább feltételezem, semmint védelmezem a jó életről alkotott felfogásokkal szembeni állami semlegesség elvét. Ez a feltevés azonban nem zár ki minden lehetséges vitát az első premisszával kapcsolatban. A teoretikusok ellentétes nézeteket vallanak arról, hogy mi is egy a jó életről alkotott felfogás. Különösen eltérő nézeteket vallanak abban a kérdésben, vajon ízlések és preferenciák kielégítése részét kell hogy alkossa-e egy a jó életről vallott felfogásnak; s ha igen, milyen mértékben. Azonban ha egy ilyen felfogásba nem foglaljuk bele bizonyos ízlések és preferenciák kielégíté-

sét, akkor aligha van alapunk elfogadni a második premisszát – vagyis azt, hogy ezen ésszerű felfogások némelyike magában foglalja a drogok kikapcsolódás céljából való használatát. Ezért a jelenlegi összefüggésben az első premissza tárgyalása elválaszthatatlanul magában foglalja a második premissza tárgyalását.

Miben áll egy felfogás a jó életről? Azok a liberálisok, akik a jó életről alkotott felfogásokat az állami semlegesség tárgyának tekintik, ritkán szolgálnak részletes ismertetéssel arról, mire is kell kiterjednie ennek a kifejezésnek. Rawls annyit mond, hogy egy a jóról alkotott felfogás nem egyéb, mint „azok a célok, amelyek érdemesek arra, hogy odaadón kövessük őket”, részletekbe azonban nem bocsátkozik.¹² Elképzelhető, hogy Rawls azért nem vonultatja fel a követésre érdemes célok példáinak széles skáláját, mert ezzel is saját álláspontját akarja alátámasztani.

Ronald Dworkin nem ennyire tartózkodó és szűkszavú. A jó életről alkotott egy-egy felfogást ő arról alkotott nézetnek tekinti, hogy „mi ad értéket az életnek”.¹³ Az életnek értéket adó tevékenységek példái között a filozófusoknál már megszokott elmélkedés mellett Dworkinnál olyasmi is szerepel, mint a tévénézés és a sörivás.¹⁴ A példák tanulságosak, amennyiben jelzik, hogy még a legföldhözragadtabb tevékenységek is részét alkothatják egy személy jó életről alkotott felfogásának. Dworkin tehát idesorolja legalábbis bizonyos ízlések és preferenciák kielégítését. Ha pedig ez így van, jó okunk van arra következtetni, hogy Dworkin megengedné, hogy a kikapcsolódás-szerű drogélvezetést a jó életről alkotott felfogás részének tekintsük. De Dworkin tulajdonképpen valóban ide is sorolja a kikapcsolódás-szerű drogélvezetést, hiszen a példájában szereplő sörben található alkohol ténylegesen drognak minősül.¹⁵

Bizonyos vezető liberálisok állásfoglalását leszámítva milyen általános megfontolással tudjuk indokolni, hogy a jó életről alkotott felfogásba belevegyük legalább bizonyos ízlések és preferenciák kielégítését?¹⁶ A legjobb válasz, azt hiszem, az, hogy minden ízlés és preferencia kizárása az intuícióval ellentétes eredményekre vezetne, amennyiben kivonná a semlegességi megszorítás hatása alól nagy részét annak, amit értékelünk és amit egy igazán liberálisnak mondható elméletnek védelemben kell részesítenie. Jellegzetesen és kizárólag ízlésen és preferencián alapuló döntés például az, hogy inkább pizzát eszem és nem gyümölcsöt, inkább kék inget viselek, mint zöld pulóvert, inkább vörösborot iszom, mint fehérét, vagy hogy inkább szakállt növesztek, mint hogy borotválkozzam. A semleges liberalizmus fölöttébb illiberális színezetet öltene, amint az ilyen típusú döntések védtelenül maradnának s ily módon kriminalizálhatóvá válnának.

A szóban forgó tevékenységek közül sok valóban kriminalizálhatóvá is válna a semlegességi megszorítás védelme nélkül. Álljunk meg egy pillanatra és tűnjünk el rajta, miért is van ez így. A semleges liberálisok többnyire szűkszavúan nyilatkoztak azokról a feltételekről, amelyeknek teljesülniük kellene ahhoz, hogy kriminalizáljuk azokat a tevékenységeket, amelyekre a semlegességi megszorítás nem vonatkozik. Ezek a feltételek azonban minden valószínűség szerint minimálisak. Tegyük föl, hogy az állammal szemben nem támasztanánk azt a követelményt, hogy tetszőleges ízlések és preferenciák kielégítése vonatkozásában semleges maradjon. Tegyük föl továbbá, hogy az emberek csak azért esznek inkább pepperonit, mint brokkolit, mert jobban szeretik az ízt. Adva ezeket a feltételeket, a kérdés a következő: milyen feltételeknek kellene teljesülniük ahhoz, hogy kriminalizáljuk és ezért bebörtönözzük azokat az embereket, akik pepperonit esznek.

A kérdésre különböző válaszok adhatók. Az egyik utilitarista: az állam igazoltan kriminalizálhat minden olyan tevékenységet (amelyre a semlegességi megszorítás nem vonatkozik), amelynek nettó egyenlegében a károk meghaladnák a hasznokat. A kriminalizációnak ez a megszorítása igazán nem merő formalitás. A fő nehézség azonban az, hogy senkinek nincs a leghalványabb elképzelése sem arról, vajon a pepperoni betiltásából nagyobb kár vagy nagyobb haszon származna-e.¹⁷ Talán a tiltás mellett lenne könnyebb érvelni – végtére is a pepperoni mellett nem sokat tudunk felhozni azon kívül, hogy az íze sok embernek élvezetet okoz. A hasznok és a károk utilitarista összemérhetősége szempontjából azonban egy ilyen gondolat nem több, mint sejtés.

Jogrendszerünk ténylegesen egy másik választ ad: a kérdés eldöntését rábízta a demokratikus folyamatra. A törvényhozó szervnek meg kell engednünk, hogy kriminalizálja a pepperoni-evést abban a valószínűtlen esetben, ha ténylegesen így döntené. Természetesen a többség alkotmányos korlátozásoknak van alávetve. Amennyiben azonban „alapjogok” nem sérülnek és a törvény nem céloz meg semmiféle „gyanús csoportot”, akkor feltételezett tiltásunk csak egyetlen alkotmányos megszorításnak tartozik megfelelni: annak, hogy „racionális alapja” legyen.¹⁸ Ezen a próbán csak nagyon kevés törvény nem megy át. Mivel az az ítélet, hogy a pepperoni fogyasztása egészségtelen, ésszerű, az államnak pedig érdeke az egészség védelme, világos, hogy ennek a feltételezett tiltásnak ésszerű alapja van. Az állam tehát szabadon bebörtönözhetne embereket pepperoni-evésért.

Az előbbi válaszok mindegyike feltűnően illiberális. Amikor az állam megalkotja a büntető törvénykönyvet, azzal betilt bizonyos viselkedést, de azt nem

mindig tudja megakadályozni. Bizonyos emberek úgyis meg fogják szegni a törvényt, továbbra is fognak – noha már illegálisan – pepperonit fogyasztani, bármit mondjon is a törvényhozás. Amikor a törvény-szegés bebörtönzéshez vezet, egy alapvető jog, a személyes szabadság joga sérül. Egy ilyen törvény jóváhagyásához és kikényszerítéséhez nem elég az utilitarista kalkuláció által kihozott várható nyereség vagy a pusztán „ésszerű alap”. Minden olyan büntető-törvény, amely megfosztja az embereket a személyes szabadság alapvető jogától, szigorúbb feltételeknek kell megfeleljen.¹⁹

Egyetlen politikai filozófus sem törődhet bele abba, hogy százazrek veszítik el személyes szabadságukat egyszerűen azért, mert egy törvényhozó testületnek utilitárius oka vagy ésszerű alapja van arra, hogy bebörtönözze őket. Konkrétabban fogalmazva: egy liberális nem nyugodhat bele abba, hogy liberális elmélete megengedje, hogy az embereket a pepperoni-evés büntetése miatt bebörtönözzék. Ha a liberalizmust az általa védett tevékenységeken keresztül kívánjuk azonosítani, akkor ez a feltételezett tiltás még jobb próbaköve egy adott elmélet liberális vagy nem liberális természetének, mint a pornográfia vagy az abortusz. A semleges liberálisokat azonban minden jel szerint nem nyugtalanította különösebben, mennyire csekély védelmet nyújt elméletük az olyan ízlések és preferenciák kielégítésére, amelyekre a semlegességi megszorítás vélhetőleg nem áll. Gyanítom, az érdeklődésnek ezt a hiányát az magyarázza, hogy a mai nyugati államok gyakorlatilag semmilyen hajlamot nem mutattak arra, hogy kriminalizáljanak olyan tevékenységeket, mint amilyen például az egészségtelen ételek fogyasztása.²⁰ Az emberek ezért magától értetődően adótnak veszik az ilyen szabadságokat, arra pedig, hogy valamilyen ésszerű indoklás védelme alá vonják őket, nem indít semmilyen gyakorlati szempont. Ezzel szemben állandó éberség szükséges ahhoz, hogy az állam által fenyegetett konkrét szabadságokat (például a szólásszabadságot) megvédelmezzük. Nem nehéz elképzelni azonban, micsoda felháborodás törne ki mind a politikai filozófusok, mind a nagyközönség soraiban, ha valaki azt javasolná, hogy kriminalizálják bizonyos egészségtelen ételek, például a pepperoni fogyasztását. Biztos vagyok benne, hogy a liberálisok azon nyomban elméletük lázas vizsgálatához látnának, hogy valamilyen alapot találjanak benne egy ilyen felháborító törvény elítélésére.

A legkézenfekvőbb alap természetesen magának a semlegességi megszorításnak az alkalmazása. Vagyis a jóról alkotott felfogás, amely a semleges liberalizmus értelmében megengedett az emberek számára, magában foglalja annak szabadságát, hogy olyan ételt

fogyasszanak, amelyet akarnak. Ez a konklúzió perdöntő a droghasználattal kapcsolatos egész érvelésem számára. Ha bizonyos ízlések és preferenciák kielégítését nem vonjuk a jóról alkotott felfogások körébe, akkor a kikapcsolódás-szerű droghasználat csak úgy, mint az ételek ízükért való fogyasztása, nem valószínű, hogy védelemben részesül a liberálisok részéről. Természetesen voltak, akik megpróbálták bizonyos drogok használatát olyan állítólagos pozitív hozzájárulásukra hivatkozva megvédelmezni, mint a spiritualitás vagy a művészi kreativitás. A droghasználat mellett felhozott ilyen érveket nem lenne szabad meg gondolatlanul visszautasítani. Ezek a törekvések, ha másra nem, arra mindenképpen jók, hogy rávilágítsanak, mennyire nehéz megmondani, hogy egy adott tevékenység a kikapcsolódás-szerű droghasználat kategóriájába sorolandó-e vagy sem.²¹ Ennek ellenére úgy hiszem, az ilyen pozitív hatások csupán nagyon kis részét ragadják meg annak, hogy miért is olyan elterjedt bizonyos tiltott drogok fogyasztása. A marihuána és a kokain népszerűsége semmivel nem rejtélyesebb a csokoládé népszerűségénél. A legtöbb ember azért él tiltott droggal, mert élvezi a hatásait, nem pedig azért, mert reméli, hogy spirituálisabb vagy kreatívabb lesz tőle. Vagyis a marihuána és a kokain használata elsősorban a kikapcsolódást szolgálja. Azt kérdezem ezek után: nyújt-e védelmet a semlegességi megszorítás a drogok élvezetszerzés vagy a jóérzés fokozása céljából történő használata számára.

A nehezebb kérdés szerintem nem annak eldöntése, hogy a semlegességi megszorítás alkalmazható-e tetszőleges ízlések és preferenciák kielégítésére, hanem annak meghatározása, hogy a kikapcsolódás-szerű droghasználat a liberális által megvédendő dolgok közé sorolandó lesz-e, ha egyszer bizonyos ízlések és preferenciák kielégítését a jó életről alkotott felfogáshoz tartozónak tekintjük. Egyetérthetünk abban, hogy a jó élet nem kívánja meg minden létező ízlés és preferencia kielégítését. Nem törekszem arra, hogy kimerítő felsorolást adjak minden ízlésről és preferenciáról, amelyet nem szükséges kielégíteni egy a jó életről alkotott felfogás keretén belül.²² Amint megengedjük, hogy bizonyos ízlések és preferenciák – például a pepperoni preferálása – kielégítése megérdemli a védelmet, a produktívabb stratégia az lesz, hogy olyan okokat keresünk, amelyek a drogok kedvelését vagy preferálását kizárják a megvédendő preferenciák közül. Röviden áttekintek három ilyen okot és amellet fogok érvelni, hogy egyik sem szolgáltat meggyőző alapot ahhoz, hogy minden kikapcsolódás-szerű droghasználatot kizárjunk a jóról alkotott ama felfogásból, amelyre a semlegességi megszorítás vonatkozik. Általánosságban ezek az okok nem igazolják jobban (gyakran kevésbé igazolják), hogy a kikapcsol-

lódási céllal folytatott droghasználatot kivonjuk a liberális semlegesség hatóköréből. Mivel nincsen meggyőző alap arra, hogy diszkvalifikáljuk ezt a konkrét ízlést vagy preferenciát, levonom a következtetést, hogy a kikapcsolódás-szerű droghasználat jogosult a semleges liberálisok védelmére.²³

Vegyünk fontolóra néhány jól ismert okot, amelyet amellet szottak felhozni, hogy egy adott ízlés és preferencia kielégítését vonjuk ki a semlegességi megszorítás alá eső, a jó életről alkotott felfogás hatálya alól. A legjobb ilyen ok talán az, hogy bizonyos ízlések és preferenciák a preferencia tárgyát illető ténybeli tévedésen alapulnak. Egy tévedés materiális akkor, amikor az ember megváltoztatná ízlését vagy preferenciáját, ha megtudná az igazságot. Vajon diszkvalifikálható-e ezen az alapon a kikapcsolódás célját szolgáló droghasználat? Ezt a lehetőséget nem lehet elvetni. Egy adott drog, például a kokain melletti ízlés vagy preferencia kétféle alapon alapulhat ténybeli tévedésen. Egyrészt az ember tévedhet azzal kapcsolatban, hogy a kokain használata létrehozza a fokozott jóérzés pszichikai állapotát. Másrészt tévedhet a kokain kockázataival – különösen egészségügyi kockázataival vagy függőségi potenciáljával – kapcsolatban.

A tiltás hívei azt állították, hogy a drogot használók mindkét tévedésben elmaraszthatók. Azok, akik a droghasználat élvezetét csalókéának mondják, az első tévedéssel vádolják a droghasználókat.²⁴ Ezen gondolkodási irányzat szerint a kikapcsolódás-szerű droghasználók *valójában* nem élvezik a drogot. A droghasználatra indító motivációkat ritkán magyarázzák ugyanazokkal a fogalmakkal, mint más kikapcsolódás-szerű tevékenységeket, gyakrabban az azonos körülből álló vonatkoztatási csoport nyomásának, az unalomnak, az elidegenedésnek, az éretlenségnek, a depressziónak vagy valamely más emberi patológiának tulajdonítják. Akik ettől a véleményétől eltérnek és nyilvánosan kijelentik, hogy a droghasználat élvezetes, azokat nevetségessé teszik és felelőtlenként bélyegzik meg.

Ez a stratégia, amellyel a kikapcsolódás-szerű droghasználatot ki akarják vonni a liberális védelem hatóköréből, meglehetősen valószínűtlen. A droghasználók esetében ugyanolyan valószínűséggel számíthatunk arra, hogy élvezik preferenciájuk tárgyát, mint bármely más fogyasztási cikk használóinál. Természetesen találhatunk olyanokat is, akik bevallják, hogy az általuk fogyasztott drog már semmiféle élvezetet nem nyújt számukra. Nincs bizonyíték azonban arra, hogy az ilyen emberek többségét vagy akár csak jelentős kisebbségét képviselik egy adott drog fogyasztóinak. Ebben a kérdésben nagyon hajlamosak vagyunk a legrosszabb esetekből kiinduló forgató-

könyveket elképzelni. Gyanítom azonban, hogy akik a drogfogyasztással járó élvezetet csalókéának mondják, nem empirikus állításként értik közlésüket. Megszívelendő C. L. Ten figyelmeztetése: „Amikor nem helyeslünk egy tevékenységet vagy nem tudjuk értékelni, gyakran úgy véljük, annak is alig van belőle haszna, aki rendszeresen végzi.”²⁵

A második fajta és valószínűbb materiális ténybeli tévedés az, hogy a használók nincsenek megfelelően informálva a droghasználatról járó veszélyekről.²⁶ A tiltott drogok fogyasztásával járó kockázatokra vonatkozó információ azonban sokkal szélesebb körben elterjedt, mint az, amely bármelyik ételkészítmény, fogyasztási cikk, veszélyes szabadidős tevékenység vagy orvosi célra felírt, drognak is minősíthető gyógyszerkészítmény kockázataival kapcsolatos.²⁷ A tiltott drogok fogyasztói ennél szinte bizonyosan jóval felvilágosultabbak az általuk használt drogok kockázataival kapcsolatban. Napjainkban alig van olyan tizenéves, aki ne esne át az iskolában droggal kapcsolatos felvilágosításon. Számos betiltáspárti ismerte be, hogy a droggal kapcsolatos felvilágosítás tökéletesítése nem fogja csökkenteni a tiltott droghasználatot, mivel a droghasználat alapvető oka nem a tudatlanság.²⁸

További érv a semlegességi megszorítás alkalmazhatatlansága mellett, hogy az adott ízlés vagy preferencia valamilyen értelemben nem autentikus. Számos indoklást lehetne felhozni annak kimutatására, hogy egy ízlés vagy preferencia nem autentikus és ezért a liberális semlegesség által nem védett. A fő nehézség szerintem az, hogy elkerüljünk egy olyan modellt, amely szerint az ízlések és preferenciák csak akkor autentikusak, ha a semmiből alakulnak ki. A jelenlegi összefüggésben a kihívás az, hogy megmagyarázzuk, miért lehet kevésbé autentikus egy bizonyos droggal kapcsolatos ízlés vagy preferencia, mint a liberális megszorítás alá eső tetszőleges más tárgyak kedvelése vagy elutasítása. Ennek a kihívásnak szerintem nem lehet megfelelni. Természetesen bizonyos preferenciákat kondicionálás vagy manipuláció alakít ki. Nem valószínű azonban, hogy ezek a kauzális folyamatok lényegi szerepet játszanának a tiltott drogok iránti vonzalom vagy preferencia kialakításában. Végére is soha nem folyt reklámhadjárat a marihuána vagy a heroin népszerűsítéséért. Az a tény, hogy a drogok élvezetes hatásának fiziológiai alapja van,²⁹ továbbá az a belátás, hogy a droghasználat gyakorlatilag minden társadalomban számottevő, sőt még állatok között is konstatálható,³⁰ segít annak felismerésében, hogy ezek a preferenciák viszonylag autentikusak. Röviden úgy is mondhatnánk, hogy a drogok kedvelése, szemben mondjuk a parfüm kedvelésével, igen jó eséllyel pályázik az autenticitásra.

Az előbb említett okok egyike sem szolgáltat meggyőző alapot annak tagadásához, hogy a droghasználat belefoglalható a jó életről alkotott felfogásba. Amellett, hogy a pepperoni iránti preferenciát bevegjük a jó életről vallott ésszerű felfogásba, csak egyetlen olyan, nem mondvacsinált okot tudok elképzelni, amely ugyanakkor kizárja az alkohol vagy a kokain preferálásának kielégítését. Eszerint a semlegességi megszorítás nem érvényes a jóról alkotott minden felfogásra, csak azokra, amelyek ésszerűek.³¹ Lehet, hogy a kikapcsolódás-szerű droghasználat bizonyos körülmények között vagy akár mindenféle körülmények között ésszerűtlen. Nem lehet arra számítani, hogy ezt a kérdést egy rövid eszmefuttatás keretében megoldjuk. Másokhoz hasonlóan ennek a kihívásnak is nehéz megfelelni addig, amíg nincs olyan, részletes érvelés, amely a droghasználat ésszerűtlensége mellett szólna.

Milyen terhet kell elbírnia egy ilyen érvelésnek? Hogy a kérdésre adott válasz felé egyáltalán megegyezhessük az első lépést, meg kell értenünk annak motivációját, hogy a semlegességi megszorítást korlátozzuk a jónak azokra a felfogásaira, amelyek ésszerűek. Ez a pontosítás nem arra irányul, hogy megvonja a liberális védelmet a jó olyan felfogásaitól, amelyek meggondolatlanok, egészségtelenek vagy pazarlók. Ennek a pontosításnak a mozgatórugója az, hogy megkülönböztessük a semleges liberálisokat az anarchistáktól. A liberálisoknak valamilyen mértékben korlátozniuk kell a jóról alkotott azon felfogások körét, amelyek követését az embereknek megengedik. A liberálisok nem nézik a passzivitás fellegrárából, amikor egyesek a jóról alkotott olyan felfogásokat követnek, amelyekbe beletartozik egyebek mellett a gyilkosság vagy a nemi erőszak kedvelése. Miért nem tekintjük liberális védelemre érdemesnek ezeknek a veszélyes preferenciáknak a kielégítését? A legjobb válasz talán az, hogy az ilyen viselkedés ésszerűtlen. Az emberek akkor ésszerűek, az általam itt elfogadott elvek szerint, amikor „az együttműködés méltányos feltételei gyanánt elveket és mércéket javasolnak és... készséggel kitartanak mellettük, ha biztosítékuk van arra nézve, hogy a többiek ugyancsak így tesznek”.³² Tömörebben fogalmazva: az ésszerű emberek mindannyiuk által elfogadható feltételek mellett együttműködnek másokkal.³³ Az idézett felfogás szerint a droghasználat ésszerű akkor, ha összeegyeztethető azzal az elkötelezettséggel, hogy az együttműködés méltányos feltételei mellett kitartson.

Nem látok alapot, amely szerint ésszerűtlenként el lehetne ítélni minden kikapcsolódás-szerű droghasználatot, legyen az törvényes vagy törvénytelen. Egy felnőtt például, aki otthonában alkoholt vagy kokaint fogyaszt, semmiféle olyan elvet nem sért meg, ame-

lyet ésszerű egyének a méltányos együttműködés megalapozó feltételeiként fogadnának el. Miféle elvet szeghetne meg ugyanis? Viselkedésének példái nem szükségképpen ártalmasak bárkire nézve is, nem tesznek senkit áldozattá, nem csorbítják senki jogait, nem ássák alá az emberi érintkezés méltányos mércéit.³⁴ A kikapcsolódás-szerű droghasználó viselkedése ezekben a vonatkozásokban lényegbevágóan különbözik például a gyilkos vagy a nemi erőszakot elkövető viselkedésétől.

A kikapcsolódás céljából történő kábítószer-használat ésszerűtlenként való megbélyegzésére csak az az egyetlen használható stratégia marad, hogy azt mondjuk róla: elfogadhatatlan *kockázatot* teremt az együttműködés igazságos feltételei számára. Más szóval, a droggal kapcsolatos kihágásokat úgy kell megfogalmaznunk és értékelnünk, mint megkezdett, be nem fejezett, végig nem vitt bűncselekményeket (amilyen például a kísérlet, az összeesküvés és a csábítás). E nézet szerint nem maga a használata a rossz, amelyet a drogfogyasztási tilalmak megakadályozni igyekeznek. A megakadályozandó rossz inkább az a további ártalom, amelyet a droghasználók nagyobb valószínűséggel okoznak másoknak, mint a drogokat nem használók. Kétségtelen, hogy bizonyos fajta kikapcsolódás-szerű droghasználat bizonyos körülmények között (például jelentős mennyiségű alkohol fogyasztása autóvezetés közben) fenyegetné a méltányos együttműködés feltételeit. Ésszerű emberek biztosítékot próbálnának szerezni arra nézve, hogy mások ne tegyék ki őket ilyen kockázatnak. A cél eléréséhez azonban nincs szükség az alkoholfogyasztás kategorikus betiltására. Az együttműködés tisztességes feltételeit megőrizzük, ha szabályozzuk az idejét, a helyét és a körülményeit. Hasonlóképpen szükségtelennek tűnik e célból kategorikusan betiltani a jelenleg tiltottnak minősített drogok mindegyikét.

Természetesen ezt a következtetést nehéz demonstratíván bizonyítani. A kritériumok, amelyek segítségével egy semleges liberális eldöntheti, hogy ésszerű-e egy adott kockázat megengedése, rendkívüli mértékben vitatottak.³⁵ Nyilvánvalóan szükség van azonban valamilyen kritériumra ahhoz, hogy a liberalizmus liberális maradjon. Végére is szinte bármiféle viselkedés együtt jár a kockázat valamilyen szintjével. Bizonyos drogok esetében pedig valószínűbb, hogy használata aláássa a korrekt együttműködés feltételei melletti elköteleződést. Érvelésemben eddig a pontig minden drogot releváns tulajdonságai értelmében hasonlónak kezeltem annak a döntésnek a szempontjából, hogy kikapcsolódás-szerű használata megérdemli-e a semlegességi megszorítás szerint járó védelmet. Nem szükséges azonban átlag fölötti képzelőerő annak feltételezéséhez, hogy egy adott

drog olyan végzetes lehet az együttműködés feltételeire nézve, hogy használata minden körülmények között tűrhetetlen legyen. Az ilyen drogok hatásairól az irodalmi ábrázolások nyújtanak élénk leírást. Egyetlen államtól sem szabadna megkövetelnünk, hogy magára vegye annak kockázatát, hogy egy Dr. Jekyllnek megengedje azon ital elfogyasztását, amelytől embergyilkos Mr. Hyde-dá változik át. Egyetlen drog sem változtat azonban senkit a szó szoros értelmében szörnyeteggé. Annak állítására, hogy egy adott drog túl kockázatos ahhoz, hogy megérdekelje a semleges liberális védelmet, az szolgáltat hiteles alapot, hogy akik használják, jelentősen nagyobb valószínűséggel fognak olyan bűncselekményeket elkövetni, amelyeknek mások személyükben vagy jogaikban áldozatul esnek.

Lehetetlen a szükséges alapossággal áttekinteni a drogok és a bűnözés közötti állítólagos kapcsolattal foglalkozó irodalmat, amely olyan hatalmas, hogy érdemben szinte össze sem foglalható. Mivel a drogokkal kapcsolatos tiltásoknak ezt az indoklását más helyütt már áttekintettem,³⁶ most csak néhány fenntartásomat foglalom össze. Különösen fontos tiszta képet alkotnunk azokról az adatokról, amelyek döntő befolyással vannak annak a feltételezésnek a megítélésére, miszerint egy adott drog bűnözéshez vezet. A bűnözők közötti drogfogyasztók százalékarányánál árulkodóbb az a statisztika, amely a drogfogyasztók közötti bűnözők arányát mutatja ki. Azoknak, akik azt állítják, hogy a drogfogyasztást büntetni kell, mert bűncselekményekhez vezet, meg kell magyarázniuk, miért vannak olyan kevesen azok, akik abból a megközelítőleg nyolcvanmillió személyből, akik az Egyesült Államokban tiltott drogot fogyasztottak, ténylegesen bűnözővé is váltak. A leggyakrabban használt tiltott drog élvezői, a marihuánát fogyasztók szinte meg sem jelennek a bűnözők között.³⁷ Amikor azonban meg akarjuk magyarázni a drogoknak a bűnözésben játszott szerepét, ebből a magyarázatból ki kell zárunk azokat a gazdasági és a rendszerből fakadó bűncselekményeket, amelyek meg sem történtek volna, ha a drogok nem lennének betiltva.³⁸ Még a betiltás színvonalas pártolói között is voltak, akik elismerték, hogy a droggal kapcsolatos bűncselekmények kikényszerítése valójában több bűnesetet okozhat, mint amennyit megakadályoz.³⁹ A feltételezés, hogy maga a drogfogyasztás agressziót és bűnözői tevékenységet okoz, elveszíti egyértelmű empirikus igazolását, amint a kutatók ellenőrző teszteket végeznek más változók, például a kulturális hatások figyelembevételével.⁴⁰ A drogfogyasztás más országokban korántsem áll szoros kölcsönviszonyban az erőszakos bűnözői tevékenységgel, ez pedig aláássa a feltéte-

lezést, hogy a kábítószer-használat pszichofarmakológiai kapcsolatban áll a bűnözéssel.⁴¹

Megítélésem szerint azonban már az is elég ok a drogokat kikapcsolódás-szerűen használók büntetésével szemben, hogy az ok-okozati kapcsolat drogok és bűnözés között túlságosan távoli. A kockázatteremtő viselkedés általában annál ésszerűbbé válik, minél inkább távolodik a kártól, amelynek kockázatát végső soron megteremti. A legtöbben elfogadják, hogy a távoliség képzete, ahogyan azt oksági összefüggésben használják és értik, homályos és pontatlan. Mégis, amint a drogok és a bűnözés közötti kapcsolatra adott pszichofarmakológiai magyarázatokat félretesszük, nem lehet nem elképedni azon, milyen távoli a kapcsolat a droghasználat és a bűntények okozta végső ártalom között, amely a tipikus droghasználók megbüntetése mellett szóló indoklásokban szerepel. Bennett például azt állítja, hogy a droghasználatot azért kell megakadályozni, mert többek között bűnözéshez vezet.⁴² Miért büntessünk azonban olyan átlagos droghasználókat, akik semmiféle hajlamot nem mutatnak bűnözői tevékenységre? Bennett azt válaszolja, hogy a nem függő, alkalmankénti drogfogyasztó „továbbra is nemzeti méretű aggodalmaink súlyos tárgya”, jóllehet „valószínű, hogy családi, társadalmi és munkahelyi élete még nem érintett” és „valószínű, hogy a drog nyújtotta élvezetért fogyasztja azt”. Ennek ellenére – folytatja – ezt az alkalmi drogélvezőt szigorúan meg kellene büntetni, mivel „sokkal hajlamosabb és képesebb másoknál arra, hogy a drog élvezetére másokat is rávegyen – tettel vagy példával – kortársai, barátai és ismerősei körében. Vagyis egy nem függő szempontjából a droghasználat nagymértékben ragályos.”⁴³ Ebből az indoklásból azt olvasom ki, hogy a problémamentes droghasználókat meg kell büntetni, mert utánozhatják őket mások, akiket el kell rettenteni, mert az ő kísérletező magatartásuk a bűnözés okozta menthetetlen rossz növekedéséhez vezethet. Én tehát azt állítom, hogy ez a kapcsolat az alkalmasszerű droghasználat és a bűnözés között túl távoli ahhoz, hogy igazolhassa a büntetőjogi szankcionálást.

Ha nem találunk más alapot a kikapcsolódás-szerű droghasználatnak ésszerűtlenként való elítéléséhez, akkor – egyelőre legalábbis – levonom a következőt: a semleges liberálisoknak el kellene fogadniuk az afirmatív érvrendszer első két premisszáját a kábítószer-használat dekriminalizálása mellett. Ezeknek a liberálisoknak azon a véleményen kell lenniük, hogy a jó élet ésszerű felfogása, amely iránt az állam semlegességgel tartozik, magában foglalhatja a drogok kikapcsolódás-szerű használatát.

Az afirmatív érvrendszer harmadik premisszájával kapcsolatban további nehézségek merülnek föl. E premissza szerint az állam nem semleges az olyan

viselkedés irányában, amelyet kriminalizál. Egy bizonyos szinten ez a premissza vitán fölülnek tűnik. Köztudott, hogy a liberálisok között voltak viták az azzal kapcsolatban, hogy a semlegesség melletti elköteleződésük a jó életről alkotott felfogás előmozdítására használható eszközök közül mit zár ki és mit nem. Különösen nem értettek egyet azzal kapcsolatban, hogy a semlegességi megszorítás megtiltja-e az államnak, hogy adókat vezessen be azért, hogy egy adott viselkedésről lebeszélje az embereket, hogy oktatási programokat finanszírozzon, amelyek megtanítják az embereknek bizonyos tevékenységek veszélyeit, vagy azt, hogy különféle ösztönzőket – például lakásépítési támogatást – nyújtson azzal a feltétellel, hogy az abban részesülők a helyeselt módon viselkednek.⁴⁴ Megosztottak voltak továbbá abban a kérdésben, hogy a semlegesség korlátozza-e a magánszektor, s ha igen, milyen mértékben – kizárja-e például, hogy a munkahelyi alkalmazás feltételeként drogellenőrzést alkalmazzanak. Ezek a kérdések perdöntők, amikor a liberális igazságosság perspektívájából optimális drogpolitika részleteit meg akarjuk állapítani. Szerencsére azonban ezeket a nehéz kérdéseket nem szükséges itt megoldani. Ha a semlegesség egyáltalán bármiféle megszorítást hoz létre a politikában, akkor annak körében eleve kizárja azt, hogy az állam a büntetőjogi szankció szörnyűségei hatalmával éljen. Ebben a tekintetben a büntetésnek egyedülálló és sajátos státusa van mindazon különböző eljárások között, amelyeket egy társadalom a bizonyos viselkedésfajtákról való lebeszélés érdekében bevethet. Bármilyen más következzen is a semlegességből, annyit fel fogok tételezni, hogy korlátozza az állam azon autoritását, hogy kényszerítő törvényeket vezessen be.

Egy másik szinten azonban roppant vitatható az afirmatív érvrendszer harmadik premisszája. Lehet, hogy a liberális semlegességből nem következik közvetlenül semmi a büntetőjogi törvényhozás konkrét példáinak igazolhatóságára nézve, mégpedig két eltérő okból. Egyrészt a liberálisok nem értenek egyet abban a kérdésben, hogy egy politikai rendszer mely vonásaiban kell hogy engedelmeskedjen a semlegességi megszorításnak. Rawls például a modern alkotmányos demokrácia alapvető szerkezetére és így módon a társadalmi intézmények szerkezetére alkalmazza a semlegességi megszorítást, amelyen belül a törvényeket hozzák.⁴⁵ A „strukturális liberalizmus” eme változata szerint nem követelmény, hogy minden egyes büntetőtörvény eleget tegyen a semlegességi megszorításnak ahhoz, hogy igazolt legyen.

Bonyolult és tisztázatlan kérdés, hogy a semlegességnek egy alkotmányos demokrácia alapvető szerkezetére való alkalmazása nyújtana-e bármilyen fokú védelmet a kikapcsolódás-szerű droghasználat számá-

ra.⁴⁶ A kérdés nem válaszolható meg azon konkrét jogok tartalmának meghatározása nélkül, amelyeket egy a semlegességi megszorításnak megfelelő alkotmánynak magában kell foglalnia. Természetesen valószínűtlen, hogy a droghasználathoz való jog expliciten bele legyen foglalva egy ilyen alkotmányba. Ennek pusztán elismerésével azonban nem jutunk messzire: nem valószínű ugyanis az sem, hogy a házassághoz vagy a fogamzásgátlók szedéséhez való jogot alkotmányba foglalják. Egy jogrendszer alkotmányos védelmet biztosíthatna az ilyen viselkedésnek azzal is, hogy valamely más jogot tágan értelmez.⁴⁷ Hasonlóképpen az azzal kapcsolatos döntések, hogy – korábbi példáimhoz visszatérve – mit együnk vagy milyen ruhát viseljünk, csak valamely alkotmányos jog kiterjesztő értelmezése által lehetnek védettek. Jogrendszerünkben az ilyen jellegű viselkedésnek nyújtott alkotmányos védelem számos kérdése feltáratlan, főleg azért, mert a mai liberális államokban nemigen fordult elő, hogy büntetni próbálták volna őket. Nincs esetjog olyan kérdések vonatkozásában, amelyeket soha nem vetettek föl.⁴⁸ Ezért a droghasználat alkotmányos státusa nem oldható meg olyan elmélet nélkül, amely a semlegesség követelményeinek megfelelő alkotmányban benne foglalt számos jogot értelmezné és alkalmazná.⁴⁹

Az afirmatív érvrendszer harmadik premisszája – hogy a liberális semlegességnek közvetlen következményei vannak a büntetőjogi tilalmak igazolhatósága szempontjából – egy további okból is rendkívül vitatható. A semlegességi megszorítást még a „strukturális liberalizmust” elutasítók is többnyire nem partikuláris törvényekre, hanem törvények indoklására vonatkoztatják. Ennek a stratégiának a célja egy ellenvetés elhárítása, amely máskülönben végzetes lenne a liberális semlegesség számára. Az ellenvetés szerint az állam szinte minden lépése azzal jár, hogy kedvez a jóról alkotott bizonyos felfogásnak, míg valamely más ilyen felfogásra nézve kedvezőtlen következményeket tartogat. A liberálisok azonban nem kényszerülnek arra az engedményre, hogy a semlegesség egyetlen államot sem korlátozhat. A megszorítást úgy is lehet értelmezni, hogy az ne a következmények semlegességét, hanem az igazolás semlegességét követelje meg. Más szóval, jóllehet az állam hozhat olyan törvényeket, amelyek kedveznek a jóról alkotott bizonyos felfogásoknak másokkal szemben, mégsem hozhat törvényeket abból a célból, hogy bizonyos felfogásoknak kedvezzen.⁵⁰

Jóllehet az igazolási semlegesség megőrzi a semlegességnek való megfelelés pusztán lehetőségét, számos más nehézséget vet föl. Szinte bármilyen más törvény – a drogtilalmak is – sokféle indoklással alátámasztható. Ha az állami semlegesség csak törvé-

nyek igazolásait zárja ki, nem pedig törvényeket, akkor egy és ugyanazon törvény egyszer eleget tehet, máskor meg ellentmondhat a semlegességi megszorításnak – azoktól az indoktól függően, amelyeket mellette felhozunk. A helyzetet azonban alaposan megnehezíti, hogy egy törvény indoklása semmivel nem megfoghatóbb, mint a mögötte meghúzódó törvényhozói szándék. Más és más törvényhozóknak eltérő okaik lehetnek arra, hogy egy adott törvény mellett szavazzanak. Egyesek támogathatják a drogtilalmakat olyan okokból, amelyek nem mennek át a liberális semlegesség vizsgáján, míg másoknak lehetnek olyan okaik, amelyek átmennek ezen a vizsgán. Ha pedig mindez így van, ugyan hogyan is léphetne föl valaki azzal az igénnyel, hogy azonosította egy törvénynek az indoklását? Az igazolás semlegességének elve minden jel szerint nem korlátozza igazán a liberális állam autoritását.

Erre a problémára Jeremy Waldron adta a leghitelesebbnek tűnő választ. Waldron azt javasolja, hogy a liberális semlegességet „ne úgy értelmezzük, mint olyan tant, amely az egyáltalában vett törvényhozás értékelésére szolgál, hanem mint olyan alapot, amelyre támaszkodva minden törvényhozó értékelheti saját szándékait”.⁵¹ Másik javaslata szerint a liberális semlegesség „tekinthető olyan megszorításnak, amely azokra az indokokra vonatkozik, amelyeket mi magunk felhozunk, amikor valamely általunk helyeselt szabály igazolását rekonstruáljuk (bármi is legyen annak eredeti szándéka)”.⁵² A semlegességi megszorítás Waldron hasznos javaslatainak bármelyike szerint nem hoz ítéletet a törvényről magáról, hanem csak az indoklásokról, amelyeket a törvényhozók és a polgárok a törvény védelmében felhozhatnak.⁵³

Tételezzük föl, hogy Waldron érvelése elfogadható. Vajon a semlegességi megszorítást helyeslő liberálisoknak ekkor el kell vetniük a droghasználat megengedése mellett szóló afirmatív érvelés harmadik premisszáját? Ez a következtetés szerintem elszárt lenne. Az adott törvény indoklása és magának a törvénynek az értékelése közötti szakadék talán áthidalható. A liberálisoknak igyekezniük kell eldönteni, hogy a drogtilalmak mellett szóló bármely indoklás meg tud-e felelni a semlegességi megszorításnak. Számos ilyen indoklásra válaszoltam már. A semleges liberálisokat arra szeretném ösztönözni, próbálják valamilyen más alapon megvédeni az olyan személyek megbüntetését, akiknek a jó életéről alkotott elképzelése magában foglalja a drogok kikapcsolódás-szerű használatát. A liberális semlegesség barátainak és ellenségeinek egyaránt szembesülniük kell azzal a kihívással, amelyet az ilyen indoklások értékelése jelent. Újfént nem tudom bizonyítani, hogy sosem találunk olyan indoklást a drogok betiltásához, amely

megfelel az igazolási semlegesség tesztjének. Mindaddig azonban, amíg ilyen indoklást nem találunk, a liberálisoknak joguk van ahhoz, hogy maguk vonjanak le következtetést a drogtilalmakkal kapcsolatban; nyugodtan hihetik, hogy a drogfogyasztást tiltó törvények olyan indoklásokon alapulnak, amelyek megszegik a semlegesség elvét. Ezért, ha nem is végleges jelleggel, de levonom a következtetést, hogy az afirmatív érvelés, amely a liberális semlegesség nyújtotta alapokra támaszkodva megengedi a drogok kikapcsolódás céljából történő használatát, kiállja az ésszerűség próbáját.

AUTONÓMIA ÉS DROGTILALMAK

A nehézségek, amelyeket a droghasználat megengedése melletti afirmatív érvrendszerrel kapcsolatban megvizsgáltam, attól függetlenül is fölmerülnek, hogy a politikai filozófus mivel indokolja a semlegességi elv elfogadását. A semleges liberálisok azonban különböző magyarázatokkal szolgáltak arra nézve, hogy az államnak miért kell semlegesnek maradnia.⁵⁴ A semlegesség különböző indoklásai mögött különböző elgondolások húzódnak meg a semlegesség következményeiről. Ha a semlegesség indoklását az erkölcsi pluralizmus értéke adja, akkor az államnak oka van megőrizni az életmódok sokféleségét.⁵⁵ Elképzelhető azonban, hogy a semlegesség védelmében felhozható más érvelések nem adnak okot az államnak a sokféleség ápolására. A liberálisok például nem igen engedhetik meg maguknak, hogy magának a semlegességnek az igazolásával kapcsolatban semlegesek legyenek. A semlegességnek ezen a szinten való alkalmazása megfosztaná őket a legígéretesebb alaptól, amelyre támaszkodva a semlegesség által támasztott követelményekről szóló ellentétes állításokat értékelhetnek. Ebben a részben a semlegesség védelmében felhozható érvelések közül csak egyet vitathatok meg. Azt fogom megvizsgálni, mit kell mondania a liberálisnak – legalábbis, ha következetes akar maradni – a droghasználók büntetéséről, ha a semlegesség melletti elköteleződését a személyi autonómiára hivatkozva védelmezi.⁵⁶

Az autonómia fogalma homlokegyenest eltérő célok szolgáltatában vethető be a drogtilalmak igazolhatóságáról szóló vitákban. Az autonómiát idézhetik (és idézték is) annak indoklása gyanánt is, hogy a drogtilalmak miért igazoltak, és annak igazolására is, hogy miért nem. Mindegyik érvelés viszonylag egyenes. Jóllehet az államnak semlegesnek kell maradnia a jó életnek az emberek által választott felfogása iránt, nem lehet semleges magával a választással kapcsolat-

ban. A választás értékes és tiszteletre méltó, amikor autonóm, más esetben azonban nem. Ha a drogok kapcsolódás-szerű használatának választása autonóm, és az autonómia értékes, akkor indokolt, hogy az állam engedélyezze a droghasználatot. Ám ha ez a választás nem autonóm, a semlegesség fontosságát az autonómia értékéből levezető liberálisok kivonnák a kábítószer-használatot a semlegességi megszorítás által nyújtott védelem hatóköréből. Mivel a nem autonóm választások nem értékesek, az államnak nincs oka megengedni az egyéneknek, hogy ilyen választásokat tegyenek. Sőt, annak felfedezése, hogy a droghasználat nem autonóm, okot adhatna nemcsak arra, hogy kivonjuk a liberális védelem hatása alól, de arra is, hogy a droghasználókat megbüntessük. A kábítószer-használat büntetése lehet az autonómia védelmezője azáltal, hogy csökkenti a fogyasztás előfordulási arányát olyan személyek körében, akik már élnek drogokkal, miközben a leendő használókat elrettenti.

Az említett indoklások a droghasználók megbüntetése mellett és ellen nyilvánvalóan kétszeresen is vitatottak. Egyrészt szükségessé teszik az autonómia természetének magyarázó kifejtését. Másrészt megkövetelik, hogy amikor a droghasználatot autonómként vagy nem autonómként kategorizáljuk, annak valamilyen okát adjuk. Mindkét kérdés körül szövevényes vita burjánzik, a kettő együtt pedig reménytelenül kibogozhatatlan vitákhoz vezet. A droghasználat autonóm vagy nem autonóm jellege mellett szóló érvelés csak annyira plauzibilis, amennyire az autonómia-felfogás, amelyen az érvelés alapul.

Nem hiszem, hogy választ kaphatunk arra a kérdésre: autonóm vagy nem autonóm a droghasználat. Szkepticizmusom nem egyszerűen abból fakad, hogy nem vagyok biztos abban, pontosan hogyan is kell kinéznie egy olyan autonómia-koncepciónak, amelyet bármely ilyen érvelés szükségképpen előfeltételez. Kétkedésemet csak erősíti az a hitem, hogy egy adott választás autonómiájának mértéke egy ésszerűen elfogadható autonómia-felfogás értelmében csak fokozati kérdésként fogható fel. Előzetes becsléseim szerint a kapcsolódás-szerű droghasználat egyes adott példái az autonóm választás bizonyos vonásait mutatják, mások viszont nem. Ha a semlegességi megszorítást úgy értjük, hogy csak autonóm választásokat véd, akkor a liberálisnak nemcsak azt kell eldöntenie, hogy a droghasználat adott esete autonóm-e, hanem azt is, hogy milyen mértékben az.

Hogy fogjunk hozzá azonban annak eldöntéséhez, hogy a droghasználat mennyire autonóm? Természetesen a filozófusoknak nem sikerült konszenzust kialakítaniuk az autonómia természetével kapcsolatban.⁵⁷ A következőkben megkockáztatok néhány általánosítást az autonómiáról, amely, remélem, a filozófus

sok többsége számára elfogadható lehet. Azt azonban megpróbálom elkerülni, hogy az autonómia természetéről és értékéről alkotott bármelyik felfogás mellett elkötelezzem magam. Stratégiám a következő lesz: megpróbálom meghatározni, milyennek kellene lennie az autonómia természetéről és értékéről szóló magyarázatnak – és milyennek kellene lennie egy partikuláris drog tulajdonságainak – ahhoz, hogy a liberálisok, akik a semlegességet az autonómiából vezetik le, jóváhagyják a drogokra vonatkozó tilalmakat. Azt fogom állítani, hogy az autonómia természetéről és értékéről vallott azon felfogás, amely a kriminalizálást támogatja, nem nagyon számíthat arra, hogy vonzó lesz a filozófusok számára. A liberálisok, akik a semlegességi megszorítást az autonóm választás fontosságára alapozzák, hajlanak rá, hogy elutasítsák az autonómia természetéről és értékéről vallott olyan magyarázatot, amely megengedné a droghasználók megbüntetését.

Mielőtt végigkövetném ezt a stratégiát, hasznos rámutatni, hogy a filozófusok által védelmezett autonómia-elképzelések közül sok nyilvánvalóan implikálja, hogy a droghasználat autonóm. Joel Feinberg például azt írja, hogy „az autonómia gondolatának magva az a jog, hogy válasszunk és döntsünk – mit vigyek be a testembe, milyen dolgok érintkezését engedjem meg a testemmel, hogyan használjam jószágaimat és fizikai tulajdonaimat, milyen személyes információt hozzak mások tudomására, milyen információt rejtsek el és így tovább.”⁵⁸ Mivel a drogot „beviszik a testbe”, a droghasználat ezen felfogás értelmében egyértelműen autonóm. Jómagam azonban nem kívánok az autonómia valamely specifikus felfogására támaszkodni. Nem tudok róla, hogy lenne olyan érvelés, amely meg kell hogy győzzön egy filozófust egy ilyen felfogás elfogadhatóságáról. Bár úgy vélem, az a tény, hogy a drogot „beviszik a testbe”, jelentős, mégsem kívánom úgy feltüntetni, hogy ez perdöntő.

Sőt mi több, az autonómia elméletének egy jól ismert motivációja gyakorlatilag garantálja, hogy a droghasználók autonómak. Kant például arra törekedett, hogy az autonómia-felfogás egy minden személynek kijáró tiszteletet alapozzon meg. Kant úgy értelmezte az autonómiát, mint ami gyakorlatilag minden felnőtt ember akaratának tulajdonsága, nem pedig mint olyan jellemzőt, amely bizonyos személyeknél viselkedésük folytán megvan, másoknál nincs. Ha így van, akkor az a tény, hogy bizonyos személyek élnek drogokkal, mások meg nem, semmivel nem relevánsabb abból a szempontból, hogy autonómak-e, mint az a tény, hogy bizonyos személyek joghurtot esznek, mások meg fagyaltot. Amennyiben egy autonómia-felfogást annak magyarázatára alakítanak ki, hogy miért vannak a felnőtt embereknek morális kötelezettségei

és/vagy miért érdemelnek morális tiszteletet, annyiban szinte nincs alap úgy érvelni, hogy a droghasználóknak nincs autonómiájuk.

Néhány, az előbbtől meglehetősen eltérő elmélet fényében ugyanolyan nehéz feltételezni, hogyan lehetne egy normális emberi lény nem autonóm, függetlenül attól, hogy fogyaszt-e drogot kikapcsolódás céljából. Gondoljunk például az olyan hierarchikus elméletekre, amelyek valamely képességgel azonosítják az autonómiát. Tegyük föl, hogy „az autonómia perdöntő feltétele az, hogy fel tudjuk tenni a kérdést, akarok-e azonosulni azokkal az indokokkal, amelyek alapján most cselekszem, vagy visszautasítom őket”.⁵⁹ Még a leginkább függőséget okozó és veszélyes drogok használata is ritkán fosztja meg az embereket ettől az értékes képességtől. Tulajdonképpen annak a képességnek a léte, hogy ilyen kérdést feltegyünk, szükséges annak megmagyarázásához, hogy miért akar sok droghasználó leszokni – még ha ez nem is sikerül nekik.

Más felfogásoknak azonban megvan az a potenciáljuk, hogy megmutassák, a droghasználat lehet nem autonóm. Ezek a felfogások úgy ábrázolják az autonómiát, mint egyfajta teljesítményt, amelyet bizonyos személyek elérnek, mások nem. Gondoljunk Joseph Raz nagy hatású felfogására, amely szerint az emberek olyan mértékben autonómak, amilyen mértékben „alakítják saját életüket”.⁶⁰ Bizonyosfajta választások hozzájárulnak ehhez a teljesítményhez, mások nem. A filozófusok különböző nézeteket képviseltek azzal kapcsolatban, mi is értendő azon, hogy valaki sajátjaként éli az életét. Első ránézésre úgy néz ki, hogy egy olyan személy élete, aki kikapcsolódás-szerűen használ drogot, lehet saját maga kreatív törekvéseinek a terméke – nem kevésbé, mint azé a személyé, aki baseball-mérkőzésekre jár vagy filozófiai folyóiratokat olvas. Úgy vélem, ez a kezdeti benyomás többnyire helyes is. Ebben a részben egy későbbi ponton kritikailag megvitatom a függőség kérdését, amely a legplauzibilisebb okot adja ahhoz a hithez, hogy a droghasználat gátolja az élet és a személyiség saját alakítását. Ezen a ponton azonban egy eltérő gondolati irányt kívánok bejárni. Jóllehet a droghasználat lehet ugyanannyira egy személy kreatív törekvéseinek terméke, mint bármely más tevékenység, a drogtilalmak előmozdíthatják azt, amit Raz az autonómia feltételeként jellemez. Vagyis egy állam, amely megengedi a droghasználatot, késleltetheti azokat a feltételeket, amelyek között a személyek valószínűleg autonóm cselekvőkké fejlődnek.

Két okra tudok gondolni, miért áshatná alá egy droghasználatot megengedő állam az autonómia feltételeit, és két ellentétes okot arra, hogy miért javíthatná ezeket a feltételeket. A következőkben rövi-

den megvitatom mindegyiket. Mivel ezek az okok elmentés irányba húznak, úgy tűnhet, arra a kérdésre, hogy a droghasználat szabadsága végső soron segíti vagy rombolja az autonómia feltételeit, nincs határozott válasz. Sőt, a kérdés vizsgálata közben fontos lehet különbséget tenni különböző drogok között, mivel egyeseknek nagyobb a potenciáljuk az autonómia feltételeinek akadályozására. Az utoljára megvizsgált megfontolás fényében azonban arra a következtetésre fogok jutni, hogy a drogtilalmak nagyobb valószínűséggel rombolják, semmint létrehozzák az autonómia feltételeit.

Gondoljunk bele először is, miért történhet meg, hogy egy adott drog használatára vonatkozó szabadság nem mozdítja elő az autonómia feltételeit. Az olyan személynek, aki alakítója saját életének, rendelkeznie kell a megfelelő szellemi-lelki képességekkel, hogy megválaszthassa, milyen életet éljen.⁶¹ Ha a drogok jelentősen csökkentik ezeket a mentális képességeket, akkor úgy is hathatnak a droghasználókra, hogy azok kevésbé lesznek képesek értelmes döntéseket hozni. A betiltáspártiak számos történetet tartogatnak a tarsolyukban arról, hogyan tette tönkre a drog ennek vagy annak a személynek a szellemi képességeit. A drogellenes hirdetések a „drogos agyat” a forró serpenyőben sülő tojáshoz hasonlítják. Ezek szerint be kellene tehát tiltani a kikapcsolódás-szerű droghasználat egy részét? Elfogadott tény, hogy számos kikapcsolódás-szerűen használt drog rongálja a szellemi képességeket, miközben használója ki van téve a hatásának. A fontosabb kérdés azonban az, hogy milyen mértékben folytatódnak ezek a károsodások a közvetlen hatások elmúltával. Ez a nyitott kérdés jó forrása a kikapcsolódás-szerű droghasználat betiltása mellett szóló érveknek, amely nagyrészt empirikus kérdésem fog majd eldőlni.

Ezen kérdést illetően csupán igen rövid válaszra vállalkozhatom, amely aligha tekinthető az érvelés beható vizsgálatának. Válaszom lényegi pontja az, hogy a drogbetiltás melletti mindenféle indoklás, amely olyan személyekről szól, akik tetemes és tartós pszichológiai károsodást szenvednek a kikapcsolódás-szerű droghasználatból, a legrosszabb eset forgatókönyvből kiinduló, megalapozatlan általánosítást tartalmaz. Bármilyen is igaz a ritka és kivételes esetekre, nincs bizonyíték amellett, hogy a tipikus droghasználó szellemi képességei bármiféle számottevő károsodást szenvednek. A legismertebb felmérés azt jelzi, hogy az olyan felnőttek, akik egyszer mérsékelt droghasználók voltak – akik egyébként többen voltak, mint a súlyos fogyasztók vagy a tartózkodók –, jelenleg „a pszichológiailag legegészségesebb alanyok, egészségesebbek mind a súlyos fogyasztóknál, mind a tartózkodóknál”.⁶² A mérsékelt droghasználókkal

összevetve a tartózkodók a „viszonylagos rosszul alkalmazkodás” jeleit mutatják.⁶³ Tagadhatatlan, hogy a serdülőkorukban súlyos drogfogyasztáson átesett felnőttek pszichológiai képe némi aggodalomra ad okot szellemi képességeikkel kapcsolatban, így azon képességükkel kapcsolatban is, hogy saját életük alakítói legyenek. A pszichológiai meg hasonlottság mértéke azonban még itt sem szélsőséges, és tulajdonképpen megelőzte a droghasználat elkezdését.⁶⁴ A drogot egykoron kipróbálók idősebbé és érettebbé válásával a droghasználat hosszú távú hatásairól szóló adataink egyre jobbak.

A leggyakrabban használt tiltott drog, a marihuána fogyasztása által okozott kognitív károsodásra vonatkozó bizonyítékok nem adnak okot a nyugtalankodásra. Az irodalom alapos áttekintése után két szakíró nemrégiben azt a következtetést vonta le, hogy „nem tűnik úgy, mintha a hosszú távú marihuána-fogyasztás tartós károsodást okozna a szellemi képességekben”.⁶⁵ Nem lehet kétséges azonban, hogy ha ellenkező értelmű bizonyíték merülne föl – azaz, hogy egy adott drog bármiféle jelentős és tartós szellemi károsodást okoz fogyasztói jelentős százalékánál –, az okot adna a drog betiltására, hogy eltérítsen használatától és így segítsen megteremteni azokat a feltételeket, amelyek között a személyek valószínűleg autonóm cselekvőkké válhatnak.

Egy további érv amellet, hogy a droghasználat szabadsága rombolja az autonómia feltételeit, két változatban létezik. Lehet, hogy az erkölcstelen választások nem autonómak, vagy lehet, hogy az erkölcstelen választásokban megnyilatkozó autonómia nem értékes. Bármelyik változatot vesszük is, ha a kikapcsolódás-szerű droghasználat erkölcsileg helytelen lenne, a törekvések, hogy megteremtsük a feltételeket, amelyek mellett az autonómia értékes, nem engednék meg a droghasználatot. Erkölcstelen azonban a kikapcsolódás-szerű droghasználat? A betiltáspártiak gyakran tesznek olyan állításokat, hogy számos drogfajta kikapcsolódás-szerű használata természetéből eredően erkölcstelen. Érdekes módon ezek az állítások majdnem mindig csak azokra a kikapcsolódás-szerűen fogyasztott drogokra vonatkoznak, amelyek történetesen törvény által tiltottak: az alkohol vagy a koffein kikapcsolódás-szerű használatával kapcsolatban csak igen ritkán találkozunk erkölcsi fenntartásokkal. Ennek ellenére úgy vélem, ezek a fenntartások megérdemlik az érdemi választ. A filozófusok egyáltalán nem akarnak elzárkózni attól, hogy ha a betiltáspártiaknak érveik vannak, azokra válaszoljanak. A droghasználat erkölcsi vétkével kapcsolatban azonban sajnálatos módon szinte soha nem találkozunk érvekkel. Ezt az ítéletet egyszerűen kijelentik mint olyan erkölcsi tény, amely magá-

ért beszél, vagy mint kikezdehetetlen erkölcsi intuíciót. Márpedig a konklúzió mellett felhozott érv hiányában nehéz válaszolni. Bevallom, tanácstalanul állok a kikapcsolódás-szerű droghasználat természetéről adott erkölcstelenségének állítása előtt, amely nem is függ az ilyen használat által többnyire okozott empirikus hatásoktól.⁶⁶

A következőkben vegyünk fontolóra két olyan érvet, amely arra ad magyarázatot, hogy miért segíthetné elő egy adott drog használatának szabadsága az autonómiát. Egyrészt annak, aki saját életének alakítója, rendelkeznie kell a választási lehetőségek megfelelő körével.⁶⁷ Rendkívül nehéz eldönteni azonban, mikor megfelelő a választások köre. Mint Raz elismeri, a választások egy köre lehet nem megfelelő akkor is, ha lehetővé teszi az emberek számára, hogy megválasszák saját hosszú távú elköteleződéseiket és projektumaikat. „Ugyanannyira elfogadhatatlan – írja Raz –, hogy ne dönthessünk triviális dolgokról, mint például hogy mikor mosakodjunk vagy mikor fésülködünk meg.”⁶⁸ Vajon segít-e javítani a választási lehetőségek körét egy adott drog használatának szabadsága? A kérdés megválaszolásának útjában álló legnagyobb akadály azon tevékenységek azonosításának nehézsége, amelyek a kikapcsolódás-szerű droghasználattal azonos típusú tevékenységnek minősülnek. Pontosan melyek azok a törvényes alternatívák, amelyek mondjuk a heroint kikapcsolódás-szerűen használó egyén rendelkezésére állnak? Ha az összehasonlítás alapját képező másik osztályban az összes kikapcsolódás-szerűen használt drog van, akkor a versenyképes tevékenységek osztálya, lényegében az alkoholfogyasztásra korlátozódván, viszonylag csekélynek tűnik. De ha az összehasonlítási alap az összes kikapcsolódás-szerű tevékenységből áll – beleszámítva például a moziba járást és a krocketot is –, a versenyképes tevékenységek köre hatalmasra tágul. A liberalizmus szelleme kétségkívül lehetővé teszi az embereknek, hogy maguk döntsék el, mikor tekintenek elfogadhatónak egy alternatívát egy másikkal szemben. A csalódott LSD-élvező, aki a büntetőjogi tiltások miatt az autonómia feltételeinek csökkenésére panaszkodik, valószínűleg nem lesz elégedettebb, amikor biztosítják arról, hogy választási lehetőségeinek köre megfelelő marad, mivel szabadságában áll, hogy megpróbáljon csupa ást szerválni. Nem lesz érv, amely meggyőzné őt arról, hogy csalódottsága filozófailag elhibázott.

Ezért hajlamos vagyok azt hinni, hogy a kikapcsolódás-szerű droghasználó számára rendelkezésre álló választási lehetőségek köre nem minden más kikapcsolódás-szerű tevékenységből, hanem más drogokból áll. Ha pedig ez így van, akkor milyen ponton válik megfelelővé a választási lehetőségek köre? Egyre

több betiltott drog megengedetté válásával egyre gyengébb lesz az érvrendszer, amellyel az engedélynek további drogokra való kiterjesztése megindokolható. Annak biztosítása, hogy a személyeknek választási lehetőségek megfelelő köre álljon rendelkezésére, nem követeli meg, hogy minden drog kikapcsolódás-szerű használata megengedett legyen. Arra azonban ad okot, hogy az alternatívák körét bővítsük.

Annak meghatározásakor, hogy egy adott választási lehetőség elvesztése által a fennmaradó lehetőségek osztálya kevésbé megfelelő lesz-e, Raz hasznos megkülönböztetést von aközött, amikor a választást azok számára iktatjuk ki, akik már elkötelezettek mellette, és aközött, amikor ezt a választási lehetőséget eleve nem is bocsátottuk rendelkezésre.⁶⁹ Hajlandó vagyok azt hinni, hogy a kikapcsolódás-szerűen használható drogok törvényes és kiterjedt piacának nemléte visszatartotta a gyógyszergyártó vállalatokat új anyagok kifejlesztésétől, amelyeknek olyan boldogságfokozó hatásuk és olyan kevés mellékhatásuk van, hogy a létező kikapcsolódás-szerű drogok ugyanarra a sorsra jutottak volna, mint az autóval szemben a lovas kocsik. Ez a hiány azonban nem ugyanolyan hatással van az autonómia feltételeire, mint amely abból állt volna elő, ha a kidolgozott új szereket számos ember megkedveli. Akárhogy is van, lehet, hogy Raz megkülönböztetése nem különösebben releváns a jelenlegi összefüggésben. Az a tény, hogy a kokain és a heroin a jelen évszázad legnagyobb részében tiltott volt, nem riasztotta el felnőttek millióit attól, hogy éljenek velük. A tiltás nem eredményezett megelőzést.

Az utolsó és messze legerősebb ok azt hinni, hogy a drogtiltalmak hátráltatják az autonómia feltételeit, az, hogy az erőltetés maga is rendkívüli mértékben rombolja ezeket a feltételeket.⁷⁰ A tiltott drogok használóira mostanában kiszabott szigorú büntetések szinte megsemmisítik ezeknek a személyeknek az autonómiáját.⁷¹ Az átlagos droghasználók saját életük alakítására való képességét aláásó droghatások egyike sem olyan romboló autonómiájukra nézve, mint a rájuk kiszabott büntetések. Elismerem, hogy az állam tehet ésszerű lépéseket, hogy lebeszéljen az autonómia kialakulásának feltételeit meggátló droghasználatról. Az állam cselekvése azonban aligha igazolható azzal, hogy megteremti az autonómia feltételeit, miközben lerombolja az ilyen drogélvezők autonómiáját. Ezen egyszerű okból arra következtettek, hogy a drogtiltalmak inkább aláássák az autonómia feltételeit, mintsem előmozdítanák őket.

Miután röviden áttekintettem, hogyan mozdíthatná elő vagy foghatná vissza az autonómia feltételeit a drogok használatának szabadsága, most arra a kérdésre térek rá, hogy maga a droghasználat foko-

za vagy aláassa-e az autonómiát. A droghasználat önmagában hozzájárul-e ahhoz, hogy az ember képes legyen saját életét alakítani, vagy beleavatkozik abba? Mivel széles körben elterjedt az a hiedelem, hogy a drogok kikapcsolódás-szerű használata rombolja az önkontrollt és ezáltal az autonómiát, azzal kezdem, hogy felvázolok egy gyors érvrendszert az ellenkező nézet mellett. A tárgyalni kívánt droghasználatot úgy jellemeztem, hogy célja egyszerűen a kikapcsolódás, most azonban szükséges némileg pontosabban meghatározni a kikapcsolódás-szerű droghasználók többségének motivációját. Azt állítom, hogy a droghasználat számos személy önmaga feletti ellenőrzését tulajdonképpen növeli és így inkább elősegíti, semmint károsítja azt a képességüket, hogy saját életük alakítói legyenek. Magyarázatom egyszerű és direkt. Az emberek általában kevésbé tudják ellenőrizni hangulataikat. A hangulatok általában nem tartoznak a választható dolgok közé, hanem olyasmik, amelyekbe vagy belekerülünk vagy nem. A hangulatok egyszerűen csak ránk törnek. Gyakran találjuk magunkat letargikusnak reggel, és fáradtnak este. A drogok kikapcsolódás-szerű használata képessé tesz arra, hogy hangulatainkat a kívánt módon megváltoztassuk, adott helyen és időben. A legkézenfekvőbb példa talán az álmoság ellen reggelente fogyasztott koffein és munka után az ellazulás elősegítésére fogyasztott alkohol. A tiltott drogok hasonlóképpen működnek. A drogok használata, legyenek azok tiltottak vagy megengedettek, növelheti az embernek azt a képességét, hogy hangulatait ellenőrzése alá vonja és így azt is, hogy saját életét maga alakítsa.

Nincs kétségem afelől, hogy a reakció erre valószínűleg az, hogy a droghasználat, legalábbis a törvénytelen droghasználat, csökkenti az embereknek azt a képességét, hogy saját életüket alakítsák. A legjobb ok eme konklúzió mellett az, hogy bizonyos drogok függővé tesznek. Ezeknek a szerekeknek a kitartó használata a kényszeresség erős érzését alakítja ki. Az ember, miután egyszer már függővé vált és kénytelen droggal élni, úgy tűnik, elvesztette képessége nagy részét arra, hogy életét maga alakítsa. De vajon a függőség valóban aláassa az autonómiát? Sajnos, a függőség fogalma ugyanolyan rejtélyes, mint magáé az autonómiáé.⁷² Egyetlen kritérium sem bizonyult teljesen adekvátnak a függőségnek az akaratgyengeségtől való megkülönböztetésére. Továbbá a függőség, miként maga az autonómia, kétségkívül fokozati: egyes emberek függőbbek, mint mások. Ha lenne is világos fogalmunk a függőségről, még mindig eldöntésre várna nemcsak az, hogy megfosztja-e az embereket az autonómiától, hanem az is, hogy mennyire. Ezért azok a próbálkozások, amelyek arra irányulnak, hogy

a függőségnek az autonómiára tett hatásait felmérjék, rendkívül vitathatók.

Az említett nem csekély problémák ellenére felteszem, hogy a függőség jelensége gond nélkül alkalmazható számos példára, így a következőkre is. Vegyük Vera esetét, aki gyakran és szokásszerűen él X droggal. Vera krónikus drogos kicsapongásai rendkívül nagy megterhelést jelentenek családjá, karrierje és végső soron egészsége számára is. Az önámítás hosszú időszaka után Vera végül is kijelenti: el van szánva rá, hogy megküzdjön problémájával. A józan-ság rövid periódusa alatt Vera számos előkészületet tesz a visszaesés elkerülésére. Önszántából lenyel egy anyagot, amitől rosszul lesz, valahányszor X-et fogyasztja. Gondosan elkerüli azokat a környezeti tényezőket, amelyek kiválthatják a kívánságot. Vera azonban mégis visszaesik. Szégyelli magát, zavarban van, és újabb fogadalmat tesz a leszokásra. Ez a beteges kör újból és újból megismétlődik. Anélkül, hogy részletes elméletünk lenne a függőség természetéről, nyugodtan mondhatjuk, hogy Vera függ az X drogtól. Úgy tűnik, függősége viszonylag nem autonómmá tette Verát. Elvesztette képessége nagy részét, hogy saját életét alakítsa. Noha elismerem, hogy ez az ítélet helytálló, úgy vélem, óvakodnunk kell attól, hogy elhamarkodottan nem autonómnak nyilvánítsuk Verát. Rá kell kérdeznünk, mi is az az ő függőségében, amitől képtelen saját életének alakítására. Pontosan milyen okból is kell egyetérténünk azzal, hogy Vera „nem tud kiszállni”. Miért kell azt gondolnunk, hogy nincs más választása, mint továbbra is fogyasztani az X drogot. Mindent egybevetve egyetlen válasz sem bizonyul kielégítőnek.

A kérdésre, hogy miért nem tudja Vera abbahagyni, talán a legjobb válasz – legalábbis elvben – úgy értelmezni az ő függőségét, mint ami analóg a külső kényszer alatti cselekvéssel. Vegyük például annak az emberi szörnyetegnek az esetét, aki megfenyeget egy nőt, hogy eltöri a lábát, ha nem segít egy bankrablónak elmenekülni azzal, hogy vezeti az autót. Azt mondjuk, a nőnek nincs más választása, mint segíteni a gazembernek. Szó szerint értelmezve természetesen ez az állítás hamis. A nő dönthetne úgy, hogy a lábtörést választja. A nincs más választása állítás a nő vétkeességéről szóló normatív ítéletet fejez ki, nem a szabad akarat metafizikájával kapcsolatos valamiféle mély meglátást. Amikor azt mondjuk, a nőnek nincs más választása, mint vezetni a menekítő autót, ezen azt értjük, hogy a rendelkezésre álló alternatívák annyira kellemetlenek, hogy nem hibáztatjuk őt azért, amiért cselekvése mellett dönt.

Azt az állítást, hogy Vera nem tud kiszállni, szintén lehetne hasonló módon elemezni. Tegyük föl, hogy Vera azzal a választással szembesül, hogy használja-e

X drogot avagy ne használja. Tegyük föl továbbá, hogy szenvedne, ha nem választaná X-et. Ez a szenvedés azért következhetne be, mert bizonyos függőséget okozó drogok *elvonási tünetek*hez vezetnek, amikor huzamos időn át tartó használatuk megszakad. Nincs *a priori* ok, amelynek alapján azt mondhatnánk, hogy az elvonási tünetek okozta szenvedés nem lehet hasonlóan súlyos, mint egy lábtörés. Ha ez így van, akkor Vera állapotát jellemezhetjük egyfajta belső kényszerítésként, és felmenthetjük őt annak vétke alól, hogy a további drogfogyasztást választotta. Ezt a normatív ítéletet is kifejezhetjük úgy, hogy Verának nincs más választása.

A belső kényszerítés modelljének használata azonban két óriási nehézséggel jár azt illetően, hogy megmagyarázzuk Vera képtelenségét a drogfogyasztás abbahagyására. Egyrészt nem valószínű, hogy ez a modell meg tudná magyarázni Vera viselkedését. Az elvonással járó szenvedés elkerülésének vágya nem tudja megmagyarázni, miért van az, hogy számos droghasználónál a fogyasztási szokások általában ilyen kényszerítőek. Számos használó él át vágyakozást és megadja magát a fogyasztásnak, noha elvonási tünetek nem is jelentkeznek. A drogfogyasztásnak a megvonási tünetek elkerülésére alapozó magyarázatai a függő személyek legtöbbjének nézőpontjából eltörzítik a függőség fenomenológiáját.⁷³ Ez a modell különösen azt nem tudja megmagyarázni, hogy a korábban függő személyek miért esnek gyakran vissza. Számos korábbi függő újrakezdi a droghasználatot, noha kellően hosszú időn át tartózkodott tőle ahhoz, hogy már ne szenvedjen elvonási tünetektől.

Ráadásul a létező tiltott szerek megvonásából eredő szenvedés valószínűleg nem elég súlyos ahhoz, hogy alátámassza azt a normatív ítéletet, amely szerint Vera nem hibáztatható döntéseért. Természetesen nem rendelkezünk pontos mércékkel annak mérésére, mennyire kell egy fájdalomnak súlyosnak lennie ahhoz, hogy alátámassza a normatív ítéletet, hogy egy adott személynek nincs más választása. Ennek ellenére csak nagyon kevés drog megvonási tünetei minősülnek ilyennek, ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről. Az indoklás nyilvánvalóan semmilyen elképzelhető módon nem alkalmazható azokra a drogokra, amelyek nem vezetnek kellemetlen megvonási tünetekhez. Az LSD-hez hasonló hallucinogének szolgálnak a legnyilvánvalóbb példákkal. A használat abbahagyása – még a hosszan tartó és nagy mennyiségben való használat is – egyszerűen nem jár elvonási tünetekkel.⁷⁴ A marihuána esete csak kicsivel jár több bajjal; még a marihuánát nagy adagban élvezők is csak ritkán élnek át elvonási tüneteket.⁷⁵ Az előforduló szimptomák enyhék és múlékonyak, súlyosságuk foka alig haladja meg azoknak a tüneteknek a sú-

lyosságát, amelyek a koffeinről való leszokáskor jelentkeznek.⁷⁶ Ilyen esetekben a belső kényszerítés modellje nem tudja megmagyarázni, miért nem autonóm Vera.

A helyzet nem nagyon más akkor, ha az X drog történetesen a kokain. A kokain abbahagyása, még ha úgynevezett crackként fogyasztották is, vagyis elszívták, nem okoz különösebben súlyos elvonási tüneteket.⁷⁷ A leszokó súlyos fogyasztók rendszerint csupán szorongást és irritációt élnek át.⁷⁸ Mindazonáltal a kokainhasználat általában rendkívül kényszerítő, és a súlyos használók gyakran a káros következmények ellenére is kitartanak szokásuk mellett. Ezek a kokainnal kapcsolatos felfedezések egyes kutatókat arra ösztönözték, hogy megkülönböztetést tegyenek a függőség két állítólagos fajtája: a pszichológiai és a testi függőség között.⁷⁹ Nem világos számomra azonban, miként tud a pszichológiai függőség jelensége olyan magyarázatot adni arra, hogy Vera miért nem tud kiszállni, amelynek folytán azt is megérthetnénk, miért ásta alá a kokain használata az ő autonómiáját. A pszichológiai függőség címke nem tesz semmi egyebet, mint hogy leírja a kényszeres viselkedést, anélkül, hogy megmagyarázná, miért viselkedik így valaki.

Talán csak az ópiumszármazékok azok a tiltott drogok, amelyek eléggé súlyos elvonási tünetekhez vezetnek ahhoz, hogy azt mondhassuk, a függőknek nincs más választásuk, mint kitartani használatuk mellett. Az empirikus tényanyag azonban még ebben az esetben sem támasztja alá minden kétséget kizáróan, hogy a függők belső kényszerítéstől szenvednének. A heroinmegvonás súlyosságát gyakran hasonlítják egy egyhetes influenza vagy egy kiadós megfázás tüneteinek súlyosságához.⁸⁰ A tünetek a legrosszabb esetben is kimerülnek a hányás, a hidegrázás, a hasmenés, az émelygés, az irritáció, az álmatlanság, a fejfájás és hasonlók valamilyen kombinációjában. Megfontolt gondolkodású emberek is eltérő véleményen lehetnek abban a kérdésben, hogy az említett tünetek elviselésére való hajlam hiánya alátámasztja-e azt az ítéletet, hogy a heroinfüggőknek nincs más választásuk, mint folytatni, és ezért elvesztették autonómiájuk jelentős hányadát.⁸¹

Talán a függőség valamilyen más okból ássa alá az autonómiát, nem azért, mert az elvonási tünetek súlyossága belső kényszerítéshez vezet. Akárhogy van is, az itt következőkben nem vizsgálom tovább a kérdést, hanem helyt adok annak a kritikus ítéletnek, hogy Vera nagymértékben nem autonóm. Törekvésem középpontjában annak vizsgálata áll, hogy mik az implikációi ennek az engedménynek a semleges liberalizmus számára. Általános stratégiám a következő kérdésben foglalható össze: hogyan vezethetne ez

az engedmény ahhoz, hogy jó indokot dolgozzunk ki annak a konkrét X drognak a kriminalizálása mellett, amelytől Vera függ. Amellett fogok érvelni, hogy egy a semlegességi megszorítást az autonómia megóvása céljából magáévá tevő államnak valószínűleg nincs elégséges oka kriminalizálni a tiltott drogok használatát, annak ellenére sem, hogy akadnak nem autonóm függők, mint például Vera. Érvelésem két részből áll. Az első nagyrészt empirikus, a második nagyrészt normatív.

Az empirikus összetevő az, hogy Vera esete egy „legrosszabb esetben típusú” forgatókönyvet valósít meg, amely csak egészen kevés, kikapcsolódást kereső droghasználónál valósul meg. A normatív összetevő az, hogy nem valószínű, hogy az autonómiát megfelelően értékeljük egy olyan liberális elméletben, amely olyan esetekből általánosít, mint Veráé, és amely X használatának betiltását az autonómia védelmére irányuló jó szándékú törekvéssel igazolja.

Az empirikus összetevővel kezdem. A droghasználók többsége különbözik Verától. A kérdés az, hogyan és miben. A kérdésre adott válaszom fő része nem idézi azokat a személyeket, akik a Verához hasonló kényszerességgel és károsodással élnek gyakran droggal, csak ők hiánytalanul azonosulnak drogélvező életmódjukkal. Mint Harry Frankfurt rámutatott, egyes droghasználók azonosulnak drogélvezetere ösztönző elsőrendű vágyukkal.⁸² Vagyis nincs bennük olyan másodrendű vágy, hogy abbahagyják. Az a tény, hogy bizonyos függők azonosulnak droghasználatukkal, kétségesse teszi azt az ítéletet, hogy életüket nem maguk alakítják. Érvelésem azonban nem kívánom a „készséges függők” példaira alapozni. Van ennél kézenfekvőbb okunk is azt hinni, hogy csak kevés kikapcsolódás-szerű droghasználó lesz valaha is függő.⁸³ Tegyük föl, hogy az X drog az alkohol. Felteszem, hogy a semleges liberálisok a Verához hasonló alkoholisták minden kínládása és szenvedése ellenére ellenzik az alkoholélvezet betiltását. Az alkohol betiltásának ellenzése mellett szóló legnyomósabb (elvi) ok az, hogy az alkoholfogyasztók túlnyomó többsége csak a társaság kedvéért italozik, nem válik függővé és nem veszíti el autonómiája nagy részét.

Vegyük egy teljesen érett személyiségű, a „társaság kedvéért ivó” esetét, akinek alkoholfogyasztási szokásai semmiben nem emlékeztetnek Vera önromboló tendenciáira. Nevezzük őt Tildának. Tilda az elmúlt harminc év során mérsékelt mennyiségű alkoholt fogyasztott meglehetősen rendszerességgel, és továbbra is élvezi azt a közérzetet, amit az alkoholtól kap és azt a szerepet, amelyet az alkohol társas életében játszik. Tilda autonómiájának védelmére hivatkozva nem lehetne igazolni az alkohol betiltását. Épp

ellenkezőleg, a tiltás ásná alá az ő lehetőségét, hogy kielégítsen egy olyan ízlést vagy preferenciát, amelyvel kapcsolatban úgy érveltem, hogy része a jó életről alkotott elképzelésének. Az alkohol betiltása figyelmen kívül hagyná Tilda autonómiáját. Aki a tiltás mellett van, az hajlik arra, hogy egy másik cél kedvéért figyelmen kívül hagyja Tilda autonómiáját. Vagyis a tiltás egy állítólagos nagyobb jó megvalósítása érdekében feláldozná Tildának azt a szabadságát, hogy kövesse a jóról alkotott saját elképzelését.

Mi lehet azonban az a jobb valami, ami igazolhatná az áldozatot és Tilda autonómiájának figyelmen kívül hagyását? Erre a kérdésre nem válaszolhatjuk azt, hogy az alkohol használatát azért kell büntetni, hogy megvédjük Vera autonómiáját. Vera ugyanis már függő. Az alkohol betiltása Verát is és Tildát is büntetné. Az, hogy Vera függő, nem nyújtana számára védelmet a droghasználat bűnével szemben. A büntetés csak tovább csökkentené autonómiáját, drasztikusan csökkentené lehetőségeit, hogy saját élete alakítója legyen. Nehéz belátni, hogyan lehetne megvédeni az alkoholfüggő Vera megbüntetését az alkohol fogyasztásáért mint Tilda autonómiája megvédésének eszközét.

A kriminalizáció melletti érvelés valójában nem arra hivatkozik, hogy a büntetés a már függő Vera autonómiájának megvédésével igazolható – vagy Tilda autonómiájának megvédésével, aki viszont soha nem is lesz függő –, hanem arra, hogy egy harmadik személy autonómiáját védjük meg, akit egy tényellentétes állítással jellemezhetünk. Nevezzük őt Hannának. Jóllehet Hanna jelenleg nem él az X szerrel, mégis függővé válna X-től (és ezáltal elveszítené autonómiája nagy részét), ha X használatát nem kriminalizálnák. A függők és nem függők megbüntetését tehát az az állítólag nagyobb jó igazolja, amit annak megakadályozása jelentene, hogy a Hannához hasonló személyek X élvezetének megengedése esetén függővé váljanak és elveszítsék autonómiájuk nagy részét. A büntethetővé tétel mellett szóló érv úgy szól, hogy mind Vera, mind Tilda autonómiáját fel kell áldozni, hogy megvédjük Hanna autonómiáját. Vajon igazolható-e ez a csere? Ha annak valószínűsége akár csak nem túl csekély, hogy egy drogtól érintetlen személy hasonlónak válik (a visszaeső) Verához, az eset máris nem tekinthető problémamentesnek. Vera droghasználata ugyanis sokkal nagyobb mértékben károsítja Vera autonómiáját, mint amilyen mértékben (a társaságban fogyasztó) Tilda droghasználata fokozza az ő (Tilda) autonómiáját. Vajon miféle előrelépést tehetünk annak eldöntésében, hogy egy semleges liberális elfogadja-e a fenti cserét és betiltja X használatát, és milyen körülmények között?

Ne felejtjük el a statisztikát, amely nagyon fontos az egész kérdésben. Hanna különbözik az X-et nem fogyasztók négy másik fajtájától. Számos nem fogyasztó még akkor sem próbálná ki X-et, ha az meg lenne engedve.⁸⁴ A mostani nem használók között sok van még, aki ha kipróbálná X-et, akkor inkább Hannához lenne hasonló, nem Verához, amennyiben a drog használata meg lenne engedve. A szert kipróbáló további egyének, akik most nem élnek vele, inkább Hannához válnának hasonlóvá, mint Verához, ha a szer használatát engedélyeznék. Végül lennének olyan, mostani nem használók is, akik ha kipróbálnák X-et, végül nem annyira Hannához, mint inkább (a visszaeső) Verához válnának hasonlóvá. A vizsgálódásunk szempontjából leginkább releváns statisztika azon nem használók számának a növekedése, akik droghasználókká és drogfüggőkké válnának egy lehetséges világban, amelyben X megengedett, mégpedig ahhoz a növekedéshez viszonyítva, amely egy olyan világban következne be, amelyben a drogot betiltják. Ezt a statisztikát kriminalizációs különbözetnek fogom nevezni.

Hogyan becsülhetnénk meg a kriminalizációs különbözetet a marihuána, a kokain és a heroin esetében? Vajon a kriminalizációs különbözet értéke nem sokkal magasabb ezeknek a drogoknak az esetében, mint az alkoholnál? A marihuána esetében a válasz szinte bizonyosan nemleges. A marihuánát használók között szinte senki nem hasonlít távolról sem Verára azzal, hogy autonómiája nagy részét elveszítette. Nincs okunk azt hinni, hogy bármelyik nem használó Verához hasonlóvá válna és elveszítené autonómiáját, ha a marihuánára vonatkozó tiltásokat visszavonnák. Őszintén szólva fogalmam sincs, mi lehetne az a jó, ami az autonómia védelmével kapcsolatos és igazolhatná a marihuánával élők megbüntetését.

De vajon a kokain- és heroinélvezet büntethetőségének eltörlése nem vezetne-e a Verához hasonló drogfüggők számának jelentős növekedéséhez? A válasz nem világos. A kriminalizációs különbözet becslése a szóban forgó két tiltott drog esetében számos problémával terhes. Hadd említsek ezek közül csak kettőt. Egyrészt a drogoknak a droghasználókra gyakorolt hatásai nem egyszerűen a farmakológia függvényei. Ezek a hatások a szóban forgó droghasználói csoporton és a droghasználat társadalmi hátterén múlnak. Nem bocsátkozhatom annak ecsetelésébe, hogyan járulnak hozzá a drogok hatásához a várakozások, a hangulat, a személyiség és a kulturális feltételek.⁸⁵ Csak arra következtetek, hogy nem tulajdoníthatjuk egyszerűen egy bizonyos tiltott drognak azokat a hatásokat, amelyeket a drogot használó személyek a tiltás mai körülményei között általában átélnek. Ha ez a klíma meg-

változna, a hatások valószínűleg messzemenő változáson mennének át. Ennek belátása hatalmas komplikációkkal jár együtt. Ha a drogoknak a tiltás mostani légkörében tapasztalt hatását nem használjuk a kokain és a heroin esetében a kriminalizációs különbözet felbecslésére, akkor milyen légkört vegyünk alapul a szóban forgó különbözet meghatározásához? Úgy is fogalmazhatnánk: milyen csoport és milyen háttér adja azt a normát vagy vonatkoztatási pontot, amelyhez képest a kriminalizációs különbözetet ki kell számítani. Erre a nehéz kérdésre nem tudok válaszolni.

A második nehézség a kriminalizációs különbözetnek a kokainra vagy a heroinra vonatkozó kiszámításával kapcsolatban a következő. A jelenleg betiltott drogok egy részének könnyebb hozzáférhetősége valószínűleg megváltoztatná a számos, jelenleg megengedett drog fogyasztásában mutatkozó szokásokat és szabályszerűségeket. Hogy az emberek milyen drogokat fogyasztanak és ezek milyen hatással vannak életükre, szinte bizonyosan annak függvénye, hogy milyen más drogokhoz tudnak hozzáférni. Ahogy Ethan Nadelmann megjegyezte, „a mostanitól eltérő legalizálási rendszer által megengedett fokozott droghasználat sötét felhőjének egyik ezüstszegélye az a kilátás, hogy a kevésbé veszélyes drogok kiszorítanak a veszélyesebbeket”.⁸⁶ Tehát ha megengednék az embereknek egy viszonylag biztonságos drog, mondjuk a marihuána használatát, az éppenséggel csökkentheti a veszélyesebb drogokra – például a kokainra vagy a heroinra – vagy az alkoholra vonatkoztatott kriminalizációs különbözetet. Egy adott X drog kriminalizációs különbözetének felbecslése reménytelen mindaddig, amíg nem tudjuk, milyen más, X-szel vetélkedő drogok állnak még a potenciális fogyasztók rendelkezésére.

Vajon mit mondhatunk e két probléma fényében annak valószínűségéről, hogy a kriminalizáció megszüntetése egy adott tiltott drog potenciális használóit arra fogja majd ösztönözni, hogy függővé váljanak és elveszítsék autonómiájuk nagy részét? A kriminalizációs különbözetre vonatkozó sejtések tényleges világunkból kiinduló, mégis spekulatív következtetéseket foglalnak magukba. Mivel a függőség fogalma ennyire tisztázatlan, még azt is nehéz tudni, milyen empirikus bizonyíték rendítené meg leginkább az olyan állításokat, hogy bizonyos tiltott drogok használói az alkoholfogyasztóknál nagyobb valószínűséggel veszítik el képességüket arra, hogy saját életük alakítói legyenek. Amikor a két, tipikusan leginkább függőséget okozó tekintett drogot értékeljük, tekintetbe kell vennünk a következő adatokat. Az otthoni tiltott drogélvezetről szóló legutóbbi felmérés szerint tizenegy százalék fogyasztott he-

roint otthon, de ebből csak kilenc százalék az utóbbi egy évben. A kokainra vonatkozó megfelelő adatok jelentőségét még ennél is nehezebb lenne alábecsülni. Mindazok közül, akik valaha éltek kokainnal, kevesebb mint egy százalék élt vele az utóbbi egy hónapban. Vagyis azok közül, akik valaha kísérleteztek kokainnal, kilencvenkilenc százalék nem él vele szokásszerűen.⁸⁷ A gyakori használók nagy része gyorsan eljutott az alacsonyabb fogyasztási szintre vagy teljesen le is szokott. Általában a tiltott droghasználat a népesség egy nagyon is meghatározott részére koncentrálódik – a 16 és 28 év közöttiekre. Ebből a korból kinőve a legtöbb ember a tiltott drogok használatának szokását is kinövi.⁸⁸ Egyszerűen a kokain- és heroinélvezők túlnyomó többsége leszokott a szóban forgó drogokról, többségük terápia nélkül. Ha a kokain és a heroin kriminalizációs különbözete magas értéket mutatna, akkor nem nagyon számíthatnánk ilyen adatokra.

Ezért levonom a következtetést, hogy a legismertebb kikapcsolódás-szerűen használt tiltott drogok esetében a kriminalizációs különbözet valószínűleg alacsony. Ez a kvázi-empirikus állítás természetesen nem bizonyítja, hogy a droghasználat betiltása nem igazolható azzal a céllal, hogy a világ Tildáinak autonómiáját megvédjük. Ezért továbblépek egy normatív megfontoláshoz. A konzekvencialista magyarázatok szerint az autonómia maximalizálendő érték; a deontologikus elméletek szerint az autonómia értéke az, hogy az állam által törvénybe iktatható tiltások körét korlátozó megszorítás szerepét játssza. A drogtilalmak igazolásának minden olyan kísérlete, amely Vera autonómiájának védelmében az ő kínjaiból általánosít és nem veszi tekintetbe Hanna helyzetét, majdnem bizonyosan az autonómia értékének konzekvencialista értelmezése mellett kötelezte el magát. Ha az ilyen értelmezések nem tudják felvenni a versenyt a deontológiaiakkal, akkor kudarcra ítéltetett minden olyan állítás, amely szerint a világ Tildáinak és Veráinak autonómiáját fel kellene áldozni azért, hogy megvédjük a Hannák autonómiáját.

Fontos, hogy tisztázzuk, miféle változást vonna maga után egy olyan döntés, hogy X drog használatát tiltsák meg Vera autonómiájának védelmében. Bár mindenfajta változás problematikus a maga nemében, az előbbi sokkal kevésbé tűnik problematikusnak, mint az utóbbi. Egy adott személy autonómiája talán olyan típusú jó, amit az illető egész életén át kell maximalizálni. Ha így van, akkor egy személy autonómiája olykor megsérthető annak érdekében, hogy megnöveljük későbbi képességét saját élete alakítására. A jelenlegi kontextusban azonban a változás személyek közötti – Tilda és Vera autonómiája nem

összegzésében vett nagyobb fokú autonómiájuk kedvéért áldoztatik fel, hanem egy másik személy autonómiájának érdekében.

Nem szabad ragaszkodnunk ahhoz, hogy az autonómia személyek közötti megváltoztatása soha nem igazolható. Egy bizonyos küszöbnél, ha a kriminalizációs különbözet elég nagy lenne, az ilyen változások egyenesen szükségesek volnának. A személyek közötti átrendezések azonban ellenkezik a liberális hagyománnyal, amely nagyra értékeli az autonómiát. Ebben a kérdésben a liberálisok valószínűleg ugyanúgy gondolkodnak az autonómia értékéről, ahogy a jogok értékét gondolták el. Mielőtt egy liberális a szóban forgó személyek közötti változás kívánta áldozatokat megengedné, többet kell követeljen annál, hogy a változás nettó autonómia-nyereséget mutathasson. Nehéz lenne liberálisnak tekinteni egy olyan elméletet, amely az autonómia (vagy a jogok) értékét mint társadalomszerte maximalizálandó javak értékét konceptualizálná. A semlegességi megszorítást helyeslő teoretikusnak nagyon kételkedve kell szemlélnie az efféle gondolatokat, különösen, ha a kriminalizációs különbözet olyan alacsony, mint feltételezésem szerint. Ezért arra következtetek, hogy a semleges liberálisoknak mind empirikus, mind normatív okaik vannak arra, hogy ellenálljanak az olyan ösztönzéseknek, hogy az autonómiát a kikapcsolódás-szerű drogélvezetést tiltó törvényekkel védjék meg.

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A fentiekben védelmembe vettem egy vélelmezett helytálló érvrendszert amellest, hogy engedjük meg az embereknek, hogy kikapcsolódás céljából drogokkal éljenek egy liberális államban, amely megköveteli a semlegességet a jó élet ésszerű felfogásával szemben – különösen, amikor a semlegességi megszorítás a személyi autonómia értékéből van levezetve. Annak ellenére, hogy érveim számos szempontból sebezhetőek lehetnek, remélem, meggyőzően mutattam ki, hogy egy semleges liberálisnak nem szabad megengednie, hogy az állam megbüntessen olyan embereket, akiknek a jóról alkotott elképzelése magában foglalja a drogok kikapcsolódás céljával történő élvezetét. Amíg érveimre nem érkezik cáfolat, a semlegességet képviselő liberálisoknak kész megoldásuk van arra a bebörtönzési válságra, amelyből kiindultam. Azt kell gondolniuk ugyanis, hogy a jelenleg bebörtönözöttek jelentős részét igazolatlanul büntetik meg.⁸⁹ Vajon miért hallgattak annyira erről a kérdéstről? Elérkezett az ideje annak, hogy a semlegességpárti liberálisok hangosabban szegüljenek szembe ezzel az igazságtalansággal.

JEGYZETEK

A tanulmány eredeti megjelenési helye: *Philosophy & Public Affairs*, 2000/1, 43–80. Köszönetet mondunk a Princeton University Press kiadónak, a közlés engedélyezéséért.

1. Olvasmányos összefoglaló Elliott CURRIE: *Crime and Punishment in America* (New York, Henry Holt & Co., 1998.).
2. Lásd Ethan NADELMANN: *Commonsense Drug Policy*, *Foreign Affairs*, 1998/III, 112.
3. Lásd Michael TONRY: *Malign Neglect. Race, Crime and Punishment in America*, New York, Oxford University Press, 1995.
4. Lásd például Michael TONRY, Kathleen HATLESTAD: *Sentencing Reform in Overcrowded Times*, New York, Oxford University Press, 1995, harmadik fejezet.
5. Az érvelésem középpontjában álló kikapcsolódás-szerű droghasználattal kapcsolatban három szempontot említenék meg. Egyrészt a kikapcsolódás-szerű droghasználatnak nem kívánom precíz kritériumát nyújtani. A droghasználat hozzávetőlegesen akkor kikapcsolódás-szerű, ha célja az, hogy a használó élvezetét vagy jó hangulatát fokozza. A kikapcsolódás-szerű és a nem kikapcsolódás-szerű használat közötti határt közzismerten nehéz megvonni. Lásd a 2. jegyzetet. Másrészt a droghasználatért megbüntetettek többségét (ha nem is mindannyiukat) valójában drog birtoklásával vádolják és azért ítélik el. Az államok valószínűleg a bizonyítás nehézségei miatt büntetnek birtoklásért és nem használatért. Erről a továbbiakban is mint droghasználat miatti büntetésről fogok beszélni. Végezetül pedig nem foglalkozom más, droggal kapcsolatos bűncselekményekkel, így a drogárusítással kapcsolatos büntetések igazolhatóságával sem.
6. Természetesen számos különféle liberalizmus létezik. Abban általában mindenki egyetért, hogy a droggal kapcsolatos tilalmak elfogadhatóbbak lesznek perfekcionista alapon, mint a liberalizmus semlegességet hangsúlyozó változatai számára. Itt kifejtett érveim között azonban sok olyan is van, amely a semlegességi megszorítást elutasító liberalizmusok logikája szerint is aláássa a drogtilalmak mellett szóló érveket.
7. A semlegesség melletti elköteleződésük azonossága ellenére számos liberális gondolkodó erősen eltérő következtetésekre jut. Vö. John RAWLS: *A Theory of Justice*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1971; Robert NOZICK: *Anarchy, State and Utopia*, New York, Basic Books, 1974; Ronald DWORKIN: *Liberalism*, in *Public and Private Morality*, ed. Stuart HAMPSHIRE, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, 113; Bruce ACKERMAN: *Social Justice in the Liberal State*, New Haven, Yale University Press, 1980; Charles LARMORE: *Patterns of Moral Complexity*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987; és Thomas NAGEL: *Moral Conflict and Political Legitimacy*, *Philosophy & Public Affairs*, 1987/III, 215.
8. A semlegességi megszorítást természetesen számos filozófus elutasítja. Lásd például Richard KRAUT: *Politics, Ne-*

- utrality and the Good*, Social Philosophy and Policy, 1999, 315. Mivel célkitűzésem nem a semlegesség védelme, hanem a drogtiltalmak bírálata a semlegesség melletti elköteleződés alapján, a továbbiakban nem törekszem arra, hogy ilyen bírálatokra válaszoljak.
9. John RAWLS: *Political Liberalism*, New York, Columbia University Press, 1993, 37.
 10. George SHER: *Beyond Neutrality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 118–119. Sher azonban nem tagadja, hogy „azok a kormányzati lépések, amelyek a legnagyobb valószínűséggel vezetnek széthúzáshoz, nem mások, mint a büntetőjog keménykezü alkalmazásának esetei” (i. m., 121.).
 11. Lásd például Ronald BEIMER: *What's the Matter with Liberalism?*, Berkeley, University of California Press, 1992, 67–68., továbbá Harry CLOR: *Public Morality and Liberal Society*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1996, 104.
 12. RAWLS: *Political Liberalism*, 104.
 13. DWORKIN: *Liberalism*, 127.
 14. *Uo.*
 15. Bár a drognak nincs egészen elfogadott definíciója, szükségképpen magában kell hogy foglalja az alkoholt. A talán legtöbbet idézett definíció szerint kábítószer „bármely olyan, ételnek nem minősülő anyag, amely kémiai természetéből adódóan befolyásolja az élő szervezet szerkezetét vagy működését”. Lásd *Drug Abuse and the Law Sourcebook*, eds. Gerald UELMEN, Victor HADDOX, New York, Clark Boardman Co., 1988, 1.
 16. Amikor jelzem, hogy bizonyos ízlések és preferenciák kielégítése hozzá kell hogy tartozzon a jó életről alkotott felfogáshoz, nyitva hagyom annak lehetőségét, hogy az ilyenfajta igények kielégítése egy kontingensen létrehozott pszichológiai élmény miatt értékes. Lásd Thomas SCANLON: *Value, Desire and the Quality of Life*, in *The Quality of Life*, eds. Martha NUSSBAUM, Amartya SEN, Oxford, Clarendon Press, 1995, 185.
 17. Ugyanez a helyzet egyes drogok betiltásával. Mindennek ellenére számos ember igen biztos sejtései igazában. Egy filozófus szerint „nagyon valószínű, hogy a kokain, a heroin, a marihuána, az alkohol, a peyote, az LSD, az amfetaminok, a barbiturátok és a dohány hosszú távon használói és/vagy mások számára egyértelműen több fájdalmat okoznak, mint élvezetet”. Lásd Rem EDWARDS: *Why We Should Not Use Some Drugs For Pleasure*, in *Drugs, Morality and the Law*, eds. Steven LUPER-FOY, Curtis BROWN, New York, Garland Publications Co., 1994, 183.
 18. Arról, hogy milyen alkotmányos korlátokba ütközik az, hogy az egyes államok az „alapvető jogok”, a „gyanús csoport” vagy az „ésszerű alap” doktrínájába eső büntetőtörvényeket fogadjanak el, Lawrence TRIBE *American Constitutional Law* című művében találunk leírást (Mineola, Foundation Press, 1978.).
 19. Ennek az álláspontnak az érvrendszerét lásd Sherry COLB: *Freedom from Incarceration. Why Is This Right Different From All Other Rights?*, New York University Law Review, 1994, 781.
 20. Az államok nem mindig voltak ilyen tartózkodók bizonyos ételek fogyasztásának betiltásával kapcsolatban. Lásd Alan HUNT: *Governance of the Consuming Passions. A History of Sumptuary Law*, New York, St. Martin's Press, 1996.
 21. A kikapcsolódás-szerű droghasználat és a másfajta droghasználat közötti megkülönböztetés nehézségei inkább könnyebbé, semmint nehezebbé teszik amellet érvelnünk, hogy a droghasználat olyasmí, amit a semlegességi megszorítás értelmében védeni kell. A semleges liberálisoknak valószínűleg kevésbé nehéz megvédeniük a drogok más – például orvosi vagy vallásos – célokra történő használatát. Ha a marihuána használható gyógyászati célokra, akkor ez erősen meggyengíti azt az érvelést, hogy a nem betegeket el kell zárni tőle. Lásd George ANNAS: *Reefer Madness – The Federal Response to California's Marijuana Law*, New England Journal of Medicine, 1997, 434.
 22. A kérdést több tanulmány tárgyalja részletesebben. Lásd *Preferences*, eds. Cristoph FEHIGE, Ulla WESSELS, Berlin, Walter de Gruyter, 1998.
 23. Joel Feinberg elmond egy esetet, amelyben egy épelméjű, jól informált felnőtt a drogélvezet mellett dönt, mivel „nagyon fogom élvezni, annyira, hogy bőven megéri a testi károsodás kockázatát”. Ezt az esetet Feinberg „könnyűként” jellemzi, olyan lakmusznak, amellyel megkülönböztethető a paternalista a liberálistól. Lásd Joel FEINBERG: *Harm to Self*, Oxford, Oxford University Press, 1986, 133.
 24. William BENNETT: *National Drug Control Strategy*, 1989, 11.
 25. C. L. TEN: *Mill on Liberty*, Oxford, Clarendon Press, 1980, 116.
 26. Egyes szerzők állítása szerint a droghasználók akkor sem értékelik kellőképpen a veszélyeket, amikor az információk teljes körének birtokában vannak, ellenkezőleg; gyakran folyamodnak racionalizációhoz és pszichológiai téveszmékhez, hogy saját viselkedésükre magyarázatot adjanak. Lásd Robert GOODIN: *No Smoking*, Chicago, University of Chicago Press, 1989, 20–24.
 27. Az orvosi rendelőnyre szedett drogok kockázataival kapcsolatban lásd Jason LATROU et al., *Incidence of Adverse Drug Reactions in Hospitalized Patients*, Journal of the American Medical Association, 1998, 1200.
 28. „Ha a probléma gyökere a tudatlanság, akkor a tudás az orvosság. Nem hiszem, hogy a drogot használó gyerekek többségénél a tudatlanság lenne a probléma oka.” Lásd *Bennett Doubts Value of Drug Education*, New York Times, 1990. 3 February, 7.
 29. Lásd Alan LESHNEN: *Addiction is a Brain Disease and It Matters*, Science, 1997, 45.

30. Lásd Ronald SIEGEL: *Intoxication: Life in Pursuit of Artificial Paradise*, New York, E. Dutton, 1989.
31. Számos semleges liberális kivonja a semlegesség követelménye alól az elsődleges javak elosztását – az olyan java-két, amelyeket mindenki akar, függetlenül attól, hogy mi mászt akar még. A liberálisok olykor jelzik, hogy a semlegességi megszorítás csak annyira érvényes, „amennyiben lehetséges” (lásd DWORKIN: *Liberalism*, 127.), vagy korlátozzák a semlegességet a jóról alkotott megengedhető fel-fogásokra – „azokra, amelyek tiszteletben tartják az igaz-ságosság elveit” (lásd RAWLS: *Theory of Justice*, 193.).
32. RAWLS: *Political Liberalism*, 49.
33. *Uo.*, 50.
34. Ezért a kikapcsolódás-szerűen használt drogok és a tel-jesítmény fokozására használt szerek között fontos kül-lönbég van. Az a sportoló, aki versenybeli képességeit fokozandó doppingszert szed és megszegi a szabályokat, alááshatja az együttműködés igazságos feltételeit.
35. Az olvasó megismerkedhet egy amellet szóló érvelés-sel, hogy a drogtilalmak nem tesznek eleget az ilyen vétségekkel szemben megkövetelhető igazoltsági teszt-nek. Lásd Douglas HUSAK: *The Nature and Justifiability of Nonconsummate Offenses*, Arizona Law Review, 1995, 151.
36. Lásd Douglas HUSAK: *Drugs and Rights*, New York, Cambridge University Press, 1992, 178–207.
37. Lásd John MORGAN, Lynn ZIMMER: *Marijuana Myths, Marijuana Facts*, New York, Lindesmith Center, 1997, 90.
38. A drog és a bűnözés közötti kapcsolat megértéséhez a leghasznosabb fogalmi keretet lásd Paul GOLDSTEIN: *The Drugs/Violence Nexus. A Tripartite Conceptual Frame-work*, Journal of Drug Issues, 1985, 493.
39. James Q. WILSON például ezt írja: „Nem nyilvánvaló, hogy a drog elleni törvények kikényszerítése csökken-tené a bűnözés mértékét. Ellenkezőleg – a kikényszerítés okozhat bűnözést.” Lásd *Drugs and Crime* című ta-nulmányát a Michael TONRY és Q. WILSON szerkesztette *Drugs and Crime* című kötetben (Chicago, Chicago Uni-versity Press, 1990, 522.).
40. Lásd például Jeffrey REGAN: *Intoxication and Aggression*, in *Drugs and Crime*, eds. TONRY, WILSON, 214.
41. Tiltott droghasználatra és erőszakos bűncselekmények-re vonatkozó adatokat vizsgál különböző nemzeteknél Franklin ZINRING és Gordon HAWKINS *Crime Is Not the Problem* című könyvében (New York, Oxford University Press, 1997, 138–139.).
42. BENNETT: *National Drug Question Strategy*, 7.
43. *Uo.*, 11. (Kiemelés az eredetiben).
44. Az említett állami cselekvésformák közötti megkülön-böztetések lehetséges alapját tárgyalja Colin MACLEOD: *Liberal Neutrality of Liberal Tolerance?*, Law and Philo-sophy, 1997, 29.
45. RAWLS: *A Theory of Justice*, 7. Rawls később „szerencsét-len” kifejezésnek találta a semlegesség terminust. Lásd RAWLS: *Political Liberalism*, 191.
46. Lásd Peter de MARNEFFE: *Liberalism, Liberty and Neu-trality*, Philosophy and Public Affairs, 1990/III, 253. A szerző azt állítja, hogy az alkotmányos semlegesség összeegyeztethető a drogtilalmakkal, a törvényhozási semlegesség azonban nem. Lehet, hogy igaza van, ugyanakkor egyik állítás sem olyan világos, amilyennek a szerző feltételezi őket.
47. A legjobb jelölt természetesen a magánélethez való jog – noha lehet, hogy maga a magánélet nem nevesített jog.
48. Laurence Tribe szerint „felháborítóan nevelésesnek” tűnik, hogy a bíróságok nem hajlandók a szigorúbb mér-cével megítélni az olyan törvények alkotmányosságát, amelyek túlterhelik a tudat feldolgozó mechanizmusát, amellyel a világból kapott érzéki adatokat feldolgozza. Lásd TRIBE: *American Constitutional Law*, 1324.
49. Újabb keletű próbálkozások az alkotmányos védelem-nek a drogfogyasztásra való kiterjesztésére Robert SWE-ET, Edward HARRIS: *Moral and Constitutional Considera-tions in Support of the Decriminalization of Drugs*, in *How to Legalize Drugs*, ed. Jefferson FISH, Northvale Jason ARENSON, 1998, 430. Korábbi ilyen irányú kísérlet Da-vid RICHARDS: *Sex, Drugs, Death and the Law*, Totowa, Rowman and Littlefield, 1982.
50. Lásd Will KYMLICKA: *Liberal Individualism and Liberal Neutrality*, Ethics, 1989, 881.
51. Jeremy WALDRON: *Legislation and Moral Neutrality*, in *Liberal Rights. Collected Papers*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 151.
52. *Uo.*, 151. (Kiemelés az eredetiben.)
53. Egyes szerzők azt állítják, eleget tettünk az igazolási semlegességnek, „ha az irányelvet kezdeményező, meg-fogalmazó és képviselő polgárok jelentős számát őszin-tén a semleges igazolás mozgatja”. Harry BRIGHOUSE: *Neutrality, Publicity and State Funding of the Arts*, Philo-sophy and Public Affairs, 1995/I, 35, 39.
54. Dworkin például az egyenlő törődés és tisztelet alapve-tőbb elvéből vezeti le semlegesség iránti elköteleződés-t. Lásd DWORKIN: *Liberalism*.
55. Lásd WALDRON: *Legislation and Moral Neutrality*, 152.
56. Bár ezt az indoklást plauzibilisnek tartom, nem szánok középponti helyet vizsgálatának, mivel meg vagyok győ-ződve arról, hogy igazolni tudja a liberális semlegesség-et. Ahogy Waldron felismerte, ez a védelem azt köve-teli a liberálistól, mutassa ki, hogy az autonómia megsér-tésének „egyfajta mínusz értéke van, amely egyszerre független is meg morálisan nagyobb törődést igénylő is, mint az emberek autonóm döntéshozásának mínusz ér-téke, amelyet a moralisztikus törvényhozó esetleg meg-próbál elkerülni”. Lásd WALDRON: *Legislation and Moral Neutrality*, 162–163.
57. Jól használható összefoglalásukat lásd Thomas MAY: *The Concept of Autonomy*, American Philosophical Quarterly, 1994, 133.
58. FEINBERG: *Harm to Self*, 54.

59. Lásd Gerald DWORKIN: *The Nature and Value of Autonomy*, in *The Theory and Practice of Autonomy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, 3–15. Dworkin azonban úgy hiszi, hogy a drogfüggőkből hiányozhat az autonómia, mivel „az autonómiának össze kell függenie az egyéneknek nemcsak azon képességével, hogy kritika-
ilag megvizsgálják elsőrendű motivációikat, hanem arra való képességükkel is, hogy megváltoztassák őket, ha úgy kívánják”. *Uo.*, 16.
60. Joseph RAZ: *The Morality of Freedom*, Oxford, Clarendon Press, 1988, 369. Maga Raz azonban nem kívánja néze-
teit a liberális semlegesség védelmére használni.
61. *Uo.*, 373.
62. Jonathan SHEDLER, Jack BLOCK: *Adolescent Drug Use and Psychological Health. A Longitudinal Inquiry*, American Psychologist, 1990, 612, 625.
63. *Uo.*, 623.
64. *Uo.*, 626.
65. MORGAN, ZIMMER: *Marijuana Myths, Marijuana Facts*, 79.
66. További tárgyalását lásd HUSAK: *Drugs and Rights*, 64–68.
67. RAZ: *The Morality of Freedom*, 373.
68. *Uo.*, 371. RAZ tagadja azonban, hogy „minden élvezet hozzájárul az ember jólétéhez [well-being]”. Bizonyos élvezetek „nincsenek hatással az élet egészére” és így nincsenek „releváns kapcsolatban azzal, hogy hogyan megy az ember élete”. Lásd *Ethics in the Public Domain*, Oxford, Clarendon Press, 1991, 7.
69. *Uo.*, 411.
70. *Uo.*, 418.
71. Lásd Douglas HUSAK: *The Seriousness of Drug Offenses*, in *Fundamentals of Sentencing Theory*, eds. Andrew ASHWORTH, Martin WALSH, Oxford, Clarendon Press, 1998, 187.
72. „A függőség lényegét illetően nincs konszenzuson alapuló definíció és a függőség minden definíciója ugyanannyi vitát hoz magával, amennyi belátással jár.” Stephen MORSE: *Hooked on Hype*, Law and Philosophy, 2000/3, 11–12.
73. Lásd Robert WEST, Michael GOSSOP: *Overview: A Comparison of Withdrawal Symptoms from Different Drug Classes*, *Addiction*, 1994, 1483.
74. Lásd Lester GRINSPOON, James BAKALAR: *Psychedelic Drugs Reconsidered*, New York, Lindesmith Center, 1997.
75. Lásd ZIMMER, MORGAN: *Marijuana Myths, Marijuana Facts*, 28. Különösen a 12. lábjegyzetben.
76. *Uo.*, 28–29. Különösen a 13. és 21. lábjegyzetben.
77. Lásd *Crack in America*, eds. Craig RAINARMAN, Harry LEVINE, Berkeley, University of California Press, 1997.
78. Lásd Jerome PLATT: *Cocaine Addiction*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1997, 3. fejezet.
79. Lásd Ronald AKERS: *Addiction. The Troublesome Concept*, *Journal of Drug Issues*, 1991, 777.
80. Lásd Stephen TIFFANY, Brian CARTER: *Is Craving the Source of Compulsive Drug Use?*, *Journal of Psychopharmacology*, 1998, 23.
81. További gondolatokat erről lásd Douglas HUSAK: *Addiction and Criminal Liability*, *Law and Philosophy*, 1999, 635.
82. Harry FRANKFURT: *Freedom of the Will and the Concept of a Person*, in *Uő.: The Importance of What We Care About*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, 11, 15–18.
83. Kifejtését lásd MORSE *Hooked on Hype* című tanulmányában. Lehet, hogy a nikotin kivétel ezen általánosítás alól.
84. A tanulmányok következetesen azt jelzik, hogy a tiltott drogokkal nem élők nagy többsége csekély érdeklődést tanúsít a kísérletezés iránt, még akkor is, ha az jogilag megengedett.
85. A klasszikus munka ebben a témában Norman ZINBERG: *Drug, Set and Setting. The Basis for Controlled Intoxicant Use*, New Haven, Yale University Press, 1984.
86. Ethan NADELMANN: *Alternatives to Drug Prohibition*, *Daedalus*, 1992, 85, 99.
87. HOUSEHOLD: *Survey on Drug Abuse*, 1998.
88. Lásd Gerald BACHMAN et alii: *Smoking, Drinking and Drug Use in Young Adulthood*, Mahwah, L. Erlbaum Associates, 1997.
89. Ha a „drogok elleni háború” igazolhatatlan, vajon miért folytatódik? A kérdésre nincs egyetlen helyes válasz. Fontos tényező azonban az a pénzügyi nyereség, amelyet a törvény betartásával megbízott azon intézményeknek ígérnek, amelyek kiemelt prioritásként kezelik a droggal kapcsolatos törvénszegők felelősségre vonását. Lásd Eric BLUEMENSON, Eva NILSEN: *Policing for Profit: The Drug War's Hidden Economic Agenda*, *University of Chicago Law Review*, 1998, 35.

Fordította: Bánki Dezső

DROGFOGYASZTÁS ÉS ÖNRENDELKEZÉSI JOG*

A hatályos magyar Btk. sok más ország jogrendszeréhez hasonlóan büntetni rendeli a kábítószerrel való visszaélést. A visszaélés elkövetési magatartásai közé tartozik a kábítószer megszerzése, illetve tartása is, akkor is, ha a visszaélést csekély mennyiségű kábítószerrel követik el. Az alapesetben e cselekmény büntetési tétele két évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés. Szintén büntetni rendeli a törvény a kábítószeres fogyasztását; e magatartás büntetési tétele két évig terjedő szabadságvesztés. Mindez felveti a kérdést, hol húzódnak az állam büntetőhatalmának morális és jogi korlátai. A jelenlegi szabályozás kritikussai között vannak, akik úgy gondolják, hogy az állam ugyan joggal bünteti a drogfogyasztást, de a büntetőjog eszközrendszere alkalmatlan egy ilyen komplex társadalmi probléma kezelésére, a kriminalizálás pedig diszfunkcionális, s több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz. Mások viszont úgy vélik, hogy az állampolgároknak, hacsak ezzel másoknak kárt nem okoznak, bizonyos körülmények között *joguk* van kábítószerrel fogyasztani. Ennek az állításnak két olvasata lehetséges: vagy azt állítja az illető, hogy a szóban forgó jog *morális* természetű, s ezért a hatályos büntetőjog nem igazolható és azt meg kellene változtatni; vagy azt állítja, hogy a szóban forgó jog egyszersmind alkotmányjogi védelemben is részesül, s ezért a büntetőjogi szabályozás alkotmányellenes. A hasznossági megfontolásokat követő és a jogokra alapozott érvrendszer között első ránézésre lényeges különbség van: míg az első szerint, ha kimutatható, hogy a kábítószer-fogyasztás büntetése marginális mértékben hasznosabb, mint az azt megengedő stratégia, akkor a büntetés igazoltnak tekinthető. A jogokra alapozott érvelés viszont abból indul ki, hogy ha a jogok nem is abszolútak, nem lehet őket marginális előnyök miatt megvonni: korlátozásukhoz nyomós érvekre van szükség, s a korlátozásnak szükségesnek és arányosnak kell lennie. Elemzésem középpontjában a jogokra alapozott felfogás áll. Legelőször azonban egy olyan stratégiát vizsgálom meg, amely jelentősen csökkenti a két felfogás gyakorlati következményei közötti különbséget. Ezt követően az önrendelkezési jog sajátosságait elemzem, s amellet érvelek majd, hogy ez különleges természetű jog, mivel a jog által védett magatartások azonosítása rendkívül szorosan kapcsolódik a korlátozás indokoltságának

vizsgálatához. Végül arra térek ki, hogy a drogfogyasztás büntetése az önrendelkezési jog milyen korlátozó elveire hivatkozik.

Még egy előzetes megjegyzés: a drogokkal kapcsolatos mai vitáknak egyik igen fontos és hatásos „nyelvpolitikai” eszköze maga a kábítószer kifejezés. Ha egy anyaghoz kapcsolódik e címke, akkor ennek két szempontból is fontos következménye van: egyrészt, a kábítószeres különböző hatásmechanizmusú anyagok, s lehet, hogy e hatásbeli differenciáknak morális relevanciája van. A kábítószer címke azonban elfedi ezeket a – talán morálisan is releváns – hatáskülönbségeket. (1) *x* anyag fogyasztását indokolt büntetni, (2) *x* anyag kábítószer, (3) *y* anyag kábítószer, tehát (4) *y* anyag fogyasztását szintén indokolt büntetni – hangzik a szokásos okfejtés. Másrészt a címke egyszerre hordoz normatív és leíró elemeket: ha valami kábítószer, akkor ezzel nemcsak a szóban forgó anyag hatásmechanizmusát írjuk le, hanem morális és jogi megítélését is. (1) *x* anyag kábítószer, (2) *x* anyag fogyasztása tiltott/elítélendő, (3) *y* anyag fogyasztása nem tiltott/elítélendő, tehát (4) *y* anyag nem kábítószer – mondja a másik közkeletű argumentáció. *X* és *y* anyag hasonló/eltérő kezelését az támasztja alá, hogy rásütötték-e a kábítószer címkét, noha ennek alapja a két szer hatásmechanizmusának s ezek morális relevanciájának hasonlósága/különbsége kellene hogy legyen. A fenti megfontolások miatt célszerű, ha az elemzés külön kezeli a normatív és a leíró állításokat. A jogi/morális megítélés szempontjából az az elsődleges kérdés, hogy a drogoknak és a drogot fogyasztó személyeknek milyen tulajdonságai tehetik indokolttá az önrendelkezési jog korlátozását (amennyiben a drogfogyasztók rendelkeznek egyáltalán ezzel a joggal), s ezt követik azok az empirikus, részben orvosi, részben kriminológiai-szociológiai kérdések, hogy ténylegesen rendelkeznek-e a drogok (és ha igen, melyek) és a drogfogyasztók ezekkel a normatív szempontokból releváns tulajdonságokkal.

ULTIMA RATIO

Azoknak az érvrendszereknek, amelyek szerint az állampolgároknak bizonyos esetekben joguk van kábítószerrel fogyasztani, közös eleme, hogy az államtól

erős igazolást követelnek meg: a jogok marginális előnyök miatt nem korlátozhatók. Annak, hogy milyen erősségű érvekkel s milyen esetekben lehet egy jogot korlátozni, különösen jól kidolgozott rendszerét találhatjuk meg az alapjogok védelmére hivatott bíróságok dogmatikájában. E dogmatikai megoldásoknak – a részletkérdésekben kétségtelenül meglévő eltérések dacára – közös vonása, hogy a védendő értékek súlyától függő differenciált tesztrendszert alkalmaznak, amelyek különböző erősségű kritériumokat fogalmaznak meg. A magyar Alkotmánybíróság is különbséget tesz például az alapjogok korlátozásakor alkalmazott szükségességi/arányossági teszt, valamint a nem alapjogok esetében alkalmazott pusztán ésszerűségi követelmény között. Alkotmányjogi értelemben annak a kérdésnek, hogy az állampolgároknak legalább bizonyos esetekben van-e joguk kábitószert fogyasztani, az a tétje, hogy a bíróság melyik tesztet alkalmazza. Ha van ilyen joga az állampolgároknak, akkor a szigorúbb alapjogi teszt alkalmazandó, ha viszont nincs ilyen joga, akkor elegendőnek tűnik a pusztán ésszerűségi kritérium is. Ez a következtetés azonban elhamarkodottnak tűnik. Mind a magyar, mind a német alkotmánybírósági gyakorlatban polgárjogot nyert az a nézet, hogy az állam a büntetőjogot csak mint *ultima ratiót*, mint végső eszközt használhatja bizonyos társadalmilag kívánatos célok eléréséhez. Azonban a büntetőjog eme *ultima ratio* jellege, s az, hogy ebből mi következik, a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában ez idáig nem nyert világos megfogalmazást azon túl, hogy ilyenkor a kívánt társadalmi cél kizárólag a büntetőjog eszközeivel legyen elérhető.¹ Az *ultima ratio* doktrínájának kidolgozatlansága azonban aligha csoda, hiszen a bíróság általában olyan esetekben szembesült ezzel a kérdéssel, amikor a törvényhozó valamilyen alapjogot korlátozott, vagyis eleve az alapjogi tesztet kellett alkalmazni, amihez az *ultima ratio* elve a fent említett követelményen túl nem sokat adhatott hozzá. Legismertebb példája ennek az esetben a halálbüntetésre vonatkozó határozat, valamint a szólásszabadság büntetőjogi korlátozását vizsgáló döntések.² Más megvilágításba kerül azonban az *ultima ratio* elve, ha a törvényhozó nem eleve alapjogokat korlátoz. Azon a területen belül, amit nem védenek jogok, az állam a gyenge önkényességi teszt sérelme nélkül *megtilthat* bizonyos cselekedeteket állampolgárainak. Bizonyos károk bekövetkeztét az állam megakadályozhatja azáltal, hogy megelőző intézkedéseket tesz vagy megtagadja a joghatást az állampolgárok cselekedeteitől (például nem tekinti érvényesnek az azonos nemű személyek által kötött házasságot, nem ad engedélyt bizonyos anyagok importálásához stb.). Az állam számára tehát egy sor admin-

isztratív eszköz áll rendelkezésre a kívánatosnak tartott cél eléréséhez. Abból azonban, hogy az állam megtilthatja *x* cselekedetet, amihez az állampolgárnak nincs joga, még nem következik, hogy az *x* cselekedet megtételét büntetőjogi szankcióval sújthatná. A ténylegesen kiszabott szabadságvesztés kétségtelenül, direkt módon sérti az elítélt személyes szabadsághoz fűződő jogát. Azonban a büntetőjogi szankció ennek hiányában is olyan stigmatizáló eszköz, amely mindenképpen sérti az egyén emberi méltóságát. Ha tehát *x* magatartás tiltásával, amennyiben *x* megtétele nem is áll jogában az egyénnek s az állam – definíció szerint – nem is korlátozza az egyén *x* magatartáshoz fűződő jogát, a magatartás miatt kiszabott büntetőjogi szankciók korlátozzák az egyén *más* jogait. Ha az egyénnek nincs is olyan joga, hogy bárhol megálljon autójával, s következésképpen az állam nem sérti egyik alapjogát sem, ha bizonyos helyeken parkolási tilalmat állít fel, a tilos parkolásért járó több éves szabadságvesztés már sértené jogait. Ha azonban ez az állítás helytálló, akkor, amennyiben a szóban forgó magatartást lehet is tiltani a pusztán ésszerűségi teszt követelményeit kielégítve, az ugyanezen magatartás miatti büntetőjogi tilalom megítélésénél már az erősebb alapjogi tesztet kell alkalmazni. Kétségtelen, ez az állítás nem minden joggyakorlatban elfogadott. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság például egy a homoszexualitás büntetőjogi üldözésének alkotmányosságát vizsgáló esetben arra a következtetésre jutott, hogy egy ilyen törvény, ha igazságtalan is, nem sérti az amerikai alkotmány egyik rendelkezését sem.³ A különvéleményt írók arra az elvileg kétségtelenül helyesebb álláspontra helyezkedtek, hogy a kérdéses törvény sérti a magánszférához fűződő jogot, ám egyikük sem kísérelte meg azt a kevésbé elegáns stratégiát, hogy ha a homoszexuálisok magánszférához kötődő jogát nem is sérti a kérdéses törvény, a homoszexualitás kriminalizálása ennek ellenére sért más jogokat, s ezért a szigorú alapjogi teszt alkalmazandó. Az amerikai jog pusztán kivételesen ad alkotmányjogi védelmet bizonyos büntetőjogi szankciókkal szemben, amennyiben a büntetés kegyetlen és megalázó. Annak eldöntésében viszont, hogy mi minősül kegyetlen és megalázó büntetésnek, a bíróság többsége vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon korlátozott mértékben tartja relevánsnak a büntetés arányosságának kérdését.⁴ Egy, a témánk szempontjából releváns ügyben például a bíróság nem találta kegyetlen és megalázó büntetésnek az olyan életfogytiglani szabadságvesztés kiszabását 650 gramm kokain birtoklásáért, ahol a szabadulás esélyét eleve kizárták.⁵ Ezzel szemben a német Alkotmánybíróság kannabisz-döntése⁶ – noha meglehetősen homályosan fogalmazott abban a kér-

désben, hogy a korlátozás érint-e alapjogot, s a határozat külön hangsúlyozta a törvényhozó nagyfokú mérlegelési jogkörét – mégiscsak abban a kérdésben döntött, hogy a büntetőjog alkalmazása ebben az esetben megfelel-e az arányosság tesztjének. Úgy gondolom, hogy morális szempontból is helyesebb s a magyar Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatával is inkább összhangban áll az a felfogás, amely az ultima ratio elvét ilyen kiterjesztően fogja fel, vagyis a büntetőjogi szankció alkalmazása esetén a szigorú alapjogi teszt kritériumrendszerét alkalmazza, akkor is, ha maga a szóban forgó cselekedet nem esete egy alapjognak. Az ellenkező álláspont, amely szerint ebben az esetben is csak a gyenge ésszerűségi tesztet kell alkalmazni, úgy látom, három érvre támaszkodhat. (1) Állíthatja azt, hogy a büntetőjogi korlátozás nem érint alapjogokat. Ez azonban nem túl meggyőző. Hangsúlyozom, nem azt állítom, hogy az alapjog büntetéssel való korlátozása ne lenne indokolt, hanem azt, hogy ilyenkor mégiscsak egy alapjogot korlátoznak. A szabadságvesztéssel sújtott egyén személyes szabadságát kétségtelenül drasztikusan korlátozzák, akkor is, ha ez a korlátozás indokolt. (2) Az ellenkező álláspont hívei támaszkodhatnak arra az érvre, hogy a büntetőjogi szankciók által korlátozott alapjogok kevésbé fontosak, mint a többi alapjog. Ez az állítás is kevésbé hihető, hiszen a legtöbb ember a többi szabadságjoghoz viszonyítva is igen magasra értékeli személyes szabadságát. Sherry F. Colb jegyzi meg ironikusan az amerikai joggyakorlatról: az elítéltek szólásszabadságának korlátozását a Legfelsőbb Bíróság a szigorú alapjogi teszt szerint ítéli meg, de azt a jogszabályt, amely az illetőt a börtönbe juttatta, nem veti alá ilyen szigorú vizsgálatnak,⁷ s ebben kétségkívül van valami abszurd. (3) A legfontosabb érv azonban az szokott lenni, hogy a bűncselekmény elkövetője előre számíthat a büntetésre, tehát ha elköveti a bűncselekményt, már nem hivatkozhat a büntetést megállapító szabály alkotmányellenességére. Azonban ez az érv sem állja meg a helyét. Egy szabály alkotmányossága és a szabályszegő magatartás tudatossága logikailag független egymástól. Más esetben is, ha valaki el is ismeri, hogy szándékosan megsértett egy törvényt, ezzel nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a szabály alkotmányellenességére hivatkozzon.⁸ A fenti, sarkított példánkat idézve, ha a tilosban parkolást a törvényhozó életfogytiglani szabadságvesztéssel sújtaná, a szabályt aligha tenné alkotmányossá az, hogy az elkövető szándékosan parkolt tilosban.

AZ ÖNRENDELKEZÉSI JOG TERMÉSZETÉRŐL

Azok, akik azt állítják, hogy a kábítószer-fogyasztásának tiltása bizonyos jogokat sért, akár erkölcsi, akár jogi kontextusban fogalmazzák is meg ezt az állítást, leggyakrabban az önrendelkezési jogra hivatkoznak, amely az autonómia értékét hivatott védeni. Mivel az autonómiának számtalan értelmezési lehetősége van, s a kábítószer-fogyasztás joga nem következik mind-egyikből, ezért legelőször világossá kell tennünk, hogy milyen autonómia-felfogás húzódik meg az általunk vizsgált álláspont mögött. Erre a célra a következőkben az autonómia két olyan felfogását ismertetem,⁹ amelyek nagymértékben befolyásolják az önrendelkezési jog határaitól folyó jogi diskurzust is.¹⁰ Az egyik, s egyszersmind szűkebb felfogás az autonómia körébe csak az egyén bizonyos, valamilyen szempontból fontos döntéseit vonja be. Az egyén akkor autonóm, ha ezeket a döntéseket szabadon hozhatja meg. Jól illusztrálja ezt a felfogást például Joseph Raz autonómia-fogalma: „Az autonómia és a pozitív szabadság elsősorban átfogó célokra, tervekre és kapcsolatokra vonatkozik. Az autonóm ember szabadon köt barátságot és alakít ki más kapcsolatot emberekkel és állatokkal. De attól még, hogy nem áll szabadságában, hogy éppen most beszéljen N-nel, nem csökken

NEM AZT ÁLLÍTOM, HOGY AZ
ALAPJOG BÜNTETÉSEL VALÓ
KORLÁTOZÁSA NE LENNE IN-
DOKOLT, HANEM AZT, HOGY
ILYENKOR MÉGISCSAK EGY
ALAPJOGOT KORLÁTOZNAK.
A SZABADSÁGVESZTÉSEL SÚJ-
TOTT EGYÉN SZEMÉLYES SA-
BADSÁGÁT KÉTSÉGTENÜL
DRASZTIKUSAN KORLÁ-
TOZZÁK, AKKOR IS, HA EZ
A KORLÁTOZÁS INDOKOLT.

az autonómiája. Az autonóm ember maga választja meg a hivatását vagy munkáját. Lehet, hogy nincs módja rá, hogy a szomszéd földjén is kivágja a fákat, de ezzel nem csökken autonómiája. Más szóval, az autonómia és a pozitív szabadság viszonylag átfogó célokra és viszonyokra vonatkozik, s a korlátozottabb lehetőségeket csak annyiban érinti, amennyiben ezek hatással vannak azon képességünkre, hogy az átfogóbb célokat követhessük.”¹¹ Az autonómia másik,

egyszersmind tágabb felfogása nem mérlegeli, hogy az egyén döntése milyen fontos számára: ebben a felfogásban a hangsúly áttevődik a *döntés tárgyáról* magára a *döntésre*, következésképpen az egyén minden szabad döntése védelemben részesül, amennyiben az nem sérti mások érdekeit. Könnyen belátható, hogy a két felfogás különbözőképpen viszonyul a kábítószer-fogyasztás kérdéséhez. A szűkebb felfogást való aligha tud meggyőzően érvelni amellelt, hogy a kábítószer-fogyasztás az önrendelkezési jog védelme alatt áll. A német Alkotmánybíróság kannabisz-döntése sem sok teret szentel az egyik beadvány azon érvének, amely szerint a mámor az emberi élet alapve-

tő szükségletei közé tartozik, s ezért a „mámorhoz való jog” (*Recht auf Rausch*) alkotmányos védelemben kell hogy részesüljön.¹² Más a helyzet, ha valaki azt állítja, hogy *prima facie* az egyén minden szabad döntése védelemben kell hogy részesüljön, amennyiben ezzel nem sért másokat. Úgy gondolom, legtöbbünk morális intuíciója azt súgja, hogy az államnak akkor sincs joga megszabni, hogy milyen ruhát vegyünk fel vagy milyen hosszúra növezzük a hajunkat, ha ezek a cselekedetek a személyiségünket nem oly mértékben meghatározó jegyek, mint például hivatásunk megválasztása. Ennek ellenére nem kívánok az autonómia és az önrendelkezési jog e tágabb felfogása mellett érvelni, pusztán rögzítem, hogy az önrendelkezési jog e tágabb felfogása a kiindulópontja annak a felfogásnak, amely szerint a kábítószer-fogyasztás bizonyos esetei az önrendelkezési jog oltalma alatt állnak, s ezt a továbbiakban elfogadottnak tekintem.

Abból azonban, hogy az egyén minden szabad döntése *prima facie* védelemben kell hogy részesüljön, még nem következik, hogy *jogunk* lenne bizonyos esetekben kábítószer fogyasztani, hiszen igen komoly érvek szólnak e gyakorlat kriminalizálása mellett. Azzal a jogelméleti kérdéssel állunk itt szemben, hogy egy jog határainak megvonásánál milyen szerepet játszik a joggal szembenálló szempontok mérlegelése. Erre a kérdésre vonatkozóan van egy közkeletű felfogás, amelyet Joel Feinberg az „első megközelítésbeli jogok” elméletének nevez,¹³ s amelyet többek között Richard Brandt neve fémjelez. E szerint az elmélet szerint valamennyi jogunk ideiglenes jellegű, azaz addig illet meg bennünket, ameddig nem állítható vele szembe egy azt keresztező, súlyosabb megfontolás. Mint Feinberg írja: „Amikor nem bukkannak fel vele (a joggal) ellentétes, sürgősen érvényesítendő megfontolások, az első megközelítésbeli jog abszolút joggá válik, vagyis az abszolút jog vélelmezése már több, mint pusztán vélelmezés. Csakhogy abban a pillanatban, hogy a körülmények megváltoznak, a vélelem szükségképpen gyengül, s az abszolút jogok visszaesnek első megközelítésbeli jogokká, vagyis a velük kapcsolatos, a végső következtetés levonására feljogosító vélelmek elesnek.” Feinbergnek, aki egy ezzel ellentétes nézetet képvisel, három érve van e felfogással szemben. (1) Ez a felfogás összekeveri a jogok erejének kérdését azzal a kérdéssel, hogy egy magatartás belül van-e a jog által védett területen. Eszerint a szólásnak például vannak olyan esetei, amelyek nem élvezik a szólásszabadság védelmét, nincsenek belül a védett területen. Azok a magatartások azonban, amelyek *kétségtelenül* belül vannak a védett területen, feltétlen, Feinberg szóhasználatában: abszolút jogok. (2) Azokban az esetekben, ame-

lyekben a kérdéses magatartás a jog védelmi területén belül van, előfordulhat, hogy mindent mérlegre téve indokolt jogaink megsértése, de fontos látni, hogy azok mégiscsak sérültek. Az első megközelítésbeli jogok elmélete azonban úgy állítja be, mint ha ilyenkor nem is volnának jogaink. (3) Az első megközelítésbeli jogok elmélete nem tud különbséget tenni a pusztán igények és a jogok, vagyis az érvényes igények között. Ha minden jogunk első megközelítésbeli jog, úgy csak pusztán igényeink vannak; igaz, azokkal mindig rendelkezünk.

E tekintetben én egy középútas felfogást képviselek. Úgy tűnik, hogy az alkotmánybíróságok az alapjogokkal kapcsolatban egy olyan kétlépcsős eljárást alkalmaznak, amely alátámasztja e középútas megoldást. Először állást foglalnak abban a kérdésben, hogy egy adott magatartás belül van-e azon a területen, amelyet a jog véd, s utána teszik fel azt a kérdést, hogy nincs-e valamilyen, a jogot keresztező, s annál súlyosabb erkölcsi megfontolás, amellyel szemben a jognak engednie kell. A német alkotmányjogi dogmatika külön is nevesíti az első megközelítésben védett területet (*Schutzbereich*) és a jognak a mérlegelés után a szembenálló szempontoknál még mindig erősebbnek bizonyuló eseteit (*aktueller Garantiebereich*). Ebből a megközelítésből kibontható egy olyan elméleti alapállás, amely hasznosítja ugyan Feinberg meglátásait, ugyanakkor képes mindhárom aggályát megválaszolni anélkül, hogy egyben el kellene jutnia az abszolút jogok elméletéhez. Akinak a magatartása belül van a védelmi területen (átmegy az első szűrőn), annak nem egyszerűen igénye van, hanem *erős* igénye van. Az igény és az erős igény között az a különbség, hogy az utóbbi esetben a törvényhozónak az erős alapjogi teszt követelményeit kell kielégítenie, míg az előbbi esetben nincs ilyen kötelezettsége. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság például sohasem vizsgálja, hogy megfelelő érveket hoz-e fel a törvényhozó az obszcén „beszéd” korlátozására, míg ha a beszéd csupán illetlen, ami belül van a védett területen, akkor a bíróság beveti az alapjogi teszt nehézfegyverzetét. Ha egy magatartás a védelmi területen belül van, akkor egyrészt a cselekvőnek a fenti értelemben vett erős igénye van, és amennyiben mégis van egy a joggal szembenálló s annál erősebb indok, a bíróság elismeri, hogy valamiféle veszteség következett be, s egy *jog* volt az, amit korlátozni kellett.¹⁴ A kétlépcsős eljárással – amely kétségtelenül kiegészítést jelent az első megközelítésbeli jogok elméletéhez képest – inkorporálni tudjuk Feinberg ellenvetéseit. Úgy vélem azonban, ennek az elméletnek mégiscsak igaza van Feinberggel szemben abban, hogy *elméletileg* minden jog melletti vélelem megdönthető, még akkor is, ha

adott pillanatban úgy látszik, hogy nincs olyan szóba jöhető tény, amelynek fennállása esetén korlátozni lehetne a jogot. Hiába állapítjuk meg ugyanis a szabályt, a jövőben felmerülhet olyan körülmény, amit nem láttunk előre, s esetében indokoltnak tartanánk a jog korlátozását. Itt tehát a konkluzív norma alóli kivétellel s a nem konkluzív norma alulmaradásának a jogelméletben jól ismert megkülönböztetésével állunk szemben.¹⁵ Feinberg álláspontjával kapcsolatban még egy utolsó megjegyzést tennék. Fontos látnunk, hogy a védelmi terület kifejezés is pusztán egy metafora, még ha hatásos is: amikor a bíróság megállapítja egy magatartásról, hogy az a jog védelmi területén belül van, akkor sem tesz mást, mint mérlegel. A bírók ilyenkor sem pusztán azt kérdezik ugyanis, hogy a konkrét magatartás *esete-e* a jog által védett általános magatartásnak. Az obszcén kifejezés kétségtelenül esete a kifejezésnek. Bizonyos esetekben azért mondjuk, hogy noha a magatartás esete a normában foglalt általános fogalomnak, az mégis kívül esik a jog védelmi területén, mert ilyenkor a mérlegelés eredményét magától értetődőnek, evidensnek tartjuk. Ugyanez azonban a védelmi terület másik oldalára is igaz: egy jól kvalifikált jog melletti vélelem elméletileg lehet ugyan megdönthető, de ez a jog gyakorlati szempontból olyan erős védelmet nyújt, mintha abszolút lenne.

Ha helyes a jogok mibenlétéről kifejtett fenti álláspont, akkor az az állítás, amely szerint a kábítószer-fogyasztás nem áll az önrendelkezési jog oltalma alatt, két dolgot is jelenthet. Vagy azt jelenti, hogy ez a magatartás egyáltalán nem tartozik a jog védelmi területéhez, s ekkor nem az alapjogi tesztet kell alkalmaznunk, vagy oda tartozik ugyan, de bizonyos esetekben ennek a jognak engednie kell a súlyosabb megfontolásokkal szemben. Úgy gondolom, senki nem vitatná komolyan a második állítást, így a vita az első körül forog. A kérdés eldöntéséhez fontos látnunk, hogy az önrendelkezési jog – legalábbis az autonómia tágabb fogalma által igazolt változatában – különleges tulajdonságokkal rendelkezik. A többi szabadságjogunk cselekedeteink egy-egy viszonylag jól körülhatárolt csoportját védi. Bár a bíróságnak kell mérlegelnie a joggal szembenálló érdekeket, a jogok meghatározása már eleve mérlegelés eredményét tükrözi, s így a jogok védelmi területének körvonalai többé-kevésbé világosak. Ha a vallásszabadság végül kénytelen is engedni bizonyos érdekekkel szemben, az többé-kevésbé világos, hogy mi tartozik a vallásgyakorlás fogalma, s így a jog védelmi területe alá. Ezzel szemben az önrendelkezési jog fogalmi kontúrjai hiányoznak, e jog esetében ugyanis nem a döntés tárgyán, hanem magán a döntésen van a hangsúly.

Következésképpen már az érvelés első fázisában, vagyis annál a kérdésnél, hogy a szóban forgó magatartás a jog védelmi területén belül van-e, mérlegelni kell az egyén döntésével szembenálló szempontokat. A hajviseletre és a ruházzkodásra vonatkozó fenti példák nem azért tartoznak az önrendelkezési jog védelme alá, mert ezek az egyén különösen fontos érdekeit védik, hanem azért, mert korlátozásokra nem hozható fel komoly és méltányolható indok. A mérlegelés metaforáját használva: ilyenkor nem az az oldal súlyos, amely az egyén, hanem az túl könnyű, amely az állam érdekeit jelképezi. A kérdés eldöntéséhez tehát meg kell néznünk, hogy mi is van a mérleg másik serpenyőjében.

A DROGFOGYASZTÁS TILALMA ÉS A SZABADSÁGKORLÁTOZÓ ELVEK

Ha egyet is ért valaki velem abban, hogy a hajviselet és a ruházzkodás kérdéseibe az állam nem szólhat bele, mert ezek az önrendelkezési jog védelme alá tartoznak, az illető valószínűleg azt fogja mondani, hogy a kábítószer-fogyasztás semmiben sem hasonlít az önrendelkezés e paradigmatis eseteihez, s ezért azt nagyon is indokolt tiltani, sőt büntetni. A kriminalizálás indoklását megítélésem szerint első látásra az teszi rendkívül meggyőzővé, hogy szemben néhány hasonlóan heves vitát kiváltó jogpolitikai kérdéssel, mint például a homoszexualitás vagy a prostitúció megítélése, ez esetben a büntetés hívei egyidejűleg tudnak plauzibilisen hivatkozni az önrendelkezési jog csaknem valamennyi korlátozó elvére. Így, ha a büntetés igazolásának egyik stratégiájában hiányosságok mutatkoznak, a büntetés hívei könnyen át tudnak térni a másik igazoló stratégiára, mintha ezen igazolások kumulatívák lennének. Éppen ezért az alaposabb elemzés első lépése a különböző szálakon futó érvelések szétválasztása kell hogy legyen. Az egyik érvelési láncban mutató hiányosságok nem hidalhatók át egy másik szálon futó, első látásra plauzibilisnek tűnő, de alaposabb elemzés után szintén megalapozatlannak bizonyuló érveléssel.

A kriminalizálás hívei arra hívják fel figyelmünket, hogy három lényeges különbség is van az önrendelkezési jog gyakorlásának korábban említett paradigmatis esetei és a kábítószer-fogyasztás között. Egyrészt, a kábítószer-fogyasztás hatásai nemcsak magát a fogyasztót érintik, hanem annak környezetét is. Másrészt, a kábítószer-fogyasztás olyan súlyos veszélyeket rejt magára az egyénre nézve, ellentétben a korábbi példáinkkal, hogy indokolt azt büntetnünk. Harmadrészt pedig a kábítószer-fogyasztása önma-

gában is erkölcstelen. E három szempont az önrendelkezési jog három szokásos korlátozó elvére, a kár-elvre, a jogi paternalizmus és a jogi moralizmus elveire támaszkodik.¹⁶ A fentebb felsorolt három elvet korántsem övezi azonos konszenzus. Míg a jogi moralizmus doktrínáját a liberális gondolkodók többsége a konzervatívokkal szemben szinte egyöntetűen elutasítja, addig a másik két elv önmagában számukra is elfogadható, nézeteltérés „pusztán” abban a kérdésben van, hogy milyen széles körben lehet ezeket alkalmazni. Az egyéni szabadság korlátozásának indoklására felhasznált ezen elvek és az ezekkel szemben felhozott ellenérvek jól ismertek. Amennyiben a jogi moralizmus általában jó érv lenne egy cselekedet kriminalizálására, akkor jó érv lenne a kábítószer-fogyasztás büntetőjogi tilalmára is. Éppen ezért itt nem tehetnék mást, mint hogy megismétlem a jogi moralizmus ellen felhozott általános érveket.¹⁷ Ezt e helyütt nem teszem meg, inkább a másik két elvnek a kábítószer-fogyasztásra vonatkozó következményeit próbálom kibontani.

A *kár-elv*. Az egyéni szabadság legelszántabb hívei is egyetértenek abban, hogy a kár-elv a szabadság korlátozásának megfelelő indoka. A drogfogyasztás kriminalizálása mellett érvelők egy igen jelentős része úgy gondolja, hogy a drogfogyasztás nem magánügy, társadalmi kihatásai jelentősek, s akár van arra nézve konkluzív érv, hogy az egyén nagymértékben károsítja az egészségét, akár nincs, nem ez a döntő kérdés. Mivel a drogok *másoknak* kárt okoznak, ezért tiltani kell fogyasztásukat. Álláspontom szerint a kár-elv a drogfogyasztásra alkalmazva további két önálló kérdésre bontható, amelyek külön tárgyalást igényelnek. Az érvelések közös vonása, hogy egyik sem tud arra hivatkozni, hogy maga a kábítószer-fogyasztás közvetlenül okozna olyan kárt, amely a fogalom központi, senki által nem vitatott eseteihez tartozik. Az egyik szerint (1) a drogfogyasztás *közvetett*, de szoros kapcsolatban áll a károkozás központi eseteivel, míg a másik (2) a kár fogalmát kívánja kitágítani.

(1) Az első argumentum úgy szól, hogy maga a kábítószer-fogyasztás ugyan nem okoz kárt másoknak, de gyakran együtt jár olyan cselekedetekkel, amelyek vitán felül álló – s időnként a legsúlyosabb – esetei a károkozásnak, ezért a kábítószer-fogyasztást is büntetni kell. Vagyis a kábítószer-fogyasztás elősegíti a bűnözést. A büntetőjog kétségtelenül ismer olyan bűncselekményeket, amelyek önmagukban nem okoznak kárt, de olyan módon növelik a kár bekövetkeztének kockázatát, ami indokoltá teszi a szóban forgó cselekedetek büntetését. Az ittas vezetés például önmagában nem okoz kárt, de olyan mértékben veszélyezteteti mások biztonságát, hogy már ez is indokoltá teheti a kriminalizálást. Ennek az érvnek a si-

kere azonban több további premissza helyességétől függ. Egyes drogfogyasztók, csakúgy, mint a férfiak, fiatalok, érettségizettek vagy alkoholt fogyasztók csoportjának bizonyos egyedei, követnek el bűncselekményeket. A kriminalizálás híveinek egyrészt azt kell bizonyítani, hogy a drogfogyasztók között ez az arány lényegesen magasabb, figyelmen kívül hagyva természetesen azokat a bűncselekményeket, amelyek magával a drogfogyasztással valósulnak meg. S bár ez a mércéje nincs ennek az összefüggésnek, e tekintetben is kézenfekvő az alkoholt fogyasztókkal való összevetés. Ha kimutatható, hogy a két csoporton belül a bűnelkövetők aránya nem tér el lényeges mértékben, akkor ez önmagában is súlyos érv a kábítószer-fogyasztás kriminalizálása ellen. A közvéleményben az a kép él, hogy a tipikus kábítószer-fogyasztó bűnöző életmódot folytat s közvetlen veszélyt jelent másokra. A jogalkotónak azonban, amikor bűncselekménnyé nyilvánít egy magatartást, alá is kell támasztania ezt az állítást, s bizonyítania kell, hogy ez jellemzi a *tipikus* kábítószer-fogyasztót. De ebből a szempontból is csak akkor van létjogosultsága a különböző kábítószerfogyasztó csoportok azonos kezelésének, ha a bűnözéssel való korreláció az egyes csoportok esetében megközelítőleg azonos. Egy bizonyos csoporthoz tartozás és a bűnözés közötti összefüggés azonban nem elegendő indok ahhoz, hogy a csoport tagjait pusztán a csoporthoz tartozás okán büntessük. Ad absurdum, ha egy bizonyos etnikai csoporthoz való tartozás esetén a bűnelkövetők aránya lényegesen magasabb lenne az átlagnál, akkor ez önmagában a büntetőjogi felelősségre vonás alapja lehetne. Szemben azonban az etnikai hovatartozással, amely nem utal érvényes kauzális mechanizmusra, a kábítószer-fogyasztás *lehet* a bűnelkövetés oka. A kriminalizálás híveinek azonban valószínűsítienie kellene, hogy a jelentékeny korreláció az esetek nagy részében valós *okozati összefüggést* takar. Ez azonban fölöttebb nehéz vállalkozás, hiszen a korreláció nem zárja ki, hogy mind a bűnözés, mind a kábítószer-fogyasztás egy harmadik közös okra vezethető vissza, vagy hogy az oksági mechanizmus fordított, s nem a kábítószer-fogyasztás a bűnözés oka, hanem megfordítva, a bűnöző életmód a kábítószer-fogyasztásé.

A drogfogyasztás és a bűnözés közötti okozati összefüggéseket vizsgálva szembe kell néznünk egy további nehézséggel. Akik az oksági mechanizmusokat próbálják azonosítani, leggyakrabban három magyarázattal állnak elő:¹⁸ az első magyarázat szerint a drog kémiai-biológiai hatásánál fogva agresszívebbé, s ezért bűncselekmények elkövetésére hajlamosabbá teszi a drogfogyasztót. A másik magyarázat a drog megszerzéséhez szükséges pénz előteremtését jelöli meg a bűncselekmény kiváltó okaként. Végül a har-

madik magyarázat szerint a drogokkal kapcsolatos bűncselekmények legfontosabb oka a drogpiacon uralásért folytatott harc, s a szervezett bűnözői csoportokon belüli és azok közötti rivalizálás. Fontos látnunk, hogy a drogfogyasztás és a bűnözés kapcsolatát általában nem lehet a jelenlegi szabályozástól függetlenül felvetni. Az első oksági mechanizmus ugyan nem függvénye a szabályozásnak, érvényessége azonban több mint kétséges. A második és különösen a harmadik mechanizmus viszont, noha kétségtelenül létezik, inkább a kábítószer-fogyasztás kriminalizálásának, semmint magának a kábítószer-fogyasztásnak a terméke. Nem beszélve arról, hogy a harmadik ok sokkal inkább a kábítószeres terjesztőire, semmint pusztá fogyasztóira érvényes.

A dekriminalizálás híveinek az egyik legfőbb érve az, hogy a szervezett bűnözéshez kapcsolódó bűncselekmények léte nem jó indoka a kábítószer-fogyasztás kriminalizálásának, az ugyanis egyenesen érv a tiltás ellen. A dekriminalizálás azt eredményezné az Egyesült Államokban, hogy feleannyi börtönre volna szükség, feleannyi volna a börtönben lévő emberek száma, s az évenkénti emberölések száma 10 000-rel csökkenne – állítja Milton Friedman, a világhírű közgazdász.¹⁹ Ha nem is győznek meg mindenkit Friedman számai, a kriminalizálás híveinek bizonyítaniuk kellene azt, hogy a kriminalizálással kevesebb egyéb bűncselekmény valósul meg, mint amennyi annak hiányában megvalósulna. Végül, az előbb felsoroltak mellett a veszélyeztetési tényállásoknál további fontos kérdés az, hogy milyen távoli a szóban forgó kár bekövetkeztének valószínűsége. Az Alkotmánybíróság egy igen fontos – a szólásszabadsággal foglalkozó – korábbi határozata²⁰ már rámutatott arra, hogy a büntetőjog alkotmányossági megítélésénél ennek a tényezőnek ügydöntő szerepe lehet. Ha az érvelés kedvéért feltételeznénk is a drogfogyasztás és a bűncselekmények közötti erős korrelációt, a drogfogyasztást, csakúgy, mint az alkoholfogyasztást, az események olyan hosszú lánc köti össze a bűncselekmények elkövetésével, hogy az egyénnek többször is módjában áll megfontolnia lépéseit s óvintézkedéseket tennie. Az egyszerű kábítószer-fogyasztás kriminalizálása ellen alighanem az az egyik legsúlyosabb érv, hogy túl távoli a kapcsolata a bűncselekmények elkövetésével. Ha az alkoholfogyasztás esetében a törvényhozó túl lazának tartja az összefüggést, nyomós érveket kell adnia arra nézve, hogy a kábítószeres vonatkozásában általában és bizonyos kábító-

szeres esetében különösen miért kíván meg közelebbi kapcsolatot. A fenti érvből adódik az is, hogy a pusztá fogyasztás dekriminalizálása nem vonná automatikusan maga után az olyan cselekedetek dekriminalizálását, amelyekben a károkozás valószínűsége jelentősen megnő (például a kábítószeres hatása alatt történő autóvezetés vagy a magzat veszélyeztetése). Ugyancsak nem lehet azon az alapon kriminalizálni az egyszerű fogyasztói magatartásokat, hogy azok nem választhatók el további, a bűncselekményekhez szorosabb szállal kötődő cselekedetektől.

(2) Érdeemes szólni arról, hogy ezeket a számomra nyilvánvalóan releváns szempontokat a német Alkotmánybíróság – a két különvéleményt leszámítva – szinte fel sem vetette a már többször hivatkozott kannabisz-döntésben.²¹ Ha a bíróság ezt azért tette volna, mert érvelése a paternalista elven nyugszik, akkor ez teljesen érthető lenne. A bíróság érvelését azonban minduntalan áthatja az a szemlélet, hogy itt az egyén egészségénél többről van szó, a társadalmi együttélés formálása a tét.²² Itt jutunk el a kár-elv másik értelmezéséhez, amely azt állítja, hogy összességében a kábítószer-fogyasztás az egész társadalomra nézve hátrányos következményekkel jár, ezért indokolt a büntetése. E szerint az érv szerint a kábítószer-fogyasztó nemcsak magának okoz kárt, hanem antiszo-

ciális viselkedése révén közvetlen környezetének és az egész társadalomnak is. Fontos azonban látni, hogy a kár-elv által használt *kár*-fogalom nem azonos az előző állítás *hátrány* fogalmával. Látnunk kell, hogy a morális érvelés nyelvezete és fogalomhasználata elég sokrétű és tagolt ahhoz, hogy különbséget tudjunk tenni a helyes és jogos magatartások között egy-

felől, és a helytelen, társadalmilag hátrányos és jogtalan, illetve büntetendő magatartások között másfelől. Mint ahogy a kábítószer-fogyasztó jogainak védelme sem jelenti magatartásának helyeslését, úgy magatartása helytelenítése sem vonja maga után automatikusan a büntetés indokoltságát. A pusztá hátrány okozása önmagában nem szokta megalapozni a büntetendőséget. Ha *A* tartozik *B*-nek *x* összeggel, s *B*, aki nincs rászorulva erre az összegre, visszakéri a pénzét, noha tudja, hogy ez *A* családjának súlyos hátrányt okoz, *B*-t el lehet ítélni kevés együttérzésről tanúskodó magatartásáért, de aligha lehet őt hátrány okozásáért megbüntetni, hiszen neki joga volt *x* összeghez. Ha *A* és *B* verseng egy állásért, s azt csak az egyik kaphatja meg, *A* nem okoz kárt *B*-nek akkor sem, ha *B*, aki nem kapja meg az állást, komoly hátrányt szen-

ved.²³ S ha egy bizonyos cselekedet esetében úgy is érvelne valaki, hogy az kárt okoz másoknak, még mindig nem biztos, hogy a károkozást büntetőjogi szankcióval kell sújtani. Ha valaki azt állítaná, hogy a túlsúlyos és egészségtelenül élő emberek életmódja másokra is terhet ró, mivel az egészségügy rendelkezésére álló forrásokból jóval nagyobb összeget kell ezen emberek kezelésére fordítani, mint egészségesen élő embertársaikéra, valószínűleg keveseknek jutna eszébe, hogy a probléma kezelésére indokolt lenne büntetőjogi szankciót alkalmazni.

A károkozás paradigmatis esete, amikor *A* úgy okoz hátrányt *B*-nek, hogy egyúttal megsérti *B* jogait. A kábítószer-fogyasztó, amennyiben tényleg antiszociális, felelőtlen emberré válik, helytelenül cselekszik ugyan s helytelen cselekedete másokra is hatással van, ezzel azonban önmagában nem sérti meg mások jogait. A kábítószer-fogyasztás által okozott társadalmi hátrányok jelentős része olyan, hogy nem elégti ki a kár-elv által alkalmazott kár-fogalom kritériumait. Kétségtelenül vannak olyan büntetőjogi tényállások, amelyekben nincs olyan, pontosan azonosítható személy, akinek a jogai sérültek volna. A közösségnek okozott kár fogalmának van létjogosultsága a büntetőjogban, de ez nem szolgálhat alapul arra, hogy a kár fogalmát mindenfajta társadalmi hátrányra kiterjesszük.²⁴

A könnyű drogok fogyasztása még egy szempontot felvet, amelyet a másoknál okozott károk fogalma alatt érdemes megvizsgálnunk. A kriminalizálás ellenzői gyakran hivatkoznak arra, hogy noha a drogfogyasztás összességében rendkívül nagy társadalmi hátrányt okoz, az egyes büntetendő cselekmények, például egy marihuánás cigaretta elszívása olyan csekély mértékben veszélyes a társadalomra, hogy ezért aránytalan büntetés az akár évekig is tartó szabadságvesztés. Ez az érv véleményem szerint rámutat ugyan egy fontos szempontra, de nem perdöntő. A kriminalizálás hívei ugyanis éppen ezt az érvet fordítják meg, amikor azt állítják vagy sugallják, mint a német kábítószer-döntés többségi véleménye²⁵ és az egyik különvélemény is teszi, hogy a marihuána-fogyasztókat valamilyen értelemben „egyetemleges felelősség” terheli. Ha ez igaz, akkor nem jó ellenérv az, hogy a fogyasztói magatartás túl messze van a bűncselekményhez vezető okok láncolatában. Az állításnak két olvasata lehetséges. Először is mondhatja valaki, hogy aki kábítószerrel fogyaszt, az személyesen is felelős a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekért, mivel az ő fogyasztói magatartása tartja el azokat a szervezett bűnözői csoportokat, amelyek embereket ölnek a kábítószerért. Amellett, hogy itt ismét szembekerülünk azzal a kérdéssel, hogy nem a kriminalizálás teremti-e a bűnözést, az érv önmagában is abszurd, hi-

szen teljes mértékben félreérti és kitágítja a bűncselekmény fogalmát. Az érv másik értelmezése plauzibilisebb. Eszerint a kábítószer-fogyasztás olyan, mint a környezetszennyezés: egy személy szennyező magatartása elszigetelten nem jelent ugyan veszélyt, de az önmagukban veszélytelen magatartások *kumulatív hatása* olyan kárt okoz, ami indokoltá teszi a büntetőjogi szankciót. A kumulatív károkozás vádját két módon lehet kivédeni: (a) vagy azt bizonyítjuk, hogy még ha sokan fogyasztanak is kábítószerrel, akkor is pusztán valamilyen társadalmi hátrányról, s nem károkozásról beszélhetünk. Illetve (b) bizonyíthatjuk azt, hogy kriminalizáció nélkül sem fognak annyian kábítószerrel fogyasztani, hogy a nemkívánatos cselekedetek kumulatív hatása elérje azt a szintet, ami elégti a károkozás fogalmát. Magam az első ellenérv erejét illetően bizonytalan vagyok, s ezért nem erre alapozom álláspontomat. A második ellenérv viszont meggyőzően alkalmazható erre az esetre. Állításom az, hogy a kábítószer-fogyasztó magatartásával másoknak is súlyos társadalmi hátrányt okozhat ugyan, de sem a hátrány okozásának egyes elszigetelt esetei (például felelőtlen munkavállaló lesz, többletköltségeket okoz a társadalombiztosításnak), sem – a (b) érv miatt – ezek kumulatív hatása nem meríti ki a másoknak okozott, büntetőjogilag releváns kár fogalmát. Ez nem jelenti azt, hogy a kábítószer-fogyasztásnak ne lenne köze a károkozáshoz. A kábítószer-fogyasztás közvetett összefüggésben állhat a másoknak okozott kárral. Ebben az esetben viszont a kriminalizálás híveinek az (1) pont alatti szempontokat kellene bizonyítania. Másrészt az egyén a drogfogyasztással kárt okozhat saját magának. Hogy ez mikor elégséges ok a kriminalizálásra, ezt vizsgálom meg a következő pontban.

A jogi paternalizmus. A jogi paternalizmus alapvető állítása, hogy az egyén szabadságát saját érdekében hivatkozva, saját akarata ellenére is indokolt lehet korlátozni. Úgy gondolom, van néhány olyan közvetítő elv, amelyet a paternalizmus megengedő és elutasító egyaránt elfogadnak, s amelyek segítenek leszűkíteni a nézeteltérések körét. (1) Egyrészt, a paternalizmus ellenzői is elismerik, hogy az egyén döntését nem kell tiszteletben tartani, ha alapos okkal feltételezhető, hogy ez a döntés nem kellő információk birtokában született vagy nem volt önkéntes.²⁶ (2) Másrészt, a paternalizmus ellenzői sem gondolják azt, hogy az egyén minden esetben a saját érdekeit legjobban előmozdító döntést hoz. Vannak tehát olyan esetek, amikor az egyén döntése összeütközésbe kerülhet saját érdekével. (3) Harmadrészt, a paternalizmus megengedőinek többsége sem gondolja azt, hogy az egyén saját döntését minden esetben felül lehet bírálni akkor, ha az nem szolgálja az érdekét.

Egy olyan világ, ahol az egyén nem hozhat hibás vagy pusztán nem megfelelő döntést, alighanem még számukra is elviselhetetlen lenne. A domináns álláspontok közötti nézeteltérés tehát arra szűkíthető le, hogy (a) az egyén döntését, amennyiben az tájékozott és önkéntes, s nem esik más szabadságkorlátozó elv alá, mindig tiszteletben kell-e tartanunk, vagy (b) ilyenkor az egyes esetekben mérlegelnünk kell, hogy érdekei oly mértékben sérülnek-e, hogy ez az egyes esetekben igazolja döntése figyelmen kívül hagyását, illetve felülbírálatát. Aki az (a) alternatívát fogadja el, arra a következtetésre kell jusson, hogy a drogfogyasztás paternalista alapon nem tiltható. Szerencsére a két alternatíva közötti választást elkerülhetjük, ha tudjuk bizonyítani, hogy a (b) alternatíva elfogadásából sem következik a drogfogyasztás átfogó tiltásának követelménye. A (b) alternatíva alkalmazása azonban további érveket kíván: meg kell megvizsgálnunk, hogy az egyén érdekeinek milyen fokú veszélyeztetése indokolhatja az állam beavatkozását. Bár a mérlegelésre nem lehet valamilyen egzakt kalkulust adni, azonosítani tudjuk a mérleg serpenyőjébe kerülő szempontokat. (1) Az előidézett veszély nagyságán túl figyelembe kell vennünk (2) a kár bekövetkeztenek valószínűségét, valamint azt is, hogy (3) milyen fontos az a cél, amelynek az elérése érdekében az egyén veszélyezteteti saját érdekeit, s (4) milyen nagy a valószínűsége e cél elérésének. Ugyancsak fontos szempont, hogy (5) ugyanaz a cél nem érhető-e el valamilyen kevésbé kockázatos eszközzel.²⁷

Milyen következtetéseket vonhatunk le mindebből a kábítószer-fogyasztásra nézve? A paternalista érvelés, szemben a büntetőjogi szabályozással, érzékeny a kábítószeresek közötti különbségekre. Mivel az egyes kábítószereseknek különböző hatása van az egészségre, ezért amennyiben valaki számára *valóban* a paternalista érv a tiltás premisszája, úgy aligha alkalmazhat egy az (1) és (2) alatti szempontot, tehát a kábítószeres veszélyességét figyelmen kívül hagyó szabályozást. Másrészt, míg a (2), (4) és (5) alatti szempontok viszonylag objektíven megítélhetők, addig az (1) és (3) alatti szempontok elválaszthatatlanok az egyes személyek preferencia-rendszerétől. Ha az egyén az előbbi három szempont alapján hoz helytelen döntést, mondhatjuk döntésére, hogy ésszerűtlen; ellenkező esetben viszont a döntés nem ésszerűtlen, csak a kiinduló premisszául szolgáló érték súlya tér el lényegesen annak saját preferencia-rendszerünkben betöltött szerepétől. A drogfogyasztás tiltását nem lehet a (4) és az (5) alatti szempontokra alapozni. A tilalom körüli vita a körül forog, hogy milyen súlya van az (1) és (2) alatti szempontoknak. Mivel az egészséget majdnem mindenki fontos értéknek tartja, ezért nem a kiinduló *normatív premissza* vitatott, hanem az

az *empirikus* tény, hogy a drogfogyasztás mennyire káros az egészségre. Fontos látnunk azonban, hogy ez az érvelés nem lehet teljes a (3) alatti szempont mérlegelése nélkül. Megítélésem szerint a paternalista érvelés ennél a pontnál kimondatlanul is a jogi moralizmus álláspontját feltételezi, hiszen nem azt állítja, hogy a kábítószer-fogyasztás által okozott kár fontosabb, mint az általa elérhető előny, hanem a kábítószeresek fogyasztását eleve egy olyan illegitim preferenciának minősíti, amelyet a mérlegelésnél *egyáltalán* nem kell figyelembe venni. Úgy gondolom, ami a legális drogokat illeti, a legtöbben nem tartanák abszurdnak és szentségtörőnek *A* személy érvelését, amely szerint egy pohár Gere-féle cabernet sauvignon elfogyasztása, ha rejt is magában bizonyos egészségi kockázatokat, *neki* több örömet nyújt, mint amennyi kárt okoz. *B* ezzel szemben azt állítja, hogy *ő maga* történetesen nem szereti ezt a bort, ám nem gondolja, hogy ez *A*-ra bármilyen kötelezettséget róna, mert belátja, hogy a két álláspont a preferenciák különbözősége miatt tér el. *C* viszont azt állítja, hogy *ő* ugyan ugyanúgy szereti a bort, mint *A*, de a borfogyasztás egészségi kockázatát súlyosabbnak tartja, s ezért absztinens. A kábítószer-fogyasztással kapcsolatban uralkodó negyedik álláspontnak azonban az az állítás volna az analógiája, ha *D* azt vonná kétségbe, hogy a borfogyasztás *A*-nak tényleg örömet okoz. Ha azt a korábban idézett s a német Alkotmánybíróság előtt felvetett álláspontot, amely szerint jogunk van a mámorhoz, sokan túlzónak is tekintik, mindenesetre felhívja arra a figyelmet, hogy a paternalista érvelés sem hagyhatja figyelmen kívül a mérleg egyik serpenyőjébe helyezett súlyt. Egy sor, a kábítószer-fogyasztástól lényegesen veszélyesebb cselekményt éppen az tesz általánosan elfogadottá, hogy a veszélyvállalás célját a kábítószer-fogyasztással szemben méltányolhatónak, sőt tiszteletre méltónak tartjuk. Akármint gondol is valaki a mérlegelés eredményéről, a kábítószer-fogyasztó preferenciáit nem indokolt a mérlegelésben teljes mértékben figyelmen kívül hagyni.

A mérlegelendő szempontok felvázolásánál elértünk az érvelésben egy újabb válaszúthoz: még ha a paternalizmussal kapcsolatos két domináns álláspont közül valaki a (b)-vel jelzett alternatívát fogadja is el, akkor is mondhatja, hogy csak abban az esetben indokolt az egyén döntését felülbírálni, ha az a saját premisszái alapján is ésszerűtlen. Ellenben ha a nézeteltérés annak tulajdonítható, hogy a szembenálló felek eltérő fontosságot tulajdonítanak a versengő szempontoknak, akkor indokolatlan a beavatkozás. Feinberg példáit felhasználva,²⁸ az első eset világos példája lenne, ha valakit, akinek ujján egy fertőzött seb van, abban akadályoznánk meg, hogy láncfűrésszel vágja le saját karját, megelőzendő a fertőzés

továbbterjedését. A legtöbb esetben ugyanis ugyanez a cél kisebb áldozattal, az elvzés veszélye nélkül elérhető. A másik eset világos példája lenne az, ha egy hegymászót próbálnánk lebeszélni a Mount Everest meghódításáról, mondván, hogy a Mount Everest megmászása tulajdonképpen olyan érdektelen dolog, amiért igazán nem érdemes az azzal járó veszélyeket vállalni. A Mount Everest megmászásának a fontossága azonban nem mérhető valamilyen objektív skálán. Annak, aki a „csak semmi sport” álláspontján van, nem fontos, míg akinek kihívást jelent, „mert ott van”, annak fontos. Jelöljük az első, kevésbé paternalista alternatívát (ba)-val, míg a preferenciák mérlegelését felvállaló paternalistább alternatívát (bb)-vel.

A kriminalizálás ellenzőinek van egy további érve, amely még ez utóbbi alternatíva elfogadása esetén is kétségesse teszi a tiltó gyakorlat indokoltságát. Az úgynevezett könnyű drogok fogyasztásának dekriminalizálása mellett érvelők visszatérő hivatkozási alapja, hogy ezek a kábítószeres kevésbé veszélyesek az egészségre, mint az alkohol vagy a nikotin. Ennek az érveknek, amennyiben tényszerűen helytálló, az az ereje, hogy nem arról próbálja a tiltás mellett érvelő fellet meggyőzni, hogy fogadja el saját preferencia-rendszerét. Azt állítja, hogy ha el is fogadjuk a *másik fél* értékítéletét arra vonatkozóan, hogy hogyan kell súlyoznunk az (1) és (3) alatti szempontokat, jelen esetben az egészség értékét, illetve a kábítószeres által okozott élvezetet, s még a másik fél arra vonatkozó értékítéletét is elfogadjuk, hogy a védendő érték milyen fokú kockázatát tartja ésszerűnek – ez volt fentebb a (2)-vel jelölt szempont –, paternalista alapon akkor sem indokolt a könnyű drogok átfogó tilalma. Magam úgy gondolom, hogy akkor, amikor a szembenálló álláspontok közötti különbségek áthidalhatatlannak tetszenek, érdemes azt a kérdést feltenni, hogy a két elv következetes érvényre juttatása esetén melyik vezet kevesebb – mindkét fél által – intuitíve elfogadhatatlan eredményre. Ebben az esetben az alkohol analógiája erős érvet jelent a könnyű drogok legalizálása mellett.

A német Alkotmánybíróság, mely elfogadta ennek az összevetésnek a relevanciáját, fölöttébb gyenge, helyenként teljesen irreleváns érveket adott arra vonatkozóan, hogy miért nem áll meg ez az analógia. Mind közül a legerőltetettebb, amikor a bíróság a miseborra hivatkozik azt alátámasztandó, hogy az alkohol, szemben a kábítószerrel, számos célra felhasználható, s ezért nem indokolt a két szer azonos elbírálása. Tényszerűen sem igaz, hogy a kábítószeres ne használták volna vallási kultuszok során. Ugyancsak nem igaz, hogy a kábítószeres egyfunkciójú anyagok lennének, hiszen orvosi célokra is alkalmazzák őket. S ami a legfontosabb, a többféle felhasználás lehető-

sége nem érv akkor, ha ezek a felhasználási módok világosan elválaszthatók. Az emberek döntő többsége világosan különbséget tud tenni aközött, hogy egy partin vagy egyházi szertartás keretében fogyaszt-e alkoholt. Jellemző módon a bíróság az alkoholtartalmú anyagok élvezeti cikként való felhasználását mint az alkohol „egyéb”, mámort okozó funkciójával szembenálló s ilyen célú felhasználását legitimé tevő funkciót említi meg.²⁹ Végül azért sem perdöntő a bíróság érvelése, mert indoklását nem annyira a paternalizmus, mint inkább a másoknak okozott kár elvére, annak egy tág felfogására alapozta. Abból, hogy a két anyag egyforma kárt okoz a fogyasztónak, nem következik, hogy a fogyasztók egyformán veszélyesek lennének másokra nézve. A bíróság ebben az összefüggésben nem is próbálta meg összehasonlítani a fogyasztókat.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a fenti érvelésből? Fentebb a paternalizmusnak három olyan értelmezését különböztettem meg, amelyek az önrendelkezési jog három különbözően széles felfogását eredményezik. Bár néhány fenntartásomat megfogalmaztam a két paternalistább állásponttal – (ba) és (bb) – szemben, nem érveltem közvetlenül azok ellen, hanem – a nézeteltérések lehető legnagyobb mértékű leszüfűzése érdekében – azt próbáltam megmutatni, hogy még akkor is, ha a paternalizmus fentebb (bb)-vel jelölt változatát fogadjuk el, az inkonzisztencia vádja nélkül aligha lehet a paternalista elvvel a könnyű drogok fogyasztásának átfogó kriminalizálása mellett érvelni, ha igaz az a tényállítás, hogy ezek nem jelentenek az alkoholnál jóval komolyabb veszélyt az egészségre nézve.

A kriminalizálás híveinek azonban még van két szokásos, s szintén a paternalizmuson alapuló érve, amely képes kivédeni ezt a következtetést. (1) Az egyik úgy szól, hogy még ha önmagában indokolatlannak tekintjük is a könnyű drogok fogyasztásának kriminalizálását, azok tulajdonképpen a keményebb drogokhoz vezető első lépések. A „stepping stone” elméletet azonban többen is cáfolták,³⁰ s e kérdésben a bizonyítási teher a kriminalizálás híveit terheli. Vegyük észre, hogy amennyiben létezne is korreláció a könnyű és a kemény drogok fogyasztása között, az akkor sem lenne elégséges a stepping stone elmélet igazolásához. Közkeletű igazság, hogy abból, hogy *A* esemény általában együtt jár *B*-vel, még nem következik, hogy *A* oka lenne *B*-nek: az is lehet, hogy mindkettő egy harmadik, *C* tényezőre vezethető vissza. Ebben az esetben azt kellene bizonyítani, hogy a könnyű drog *oka* a keményebb drogok fogyasztásának. A drogok fogyasztása között azonban ismereteim szerint nem mutatható ki ilyen összefüggés. A keményebb drogok fogyasztása nem a könnyebb dro-

gok által kiváltott kémiai-biológiai hatásokra vezethető vissza, hanem mindkettőnek valamilyen harmadik, pszichológiai és szociológiai természetű kiváltó oka van. (2) A másik érv egy korábban megkérdőjelezetlen premisszánkat vonja kétségbe. Mindez, ami idáig elhangzott, csak akkor érvényes, ha az egyén megfelelő információk birtokában, önkéntesen dönt. Azt hiszem, azt nem lehet kétségbe vonni, hogy a legtöbb kábítószer-fogyasztó elegendő információval rendelkezik ahhoz, hogy tájékozott döntést hozzon. A mindennapi életben ugyanis a legtöbbször akkor is tájékozottnak ismerünk el egy döntést, ha a döntéshozó csupán nagy vonalakban képes felmérni cselekedete hatását. A dohányzás engedélyezését nem kötjük a tüdőrák lefolyásának beható ismeretéhez, elegendő, ha az illető tisztában van azzal, hogy „a dohányzás káros az egészségre”.

A paternalista itt tárgyalt érve azonban nem is annyira az informáltság, mint inkább az önkéntesség hiányára épít. Álláspontja szerint a kábítószer-fogyasztó személy a drog fogságában él; döntését éppen a függőség miatt nem lehet autonómnak tekinteni. Ez az érv azonban nem igazán segíti ki a kriminalizálás híveit. Ha az érv kedvéért elfogadnánk a kiinduló premissza helyességét, akkor ugyan valóban arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a kábítószer-fogyasztó személy nem autonóm s ezért nem illeti meg az önrendelkezési jog, másrésztől viszont ilyenkor lenne a leginkább megindokolhatatlan a büntetőjog eszközrendszerét igénybe venni. A hatályos büntetőjogi szabályozás is különbséget tesz a kábítószer-től függő és nem függő személyek között, külön szabályozást alkalmazva a két csoportra. Ez a megkülönböztetés azonban, elismerve, hogy vannak kábítószer-fogyasztó, de függőségben nem szenvedő személyek, alássa azt az érvelést, hogy a kábítószer-fogyasztó személy döntése mindig egy az autonómiát teljes mértékben nélkülöző döntés lenne. Az álláspont azonban a hatályos magyar szabályozástól függetlenül több okból sem állja meg a helyét. Egyrészt vannak olyan kábítószer-fogyasztók, amelyek nem okoznak függőséget, vagy ezzel kapcsolatban legalábbis igen komoly kétségek merülnek föl. Az alkalmi marihuána-fogyasztókra aligha illik az a gyakran sugallt kép, amely a kábítószer-fogyasztót mint egy teljes mértékben szenvedélyei által uralt emberi roncsot ábrázolja. (A dependencia tekintetében is tanulságos lehet a legális drogokkal való összevetés.) Másrészt a dependencia, ha a jelenség létezik is, önmagában, a használt szer vagy általában a magatartás veszélyessége nélkül nem perdöntő érv. Jelenleg, hogy csak két példát ragadjunk ki, sem a koffein-, sem az internet-függőség nem büntetendő, noha elvileg mindkettő lehet erősebb egy marihuána-fogyasztó dependenciájánál.

Harmadrészt a függőség, ha egyáltalán kialakul, feltételez egy bizonyos időt s a kábítószer-fogyasztás rendszerességét. Éppen ezért nem lehet a kábítószer-fogyasztást minden esetben az autonómiát teljes mértékben nélkülöző cselekedetként jellemezni. Az alkalmi fogyasztó minden esetben autonóm módon cselekszik, de még a dependens személy is a függőség kialakulása előtt. Végül, s talán ez a legerősebb ellenérv, a kábítószer-fogyasztás elvonási tünetei általában nem igényelnek olyan áldozatot az egyéntől,³¹ amely elégséges lenne ahhoz, hogy a kábítószer-fogyasztást morális szempontból mint az autonómiát teljesen nélkülöző döntést jellemezzük.

Van azonban a paternalista érvelésnek egy további nehézsége, amellyel a kár-elven alapuló argumentumnak nem kell szembenéznie. Míg a kár-elv esetében az önrendelkezési jog korábban ismertetett jellemvonása miatt a jog tartalmának megállapítása és a büntetendőség kérdése teljesen egybeestek, addig a paternalista érvelés esetében az első kérdésre adott válasz nem vonja maga után automatikusan a másik kérdésre adott választ. Ha ugyanis a paternalista érvek alapján perdöntően tudnánk is bizonyítani, hogy az államnak a kábítószer-fogyasztás minden formáját illetően be kell avatkoznia, akkor is további érvekre lenne szükség, hogy erre a büntetés a legmegfelelőbb eszköz. Hangsúlyozom, most nem arról a technikai kérdéstről van szó, hogy a büntetőjog hatékony eszköz-e; ez a kérdés mind a kár-elv, mind a paternalista elv esetében felmerül. Itt azzal az elvi, s csak a paternalista érvelés keretében felmerülő kérdéssel állunk szemben, hogy megbüntethető-e valaki *saját érdekében*? A válasznak fontos implikációi lesznek a büntetéselméletekre is. Itt most nincs mód az implikációk kibontására, pusztán jelzem, hogy a paternalista elv nehezen illeszthető egy olyan büntetéselméletbe, amely a megtorlást és nem a megelőzést tekinteli céljának. Nehezen volna igazolható, hogy a kábítószer-fogyasztó megbüntetése az ő érdekét szolgálja, mint ahogyan a hídról leugrani készülő öngyilkos-jelölt megmentése esetén őszintén gondolhatjuk azt, hogy tettünk a hídról leugrani készülő személy érdekét szolgálja. Egy alkalmi, egyébként teljesen normális életet élő marihuána-fogyasztó számára abszurdnak tűnne az az állítás, hogy *neki* jó az, ha megfosztják személyes szabadságától, családjától s esetleg karrierjét is derékba törlik. Szemben a fenti öngyilkossági kísérlet példájával, ahol ugyanannak az embernek a szabadságát korlátozzák, mint akinek az érdekét elő kívánják mozdítani, a büntetőjogi szankció a legritkább esetben szolgálja a kérdéses magatartást tanúsító személy, jelen esetben a kábítószer-fogyasztó érdekeit, s ha mégis, aligha hihető, hogy ugyanaz a cél ne lenne elérhető kevésbé drasztikus eszközökkel.

A paternalista elvvel igazolt büntetőjogi szankciónak az ad értelmet, hogy egyesek megbüntetésére révén elrettent másokat bizonyos magatartásoktól. Ez azonban már nemcsak azt a kérdést veti fel, hogy arányban áll-e az egyik ember szabadságának korlátozása azzal az előnnyel, amit ezáltal mások élveznek, hanem azt is, hogy ilyenkor nem pusztán eszköznek tekintünk-e egyeseket ahhoz, hogy mások érdekét szolgáljuk.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban amellet érveltem, hogy az önrendelkezési jog sajátosságainál fogva e jog megítélésénél a jog által védett terület megállapításának s a jogkorlátozás indokoltságának a kérdései nem választhatók el egymástól élesen. Még ha abból a feltevésből indulunk is ki, hogy a kábítószer-fogyasztás nem tartozik az önrendelkezési jog védelme alá, e magatartás büntetőjogi tilalmának indokoltságát a szigorú alapjogi teszt szerint kell elbírálni. Azt állítottam, hogy úgy látszik ugyan, hogy a kábítószer-fogyasztás büntetőjogi tilalma szilárd alapokon nyugszik, ennek elsősorban az az oka, hogy a tilalom mellett több plauzibilis érv is szól. Ám az érveket külön-külön megvizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy ezek egyenként meg lehetőségen kétes erejűek. Állításaim a legtöbb helyen *hipotetikusak* voltak, csupán azt próbáltam számba venni, hogy milyen tényállításokat kell bizonyítani a törvényhozónak ahhoz, hogy indokoltan alkalmazza a büntetőjog eszközrendszerét. Az érvek szerkezete tehát általában a következő volt: *ha* egy adott³² kábítószer vagy az adott kábítószert fogyasztók rendelkeznek *x* vagy *y* tulajdonsággal, akkor indokolt így és így eljárnia a törvényhozónak. Nem lévén sem orvos, sem kriminológus, a tanulmány során mindvégig tartózkodtam attól, hogy állást foglaljak ezen empirikus tényállítások igazságában. Kompetenciám korlátain túl bizonytalanságom másik oka, hogy számos empirikus kérdésben az általam ismert szakirodalom sem egységes. Álláspontom szerint azonban – szemben a német Alkotmánybíróság pozíciójával³³ – ebből a bizonytalanságból nem az következik, hogy a kriminalizálás és a dekriminalizálás mellett éppen olyan erős érvek szólnak. Megítélésem szerint, amikor az állampolgár szabadságának drasztikus korlátozása a tét, a törvényhozót terheli a bizonyítási kötelezettség, s kétség esetén az állampolgár szabadsága kell hogy elsőbbséget élvezzen.³⁴ Ha azonban a megvizsgált érvek alapján nem is indokolt minden kábítószer fogyasztásának büntetőjogi tilalma, ez az érvelés

nem konkluzív; lehet, hogy léteznek a tilalom mellett további, végső soron sikeres érvek.

Végül pedig azt kívánom hangsúlyozni, hogy a kábítószer-fogyasztás kriminalizálásának kérdése rámutat arra is, hogy a büntetőjog alkotmányosságának vizsgálatánál szükség van egy olyan vizsgálati módszer és fogalomkészlet kidolgozására, amely finomabb elemzést tesz lehetővé a szokásos szükségességi/arányossági tesztnél. A törvényhozó ritkán választ alkalmatlan eszközöket céljai eléréséhez, s az alkotmánybíróság ritkán tudja meggyőzően bizonyítani a korlátozás aránytalanságát is, mivel ez utóbbi szempont óhatatlanul szubjektív. Az itt vizsgált probléma is felvet legalább három olyan kérdést, amelyek megválaszolása üggyöntő az alkotmányos büntetőjog korlátainak kialakításánál s amelyek csak erőltetetten lennének a hagyományos szükségességi/arányossági teszt alá foglaltak. (1) Melyek a büntetőjog alkalmazásának legitim céljai egy alkotmányos jogállamban? (2) Hogyan húzható meg a határvonal a társadalom számára pusztán hátrányos, és a kárt okozó cselekedetek között? (3) A veszélyeztetési bűncselekményeknél milyen elvek alapján mondhatjuk azt, hogy egy adott cselekmény elég közeli összefüggésben áll a kárral?

(A tanulmány az OTKA támogatásának segítségével készült, F 025484. számú szerződés).

JEGYZETEK

1. A szakirodalomból lásd mindenekelőtt LIGETI Katalin: *A jogállami büntetőjogról*, in *Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok*, szerk. WIENER A. Imre, Budapest, KJK, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1997.
2. 23/1990. (X. 31.); 30/1992. (V. 26.); 14/2000. (V. 12.) AB határozatok.
3. *Bowers versus Hardwick*, 478 U. S. 186 (1986).
4. *Harmelin versus Michigan*, 501 U. S. 957 (1991).
5. *Uo.*
6. BverfGE 90, 145.
7. Sherry F. COLB: *Freedom from Incarceration. Why is this right different from all other rights?*, New York University Law Review, 1994, 781, 806.
8. Erre ad eljárásjogi lehetőséget a hatályos magyar jogban az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 38. §-a.
9. Természetesen nem gondolom, hogy az autonómia-elméleteknek ne lehetne más tipológiáját adni.
10. A két felfogásnak az önrendelkezési jog határaitra vonatkozó jogi diskurzusban játszott szerepéről lásd GYÖRFI Tamás: *Amit szabad és amit nem. Az önrendelkezési jog értelmezésének alternatívái*, Fundamentum, 1999/4; Uő.: Az

- amerikai alkotmányjog szabadság-fogalma*, Jogelméleti Szemle, 2000/4.
11. Joseph RAZ: *Szabadság és autonómia*, in *Modern politikai filozófia*, szerk. HUORANSZKI Ferenc, Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1998, 101–102.
 12. BVerfGE 90, 145 (154).
 13. Joel FEINBERG: *Társadalomfilozófia*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 110–114.
 14. E helyen Feinberg nem teszi világossá, hogy ha egy abszolút jog időnként megsérthető, akkor mi a különbség az első megközelítésbeli jog megtagadása és az abszolút jog megsértése között azon túl, hogy ilyenkor elismerjük a jogsérelmet. Releváns különbség lehet a kártalanítási kötelezettség, amennyiben persze ez fogalmilag lehetséges.
 15. Arra vonatkozóan, hogy a szabályok sem mindig konkluzív érvek, lásd Joseph RAZ: *Legal Principles and the Limits of Law*, Yale Law Journal, 1972, 832–834.
 16. A szabadságkorlátozó elvek ilyen tematizálásának klasszikus példája Joel Feinberg monumentális munkája. Joel FEINBERG: *The Moral Limits of Criminal Law*, I–IV, New York–Oxford, Oxford University Press, 1986–1990. (A továbbiakban: FEINBERG: *Moral Limits*).
 17. Lásd például Ronald DWORKIN: *Lord Devlin and the Enforcement of Morals*, Yale Law Journal, 1966, 986; H. L. A. HART: *Jog, szabadság, erkölcs*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
 18. Douglas N. HUSAK: *Drugs and Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, 198.
 19. Friedman & Szasz *On Liberty and Drugs*, Randy PAIGE interjúja Milton FRIEDMANnel, <http://www.druglibrary.org/schaffer/Misc/friedm1.htm>.
 20. 30/1992. (V. 26.) AB határozat.
 21. Bár Gaßhof bírónő felvetette ezeket a szempontokat, érzésem szerint a jó kérdésekre helytelen választ adott. Egyik érve szerint a kriminalizálás azért indokolt, mert hiába absztrakt a veszély, a közvetlen és a kevésbé közvetlen magatartásokat nem lehet elválasztani egymástól. Ez az állítás nem igazolható. A másik érv szerint a kábítószer-fogyasztók, a könnyű drogok fogyasztói is beleértve, egyetemlegesen hozzájárulnak a kábítószerpiac és a nemzetközi bűnözői csoportok fenntartásához. Erre vonatkozóan lásd alább a kumulatív károkozásról elmondottakat.
 22. „Der Gesetzgeber verfolgt mit dem derzeit geltenden Betäubungsmittelgesetz ebenso wie mit dessen Vorläufern den Zweck, die menschliche Gesundheit sowohl des Einzelnen wie der Bevölkerung im ganzen vor den von Betäubungsmitteln ausgehenden Gefahren zu schützen und die Bevölkerung, vor allem Jugendliche, vor Abhängigkeit von Betäubungsmitteln zu bewahren. Dieser Zielsetzung dienen auch die Strafvorschriften des Betäubungsmittelgesetzes. Zur Erreichung dieses Zwecks stellt der Gesetzgeber nicht nur Verhaltensweisen unter Strafe, die unmittelbar für die Gesundheit Einzelner gefährlich sind. Vielmehr geht es um die Gestaltung des sozialen Zusammenlebens in einer Weise, die es von sozialschädlichen Wirkungen des Umgangs mit Drogen freihält, wie sie auch von der sogenannten weichen Droge Cannabis ausgehen: Durch sie werden insbesondere Jugendliche an Rauschmittel herangeführt; ihre Gewöhnung an berauschende Mittel wird gefördert. Die Festigung der Persönlichkeit von Jugendlichen und Heranwachsenden kann behindert werden.” (Kiemelések tőlem – Gy. T.) BVerfGE 90, 145 (174).
 23. A példát Joel Feinbertől kölcsönöztem. FEINBERG: *Moral Limits*, I, 113.
 24. A közkárnak, mint Joel Feinberg írja, két tipikus esete van. Az első eset – amelynek jó példája a kútmérgezés –, amikor egy adott cselekedet nem egy meghatározott személynek okoz kárt, hanem több potenciális áldozatot veszélyeztet. Ilyenkor az egyes emberek *egészsége* a védett érdek, közkárként az teszi a szóban forgó cselekedetet, hogy az bárkinek okozhat kárt. A másik esetben viszont azért beszélünk közkárként, mert vannak olyan közjavak, mint például a társadalmi béke, amelyek szinte univerzálisak s amelyek fenntartása csaknem valamennyi ember érdekében áll. A kábítószer-fogyasztás azonban önmagában nem sorolható az ilyenfajta közkárak közé. (FEINBERG: *Moral Limits*, I, 223.)
 25. BVerfGE 90, 145 (174, 209).
 26. Feinberg ezt az esetet puha paternalizmusnak nevezi, bár mint megjegyzi, talán szerencsésebb volna ebben az esetben teljesen elhagyni a paternalizmus kifejezést (FEINBERG: *Moral Limits*, III, 15.).
 27. *Uo.*, 102.
 28. FEINBERG: *Moral Limits*, III, 103–104.
 29. BVerfGE 90, 145 (197).
 30. SÁNDOR Gábor: *A füstje nagyobb, vagy a lángja? A marihuanaszfvás veszélyeiről*, Buksz, 2000, tél; http://www.kontextus.hu/mirolir/bu_mar.html.
 31. Lásd Husak érvét mellett, hogy még a legerősebb elvonási tüneteket okozó heroin sem alapozná meg ezt az érvet. A gyengébb elvonási tüneteket okozó kábítószerek értelemszerűen ezt még kevésbé tudnák alátámasztani. (HUSAK: *i. m.*, 113.)
 32. Az egyes kábítószerek ugyanis külön ítélandók meg.
 33. BVerfGE 90, 145 (182, 183).
 34. Ezzel egybehangzóan érvel az *in dubio pro libertate* elv mellett LIGETI: *i. m.*, 119.

Lorenz Boellinger

A NÉMET DROGTÖRVÉNY A GYAKORLATBAN

A DROGPOLITIKA ALAKULÁSA NÉMETORSZÁGBAN

A TILTÁS ÉS A KEZELÉS KETTŐSSÉGE – EGY KUDARC TÖRTÉNETE

Az Egyesült Államokhoz hasonlóan bizonyos drogok betiltásának kérdése Németországban is csak az 1960-as évek vége – a nagy gazdasági válság és a diáklázadások kora – óta van napirenden. Az 1924-es genfi ópiummegyezmény eredményeképpen született 1929-es ópiumtörvény még nem talált különösebb visszhangra a kriminológusok és a büntetőpolitikával foglalkozók körében. Az 1971-es kábítószer-törvény azonban már biztos jele annak a változásnak, amelyet a társadalmi ellenőrzés új korszaka jelent nemcsak Németországban, hanem minden modern társadalomban. Különösen jól tetten érhető ez a változás az 1990-es évek történéseiben.

A jóléti állam vívmányai mögött ugyanis jól érezhető az egyre kevésbé szégyenlős elfordulás a lényeges demokratikus értékektől: a nyitott, pluralisztikus és multikulturális társadalom eszméjétől, az emberi jogok védelmétől, a társadalmi egyenlőségtől, a joguralmától és attól a céltől, hogy egyre szélesebb rétegek vegyenek részt a hatalom és az anyagi javak elosztásában. Ezen eszmék megvalósításától természetesen mindig távol voltunk. Ennek ellenére hosszú ideig ez az általánosan elfogadott ideológia és vezérfonal volt az, amely a nyugatnémet társadalomban fontos társadalmi változásokat eredményezett.

A társadalomelméleti vizsgálódás empirikusabb szintjén jól érzékelhető az a tendencia, hogy a társadalmat és az államot feltételezetten fenyegető kockázatokat – mindkét oldalról – ellenőrzés alá vonják. A „belső világ”, a tudat ellenőrzése és befolyásolása által, azáltal, amit a német büntetőjogban „generális prevenciónak” neveznek, a normatív szabályokhoz alkalmazkodó egyéni lelkiismeret megteremtésével. Ezen túl azonban posztmodern értelemben vett külső ellenőrzés is ez: nemcsak egyéneket kell ellenőrizni és reakciószerűen büntetni, hanem – sőt még inkább – veszélyes rétegeket, csoportosulásokat, életmódokat kell egymástól megkülönböztetni és alapos vizsgálat alá venni.

A kriminálpolitikára mindkét vonás egyre inkább jellemző, és e vonások arra utalnak, amit manapság röviden „Risiko-Strafrecht”-nek, vagyis kockázatorientált büntetőjognak neveznek. E kifejezésen a kriminálpolitika viszonylag új jellemzőjét és egy új törvényhozói stratégiát értünk: a veszélyeztetési bűncselekmények kategóriáját. A jogszabályoknak ez a viszonylag új válfaja tisztán megelőző funkciót tölt be azáltal, hogy megpróbál a jól körülhatárolható társadalmi problématerületek – például a politikai erőszak, fegyver- és drogkereskedelem, nukleáris anyagok kezelése, környezetszennyezés, autóforgalom stb. – terén tanúsított kockázatos viselkedéstől elrettenteni, illetve azokat büntetésekkel sújtani. A büntetőjog elméletében ez az egyre inkább uralkodóvá váló kriminálpolitikai stratégia vitatott, mivel alapvető legitimációs konstrukciók fellazítását vonja maga után. A német jogelmélet szerint a büntetőjogi büntetés csak két feltétel fennállása esetén legitim: az alkotmányban meghatározott értékek sérelme esetében reagálhat az állam az emberi jogokat sértő módon, és ebben az esetben is követelmény a vádlott szabad akaratából fakadó bűnössége. Mindkét lényegi követelményt gyengíti némileg a „veszélyeztetési tényállások” új kategóriája, amelyeket csak a társadalomban rejlő kockázatok felszámolásának végső célja legitimál. A lehetséges kockázatok büntetőjogi preventív és proaktív ellenőrzése ezért magában hordozza annak veszélyét, hogy a cél bármilyen eszközt igazol. Jóllehet demokratikus voltunk azt követeli, hogy az eszközök legyenek összeegyeztethetők az emberi jogokkal és az alkotmánnyal, ezt az értékképletet a „veszélyeztetési jogszabályok” egyre gyakoribb használata elértekteleníti, és ezáltal megnő a végrehajtó és igazságügyi szervek önkényes működésének kockázata.

Szociológiai értelemben az ilyesfajta preventív jogszabály csupán szimbolikus jelentőségű lehet. Egyrészt hozzájárul bizonyos, a társadalmi problémák valószínűségével és okozatosságával kapcsolatos mítoszok megteremtéséhez, másrészt azt a csalárd látszatot kelti, hogy e problémák lényegével foglalkozik. A tiltott drogok fogyasztásának problémáját érintően – e körben – két mozzanat különösen fontos.

A tiltott drogról alkotott egyik közkeletű felfogás, a „családi élet zavara”, a „motivációhiány-tünet-együttes”, az „ugródeszka” (kannabisz) vagy a heroin- és crack-függők „antiszocialitása” és „halál-hajlama” csupa olyan metafora, amely egy kényelmesen egyszerű okozatiság-modell szimbólumaként működik. A „bűnös” drog „megrontja” azt, aki használja. A használók részéről jelentkező kereslet viszont a feketepiaci kínálat kialakulásához, a „szervezett bűnözéshez” és más társadalmi problémákhoz vezet. Így módon a tiltott drogok használata a hivatalos értékek megghiúsításának és a társadalom veszélyeztetésének szinonimájává válik.

A külső veszély eme konstruált képzetének megfelel egy a belső veszélyről alkotott felfogás. A tiltott drogokról mint a részegség és az ekstázis elérésének tudatosan használt eszközeiről feltételezik, hogy elkerülhetetlenül az önuralom elvesztéséhez vezetnek, ezáltal veszélyeztetik a társadalom koherenciáját. Ezt a képzetet pszicho-szociális nézőpontból magyarázhatjuk úgy, mint az emberi Én egyetemes jellemzőinek, nevezetesen destruktív és libidinális alapvonásainak a droghasználókra való kollektív rávetítését. Kollektív neurotikus védekező mechanizmusról van itt szó, ez a vélekedés ugyanis eltorzítja a valóság észlelését. A gondolkodásnak és a lelkiismeretnek drogtörvényekkel és kötelező drogterápiával való ellenőrzése hivatalos értékeket és ideológiákat közvetít, amennyiben ellentétbe állítja azokat a droghasználók égbekiáltó antiszocialitásával és amennyiben pótcselekvésszerűen megbünteti és megfigyelés alá vonja a drogfogyasztókat, illetve azok szubkultúráját és életmódját. Ez utóbbiakat pedig nem valóságos társadalmi és pszichológiai összefüggésükben vizsgálja, hanem sztereotip séma szerint, amelyet a politika, a tömegkommunikációs eszközök és a részrehajló szakértők alakítanak ki és tárnak eléink legnagyobb kényelmünkre.

A fentiekén túl a „veszélyes drogok” és a „szervezett bűnözés” mint az igazságos háborúban legyőzendő gonosz erők konstruált képze a kommunista állam eltűnését követően az általa hagyott űr betöltését is szolgálja. Ezek a feltevések így módon első számú eszközei a társadalmi ellenőrzés maximalizálásának a katonai, rendőri erők és egyéb ellenőrző szervek hatalma fokozásának legitimálásában. Tanúi lehetünk a társadalmi ellenőrző szervek gazdasági érdekekkel való összefonódásának is. (Ilyen például az Egyesült Államokban a börtönipar, Németországban a „terápiapipar” – különösen a nem kormányzati szervezeteké – és az elektronikai iparágak.)

Ha mindezt ismét pszicho-szociális szempontból is megvizsgáljuk, akkor ennek a politikának az alkalmazkodó-védekező funkciója is értelmezhetővé válik.

Ez a politika ugyanis jól kiszolgálja azt a célt, hogy a frusztrált, de hatalom nélküli lakosság dühét, haragját és szadisztikus katexisét a tulajdonképpen felelős, de számukra elérhetetlen címzettekről a kéznél lévő bűnbakokra helyezze át. A társadalomban képződő agresszivitás és veszélyes ellenállás így módon beteljesedik, hiszen egy mindenre képes fantázia elnyeli azt.

A német kábítószer-törvény szigorítása sem 1981-ben, sem 1992-ben nem változtatta meg a törvény lényegében politikai és pszicho-szociális funkcióját. Mindkét esetben csupán legalizálta és még intenzívebbé tette az általam feltételezett társadalmi ellenőrzés új fajtájában és minőségében benne rejlő két fejlődési sajátosság szimbolikus aspektusait. Az 1981-es szlogen szerint: „Therapie statt Strafe”, vagyis büntetés helyett terápiát. A jogalkotó bevallott célja az volt, hogy a függővé vált drogfogyasztók társadalmi és terápiás segédeszközökre számítsanak. Kezdetben természetesen mindenki lelkesen üdvözölte, különösen a szociális munkások és a pszichológusok, mivel nagyszabású munkalehetőséget teremtett számukra. Szociológiai szempontból nézve azonban a szándék valójában az volt, hogy a törvényhozó hozzáférjen az emberi pszichéhez és markában tartsa azt, hogy ellenőrzést gyakoroljon az egyén belső világa és a családok, lakóközösségek és szubkultúrák életvilága fölött, amelyeknek szerkezetét nem a gazdasági vagy más természetű hatalom, hanem a kommunikáció alakítja.

A kábítószer-törvény és a büntető törvénykönyv számos rendelkezésének 1992-es módosítása kiélezte a „szervezett bűnözés elleni harcot”. Ezt a folyamatot nemzetközi intézkedések és szervezetek (ENSZ, Európai Közösség) széles köre támogatja. A „szervezett bűnözés” elleni harc konstruált szükségessége ugyanakkor rendkívül sokoldalú és jól működő mítosz a köztámogatottságért folyó politikai küzdelemben, de egyben a mélyebben rejlő társadalmi okok és alapvető célok misztifikációja is. Ezen alapvető célok egyike a hatalom növelése az Európa-„erőd” és az Amerika-„erőd” megerősítése révén, és a világ felvételre alkalmatlannak tekintett részei kizárása. Az „első és második világ” közötti vertikális szakadás látszólag archaikus díszlete mögött a globális társadalom egyre nyilvánvalóbb horizontális szakadása húzódik meg. Manapság már szégyenkezés nélkül ismerik el az úgynevezett „kétharmados társadalom” állandósulását, vagyis azt, hogy a nyugati társadalomnak már csak kétharmada, sőt valójában inkább egyharmada részesül a nemzeti vagyonban. Ezt pedig a belső sáncok megerősítésének kell követnie a „veszélyes rétegek”-kel szemben. Ezek a szakadások – véleményem szerint – a megfelelő szociális kompenzáció nélküli kapitalista globalizáció kifejeződései, és egyben válaszok is arra.

Az, hogy ezek az általános tendenciák többszörösen elágaznak a társadalom egyes alrendszeribe, diszfunkcionális működéshez és ellentendenciákhoz vezet. Ezek egyikét, a „drogháború” gazdasági ésszerűtlenségét kellő mértékben diagnosztizálták a szakértők. A rendszerelméleti táborhoz tartozó filozófusok és szociológusok rámutattak az „autopoiezis” folyamatára, a társadalmi intézményekben és alrendszerekben gyökerező azon lényegi hajlamra, hogy ne csak állandósítsák önmagukat, hanem növeljék is hatalmukat és forrásait, és hogy kiszabadítsák magukat az ellenőrzés alól. Jó példa erre a rendőrség és a szociális munkások mint a német drogpolitika kettős koncepciója főszereplőinek az esete. Az elmúlt húsz év alatt a „drogháborút” vívó rendőri erő több mint tízszeresére duzzadt, de e mennyiségi növekedésen túl minőségi megerősítést is nyert a technológiai és a megfelelő jogi eszközök által. A lehallgatás és más titkos megfigyelési eszközök gyors technikai fejlődésével párhuzamosan a német törvényhozás olyan jogi környezetet teremtett, amelynek fényében nevetségesnek tűnik mindenféle emberi jogokra hivatkozó, az államhatalom és a bűnözőkkel szembeni állami fellépés korlátozásának szükségessége melletti érvelés. A titkos ügynökök számára immáron megengedett, hogy komoly bűncselekményeket kövessenek el a „szervezett bűnözés” feltételezett szerveződéseinek leleplezése érdekében. E fejlemények nagy része oda vezet, hogy a rendőri szervezet bizonyos részei minden korábbinál nagyobb mértékben „állam lesznek az államban”.

Másrészről szociális szolgáltatások sűrű hálózatát látjuk, amelynek társadalmi és jogi feladata különböző „kezelések” révén ellenőrizni a drogfogyasztókat. Az ilyen kezelés a legtöbb esetben – becslések szerint az esetek kilencven százalékában – nem a kezeltek beleegyezésén alapul, hanem az 1981-es kábítószertörvény-módosítás szerinti közvetlen vagy közvetett büntető intézkedések által kikényszerített. Következésképpen a törvény előírásait megvalósító nem kormányzati szervezetek rendkívüli mértékben felduzzasztották szolgáltatásaikat és személyi állományukat. A szociális munkások hajlamosak úgy tekinteni önmagukra, mint nevelőkre vagy gyógyítókra, akiknek feladata az, hogy a „jobb élet”-hez való megtérést célzó tanácsokkal szolgáljanak „klienseik” számára. A mindent átható rendszerideológia sokáig az volt, hogy az általános megoldás az absztinencia állapota, amit zárt intézményekben végrehajtott, hosszú távú magatartás-terápiával lehet elérni. A mintegy négyezer, hosszú távú terápiát nyújtó intézményben kezelték legalább hetven százaléka büntetőjogi beutalás nyomán kerül az intézménybe. Ezek az intézmények minimum harminchárom százalékos „sikerhár-

nyad”-ról és további harminchárom százalékban „javulási hányad”-ról számolnak be, ezzel szemben bizonyos kritikai vizsgálódások az úgynevezett terápiát követő visszaesésről számolnak be az esetek kilencven százalékában. Megjegyzendő még, hogy egyre növekszik azoknak az eseteknek a száma, amelyekben magántulajdonban lévő terápiás intézmények csalárd módon jutnak hozzá közpénzekhez.

A KÖZMEGÍTÉLÉS „ALULRÓL JÖVŐ” ELMOZDULÁSA: A TILTÁSTÓL AZ ELFOGADÁSIG

A törvény végrehajtása és a terápia mindig is ellentmondásos volt. Az ellentmondás forrása egy alapvető dialektikus folyamat. Egyrészt ezek az intézmények annál jobban szolgálják szimbolikus céljukat, minél nagyobb körülöttek a kódosítás és minél kevésbé tudja bárki, hogy mit is csinálnak valójában. Ugyanakkor minél lehetetlenebb tevékenységük ellenőrzése, annál költségesebbé és nyilvánvalóan veszélyesebbé is válnak egy demokratikus társadalom számára. Ezért egyre több, gazdasági, elméleti, etikai és politikai fogalmakban megfogalmazódó bírálat érte őket az úgynevezett „legalizáló” és „elfogadáspártiak” táborából. Az elfogadáspártiak azt követelték, hogy a társadalom fogadja el a droghasználatot és ezen az alapon hozzon létre igazi szociális szolgáltatásokat, amelyeknek nem előfeltétele az absztinencia. Később aztán, ahogyan a drogproblémával önmagát legitimizáló államhatalom nagymértékben megnőtt, a klasszikus liberális oldal bírálat is megfogalmazódott. Hosszú távon nem lehetett titokban tartani, hogy a drogháború ugyanúgy nem járt sikerrel, ahogyan a tudati beállítottság ellen intézett terápiás támadás is hatástalan maradt. A szervezett bűnözés egyáltalán nem volt kézzelfogható, és az úgynevezett „hosszú távú terápia” semmi más eredményt nem hozott, mint hogy az intézményi szabályokhoz való felszíni alkalmazkodást, manipulatív és csalárd képességeket alakított ki.

Ezen túl az állásoktól való gazdasági függőség ellenére és a kialakult „testületi szellem”, valamint az intézményi konzervativizmus ellenére a ranglétra aljáról egyre többen – sőt az utóbbi időben már mindkét rendszer magasabb beosztású tisztségviselői közül is néhányan – nyíltan fellázadtak az uralkodó absztinencia-elv ellen. A bírálat számos élményből táplálkozott: a munkájuk végzése során tapasztalt hiábavalóságból, a frusztráció és a célkitűzésekkel ellentétes hatások kiváltásával kapcsolatos élményükből csakúgy, mint abból az érzésből, hogy egy rejtett politikai forgatókönyv kihasznált végrehajtó eszkö-

zei. Kétségtelen, hogy az ideológiák összeütközése tovább éleződött akkor, amikor az 1990-es években Németországnak súlyos szerkezeti kihívással kellett megbirkóznia. Ez a krízis némileg a globalizációval is összefügg. A termelőtőke behozatala és az ezt követő álláshiány következtében a fizetések egy részét és számos szociális szolgáltatást csökkenteni kellett. Ezért újabban nemcsak a drogtérápiának, de bármiféle szociális szolgáltatásnak is megkérdőjelezzük az értelmét és kritizálják a minőségét. Az új, mágikus szlogen minden szakma területén a „minőségbiztosítás” (Qualitätsversicherung). Ez mindenféle értékelést és kritikai felülvizsgálatot jelent, ami pedig – legalábbis részben – elodázza a költségcsökkentés szükségességét. Nem lehet többé titokban tartani, hogy nem kormányzati szervezetek meglehetősen könnyen rendelkeztek a drogtérápia céljából kapott hatalmas közpénzek fölött. A rendszerre a korrupció árnyéka borult. Ezért a drogháború kudarcának és az elfogadáspártiak érveinek hatására a tiltás eddigi szószólói most új feladatkört, méltóságot és álláslehetőséget keresnek maguknak azzal, hogy „nyitnak” a lassan-lassan alakot öltő másik fő stratégia – az elfogadás elve – felé. Ez a megközelítés elfogadja azt, hogy az emberek drogot fogyasztanak, és az a célja, hogy a szolgáltatások széles körének biztosításával csökkentse a kockázatokat és minimalizálja a kárt.

A tiltók táborával szembehelyezkedő elfogadó álláspont 1980 óta lassan, de folyamatosan fejlődött Németországban, főleg az Egyesült Államokban (methadonos fenntartó kezelés) és Hollandiában (fenntartó kezelés és steril tű biztosítása, „coffee-shop”-ok léte, drogtesztelés stb.) végbement változások hatására. Néhány orvos annak ellenére, hogy a drogosok kezelésére kialakult rendszer hivatalosan elutasította a methadonos kezelés törvényességét, már 1977-ben is írt fel heroinfogyasztóknak fenntartó kezelés gyanánt methadont. Ezeket az orvosokat aztán nemcsak az orvosi társaságok zaklatták, hanem egyes helyi hatóságok vádat is emeltek ellenük. A német szövetségi büntetőbíróóság azonban már 1979-ben törvényessé nyilvánította a methadonnal való kezelést, és ezt 1991-ben is megerősítette.¹

Az 1979-es szövetségi bírósági döntés ellenére azonban a politikának, az érintett nem kormányzati és terápiás szervezeteknek és az orvosok szövetségének mindaddig sikerült megakadályoznia a methadonos fenntartó kezelés és más kárcsökkentő stratégiák alkalmazását, amíg az AIDS veszélye az 1980-as évek vége felé ki nem kényszerítette ezt. A methadonos kezelés gyakorlati bevezetése volt ily módon az elfogadás-paradigma általánossá válásának legfőbb előmozdítója. Ez az átalakulás azonban, feltételezésem szerint, már amúgy is küszöbön állt.

A methadon-kezelés elfogadásával kapcsolatos húszéves késlekedés értelmezésre szorul. A szociális szolgáltatásokban nem bővelkedő Egyesült Államokban az uralkodó pragmatikus és költségtakarékos szemléletmód nagymértékben segítette a methadon-kezelés elfogadását, anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben befolyásolta volna az alapvető absztinencia-filozófiát, amely szerint a tiltott drogok fogyasztása bűn. Németországban viszont a „methadonon tartástól az absztinencia-kezelésig” késői bevezetése kezdettől fogva az absztinencia-paradigma messzemenő talajvesztését segítette elő. A methadonos kezelés szabályozással és eljárásokkal való korlátozására irányuló kísérletek kudarcral végződtek. A gyakorlatban ezek csak arra voltak jók, hogy heves szóváltásokhoz vezessenek orvos és páciens között, valóságos akadályt azonban nem jelentettek, mivel a szabályokat nem volt nehéz megkerülni. Az orvosok alternatív kezelési stratégiát is kialakítottak a DHC (kodein) használatával, amelyre 1998-ig nem vonatkoztak ezek a szabályok. A tapasztalat azt mutatta, hogy Németországban a DHC pótszerként való használata az a kezelési stratégia volt, amelyet bizonyos, kevésbé a társadalmon kívülre sodródott drogfüggők választottak, akik valamilyen okból nem voltak hajlandók methadont szedni vagy nem tudtak ahhoz alkalmazkodni.²

Persze gazdasági okok is közrejátszanak a methadon-kezelés elfogadásában. Ma ugyanis az orvosok egyre inkább hajlandók methadonos kezelést alkalmazni, mivel az egészségbiztosító jórészt állja a költségeket, az orvosok rendes praxisból származó jövedelme pedig a gazdasági válsággal egyenes arányban csökken. Másrészt a hétköznapi gyakorlatban követett elfogadó stratégiák megakadályozására a kormány felvette a DHC-t a kábítószer-törvény alapján korlátozható drogok listájára, úgyhogy ennek értelmében most már a DHC-re is ugyanazok a megszorító szabályok és procedúrák érvényesek, mint a methadonra.³ A nem szűnő nézetkülönbség további színterét az egészségbiztosítási rendszer alkotja. Miután a biztosítótársaságok megtagadták a DHC-kezelés költségeinek térítését, a legfelsőbb illetékes szövetségi bíróság elrendelte, hogy további kutatásokat végezzenek ezen a területen, nyitva hagyta azonban a végső döntést azt illetően, hogy a methadon-kezelés szigorú korlátozása alkotmányos-e az orvos, és páciensének a kezelés módszere megválasztására vonatkozó jogait illetően. A további liberalizációnak és a majdani legalizációnak azonban jók az esélyei.

A methadonos kezelés célja elméletileg az absztinencia elérése, a gyakorlatban azonban e cél elérése gyakran korlátokba és szükségszerűségekre ütközik. A kliensek bizonyos csoportjaihoz nem lehet sem

methadonnal, sem DHC-vel eljutni. Svájci orvosok voltak az elsők, akik a heroin orvosi felírásának és gyógyszerári kiváltásának legális lehetőségét követelték és – bár az ellenállás nem volt csekély mértékű – követelésük teljesült. Ma már ezeknek az orvosoknak a feladata az, hogy – a szó legjobb értelmében – orvosi tanácsot adjanak a drog használatát illetően. Hollandia hasonló program megvalósításába fogott 1998-ban, Németországban pedig a vita abba a stádiumba jutott, hogy csak a közelgő 1998 őszi választások bírták rá a parlament egészségügyi bizottságát arra, hogy elhalassza a számos nagyváros által igényelt döntés meghozatalát.

Végül érdemes megemlíteni, hogy a szociális munka és a nem kormányzati szolgáltató intézmények terén egyfajta differenciálódás figyelhető meg, amely lassan, de biztosan vezet a tiltáspárti felfogás túlsúlyán alapuló illegalitástól a törvényileg szabályozott elfogadáshoz. A folyamatot szemléltetendő bemutunk néhány kezdeményezést és esetet, amelyek fontos láncszemei a hosszan tartó, lassú evolúciónak. A jogi változást gyakran alulról jövő társadalmi aktivitás és mozgolódás előzi meg. Ez a folyamat inkább kis lépésekben és visszaeséseken keresztül halad előre, mintsem nagy áttörések formájában. Kétségteljesen van olyan egyének és csoportok „civil kurázsijára”, akik nem félnek attól, hogy a jogrendszer „peremén” tevékenykednek, és ki merik nyilvánítani meggyőződésüket. Számos felmérés igazolja, hogy a lakosságnak már mintegy hatvanöt százaléka támogatja a heroin-programokat.

JELENTŐS LÉPÉSEK A LEGALIZÁCIÓ IRÁNYÁBA

Németországban a methadonos kezelés terén bekövetkezett áttörést követő első, minőségileg újat hozó fejlemény a steril injekciós tűk drogfogyasztók számára történő biztosítása és a fegyintézetekben intézményesült tanácsadás. Miután bátor szociális munkások éveken át követték illegálisan ezt a gyakorlatot, 1992-ben végül legálissá vált. A fegyintézetek mindmáig nem hajlandók tűcsere-programokat elfogadni, azzal érvelve, hogy az alkalmazottak HIV-fertőzést kaphatnak. 1996-ban azonban Alsó-Szászországban és Hamburgban elindították az első tudományos kutatásokon alapuló tűcsere-programot.⁴ Ebben a folyamatban különösen két tényező játszott szerepet. Az 1990-es Frankfurter Nyilatkozat által alapított „Az illegális droggereskedelem központjait alkotó európai városok egyesületének” számos határozata, valamint a svájci fegyintézetekben folytatott tű-biztosító programok során szerzett tapasztalatok nyilvánosságá-

ra hozatala.⁵ Ezeknek a fejleményeknek további előfeltétele volt az a kutatási program, amely Európa-szerte vizsgálta a tűosztás gyakorlatát és amelyet az Európa Tanács finanszírozott és a Brémai Drogkutató Intézet végzett el.⁶

Az „elfogadás” irányába tett további fontos lépés 1994-ben az úgynevezett „egészségügyi helyiségek” (injekciós helyiségek, pejoratív nevükön „belövő álmások”) bevezetése volt Frankfurtban, melynek célja a heroin egészséges és stresszmentes használatának elősegítése volt. Gyakorlati kérdésekben a frankfurti egészségügyi hatóságok svájci kollégáiktól kaptak tanácsot, akik már jóval korábban alkalmazták ezt a stratégiát. Az Európai Nagyvárosok Egyesülete szintén közreműködött ennek a programnak az adaptálásában. Ez az áttörés aligha lett volna lehetséges annak az informálisan szerveződő, hosszú távú kerekasztal-vitának a kialakulása nélkül, amelyben részt vett a város főpolgármestere, rendőrkapitánya, egészségügyi titkára, főügyésze, jogtudósok és – ami a legfontosabb – a „terepen” tevékenykedő szociális munkások. Ez a „hétfői csoport”-nak nevezett kerekasztal rendszeresen összejött és megvitatta a helyi drogpolitika problémáit, ezzel egyengetve az utat a meg egyezés számára, amely a regionális ügyészeket arra kötelezte, hogy a folyamatosan zajló jogi viták ellenére ne emeljenek vádat az érintettek ellen az „egészségügyi helyiségek” felállításá miatt. 1998-ra három további város (Hamburg, Hannover, Saarbrücken) követte a frankfurti példát, Berlin, Karlsruhe és Stuttgart pedig csatlakozni készül annak ellenére, hogy némelyikükben kereszténydemokrata kormány van hatalmon, továbbá annak a még mindig uralkodó hivatalos értelmezésnek a dacára, hogy az „egészségügyi helyiségek” törvényellenesek. Az ügyészek hajlandók csendben maradni, ha egyes tevékenységek nem okoznak nagy feltűnést. Az egyik példa erre Hannover városa, ahol mozgó „egészségügyi szoba” és drogellenőrző hivatal gyanánt egy busz köröz a városban. Egy ugyanilyen vállalkozás ellen per folyik Brémában, a hamarosan várható ítélet azonban a jelek szerint kedvező lesz.

A szövetségi egészségügyi miniszterek konferenciáján többségi támogatást kapott az a határozat, amely felszólította a hivatalos testületeket, hogy ismerjék el az „egészségügyi helyiségeket”. Ezt követően a Bundesrat (a parlament második kamarája, amely a szövetségi államokat képviseli) többsége 1996 elején egy olyan törvényjavaslat napirendre tűzése mellett döntött, amely legalizálta volna az „egészségügyi helyiségeket”. Érdekes módon ez a többség nem követi a szövetségi politikai irányvonalakat: egyes kereszténydemokrata államok követték a gyakorlatot (mint például Baden-Württemberg), né-

hány szociáldemokrata állam pedig ellenezte (például Rajna-Pfalz vagy Bréma). Egy másik törvényjavaslat, amely szintén heroin-fenntartó programokat javasolt, többséget kapott a Bundestagban (szövetségi törvényhozó kamara), az 1998-as őszi választásokig azonban leállították a javaslat megvitatását.

Jelenleg élénk vita folyik jogászprofesszorok és más szakértők között arról, hogy a szövetségi alkotmány szerint a szövetségi parlamentnek egyáltalán van-e joga arra, hogy az állami kompetenciába tartozó egészségügyi kérdésekben döntsön. Ebben a vitában felmerül az a kérdés is, hogy törvényesnek tekinthető-e, hogy orvosok és ápolónők az „egészségügyi helyiségekben” nemcsak tanácsot adnak, de segídeknek is a heroin beadásában. Jelenleg egy igen zavarba ejtő, tudományosan mégis lebilincselő helyzetnek vagyunk tanúi, amikor a jogértelmezés során versengő értékek és eltérő fejlődési lehetőségek állnak szemben egymással, az alulról jövő mozgalmak pedig hatással vannak a jog változására.

További örömdetes jel, hogy a drogot használók érdekében folytatott drogtesztelés észrevétlenül – majdhogynem földalatti módon – beindult. Bizonyos helyeken (mint például Berlinben vagy Hannoverben) hallgatólagos, más helyeken nyílt egyezség született a kárcsökkentő csoportok és az igazgatási, igazságügyi szervek között, amely az MDMA- és MDA-, továbbá a heroinhasználók esetében – következtetésképpen „rave partikon” vagy az egészségügyi helyiségekben is – megengedi a nem feltűnő drogtesztelést. Sok függ attól, hogy az állami ügyész a vádemelés mellett dönt-e vagy sem, a kérdést azonban hosszú távon megfelelően rendezni kell oly módon, ahogyan az Hollandiában történt.

A heroinnal kapcsolatban érdemes megemlíteni két, folyamatban lévő eseményt. Frankfurt városa 1993-ban – a kábítószer törvénynek megfelelően – különleges engedélyért folyamodott a Gyógyszerészeti és Gyógykezelési Szövetségi Intézethez, hogy száz heroinfogyasztón öt éven keresztül tudományosan kipróbálhassa a heroin orvosi ellenőrzött juttatását.⁷ A javaslatot elutasították, bár meglehetősen felületes indokokkal. Frankfurt városa ekkor pert indított a Berlieni Közigazgatási Bíróságon, és nyert. A szövetségi szerv azonban fellebbezett a döntés ellen, és várhatóan jó pár évig eltart, mire végleges bírósági ítélet születik. Az első jogi győzelem ennek ellenére hozzájárult ahhoz, hogy változás történjen a társadalom és a szövetségi parlament képviselőinek hozzáállásában.

Hamburg állam, a bírói úttal járó idővesztést elkerülve, más jogi megoldást választott. 1992-ben a Bundesraton keresztül javasolta a kábítószer törvény 3. §-ának módosítását oly módon, hogy az egyes álla-

moknak lehetőségük legyen a heroin-fenntartó kezelés tudományos kutatására. A Bundesratban 1994-ben szakértőket is meghallgattak, és a választások után, 1994-ben a törvényjavaslatot ismét a ház elé terjesztették, ahol 1995 szeptemberében többségi szavazatot kapott. 1996-ban a Bundestag elé került, és a javaslat azóta itt áll.

Ismét más stratégiát választott a szövetségi köztársaság legészakibb állama, Schleswig-Holstein. Az ottani kormány holland mintára coffee-shop rendszert akar bevezetni. Mivel ez egyelőre jogilag szóba sem jöhet, az ottaniak a második legjobb megoldást célozták meg: tudományos kísérlet keretében kannabiszt adnak ki a gyógyszertárakból. Ők is megkapták az állami egészségügyi miniszterek támogatását. A frankfurti kezdeményezéshez hasonlóan azonban az 1997-es pályázatot a Medikusok Szövetségi Képviselői Szerve elutasította. A közelgő választásokra való tekintettel úgy döntöttek, nem fellebbezik meg a döntést, hanem kívárlják a jogi környezet megváltozását.

Nem a fenti városok által választott utat követi Frankfurt, Hamburg, Hannover és Bréma, ahol az úgynevezett „drogos világot” rendőri módszerekkel, szigorú tilalmakkal és egyéb intézkedésekkel próbálják megrendszabályozni. Ha például túl sok drogos gyűlik össze a város bizonyos részein (főpályaudvaron), akkor a rendőrség kitiltja és eltávolítja a nem helyi illetőségű ott tartózkodókat. A kiutasított személy ilyenkor fellebbezhet az utasítás ellen és bíróság előtt beperelheti a városi önkormányzatot. Továbbra is sokat kísérleteznek az úgynevezett „drogos helyek” megnyitásával és bezárásával. Rendszerint az történik ugyanis, hogy egy egyszer már bezárt drogos hely valahol a város más részén ismét felbukkan. Ez nemcsak a közigazgatáson és az állami intézményrendszeren belüli érdekellentéteket, hanem a tanácsatlanságot is jelzi.

Újabb irányt sejtet a svájci parlament 1992-es döntése, amely megengedi a tudományos felülvizsgálat melletti heroin-fenntartó kezelést (1996-ban ez kb. 2000 klienst jelentett). A közelmúltban ez a program kedvező eredményeket mutatott. Útját az a korábbi svájci gyakorlat egyengette, amely lehetővé tette, hogy egyes magánorvosok különböző módon drogot juttassanak betegeknek. Az eredmények következtében a hatóságok másutt is szorgalmazták az eljárás követését, például 1992-ben a hesseni állam kriminálpolitikai bizottsága és az állam által irányított szakértői bizottság. Hessen ugyanebben az évben határozati javaslatot nyújtott be a Bundesrat-ban a kannabisz legalizálására és ópiumszármazékok ellenőrzött kiadására. Számos német egészségügyi tisztviselő áramlik mostanság Svájcba, hogy tanulmányozza a programot.

Mecklenburg-Vorpommern tartományban a Gazdálkodók Szövetsége 1993 óta élharcosa az ipari kender újralegalizálására irányuló kampánynak. Az Európai Közösség jelentős támogatásokat fizet a kendertermesztés támogatására, amit eddig jórészt francia gazdák használtak föl. A támogatás ténye azonban 1996-ban áttörést hozott az ipari kender legalizálásában. Voltak és vannak azonban ellenérvék is: a jogi szabályozás ugyanis bizonyos korlátokat szab, amelyek csökkentik a nagyarányú kendertermesztés vonzerejét. Természetesen az is tudott dolog, hogy egyes érdekcsoportok, így a kendertermékeket már árusító és a kannabisz teljes legalizálására törekvő értékesítők szintén benne vannak a játszmában. Ezért 1998-ban megtiltották a kendermag értékesítését a fő elárusítóhelyeken.

Diszkrét módon ugyan, de folynak bizonyos kísérletek, amelyekről érdemes beszámolni. Ezek egyikét szinte titokban „a rostocki szociális munka-kísérlet”-ként aposztrofálják. Rostocknak ugyanis nagy fejfájást okozott az alkoholos mámorban lévő fiatal férfiak erőszakos viselkedése, ezért néhány szociális munkás felvetette, mi volna, ha azok a fiatalok, akik – az NDK idejében kialakult szilárd „hagyomány” szerint – ragaszkodnak az alkoholhoz, kannabiszt használnának. Az ötlet megvalósításával többen is próbálkoztak, és az eredmény a jelek szerint a csoportosan elkövetett erőszakos cselekmények és pusztítások jelentős visszaesése volt. Tudtommal a „modellt” többen is megpróbálták másolni, jóllehet a kábítószertörvény miatt ez nem kockázatmentes. Ehhez hasonló vállalkozásba fogott fiatal szociális munkások, szociológusok és vállalati vezetők csapata, akik Észak-Spanyolországban nyári táborokat és felnőttoktatási táborokat szerveztek methadonnal kezelt páciensek és más droghasználók számára. A hangsúly elsősorban a józan drogfogyasztáson volt, és nem az absztinencia feltétlen előtérbe helyezésén.

Az Új Bírőegyesület, egy haladó szellemiségű bírák alkotta, egyre növekvő taglétszámú egyesülés 1996 áprilisában ajánlást bocsátott ki, amelyben felszólította a bírákat, hogy a jogot az elfogadási álláspont alapján értelmezzék. Korábban a Védőügyvédek Országos Szervezete is a legalizáció mellett érvelt, most pedig bírók és védőügyvédek számos programot indítottak el annak érdekében, hogy a látványos eseteket a Legfelsőbb Büntetőbíróság vagy a Szövetségi Alkotmánybíróság döntse el. Céljuk, hogy felhívják a közvélemény és a politikai szereplők figyelmét a problémára és hogy befolyásolják a drogpolitika alakulását. Ugyanezen elvek jegyében a már említett Szövetségi Államok Egészségügyi Minisztereinek Konferenciája a más európai államokban (Svájc, Hollandia, Dánia) működő megfele-

lő szervezeteivel együtt úgy döntött, hogy együttműködnek és drogpolitikájukat állandó bizottságban hangolják össze. Erre nagy szükség van akkor, amikor esetleg heroin- és kannabisz-osztó programokra kerül sor. Szintén 1996 áprilisában a Német Városok Egyesülete tagjainak többsége határozatot bocsátott ki, amelyben a heroin-kezelés, valamint az egészségügyi helyiségek legalizálása és szabályozása mellett szállt síkra. Érdekes, hogy számos kereszténydemokrata főpolgármester is a többség mellé állt (így például Karlsruhe és Stuttgart főpolgármestere). Később tizenkét nagyobb német városi régió rendőrfőnöke is csatlakozott a követeléshez és kitarthatóan képviselték véleményüket a médiában, nyomást gyakorolva ezzel a szövetségi parlament egészségügyi bizottságára.

A német Szövetségi Alkotmánybíróság 1994-es „kannabisz-döntésének” némileg liberalizáló tartalmával ellentétben a Legfelsőbb Büntetőbíróság úgy döntött, hogy a kannabisz kriminalizálható mennyiségének határa nem változtatandó meg.⁸ 1984-ben ugyanez a bíróság 7,5 gramm THC-ben állapította meg ezt a határt. A német legfelsőbb bíróságok egymásnak ellentmondó döntései hozzájárulhatnak egy újabb, a kannabisz-tiltás alkotmányosságával kapcsolatos alkotmánybírói döntés meghozatalához. Véleményem szerint a Szövetségi Alkotmánybíróság 1994-es döntése a liberalizálás erősen vonakodó és óvatos tendenciájának jeleként értelmezhető. Ezért ha ugyanannak a bíróságnak néhány év múlva döntenie kell, és ha a testület időközben három, esetleg több liberális felfogású taggal bővül, akkor némiképpen módosíthatja és meg is változtathatja korábbi döntését.

Fontos változást jelent az orvosilag alkalmazott kannabisz 1998-as legalizálása. A szabályozás azonban annyira megszorító, hogy csak a szintetikus THC felírását engedi meg. A mindenki számára hozzáférhető gyógyszerek (például Marinol) költsége pedig felháborítóan magas.

Az öt tanácsból álló Legfelsőbb Szövetségi Büntetőbíróság is hozott néhány olyan döntést, amelyek a liberalizáció számára érdekes perspektívákat nyitnak meg. A bíróság egyik esetben véget vetett az alsóbb szintű bíróságok ama túrhetetlen gyakorlatának, amely úgy vizsgálta az egyes ügyeket, hogy a kisebb kihágásokban szereplő kábítószerek mennyiségét összevonva a tiltott drogok tartása elérje a „nem kis mennyiség” alsó határát, amiért aztán akár 15 évet is elérő súlyos börtönbüntetéseket osztott ki. A Legfelsőbb Szövetségi Büntetőbíróság véget vetett az egyes bíróságok által követett azon gyakorlatnak is, amely az állandó kannabisz-fogyasztókat függőség megállapítása esetén törvényszéki orvostani és pszichiátriai intézményekbe utalta.⁹

Néhány alacsonyabb szintű bíróság pedig új kapukat nyitott meg azért, hogy a „büntetés helyett terápia” felfogásban rejlő „ösztönzés és büntetés” elvet – amelyet eredetileg azért vezettek be, hogy a drogfogyasztókat hosszú távú bentlakásos, illetve zárt intézménybeli terápiának vesse alá – a methadonos kezelésre, illetve más ambuláns kezelésre és pszichoterápiára alkalmazta. A gyakorlat terjedőben van, noha ebben az ügyben nem született még legfelsőbb bírósági döntés. Nem vetettek véget azonban bizonyos alsóbb szintű bíróságok egy másik visszas gyakorlatnak: annak, hogy amikor egy heroinfogyasztó ellen eljárás indul és az illető a bírósági eljárás idején saját erejéből hagy fel szokásával, akkor nem tekintik őt terápiára utalhatónak, következésképpen börtönbe kell vonulnia. Ez pedig ahhoz a képtelenséghez vezet, hogy az egykori heroinfogyasztónak visszaesést kell színlelnie, hogy jogosulttá váljon a hosszú távú terápiára és a próbaidőre.

A ködösítés és az absztinencia-gondolkodás rendkívül nyugtalanító vonása bukkant fel a büntetéssel funkcionálisan egyenértékű jogosítványmegvonás gyakorlatában, amely nem is korlátozódik szükségképpen a drogos befolyás alatti vagy kábulatban való vezetésre, azt ugyanis a tiltott drogfogyasztás minden esetében alkalmazzák. Ezt a gyakorlatot a „flash-back” élmény kockázatával vagy az autóvezetésre való általános alkalmatlansággal támasztják alá. A jelenség hasonlít az Egyesült Államokban a gazdasági magánszektorban a munkahelyi alkalmasság megállapítására végzett drogtesztelés diszkriminatív gyakorlatához, amely azonban Németországban mindeddig nem terjedt el. Egyre gyakoribb viszont a „kannabisz és autóvezetés” témával kapcsolatos vita Németországban. A részrehajló szakértői véleményekre támaszkodó hivatalos politikának eddig sikerült elfojtania a kitűnő maastrichti tanulmány színvonalát elérő adekvát tudományos kutatást.¹⁰ Jelenleg egyre gyakoribbak a közlekedési rendőrség általi vizeletvizsgálatok, és a kényelmesebben alkalmazható tesztelési eljárások kidolgozása már folyamatban van. 1998-ban végre törvényt hoztak mindezen problémák szabályozására.

Említésre méltó az európai országok gyakorlata is, mivel azok hatással vannak a németországi helyzetre. Svájcban két merőben ellentétes népszavazás liberalizációhoz vezetett. Az Ésszerű Drogpolitika állampolgári kezdeményezésének sikere a tiltás és az állami szabályozás végét jelzi a tiltott drogok terén. Ezzel egyidejűleg kudarcot vallott a Drogmentes Ifjúság elnevezésű kezdeményezés, amelyet az Emberismeret Előmozdításának Egyesülete szorgalmazott és finanszírozott és amely az absztinencia mellett foglalt állást és a már gyakorlattá vált liberális drogpolitika ellen esküdött.

Figyelemre méltó a kormányon lévő dán Szocialista Párt határozata, amely a kannabisz coffee-shopok dániai legalizálására és bevezetésére szólított fel (1996), továbbá a belga kormány azon döntése, amelynek alapján az ország kannabisz-politikája a holland modell szerinti új irányba mutat. 1992-ben az olasz parlament minden frakciója (az újfasiszták kivételével) a tiltott drogok legalizálásának és szabályozásának igényét fogalmazta meg egy határozatban, majd ezt követően egy ilyen irányú állampolgári kezdeményezés többségi szavazatot kapott. Egyének és frakciók fejezik ki kételyeiket a hagyományos drogpolitikával kapcsolatban. Így például a Svájci Menedzserek Egyesülete pusztán gazdasági megfontolások alapján ajánlotta a pszichotropikus drogok legalizálását és szabályozását. Németországban immár minden nagyobb párt megosztott a legalizáció heves viták középpontjában álló kérdéseiben.

Az említett esetek többségében a hivatalos és szakmai javaslatokat minden szinten politikai, jogi, gyakorlati kezdeményezések segítették. Ezek a kezdeményezések azonban bizonyos esetekben ellenkezdeményezéseket eredményeztek. Ez történt például az Európai Nagyvárosok Egyesülete esetében. Az egyesület jelentős szerepet játszott az elfogadás-paradigma keresztülvitelében, amely azonban ellenmozgalmat gerjesztett. Az ellenmozgalmat Svédország irányította és támogatta az Európai Nagyvárosok a Tiltott Drogok Ellen szervezet formájában. Kezdeményezésük az ENSZ 1998-as, a drogproblémával foglalkozó közgyűlésében csúcsosodott ki, amely aztán újfent a liberalizáció melletti, egész világra kiterjedő ellenkezdeményezést váltott ki.

Az igazságszolgáltatás során lehetőség van arra, hogy egy MDMA vagy MDE birtoklásával vádolt személy a jogerős ítéletet valamely alapos és komoly ok alapján az alkotmánybíróság előtt megtámadja. A büntetőjogban érvényesülő jogbiztonság alkotmányos elve¹¹ alapján tűrhetetlennek tűnik, hogy a kormány szinte önkényesen további szereket adhasson hozzá a tiltott drogokat felsoroló listához és ily módon akár 15 év börtönnel is büntethető jogeseteket teremtsen.

Számos jel utal arra, hogy a felszínen a szövetségi kormány keményen ellenáll a legalizáció felé vezető minden lépésnek, miközben a felszín alatt – a rendszeren belüli viták és fokozódó kételyek hatására, valamint annak eredményeként, hogy kezdik belátni: lehetetlen lesz örökké ellenállni a csökkentés és az elfogadás irányába ható uralkodó trendnek – némi készség mutatkozik arra, hogy kisebb mértékű és kevésbé feltűnő pragmatikus megoldásokat fogadjanak el. A jogtudósok egyetértenek abban, hogy az ENSZ és az EU szintjén létrejött nemzetközi egyezmények nem zárják ki az ilyesfajta nemzeti lépéseket.

A NÉMET DROGTÖRVÉNY VÉGREHAJTÁSA A GYAKORLATBAN¹²

A drogpolitika és a drogokra vonatkozó jogszabályok végrehajtása vertikálisan és horizontálisan is heterogén. Számos stratégiai és hangsúlykülönbség van nemcsak a szövetségi államok között, hanem a különböző régiók és városok között is. Lehetetlennek bizonyult a dekriminalizáció gyakorlatának a Szövetségi Alkotmánybíróság által 1994-ben elrendelt homogenizálása. Előfordulhat, hogy egy 6 gramm marihuána birtoklása miatt letartóztatott állampolgár Bajorországban börtönbüntetést kap, miközben a hesseni vagy schleswig-holsteini rendőrség 30 gramm ellenére is szabadon engedi a drog birtoklóját. Előbb vagy utóbb olyan szövetségi szintű döntésre lesz szükség, amely rögzíti a határt.

Egyre nagyobb a szakadék a szövetségi szintű hivatalos deklarációk és az állami, illetve városi szinten történtek, a nem kormányzati szervezetek és a szociális munkások által végzett tevékenység között. A politikai, szociális és egészségügyi közigazgatás rendszereiben is legalább ugyanannyi a különbség, mint a végrehajtás és az igazságszolgáltatás rendszereiben. Bármilyen kaotikusnak tűnjék is azonban, ez a sokféleség – mint megpróbáltam kimutatni – termékeny és újító erővé nőtte ki magát. Az absztinencia és a „tisztaság” hivatalos stratégiája alól mindenütt kicsúszott a talaj és a kárcsökkentő stratégiák szinte mindenütt átvették a helyét. A drogokról szóló hivatalos mítoszok felszínén egyre inkább átsejlik, hogy a droghasználók is sokfélék, kapcsolataik és egyéniségük szempontjából egyaránt eltérnek egymástól. A közelmúltban végzett gyakorisági felmérések szerint az összlakosság 14%-ának és az összes 12–39 éves lakos 16,3%-ának van valamilyen tiltott drog – többnyire marihuána – fogyasztásával kapcsolatos saját élménye. Csak 4,8%-uk használt tiltott drogot a felmérést megelőző évben, 11,6%-uk pedig több mint egy éven keresztül. A 12–25 évesek 21%-a élte át tiltott drog (96%-uk marihuána) hatását. A droghasználat gyakorisága vagy intenzitása semmilyen módon nem függ össze a törvény végrehajtásának stratégiáival vagy intenzitásával. Fogyasztókkal végzett kvalitatív tanulmányok a társadalmi integráció magas fokát mutatják abban az értelemben, hogy a droghasználatot normálisnak fogadják el, és a használók a kockázattal és előnyökkel kapcsolatos tudást megosztják egymással. A problematikus használat és az antiszociális viselkedéssel kapcsolatban kimutatható, hogy inkább pszichikus rendellenességekkel, primer devianciával, másfelől szekunder devianciával és a „címké-

zéssel” áll okozati kapcsolatban, mintsem a droghasználattal mint olyannal.

A szociális munkások a „hivatalos kurikulum” alcája alatt, a felvilágosításra és nevelésre összpontosítva kialakították az elfogadás és a de-dramatizálás „rejtett kurikulumát” a kockázat minimalizálása és a droghasználat pozitív hatásainak fokozása érdekében. Számukra a fő problémát egyfelől a törvényvégrehajtó szervek, másfelől az olyan szülők jelentik, akiket túlságosan nyugtalanítanak a hivatalos szlogenek és a változásokat nem értékelő hatóságok.

Az 1994-es alkotmánybírósági döntés után a hivatalos ideológiával szemben – némiképpen a holland gyakorlatot másolva – a rendőrség volt az, amely a dokumentálás elkerülésével a legnagyobb lépést tette a dekriminalizálás irányába. Természetesen a rendőrség viselkedése számos esetben ellentmondásos és önkényes maradt, ami bizonytalanságot okoz a drogot használók körében. Észak-Németországban a marihuánás bűncselekmények hat év alatt 20%-kal csökkentek, míg ugyanezen idő alatt Bajorországban 94,6%-kal emelkedtek. A terjesztői bűncselekmények lényegesen nem változtak. A heroinnal kapcsolatos bűncselekmények is csökkentek, de más okokból. Északon a methadonos kezelés széles körben elterjedt volta az ok, délen a kannabisz-ellenőrzés intenzívebbé válása, ami a liberalizációs tendenciákra adott válaszlépés volt. A dekriminalizáció mértéke – például 5 gramm kannabisz birtoklásának esetében – az északi 80%-tól a rendőrség által regisztrált bajorországi esetek 7%-os értékéig váltakozik. Részletes tanulmányok hiányában csak becsülni tudjuk a droggal kapcsolatos vádemelések arányát a börtönlakók körében (megközelítőleg 50%).

A közvélemény hozzáállása jelentősen változott az utóbbi időben. 1987-ben a lakosság 44%-a nem kívánta büntetni a droghasználatot az 1970-es 28%-kal szemben. A harminc év alattiak 56%-a helyeselte a marihuána legalizálását. 1998-ban ez 65%-ra emelkedett. A tömegkommunikációs eszközök híreinek tartalma sokkal tényszerűbbé vált, dramatizáló jellege csökkent. A politikai pártok párton belül inkább megosztottak, mint pártprofilok mentén. A kis pártok egyenletesebben és nyíltan pártolják a legalizációt, különösen a liberálisok (FDP), a Zöld Párt és a Demokratikus Szocialisták (a korábbi kommunisták).

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

Vajon mit tanulhatunk ezekből a német és európai drogpolitikával és végrehajtásával kapcsolatos apró részletekből? Első feltevésem az, hogy a milliányi kis

hatókörű, alulról jövő kezdeményezés kölcsönhatásszerűen együttműködik a látványosabb eseményekkel és folyamatokkal. Több szempontból lelkesítő az a tény, hogy Németországban és Európában a drogpolitika egyáltalán nem homogén és egyre kevésbé az. Minél több a különbözőség, a vita és a belső ellentmondás, annál inkább számíthatunk arra, hogy alakul és csiszolódik a média, a közvélemény, a tudomány és végső soron a politikusok gondolkodása. Hosszú távon mindez máris nagymértékű demisztifikációt és józan felvilágosodást eredményezett. A nyilvánossá vált tudás és gyakorlati ismeret fényében, amely különösen a fiatalabbak körében alakult ki, egyre nehezebb fenntartani a kormány szavahihetőségét. Azt mondani, hogy a kannabisz a kultúránktól idegen drog, csak derűtséget kelthet a fiatalok körében, akik azt érzik, hogy ez a drog integráns része az ő életformájuknak és kultúrájuknak. Az a furcsa és meglehetősen hisztérikus mód, ahogyan Franciaország megpróbálta „narkó-állam”-ként stigmatizálni Hollandiát vagy az Egyesült Államok durva próbálkozása (gazdasági hátrányok, illetve előnyök kilátásba helyezésével) bizonyos országok (például Lengyelország vagy Hollandia) nemzeti drogpolitikájának befolyásolására olyan jelenségek, amelyek a proibicionista épület összedőlésének megakadályozására irányuló egyre reménytelenebb kísérleteket jelzik.

Második feltevés az, hogy az első feltevés alapvető szerkezete – a feltevés központi gondolata – a posztindusztriális korszak bármely más tiltáspárti nyugati államára is áll. Vagyis amiről itt mint elgondolásról és szabályszerűségről számoltunk be, már felfedezhető más országokban is.

Mindenesetre immár végtelen számú hasadás és repedés van az absztinencia-paradigma különböző társadalmi megjelenítéseinek korábban gránitszilárdságúnak vélt tömbjében. A kezdeti elméleti irányvonalat szemlélve ezért feltételezem, hogy a drogpolitika fejlődésének érdekesen új stádiumába léptünk. A tiltásellenes tábor többé már nem egyszerűen csak legalizációért kiált, ahogyan a tiltáspárti tábor sem lép már föl egységes blokként. Alig találkozunk már a legalizáció egyszerű követelésével. Inkább számtalan, egyszerre minimalista és holisztikus tevékenység folyik a társadalom és a társadalmi intézmények alapjaiban, valamint a társadalom legmagasabb szintjein (legfelsőbb bíróságok, felső vezetői réteg). Bizonyos értelemben a legalizáció követelése durva, túlságosan fundamentalista válasz volt a tiltás durvaságára. Ésszerűbbnek és realisztikusabbnak tűnik belátni azt, hogy változás csak kicsi és lassú lépésekben történhet. Az egyének és az intézmények csak ezen a módon fogadhatják el azokat, máskülönben túl sok félelem és destruktív düh gyűlne össze a társadalom-

ban. A „kicsiben gondolkodás” tűnik helyénvaló szlogennek. A sokféleség és a zűrzavar esélyét nyitva kell hagyni, hogy a rendszer képes legyen alkalmazkodni és merev, kényszerítő parancsok helyett kreatív megoldásokat kifejleszteni. Ebből a tudományokra nézve az interdiszciplinaritás szükségessége következik, csakúgy, mint a szoros együttműködése a tudomány, a szakma, a politika terén és nem utolsósorban a droghasználók körében. Szükség van mindenfajta és minden szintű személyes, szakmai és politikai tevékenységre is. Olyan akciókra, mint például prominens személyiségek nyilvánosság elé lépése, vagy mozgalmakra, mint például a homoszexuális vagy a techno-mozgalom. A legfontosabbnak azonban a szociális munkát tartom, amely a híd szerepét tölti be a társadalmi intézmények és a drogot használók kapcsolatában.

(Ez a tanulmány a Lorenz Boellinger által szerkesztett Cannabis Science. From Prohibition to Human Rights című tanulmánykötetben jelent meg. Frankfurt–New York, Peter Lang Publ., 1997, 153–168.)

Fordította: Bánki Dezső

JEGYZETEK

1. Lásd BGHSt 29, 6; BGHSt 37, 383.
2. Lásd Albrecht ULMER: *Die Dihydrocodeinsubstitution*, Akzeptanz, 1/1996, 4.; BOELLINGER: *i. m.*, 126.
3. Szövetségi Egészségügyi Miniszter, 6. számú íromány, BtMVV, 1995.
4. Részletesebben lásd Heino STOEVER: *Infektionsprophylaxe im niedersächsischen Strafvollzug*, Akzeptanz, 1996/1, 46.
5. Részletesebben lásd Margaret NIMSCH: *Heroin auf Krankenschein*, Frankfurt, 1993. (A városi önkormányzat egészségügyi osztályának kiadványa.)
6. Heino STOEVER: *Der tolerierte intravenöse Drogengebrauch. Deutsche AIDS-Hilfe*, Berlin, 1991.
7. Lásd NIMSCH: *i. m.*
8. Lásd BverfGE 90, 145–226, BHG StV 1996, 95.; BOELLINGER kommentárjával; StV 1996, 632.
9. Lásd BGH StV 1994, 306.
10. Lásd Hindrik ROBBE, in *Cannabis Science. From Prohibition to Human Rights*, ed. Lorenz BOELLINGER, Frankfurt–New York, Peter Lang Publ., 1997.
11. § 1StGB, 103 II GG.
12. Az adatok egy még meg nem jelent, a Brémai Drogkutató Intézet által végzett kvantitatív és kvalitatív droghasználat-felmérésből származnak. Lásd még *Zur Cannabis-Situation in der Bundesrepublik Deutschland*, Hrsg. Juso BUNDESVERBAND, Bonn, 1996.

HÉJÁK, BAGLYOK, GALAMBOK

VÁLTOZÁSOK A KÁBÍTÓSZER-FOGYASZTÁS KRIMINÁLPOLITIKAI MEGÍTÉLÉSÉBEN

A drogfogyasztás, tágabban pedig a kábítószer-probléma állami megítélésének fontos mutatója a tárgykörrel összefüggő kriminálpolitika és annak egyik alkotóeleme, a büntetőjogi szabályozás.

A drogpolitika és a „kábítószer-büntetőjog” viszonya sajátos. A kábítószer-probléma összetettségére való tekintettel egy ország drogpolitikájának ideális esetben csak egyik eleme a büntetőjogi szabályozás. Utóbbi tartalma elvileg igazodik a követett drogpolitikai megközelítéshez, azaz egy bizonyos drogpolitikai megközelítés egy bizonyos kriminálpolitikát, illetve büntetőjogi szabályozást feltételez. Ugyanakkor a büntetőjog lényegéből, jogrendszerbeli helyéből fakadóan a kábítószer-problémával kapcsolatos büntetőjogi rendelkezések alapvetően befolyásolják az egyéb drogpolitikai eszközök szerepét, mozgásterét a drogfogyasztás és az azzal összefüggő jelenségek visszaszorításában, a káros következmények csökkentésében. A „kábítószer-büntetőjog” rendelkezéseiből tehát következtetni lehet a kábítószer-kérdés, a drogfogyasztás, illetve a drogfogyasztók állami megítélésére.

Összehasonlítva a hazai büntető törvénykönyv 1993. évi és 1998. évi módosításait, megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a jelenség állami megítélése, a drogpolitikai megközelítés és a kriminálpolitikai modell változott az elmúlt években. A kábítószer-probléma visszaszorítására készített nemzeti stratégiai program 96/2000. (XII. 11.) országgyűlési határozattal történt elfogadásával pedig sajátos drogpolitikai szituáció alakult ki. Dolgozatomban a változások tartalmával, irányával, azok le-

hetséges okaival, a drogfogyasztással, a kábítószer-fogyasztókkal kapcsolatos egyes büntetőjogi rendelkezésekkel foglalkozom, végül pedig vázoló az általam indokoltnak tartott büntetőjog-alkotási változtatásokat. Mielőtt azonban a felsorolt témaköröket tárgyalnám, röviden ismertetem a változások tartalmának, irányának értékeléséhez alapul szolgáló Peter Reuter-féle drogpolitikai megközelítés-típusok alapvető jellemzőit.

STRATÉGIAI MODELLEK

Peter Reuter 1992-ben megjelent, *Hawks Ascendant – The Punitive Trend of American Drug Policy* című tanulmányában az Amerikai Egyesült Államok drogpolitikájának alakulását vizsgálva háromféle megközelítéstípust különböztet meg. Ezek a következők: a) „héják”, b) „baglyok”, c) „galambok”. (A típusok elnevezése az egykori Szovjetunióval szembeni amerikai egyesült államokbeli védelmi stratégiai megközelítések korabeli nevére utal.) Az egyes megközelítések leglényegesebb jellemzőit tartalmazza az alábbi táblázat.¹

A Reuter-féle tipizálás pozitívuma, hogy segítségével nem csak az USA drogpolitikájának tendenciája, jellemzői értékelhetők. Az egyes típusok alapján ugyanis lényegében leírhatók a korunkban létező drogpolitikai megközelítések (az ártalomcsökkentés politikája kivételével), továbbá az országok többségének nemzeti stratégiája (biztos, hogy Hollandia a ki-

Drogpolitikai megközelítés-típusok

A megközelítéstípus neve	A drogp probléma természete, lényege	A droghasználat magyarázata	A politika súlypontja(i)	Az adott politika bukásának következménye(i)
„Héják”	A droghasználók és -eladók erkölcs telensége.	Önzés; a világos, egyértelmű társadalmi értékek hiánya.	Határozott, kemény jogalkalmazás.	Erőszak, represszió.
„Baglyok”	Addikció, betegség.	Kedvezőtlen társadalmi feltételek.	Prevenció, kezelés, prohibíció.	A problémák megmaradnak.
„Galambok”	A prohibíció káros hatása.	A droghasználattal járó élvezet.	Legalizálás, felvilágosítás.	A kábítószerrel való visszaélés terjedése.

vételek közé tartozik), s a kérdéskörben véleményt nyilvánító szakértők, politikusok és mások nézete szintén besorolható – a tipizálással együtt járó egyszerűsítéssel – valamelyik típusba.

A megközelítési típusokkal kapcsolatban két kiegészítő megjegyzést kell tenni.

Az egyik: mindhárom megközelítés közös alapja a tárgykör ENSZ-egyezményeiből (1961, 1971, 1988) fakadó prohibíciós kötelezettség, azaz, hogy az egyezményekhez csatlakozott államoknak tiltaniuk kell a kábítószernek, illetve pszichotrop anyagnak minősülő drogok orvosilag indokolatlan fogyasztását és szankcionálniuk kell az ezzel kapcsolatos cselekményeket. (A „galambok” esetében természetesen arról van szó, hogy megközelítésük éppen a prohibíció szükségességét kérdőjelezi meg.) Az ENSZ-dokumentumok azonban proibicionista alapállásuk ellenére adnak bizonyos mozgásteret az egyes államok számára drogpolitikájuk kialakítása tekintetében. Erre a későbbiekben még visszatérek. Itt most csak azért említettem az egyezményeknek ezt a sajátosságát, mert ez az alapja annak, hogy az ENSZ tagállamainak nem azonos a drogpolitikai megközelítése, és ez magyarázza a másik kiegészítő megjegyzést – amelynek lényegére már utaltam a bevezetőben –, tudniillik, hogy eltérő a büntetőjog szerepe és tartalma az egyes megközelítésekben, s ennek következtében a kábítószer-problémára való reagálásnak különböző kriminálpolitikai modelljei léteznek.

Igy a „héják” megközelítésében a büntetőjognak kiemelkedő szerepe van úgy a kábítószer-kínálat, mint a -kereslet csökkentésében. Az úgynevezett „nincs tolerancia” kriminálpolitika (lásd az USA szövetségi szintű politikáját) a legfőbb eszköze a „héják” alapvető célkitűzésének, a „drogmentes” társadalomnak.

A „baglyok” – a kábítószer-fogyasztókkal kapcsolatos medikalizáló filozófia jegyében – nem tartják ugyan teljes mértékben mellőzhetőnek a büntetőjogi eszközöket a keresletcsökkentésben, azonban a fogyasztás visszaszorításában és különösen a kábítószer-fogyasztókkal szembeni fellépésben csak kiegészítő szerepet tulajdonítanak a büntetőjognak. Ennek megfelelően kompromisszumos (más elnevezéssel: kettős stratégiát követő) kriminálpolitikai modelljük lényege: a drogfogyasztók és a kábítószer-kereskedők cselekményeinek eltérő büntetőjogi megítélése. Ez a különböző súlyosságú büntetendőségen túl elsősorban azt jelenti, hogy az előbbiek kábítószer-fogyasztásukkal összefüggő cselekményei esetén a vonatkozó jogszabály biztosítja a büntetőjogi szankcionálás alternatívájaként – az úgynevezett diverzió (elaterelés) intézménye révén – a gyógykezelés alkalmazását, illetve az egyéni megelőzést szolgáló egyéb, egészség-

ügyi, szociális vagy pedagógiai eszközök igénybevételét, a kábítószer-kereskedőkkel szemben viszont a büntetőjog „teljes szigorával” lép fel. Az Európai Unió államainak többsége (például Ausztria, Németország) ezt a kriminálpolitikát követi.

A „galambok” megközelítésében a kábítószer-probléma legfőbb oka a prohibíció. Ezért a megközelítés képviselői a büntetőjognak semmilyen szerepet nem tulajdonítanak a keresletcsökkentésben, hiszen éppen a drogfogyasztás jogi tilalmazottságának megszüntetését, az illegálisnak minősülő drogok legalizálását szeretnék elérni. Csupán a kínálat korlátozásában (például a gyermekek kábítószerrel való „kiszolgáltatásának” tilalma) vennék igénybe a büntetőjogot. A feltételes mód használata jelzi, hogy a „galambok” megközelítésén alapuló nemzeti drogstratégiára és az ahhoz illeszkedő kriminálpolitikai modell gyakorlati alkalmazására nincs példa. A megközelítés azonban létezik mint a „héják” és „baglyok” megközelítésén alapuló drogpolitika alternatívája. Ugyanakkor a már említett holland drogpolitikának vannak a „galambok” álláspontját tükröző megoldásai.

Ahogy arra korábban utaltam, van egy ország, amelynek drogstratégiája biztosan nem sorolható be egyik megközelítési típusba sem, mégpedig Hollandia kábítószer-problémával kapcsolatos politikája. Ez a „különutas” politika a holland ópiumtörvény (az országnak nemcsak az ópiummal, hanem valamennyi illegális droggal kapcsolatos kábítószer-törvénye) 1976. évi módosítása óta érvényesül. A pragmatikus, nem pedig morális szempontokat előtérbe helyező politikát a „társadalmi kontroll »normalizáló modellje« jegyében dolgozták ki a szakemberek, amely modell célja a devianciák betagolása és integrálása, szemben a társadalmi ellenőrzés »elrettentési modelljével«, amelynek célja a devianciák elszigetelése, a társadalomból való eltávolításuk”.² A normalizáló megközelítés értelmében a „kábítószerrel való visszaélés inkább korlátok között tartható és kezelhető társadalmi probléma, mintsem ellenség, amely fenyegeti az egyébként ártatlan társadalmat”³ A modellben a büntetőjognak rendkívül differenciált szerepe van. Meghatározó a jelentősége a kínálatcsökkentés területén, fontos tényezője az ártalomcsökkentésnek, a fogyasztás visszaszorításában viszont korlátozott, illetve minimális a szerepe. A büntetőjog hivatkozott szerepei egy olyan kriminálpolitika keretében valósulnak meg, amely törvényi szinten (ópiumtörvény) különbséget tesz az „elfogadható kockázatokkal járó drogokkal” (marihuána, hasis) és az „elfogadhatatlan kockázatokkal járó drogokkal” (például opiátok, kokain, LSD) való visszaélés, a fogyasztók és a kereskedők cselekményeinek büntetendősége között, valamint – szintén az alkalmazható szankciók súlyossága

szempontjából – differenciál az illegális drogereskedelem fajtái, illetve a kereskedők típusai között. A jogalkalmazás során pedig – a holland büntetőeljárás működését meghatározó opportunitás-elv alapján – de facto dekriminalizálja az „elfogadható kockázatokkal járó drogok” bizonyos mennyiségű (jelenleg 5 gramm), személyes használatot szolgáló birtoklását és ugyancsak de facto dekriminalizálja, sőt – „jogi szaknyelvi képzavarral” élve – de facto legalizálja ezeknek a drogoknak úgynevezett coffee-shopokban történő árusítását. (1998 óta a coffee-shop „árukészlete” nem haladhatja meg a 100 grammot.⁴⁾

AZ ÁLLAMI FELLÉPÉS VÁLTOZÁSAI

Alapvetően a „baglyok” megközelítésének jellemzőit ismerhetjük fel a kábítószer-probléma és azon belül a drogfogyasztással szembeni hazai állami fellépés területén az 1980-as évek közepétől 1998-ig tartó periódusban.

Az évtized második felében az állami és politikai vezetés egy része belátta, hogy sem „titkolózással”, sem pusztán adminisztratív, rendőri eszközökkel nem oldható meg a kábítószer-probléma, illetve nem állítható meg a drogfogyasztás terjedése hazánkban. A társadalom jelentős hányada elfogadta, hogy a kábítószeres nem egyszerűen bűnöző, hanem segítségre, gyógyításra szoruló ember, illetve beteg. A vázolt szemléletváltásban – a kábítószeres fiatalok számának növekedése és a szipuzással összefüggő egyre gyakoribb halálesetek mellett – jelentős szerepet játszottak a korabeli médiában publikált azon írások, amelyek a kábítószer-kérdést társadalmi jelenségként, emberi, egészségügyi, kulturális problémaként mutatták be, valamint a hazánkban lényegében ekkor kialakuló drogszakma képviselőinek erőfeszítései. Az előzők nyomán az 1980-as évek közepétől kezdődően a drogfogyasztással szembeni állami fellépés addigi elsősorban rendészeti és büntetőjogi intézményekből álló eszközrendszere fokozatosan kiegészült egészségügyi és szociális intézményekkel (például drogambulanciákkal).

A Btk. eredeti, 1979. július 1-jén hatályba lépett és az 1993. évi módosításig hatályos vonatkozó rendelkezései (282. §: visszaélés kábítószerrel, 283. §: kóros szenvedélykeltés) lényegében a kriminálpolitika „nincs tolerancia” modelljének megfelelő szabályozást jelentettek. A fogyasztók és kereskedők cselekményeinek markánsan különböző elbírálására nem teremtett lehetőséget a törvény, annak ellenére, hogy a 282. § (5) bekezdéséhez fűzött miniszteri indoklás szerint az „(5) bekezdés külön kívánja választani egy-

mástól a kábítószer áldozatait és hasznélvezőit. A törvény szigorának az utóbbiak ellen kell érvényesülnie. Az előbbiek esetében sem mellőzhető ugyan – a visszatartás érdekében – a büntetés fenyegetése, de ennek minőségileg enyhébbnek kell lennie...” Valójában csupán a „mennyiségileg” enyhébb elbírálás lehetőségét biztosította a hivatkozott rendelkezés. Ráadásul a Legfelsőbb Bíróság 1986. december 27-én megjelent VI. büntető elvi döntésében (BED) egyértelművé tette: annak ellenére, hogy a Btk. 282. §-ában szereplő elkövetési magatartások között nem szerepel a „fogyasztás”, a kábítószeres, illetve a veszélyes pszichotrop anyagok fogyasztása bűncselekmény, mert a „megszerzés” „büntetendő és a „kábítószer fogyasztása ...ha az elkövető nem maga készítette vagy tartotta azt – feltételezi a kábítószer előzetes megszerzését vagyis birtokba vételét” (a VI. BED II/1. pontjának indoklása). Hazánkban tehát lényegében már 1979. július 1-je (a Btk. hatályba lépése) óta bűncselekmény a kábítószer-fogyasztás, anélkül, hogy ennek tartalmi indoka szerepelt volna a Btk. eredeti változatának indoklásában.

A kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitika területén fordulatot jelentett a Btk.-nak az 1993. évi XVII. törvénnyel történő módosítása. A módosítás következtében az addigi – legalábbis a törvények szintjén – „nulla tolerancia” modellt a kompromisszumos, tehát a követett drogpolitikai megközelítéshez igazodó kriminálpolitika váltotta fel. Ennek és a drogfogyasztóval kapcsolatos akkori állami megítélésnek a lényegét hűen tükrözi az említett törvény Országgyűlés elé terjesztett javaslatához fűzött miniszteri indoklás: „A hatályos szabályok az illegális kereskedővel szemben nem elég hatékonyak, a kábítószer fogyasztójával szemben viszont indokolatlanul szigorúak és célszerűtlenek. A javaslat szigorítja a kábítószer kínálati oldalán szereplőkkel (előállítók, forgalmazók) szembeni szabályokat. Ugyanakkor lehetővé kívánja tenni a büntetőjogi útról való elterelést a fogyasztók esetében, ha önkéntes gyógykezelésnek vetik alá magukat.”

„A javaslat [...] a kábítószer-élvezőkkel kapcsolatban differenciált elbírálásra ad lehetőséget, új büntetési lehetőséget megszüntető okot állapít meg abban az esetben, ha a kábítószer-fogyasztó csekély mennyiségű kábítószerrel saját használatra természet, előállít, megszerez vagy tart, vagy ha a kábítószer fogyasztásával összefüggésben két évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb bűncselekményt követ el és az elsőfokú ítélet meghozataláig folyamatos gyógykezelésben vesz részt. Ebben az esetben nagyobb társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a kábítószer-élvező gyógykezeltesse magát, mint hogy a kisebb súlyú bűncselekmény miatt büntetést szabjanak ki vele szemben.

A szenvedély, önkárosító szokás ellenében a büntetés kevésbé hatékony eszköz, mint a gyógyítás. A javaslat ezen rendelkezései összhangban vannak a nemzetközi egyezményekkel is.”⁵

A Btk. 1993. évi módosítása nyomán a 282/A. §-ban szereplő feltételek fennállása esetén a kábítószer fogyasztó (kipróbáló, alkalmi, rendszeres és függő) elkövető tekintetében a büntetőeljárás büntetőjogi szankció alkalmazása nélküli megszüntetésére nyílt lehetőség. Ugyanakkor a módosítás bővítette a büntetendő cselekmények körét és megnövelte a kiszabható legsúlyosabb büntetés felső határát. Korábban ez nyolc, a módosítást követően viszont tizenöt évig terjedő szabadságvesztést jelentett.

A Btk. 1993. évi módosítása a megelőző szabályozáshoz képest véleményem szerint előrelépésként értékelhető, mert a fogyasztók és kereskedők cselekményeinek a korábbiakhoz képest differenciáltabb, az előbbiek esetében valóban minőségileg enyhébb, a speciális prevenciót előtérbe helyező elbírálására teremtett lehetőséget. A Btk. 282/A. § végrehajtásához, azaz a kábítószer-függőséget megelőző vagy gyógyító kezelés teljesítéséhez szükséges intézményfejlesztés azonban elmaradt. Elsősorban emiatt a kompromisszumos modellnek megfelelő kriminálpolitikából a gyakorlatban alig több valósult meg, mint ami a „nulla tolerancia” politika sajátja. A Btk.-nak a kábítószer-problémával kapcsolatos következő, 1998. évi módosítása aztán gyakorlatilag újra a „nincs tolerancia” kriminálpolitikának megfelelő szabályozást vezetett be.

NINCS TOLERANCIA

A büntető törvénykönyvnek az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel és ehhez kapcsolódóan a büntetőeljárás törvénynek (a továbbiakban: Be.) az 1998. évi LXXXVIII. törvénnyel történő módosítása jelentős mértékben érintette a kábítószer-bűncselekményeket. A változások mögötti megközelítés markánsan különbözik az 1993. évi módosítás alapjául szolgálótól. A megközelítés lényegét megfelelően adják vissza a Btk. és a Be. módosításait betérjesztő kormány miniszterelnökének, Orbán Viktornak a következő szavai: „A drog és a bűnözés ördögi kör, s ez az ördögi kör mindannyiunk biztonságát veszélyezteti. Tisztaban vagyunk azzal, hogy a drog fogyasztása teljes mértékben nem szüntethető meg. De a kérdésre – kábítószer vagy élet – világos választ kell adnunk. És mi azt mondjuk: a kormány az élet oldalán áll. Nem tűzhetünk ki kisebb célt, mint egy drogmentes Magyarország megteremtését. Ezért 1999-ben szigorú kábítószer-ellenes törvényt léptetünk életbe.”⁶

Nem egyszerűen szigorítást, hanem a kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitika területén újabb fordulatot jelentett a Btk. 1998. évi módosítása. Ennek lényegét tükrözi a két leginkább vitatott megoldáshoz – a kábítószer-fogyasztás büntetendőségének Btk.-beli deklarálása [Btk. 282. § (9)] és a 282/A. § szerinti elterelési lehetőség kábítószerfüggő személyek számára történő korlátozása – fűzött miniszteri indoklás:

„A javaslat szerinti szabályozás egyértelművé teszi azt a jelenlegi szabályozásban is megbúvó tartalmat, miszerint a fogyasztás tiltott magatartás. A fogyasztás fenyegetettsége nem változik ahhoz képest, hogy mekkora az elfogyasztott kábítószer mennyisége. Ez azon a megfontoláson alapul, hogy a kábítószerrel való visszaélés szempontjából releváns mennyiségi határoknak a fogyasztás tekintetében fogalmilag nincs alapja, hiszen a fogyasztás tiltása tekintetében a jogalkotói szándék nem terjed arra ki, miszerint valakit azért sújtson súlyosabb büntetés, mert – önszerű cselekmény révén – »jobban« akarja magát sérteni. A fogyasztás tiltásával a jogalkotói szándék arra irányul, hogy legyen egyértelmű a fogyasztás el nem fogadhatósága. [...] A javaslat az eredeti kriminálpolitikai tétel keretein belül abból indul ki, hogy akinek a büntetőjog valóban diverziós (elterelési) lehetőséget biztosítani kíván, az a kábítószer-függőség állapotába eljutott kábítószer-fogyasztó. Ettől különbözik a kábítószer puszta élvezni akaró fogyasztó. [...] A javaslat kizárólag az új privilegizált tényállás elkövetője (tehát a kábítószerfüggő személy) számára biztosítja a büntethetőség alóli elterelést. [...] Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nem kábítószerfüggő fogyasztó számára szűküljenek az elterelés lehetőségei. A javaslat azonban az utóbbi tekintetében nem kíván anyagi jogi megoldást adni, hanem e téren az eljárásjogi lehetőségek egyidejű megteremtését látja célszerűnek.”⁷

Az indoklás idézett részeiből kitűnik a kriminálpolitikai fordulat lényege: a kompromisszumos modellről való elmozdulás a nulla tolerancia modell irányába. A fordulattal lehet egyetérteni, egyet nem érteni – én az utóbbi álláspontot képviselem –, egyvalamit azonban – figyelemmel a büntetőjog alkotmányos korlátaira, illetve az eltereléssel kapcsolatban az ENSZ 1988. évi vonatkozó egyezményében foglaltakra és a nyugat-európai jellemzőkre – nem lehet: az idézett módon megindokolni a fordulat lényegét jelentő új rendelkezések bevezetését.

A fogyasztás büntetendőségét ugyanis csupán deklarálja a „jogalkotó” és kizárólag dogmatikai kérdésként fogja fel (a miniszteri indoklás részletezi, hogy milyen magatartások értendők „fogyasztás” alatt) anélkül, hogy tartalmi indokát adná, miért is olyan

mértékben veszélyes a társadalomra bármilyen kábítószernek minősülő drog akármilyen kismértékű fogyasztása, hogy azt büntetőjogi büntetéssel kell fenyegetni. Másképpen fogalmazva: hiányoznak a közegészség sérelmét és ezen keresztül a kábítószer-fogyasztás társadalomra való veszélyességét és büntetendőségét alátámasztó indokok. Ez persze visszavezethető arra a jogalkotói álláspontra, hogy az 1998. évi módosítás során nem új magatartás büntetendővé nyilvánításáról, hanem a Btk. eredeti változatában „megbúvó tartalom” egyértelművé tételéről volt szó. Véleményem szerint ezzel együtt is részletes és tartalmi indoklás során kellett volna kifejtetni a kábítószer-fogyasztás kriminalizálására vonatkozó érveket: a) mert a büntetőjog egyik alapkérdéséről van szó, azaz, hogy milyen indokokon alapulhat egy cselekmény kriminalizálása, különös tekintettel az „önsértő” cselekményekre, b) az egyén általános cselekvési szabadságának, illetve önrendelkezési jogának korlátozásával összefüggésben felmerülő alkotmányossági probléma okán. Az utóbbi kapcsán már csak az Alkotmánybíróság 21/1996. (V. 17.) AB határozatában szereplő következő megállapításra figyelemmel sem kerülhetne volna meg a törvényalkotó a dogmatikai magyarázaton túli indoklást: „Önmagának mindenki árt, ha vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre. A nagykorúaknak a jog be nem avatkozása széles lehetőséget ad erre, s az általános személyiségi jogból folyó jog az önmeghatározásra és cselekvési szabadságra (alkotmány 54. § (1) bekezdés) garantálja ezt a lehetőséget. Az állam korlátozó gyámkodása csak a határesetekben alkotmányossági viták tárgya (a kábítószer élvezésének büntetésétől az eutanáziáig).”⁸

Az alkotmánybírósági határozatban említett viták még előttünk vannak, az 1998. évi Btk.-módosítás indoklásából viszont nem kapunk feleletet arra, miért is büntetendő a kábítószer-fogyasztás. Ugyanakkor kétséges, hogy összefér-e a büntetőjog „ultima ratio” jellegével az, hogy akár egyetlen szál marihuánás cigarettá elszívása két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő és hogy érvényesül-e az arányosság mint a büntetőjog egyik alapelve egy olyan kódexben, amelyben például a kétszázezer forint értékre elkövetett lopás szintén két évig terjedő szabadságvesztéssel – sőt, ennél a vétségnél még enyhébb elbírálásra is van lehetőség, a büntetési tételben vagylagosan szereplő közérdekű munka, illetve pénzbüntetés révén – büntetendő (Btk. 316. § (2) bekezdés: kisebb – tízezer forintot meghaladó, de kétszázezer forintot meg nem haladó – értékre elkövetett lopás).

A kábítószer-fogyasztás elkövetési magatartással nyilvánítása különösen azért kifogásolható, mert jelentős mértékben korlátozza a büntetőjogon kívüli

eszközök, intézmények szerepét, mozgásterét a drog-fogyasztás visszaszorításában, a kábítószeresek speciális prevencióját szolgáló beavatkozások területén.

Az elterelés büntető anyagi jogi szabályainak módosítása, a diverziós lehetőség szűkítése a kábítószerfüggőkre sem annyira magától értetődő, mint ahogy az az indoklásból következne.

Így például a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni 1988. évi ENSZ-egyezmény 3. cikkének c) és d) pontja a következőképpen szól: „c) ...kisebb súlyú bűncselekmények megfelelő eseteiben a Szerződő Felek úgy is rendelkezhetnek, hogy az elítélés vagy a büntetés kiszabása helyett nevelő, rehabilitáló vagy a társadalomba való visszailleszkedést elősegítő intézkedéseket, valamint, ha az elkövető kábítószer-élvező, kezelést vagy utógondozást alkalmaznak. d) A felek olyan rendelkezéseket is hozhatnak, hogy az e cikk 2. bekezdése szerinti bűncselekmény [a személyes fogyasztásra szánt kábítószeres és pszichotrop anyagok birtoklása, vásárlása és termesztése] elkövetőjének kezelésére, nevelésére, utókezelésére vonatkozó, társadalmi beilleszkedését vagy visszailleszkedését elősegítő intézkedések az ítélet vagy büntetés alternatívájaként, vagy pedig ezeken felül kerülnek kiszabásra.”⁹ Nincs tehát arról szó, hogy a büntetés alternatíváinak alkalmazására lehetőséget teremtő elterelést a kábítószerfüggő elkövetőkre kellene korlátozni, hiszen az egyezmény vonatkozó rendelkezéseiben elkövetőt (offender) említ. Az egyezmény 1998-ban megjelent kommentárjában pedig kifejezetten szerepel, hogy a 3. cikk 4. pontjának b), c) és d) alpontjaiban a büntetés alternatívájaként, illetve kiegészítéseként felsorolt kezelést, nevelést, utógondozást, rehabilitációt vagy társadalmi integrációt szolgáló intézkedéseket nem kizárólag a kábítószer-élvezők (drug abusers), hanem a személyes fogyasztással összefüggő kisebb súlyú bűncselekmények elkövetői esetében is lehet alkalmazni, illetve előírni.¹⁰ (A hivatkozott szabályok is bizonyítják, hogy a prohibíción alapuló ENSZ-dokumentumok hagynak mozgásteret a nemzeti drogellenes politika alakítói számára.)

Az 1988. évi ENSZ-egyezmény a kihirdetés révén magyar törvény (1998. évi L. törvény). Véleményem szerint viszont tartalmilag nem felelnek meg egymásnak az 1998. évi L. törvény idézett és a Btk.-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvény vonatkozó rendelkezései. Az elterelés új szabályozásához fűzött, ismertetett indoklásbeli kijelentés pedig nem helytálló. A helyzet érdekessége, hogy az 1998-as Btk.-módosítást ugyanaz a kormány terjesztette az Országgyűlés elé, amely korábban az ENSZ-egyezmény kihirdetéséről gondoskodott. A törvények közötti említett ellentmondást bizonyos fokig feloldja a büntetőeljárásról

szóló 1973. évi I. törvényt módosító 1998. évi LXXXVIII. törvény, amely a vádemelés elhalasztásának felnőtt korú elkövetőkre való kiterjesztésével és a megelőző-felvilágosító egészségügyi szolgáltatáson való részvétellel kapcsolatos kötelezettségnek a pártfogó felügyelet keretében előírható magatartási szabályok közé iktatásával elvileg megteremtette a lehetőséget az elterelésre a kábítószer-függőnek nem minősülő fogyasztók esetében. Felnőtt korú kábítószer-fogyasztók esetében azonban erre gyakorlatilag akkor van lehetőség, ha kizárólag kábítószer-fogyasztás miatt indult az adott személy ellen eljárás. Amennyiben egyéb cselekmény miatt is (például saját fogyasztás céljából tart kábítószer), akkor csak abban az esetben, ha legfeljebb „csekély mennyiségű” a kábítószer. (Felnőtt korúak vonatkozásában a vádemelés elhalasztása a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt lehetséges.)

A diverziós lehetőségnek a büntető anyagi jogban történő szűkítése mögött is lényegében ugyanaz a szemléletmód fedezhető fel, mint a fogyasztás büntetendőségének deklarálása háttérben: legfeljebb a függőnek minősülő kábítószer-fogyasztó tekinthető gyógyításra, támaszra szorulóknak, a drogfogyasztók egyéb csoportjai viszont elsősorban bűnözők. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a gyakorlatban – részben a Btk. bizonyos intézményeinek (például a cselekmény társadalomra való veszélyességének csekély fokával kapcsolatos büntethetőségi akadály, a próbára bocsátás), részben a már hivatkozott vádemelés elhalasztása révén – mégiscsak lehetőség van fogyasztók esetében is a differenciált elbírálásra és „elterelésekre”. Ez viszont felveti azt a kérdést, hogy akkor mi értelme volt a Btk. korábbi 282/A. §-a módosításának, milyen célt szolgált a szigorítás.

FELCSERÉLT SORREND

Biztosra lehetett venni, hogy bármelyik párt alakít is kormányt az 1998. évi választások után, nagyobb figyelmet szán majd a kábítószer-problémára, mint elődei. A drogpolitikai megközelítés változására és kriminálpolitikai modellváltásra azonban nem lehetett számítani.

A fokozott törődést indokolta a kábítószer-fogyasztás terjedése, a drogfogyasztókkal kapcsolatos megelőzési, kezelési, rehabilitációs és utógondozó intézményhálózat fejletlensége, a nemzeti „drogellenes” stratégia hiánya és a Btk. 1993. évi módosítása során bevezetett elterelési lehetőség végrehajtási problémái, bizonyos vitatott büntetőjogi megoldások (például az egyes kábítószer-mennyiségek mennyiségi

határai törvényi meghatározásának hiánya) és nem utolsósorban az előző parlamenti ciklusban, 1997–1998 között működött, a kábítószer-fogyasztás visszaszorítása érdekében létrehozott eseti bizottság jelentését elfogadó országgyűlési határozatban [125/1997. (XII. 18.)] megfogalmazott feladatok teljesítése. Az utóbbi határozat egyebek mellett rögzítette a követendő drogpolitikai megközelítést és a szükséges büntetőjogi változások tartalmát. Így az országgyűlési határozat 3. pontja többek között kimondta: „Az Országgyűlés szükségesnek tartja: – a kábítószer-fogyasztás terjedésének megakadályozása érdekében átfogó, összehangolt és multidiszciplináris, a kereslet-, kínálat- és ártalomcsökkentés egyensúlyára, az állam és az önkormányzatok tevékenységére, valamint a helyi közösségek és a civil szervezetek szerepvállalására épülő nemzeti kábítószer-stratégia kidolgozását...” A büntetőjogi változásokkal összefüggésben az „Országgyűlés megállapítja: a kábítószer-problémával kapcsolatos jogszabályaink alapvetően harmonizálnak a vonatkozó ENSZ és egyéni nemzetközi normákkal, büntetőjogi rendelkezéseink szigorúak, de nem kellően differenciáltak, a kábítószer-fogyasztás terjedésére, a bekövetkezett társadalmi-gazdasági változásokra és az Európai Unióhoz való csatlakozási szándékunkra figyelemmel azonban korszerűsíteni kell a tárgykör jogszabályait” (2. pont).¹¹

Az országgyűlési határozat mögötti politikai és szakmai konszenzus arra utalt, hogy valamennyi érintett egyetért abban, hogy a kábítószer-probléma komplex jelenség, amely ellen nem lehet pusztán büntetőjogi eszközökkel fellépni.

Ezt a megközelítést lehetett „kiolvasni” az 1998-as választások eredményeként megalakult kormány programtervezetének vonatkozó részéből. A dokumentum *Közös küzdelem a kábítószer terjedése és fogyasztása ellen* című része többek között a következőket tartalmazza: „Magyarországon ma már a kábítószer-fogyasztás fiatal életeteket közvetlenül veszélyeztet. Ez kiemelt kérdéssé teszi a drogok elleni küzdelem feladatait. A drogfogyasztás mára olyan összetett problémakörre terebélyesedett, hogy visszaszorítása, a megelőző tevékenységek, a kábítószer-függő élethelyzetbe kerültek rehabilitációja és egészségesebb élethez való visszavezetésük feladatai csak a magyar társadalom jövőjéért felelősséget vállaló erők összefogásával oldhatók meg [...] A kormány kábítószer-ellenes politikája a veszélyekről való tájékoztatásra, a megelőzésre, a rehabilitációra, a kábítószer-fogyasztás elkerülésében a társadalmi cselekvőképesség erősítésére teszi a hangsúlyt [...] A kormány olyan büntetőjogi rendelkezések szigorítását tervezi, amely lehetővé teszi, hogy a kábítószer-kereskedők tettük súlyával és társadalmi veszélyével

azonos mértékű, másokat e tevékenységtől elretten-
tő büntetést kapjanak.”¹²

Hazánkban kormányprogram még nem foglalko-
zott olyan terjedelemben és differenciáltan a kábí-
tószer-kérdéssel, mint a Fidesz MPP–FKgP–MDF
kormány hivatkozott dokumentuma. Éppen ezért
okozott meglepetést, hogy a kormány 1998 októ-
berére elkészített a Btk.-módosítási javaslatának
egyik kiemelt területe volt a kábítószer-bűncselek-
mények újraszabályozása, mégpedig a kábítószer-
kereskedők és a fogyasztók elleni szigorúbb fellépés
jegyében. Az ígért „Országos Drogmegelőzési Köz-
pont” és a kábítószer-probléma összetettségéhez
igazodó, differenciált kábítószer-ellenes politika he-
lyett megszületett „Európa legszigorúbb drogtörvé-
nye”, és a kábítószer-probléma, a drogfogyasztás el-
leni fellépés kriminálpolitikai feladattá, büntetőjogi
kérdéssé szűkült.¹³

Ez még a Fidesz Magyar Polgári Pártnak az 1998-as
országgyűlési választásra készített közbiztonsági pro-
gramja ismeretében is váratlan volt. A program *Harcot
hirdetünk a kábítószer ellen* című 9. pontjában ugyan-
is egyebek mellett a következők szerepeltek:
„Hosszú évek állami tehetetlensége után a bűnüldö-
zés eszközeivel is valódi harcot fogunk hirdetni a ká-
bítószer-kereskedelemmel szemben [...] A kábító-
szerrel való visszaélés mai büntetési tételei egerutat
jelentenek a kereskedők számára, ezért ezeket a le-
hető legszigorúbbra kívánjuk emelni anélkül, hogy az
áldozatnak is tekinthető kábítószer-fogyasztók
rosszabb jogi helyzetbe kerüljenek.”¹⁴

Az új kormány működésének első félévében ká-
bítószer-ellenes politikája jelentős mértékben kü-
lönbözött a választási és kormányprogramban kifej-
tettektől. A kormány ahelyett, hogy a dolgok logiká-
ját követve először a nemzeti drogellenes stratégiát
készítette volna el, majd az annak megközelítéséhez
igazodó kriminálpolitikai modell szerinti büntető-
jog-alkotási javaslatait dolgozta volna ki, felcserélte
a sorrendet. Ez a fajta reagálás persze nem „hazai sa-
játosság”; gyakran előfordul az úgynevezett morális
pánik állapotában lévő társadalmakban. A reagálás
lényege: gyorsan tegyünk valamit a társadalom jólé-
tét és alapértékeit fenyegető immorális magatartás-
sal szemben, még akkor is, ha tudjuk: amit teszünk,
nem alkalmas az adott magatartással kapcsolatos
probléma megoldására. „Azt nem lehet mondani –
írják a tárgykörrel foglalkozó cikkükben holland
szerzők –, hogy az ilyen reakció diszfunkcionális,
mert funkcionális lehet politikai értelemben vagy ja-
víthatja a büntető igazságszolgáltatási intézmények
pozícióját.”¹⁵

A sorrendcsere azonban – szerencsére – nem volt
következetes. A végül is elkészült és a már említett

96/2000. (XII. 11.) országgyűlési határozattal elfoga-
dott *Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszo-
rítására* megközelítésmódja teljes mértékben külön-
bözik a Btk. 1998. évi módosítását meghatározó
szemlélettől. Ennek illusztrálására idézem a színvo-
nalas, korszerű, reális, a kábítószer-probléma és az el-
lene való fellépés komplexitását tükröző dokumen-
tumból az általános cél és a fő célok meghatározását.

„5.1. Általános cél

A harmadik évezred küszöbén egy szabad, maga-
biztos és produktív társadalom kialakításának képe
vezérel bennünket. Ez a társadalom az emberi méltó-
ságot, a testi, lelki és szociális jólétet, illetve az al-
kotóképességet kiemelt fontosságúnak tartja. E té-
nyezők megóvása és fejlesztése érdekében a társada-
lom képes kezelni a drogok használatával és terjesz-
tésével összefüggő egészségügyi, szociális és bűnügyi
ártalmakat és hátrányokat.

A kábítószer-probléma valamennyiünket érint és
együttes cselekvésre készítet. Az állam és intézmé-
nyei az együttes cselekvésben jelentős szerepet
kapnak.

5.2. Fő célok

1. A társadalom váljon érzékennyé a drogkérdések
hatékony kezelése iránt, a helyi közösségek pedig nö-
veljék problémamegoldó készségüket a kábítószer-
probléma visszaszorításában (közösség, együttműkö-
dés).

2. Esélyt teremteni arra, hogy a fiatalok képessé
válhassanak egy produktív életstílus kialakítására és a
drogok visszaszorítására (megelőzés).

3. Segíteni a drogokkal kapcsolatba kerülő és a
drogproblémákkal küzdő egyéneket és családokat
(szociális munka, gyógyítás, rehabilitáció).

4. Csökkenteni a drogokhoz való hozzáférés lehe-
tőségét (kínálatcsökkentés).¹⁶

Az idézetből kitűnik a dolgozatom elején említett
sajátos drogpolitikai szituáció lényege: egy a Reuter-
féle kategorizálás szerinti „baglyok” drogpolitikai
megközelítésnek megfelelő nemzeti drogellenes
stratégia mellett létezik egy a „hēják” megközelíté-
sét tükröző nulla tolerancia modell szerinti büntető-
jogi szabályozás. Végrehajtható-e a nemzeti kábító-
szer-ellenes stratégia a hatályos „kábitószer-büntető-
jogi” rendelkezések mellett? Véleményem szerint
csak részben, mert a dolgozatban kritizált büntetőjogi
rendelkezések akadályozzák a stratégia közösségi
együttműködéssel, megelőzéssel, szociális munkával,
gyógyítással, rehabilitációval kapcsolatos céljainak
megvalósítását.

Úgy a végrehajthatóságra, mint a jelenlegi bünte-
tőjogi szabályozással összefüggő, már jelzett alkotmá-
nyossági, büntetőjog-elméleti és jogalkalmazási prob-
lémákra tekintettel indokoltnak tartom a kábítószer-

problémával összefüggő büntetőjogi rendelkezések módosítását. A következők pontban erre vonatkozó javaslataimat részletezem.

KOMPROMISSZUMOS JAVASLATOK

Álláspontom szerint a kábítószer-probléma visszaszorítása érdekében elfogadott nemzeti stratégia végrehajtását a kriminálpolitika kompromisszumos modelljének megfelelő büntetőjogi szabályozás szolgálná a legmegfelelőbbben. A büntetőjog szigorának a kínálat-csökkentés területén kell érvényesülnie, a kereslet-csökkentésben másodlagos a szerepe. Ugyanakkor a büntetőjogi szabályozásnak „biztosítani kell” az ártalomcsökkentő programok (például tűcsere program) szereplőinek (orvos, szociális munkás, védőnő, kábítószeres) büntetlenségét.

Az említett szempontokon túl a kábítószer-bűncselekmények esetleges újraszabályozása során maradéktalanul érvényesíteni kell ezen a területen is a büntetőjog alkotmányos (például jogbiztonság, ultima ratio elv) és jogági (például tettarányosság, a büntetőjogi felelősség differenciálásának elve) elveit.

Az előzők alapján a kábítószer-problémával összefüggő büntetőjog reformjára vonatkozó de lege ferenda javaslataim a következők.

– A kábítószer-fogyasztók és a kábítószer-szintér egyéb szereplői visszaéléseinek markánsan különböző büntetőjogi megítélése. (A kábítószer-fogyasztó esetében akkor is legyen lehetőség a büntető útról való elterelésre, ha visszaélése nem illegitim kábítószer-használat vagy saját fogyasztást szolgáló birtoklás, hanem egyéb visszaélés, például terjesztés, amennyiben cselekménye összefügg kábítószereszköz életmódjával és az adott visszaélés csekélyebb súlyú.)

– Ne csak a kábítószer-függő elkövető, hanem a függőnek nem minősülő kábítószer-fogyasztó elkövető esetében is legyen ismét büntethetőséget megszüntető ok, ha vállalja, hogy prevenció vagy gyógyító kezeléssel vesz részt.

– Az illegális kábítószer-használat ne a „kábitószer fogyaszt” elkövetési magatartás révén, hanem a „személyes használatra történő tartás/birtoklás” révén legyen – mennyiségi, minőségi és arányossági kritériumokra figyelemmel – büntetendő. (Ha ugyanis változatlanul marad a jelenlegi megoldás, akkor nehezen képzelhető el büntetőjogi felelősséggel rendelkező kábítószer-fogyasztó esetében a büntetőjogi reagálás mellőzése megelőzési, szociális vagy rehabilitációs programban való részvétel, illetve gyógykezelés érdekében.)

– Szükségesnek tartanám a büntetőjogilag kábítószernek minősülő anyagok testi-lelki egészségre

való ártalmasságuk alapján történő osztályozását és a visszaélések ehhez igazodó, differenciált büntetendőségét.

– Indokolt kialakítani a visszaéléseknek azt a körét, amely a társadalomra való enyhébb fokú veszélyessége miatt csak szabálysértésnek minősül.

– Figyelemmel a 47/2000. (XII. 14.) AB határozatra, indokolt lenne a Btk. 282. §-ában szereplő „hatósági előírások”-ra hivatkozás helyett törvényben meghatározni a büntetőjogilag kábítószernek minősülő anyagokat. (Az AB határozat alaki kifogások miatt alkotmányellenesnek minősítette a Btk. 283/B. §-ában szereplő tényállást [„visszaélés teljesítményfokozó szerrel vagy módszerrel”].)

– Célszerű lenne, ha a kábítószer-probléma egyes részterületeire vonatkozó alapvető szabályokat egységes kábítószer-törvény tartalmazná.

*

A drogfogyasztás állami megítélése lényegében nem változott hazánkban az elmúlt harminc év során: tiltott, mégpedig bűncselekménynek minősülő magatartás. A minősítés normatív és politikai forrásai – amint arról már volt szó – az említett ENSZ-dokumentumok. Ugyancsak utaltam arra, hogy az ENSZ-egyezmények lehetőséget biztosítanak az államok számára, hogy a tiltás formájáról és tartalmáról maguk döntsenek, továbbá, hogy a kábítószer-fogyasztók alapvetően más bánásmódban részesülhessenek, mint a kábítószer-szintér egyéb szereplői. *A kábítószer-fogyasztás kriminalizálása tehát nem kell, hogy szükségképpen együtt járjon a kábítószer-fogyasztók kriminalizálásával.* Ezen a felismerésen alapuló büntetőjogi reform, illetve jogalkalmazói gyakorlat esetében van esély arra, hogy a nemzeti stratégia megelőzéssel, szociális munkával, kezeléssel és rehabilitációval kapcsolatos céljai megvalósuljanak.

JEGYZETEK

1. Peter REUTER: *Hawks Ascendant – The Punitive Trend of American Drug Policy* [Héjak felszállóban – Az amerikai drogpolitika büntető tendenciája], Daedalus, 1991/3, 15–52.
2. *Drugs and Drug Policy in the Netherlands. 04 Dutch Penal Policy. Notes on Criminological Research from the Research and Documentation Centre Ministry of Justice*, ed. LEUV, The Hague, 1991, 1–2.
3. LEUV: *i. m.*, 2.
4. A holland kábítószer-politikáról, valamint az egyes kriminálpolitikai modellekről részletesen lásd LÉVAY Miklós:

- Engedélyezni vagy tiltani: a kábítószer-fogyasztásra vonatkozó kriminálpolitika dilemmái*, Magyar Jog, 1996/1.
5. Az indoklás szövegét lásd *Büntető jogszabályok*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 403–407.
 6. ORBÁN Viktor: *Az ország állapotáról való beszéd*, Magyar Nemzet, 1999. február 5., 5.
 7. Az indoklás szövegét lásd: Igazságügyi Közlöny, 1999/2.
 8. Magyar Közlöny, 1996/39, 2377.
 9. Lásd az 1998. évi L. törvényt az egyezmény kihirdetéséről: Magyar Közlöny, 1998/100. A 3. cikk 4. d) pontját a hiteles angol szöveg alapján idéztem, mert a magyar változatban sajnos értelmzavaró hiba van.
 10. A 3. 106-os számú kommentár szerint például: „Paragraph 4, subparagraphs (b), (c) and (d), of the 1988 Convention, widen the scope of application to drug offenders in general, whether drug abusers or not.” *Commentary on the United Nations Convention against Illicit Traffic*, in *Narcotic Drugs and Psychotropic Substances*, Done at Vienna on 20 December, 1988, New York, United Nations, 1998, 87.
 11. Magyar Közlöny, 1997/114, 8646–8647.
 12. *Az ezredforduló küszöbén. A polgári jövő kormányának programja (tervezet)*, Magyar Nemzet, 1998. június 30., 4–10., 9.
 13. Akik ezt kifogásolták, méltatlan minősítéseket kaptak. Így például Orbán miniszterelnök úr idézett beszédében a következőt mondta: „...aki a kábítószer-ellenes törvényeket támadja, az egyben pártolja a drogkereskedelmet.”
 14. *Kampánytéma: közbiztonság. Fidesz Magyar Polgári Párt*, Belügyi Szemle, 1998/4, 37–40., 40.
 15. Lásd Chris BAERVELDT, Hans BUNKERS, Micha DE WINTER, Jan KOOISTRA: *Assessing a moral panic relating to crime and drugs policy in the Netherlands. Towards a testable theory*, Crime, Law and Social Change, 1998/29, 31–47., 42.
 16. A 96/2000. (XII. 11.) országgyűlési határozat melléklete: *Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására*, Magyar Közlöny, 2000/121, 7622–7680., 7641.

„PROVOKATÍV NÉZETEIM AZ ÉLETRŐL ÉS A HALÁLRA ELGONDOLKODÁSRA SERKENTIK AZ EMBEREKET”

PETER SINGERREL, A PRINCETON UNIVERSITY
BIOETIKA PROFESSZORÁVAL HALMAI GÁBOR BESZÉLGET

Többen Önt tartják napjaink legnagyobb hatású etikusának. Összefoglalná, milyen konkrét hatásai voltak eddigi munkáinak?

Nem tudom, így van-e, de ha igaz, hogy én vagyok a legnagyobb hatású élő etikus, akkor ezt leginkább az állatokkal kapcsolatos munkám hatása indokolja, különösen az *Animal Liberation* című könyvem, amely elindította a modern állatvédő mozgalmat. Itt mondható el egyértelműen, hogy sokakra voltam hatással. Sokan olvasták a könyvet, közülük többen olyan szervezeteket hoztak létre, amelyek jelentős változást értek el abban, hogy ma milyen törvényeink vannak és hogy miképpen gondolkodunk az állatokról. Itt elsősorban azokra a módosításokra gondolok, amelyeket az Európai Unió vezetett be az állattartással kapcsolatban, például a villanypásztorok használatának megtiltása a borjútállókban. Nemrégiben ezeket a kocák tenyésztésénél is betiltották. Feltételezem, hogy ezek a változások az én könyvemből is eredeztethetők. Persze, sok minden másnak is kellett még történnie, sok más ember erőfeszítése is áll még emögött, de hiszem, hogy az eredménynek része az én munkám is. Az éhséggel és a szegénységgel kapcsolatban is sokakra hatottam, de nehéz lenne pontosan megmondani, hogy milyen eredménnyel. Manapság sajnos igen ritka, hogy a filozófusok kézzelfogható hatással lennének a világra. Azt hiszem, hogy provokatív nézeteim a halál és élet kérdéseiről nem váltak széles körben elfogadottá, de hatással vannak gondolkodásunkra, és arra serkentik az embereket, hogy elgondolkodjanak ezeken a kérdéseken.

Az Ön munkásságának egyik legvitatottabb pontja a „személyről” adott definíciója. Egyrészt azt mondja, hogy vannak olyan emberek, akik nem „személyek”, míg némely állat igen. A magamfajta jogászként felmerül a kérdés, hogyan lehet az Ön etikai „személy” fogalmát jogi fogalommal konvertálni.

A „személy” kritériumai adottak, így ugyanaz vonatkozik minden élőlényre. A személy képes arra, hogy felfogja saját létezését az időben, a személy-

nek van ön-tudata, valamint önmagára vonatkozó múlt- és jövő-tudata. Bevallom, számomra nem a definíció a fő kérdés, hisz a személyt tulajdonképpen bárhogyan meg lehet határozni, nézeteimet e koncepció nélkül is el tudom magyarázni. A vita tárgya az, hogy én meghatározom a fogalmat, de úgy, hogy mindenekelőtt morális súlyt helyezek rá, így az lesz a kérdés, hogy vajon azoknak az élőlényeknek, akikre én a „személy” fogalmát használom, komolyabb élethez való jogaik vannak-e, mint más élőlényeknek. Ez engem etikai szempontból érdekel, Ön pedig azt kérdezi, hogy mit tegyen itt a jog. Ha az emberek elfogadnák a nézeteimet, akarnám-e, hogy a jog átvegye az általam megalkotott „személy” fogalmát? A fogalom jelenlegi jogi meghatározása szerint ez nem működhet, mert a jogban – ahogy én értem – valaki vagy személy, vagy pedig dolog, a tulajdon tárgya, én viszont nem ezekben a terminusokban gondolkodom. Biztosan vannak olyanok, akiknek nincs meg az az „ön-tudatuk”, ami az én definícióm szerint a személy kritériuma, de nem gondolom, hogy ettől jogilag dolognak vagy tulajdonnak kellene őket tekinteni. Ilyen esetekre szerintem jó megoldás lehet az a jogi státusz, amit az Európai Unió Római szerződésének kiegészítése „érző lénynek” („sentient being”) nevez, amelynek jólétét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Belátható, hogy – csakúgy, mint az én etikai munkámban – nem a két-, hanem a hárompólusú gondolkodás lehet a megoldás. Örölnék neki, ha a jog is elmozdulna ebbe a irányba. Ebben az esetben a jog három különböző kategóriával dolgozna, mindhárom más-más jogokkal illetve: a tárgy vagy tulajdon, az „érző lény” és harmadikként a személy fogalmával.

Az újszülöttek Ön szerint nem személyek. Mi akkor az akadálya megölésüknek, akár úgy is, ha minden fogvatékoság nélkül, egészségesen jönnek a világra?

Valóban nem gondolom, hogy a csecsemők személynek tekinthetők, így nem hiszem, hogy ugyanolyan súlyos dolog lenne megölni egy újszülöttet, mint egy felnőtt embert, aki élni akar. Mindemellett a

csecsemőgyilkosságért kiszabható büntetést csak kivételes esetekben változtatnám meg, mert egy gyilkos valójában a szülőket károsítja meg, ami nagyon komoly bűn és büntetését semmiképp sem volna szabad enyhíteni. A helyzet az, hogy a szülők azért hoznak a világra egy gyermeket, hogy azt szeretetben felneveljék, és ha valaki az ő beleegyezésük nélkül megöli azt a gyermeket, akkor a szülőket jelentős kár éri. Ennek a kérdésnek a jogi vonatkozásáról ennyit tudok mondani.

Meg tudná határozni azokat a súlyos betegségeket, amelyek esetében Ön szerint indokolt lehet egy újszülött megölése? Hol a határ a súlyos és a kevésbé súlyos betegség között? Ki és hogyan határozhatja meg ezt?

Erre a kérdésre nincs univerzális megoldás, hisz a válasz alapvetően függ az adott társadalomtól. Véleményem szerint a legfontosabb követelmény az, hogy a szülők – miután maximálisan tájékozódtak az újszülött állapotáról és annak lehetséges kimeneteléről – dönthessenek úgy, hogy nem akarják felnevelni a gyermeküket. A második követelmény pedig az, hogy bebizonyosodjon, más sem akarja örökbe fogadni ezt a gyermeket. Az például nem elég egy újszülött Down-kóros halálba segítéséhez, ha a szülők úgy gondolják, hogy ők nem tudnak vagy nem akarnak egy ilyen gyereket felnevelni. De ha volna például egy másik pár, amelyik úgy gondolja, hogy egy Down-kóros gyermek is élhet teljesen boldog életet és vállalná ennek a gyermeknek a felnevelését, akkor erre meg kell adni a lehetőséget. Abban az esetben viszont, ha senki sem vállalná az ilyen betegséggel születő gyermekek felnevelését és a társadalom nem biztosítana nevelésükre forrásokat, olyan körülmények között tartaná őket, hogy elkeserítő élet várna rájuk, akkor már védhetőbb azt mondani, hogy ha senki sem törődik az ilyen beteg gyerekekkel, akkor méltányos lehet megölni őket. Tehát a válasz jelentősen függ a körülményektől, a szülők és a társadalom hozzáállásától, és így nem is lehet előre meghatározni, hogy mely betegségek elég súlyosak a halálhoz és melyek nem.

Mi a véleménye arról a tavaly szeptemberi brit esetről, ahol egy szíami ikerpár egyik tagja csak úgy tudott volna életben maradni, ha ikertestvérétől nem választják el, ami később mindkettejük halálát okozta volna. A bíróság döntése – hogy az életképes testvér megmentése érdekében végre kell hajtani a szétválasztást – az életképtelen testvér halálát jelentette. Ön milyen megoldást tartana etikusnak egy ilyen helyzetben?

A mint azt már az újszülöttekkel kapcsolatban kifejtettem, szerintem a szülői akarat a legfontosabb. Ebben az esetben a szülők – vallási okok miatt

– a szétválasztás ellen voltak, és én is az ő akaratukat követtem volna.

A bíróság döntése nyomán viszont legalább az egyik újszülöttet meg lehetett menteni.

Igen, de én – ahogy már korábban kifejtettem – nem hiszem, hogy ezeknek a csecsemőknek lenne élethez való joguk. Nem látok semmiféle kényszerítő körülményt arra, hogy a szülők egyértelműen kifejezett akaratát bárki megváltoztassa. A következő kérdés persze az, hogy mi lett volna a következménye annak, ha a szülők akarata szerint dönt a bíróság. Nem hiszem, hogy az Egyesült Királyságnak vagy bármely más államnak kötelessége lenne forrásokat biztosítani egy olyan helyzet fenntartására, ahol a szülők nem teszik meg azt a lépést, amely az élet megővésére leginkább módot adna. Ebből következően én a szülők akarata szerint nem választottam volna szét a szíami ikreket, de nem is finanszíroztam volna életük fenntartását, hanem hagytam volna, hogy békében meghaljanak.

Ilyen esetben milyen indoklás várható el a szülőktől? A hitre, Isten akaratára való hivatkozás helyénvalónak tűnik, de mi van akkor, ha a szülők nem vallásosak, és azt mondják, hogy – mivel túl bonyolult az ikrek szétválasztása – hagyni kell őket meghalni abban a reményben, hogy a következő gyermek egészséges lesz.

Szerintem ez az érvelés is legitim. Én persze nem láttam az orvosi jelentéseket, de – az alapján, amit tudok az ügyről – én is pontosan így döntöttem volna, mert egyrészt nagyon komplikált operációról volt szó, másrészt egyáltalán nem biztos, hogy az életben maradó gyermeknek rendes élete volna, ezért hagynám mindkettőjüket meghalni, és hagynám, hogy a szülők újra próbálkozzanak.

Tudomásom szerint az orvosi vélemény úgy szólt, hogy az életben maradó csecsemő teljes életet tud majd élni.

Normális életnek lehet azt nevezni, ha valaki olyan alsótesttel él, amelyet sebészek kreáltak, hisz ennek a kislánynak nem volt sem valódi végbélnyílása, sem vaginája? Nagyon szeretném, ha tényleg jó lenne az élete, de tartok tőle, hogy túl nagy a kockázat. Szóval, úgy találom, hogy ez az élet rendkívül rossz körülmények között kezdődött, és megeshet, hogy csak igen intenzív orvosi segítséggel működhet, de...

Ha jól értem, annak a ténynek, hogy az élet elkezdődött, nem tulajdonít jelentőséget.

Erőről van szó. Tegyük fel, a terhesség korai szakaszában észreveszik az ikrek baját – azt gondolom, hogy ez így lett volna, ha ez a pár Angliában, nem pedig Máltán él –, és akkor az orvosok terhesség-megszakítást javasoltak volna, amit majdnem minden szülő elfogadott volna. Nem látok különbséget aközött, hogy a terhesség harmadik, negyedik havában, vagy a születéskor dől el a gyermekek sorsa. A konkrét eset sajátossága az, hogy lehetséges: ezek a vallásos szülők az abortuszt is hitük ellen valónak tartják.

Érdekelne a véleménye a magyar Alkotmánybíróság halálbüntetéssel kapcsolatos határozatáról, amelyben az emberi élethez és méltósághoz való jog egysége volt a döntés alapja. Az Ön felfogása szerint is elválaszthatatlan ez a két jog egymástól?

Ahogy már jeleztem, gondom van azzal a nézettel, amely szerint létezik egy minden emberre érvényes emberi méltóság, mert ez a felfogás nem veszi számításba az ember helyzetét, állapotát. Az ön-tudat megléte vagy hiánya itt fel sem merül, nem számít, hogy az illető valaha egyáltalán birtokában volt-e vagy lehet-e ön-tudatnak.

Tehát Ön szerint nincs minden embernek joga az emberi méltósághoz. És az élethez való jog vonatkozik-e minden emberre? Nem jár ez a kettő szükségképpen együtt?

Bevallom, ezen így még nem gondolkodtam, de az a véleményem, hogy az egyéni adottságok figyelembevételével nélkül nem kellene emberi méltósággal felruházni minden embert, csak azért, mert az adott fajhoz tartozik, míg ugyanezt – az egyed adottságainak figyelembevételével nélkül – csupán azon az alapon megtagadni másoktól, hogy nem tartoznak ehhez a fajhoz. Szerintem ez a probléma lényege. Egy egyszerűen megérthető példát mondanék arra, amikor szerintem abszurd volna emberi méltóságról beszélni: egy agykéreg nélküli újszülött esetében tudjuk, hogy tudat nélkül fog létezni egész életén át, így azt hiszem, nem állíthatjuk, hogy olyan emberrel van dolgunk, akinek van emberi méltósága, így azt sem gondolom, hogy volna élethez való joga. Ennek a csecsemőnek még tudata sincs, és nem is lesz. Ebben az esetben azt mondanám, hogy ha nincs emberi méltóság, nincs élethez való jog sem.

És mit gondol a magzat jogáról abortusz esetében?

Azt hiszem, az abortusz esetében is közvetlen kapcsolat van a kettő között. Nem volna szabad, hogy a magzat fájdalmat érezzen, ezért törvénynek kellene szabályoznia azt, hogy ha ez a veszély fenn-

áll, akkor milyen módon lehet megszakítani a terhességet. Itt nem az emberi méltóságról van szó, mert nem gondolom, hogy a magzatnak lenne emberi méltósága vagy élethez való joga.

Hogyan oldaná meg az eutanázia kérdését az élethez és az emberi méltósághoz való jog egységének ekve alapján?

Ebben az esetben egészen máshol keresendő a válasz. Ha van valami értelme az emberi méltóság fogalmának, akkor az épp abban áll, hogy az ember önálló személyként képes dönteni a sorsáról. A méltóság közvetlenül kapcsolódik ahhoz, hogy az ember úgy élje az életét, ahogy ő akarja. Így azt gondolom, hogy ha valaki egy olyan meggondolt, felelős döntést hoz, hogy gyógyíthatatlan betegsége miatt nem akar tovább élni, akkor – épp emberi méltóságát figyelembe véve – meg kell engedni azt, hogy dönthessen haláláról és azt is, hogy valaki – aki önszántából hajlandó erre – a halálba segítse. Szerintem az emberi méltóság sérülne akkor, ha – miután biztosak vagyunk abban, hogy az illető önszántából jutott erre az elhatározásra – nem engednénk megvalósulni akaratát.

És mi az etikus magatartás akkor, amikor egy terminális állapotban lévő gyógyíthatatlan beteg nem rendelkezik haláláról („living will”), és nincs módja akaratára kifejezésére, így másoknak kell kitalálni, hogy mi szolgálja az érdekét?

Ez sokkal nehezebb eset. El tudom képzelni, hogy valaki jogi szempontból nézve azt mondja: „Tiszteletben tartom azokat az eseteket, amikor a szándék világos, de ha nem az, akkor nem hatalmazhatok fel senkit az eutanázia végrehajtására.” Ugyan nem értek ezzel egyet, de azt hiszem, egyértelmű, hogy itt másról van szó. Szerintem, abban az esetben, ha nincs semmiféle utalás arra, hogy mit szeretne, mit szeretett volna a beteg, akkor bele kell élnünk magunkat a helyzetébe és el kell döntenünk, hogy jó-e neki így élni, akarná-e ezt az életet. Ez nagyon nehéz helyzet. Ha nem ismerjük az illető akaratát, akkor mindenképp meg kell próbálni találni valakit, aki elég jól ismeri a beteget és képes elfogulatlan döntést hozni. Az ilyen rendkívül nehéz döntéseket úgy lehetne megelőzni, ha minél több ember előre rendelkezne arról, hogy súlyos betegségek esetén mi legyen a sorsa. Mindemellett azt gondolom, hogy vannak olyan esetek, amikor elég egyértelmű, hogy az életet nem érdemes fenntartani. Én ilyen esetekben is elfogadom az eutanáziát.

Ön szerint mi tekinthető az élet végének? Van-e különbség az ön nézete és aközött, amely azt vallja, hogy a felsőagy leállásakor áll be a halál?

A kik ezt vallják, azok etikai álláspontot próbálnak kialakítani, amivel én is egyetértek. A baj az, hogy közben szépíteni próbálják a helyzetet és ezzel zavart okoznak. Én nem gondolom, hogy a felsőagy leállását a halál beálltának kellene tekinteni. Szerintem ettől a pillanattól fogva egyszerűen nem érdemes az embereket életben tartani. Nem hinném, hogy a beteg életével kapcsolatban az én filozófiám nagyon más magatartást vonna maga után, mint a másik nézet, de vallo, hogy egészségesebb tisztán gondolkodni ezekről az ügyekről.

Utilitaristaként nem gondolja-e, hogy igazuk van azoknak, akik szerint a jövőre vonatkozó érdek meghatározó jelentőséggel bír az eutanáziával kapcsolatos döntéseknél?

Amennyiben nem saját elhatározásból végrehajtott eutanáziáról van szó, akkor valószínűleg olyan döntést próbálunk hozni, amelyet egy jövőbeli érdek vezérel. Az önkéntes eutanázia esetében viszont tényleg az érintett személy döntéséről van szó. Megeshet, hogy valaki olyan döntést hoz, amely nem teljesen szolgálja az érdekeit. Van olyan ember, aki még akkor is ragaszkodik az életéhez, amikor egy külső szemlélő már úgy gondolja, hogy ez már nem szolgálja az ő érdekét, míg mások a halált választják olyan esetekben is, amikor kívülről úgy tűnhet, hogy érdemes lenne tovább élniük. Én mindenesetre az érintettekre bízom a döntést, hiszen feltételezem, ők tudják leginkább, hogy mi jó nekik.

Elégedett-e ön a több mint húszéves gyakorlatot legalizáló hollandiai eutanázia törvénnyel? Ez lenne az optimális megoldás?

Úgy tűnik, hogy eddig ez a holland törvény a lehető legjobb megoldás. A kérdés az, hogy olyan országokban is be lehetne-e vezetni egy ilyen törvényt, ahol az orvosnak nincs közvetlen, rendszeres kapcsolata a beteggel. Maguk a hollandok is megjegyezték, Amerikában nem jellemző az, hogy rendszeresen találkozzon ugyanazzal az orvossal a beteg, így azt hiszem, a holland módszert itt sokkal nehezebb lenne alkalmazni. Viszont ideális megoldás lehet ez azokban az országokban, ahol létezik – például háziorvosi rendszerben – hosszú távú orvos–beteg kapcsolat.

Ezek szerint ez a jog egy meghatározott orvos–beteg kapcsolathoz kötődik? Csak ott van joga az embereknek az eutanáziára, ahol folyamatos orvos–beteg kapcsolatra épülő rendszer működik?

Azt hiszem, az a probléma, hogy valahogyan meg kell bizonyosodni arról, hogy a rendszer jól működtethető. Végül is, ha használnám egyáltalán a „jogok” fogalmát, akkor a válaszom az lenne, hogy minden értelmes felnőtt embernek joga van eldönteni, mikor akar meghalni. A kérdés az, mindezt úgy hajtják-e végre, hogy az emberek igenis megfelelő módon hozzák meg az ilyen döntéseket és a rendszerrel senki nem él vissza. Úgy tűnik, Hollandiában bevált a rendszer. Lehet, hogy máshol is működhet, de ugyanúgy elképzelhető, hogy vannak országok, ahol nem lenne annyira sikeres. Azt nem mondanám, hogy az Egyesült Államokban nem támogatnék egy ilyen rendszert, de először kis méretben mindenképp tesztelni kellene.

Lehet egyáltalán ezen jogok egyetemességéről beszélni?

Azt hiszem, egyetértünk abban, hogy ha vannak egyetemes emberi jogok, akkor minden embernek joga van ahhoz is, hogy eldöntse, folytatódjon-e az élete. De ha a holland rendszert változtatás nélkül átültetnék az USA-ban, akkor lehet, hogy nem ugyanaz lenne az eredmény, mint Hollandiában. Lehet, hogy itt nem mindig tartanak tiszteletben az emberek akaratát – például azért, mert szegény, fekete vagy iskolázatlan az illető, esetleg olyan doktor kezeli, aki költségkímélés miatt – például a társadalombiztosítás nyomásának hatására – megpróbálja megspórolni a további gyógyítás költségeit. Ezek a megvalósíthatósági kérdések számomra komoly aggályok. Ezért gondolom, hogy kis méretek között kellene kipróbálni a rendszert – ahogy Oregonban az öngyilkosságban való közreműködés kapcsán tették –, hogy kiderüljön, működőképes-e, illetve mit kell változtatni annak érdekében, hogy az önálló döntési jog tiszteletben legyen tartva.

Természetesen az egyes országoknak bizonyos mérlegelési jogot kell biztosítani a jogok érvényre juttatásában, de ez nem mehet el odáig, hogy a nemzetek közössége lemond valóban egyetemes jogok nemzetközi kikényszeríthetőségéről.

Egyetértünk, és én azt gondolom, hogy az ilyen dokumentumok megfogalmazásában nagyon óvatosnak kell lenni, hogy biztos legyen, az adott jog valóban egyetemes jog, mint például a szólásszabadság joga. Ilyennek kell lennie az orvosi kezelésünkre vagy az életünk megszakítására vonatkozó döntések jogának is. Ezt így kellene meghatározni és nem konkrét jogi megoldások egyetemessé tételével, mert azok hatása rendszerspecifikus.

Ön szerint van-e esély arra, hogy a közeljövőben változik az eutanáziával kapcsolatos jogi szabályozás?

Szerintem lesz változás és sokan fogják követni a Holland példát. Belgiumban például – ahol a lakosság fele beszéli a szomszédos ország nyelvét és figyeli, hogy mi történik ott – érezhetően több az ezzel kapcsolatos felvetés, és szerintem várható törvénymódosítás. Nem hinném, hogy az én nézeteim hatással voltak arra, ami Hollandiában történik, az egy más folyamat. Az orvosi technológia gyors fejlődése is oka annak, hogy ilyen égetővé vált ez a kérdés. Ahogy az orvosok egyre többet tudnak tenni azért, hogy valakit életben tartsanak, a betegeknek egyre nagyobbak az igényeik, de nem vagyok biztos benne, hogy ez így jó. Elindult egy társadalmi folyamat, amely szerintem nem az én filozófiám következménye. Persze, a folyamat nem buktatók nélküli, például Ausztrália északi területén elfogadtak egy törvényt, amit aztán a szövetségi parlament hatálytalanított, és a vita folytatódik.

Térjünk vissza a „személy” meghatározásához. Milyen kritériumok alapján tekinthető egy állat „személynek”?

Az erre vonatkozó kutatás hiányos, és én nem vagyok szakembere ennek a kérdésnek, de tudom, több megfigyelés alátámasztja, hogy vannak ilyen állatok, és a sokat vizsgált emberszabású majmokkal kapcsolatban már bebizonyosodott, megfelelnek a „személy” fenti kritériumainak. Úgy tudom, a tudomány jelenlegi állása szerint ugyanez elmondható az elefántokról is, míg például a delfineket és a bálnákat túl nehéz megfigyelni ahhoz, hogy biztosan igazolható legyen ez az állítás, és azt sem tudjuk, hogy mely más állatfajokat tekinthetünk még „személyeknek”.

Akkor viszont felvetődik a kérdés, nevelhetünk-e egyáltalán állatokat azzal a céllal, hogy azután megöljük és elfogyasszuk őket.

Azt gondolom, hogy nem mindegy, milyen állatról van szó. Egy ön-tudat nélküli élőlény esetén lehet azzal érvelni, hogy az embernek létfontosságú érdeke fűződik az állat megöléséhez. Akkor tudok egyetérteni ezzel az érveléssel, ha olyan élőlényekről van szó, amelyek nem személyek. Ha egy baromfinak természetközeli, jó élete van és fájdalommentesen ölik le, és ez az egyetlen megoldás arra, hogy az állatok továbbra is ugyanilyen életet éljenek, akkor ez a magatartás védhető. Ez azt is jelenti, hogy ha étkezés céljából nem lehet állatot ölni, akkor nincs értelme tenyészteni őket. Viszont ha egy olyan állatról van szó, amelynek van idő-tudata és van preferenciája a jövővel kapcsolatban, akkor szerintem ez az érvelés már nem működik.

Az Ön etikai felfogásával kapcsolatos viták másik tárgyát azok a javaslatok jelentik, amelyek a szegénység megszüntetését célozzák a világon. Ön lényegében az egyének lelkiismeretére apellál, mondván, hogy azok, akik a nem feltétlenül szükséges, luxus jellegű kiadásait nem juttatják el a nélkülözőknek, nem élnek etikusán. Nem gondolja, hogy ezzel igazságtalanul nagy terhet rak az egyénre, miközben kormányok összehasonlíthatatlanul nagyobb összegeket költenek nem feltétlenül szükséges dolgokra, például fegyverkezésre, és a nemzetközi közösségről sem mondható el, hogy mindent elkövet a világ szegénységének felszámolása érdekében? Vagyis mi lenne az államoktól elvárható etikus magatartás?

Szó nincs arról, hogy nem szeretném, ha a nemzetközi közösség vagy az államok többet tennének ezen a területen. Igenis van mit tenni, és azt gondolom, szegény, hogy egy olyan gazdag ország, mint az Amerikai Egyesült Államok, GDP-jének csak egy ezrelékét fordítja segélyekre. Mindemellett azt hiszem, hogy az egyéneknek is komoly felelőssége van és igenis jelentős hatása lehet annak, ha fontos ügyeket képviselő szervezeteket anyagilag támogatnak. Persze, lehet és kell is leveleket írni parlamenti képviselőknek, hogy tudják, az a véleményünk, szegény, hogy az ország nem ad több segílyt, de tartok tőle, hogy az ilyen leveleknek nem túl nagy a hatása. Azért persze érdemes kipróbálni, milyen hatást lehet így elérni, de ha egy legitim szervezetnek ad valaki adományt, akkor biztos lehet abban, hogy lesz hatása a támogatásának; lehet, hogy csak néhány család életét fogja segíteni, de az is fontos lehet. Fontos kérdés számomra, hogy mit tud tenni az egyén, illetve mit kellene az embereknek tenniük olyan helyzetekben, amelyekben viszonylag tehetetlenek vagyunk országunkkal vagy a nemzetközi közösséggel szemben. Az biztos, hogy kisebb számú ember életére az egyéni támogatás is jelentős hatással lehet.

Több írásában utal arra, hogy az egyénnek nem kellene alapszükségein túl költekeznie és az így megmaradó forrásokat jótékony célokra kellene fordítanunk. Azt is mondta egy könyvesboltban szervezett író-okvasó találkozó során, hogy például a könyvekre fordított pénzt is megspórolhatjuk, ha inkább könyvtárból kölcsönzünk.

Igen, persze én is vásárolok könyveket, mert szeretem, ha körülvesznek. Azért érdemes belegondolni, hogy egy könyvet kikölcsönözhetünk a könyvtárból is, és az árán – ami akár 40–50 dollár vagy még több is lehet – akár életet menthetünk, ha egy diarrhéus gyerek kezelésére adjuk. Több olyan példát

nyújtok írásaimban, amelyek illusztrálják, hogy mennyire szerencsések vagyunk mi és mennyire nem élet-halál kérdés az számunkra, hogy mire megnyit költünk, míg sokak számára az lehet. Ezek a példák azt mutatják, hogy mi mindent tehet az egyén, mekkora hatást lehet elérni még kevés pénzzel is. Nehéz a könyvvásárlás mellett érvelni, ha a másik oldalon az áll, hogy egy könyv árán életmentő orvosságot vehetünk egy gyereknek.

Az etikus állammal kapcsolatos másik kérdés azoknak az embereknek a megbüntetése, akik másoknak sohasem okoztak kárt, csak saját maguknak, mint például a drogfogyasztók. Hogyan vélekedik a zéró-tolerancia elvét megvalósító amerikai „drogháborúról”, amit oly szemléletesen ír le Steven Soderbergh Oscar-díjra jelölt filmje, a Traffic, és amelynek eredményeként – ahogy azt Douglas N. Husak e számban közölt tanulmányából is tudhatjuk – a börtönök tele vannak másokra ártalmatlan drogfogyasztókkal?

Aminap olvastam valamelyik lapban egy olyan emberről, aki tizenegy évet töltött börtönben azért, mert néhány gramm kokaint találtak nála. Szerintem ez teljes örültség. Nem tisztáztam még magamban minden, kábítószerrel kapcsolatos kérdést, de úgy látom, hogy a „drogháború” inkább árt, mint használ. Nemcsak a zéró-tolerancia kérdéses – ami embertelen börtönbüntetéssel jár –, hanem az is, hogy mit lehet elérni a drogok tiltásával, legalábbis a drogfogyasztóknál. Az világos, hogy miért kell betiltani olyan mérgeket, amelyekkel akár emberek ezrei ölhetők meg, de kétlem, hogy a marihuána, a kokain vagy heroin betiltásának bármiféle pozitív eredménye lehetne. Én például a marihuánát nem tartom nagyon ártalmas drognak. Használata okozhat zavart állapotot – magam is láttam ilyet –, ezért azt gondolom, hogy az emberek figyelmeztetése lenne a megoldás, úgy, ahogy a dohány esetében teszik, ami valóban nagyon ártalmas drog.

A tiltást azzal az érveléssel szokták legitimálni, hogy a drogfogyasztás olyan könnyű drogokkal kezdődik, mint a marihuána, és ezt a kemény drogok követik.

Nem tudom, mennyire igazolt ez a vélemény. Már vagy ötven éve használják ezt az érvelést, de nem hiszem, hogy készült olyan tisztességes kutatás, amely ezt alátámasztaná. Ha mégis igaz lenne ez az állítás, akkor azon kellene elgondolkodni, hogy mi a lejtő alja. Feltehetőleg a heroin. Sok ember használ heroint. Sok halált okoz ez a drog, részben azért, mert tiltott. Az esetek különbözők, hisz lehet a halál oka

túladagolás vagy AIDS, esetleg hepatitisz, ha ugyanazt a fertőzött tűt használják. Oka lehet a halálnak az is, hogy – tiltott dologról lévén szó – a drogfogyasztó kiszakad a társadalomból és egy illegális szubkultúra részévé válik, ahol tiltott szenvedélye fenntartásához rengeteg pénzt kell szereznie.

Az igazi kérdés az, mi történne, ha legalizálnák a kábítószer-fogyasztást.

Vannak olyan kisebb kísérletek – például Angliában, Hollandiában –, amelyek során a fogyasztók legalizáltan jutnak utánpótláshoz. Nekem úgy tűnik, hogy ennek a módszernek kevésbé rosszak a következményei, mint a teljes tiltásnak. Természetesen meg kell vizsgálni, hogy milyen hatása van ennek a drogfogyasztókra és a társadalom többi tagjára. Biztos vagyok benne, hogy a társadalomra gyakorolt hatás kevésbé rossz, mert ha a fogyasztóknak nincs szükségük pénzre ahhoz, hogy heroinhoz jussanak, csökkenni fog a bűnözés. Ez elég jelentős előny. Ha feltesszük, hogy több ember válna heroinfogyasztóvá – bár nem hiszem, hogy így lenne –, a probléma akkor is jóval kezelhetőbbé válna, és szerintem a kezelhetőség érdekében még ezt az árat is érdemes megfizetni. Lehet, hogy így több heroinfogyasztó lesz, de ez a szenvedély nem fogja mindenképp a halált és a bűnözést jelenteni.

Ennél a példánál maradva, Ön szerint az államnak van-e életvédelmi kötelezettsége azokkal a heroinfogyasztókkal szemben, akik esetleg nem törődnek azszal, hogy belehalhatnak szenvedélyükbe?

Először is, nem biztos, hogy helyes a premissza, hisz sok heroinfogyasztó halálának az oka az, ahogyan a heroint használja, és nem lehet tudni, hogy többen vagy kevesebben halnának-e meg, ha a heroin használata teljesen legális lenne. Én úgy hiszem, hogy kevesebben halnának meg, ha ez rendeződne. Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy van-e az államnak életvédelmi kötelezettsége, azt gondolom, az államnak attól kell védenie polgárait, hogy gondatlanság vagy tudatlanság miatt ne kockáztassák az életüket. Itt van például a biztonsági övek kérdése. Én annak az államnak a polgára vagyok, amely a világon először tette kötelezővé a biztonsági öv használatát. Ausztráliában azért támogattam ezt az ügyet, mert úgy gondolom, hogy akik nem használtak biztonsági övet, azok nem tudatosan döntöttek amellett, hogy a biztonsági öv nem viselésének szabadsága érdekében kockáztatják életüket, egészségüket. Egyszerűen sokaknak nem volt szokása a biztonsági öv viselése, mások apatikusak, meggondolatlanok vagy lusták voltak. Aztán később

sajnos közülük sokan megbánták, vagy a családjuk bánta, ha meghaltak egy balesetben. Azt gondolom, ez indokolt lépés volt az állam részéről. Az már egy más történet, amikor valaki tisztában van a veszéllyel és tudatosan hoz meg egy ilyen döntést. Ha például a heroin használatát legalizálnák, akkor mielőtt valaki számára elérhető lenne a drog, az illetőnek valamilyen vizsga során kellene bizonyítania, hogy tisztában van a heroin használatának következményeivel, hogy beszámítható elmeállapotban, kellően átgondolt döntést hoz. Azt gondolom, hogy innen kezdve megszűnik az állam életvédelmi kötelezettsége.

Mi van azokkal az esetekkel, amikor az egyéni jogok szembekerülnek az állam életvédelmi kötelezettségével? Ilyen az az eset, amikor a bukósíkok használatát vallási alapon utasítják el, holott a sisak az életük védelmét szolgálja.

Szerintem ebben az esetben is ugyanúgy kell eljárni, mint a heroinnál. Ezeknek az embereknek egy elbeszélgetés vagy vizsga során bizonyítaniuk kellene, hogy értik, mi a következménye annak, ha nem hordanak bukósíkokat. Ezen kívül olyan biztosítás megkötésére kellene őket kötelezni, amely fedezi az esetlegesen felmerülő költségeket. Ha ezeket megtették, akkor egy igazolvány tanúsítaná, hogy sisak nélkül vezethetnek motort, mert tisztában vannak a lehetséges következményekkel és a költségekkel is viselik.

Mit gondol az állam életvédelmi kötelezettségéről az abortusz esetén, ami mind a német, mind pedig a magyar Alkotmánybíróság fő érve az anya önrendelkezési jogának korlátozhatósága mellett?

Szerintem abortusz esetén szó nincs életvédelemről, hisz a magzat nem „személy”. A szülők tudják eldönteni – de leginkább a terhes nő –, hogy világra akarják-e hozni a magzatot.

Ez a döntés bármikor meghozható? Akár a kilencedik hónapban is?

Mindig vannak határesetek. A kilencedik hónapban azért én megpróbálnám rábeszélni a nőt, hogy tartsa meg gyermekét, hisz az örökbeadás lehetősége még mindig ott van számára, és ha egészséges gyermeket szül, akkor valószínű, hogy lesz, aki felnevelje az újszülöttet. Elég groteszk dolog a terhességet ennyire későn megszakítani, de én még ekkor sem erőltetném, hogy szüljön az, aki nem akar.

Milyen etikai kérdések foglalkoztatják még Önt az új millennium kezdetén?

Most leginkább az érdekel, hogy a globalizáció milyen újfajta etikai kérdéseket vet fel számunkra. Folytatom azt a munkát, amin évek óta dolgozom: a gazdagok felelősségéről a szegények iránt. Persze, ez is kapcsolódik a globális közösség témájához, hisz a kérdés fel sem merülne, ha például a Princetonban élő emberek nem tudnának arról, mi történik Szudánban és nem éreznék úgy, hogy tehetnek is valamit az ügy érdekében. Manapság a televízión keresztül azonnal megtudjuk, mi történik a világban, és ha kell, segélyeket küldhetünk a rászorulóknak. Érdekel még a globális felmelegedés kérdése is, ami egyértelműen nemzetközi megoldást követel, hisz amit a gazdag országokban élők tesznek, az kihat a világ más részeire, és ugyanúgy, amit Indiában tesznek, az befolyásolja az Egyesült Államok klímáját. Foglalkozom még a humanitárius beavatkozások problematikájával, hisz – ahogy utaltam rá – megoldandó kérdés az, hogy milyen alapon lehetséges népiirtás és más atrocitások esetén beavatkozni. Nagyon érdekel a világkereskedelem szabályozása, ami annyi érzellemmel van tele, nem is beszélve a WTO seattle-i ülése elleni tüntetésekről. Azt gondolom, hogy a világ irányításával kapcsolatban olyan kérdések merülnek fel, amelyeknek politikai és etikai komponenseik vannak, mint például a génkutatás és -tesztelés kérdése. Ha elég hosszú – akár százéves – távlatban gondolkodunk, akkor belátható, hogy ezek az ügyek egyértelmű befolyással lesznek az emberi faj jövőjére. Jelentős változást fog hozni például, ha hatással lehetünk arra, hogy genetikai adottságainkat megváltoztassuk, és fontos, hogy az emberek már most elkezdjenek gondolkodni azon, amit a technológia hamarosan lehetővé tesz.

Vannak-e jelei annak, hogy egy etikusabb élet irányába haladunk?

Hiszem, hogy van hosszú távú morális fejlődés, de tisztában vagyok azzal is, hogy – különösen a XX. század történelmére visszatekintve – nehéz ezt felismerni. Én a morális fejlődés jelének tekintem azt, hogy ezeket a szörnyűséges eseményeket – mint a holokauszt, a sztálinizmus, Kambodzsa, Ruanda, Bosznia – annyian elítélik és keresik a megoldást arra, hogy ilyen többé ne történhessen. Ehhez képest azokkal a kegyetlenségekkel, amelyek a középkorban történtek, nem járt együtt semmiféle bűnbánat vagy ítélkezés. De a Biblia is tele van öldökléssel. Azt hiszem, a világ ma – különböző okok miatt – a korábbi koroknál elkötelezettebb a morális elvek követése iránt. Igaz, a morális magatartást nagyon nehéz betartatni, de szerintem jó úton haladunk.

„A MORÁLIS ALKOTMÁNYÉRTTELMEZÉSNEK A SZÖVEGHEZ KÖTÖTTNEK KELL LENNIE”

KIS JÁNOS FILOZÓFUS, KUKORELLI ISTVÁN ALKOTMÁNYBÍRÓ,
MAJTÉNYI LÁSZLÓ ADATVÉDELMI BIZTOS, SÓLYOM LÁSZLÓ,
AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG VOLT ELNÖKE
ÉS TAKÁCS PÉTER JOGFILOZÓFUS BESZÉLGET

TAKÁCS PÉTER: Szeretettel köszöntök mindenkit Kis János *Alkotmányos demokrácia* című könyvének bemutatóján. Mindenekelőtt üdvözlöm a könyv szerzőjét, akit a meghívó filozófusként azonosít, de ha nekem kellene bemutatnom, filozófusként és alkotmányjogászként mutatnám be; már csak azért is, mivel a könyv nagyobb része komoly alkotmányjogi értekezés. Ugyancsak köszöntöm Sólyom Lászlót, az Alkotmánybíróság volt elnökét, Kukorelli István alkotmánybíró és Majtényi László adatvédelmi biztost. Fel szeretnék villantani három, a könyvben szereplő állítást, és arra kérném a beszélgetés résztvevőit, hogy ezeket járják körül, majd a szerző reagálna az elhangzottakra.

Az első, teoretikus kérdésem az lenne, hogy értelmezhető-e morális elvek koherens rendszereként az alkotmány. Ezután azt szeretném, hogy ennek az értelmezési elméletnek a magyar gyakorlatáról beszéljünk: a szerző szerint a kiterjesztő alapjogi értelmezés folyamata 1993 körül megakadt. Ezután egy „konszolidáció” keretében a morális értelmezés bizonyos fókig visszafogottabbá vált. Második kérdésem az lenne, hogy helyes-e ez a szakaszolás. Végül harmadik kérdésként arra lennék kíváncsi, hogy a második Alkotmánybíróság vajon újrakezdi-e – Sólyom László szavaival élve – az alkotmányosság hálójának szövögetését, vagy ott próbálja meg összekötni a régit, ahol az megszakadt.

KIS JÁNOS: Talán pár szót az első kérdésről. Könyvem három főbb állítást tesz az alkotmány morális olvasásáról. Az egyik úgy szól, hogy az esetek túlnyomó többségében az alkotmány nem alkalmazható érdemi értelmezés nélkül a vitatott esetre. Még annak az eldöntése is értelmezést kíván, hogy melyek azok az alkotmányos helyek, amelyek egy adott jogszabályra vonatkoznak. Ez különösen az olyan helyek alkalmazását teszi fogós feladattá, amelyek morális fogalmakkal – emberi méltóság, kegyetlen vagy megalázó bánásmód stb. – operálnak. Kétféleképpen gondolkodhatunk ezekről a rendelkezésekről. Az egyik lehetőség, hogy feltesszük: bár hasonlítanak a közbeszéd er-

kölcsi állításaihoz, mégis merőben jogi alkotások. Amikor például azt mondja az alkotmány, hogy a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet az élethez és a méltósághoz való jog, akkor ez úgy értendő, hogy a Magyar Köztársaságban a jogalkotó mindenkit felruházott az élethez és az emberi méltósághoz való joggal. A jogosultság a jogalkotó adománya; tartalmát az határozza meg, hogy milyen szabályokat alkotott az alkotmányozó, teljesen függetlenül attól, hogy mindennapi erkölcsi felfogásunkban mit jelent az élethez vagy a méltósághoz való jog. A másik lehetőséget így foglalnám össze: az alkotmány nem azt mondja, hogy a jogalkotó ilyenfajta jogokkal ruházta fel a jog hatálya alatt álló személyeket, hanem azt mondja, hogy az embereknek ilyenfajta jogaik vannak, s ezt a tényt alkotmányozó *elismeri*, beemeli a jogrendbe.

A Magyar Köztársaság alkotmánya az utóbbi értelmezés mellett kötelezi el magát. Azt mondja a 8. § (1) bekezdésében, hogy a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogait, s hogy ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége. Elismeri az emberi jogokat, sérthetetlennek és elidegeníthetetlennek nevezi őket: senki, még az alkotmányozó sem gázolhat át rajtuk. A 8. § (2) bekezdése pedig arról beszél, hogy az alapvető jogok törvényi úton korlátozhatók ugyan, de lényeges tartalmukat törvény sem korlátozhatja. Van tehát valami, ami a jogalkotó számára érinthetetlen. Ez a kifejezésmód azt az értelmezést támasztja alá, amely szerint az alkotmány a jogot megelőző erkölcsi elveket emel be a köztársaság jogrendjébe. Ezért az értelmező számára nem egyszerűen az a kérdés, hogy maga a jogalkotó mit mondott és mit gondolt az emberi méltóságról, hanem mindenekelőtt az, hogy mit jelent az emberi méltóság. Ez az, amit morális értelmezésnek nevezek.

Második állításom úgy szól, hogy a morális értelmezésnek határai is vannak. Nem ugyanazt tesszük, amikor egy erkölcsfilozófiai értekezésben elmélkedünk arról, hogy hányféle használata van az emberi méltóság kifejezésnek, mint amikor alkotmányértelmezésbe vonunk be morális segédteteleket. A morális alkot-

mányértelmezésnek ki elégítenie a szöveghez kötöttség feltételét. Az alkotmány értelmezője bevonhat az olvasásba morális elveket, amelyek nincsenek ugyan megnevezve az alkotmányban, de érthetővé és koherensé teszik azt, ami az alkotmány szövegében tényleg benne foglaltatik. Nem hivatkozhat azonban olyan elvekre, amelyeknek a bevonását nem tudja alátámasztani az alkotmány szövegével; nem teheti meg, hogy felülbírálja az alkotmány szövegét, nem mondhatja, hogy ezek érvényes és helyes elvek, ezért úgy kell értelmezni az alkotmányt, mintha másképpen szövegezték volna, mint ahogyan megszövegezték.

A harmadik állítás azt rögzíti, hogy az alkotmány értelmezőjének bizonyos óvatossági rendszabályokkal kell a morális szövegolvasást korlátoznia. Az erkölcs köznap fogalmai nem „éles” fogalmak; nagyon sok az olyan alkalmazási eset, amikor nem értünk egyet abban, hogy egy bizonyos fogalom vonatkozik-e rájuk vagy sem. Például egyetértünk abban, hogy alapesetként az emberölés tilos, de nem biztos, hogy egyetértünk abban, hogy a korai terhesség megszakítása emberölés-e. Ezért a morális elvekkel dolgozó alkotmánybíró jól teszi, ha óatosan jár el, s nem hoz vitatott elvekre hagyatkozva túlságosan messzire hordó döntéseket, hanem arra törekszik, hogy a lehető legtöbb kérdést nyitva hagyja későbbi viták és döntések számára. Ha egy adott kérdést két különböző elv segítségével azonos módon meg lehet válaszolni és az egyik elv kevésbé vitatott, mint a másik, akkor az előbbire célszerű hivatkozni. Ha az értelmezésbe bevonható elvek közül az egyiknek szűkebb körű következményei vannak, mint a másiknak, akkor arra célszerű hivatkozni.

SÓLYOM LÁSZLÓ: Először is azt szeretném mondani, örömmel tölt el, hogy végre valaki az Alkotmánybíróság ítélezését rendszeresen és tudományos igényrel feldolgozza. Kis János könyve felvázol egy politikai elméletet és azután ezt alkalmazza az Alkotmánybíróság ítélezésére. Véleményem szerint egyetlen bíróság sem felelhet meg teljes egészében valamely elméletnek. Különösen nem egy rendszerváltó alkotmánybíróság. Viszont nagyon izgalmas kérdés, miért és mennyiben tér el egy alkotmánybíróság az alkotmánybíráskodás elméleti modelljétől. A legfontosabb kritikai észrevételem az, hogy Kis János könyvéből hiányzik a történetiség.

Nem lehet ugyanis az első Alkotmánybíróság ítélezését anélkül értékelni, hogy ne vennénk tudomást róla: egy rendszerváltás közepette, azt aktívan alakítva működött. A rendszerváltás a jognak egészen új szemléletét követelte meg. 1989 előtt, a szocialista rendszerben, a jog a politika eszköze volt, az állampárt akaratát hajtotta végre. A jogállam viszont éppen attól jogállam, hogy a jogrendszer egészét, az

állam működését, s így a politikát is kérlelhetetlenül az alkotmány korlátai között tartja. Az új rendszer hitelességének próbaköve volt, hogy a *jog uralmát* állandóan demonstráljuk. A magyar „átmenetet” a demokratikus rendszerbe különösen jellemezte az a – az Alkotmánybíróság által képviselt – törekvés, hogy a forradalmi változások szigorúan az alkotmánynak megfelelően, az összes jogállami garancia betartásával menjenek végbe. Ezt neveztük „jogállami forradalomnak”. Ebbe a paradox fogalomba pedig az igazságosság és a pozitív jogi garanciák lehetséges ellentmondása bele van programozva. Az igazi kérdés tehát nem is az volt, hogy az emberi jogokat honnan eredeztetjük, hanem az, hogy az említett konfliktus esetén mi valójában a „legmagasabb jog”, amire az Alkotmánybíróság hivatkozhat. Abban nem volt vita, hogy a jog naponta változó betűtengere fölött ott áll az alkotmány, mint egy stabil és értéket is kifejező jogi normarend. Ám ha az alkotmány valamelyik alapelve szembekerül azzal, amit mindenki igazságosnak érez, át lehet-e törni a frissen bevezetett alkotmányi garanciákat? Az igazságtételnek az összes rendszerváltó országban az volt a dilemmája, lehet-e visszaható hatállyal büntetőtörvényeket hozni, noha ezt az alkotmány kifejezetten tiltja. Ez pedig nem valamely alkotmányos szabály morális olvasatának kérdése, hanem azt megelőző döntés. Köztudott, hogy a magyar Alkotmánybíróság nem engedte meg, hogy a törvényhozó a „rendkívüli történelmi körülményekre” hivatkozva kivételt tegyen az alapvető garanciák alól.

Az alkotmányhoz való feltétlen – és demonstratív, mondhatnám, szimbolikus – ragaszkodással állt összhangban az is, hogy lehetőleg kerüljük az alkotmány értékrendjére való hivatkozást. Ez is furcsa ellentmondásnak tűnhet, hiszen az Alkotmánybíróság igenis törekedett az alkotmány morális értelmezésére. Az értékrend emlegetésének lehet technikai oka is. Ahol rossz az alkotmány, mint ahogy a lengyeleknek sokáig csak a „kisalkotmány” létezett, pozitív szabályok híján kénytelenek voltak állandóan az alkotmány értékrendjére hivatkozni. Bármilyen hézagos is volt azonban a magyar alkotmány, ilyen kényszer nem állt fenn. Lehetséges volt az alkotmányos jogokban és elvekben meglévő morális tartalom kifejtése úgy is, hogy mindig az adott alapjog értelmezése keretén belül maradtunk. (Igaz, itt nem is fékeztük magunkat.) Ez a módszer erősítette azt, ami kifelé „alkotmány-pozitivizmusnak”, az alkotmány betűjéhez való ragaszkodásnak látszott, s tökéletesen megfelelt annak, hogy a jogállamiság legfőbb tartalmává a jogbiztonságot tettük meg. Ismétlem azonban, az egyes alapjogok értékalapú értelmezésében nagyon messzire mentünk.

Visszatérve az elmélet és a praxis kérdéséhez, egy bíróság nem úgy működik, hogy a legfőbb gondja az lenne, megfelel-e egy elméletnek, hanem az előtte lévő ügyet akarja megoldani. Persze a határozatnak elméletileg is igazolhatónak kell lennie. Ennek elérése viszont nem is olyan egyszerű. A bíróság nem egy emberből, hanem tizenegy, vagy a jótekonny politikának köszönhetően nyolc vagy kilenc emberből áll, és ezek a legkülönbözőbb felkészültségű, olvasottságú, motivációjú emberek. Egy egykori bíró például egészen más-hogyan áll neki egy ügynek: azt mondja, hogy csak a legszükségesebbekről kell beszélni. Aki korábban professzor volt, szeretné kifejtetni az összes kínálkozó elvi kérdést. Különböző erkölcsi, tudományos, sőt politikai felfogások nyilatkoznak meg. Mindezt egy egységes határozatban kell összhangba hozni, ami a korábbi ítéletek rendszerébe is illeszkedik. A testületi ítélezés kompromisszumos jellegét tehát figyelembe kell venni. Nyilván vannak rejtett utak, amikor például az ember kompromisszumot köt azért, hogy ne lője el a puskaporát, hogy legközelebb majd átmenjen valami. Egy bölcs bíró nem akarja állandóan keresztülvinni vagy keresztülerőltetni véleményét; tartogathatja erejét a fontos dolgokra. Ezt azért hozom fel, mert szó esett a korszakhatárokról. Túl egyszerű lenne azt képzelni, hogy az első években a bíróság elhatározta volna, ő most nekiáll és extenzív értelmezést folytat, utána aztán megijedt és visszafordult. 1993. után is – az utolsó években is – voltak olyan ítéletek, amelyek legalább olyan fontosak az én szememben, mint mondjuk a szólásszabadság nagy ítéletei. A nyírfa-ügyben például a védelem jogát határozottan kitérítette az Alkotmánybíróság, vagy a kamarákról szóló ügyekben a közttestületek legitimációjával kapcsolatban alapvető tételeket fogalmazott meg, érvényt szerzett a közvetlen demokráciának a népszavazás-ítéletekben stb. Még egy gondolatot hozzá szeretnék tenni a korszakhatárokról folyó vitához. Belülről nézve ezek a határok nem ott vannak, mint a nagyközönség azt gondolja. A szociális jogok esetében nem a Bokros-csomag egyes rendelkezéseit megsemmisítő határozatoknál változott az Alkotmánybíróság álláspontja. Az igazi kiegyezés a „liberális” és a „szociális” felfogás között 1993-ban történt, az önkormányzati lakásokkal kapcsolatos ítéletben, amikor kompromisszum született a relatív alkotmányjogi tulajdonfogalom és az abszolút védelmet nyújtó polgári jogi tulajdonfogalom között. A közjogi igényeket is védő alkotmányjogi tulajdon koncepcióját nem is lehetett volna nem alkalmazni a Bokros-ítéletekben.

MAJTÉNYI LÁSZLÓ: Véleményem szerint Kis János rendkívül méltányos bírálatot írt az első magyar Alkotmánybíróságról. Sólyom László dicséretére is

szól, hogy erről az Alkotmánybíróságról színvonalasan lehet írni. Ez az Alkotmánybíróság tényleg nagyon jelen volt a magyar jogi gondolkodásban, komoly intellektuális teljesítményt nyújtott, és ez a teljesítmény nemcsak intellektuális, nemcsak morális, hanem merem azt mondani, hogy komoly politikai teljesítmény is volt.

A vitavezető első megszólalásában kérte, hogy az ítélezési korszakokról mondjunk véleményt. Azt gondolom, hogy Kis Jánosnak igaza van, valóban van egy ilyen korszakhatár, s ezt a korszakhatárt nagyjából én is oda helyezném, ahol ezt Kis János megjelöli. A tanulmány azonban nem utal arra, hogy ez idő tájt megváltozott a politikai-közéleti klíma is. Ez alól az Alkotmánybíróság sem tudta kivonni magát, bizonyos liberális értékek mögött megszűnt a többség. Én mint az Alkotmánybíróság akkori, huszonöttagú tisztségviselője azt mondhatom, hogy Sólyom László mögül ment el a többség. Nem egy ügyben – közöttük fontos ítéletek esetében – Sólyom László a kisebbséghez tartozott. A morális értelmezés kérdéséről azt szeretném csak elmondani, hogy ha a második Alkotmánybíróság az elsőnél szorosabb alkotmányértelmezést alkalmaz, az olyan fejlődéshez vezetne, amit úgy lehet leírni: a láthatatlan alkotmánytól a láthatatlan alkotmánybíróságig.

KUKORELLI ISTVÁN: Egy olyan közjogi pozíciójú intézmény esetében, mint az Alkotmánybíróság, komolyan fel kell vetni azt a kérdést, hogy ki őrzi az öröket. Kis János próbálja őrizni az öröket, és ez egy nagyon komoly visszajelzés a mindenkor Alkotmánybíróság számára. Ami az értelmezési módszerekről szóló kérdést illeti, közjogászként nem tudom kizárni az alkotmány morális értelmezésének lehetőségét. Nem tudom kizárni, azokkal a korlátokkal, amelyekről egyébként Kis János is szólt. A fő kérdés az, hogy az erkölcsi alapú interpretációt az alaptörvény mely rendelkezéseire alkalmazzuk. A magyar alkotmány utolsó szakasza, amely szerint az alkotmány mindenkire nézve kötelező, aligha értelmezhető erkölcsi segédelvek mentén. De ilyen, erkölcsi tartalommal nem rendelkező norma az államszervezeti kérdéseket rendező legtöbb paragrafus, vagy ilyenek a jogalkotás alapjait szabályozó alkotmányhelyek is. Ezen túl szerintem csak pozitivistá módon kezelhetők a hatásköri kérdések. Fontos szempontnak tartom a történeti értelmezést, az alkotmányozó akaratának elemzését. Határozott álláspontom, hogy ebből a szempontból más az 1990-es és más a mai nézőpont az értelmezés során. Ma már hozzáférhetők a háromoldalú tárgyalások jegyzőkönyvei, tizenöt alkotmánymódosítás történt, az alkotmány-előkészítés dokumentációja elérhető. Ma már az Alkotmánybíróság

teljesíteni tudja azt az igényt, hogy tekintettel legyen az alkotmányozó akaratára. Erre az első bíróságnak nem volt lehetősége. Az Alkotmánybíróság a törvényhozó szuverén bírāja, nem pedig alkotmányozó hatalom. Ki kell deríteni ezért, hogy mi volt az alkotmányozó eredeti szándéka, és ezt az ítélezés során figyelembe kell venni.

Ami a korszakolást illeti, minden szakaszhúzás bizonyos önkényességi veszélyeket rejt magában. Hiányolom kissé a népszavazással kapcsolatos határozatok elemzését, minthogy ezekben nagyon határozottan megjelenik egy fordulat. A hivatalban levő testületről szóló kérdéshez annyit tennék hozzá, hogy nem érzékelek olyan hatalmas nagy árkokat itt a két alkotmánybíróság között. Kétségtelenül hiányoznak azok a normák, amelyek biztosítanák a folyamatosságot. Minden intézménynél nagyon lényeges a rotáció beépítése, a hatályos alkotmánybíróági törvény pedig lehetővé teszi, hogy egy év alatt kicserélődjön az egész testület. Nem tudom, mennyi idő kell, hogy összecsiszolódjék egy testület és egyáltalán viszonyulni tudjon a precedensekhez. Azért ezt ne feledjük el, amikor a két bíróság közötti kapcsolatot értékeljük.

S. L.: Visszatérnék az értelmezési módszer kérdéséhez, ahhoz a problémához, hogy mi a legmagasabb jog, azaz át lehet-e törni az alkotmány mennezetét és még följebb menni. Ez túl azon, hogy a természetjog jogfilozófiai kérdése, a rendszerváltás jogi megítélésének kulcsa is. Ebben két alapállás jellemezte az új demokráciák alkotmánybíróságait. A német és a cseh megoldás jogilag nem létezőnek tekintette a kommunista rendszer negyven évét. Ezért mintegy kikapcsolva az idő folyását, visszaállította a negyven évvel azelőtti tulajdonviszonyokat, s nem vette tekintetbe azt sem, hogy abban az időben bekövetkezett a bűncselekmények elévülése. A restauratív iskolával szemben a magyar Alkotmánybíróság előre tekintett. Alkotmányosnak tekintette a privatizáció és a kárpótlás szétválasztását, nem engedte újrakezdeni az elévülési idő folyását. Morálisan megoldhatatlan ez a vita. Helyesnek érzem, hogy alkotmánybíróként a jogbiztonságot tekintettem elsődlegesnek. Más kérdés, hogy sosem fogom tudni megnyugtatóan lezárni azt a lelkiismereti kérdést, hogy számos áldozat igazságos követelését nem teljesítettem. Az Alkotmánybíróság nem ment bele a természetjogi érvelésbe, de azért talált megoldást arra, hogy legalább a legsúlyosabb bűncselekményeket ma is üldözni lehessen, tudniillik az 1956-ban elkövetett tömeggyilkosságokat. A nemzetközi jog általánosan elismert elvei az alkotmány erejénél fogva ugyanis szintén érvényesítendőek Magyarországon is. Tudom, hogy nagyon kényes ez az indoklás,

sokan támadták is. Mindemellett azt kell mondanom, hogy az igazságtétel praktikus eredménye nem lett más Németországban sem, mint Magyarországon.

Majtényi László hivatkozott az első évek környezetére. Nem tudom megítélni, hogy ez mikor változott meg; az Alkotmánybíróság eléggé elszigetelte magát ahhoz, hogy külső hatásokra érzéketlen maradjon. Igaz, az első évek különösen kedveztek az Alkotmánybíróság gyors kibontakozásának. Magyarországon akkoriban a politikai szakadékokat is áthidalta az Európa-eufória. Az európai normáknak való megfelelés, az Európához tartozás valóban közös nemzeti ideológiája volt az átmenet éveinek. Az Alkotmánybíróság – semlegesége folytán is – képes volt arra, hogy a közös európai alkotmányosság normáit megjelenítse, sőt érvényesítse; másrészt a politika igyekezett úgy viselkedni az Alkotmánybírósággal szemben, ahogy az Európában szokásos. Az emberi jogi beszédmód nem volt idegen sem a kormánytól, sem az ellenzékétől. Az SZDSZ a szabadságjogok Amerikából származó liberális felfogását képviselte. Ugyanakkor Antall József meggyőződéses alkotmányos férfiú volt, aki szintén komolyan vette az alkotmányosságot – még ha időnként politikai kompromisszumot kellett is kötnie saját, populista tagságával. Pár év után a politikai támogatás lassanként elapadt, a politikai osztálynak elege lett az Alkotmánybíróságból. Elrepült a nehéz kő, és a képviselők lassanként rájöttek, hogy nem ezt akarták.

K. J.: Hadd térjek vissza oda, hogy Sólyom László hiányolja tanulmányomból a történetiséget. Én valóban nem történeti munkát írtam, de azért a történeti szempont nem hiányzik belőle teljesen. Például rámutattam arra, hogy a bíróság viszonya az alkotmány szövegéhez az időben változott. Kezdetben jól kitapintható volt az a nézet, hogy az 1989-es alkotmány hevenyészett munka, kapkodva hozták létre, és mindenféle politikai kompromisszumokat tükrözött. Vele szemben a bíróság rendszeres értelmező tevékenysége képviseli az alkotmányosságot, és azt akár a szövegtől itt-ott kritikailag el is távolodva érvényesítheti. Ezzel a felfogással 1992-ben szakított a bíróság, amikor szembetalálkozott az első igazságtételi törvénnyel. Az igazságtételi törvény betérjesztői azt mondták: az érdemi igazságosság előbbre való a jog formális uralmánál. Velük szemben fogalmazta meg a testület maradandó álláspontját, amely szerint semmilyen érdek nem törheti át a jogállamiság formai követelményeit. S ez aztán az alkotmányszöveghez való viszonyra is visszahatott.

M. L.: Módszertani kérdésekről beszélünk, és ezért én is le szeretném szögezni, hogy a kritikai szövegolvassás számomra is elfogadhatatlan. Ugyanakkor furcsa

élményem volt, amikor a szocializmus alatt egyszer eljutottam egy nyugati országba. Döbbenetes volt, hogy a norvég alkotmány, amely 1814-ből származik, milyen abszurdumok gyűjteménye. Norvégia egy nagyon szép alkotmányos állam, ahol ugyanakkor kritikai szövegértelmezéssel tartják hatályban az alkotmányt. A norvég alkotmány szerint például minden norvég állampolgárnak kötelessége, hogy az evangélikus-lutheránus hit igazságára nevelje az összes gyereket. Aki ezt nem teszi meg, megsérti a norvég alkotmányt. Egy alkotmányértelmezés során persze arra jutottak, hogy Norvégiában vallásszabadság van, mindenki olyan hitben tartja a gyermekét, amilyenben akarja. Ha a norvég alkotmányban a király helyére mindenütt sábot, a lutheránus hit helyére pedig muzulmán hitet helyettesítenénk be, egy tisztán vallási fundamentalizmusra épülő, totális iszlám államot leíró szöveget kapnánk. A kritikai értelmezésnek tehát lehet létjogosultsága, de ennek két feltétele van. Az egyik az, hogy ne legyen alkotmánybíróság, mert egy alkotmányvédő testület nem tudna mit kezdeni magával az értelmezési helyzettel. A másik feltétel, hogy rendkívül erős konszenzus legyen a kritikai olvasat mellett. Norvégiában nincs épelméjű ember, aki azt gondolná, hogy mindenki köteles lutheránusnak nevelni a gyermekét.

K. J.: Szeretnék ahhoz a kérdéshez hozzászólni, hogy hogyan viszonyuljunk az 1989-es alkotmányhoz. Szerintem abból célszerű kiindulni, hogy az 1989-es alkotmány legitim: senki komolyan nem vonta kétségbe azokat a mechanizmusokat, amelyek közreműködésével megszületett. De ezek a mechanizmusok valóban rendkívüliek voltak: a koncepció a kerekasztalnál és albizottságaiban született, a végső szövegezésben nagy szerepe volt az Igazságügyi Minisztériumnak, itt ott még a parlament is változtatott az eredményen. Nem volt adva egyetlen alkotmányozó testület, melyet az alkotmány forrásának tekinthetnénk, s így az alkotmányozó szándék azonosítására sincs lehetőség. Ezért azt gondolom, hogy az Alkotmánybíróság helyesen járt el, amikor nem volt hajlandó az alkotmányozó eredeti szándékát keresni, és ma is indokolt megmaradnia ennél. Így amikor az államfő és a miniszterelnök közötti hatásköri vitában döntött, nem mondhatta azt, hogy igen, úgy tűnik, mintha a köztársasági elnök ténylegesen főparancsnok lenne, de ez csak azért van így, mert eredetileg az MSZMP magának akarta ezt a pozíciót, és azt akarta, hogy a köztársasági elnök a fegyveres erők, a külügyek és a titkosszolgálatok fölött különleges rendelkezéssel bírjon. De amikor ezt helyeseltük, még nem mondjuk azt, hogy az alkotmány ne volna legitim vagy hogy keletkezésének körülményei foltot hagytak volna rajta.

Valamit még arról, hogyan értem, hogy 1993 után a nagy alapjogi határozatok folyama elapadt. Nem okvetlenül arra gondolok, hogy már nem születtek átfogó ítéletek. Ez véleményem szerint nem baj, ellenkezőleg: nem tartom előnynek, ha egy döntés nagyon sok mindent előre elrendez. A halálbüntetést eltörlő határozattal éppen az a bajom, hogy az indokolása túl sok mindent előlegez meg. Viszonylag szűk kérdéskört eldöntő határozat is nagy jelentőségű lehet; például Magyarországon jelenleg nincs alkotmányos állásfoglalás a rendőrség és az állampolgárok viszonyáról: mit engedhet meg magának a rendőr az állampolgárral szemben, mikor számít az igazoltatás az emberi méltóságot sértő zaklatásnak, vagy milyen esetekben megengedett a fegyverhasználat. Amikor az alapjogi bírászkodás elapadásáról beszélek, arra utalok, hogy az ilyen és ehhez hasonló határozatok 1993 után már nem nagyon születtek meg.

S. L.: Azt mondod, hogy túl sok mindent elmondtunk a halálbüntetésről szóló határozatban. Ez szándékos volt. Maga az Alkotmánybíróság úgy működött az első években, hogy úgy tett, mintha már normális jogállamban élnénk. Az ehhez szükséges joganyagot viszont meg kellett teremteni. Épp ezért egy sor ítélet messze túlterjeszkedik az indítványon. Az Alkotmánybíróság sok kérdést fölteszt és megválaszolt saját magának. Akár a legkisebb ügy is alkalmat adhatott arra, hogy az adott alapjog egész értelmezési mezejét meghatározzuk. A gyalázkodási határozatban például dióhéjban benne van minden későbbi szólásszabadsági ügy megoldása. Az egyházi iskolák visszaadásával kapcsolatban a vallásszabadság és az állam és egyház viszonyának teljes kérdéskörét kifejtettük, még a szolgáltatmegtágadás jogáról is szó esett. Mindez szándékos volt. Az évtized elején még nem lehetett tudni, végleges-e a szabadság világa. Mi a magyar alkotmányosságot, minden eshetőségre számítva, minél több szállal és minél hamarabb az európai mintákhoz akartuk kötni. A módszer persze kétélű, mert a bíróság megköti későbbi mozgásterét, noha nem tudhatja, milyen problémák kerülhetnek még eléje az adott alapjogi kapcsolatban.

Szerintem is kár, hogy a rendőrségi törvényt támadó indítványokat nem bíraltuk el. Itt a halálbüntetés-határozatban kimondott elvek feltétlen érvénye vagy lazíthatósága osztotta meg a testületet. Többször a teljes ülés előtt volt az ügy; s azon vitatkoztunk, lehetséges-e a kommandós azt az embert, aki éppen fel akarja robbantani a Lánchidat. A többség szerint a halálbüntetés-ítélet alapján a rendőrség nem tehet ilyesmit. Az előadó alkotmánybíró nem tudott ezzel egyetérteni, és nem lett meg az ítélet.

Bíráskodásunk jellegét tekintve egyébként meghatározó hiányosság hatásköreink féloldalassága. Csak absztrakt jogkörreink voltak, valódi alkotmányjogi panaszt nem bírálhattunk el. Azaz Magyarországon az olyan alapjogsértésre, amely nem a jogszabály alkotmányellenességéből következik, hanem magából a hatóság cselekedetéből, aligha lehet orvoslást kapni. A rendes bíróságok ugyanis – az alkotmány 70/K. §-át figyelmen kívül hagyva – nem vállalják fel az alapjogi bíráskodást. Az egyéni alapjogvédelem hatáskörét 1989 májusában a Legfelsőbb Bíróság követelésére hagyta ki a törvénytervezetből az akkori Igazságügyi Minisztérium. A Kerekasztal pedig azzal volt elfoglalva, hogy biztosítsa a jövőendő alkotmánybíróság hatáskörét a parlament felett is, azaz legyen joga megsemmisíteni az alkotmányellenes törvényeket, továbbá, hogy mindenki fordulhasson az Alkotmánybírósághoz. Az ellenzék az utolsó pillanatban egyezett bele az alkotmánybíróság felállításába. Azon a délelőttön, amikor Tölgyessy Péterrel az IM-ben egyeztettünk a törvénytervezetről, egyszerűen nem vettük észre, hogy a valódi alkotmányjogi panaszt kivették belőle. Visszaútra ma sincs remény. Ezért az Alkotmánybíróság megpróbált segíteni a helyzeten. Az „élő jog” teóriával kiterjesztette az alkotmányossági ellenőrzést a joggyakorlatra, az alkotmánykonform értelmezéssel pedig előírja a bíróságoknak is, milyen értelemben használhatnak egy jogszabályt. A bíróságok nehezen emésztek meg ezt. A posztkommunista alkotmánybíróságokra általában is jellemző, hogy nem annyira a törvényhozással és a kormánnyal, hanem a rendes bíróságokkal kapcsolatban

vannak „végrehajtási” nehézségeik. Márpedig itt az egységes alkotmányértelmezés s ezen belül az alapjogok morális értelmezésének gyakorlati megvalósulása forog kockán.

K. J.: Ha lehet, mondanék még néhány szót arról, hogy mi is volt a célom ezzel a könyvvel. Ez a könyv részben egy politikai elméletet vázol, részben pedig kísérlet tesz arra, hogy az elmélet apparátusát igénybe véve az első magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát értékelje. Most inkább csak arról beszélnék, hogy az alkalmazásnak mi a célja. Az alkotmánybíráskodás vitatott valami. A bírák olyan kérdésekben döntenek, amelyek megosztják a közvéleményt, döntéseik maguk is megosztók. Ha a törvényhozás teszi ezt, az általában nem okoz gondot: a törvényhozók választott képviselők. A bírák nem azok, ugyanakkor döntéseik megfellebbezhetetlenek. Mégsem ellentétes a demokrácia alapelveivel, hogy kontroverzális döntéseket hozzanak; könyvemben igyekeztem megmutatni, hogy ez miért van így. Azonban ahhoz, hogy ezt kellő elfogadottsággal tehessék, sok minden szükséges. Egyebek közt az, hogy vitás döntéseikről valóban vita folyjék, hogy ítélezésüknek nyilvános kontrollja legyen. Nem azért, mintha a kritikus jobban tudná az igazságot a bírónál, hanem éppen azért, mert vita van közöttük, és mert az érveknek és az ellenérveknek el kell hangozniuk.

(A Kossuth-klubban 2000. XI. 26-án, Kis János Alkotmányos demokrácia című könyvének bemutatóján elhangzott interjú rövidített változata.)

TOPOLÁNSZKY ÁKOS

Az Országgyűlésben összesen két tartózkodás mellett elfogadott nemzeti drogstratégiai program hosszabb, mintegy tíz évnyi vajúdnak született meg. Ez a történet a drogproblémák magyarországi kezelésének bizonytalanságait is jelképezi. Mivel nem a múlt elemzése ennek a hozzászólásnak a célja, most csak annyit jegyzek meg, hogy az 1996-ban, a kábítószer-fogyasztás visszaszorítása érdekében létrehozott országgyűlési eseti bizottság összegző jelentése és javaslati jelentős elmozdulásokat eredményeztek. Fontos lépés volt a Kábítószerügyi Tárcaközi Bizottság megszüntetése és – új célokkal – a Kábítószerügyi Koordinációs Bizottság felállítása. Új lendületet kapott a nemzeti stratégia elkészítésének ügye is, amely Nemzeti Drogstratégia címmel összeállításra került 1998 márciusában. (Fontos újdonság volt akkoriban, hogy elkészítése közösségi munka volt, én magam is rész vehettem egy részének kimunkálásában.) Ez a dokumentum azonban a szükséges közigazgatási és politikai támogatást nem nyerte el, a tárcák döntő többsége elutasította a tervezetet a kormányváltás előtt és után egyaránt. A 2000. év során elfogadott stratégiai program támogatottsága már csak ezért is figyelemre méltó. Természetesen bármilyen nagy támogatottságot szerez is magának egy dokumentum közigazgatási, politikai, társadalmi vagy szakmai területen, számos kérdést a gyakorlati megvalósítás és a csatlakozó döntések vagy azok hiánya vet fel. Ezért a következőkben a jelenlegi droghelyzetet, valamint az annak kezelésével kapcsolatos dilemmákat ezzel az alapidokumentummal összefüggésben tekintem át.

1. Az egyik leglényegesebb kérdés a *drogfogyasztás elterjedésének mértéke*. Vagyis az, hogy milyen terhet jelent az ország számára a kábítószer-fogyasztás és az azal kapcsolatban fellépő egyéni és társadalmi károk összessége. Az eltérő helyzetek ugyanis bizonyos mértékben eltérő beavatkozásokat igényelhetnek. Az utóbbi években a drogfogyasztás állandóan és drámaian növekedett Magyarországon, együttes szintje azonban nemzetközi összehasonlításban még mindig viszonylag alacsony mértékű. Ez nem eredmény, hanem állapot, amelyet lehetőleg meg kell védenünk a további negatív folyamatoktól. Különösen nem ok a megelégedettségre vagy az elbizakodottságra. (Ami a nemzetközi összehasonlítások szintjén pozitív adat, az az egyének, a családok és közösségek életében súlyos szenvedés.) Ugyanakkor mindez azt jelenti, hogy elérhetők lehetnek a stratégiában rögzített célok: rövid távon meg kell állítani a drogfogyasztás mértékének növeke-

dését és középtávon el kell érni annak visszaszorítását. Úgy vélem, e tekintetben már vannak biztató jelek.

2. A következő fontos kérdés a *stratégia megvalósíthatósága*. Ezzel kapcsolatban a következőket tartom kiemelendőnek.

a) *Közigazgatási megvalósítás*. Az eltérő érdekeket megjelenítő állami és közigazgatási intézmények különbözőképpen értelmez(het)ik feladataikat. Az egyes szempontok egymáshoz való közelítése az elfogadott dokumentum esetében is alapvető jelentőségű. A drogproblémák állami kezelésének korábbi évtizedeit egyértelműen a kínálatcsökkentés hangsúlya határozta meg. Ez semmiképpen sem helyes. A közigazgatás minden szintjén a stratégiában megfogalmazott átfogó megközelítésnek kell érvényesülnie. Ebben az értelemben a minisztériumok, központi állami szervezetek mellett az önkormányzatok mint a helyi társadalomban történő folyamatok meghatározói is nagy jelentőséggel bírnak. A kulcsszó tehát a koordináció s annak a társadalom minden szintjén történő megvalósulása és térnyerése. A kormányzati szintű koordináció mellett (Kábítószerügyi Koordinációs Bizottság és annak szakbizottságai) a helyi Kábítószerügyi Egyeztető Fórumok regionális, megyei, városi és akár intézményi kialakulásának és hatékonyvá válásának van nagy szerepe. Ez a folyamat beindult, számos helyen már évek óta működnek hasonló kezdeményezések. Hatásuk azonban még csekély. Jövőjük azonban – a stratégia prioritásai alapján – jelentős lesz.

b) *A szükséges források biztosítása*. Ez magában foglalja a központi költségvetést és annak elkülönített előirányzatait csakúgy, mint más forrásokat. Mivel a stratégia széles társadalmi szinergiák megvalósulását hirdeti meg, ezért kiemelendők az önkormányzatok, a gazdasági versenyszféra és a civil társadalom által mozgósított források is. Azon túlmenően, hogy egyetlen országban sem jelentik elégedetten, hogy a pénz a szükséges vagy akár az elégséges mértékben rendelkezésre állnának, nyilvánvaló az is, hogy a korábbiakhoz képest számottevően nagyobb pénzalapra van szükség ahhoz, hogy a folyamatokat alapvetően befolyásoló változásokat érthessünk el. Véleményem szerint jelenleg a központi költségvetésben – elsősorban is a prevenció állami feladataira – jelentős források kerültek elkülönítésre, és más területekre, így az intézményfejlesztésre, a szolgáltatások biztosítására is van forrás. Többé-kevésbé biztosítottnak látom az új, érvényes működési engedéllyel rendelkező, tehát az előírt működési feltételeket megvalósító intézmények működés-finanszírozásba való bevonását például az egészségügy területén. Problémát okoz, hogy a korábban alapított intézmények esetében a szükséges fejlesztési támogatások nehezen biztosíthatók. Az önkormányzatok hatékony együttműködésével és az egész-

ségügyi ellátások átszervezése révén számos helyen látok lehetőséget új addiktológiai ágyak kialakítására, vagy más, a stratégiában megfogalmazott feladatok megvalósítására. Ugyancsak lehetőség van alacsony küszöbű szolgáltatások kialakítására és fejlesztésére is, valamint megelőzési kommunikációs programok beindítására (a társadalom bázisainak, a családok és a kis-közösségek elérése érdekében).

Őszintén remélem, hogy a stratégia megvalósításának állami finanszírozása tekintetében szükséges forrásokat a tárcák rendelkezésre fogják bocsátani. Ennek elmaradása vagy részbeni rendelkezésre állása jelentősen lassítaná a megvalósítást. A most folyó egyeztetések világosabbá fogják tenni e téren a viszonyokat. Emellett azonban komoly kérdésként merül fel, hogy az önkormányzatok, amelyeket közvetlenül érintenek a drogfogyasztás negatív hatásai, mennyiben ismerik fel társfinanszírozói felelősségüket. Az utóbbi időben ezen a területen is pozitív elmozdulásokat látok, habár ennek mértéke még mindig csekély. A stratégia megvalósítására számított tizenhét milliárd forint egy részének minden kétséget kizáró módon önkormányzati hozzájáruláson kell alapulnia.

c) Döntő jelentőséget tulajdonítok annak, hogy a központi politika miképpen tud *közpolitikává* válni: milyen hatással lesz a helyi közösségek érzékenységre, probléma-tudatosságára és cselekvésére. Vajon a stratégia szükségszerűen elvont, deklaratív világa képes-e helyi cselekvések formájában érvényesülni? Nagyon valószínű, hogy ez lenne a leghatékonyabb módja a mindenkori drogpolitika megvalósulásának. Tudjuk-e pozitívan befolyásolni, hogy mi történik a családban, a kis-közösségekben, a helyi társadalomban? Tudjuk-e növelni ezen szinteken a prevenció tudatosságát és készségeit, valamint korai beavatkozási képességét? Nyilvánvaló, hogy a „központi akarat” nem tudja kiváltani a társadalom ilyen értelemben vett „hozzáadott értékeit”. Fordított módon: a társadalmi szintek közös értékek mentén történő cselekvései jó lehetőségeket biztosítanak. A nemzeti stratégia egyrészt a társadalom és az állami intézményrendszer szervezeteinek összefogására épít, másrészt számít a helyi közösségek alkotó tagjainak együttműködésére. Felismeri, hogy az összehangolt és együttes cselekvések megsokszorozzák hatásukat és eredményességüket. Véleményem szerint – és a derűlátásra feljogosítanak a stratégia társadalmi egyeztetésének tapasztalatai – erre most van remény. Az ellátásoknak ez a nem látható, mert nem intézményesíthető szintje döntő részt képvisel a beavatkozások egészében. Nagyon valószínű,

hogy ennek eléréséhez is szükség van az egyetértésre, a közösen is elvállalható szempontok, „üzzenetek” képviselésére.

d) A megvalósítás szempontjából fontosnak tartom, hogy a *szakma* meghatározó csoportjai és egyéniségei mennyire azonosítják magukat a stratégia célkitűzései, legfőképpen pedig azon állítással, miszerint a szükségszerűen eltérő szakmai, politikai-ideológiai és társadalmi megítélésű probléma vonatkozásában olyan szemléletet képvisel és olyan konszenzust kínál fel, amelyhez – a kábítószer-probléma visszaszorítása fontosságának értékprimátusa alatt – mindenki megtalálhatja a kapcsolódási pontokat. Ebből a szempontból fontos tapasztalat lesz, hogy a Fundamentum mostani körkérdésében megszólalók mennyiben fogják ezt a szempontot képviselni és a stratégiát a kapcsolódási igényével értékelni. Szinte már közhelyszerűen ismételtetjük, hogy a szakma korábban rendkívül megosztott volt. A szakmán belüli csoportok egymáshoz való viszonyán, a személyes kapcsolatok esetlegességén túl az egyes érdekek sajátosságai is tagolták a szakmaközületi teret és – szükségszerűen – csökkentették a hatékonyságot. A szakmai együttműködések kialakulatlansága, töredezettsége, vagy éppen a kábítószerügy központi grémiumaihoz fűződő ellentmondásos kapcsolódások korábban több szakmai kudarchoz vezettek. Az együtt-

működésekben tapasztalható eredmény nem várt következménye lehet a szakmai érdekérvényesítés jelentős erősödése. Ezért azt gondolom, hogy döntő jelentősége lesz annak, hogy a szakmapolitikai viták kibeszélhetők és az érdekek tisztán artikulálhatók lesznek-e. Intézményesül-e minden szinten az érdek-képviselés és kialakulnak-e a diskurzusok legitím agórái? Vagy ezek hi-

ányában továbbra is az eltérő érdekérvényesítési képességek fogják-e meghatározni a folyamatokat?

Ugyancsak döntő lehet, hogy a szakmapolitikai viták elveszítik-e „hitvallási karakterüket” és dialógussá formálódnak-e. Mindezekre a kérdésekre én pozitív választ adok – és nem csupán kincstári optimizmusból.

e) A *jogi szabályozás* körüli dilemmák. A drogpolitika alatt a legtöbben kizárólag a büntetőjogi szabályozást értik. Ez azonban tévedés. A társadalom, illetve annak felhatalmazásával a szabályozó központi hatalom számára sokfajta lehetőség adatik ezen a területen is szándékainak megfogalmazására. Ezek közül csak az egyik, bár nagyon fontos a büntetőpolitika. A stratégia természetesen adottságként fogadta el a Btk. frissen hatályba lépett módosítását, amely akkor je-

lentős társadalmi és szakmai vitát kavart. Miközben a törvény szakmai megítélése korántsem egységes, felmérésekből kiderült, hogy társadalmi elfogadottsága igen magas. A büntetőjogi szabályozás mindenkor és minden országban talán a legérzékenyebb pontja a drogpolitikai vitáknak. Két dilemmát látok ezen a területen. Az első, hogy a büntetőjogi szabályozás valóban alapvető hatással tud-e lenni a folyamatokra. A kutatások jelzik – amit a Btk. módosításának kritikusai is kiemelnek –, hogy az érintett korcsoportok meglehetősen érzéketlenek a jogi szabályozásra. Ezt igazolja, hogy az elmúlt években a jogi szabályozás tartalmára és üzenetére való tekintet nélkül alakultak az epidemiológiai mutatók, tehát a korábbi liberálisabb szabályozás nem volt képes feltartóztatni a drogfogyasztás területén tapasztalt drámai növekedést. Úgy tűnik, tudomásul kell venni, hogy a folyamatokat az epidémia és nem a büntetőjog határozta meg ebben az időben. Azt gondolom, hogy ez a jövőben sem lesz másképpen, azzal a kiegészítéssel, hogy immáron nem az epidémia, vagyis a feltartóztathatatlan (vagy annak tűnő) elterjedés határozza meg a helyzetet, hanem a stratégia mentén a társadalom szintjeit átfogó, együttes és közösségi beavatkozások rendszere. A szigorú büntetőjogi szabályozást a stratégia erős és érzékeny prevenciósz szemlélete egészíti ki. Sokan azt mondják, ezek egymással ellentétben álló fogalmak. A büntetőpolitika egyedül nem fejezi ki és nem is oldja meg a drogfogyasztással kapcsolatban neki tulajdonított kizárólagos feladatot. (A büntetőjog kizárólagossága áll a középpontjában mindazok gondolatainak, akik egyedül ezt az eszközt kívánják alkalmazni, és azon kritikusoknak is, akik mindenben a büntetőjog negatív hatását látják érvényesülni). A Btk. fontos része a drogp probléma kezelésének egy átfogó rendszerben, amely sokfajta elem együttese és ilyen módon a társadalom drogpolitikai prioritásainak megfogalmazódása.

A másik dilemma, hogy lehet-e az inkább liberális szakmai (habár a szakma is sok módon megosztott kérdésben) és az inkább konzervatív társadalmi vélemények között igazán jó megoldásokat elérni. Történetileg a büntetőjog-politika, de az előbbiek szerint a tágabban értelmezett drogpolitika is e két pólus közötti ingadozások folyamata. Ezért fogalmazódik meg Európa-szerte sokfajta megközelítés. Az Európai Unióban is nagyon eltérő drogpolitikák érvényesülnek, amelyek azonban egy tekintetben hasonlóak: egyikről sem állíthatjuk, hogy az adott társadalom demokratikus rendszerviszonyai között ne lennének legitimek. Az eltérő megközelítések mögött eltérő társadalmi viszonyok és kulturális folyamatok húzódnak meg. A 2000. évben két fontos drogpolitikai konferencia került megrendezésre. Az egyik az év elején

Brüsszelben az Európai Unió II. drogpolitikai konferenciája, ahol meg is fogalmazódott, hogy gyakorlatilag az egyik olyan terület a kábítószer-politika, ahol kevés esély van a közösségi politika kialakítására. Lisszabonban, az Európa Tanács miniszteri szintű drogpolitikai tanácskozásán a politikai deklaráció kialakítása komoly nehézségekkel volt terhes, mert az eltérő megközelítések között (legfőképp két uniós tagország, Portugália és Dánia között) nehéz volt egyezségre jutni. A jog világa azonban mindig változó. A drogfogyasztással kapcsolatos büntetőpolitika esetében sincs ez másképpen. A tapasztalatok és a kutatások minden bizonnyal sok mindenre fényt derítenek. A stratégia elfogadásáról szóló országgyűlési határozat alapján a parlament őszi ülészakán a képviselők elé kerül a joganyag hatékonyság-vizsgálatának eredménye. Ezt a vitát mi sem kerülhetjük el. Jelenleg azonban ezen a területen is sokszor hitvallási harc hangjai hallatszanak.

f) *Politika.* A drogügyek vitatására mindig a politika közegében kerül sor. Tehát a drogkérdés sohasem önmagában jelenik meg, nehéz többletjelentéseitől megszabadítani. A politikumnak ugyan megvannak a maga vitafórumai, ezek működésmódja azonban nem igazán kedvez az elmélyült és más politikai elemektől mentes beszédmódnak. Erre azonban feltétlen szükség van annak érdekében, hogy ezen a területen is létrejöjjön a „tisztá beszéd” lehetősége. A közelgő választások felerősíthetik a kábítószerügy körüli politikai vitát. Elkerülendő, hogy választási érvként tematizálódjon, önmegtartóztatásra lesz szükség, valahogy úgy, ahogy a stratégia politikai vitájában ez többé-kevésbé megvalósulhatott. Remélem, ez a következőkben sem lesz másképpen.

NÉMETH ZSOLT

1. A magyarországi drogszintér szinte minden szegletében hiányosságokat találunk. A Rendészeti Kutatók Egyesületének átfogó vizsgálata szerint a magyar helyzet jellemző vonása, hogy a jogi szabályozás alapvetően megfelel az Európai Unió normáinak, sőt még szigorúbb is az elvártnál, azonban a szabályok végrehajtásában jelentős lemaradásunk van. Talán a rendőrségnél a legnagyobb az adósság: a rendőrképzésben a téma nem kap a jelentőségének megfelelő súlyt, a bűnüldözési kapacitás pedig sem a központi, sem a területi szerveknél messze nem elegendő. A rendőrség helyi szintjén egyszerűen nincsenek szakemberek, nincs kábítószer-felderítés, és roppant szegényes a rendőrség eszközparkja is. Nem jobb a helyzet a büntetőjogon kívüli területeken sem: az általá-

nos és középiskolákban nincs megfelelő oktatás a droghasználatról, a gyógyító és rehabilitációs intézményrendszer fejletlen és nincs egységes tömegkommunikációs tájékoztatás. A civil szervezetek sokasága jött létre a droghasználók kezelésére és segítésére, azonban tevékenységük nincs összehangolva és szakmailag ellenőrizve. Úgy tűnik, a társadalompolitika szintjén sem tisztázott még a stratégia: pedig ma már a hazai tapasztalat is igazolja, hogy a büntetőjogi eszközök nem megfelelők a probléma kezelésére, mégsem kapnak elsőbbséget a szociális és egészségügyi intézkedések. A nemzeti drogstratégia mint keret, a szükséges pénzügyi háttér biztosításával és a közösségi együttműködés hangsúlyozásával alkalmasnak látszik mindezek orvoslására. A stratégia – nemkívánatos fordulat lehetőségére utalva – felvillantja annak a veszélyét, hogy a helyi közösség „*elsősorban rendőrségi ügyként kezeli a droghasználatot*”. Ugyanakkor pozitív megfogalmazását nem találjuk annak, hogy mi legyen a rendőrség feladata. Ez a helyzet nagy szabadságot ad a rendőrségnek abban, hogy a nemzeti drogstratégia adta keretek között találja meg a saját helyét az együttműködés rendszerében.

A drogstratégia alapvetése, hogy *a droghasználót segíteni kell*. Más oldalról közelítve: a prioritások nem tartalmazzák a kábítószer-fogyasztó büntetőjogi büntetését. A hangsúly a közösségi együttműködésre, a megelőzésre, a gyógykezelésre és droginálat csökkentésére került. Noha a rendőrség tevékenysége mind a négy területtel érintkezik, nyilvánvaló, hogy felelőssége elsősorban az utolsóként említett kínálat-csökkentésben jelölhető meg. Természetesen a további irányokban is fejthet ki pozitív hatást: például aktívan segíthet a közösségek önvédelmi reakcióiban, veszélyelhárítást segítő információkkal szolgálhat a fiatalok számára, és a kezelésre szoruló szenvedélybetegségek segítőinek munkáját – beleértve az ártalomcsökkentő technikákat – tiszteletben tarthatja, nem akadályozva erőfeszítéseiket. A fogyasztók büntetését tehát nem szorgalmazza a drogstratégia, és úgy tűnik, ezzel összhangban van a rendőrség vezetőinek az a gondolata, hogy jogalkalmazóként már azzal is betöltik társadalmi rendeltetésüket, hogy „bizonyos kockázati tényezőket” jelentenek a kábítószerrel visszaélők számára. Ez tételesen lépést jelent a kriminálpolitika opportunitási elve felé, amely szerint a bűnüldöző szervezet felelős vezetői hozhatnak olyan döntést, hogy nem érvényesítik a büntetőjog egyébként szigorú parancsát, amelynek értelmében a törvényi tilalom megszegőit bizonyos esetekben nem vonják felelősségre. Az opportunitás lehetőségét akkor kapja a jogalkalmazó, ha társadalmi-politikai támogatottsága van az adott törvény kapcsán felmerülő célszerűségi szempontoknak.

Tényként kell elfogadnunk, hogy Magyarországon a droghasználat széles körben, tömegesen megvalósuló, deviánsnak minősített magatartás, mégpedig kriminológiai értelemben véve a deviancia fogalmát, hisz a társadalom a drogfogyasztásra mint veszélyes jelenségre intézményesen reagál. Az intézményes válaszok súlyát és jellegét tekintve a nemzeti drogstratégia a gyógyító és a nevelő jellegűeket preferálja, a büntető megközelítést szinte csak mellékesen említi meg, de akkor is kizárólag az előállítók, a kereskedők, a terjesztők és a csempészek vonatkozásában. Ezt a szemléletet örömmel üdvözljük. Emlékezzünk: a drogozás magyarországi terjedésének kezdetén a droghasználók szinte kizárólag a rendőrség „jártékonyai” voltak, a segítő hivatások, köztük az orvosok is csak később kapcsolódtak be a munkába. A drogstratégia oly mértékben nem tekinti kriminális problémának a drogfogyasztást, hogy szinte szóba sem hozza azt a kérdést. Nagyon remélem, mindez nem feledékenység, hanem a nemzetközi tendenciák elismerése, a realitások figyelembevétele. Így fogalmaz a dokumentum: „A droghasználat a társadalom minden rétegében megjelenik, azonban a társadalmi integrációból kiszoruló fiatalok esetében a droghasználat és annak hátrányos következményeinek valószínűsége nagyobb. A droghasználat elleni fellépés ezért csak komplex gazdaságpolitikai, szociálpolitikai, oktatáspolitikai és egészségügyi intézkedésekkel képzelhető el.” Figyeljük meg: egy szó nem esik itt a büntetőpolitikáról, a büntetőeljárás lehetőségéről, szükségességéről, amelynek itt nem is lenne egyéb funkciója, mint a társadalom üzenetének közvetítése a fiatalok számára a drogozás nemkívánatos, elfogadhatatlan voltáról, ahogy ezt az Igazságügyi Minisztérium a drogokkal kapcsolatos büntető jogszabályok szigorítása kapcsán indoklásul felhozta. A büntetőeljárás ugyanis az átmeneti, esetleg válságos helyzetben lévő fiatal számára rossz üzenethordozó. Még akkor is, ha végül nem büntetik meg, mivel az eljárás alatti bizonytalan helyzet, a fenyegető államhatalom megismerése semmiképpen nem tekinthető a személyi integrációt elősegítő tényezőnek.

2. *Mi legyen a rendőri tevékenység célja és tartalma?* Erről igen keveset mond a nemzeti drogstratégia. A bűnüldözési gyakorlat anomáliáit sem nevezi meg, tiltásokat, negatív utasításokat nem tartalmaz. A rendőri gyakorlatnak ma számtalan problémája, tehetetlen önmozgása, bürokratikus vonása van, amelyek azon túl, hogy törvényeket, emberi jogokat sértenek, vagy feleslegesek, vagy egyenesen károsak, még a bűnüldözési célokat önmagukban tekintve is.

A helyi ellenőrzési formák megteremtéséről szóló rész kimondja, hogy meg kell szervezni például a kábítószer-befolyás alatti gépkocsivezetés és a zenés-

táncos szórakozóhelyek ellenőrzését. Megint csak nem a droghasználóról van szó, inkább a felnőttek (vállalkozók, önkormányzati tisztségviselők) felelőségéről, valamint a rendőrség egyik nagyon is megkérdőjelezhető tevékenységéről, az úgynevezett diszkó-razziákról. A rendőri vezetők a stratégia alapján nem kerülhetik meg az ellenérveket: ezek az akciók gyalázatosan sovány bűnügyi eredményt hoztak, ellenben a rendőrség hatalmas személyi erőt kötött le velük és irgalmatlanul sok pénzt használt fel, miközben a drogfogyasztó fiatalokat egyáltalán nem félemlítette meg, sőt a rendőrséget tette nevetségessé a nagy készültséggel végrehajtott eredménytelen rendészkedés. Mindeközben nyilvánvalóan szórakozó fiatalok nagy tömegeit alázta meg csupán azzal, hogy egy adott helyen jelen voltak a rendőrök és bűnözőként kezelték a fiatalokat. (Elképzelhetjük, hogy ezek a fiatalok a rendőrséggel, sőt az egész állammal szemben miféle érzéseket fedezhettek fel magukban.) Legújabbban arról lehet hallani, hogy ezek a nagy akciók ritkán eredményezik a „bűnös” szórakozóhelyek bezárását különféle helyi összefonódások vagy kompromisszumok miatt. De egyébként is, mit lehet elérni ezekkel a bezárásokkal? A fiatalok más, esetleg újabb kockázatot jelentő helyeket fognak felkeresni. Miért nem lehet pozitív szemlélettel megközelíteni ezt a problémát? Minden jel arra mutat, hogy a fiatalok nagy tömegei igénylik a diszkókat, ezért inkább az vezetne eredményre, ha az önkormányzat gazdasági kedvezményekkel együttműködésre ösztönözné az üzemeltetőt vagy maga az önkormányzat működtetne ilyen intézményt. (Gondolom, abban nincs vita, hogy az önkormányzat felelős az emberek életének védelméért, a közbiztonság megszervezéséért, vagyis léteznek magasabb szempontok, mint a nyereséges működés.)

A nemzeti drogstratégia – a rendőrséget tárgyalva – szűkszavúan ismerteti a hosszú nevű kábítószer-ellenes egységeket, és nem mutat rá, hogy két lényeges területen óriási a hiány. Az egyik az, hogy a rendőrségi szervezet csak központi végrehajtó egységeket foglal magában. Igaz, ezek a központi osztályok jól felszereltek, munkatársaik is képzettek, vannak nemzetközi tapasztalataik is. A magyar rendőrség ezen a szinten képes bonyolult, nagy kiterjedésű, mélyen konspirált tevékenységet kifejtő nemzetközi drogcsempész és -terítő bandákat felszámolni. A területi szerveknél, vagyis a városi rendőrkapitányságokon

A DROG-RAZZIÁK GYALÁZATOSAN SOVÁNY BŰNÜGYI EREDMÉNYT HOZTAK, ELLENBEN A RENDŐRSÉG HATALMAS SZEMÉLYI ERŐT KÖTÖTT LE VELÜK ÉS IRGALMATLANUL SOK PÉNZT HASZNÁLT FEL, MIKÖZBEN A DROGFOGYASZTÓ FIATALOKAT EGYÁLTALÁN NEM FÉLEMLÍTETTE MEG, SŐT A RENDŐRSÉGET TETTE NEVETSÉGESSÉ A NAGY KÉSZÜLTSGGEL VÉGREHAJTOTT EREDMÉNYTELEN RENDÉSZKEDÉS.

azonban a drogüggyel kapcsolatban semmiféle szak-képzettség és kapacitás nem létezik. A kábítószeres bűnözés pedig lényegében a végpontokon jelentkezik a külvilág számára is láthatóan, itt fejt ki ténylegesen káros hatását és ez az, ami a polgárokat aggasztja. A kábítószeres bűnözés tipikusan olyan bűnözési

forma, amely ellen csak helyi szinten, helyi információkkal és a helyi közösséggel összefogva lehet az eredmény reményében fellépni. Ha igaz, hogy Magyarországon tömeges az illegális droghasználat, akkor érthetetlen, hogy a rendőrségi munka legalsó és legszélesebb szintjén miért nincs kapacitás. (Mellesleg maga a rendőrség is közöl – igaz, becsléseken alapuló – adatokat a tömegességről: állítják, hogy naponta mint-

egy huszonezer adag különböző fajtájú kábítószer talál vevőre csak a fővárosban, összesen majdnem hetvenmillió forint értékben.)

A végpontokon hiányzó rendőri kapacitás mellett a másik súlyos probléma éppen a központban, az Országos Rendőr-főkapitányságon mutatkozik. A rendőrség irányítási gyakorlatában régi hagyománya van az úgynevezett szakirányításnak. Nem csökkentve a megyei és a területi szervek felelősségét és nem csorbítva irányítási jogköreiket, a központ az egységes szakmai gyakorlat, az új módszerek és eredmények elterjesztése érdekében a bűnügyi területet úgynevezett szakvonalak felosztásával vertikálisan ellenőrzi, illetve a gyakorlati munkában elvi iránymutatásokkal támogatja. A hagyományos szakvonalak, mint az életvédelem, a betörés, a körözés vagy a rablás mellett a mai napig nem fejlődött ki a kábítószeres bűnüldözés szakirányítása. A szakvonal központi felelőse nemcsak irányít, hanem meg is kell ismernie a vonal helyzetét és működésének problémáit. Nos, teljesen hihetetlen, mégis igaz, hogy a magyar rendőrségen, dacára, hogy a drogügy a politikai és állami vezetés, de a közvélemény szemében is szinte az első számú közbiztonsági probléma, nincs semmiféle rendszeres adatgyűjtés és elemzés a kábítószeres szakterület állapotáról. Felfoghatatlan, hogy a bűnügyi statisztikai adatgyűjtésben miért elégszik meg a rendőrség annak regisztrálásával, hogy hány kábítószerrel való visszaélés bűncselekmény történt az országban egy-egy évben és azt hány bűnelkövető valósította meg. Mintha egyáltalán nem érdekelné senkit, hogy mi ennek a fajta bűnözésnek a struktúrája (milyen módszerrel, milyen anyaggal és hol történt a cselekmények végrehajtása) és melyek az elkövetők szociológiai jellem-

zói. Mindezek alapján felmerül a kérdés: vajon mire alapozódik a felderítés és a bűnmegelőzés irányítása. A mai kriminál-statisztikai adatsorok még abban a roppant egyszerű és kézenfekvő vonatkozásában sem adnak eligazítást, hogy a drogos bűncselekmény fogyasztói vagy terjesztői típusú volt-e. A drogstratégia a középtávú célok között tartalmazza az erre vonatkozó igényt: „A közösség számára használható adatokat össze kell gyűjteni. A ma is rendelkezésre álló adatbázisokat (középiskolások alkohol- és drogfogyasztási szokásairól, az egészségügyi, valamint a bűnügyi, illetve a büntető igazságszolgáltatási statisztika) hozzáférhetővé kell tenni.” Nyilván azért van erre igény, mert e nélkül a helyi közösségek cselekvési programja elképzelhetetlen.

Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a nemzeti drogstratégia egyetlen mondta sem foglalkozik a drogfogyasztó büntetőjogi felelősségének érvényesítésével. Csupán a bűnözés csökkentéséről van szó, de a cél ismét nem büntetőjogi eszközökkel érendő el: „Csökkenteni kell a kábítószer-használók által elkövetett bűncselekmények számát különböző szociálpolitikai eszközök alkalmazásával is (pl. védett szállások és munkahelyek, nappali gondozás, reintegráció stb.).” Ebből az következik, hogy a rendőrség feladata a drogos bűncselekmények feltárása és regisztrálása, azonban a reagálást át kell engednie büntetőjogon kívüli intézményeknek.

3. Sokkal többet mond a dokumentum a megelőzésről, azonban kiviláglik, hogy ennek sem a rendőrség a fő letéteményese. A drogstratégia alkotói nagyon helyesen ismerték fel, hogy a prevenció legfontosabb színtere a család és az iskola. A rendőrség drogmeelőzési tevékenysége során néhány látványos akciót (konferencia, különféle kampányok) produkált, azonban a lényeg felé még nem próbált közelíteni. Végig kellene gondolni, hogy a kis helyi közösségekben mit tud tenni a helyi kapitányság, illetve őr rendőre, hogy a maga sajátos eszközeivel segítse, védje a családi és iskolai színtereket és támogassa azok drogmeelőzési törekvéseit. Azt olvashatjuk ugyanis a dokumentumban: „A nevelési folyamatokat egy családbaráti szociálpolitikai eszköz- és intézmény-rendszerrel kell erősíteni.” Ugyanerről más helyütt: „Segíteni kell a drogokkal kapcsolatba kerülő és a drogproblémákkal küzdő egyéneket és családokat (szociális munka, gyógyítás, rehabilitáció).” Számtalan megközelítés elgondolható itt, emeljünk ki most csupán egyet: legyen képes a rendőr a drogokkal kapcsolatos bűnüldöző munkája során az érintett gyermekekkel és családjaikkal olyan kapcsolatot teremteni és párbeszédet folytatni, amely nem elrettentő és fenyegető, hanem illeszkedik a nevelési és szociálpolitikai törekvésekhez. Újfent aláhúzom: *a drogokkal kapcsolatba*

kerülő és a drogproblémákkal küzdő egyéneket segíteni kell! Aki a drogokkal kapcsolatba kerül és drogproblémákkal küszködik, az nyilvánvalóan fogyaszt kábítószer. Jól jegyezzük meg: a nemzeti drogstratégia egy szóval sem említi, hogy a drogfogyasztóval szemben bűnüldözési eszközöket kell bevetni és büntetőjogi büntetést alkalmazni. Persze, azonnal szembetűnik a rendőrség működésének egy másik súlyos hiányossága, nevezetesen az, hogy az érvényes szabályokkal és utasításokkal ellentétben a rendőrségen a gyermek- és ifjúsági feladatokra nincs kiképzett és elkülönített munkatársi gárda, noha ezt az ENSZ gyermekjogi konvenciója, valamint a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntető-igazságszolgáltatás minimum szabályai, a Pekingi szabályok is megkövetelik.

Ha a rendőrség szerepét keressük a drogszintéren, időzzünk el egy pillanatra a stratégia rehabilitációs fejezeténél. „A megkereső programokat támogatni, illetve jelentősen fejleszteni kell: cél a droghasználók (elsősorban heroin- és amfetamin-használók) felkutatása és segítő kapcsolat létesítése és terápiára motiválása, vagy ártalomcsökkentő módszerek alkalmazása.” Sajnos, a stratégia készítői nem gondoltak rá, de a rendőrök megtehetik helyettük, hogy komoly szerepet vállalnak itt. A jól működő rendőrség ugyanis mélyen behatol a drogterjesztők világába és nyilván megismeri a fogyasztók nagy tömegeit is. Kapjon lehetőséget a rendőrség arra, hogy rövid úton, a büntetőeljárás mellőzésével a segítő-terápiás műhelyekbe irányíthassa a drogosokat.

Ha a drogstratégia nem rendelkezik világosan a drogfogyasztóval kapcsolatos felfogásról, akkor a stratégia egészéből, valamint egyes részleteiből kell kikövetkeztetni a helyes magatartást. Itt nyomban meg kell említeni, hogy tudomásunk szerint, mivel az Országos Rendőr-főkapitányságon nincs a kábítószervonalon szakirányítási tevékenység, a rendőrségen egyelőre még nem kezdték meg a stratégiai dokumentum tanulmányozását és feldolgozását, így természetesen arra sem került még sor, hogy végiggondolják, milyen feladatok származnak belőle a rendőrségre nézve. Ennek gyakorlati következménye, hogy a rendőri végrehajtó egységek tagjai nem lesznek képesek megvalósítani a rendőrség vezetőinek a stratégiával összhangban lévő, segítő-támogató elképzeléseit.

4. A hazai drogpolitika értékelésekor érdemes figyelemmel lenni a *külföldi tapasztalatokra* is. A volt szocialista országok Kelet- és Közép-Európában hasonló helyzetben vannak, mint Magyarország. A Rendészeti Kutatók Egyesületének említett programja a térség helyzetét tárta fel uniós csatlakozásunk lehetséges következményeit alapul véve. A cseh szakemberek beszámolója akár Magyarországról is szólhatna.

A droghelyzet náluk is 1989 körül változott meg jelentősen, addig – kiváló földrajzi elhelyezkedésük okán – tranzitország voltak, azután váltak célterületté. Az 1990-es évek elején szigorították a büntető felelősséget, továbbá bűncselekménnyé nyilvánították a személyes droghasználatot is. Ennek következtében némileg nehezebb dolga lett a kereskedőknek, ám rugalmasan alkalmazkodtak a helyzethez: csökkent az utcai drogkereskedelem és a személyes kapcsolatok útjára terelődött a forgalom. Végül soron az illegális drogpiacon nem szűkölt le. Litvániában is a meglévő törvények végrehajtásának elmaradását tartják a fő gondnak. A drogfogyasztás rohamosan növekszik, a téma már a politikai élet középpontjába került. Nagyon szegényesek a tudományos kutatások, gyenge az orvosi szolgáltatás, kevés a rehabilitáló program és intézmény. A litvánok szerint a hivatalos szemlélet sem megfelelő: csupán a következményekre reagál az állam, nem pedig az okokra. Nagyon kevés náluk is a profi bűnüldöző, ráadásul, akárcsak Magyarországon, nincs együttműködés a bűnüldöző szervezetek között, de akadozik a nemzetközi kooperáció is.

A kutatás uniós résztvevői Angliából és Spanyolországból érkeztek. A feladatuk az, hogy régióink helyzetének sajátosságait összegezve javaslatokat tegyenek a brüsszeli központnak. Álláspontjuk szerint térségünkben – tekintettel a gyorsan lezajlott változásokra – némileg eltérő követelményeket kell érvényesíteni. Mindenekelőtt óvatosságot javasolnak a helyzet megítélésében. Kerülni kell minden túlzást és dramatizálást, mert ez arra vezethet, hogy a csatlakozni kívánó országok – csak hogy minél több EU-támogatáshoz jussanak – sötét képet festenek saját helyzetükről. Az egyik legfontosabb teendő, hogy átgondolt, világos és mindenkihez eljutó oktatást szervezzenek meg a fiatalok számára a drogfogyasztás következményeiről. Nagyon fontos a rendőrségeken strukturális reformokat végrehajtani és a rendőrtisztviselők számára megfelelő fizetést biztosítani, de önmagában ez nem elég: lehetővé kell tenni és meg kell szervezni a polgárok részvételét is a munkában. Úgy tűnik, mindenütt hangsúlyozzák a külföldiek szerepét a drogpiacon. Azonban ezzel nagyon vigyázni kell, mert a felelősség így a hazai szereplőkről átvődik az idegenekre, és különösen veszélyes a különféle etnikumok sommás emlegetése. A drogpolitika kialakításánál törekedni kell az egyensúlyra a megelőző, valamint a büntető intézkedések között. Reális a veszélye annak, hogy elsőbbséget kapnak a represszív elemek.

Az Európai Unió a drogügyben is egységes szerveződésként lép fel, ugyanakkor az egyes államok gyakorlatában hatalmas eltérések mutatkoznak. Elég csak azt felhozni, hogy míg Svédország a „nincs to-

lerancia” híve, addig Spanyolországban és Olaszországban a drogfogyasztás csak szabálysértés. Vajon melyik felfogáshoz kellene igazítani a magyar gyakorlatot? Úgy tűnik, az Unióban, de a csatlakozni kívánó országokban is, a politikai elit gyors eredményeket kíván, amihez valóban a büntetőjogi eszközök mutatkoznak alkalmasnak, azonban igazán pozitív hatást csak hosszabb távon szabad remélni, ehhez pedig nem megfelelő a szigorú büntetések alkalmazása. A súlyosbodó droghelyzetre többnyire a büntetőjog szigorításával reagálnak az államok. Így azonban ördögi kör alakul ki: mind több állampolgár, főként fiatal kerül be az igazságszolgáltatás rendszerébe, még hozzá nagyon könnyen, ám közismert tapasztalat, hogy kikerülni onnan milyen nehéz. Ez az öngerjesztő folyamat súlyos társadalmi következményekkel jár; olyan ár ez, amely messze nincs arányban az elérhető szerény közbiztonsági haszonnal.

Különösen tanulságos számunkra a frankfurti példa. Frankfurt az 1970-es évek óta a németországi drogok központja volt. A „frankfurti út” kialakulása 1991-ben kezdődött, amikor 147 drogos halt meg túladagolásban. A 650 ezer lakosú városban 1991-ben hatezer drogfogyasztót tartottak nyilván, köztük 12 éves gyermeket és 70 éves nagypapát. Mivel a helyzet kritikussá vált, a városvezetés támogatásával a rendőrség drogellenes csoportja taktikát váltott: a fogyasztót betegnek tekintették, és csak a terjesztők ellen indítottak eljárást. Kizárólag kemény drogokkal, kokainnal és heroinnal foglalkoztak, mert ezek a veszélyes drogok. Öt krízisközpontot hoztak létre a városban német drogosok részére; itt a szeren kívül a betegek mindent megkapnak, ami a belövéshez kell: steril tűt, fertőtlenítőt, kiskanalat. A drogfogyasztás az intézményben történhet, orvosi felügyelettel. A központokban nem következett be haláleset, míg a városban huszonhatot regisztráltak 1999-ben. A központokban naponta 2000 fecskendőt osztanak ki, 1994 óta egymillió páciensük volt. A krízisközpontok létrejötté óta az utcai fogyasztást szigorúan tiltják és üldözik. A távlati cél: egyrészt megállítani a drogfogyasztók számának növekedését, másrészt a betegek ingyenes szerrel való ellátása a krízisközpontokban, hogy megszűnjön az utcai terjesztés. A fogyasztás nagyrészt megszűnt a közterületeken, a rendőröknek így több ideje jut a kereskedőkre, árusokra, a terjesztés megfékezésére. A kereskedők ellen titkosszolgálati módszereket is alkalmaznak: a beszerezett ügynököket a közreműködésükkel lefoglalt drog mennyisége alapján díjazza. (Kilónként 3000 márkát kap az informátor.) A módszer eredményes: Frankfurtban csökken a fogyasztók utánpótlása, egyre kevesebb fiatal nyúl a függőséget okozó kemény drogokhoz. Mindemellett intenzív iskolai programok fut-

nak felkészített tanárokkal, akik a rendőrséggel állandó személyes kapcsolatban vannak. A drogkereskedelem természetesen nem szűnt meg: a vásárlás során elfogott vevő azonban csak tanúként szerepel az ügyben, nem indul ellene büntetőeljárás, ha hajlandó tanúvallomást tenni.

5. Magam is úgy gondolom, hogy a legális és illegális drogok használata egyaránt nagy veszélyt jelent. Minden erőfeszítést meg kell tennünk, hogy csökkentsük a droghasználatból származó károkat. De még nagyobb baj lesz, ha a bűnüldöző apparátust a drogfogyasztóra küldjük. A tömeges drogfogyasztás visszaszorítására a büntetőjog alkalmatlan, ráadásul leértékeli önmagát, hisz nem tudja teljesíteni a feladatot. Tudományosan bizonyított tétel és a gyakorló rendőrök is tapasztalják, hogy a rendőri erőfeszítések fokozódása inkább gerjeszti a célba vett jelenséget, mintsem semlegesíti. De a legnagyobb kárt azzal okozzuk, ha a drogügybe sodródott gyermek életét tovább nehezítjük: az egyetlen eredmény, amire számíthatunk, hogy kriminalitásba vagy más deviációba sodródik, de legalábbis kirekesztve érezvén magát a szerencsés többségi társadalomból, valóban és menthetetlenül jövőtlen lesz – vagy végleg elveszíti a társadalom, vagy egész életében beilleszkedni képtelen és valóban károsító ember lesz. A rendőrség tehát semmiképpen nem lehet meghatározó szereplője a drogos bajok kezelésének. Ezt mondja a nemzeti drogstratégia is: „A rendőrség fő feladata a kínálatcsökkentés, ez azonban még abban az esetben sem adhat egyedüli megoldást a kábítószer kihívására, ha erre egyébként egyértelmű társadalmi elvárás fogalmazódik meg.”

FRECH ÁGNES

A kábítószerkérdés társadalmi megítélése és az állami beavatkozás helyes eszközének megválasztása már az 1980-as évek közepe óta foglalkoztatja a szakembereket. Az 1990-es évek elejétől tapasztalható változások – a klasszikus kábítószerek beáramlása az országba, a fogyasztási igények megnövekedése – elkerülhetetlenné tették egy olyan állami drogstratégia megalkotását, amely meghatározza a célokat, a kábítószer-probléma visszaszorításában együttműködni köteles szakmai csoportokat, és kijelöli a cél megvalósításához szükséges eszközöket. Ezt a feladatot teljesítette az Országgyűlés, amikor elfogadta a nemzeti drogstratégiai programot. A kábítószer-probléma kezelésében és különösen a kábítószer-fogyasztók esetében a program nem szán elsőleges szerepet a büntetőjognak, jóllehet a dokumentum előkészítése idején a büntetőjogi szabályozás jelentősen szigorodott.

A büntető törvénykönyv módosítása óta eltelt két év még nem elegendő arra, hogy megalapozott véleményt adjunk a szigorítást eredményező jogalkotói akaratnak a bűnelkövetésre gyakorolt hatásáról, de a tárgyalta büntetőügyek alapján általános megállapításokat tehetünk az elkövetési magatartásokról, a visszaélés különböző formáiról, a leggyakrabban használt kábítószerfajtákról. A bűnözés nagyságával, dinamikájával kapcsolatban pedig statisztikai adatok is rendelkezésre állnak. Amikor jogalkalmazóként a kábítószerrel való visszaélésre vonatkozó büntetőjogi szabályozás indokoltságát és tartalmát vizsgálom, akkor elsődlegesen a kábítószer-fogyasztók érdekeit szem előtt tartva teszem. Mielőtt rátérnék az ítékezés során nyert tapasztalatok ismertetésére, szeretném bemutatni a büntetőjog szerepét egy demokratikusan működő, a jogállami elveket is érvényre juttató társadalomban.

Az állami irányítás egyik eszköze a jog, amely meghatározott életviszonyok rendezésére szolgál, biztosítja a társadalom zavartalan működését, szabályozza az állampolgárok és szervezetek egymás közti viszonyát és az államhoz fűződő kapcsolatát. A jogrendszeren belül a büntetőjog az állam védelmi feladatát is hivatott teljesíteni, s ezt úgy éri el, hogy azokat a magatartásokat, amelyek különösen zavarják a társadalom normális működését, bűncselekménynek nyilvánítja és joghátrányt helyez kilátásba. A büntetőhatalom gyakorlása rendszerint és szükségszerűen érinti, vagyis korlátozza az emberi cselekvés szabadságát, az alkotmányos jogokat is beleértve. A mindenkori törvényalkotó felelőssége, hogy a büntetőjogot csak olyan, a társadalomra kiemelkedően súlyos cselekedetek esetén vegye igénybe, amelyek a jog más eszközeivel eredményesen nem kezelhetők. A büntetőjogi szankciónak alkalmasnak kell lennie a kívánt cél elérésére, és a büntető jogszabályokban megfogalmazott joghátrány nem okozhat nagyobb kárt, mint amelynek az elhárítására törekedett. A büntető jogszabályokban tilalmazott emberi magatartások a társadalom többségének értékítéletét fejezik ki, de a jogi norma soha nem mentes az adott kormány politikai akaratától, ezért a büntető jogszabályoknak az erkölcsi normákat megfogalmazó és állandónak mondható részén túl van koronként változó és a politikai rendszertől függő megfogalmazása is.

A büntető jogszabályok bűnmegelőző, visszatartó szerepet is ellátnak, amennyiben a jogalkotás azt feltételezi, hogy:

– a büntetéstől (még inkább a szigorú büntetéstől) való félelem visszatartja az embereket a bűnelkövetéstől (a többség véleménye szerint ez csak akkor érvényes, ha reálisan számolni kell a bűn leleplezésével, vagyis hatékony bűnüldözés esetén);

– bizonyos cselekvések megtiltása, bűncselekménnyé nyilvánítása hatni fog egyes emberek gondolkodásmódjára, azonosulnak a normával, elfogadják azt, tehát az önkéntes követés útján teljesül a büntetőjog bűnmegelőző szerepe. Ez általában az erkölcsileg is elítélendő, a többség által is bűnnek minősített magatartások esetében működik.

Vizsgáljuk meg, milyen cél vezethette a jogalkotót a kábítószer-fogyasztás büntetendővé nyilvánításánál. Figyelembe kell venni természetesen azokat a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségeket, amelyek a kábítószer elleni küzdelem jegyében egyértelmű előírásokat tartalmaznak: mind a kereskedelem, mind a fogyasztás körébe tartozó magatartásokat bűncselekménynek kell nyilvánítani és az adott állam alkotmányos alapelvei és jogrendje által meghatározott keretek között büntetéssel sújtani; illetve a büntetés helyett vagy mellett – szükség esetén – az elkövető kezelését és társadalmi beilleszkedését biztosítani. (Az 1998. évi L. számú törvénnyel kihirdetett 1988. évi ENSZ Egyezmény a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazásáról.)

Az állami beavatkozás eszközét és irányát alapvetően meghatározza, hogy a kábítószer-fogyasztót áldozatnak vagy bűnözőnek tekintik-e; ehhez képest a visszaélő igényelheti-e a társadalom megértését és az állam részéről a szükséges kezelés biztosítását, vagy mint bűnelkövetőnek büntetéssel kell számolnia. Nem vitatható, hogy a kábítószer veszélyt jelent az egészségre, befolyásolja az emberi tudatot, az értelmi, érzelmi és akarati funkciókat egyaránt. Bomlasztó és káros hatást gyakorolhat a kábítószer rabjává lett személyek környezetére is. A kábítószer-kereskedelem és a nemzetközi szervezett bűnözés elleni küzdelem igen komoly anyagi és szellemi erőket köt le az érintett országokban, így egy évtizede hazánkban is. Egyetértés van abban is, hogy állami feladat a társadalom védelme érdekében a büntető igazságszolgáltatás sajátos eszközrendszerével is csökkenteni a káros hatásokat, és megakadályozni, hogy az ország vonzó színtere legyen a kábítószer-kereskedelemből élő és abból jelentős hasznot húzó bűnözők számára. Az elmondottak mindenképpen indokolják a kábítószer forgalmazók, az azzal kereskedők esetében a szigorú büntetőjogi szankciók alkalmazását. Elfogadható az a hivatkozás is, amely szerint a keresleti–kínálati oldal hat egymásra, ha ugyanis nincs fogyasztói igény, nem alakul ki a kábítószerpiac sem. (Mások szerint elegendő a kínálati oldal szabályozása, amely csökkenti a hozzáférhetőség lehetőségét, így önmagában képes a fogyasztói magatartás befolyásolására.)

A kormányzat politikai akaratként fogalmazta meg a kábítószermentes társadalom, a tiszta lelkű, egészséges ifjúság megteremtésének igényét. Úgy vélte,

hogy ezt a célt büntetőjogi eszközökkel, a kábítószerre vonatkozó büntetőnormák szigorításával lehet és kell elérni. Ennek megfelelően morális jogalkotási folyamat részesei lettünk, és magában a büntetőjogban fogalmazódott meg az állam drogstراتيجája:

– büntetni kell mind a keresleti, mind a kínálati oldalon jelentkező visszaéléseket;

– nincs tolerancia sem a kábítószer mennyisége, sem a fajtája, sem pedig a kábítószerrel kapcsolatos különböző magatartások tekintetében;

– a cselekmény súlya, a kiszabható büntetés nagysága nem függ a kábítószer veszélyességétől.

A már említett 1998-as törvénymódosítás óta eltérő büntetési tétel fenyegeti a *fogyasztói* típusú elkövetéseket (Btk. 282. § (1) bekezdés, öt évig terjedő szabadságvesztés) és a *forgalmazói* típusú magatartásokat (Btk. 282. § (2) bekezdés, 2–8 évig terjedő szabadságvesztés). Először jelenik meg a büntető törvénykönyvben a fogyasztó *közvetlen* büntetendősége (Btk. 282. § (9) bekezdés, két évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetve). A törvény eltérő bánásmódot ír elő a beteggé vált *függő fogyasztó* visszaélése esetén (Btk. 282/A. §, jelentősen enyhébb büntetés kiszabást engedélyezve). Az új szabályozás az elterelés lehetőségét a korábbi, 1993. évi törvénymódosításhoz képest szűkebben, csupán a függő fogyasztók körében engedélyezi, a fogyasztás célját szolgáló csekély mennyiségű kábítószer megszerzése, fogyasztása, illetve a kábítószeres léttel szorosan összefüggő enyhébb megítélésű bűncselekmény megvalósulása esetén. A jogszabály teljesíti azt a nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettséget, amely az ifjúság fokozott védelmét hivatott szolgálni. Meghatározza azokat a helyszíneket, ahol az ifjúság nevelése, oktatása, közművelődése zajlik, és az ott elkövetett kábítószer-forgalmazást súlyosabban (5-től 10 évig terjedő szabadságvesztés) rendeli büntetni. Minősített eset, ha a kábítószerrel való visszaélést 18. életévét be nem töltött személy felhasználásával követik el vagy ilyenkorú személynek juttatnak kábítószerrel (2-től 8, illetve 5-től 10 évig terjedő szabadságvesztés).

A módosított szabályozás a jogbiztonság érdekében megfelelő jogforrási szinten, törvényben határozza meg a kábítószer csekély és jelentős mennyiségét (Btk. 23. §-a). Ez a jogszabályi rendezés megfelelni látszik az egyezményekben vállalt kötelezettségeknek, a büntetőnormával szembeni elvárásoknak (differenciálás), él azzal a lehetőséggel, hogy a kábítószer áldozatait meghatározott, szigorú törvényi feltételek mellett kiengedi a büntetőeljárásból, lehetőséget adva a kezelésre. Az eljárási jogszabályok – tágabb értelemben vett – diverziós lehetőséget is biztosítanak, a döntést az ügyész kezébe adva a vádelhalasztás intézményén keresztül (fiatalkorú esetben az 5 évnél,

felőtt korúaknál a 3 évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén, a Be. 303/A. §-a, illetve 147/A. §-a alapján).

Kérdés, hogy ha igazak a fenti megállapítások, miért érte mégis számos bírálát a tervezett módosítást még a parlamenti vita és a törvény elfogadása előtt a társadalom különböző csoportjai és egyes szakemberek részéről. Kezdjük a megfogalmazott célkitűzéssel, a drogmentes társadalom megteremtésének igényével. Az egyet nem értők azt állítják, hogy sokkal hatékonyabban kezelhető a kábítószer-probléma, ha a büntetőpolitika a realitásokból indul ki. Ehhez képest a XX. század végén nem lehet cél, mert megvalósíthatatlan a teljesen „tiszta” társadalom. Másrészt a kábítószer-probléma kezelésére egyetlen országban sem bizonyult hatékony eszköznek a teljes tiltáson, a represszív szabályokon alapuló prohibicionista drogpolitika. Arra hivatkoznak, hogy a büntetőjognak kitüntetett szerepet biztosító, toleranciát nem ismerő kriminálpolitika az Egyesült Államoknak az 1980-as években gyakorolt és be nem vált politikájára emlékeztet (a tiltás kriminológiai hatása, a börtönpopuláció ugrásszerű emelkedése). Követendő mintaként a holland modellt kínálják, amely a droggal élőket nem rekeszti ki a társadalomból. Kisebb mennyiségű és kevésbé veszélyes kábítószeres esetén eltekint a büntetőjogi következmények alkalmazásától. A liberális szemlélet lehetővé teszi, hogy az állam kezelni tudja a kábítószer-jelenséget, és a tapasztalat szerint ez a differenciált, toleráns drogpolitika nem vezetett a kábítószerrel élők számának jelentősebb emelkedéséhez és nem vált elviselhetetlenné a drogturizmus sem. A leggyakoribb bírálát a marihuánát fogyasztók büntetőjogi kezelésével kapcsolatban hangzott el: felvetették a kannabisz-származékok fogyasztásának, birtoklásának dekriminálizálását, sőt felmerült a legalizálás kérdése is. Ezt az álláspontot erősítette a német Alkotmánybíróság 1994-ben közzétett határozata, amely a csekély mennyiségű kannabisz-származékok birtoklásának büntetését a társadalomra való veszélyesség hiánya miatt alkotmányellenesnek minősítette, a csekély mennyiség meghatározását pedig a tartományi bíróságokra hagyta.

Miközben megmaradt a kábítószerkérdés büntetőpolitikai kezelését bírálók köre, a jogszabály érvényben van, és az utolsó négy év bűnözési adatai azt mutatják, hogy a többszörösére nőtt a kábítószerrel visszaélés miatt jogerősen elítéltek száma és aránya az összsbűnözésen belül. 1997-ben az elítéltek száma összesen 89 909, ebből kábítószeres bűnelkövető 173,

ezek között 9 a fiatalkorú. 2000-ben 100 849 az összes elítélt, 986 a kábítószeres bűnelkövető és 96 a jogerősen elítélt fiatalkorúak száma. Ebben az évben az összes elítélt közül 0,98% a kábítószeres bűnelkövető, a fiatalkorúak aránya pedig 9,74%.

Bár a bűnügyi statisztika emelkedő tendenciát mutat, még így sem jelentős a kábítószerrel való visszaélés miatt elítéltek száma és aránya. Elégedettek azért nem lehetünk, mert a kábítószer elterjedésének és az ebből fakadó veszélyeztetettségnek a nagyságát nem a bírói statisztika tükrében kell vizsgálni. Érdemes bemutatni a vádelhalasztások alakulását az új törvény hatályba lépése óta.

1999-ben a vádelhalasztások száma összesen 1992, ebből kábítószeres bűncselekmény vonatkozásában 56. Tehát a vádelhalasztások 2,8%-a kábítószeres bűncselekmény esetében történt. Ebből fiatalkorú kábítószeres bűnelkövetők esetében 30, felnőtt kábítószeres bűnelkövetők esetében 26. Tehát a fiatalkorúak aránya az összes kábítószeres bűnelkövető vonatkozásában alkalmazott vádelhalasztások tekintetében 53,6%. 2000-ben a vádelhalasztások száma összesen 2426, ebből kábítószeres bűncselekmények vonatkozásában 151. Tehát a vádelhalasztások 6,2%-a kábítószeres bűncselekmény esetében történt. Ebből fiatalkorú kábítószeres bűnelkövetők esetében 85, felnőtt kábítószeres bűnelkövetők esetében 66. Tehát a fiatalkorúak aránya az összes kábítószeres bűnelkövető vonatkozásában alkalmazott vádelhalasztások tekintetében 56,3%.

Feltétlenül említést érdemel a jogszabálynak az a rendelkezése, amely szinte elviselhetetlen feszültséget okoz a fiatal felnőtt korú bűnelkövető esetében, ha fiatalkorú társával közösen, őt megkínálva kerül sor kábítószer fogyasztásra. Erről azért kell beszélni, mert nem egyedi, elszigetelt jelenségről van szó: mondhatni, a fogyasztók tipikus szokása a közös drogfogyasztás élménye és természetes emberi magatartás a kínálás is. Jogalkalmazóként tisztában vagyok azzal, hogy a büntetőjogi cezúra – jelentsen az életkort, vagyoni értéket, kábítószer-mennyiséget – gyakran vezet „igazságtalan” döntésekhez, tehát bele kell nyugodni a büntetőjogi norma hajlíthatatlanságába. De nem könnyű szembenézni ugyanazon ügy szereplőivel akkor, amikor a fiatalkorú esetében az elszívott egy-két szál marihuánás cigaretta miatt az ügyészség vádelhalasztással, esetleg megrovással él, míg a kínáló 18 és fél éves osztálytársat a középmeértéket irányadónak tekintő büntetéssel, 7 és fél év börtönbüntetéssel kellene sújtani (az enyhítő szakasszal kiszabható legkevesebb büntetés 3 év). Egészséges bírói ösz-

tönnel és megfelelő bátorsággal a tárgyalási szakban is a megrovást kellene alkalmazni.

A törvénymódosítás óta eltelt két év bírósági tapasztalatai a következők.

1. A súlyosabb kábítószeres bűncselekmények elkövetői körében viszonylag jelentős a külföldi elkövetők száma, akik főleg a közeli országok (Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Macedónia) állampolgárai, de nem ritka az afrikai, illetve arab országokból érkező bűnelkövető sem. A környező országokból érkezett bűnelkövetők általában rövidebb-hosszabb ideje az országban élnek, többnyire illegálisan, míg az arab, afrikai nemzetiségűek legtöbbször úgynevezett futárok, akik kábítószer-behozatali, -elosztói célból érkeznek az országba. Ritkábban fordulnak elő az Európai Unióból érkező elkövetők, akik főleg fogyasztók, átutazóban vagy turisztikai célból vannak Magyarországon.

2. A büntetőügyekben leggyakrabban előforduló kábítószer a heroin, a legnagyobb függő fogyasztói kör ehhez a kábítószerhez kötődik, és a futárok révén is ez a kábítószer kerül be legnagyobb mennyiségben az országba. Az alkalmi fogyasztók körében igen széles a fogyasztott szerek palettája, a leggyakoribb a marihuána és a Speed tablettá, de közkedvelt ebben a körben a hasis és az Exstasy is. A kokain előfordul mind a rendszeres, mind az alkalmi fogyasztók körében, és nem ritka a behozattal elkövetett bűncselekmények tárgyaként sem.

3. A leggyakoribb elkövetési magatartás maga a birtoklás, illetve az ehhez kapcsolódó fogyasztás. Súlyosabbnak minősülnek a szintén gyakori behozatali, kereskedelmi jellegű értékesítési és az üzletszerű elkövetések. Ritka a kiemelkedő tárgyi súlyú, bűnszervezet tagjaként való elkövetés, amelynek megállapítása széles körű bizonyítást igényel. Köztudomású, hogy a kábítószerhez kapcsolódó bűncselekmények hosszabb távon nem valósíthatók meg szervezettség nélkül, azonban a bűnszervezetben elkövetés kritériumai (kívülállóak számára fel nem ismerhető, rendszeres, illetve folyamatos elkövetés, az elkövető tudomása arról, hogy bűnszervezet tagjaként jár el stb.) ritkán állapíthatók meg. Az értékesítés, a kereskedelmi jellegű elkövetések gyakran arra szolgálnak, hogy az egyébként legális jövedelemmel nem rendelkező függő fogyasztó ki tudja elégíteni saját szükségleteit. Az igen gyakori futári tevékenység jellemzői: külföldi elkövetők, sokszor távoli afrikai, arab országokból, akiknek feladata, hogy az érkező csomagokat átvegyék, azaz a feladók rendelkezésére álljon megfelelő magyarországi cím az anyag postázásához, illetve gyakori a közvetlen, határon való áthozatal is. A magyarországi terjesztés nem feltétlenül a futár feladata. Ebben az elkövetői körben fordul elő legtöbbször, hogy az elkövető maga nem kábítószer-fogyasz-

tó, a kereskedelem csupán jövedelemforrás számára.

4. Az elkövetők nagy része nem rendelkezik stabil munkahellyel, legtöbbjük alkalmi munkás, illetve munkanélküli. Iskolai végzettségük többnyire a nyolc általános iskoláig terjed, számarányukat tekintve őket követik a szakmunkás végzettségűek. Felsőfokú végzettség elsősorban az alkalmi fogyasztók körében fordul elő.

A jogalkalmazó az ítékezés során – egyéni véleményről és sajátos látásmódtól függetlenül – a hatályos jogszabályokat köteles alkalmazni mind a bűnösség megállapítása, mind pedig a büntetés kiszabása kérdésében. Mozgástere, ugyancsak törvényes kereteken belül, a büntetés és intézkedés közötti, illetve az alternatív büntetések közötti választás lehetősége. Ez a lehetőség magyarázhatja a hasonló ügyekben hozott eltérő bírói döntéseket. Ha eltekintek a jogalkalmazói kötöttségektől és arra keresek választ, hogy viszonylag kisebb változtatással miként lehetne hatékonyabbá, egyben humánusabbá tenni a kábítószer-fogyasztók büntetőjogi kezelését, akkor az alábbiakra hívnám fel a jogalkotók figyelmét.

– A visszaélés tárgyát képező kábítószereket – hasonlóan más országok törvényeihez – veszélyességük, a szervezetre gyakorolt hatásuk alapján különböző csoportokba kellene sorolni, eltérő büntetések meghatározásával. Az sem kizárt, hogy például a kannabisz-származékok esetén a fogyasztás és a fogyasztás célját szolgáló csekély mennyiség birtoklása nem minősülne bűncselekménynek, hanem más jogágba tartozó szankcióval sújtanák (szabálysértés).

– Az elterelés lehetősége ne csupán a függő fogyasztó, hanem az alkalmi fogyasztó és a kábítószerrel egy-két alkalommal ingyenesen átadó számára is nyitva álljon.

– Hatékonyabbá kell tenni az elterelés intézményét, elsősorban a megfelelő kezelési hálózat fejlesztésével, a szakmai protokollok kidolgozásával.

Annak ellenére, hogy az elterelés és a kezelés lehetősége már 1993. május 15. óta létezik, sem a nyomozó hatóság, sem pedig a kezelő intézmények nem rendelkeztek a végrehajtáshoz szükséges szakmai útmutatással, és magát az intézményt szolgáltatták ki a létjogosultságát egyébként is bírálóknak. Ha az elterelést és a kezelés lehetőségének felajánlását nem csupán leplezett dekriminalizálásnak, büntethetőséget megszüntető oknak tekintjük, hanem abban is hiszünk, hogy a hat hónapos kezelés alkalmas arra, hogy a kábítószeres életmód felhagyására ösztönözze a terhelteket, akkor mindenképp szükséges olyan terápiás tervek felállítása, amelyek figyelembe veszik az elkövetőnek a kábítószerrel való érintettségét, mozgósítják családi környezetét és megteremtik a rehabilitáció lehetőségét is.

Ennél merészebb elképzelések felmutatására azért nem vállalkozom, mert tisztában vagyok azzal a törvényalkotói szándékkal, amely általánosságban és a kábítószeres cselekmények esetében is a szigorítást tartja célravezető eszköznek a bűnözés visszaszorítása és a kábítószer elterjedésének megakadályozása érdekében. Kisebbségi változtatásra azért látok mégis lehetőséget, mert a parlament által elfogadott nemzeti stratégiai program nem zárja ki, sőt megengedi a fogyasztókkal szembeni eltérő és a terápiás lehetőségeket előnyben részesítő bánásmódot.

RÁCZ JÓZSEF

A jelenlegi *drogpolitika alapjait* – csak a legutóbbi időket számítva – 1991-ben fektette le az akkori kormány, amikor létrehozta a Kábítószerügyi Tárcaközi Bizottságot (KTB). A KTB markánsan jelentette meg a rendőri-büntetőjogi megközelítést, azaz a kínálati oldalt hangsúlyozta, továbbá elodázta a nemzeti drogstratégia kidolgozását. Ez az ország külföldi, szakértői megítélését, elsősorban a keresleti oldal szakértőit, negatívan befolyásolta. Az Országgyűlés 1996-ban döntött a kábítószer-fogyasztás visszaszorítása érdekében létrehozandó országgyűlési eseti bizottság felállításáról. A bizottság szerint a megalakítandó Kábítószerügyi Koordinációs Bizottság alapvető feladata „a hazai kábítószer-fogyasztás terjedése elleni fellépés összehangolása, és feladatai között szerepeljen a kereslet-, kínálat- és ártalomcsökkentés egyensúlyára, valamint az állam szerepvállalása mellett a helyi közösségek és a civil szervezetek tevékenységére épülő átfogó összehangolt és multidiszciplináris nemzeti kábítószer-stratégia kidolgozása.” A KKB 1998-ban alakult meg. Eközben a KTB kidolgozta a nemzeti drogstratégiát, amelynek közigazgatási egyeztetése a választások előtt éppen csak elkezdődött: a reagáló tárcák meglehetősen elutasítóan viszonyultak a tervezethez. Kizártam tartom, hogy a minisztériumi szűrőkön átment volna (annak ellenére kell ezt írnom, hogy a tervezet kidolgozásában én is részt vettem). Az Országgyűlés 1998-ban módosította a Btk.-t: erősödött a büntetőjogi szigor, csökkentek a mennyiségi határok (noha messze nem olyan mértékben, mint az a korábbi Népjóléti Minisztérium, a „KTB-s szakértők” javaslataiban szerepelt). Az új törvény kivonta az elterelés lehetőségéből az alkalmi fogyasztókat, amivel az Országgyűlés súlyos döntést vállalt magára. 2000-ben a kormány, majd az Országgyűlés elfogadta a Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására című dokumentumot. A stratégia a kínálat- és keresletcsökkentés egyensúlyá-

ra és a multidiszciplináris megközelítésre helyezte a hangsúlyt. Céljainak sorrendisége és megfogalmazása egy preferencia-rendszert tükröz, amelyben többféle drogpolitikai megközelítés jut szerephez: közöség, együttműködés, megelőzés, szociális munka, gyógyítás, rehabilitáció, kínálatcsökkentés.

A nemzeti *stratégia rendszerszerű megvalósítása* elkezdődött. Idesorolható a középiskolákra kiterjedő, országos prevenciók pályázat, a megelőzési intézményrendszer átvilágítása, a hosszútávú terápiás intézmények fejlesztése, az alacsony küszöbű programok körének bővítése, nagyjából pályázati formában. Felteszem, hogy ezek a lépések a szakemberek előtt ismertek. Ma inkább az jelenti a problémát, hogy kevés a kérdéskörrel foglalkozó, a prevenció, a terápia, a közösségfejlesztés területén dolgozó szakember, illetve intézmény és szervezet. Látni kell azonban, hogy a megvalósítás egyik legnagyobb akadálya az államigazgatás több fontos szereplőjének „kínálati oldali”, prohibicionista beállítottsága, amely a legerőteljesebben – bármennyire is paradox – éppen az Egészségügyi Minisztérium egyes szakértői körét jellemzi (vagy legalábbis a legutóbbi időkig népszerű volt). A „kínálati oldali” és a prohibicionista megközelítés nem feltétlenül ugyanaz, de közös bennük az erőforrások (anyagiak, képzések, nemzetközi együttműködések) szinte kizárólagos juttatása a „kínálati oldalhoz”. E téren azonban az utóbbi két évben jelentős változások történtek, és a nemzeti stratégia prioritásai további hasonló irányú változásokat valószínűsítenek. Egy másik akadály az egyes véleményformáló csoportok („morális vállalkozók”) közötti nézetkülönbségek megjelenése a drogpolitikai kérdésekben. A nemzeti stratégia azért is szolgálhat kiindulásul, mert azt minden parlamenti párt – eltérő megközelítésmódja ellenére és annak fenntartásával is – el tudta fogadni.

Fejtegetéseimet a „*keresleti oldallal*” folytatva, a segítő szakmák felől is sok esetben a „kínálati oldal-központú” megközelítés kap megerősítést, pedig ezek a szakemberek lehetnének azok, akik képesek volnának a leghitelesebben és a leghivatottabban közvetíteni „keresleti oldalt”. Sokszor az a megfigyelő érzése, hogy ezek a szakemberek nem is tudják, mit beszélnek: „A kurvák, buzik, narkósok, AIDS-esek helye a börtön, vagy dögöljenek meg.” Példa még erre azoknak a külföldi szakembereknek (orvosoknak és rendőröknek) a felháborodása, akik néhány éve egy országos konferencián „nem hittek a fülüknek” (először csak a tolmácsnak), hogy Magyarországon az orvosok akarják bíróság elé állítani a droghasználókat, vagy ha ez nem megy, kötelező kezelésüket elrendelni, gyámság alá vonni őket és így tovább. „A szakma nem egységes” – hallható a legkülönbözőbb

fórumokon. De miért is kellene „egységesnek” lennie, illetve mit jelent az „egység”? Az addiktológiai szakmák egészen minimális érdekvédelemre sem képesek. (Lásd például az Addiktológiai Szakmai Kollegium megszüntetését 1996-ban, az ártalomcsökkentő-programokkal, elsősorban a methadonos fenntartó kezeléssel kapcsolatos huzavonát 1994 óta, a finanszírozás kérdéseit, a medikalizáció-[pszicho]szociális ellátások közötti arányról szóló vitát, az utóbbi ellehetetlenítésére tett kísérleteket, az egészségügyi prevenció helyzetét.)

A segítő szakmákon, elsősorban az orvosi, pszichiátriai és addiktológiai szakmán (mint elvileg a nagyobb presztízzsel rendelkező terület) belüli érdekellentétek talán befolyással voltak a kezelőhelyeket hátrányosan érintő fejleményekre. Ilyen lehet az adatvédelem helyzete. Az drogambulanciák adatvédelmi szempontból sérülékenyek, ami végletesen képes befolyásolni a kliensek biztonságát, bizalmát. Az egészségügyi adatok védelméről szóló törvény érvényesülését jelentős részben korlátozták a szervezett bűnözés elleni törvénycsomag rendelkezései. A helyzetet súlyosbítja az anonimitás gyakorlati ellehetetlenülése. Az OEP ugyanis személyi adatokhoz köti a finanszírozást, alternatív lehetőségek pedig csak minimális mértékben állnak rendelkezésre (például most az alacsony küszöbű programokat támogató pályázatok). Ezek a gondolatok az elvárások szintjén pozitívan is megfogalmazhatók: újra kell szabályozni a kezelőhelyek jogszabályokban körülírt adatvédelmét, lehetővé kell tenni az anonim kezeléseket (az OEP oldaláról, ha nem is feltétlenül a „gyógykasszá” érintően).

Végezetül a kezelőhelyek finanszírozásának kérdéséről. Az elégtelen pénzügyi ellátás az országos és a helyi politikának teszi kiszolgáltatottá a kezelőhelyeket. A nem állami-önkormányzati egészségügyi intézmények részeként működő kezelőhelyek esetében csak ideiglenes működési engedélyt lehet kiadni, emiatt a finanszírozás nemcsak elégtelen, hanem bizonytalan is. Az emlegetett „szakmai széthúzásnak” is oka lehet az elégtelen források fölötti marakodás. Ebben a helyzetben megnő az emlegetett negatív üzeneteket küldő egészségügyi szereplők jelentősége, csorbát szenved a gyógyítók és a kezelők autonómiája.

A „keresleti oldal” csetepatéi azért fontosak, mert a drogpolitikát nem lehet a büntetőtörvényekre leegyszerűsíteni. De azért essék néhány szó az általam belátható „*kínálati oldalról*”. Úgy érzékelem, hiányzik a letisztázott rendőrségi drogpolitika. A helyi kapitányságok másképp látják szerepüket, mint a kábítószerügyekkel és a bűnmegelőzéssel foglalkozó szervezeti egységek: elsősorban a legkönnyebben elérhető célpontokkal, a fogyasztókkal foglalkoznak. Egyes

rendőri vezetők, ahogy korábban is, most is elutasítják a prioritások meghatározását, mondván, hogy a törvényben meghatározott köteleességek között nem lehet sorrendiséget megállapítani. Ez nemcsak droppolitikailag, de szervezetszociológiailag sem tartható álláspont. A helyi rendőri szervezetek láthatóan nem érzékelik a szerepüket, ahogy az a Kék Pont Drogkonzultációs Központban megjelenő droghasználók beszámolóiból is kiderül.

Végül a *sajtó* helyzetéről. A tömegkommunikáció szerepe nyilvánvaló a drogpolitika formálásában. A média ma botrányközpontú. Következésképpen a moralizáló szemléletet és a kirekesztést közvetíti, illetve politikai érdekcsoportoknak kiszolgáltatott (és akkor lényegében ugyanezt teszi): meghatározza, ki a „jó drogos” és ki nem, kit kell megmenteni és kit nem. Igazán veszélyesnek azt tartanám, ha Magyarországon is kitörne az AIDS járvány, mint ahogy a tőlünk keletre fekvő volt szocialista országokban történt, főként az intravénás droghasználók között. Ez a mai zavarokat végletesen felnagyítaná és a jelenséget teljesen kezelhetetlenné tenné. Véleményem szerint nagy előrelépést jelentene a droppolitikai színtér szereplői közötti párbeszéd erősítése, a nézetek szabad áramlása, a legkülönbözőbb szereplők találkozása és ütközése. Szükség van a tudományos ismeretanyag bővítésére, a tudományos eredmények felhasználására a vitákban (ma igencsak szerény az a tudásmennyiség, ami a vitákban rendszeresen forog és amire a szereplők visszatérően hivatkoznak). Persze, az előítéleteket alig képes befolyásolni az információ. Vannak olyan nézetkülönbségek is, amelyek nem oldhatók fel. De a személyes találkozások, egymás szerepeinek átélése valamikor eredményre vezethet. A sokszor előítéletes gondolkodás így talán megváltozhat. Mert mitől, ha ettől nem?

FUNK MIKLÓS

Azt gondolom, hogy a hazai droghelyzetet joggal Anevezhetjük csődhelyzetnek, mivel sem a szociális, sem az egyébként rendelkezésünkre álló eszközökkel, sem pedig különleges erőfeszítéssel nem tudjuk a problémát megoldani. A csődhelyzet kifejezést indokolja az is, hogy a drogprobléma társadalmi jelenség képében jelenik meg előttünk, főleg a mindennapi társadalmi élet, illetve a jogi-politikai, végül pedig az orvosi szféra kérdéseként, és mindezen területeken a megoldatlanság-megoldhatatlanság ismérveit mutatja. Mindebből nem következik más, mint az, hogy – bármilyen kínos – ugyanúgy együtt kell élnünk a tiltott drogok használatának jelenségével,

mint az alkoholizmus, a dohányzás, a hajléktalanság problémájával. Ez nem jelenti azt, hogy nem tettünk ezen a téren egyet s mást, és azt sem, hogy ne lehetne tenni még ezt-azt. Sajnos azonban a drogjelenség öntörvényűen változik, és szükségszerűen mindig lemaradunk a valóság által produkált új fejleményekhez képest. Így, mire felismerjük az újat, az már kifejtette káros hatását – hiszen erről ismerjük fel. Jó, ha nem szedett áldozatokat. Ha a kérdést elemezzük, meg is találhatjuk azokat az okokat, valóságos tényezőket, amelyek ezt a sokakat érintő jelenséget létrehozzák és a mindennapokban meghatározzák.

Orvosbiológiai háttér. A drogjelenség biológiai meg-alapozottsága a jelenlegi álláspont szerint az agyban található jutalmazó rendszer sajátosságaiban rejlik. Ez azt jelenti, hogy a „drog” képes a jutalmazó-megerősítő hatású és biológiailag rendkívül fontos „eufória” érzést, állapotot egyéni teljesítmény hiányában is előidézni. Ezt az alaphelyzetet érvényesnek tekinthetjük gyakorlatilag nemcsak minden droként használt anyag esetére, hanem olyan, eufóriát és függőséget okozó magatartásfelelésekre is, amelyek az illegális és legális droghasználattal analóg jelleget mutatnak. Orvosilag eléggé hasonló a heroinfüggő, az alkoholbeteg és a játékszenvedélyben szenvedő ember problémája, de jogilag vagy a társadalmi megítélés és a következmények szempontjából ezek jelentősen eltérnek egymástól.

Azt gondolom, hogy a veszélyesség mindig a droghasználat tényében rejlik, és ehhez képest a társadalmi környezet másodlagos. Mivel azonban semmiféle lehetőségünk nincs arra, hogy a kórkép megítélésakor eltekintsünk a pszichoszociális meghatározottságtól, ezt bizonyítani nem tudom, így feltevés marad. Talán azonban igazolhatja az, ha megnézzük, mitől veszélyes a droghasználat. Azt fogjuk tapasztalni, hogy a fő veszélytényező a droghasználat esetében az ismételt használat/függőség jelenségében rejlik. Egyrészt a drog használata mindig egészségkárosító, az agyszövetet károsítja, így az ismétlés újra meg újra kárt okoz; másrészt a függőség, ha eléggé súlyos, nagyon destruktív, leginkább a heroin, illetve opiátok esetében, de enyhébb drogoknál is, például a kokain, vagy akár a Speed is lehet példa erre. Az etilalkohol általi függőség pedig, súlyosságát tekintve, vetekszik a heroinfüggőséggel. A függőség a drog ismételt használata során bizonyos biológiai szükségszerűséggel kialakul, és biológiai, pszichés, szociális következményei is bizonyos szükségszerűséggel jelentkeznek egymás után, ilyenképpen a társadalomban statisztikai valószínűséggel meghatározhatóvá válik az egyes drogok által (esetleg halálosan) megbetegített emberek százalékos aránya. Vagyis a drogok használata az emberek egy részét elpusztítja.

Mivel e sorok írója gyógyító orvos, aki nagyszámú drogfüggő beteget kezel, nem kerülhető meg annak leszögezése, hogy magának a drogfogyasztási problémának a jogi útra terelése – véleménye szerint – csak akkor lehetne helyes, ha egyébként a drog-kórállapotot – heveny mérgezés, függőség, betegség – az állam minden rászoruló esetében elérhetően gyógykezeltené, és így csak az kerülhetne a jogi eljárásba, aki saját hibájából nem kezelte magát vagy más (droggal kapcsolatos) bűncselekményt követett el. A drogjogpolitikától emellett megkövetelhető, hogy a beteget valamilyen módon az orvosi kezelés felé „terelje”. Ez liberális álláspont, de e cikk írójának nem politikai, hanem orvosi felfogásának felel meg.

Társadalom és drog. A látszólag egyszerű képlet, amit szerte a világon alkalmaznak, így hangzik:

- aki drogfüggő, az beteg, vagy ha nem, akkor is meg kell gyógyítani; illetve

- meg kell akadályozni a drogfogyasztást a rendelkezésünkre álló (túlnyomórészt jogi) eszközökkel, így a függők abbahagyják, mások pedig nem kezdik el a drogozást, és a probléma megoldódik.

Elemzésünket tovább folytatva, azt kell megállapítanunk, hogy a gyógyítás nehézségei, amelyek a betegség természetével kapcsolatosak, igen nagyok. Nem részletezem ezeket, bár a művelt laikus közvélemény sincs tökéletesen tisztában azzal a különleges helyzettel, amit a drogos betegek kezelése jelent egy kórházi osztályon vagy ambulancián. Megjegyzem azonban, hogy a drogjelenség félelmetes, és robbanásnak tekinthető kifejlődése egy olyan korszakban történik meg nálunk, amikor az egészségügy is mélyreható válságban van és főleg saját magával foglalkozik. A jogi eszközökkel más a helyzet. Nem azt állítom (legfeljebb csak gondolom), hogy a jog nem kompetens, nem megfelelő eszköz a probléma kezelésére, csak azt, hogy a jog rugalmasabb, és ha a jog viszonyát vizsgáljuk a feladathoz képest, akkor talán kedvezőbbnek látszik a helyzet, mint az orvoslásban – hiszen az orvoslásban a „gyógyíthatatlanság” és a „minden esetbeni gyógyítási kötelezettség” elég sokszor okoz feszültséget. Ezzel szemben a jog – elméletileg – elérheti egy viselkedésfajta visszaszorítását, ha azt kellő mértékben szankcionálja. Ugyanakkor láthatunk példát arra is, hogy a jog nem szankcionál bizonyos másfajta cselekményeket vagy eltérően teszi ezt (például kiskorúak vagy elmebetegek esetében). Mégis, ez a hatékony eszköz sem bizonyult eddig igazán sikeresnek a drog elleni küzdelemben. Ezért fel kell tennünk az alábbi kérdéseket: elérhető-e jogi eszközökkel a drogprobléma visszaszorítása, végső soron megoldása. Miképpen volna ez elérhető a gyakorlatban? Szükség lenne-e a jogra mint eszköze-re akkor is, ha a drogbetegség minden egyes beteg

esetében gyorsan, fájdalom- és szenvedésmentesen, véglegesen gyógyítható volna? Ezek volnának az én kérdéseim, amelyekre nem tudok válaszolni.

A Fundamentum felvetéseire a következőket tartom fontosnak megjegyezni.

Államunk és a drogprobléma. Egyetértés mutatkozik abban, hogy az állam szigorította drogpolitikáját, illetve a drogjogot, nyilván azzal a szándékkal, hogy ennek következményei legyenek, és lettek is. A jogszabályi változások lényege, hogy a szankciók szigorúbbak, és törvény az előző szabályozástól eltérően nem az alkalmi, hanem a függő drogfogyasztó esetében teszi lehetővé az „elterelést”, vagyis a büntetés helyett a kezelés elrendelését. Ez utóbbi természetesen elfogadható álláspont, vagyis elképzelhető, hogy a függő betegek helyzetén javít, ha lehetővé teszik számukra az elterelést. Azonban a büntetési tételek igen magas volta, valamint az alkalmi használók elterelésének lehetetlensége igen súlyos következményekkel fenyeget. (Most ne is vizsgáljuk a probléma elméleti részét, vagyis azt, hogy a függőség fogalom az orvosi gyakorlatban alakult ki és az orvoslás diagnosztikai-terápiás fogalomkörével szemben támasztott követelményeknek felel meg, nem pedig a nagyobb fogalmi tisztaságot és pontosságot igénylő jogszabályi követelményeknek). Ezért orvosként azt gondolom, a jelenlegi szabályozás azt a veszélyt rejt magában, hogy aránytalanul súlyos büntetéseket kapnak fiatal, felelőtlen alkalmi drogfogyasztók, akiket a szigorú szankció kiállításba helyezése nem riaszt el.

Ez a szigorítás az államnak azt a szándékát fejezi ki, hogy a drogfogyasztás további terjedését a büntetőjog durva eszközével akadályozza meg. Problematisztikus ebben az, hogy az állami beavatkozás sokak életében túl nagy mértékű szenvedést okozhat, hiszen fiatal emberekről van szó. Akkor is fennállna ez a probléma, ha a szigorítás megoldhatná a drogkérdést – de nem hiszem, hogy ez így volna. Az ilyen szigorítás további következménye, hogy a várható nagyszámú súlyos ítélet erősen megterheli az intézményrendszert, márpedig a drogfogyasztók száma jelentős, és az elmúlt években igen sok eljárás indult már. Ez akkor is így lesz, ha a fogyasztóknak csak igen kis százaléka kerül majd jogi eljárás alá. Másfelől a „függőség” bizonyításával viszonylag egyszerűen ki lehet védeni a jogi szankciót – a gyakorlatban ezt is tapasztaltam, amikor szakértőnek kértek fel.

Ugyanakkor nem érezhető, hogy áttörés következett volna be a kezelés terén. A kezelések továbbra sem túl eredményesek, és nem oldódott meg, hogy

bárki, bármikor, bárhol jelentkezve is, megfelelő drogellenes kezelésben részesüljön. Ezt az államnak egy olyan különleges intézményrendszerrel kellene elérnie, ami a jelenleg már ismert leghatásosabb kezelésmódokat tenné mindenki számára hozzáférhetővé, függetlenül az egészségügy egyéb, például területi és pénzügyi elveitől. Ilyen intézményrendszer hiányában a kezelés továbbra is csak a rászorulóknak kis része számára lesz hozzáférhető. A legszörnyűbb, valóban riasztó jelenség Magyarországon, hogy az egészségügy képtelen akár csak az olyan alapvető, mindenütt elterjedt kezelések hozzáférhetővé tételére, mint a methadon-kezelés, ami nálunk most a rászorulóknak 0,5%-a számára érhető el, szemben a fejlett országok kezeltjeinek 50–60%-os arányával. Ez és más jelenségek azt a benyomást keltik, hogy a jelenlegi drog- és egészségpolitika a jelenség mindenáron való eliminációját célozza, vagyis prohibicionista.

Álláspontom szerint más drogpolitikai megközelítés is legitim, de nem áll módomban ennek bizonyítása, több olyan oknál fogva, amelyek a jelenség megítélését bonyolulttá teszik, például a heroinizmus rendszerváltáskori megjelenése és terjedése, vagy az utóbbi néhány évben a diszkó-drogok terjedése. Ezért nem tudjuk megítélni, hogy az előző, liberálisabb jogfelfogás eredményesebb volt-e, vagy csak kevésbé volt elterjedt a drogfogyasztás. Viszont azonnal felmerül egy másfajta megközelítés szükségessége, ha megismerkedünk azzal a ténnyel, hogy a drogfogyasztók egy része *nem akarja* abbahagyni, másik része *nem tudja* abbahagyni, egyesek pedig különböző okoknál fogva nincsenek is abban a helyzetben, hogy abbahagyják. Ezen egyének számára nincs más lehetőség, mint az „ártalomcsökkentés” gyűjtőnév alá sorolt néhány eljárás (tűcsere, fixerszoba stb.), ami viszont ugyanúgy, mint a methadon-kezelés, nem elfogadott módszer Magyarországon. A tűcsere- és más programokat az állam nem támogatja, a hivatalos egészségügy sem, hanem mélységes bizalmatlansággal szemléli azt a néhány szakembert és tevékenységüket, akik ilyesmivel (alapítványi pénzekből) foglalkoznak. Hónapokkal a jogszabályi változtatás

A TŰCSERE- ÉS MÁS PROGRAMOKAT AZ ÁLLAM NEM TÁMOGATJA, A HIVATALOS EGÉSZSÉGÜGY SEM, HANEM MÉLYSÉGES BIZALMATLANSÁGGAL SZEMLÉLI AZT A NÉHÁNY SZAKEMBERT ÉS TEVÉKENYSÉGÜKET, AKIK ILYESMIVEL (ALAPÍTVÁNYI PÉNZEKBŐL) FOGLALKOZNAK.

után sem láthattuk, hogy az állam az effajta segítségnyújtást hozzáférhetővé tenné, akár csak korlátozott mértékben, kísérleti jelleggel is. Ez azt jelentheti, hogy az állam szerint az ilyesmi bátorítja a drogfogyasztást? Nem így van. Az élet megmentése az első. A politikai cél, legyen az bármi is, másodlagos.

És most hová? Nem vagyok sem drogpolitikus, sem jogász, és nehéz megítélnem a jogszabály hatását egy

ennyire bonyolult jelenség tekintetében, mint a drogfogyasztás. Ezért ha azt az elvárás kellene megfogalmaznom, hogy mit tegyenek a jogalkotók és jogalkalmazók a betegekkel, mérsékelendő veszélyeztettségüket és megmentendő életüket, egészségüket, gondban lennének. Nem tudom azt mondani, hogy például két évvel kevesebb büntetés kilátásba helyezése megoldhatná a problémát, de el tudom képzelni, hogy a drogfogyasztás bűncselekményt kiemeljék a többi, közönséges bűncselekmény mellől és a fogyasztókat külön kezeljék, olyasféléképpen, mint annak idején a nagyfai fogházban az alkoholistákat.

Azonban meg tudom fogalmazni azt, mit várok a politikától, annak érdekében, hogy elesett állapotban lévő betegekimen – az állam éppen beteg polgárain – segítsen: a már megfogalmazott teljesen szabad és széleskörűen hozzáférhető kezelési lehetőségen kívül liberalizált rehabilitációs intézményeket, külön a volt betegek számára indított beilleszkedési programokat, az ott még nem tartó betegeknek ártalomcsökkentési lehetőségeket, és mindazoknak, akik ellen csak fogyasztási vádat emelnének, eljárási kedvezményt. Ezt várom, és hosszabb távon ettől remélek eredményt.

KÁLY-KULLAI KÁROLY

„Narkózis is azért van, mert az élet
kevesebb mámort nyújt, mint
amennyit az ember kíván.
A narkózis mesterséges önkívület.”
(Hamvas Béla)

Úgy két évtizeddel ezelőtt az újságírók gyakran „beálmódóknak” hívták a szípusokat. Az irányított, irányítható fantázia-tartalmak a „szegénydrogozás” titkáinak tűntek. A tudósítások, beszámolók, a kis színesek intimpistáskodva hozták le az álmotartalmakat. A szípu-probléma ma is megoldatlan. A drogok továbbra is páriák. Mit álmodhatnak ma? Úgy tűnik, keveseket érdekel.

A nemzeti drogstratégia legfontosabb, talán legmerészebb gondolata bevallottan is álom. A dokumentum megfogalmazott általános célja: vízió. A jövőbe vetített, megvalósulásra remélt cél. „A harmadik évezred küszöbén egy szabad, magabiztos és produktív társadalom kialakításának képe vezérel bennünket. Ez a társadalom az emberi méltóságot, a testi, lelki, és szociális jólétet, illetve az alkotóképességet kiemelt fontosságúnak tartja. E tényezők megóvása és fejlesztése érdekében a társadalom képes kezelni a drogok

használatával és terjesztésével összefüggő egészségügyi, szociális és bűnügyi ártalmakat és hátrányokat. A kábítószer-probléma valamennyiünket érint és együttes cselekvésre készítet. Az állam és intézményei az együttes cselekvésben jelentős szerepet kapnak.”

De kinek az álma vajon? Az alkotóké? A politikusoké? A segítőké? Hogyan lesz ebből egy közös álom? „Minden álom informáló és ellenőrző szerv, és ezért a leghatásosabb segédeszköz a személyiség felépítéséhez” – írja Jung. Akarunk-e, merünk-e álmodni?

Az előző évtized tapasztalataiból tudjuk, hogy a jelentős dolgok a parlamenti ciklus félidejében történnek. Nincs ez máshogyan a drogpolitikát illetően sem. 1992–1993: a Kábítószerügyi Tárcaközi Bizottság felállítása, elindítása. 1996–1997: a kábítószer-fogyasztás visszaszorítása érdekében létrehozott eseti bizottság felállítása, aktív tevékenysége. 2000: a nemzeti stratégia elfogadása.

A KTB 1997 októberében megszűnt. A parlamenti bizottság 1997-es anyagaiban bőven lehet olvasni megszüntetése okairól. A legnyilvánvalóbbak: a hatáskörök és a források hiánya, valamint a koordináció nem kelendő volta. Ahhoz viszont, hogy mindezt két mondatban le lehessen írni, kellett a parlamenti eseti bizottság. A politikusok és a bizottságban dolgozó szakértők egy-egy munkája a magyarországi drogprobléma teljességről készített elemző munkán és a diagnózis felállításán túl kiterjedt egy országgyűlési határozat előkészítésére is. A határozatból csak egy fontos mondatot idézek: „Az Országgyűlés szükségesnek tarja a kábítószer-fogyasztás terjedésének megakadályozása érdekében átfogó, összehangolt és multidiszciplináris, a kereslet-, kínálat- és ártalomcsökkentés egyensúlyára, az állam és az önkormányzatok tevékenységére, valamint a helyi közösségek és a civil szervezetek szerepvállalására épülő nemzeti kábítószer-stratégia kidolgozását.” Bár nem neveztetett álomnak ez a mondat, de nem kell túlzottan beavatottnak lenni ahhoz, hogy az itt megfogalmazottak megvalósulásához ne gondoljunk oda azt az időt, ami szükséges, vérmérséklet szerint legalább 5-10 évet: dokumentum készítése, elfogadtatása, a tényleges koordináció megszervezése, elindítása, törvénymódosítások, az önkormányzatok szerepkörének kidolgozása, források biztosítása, a helyi közösségek, civil szervezetek munkájának feltérképezése, támogatása, folyamatos működésük feltételeinek biztosítása, folyamatos, átfogó szemléletformálás. Csak a legszükségesebb elemeket ragadtam ki, amelyek nélkülözhetetlenek lennének az alapidokumentumban foglalt fontos gondolat kivitelezéséhez, folyamatának biztosításához. Ebben a drogpolitikai alapidokumentumban először olvasható két gondolat hangsúlyos megjelenése: ártalomcsökkentés, valamint az önkormányzatok tevékenységének szükségessége.

A politikai váltógazdaság kialakulása következtében 1998-ban a Fidesz alakíthatott kormányt. A raciónalis drogpolitika megtorpanni látszott. Megélénküléséhez várni kellett arra, hogy létrejőjön az Ifjúsági és Sportminisztérium. A folyamatos, évenkénti összecszerűen is bővülő pályázat mellett a drogkoordináció legfontosabb tevékenysége eddig a nemzeti stratégia kidolgozása, majd elfogadtatása volt. A stratégia általános céljának középponti, szemléletformáló gondolata fölött könnyen átsiklunk: „A társadalom képes kezelni a drogok használatával és terjesztésével összefüggő egészségügyi, szociális és bűnügyi ártalmakat és hátrányokat.” Nincs tehát „drogmentes Magyarország”-kép, a dokumentum a célok megvalósításhoz vezető utat a korábbi országgyűlési határozatban foglaltakhoz hasonlóan látja. Mennyi idő kell, kellene mindehhez? Minimum 5-10 év.

Mi történik addig? Nézzünk szét a végeken, néhány jelenségre szeretnék rámutatni. Olyanokra, amelyekkel együtt élünk évek óta, olyanokra, amelyek – nézetem szerint – akadályozói vagy lassítói a drogpolitikai elképzelések gyors megvalósulásának.

Félelem. Az illegális drogok problémaköréhez kapcsolódó tévhitek, hamis információk, pánik, előítéletek, a kriminalizációs megközelítés túlsúlya szülőkhöz és pedagógusokhoz egyaránt felesleges és gyakran indokolatlan félelmet vált ki. Ennek tudatos előidézése: a bőrön keresztül felszívódó, sztrichninnel átitatott LSD-ről szóló röplapok országos elterjedtsége, évekig, még napjainkig is tartó jelenléte, hatása. Őrző-védő cégek évek óta mint a prevenció megvalósítói kínálják föl szolgáltatásaikat. Az önkormányzatok pedig igényt tartanak rájuk sokhelyütt. Reakció: „Hát már itt tartunk?!” A szappanoperák mint a drogprobléma bennfentes ismerői bugyuta és hamis képet festenek, a nézők jobban hisznek nekik, mint a kerekasztal-műsorok beszélő fejeinek vagy a dokumentum-műsoroknak, ha nézik azokat egyáltalán.

Szintén a félelem motiválja a probléma *hárítását, tagadását* is. „Ez velünk nem történhet meg!” „Ha látom, se hiszem!” „Elit iskolában nem lehet drogprobléma.” Típusos reakciók, amelyek egyre erősödő mértékben jelen, egyre több feladatot és fejtörést adva a konzultációs munkában. A néhány kiragadott jelenség válaszlépésül fogalmazza meg a jelenlegi drogpolitika a „társadalom érzékenyítését”. Ez viszont már egy másik tudomány. Hosszú-hosszú évekig, kintartóan, a kommunikációs tudományok teljes tárházát bevetve lehet/kell eredményeket elérnünk, nagyjában-egészében változatlan célokhoz rendelve. Utána pedig az elért eredményeket meg is kell tartani! Hosszú távú munka, sok pénz, bizonytalan eredmény.

A fogyasztói magatartás megítélése. A cikk írása közben még nem állt rendelkezésemre az előző évi adat-

sor, amely a fogyasztó magatartással kapcsolatos ítékezési gyakorlatról képet adna. 1998 őszén a segítő intézmények, szervezetek szinte egyöntetűen kiálltak a fogyasztói magatartás tervezett szigorítása ellen. A megfogalmazott kérés elhangzott: a nemzeti stratégia elkészültekor szabályozzák újra ezt az elkövetési módot. Nem így történt. Ez volt az utolsó olyan közös, nagy óhaj, amely a drogpolitika szemléleti-gyakorlati megvalósulását érintette és széles körben nyilvánított szándékot jelzett. Az utóbbi hónapok néhány nyilatkozatában felvetődött ugyan a felülvizsgálat esélye, de ez megint hosszú folyamat. Ha ez elindulna, a keletkező társadalmi párbeszéd kiváló eszköz lenne a szemléletformáláshoz.

A konszenzus hiánya és keresése. A fejlődés, a változás mindig fájdalmas. Tudják ezt a segítségben gyakorlott szakemberek. Az erjedő-alakuló ellátási rendszer fejlődése egyéni, közösségi, társadalmi érdekek vélt vagy valós sérülését is eredményezheti. A komplexitás a probléma egészét tekintve mindenki számára evidencia. Ennek ellenére a frontok érzékelhetően jelen vannak:

- keresletcsökkentés–kínálatcsökkentés,
- kínálatcsökkentés–ártalomcsökkentés,
- egészségügyi megközelítés–szociális megközelítés,
- állami fenntartású intézmények–civil és egyházi intézmények.

A segítség különféle megközelítési módjai és az egyes prevenciós irányzatok is alkalmanként szembe találják magukat egymással. Az elosztás, a pályázatok során egyértelmű a rivalizálás, de szerencsére a párbeszéd, a problémák és a megközelítési módok újradefiniálási hulláma, a szakmai identitás keresése meghozta a konszenzus-konferenciák korát. Eltart még egy darabig.

KEF. Ez a bűvös mozaikszó most indul hódító útjára, ha az önkormányzatok is úgy akarják. A nemzeti stratégia egyik kulcsfogalma a Kábítószerügyi Egyeztető Fórum. A helyi közösségek, önkormányzatok koordinatív tevékenységet végző szervei, ahol már létrejöttek, és remélhetően azok lesznek az ezután létesülők. A helyi stratégiák kialakítása, megvalósítása, majd folyamatos megtartása, valamint az iskolák egészség- és drogstratégiájának folyamatossága csak átfogó szemléleti változás után képzelhető el. Ehhez viszont az alapidokumentumok ismeretén, valamint a szükséges források biztosításán kívül elkötelezettség is szükségeltetik. Az olvasmányélmény kevés lesz ehhez, személyes, csoportszintű képzésekre is szükség van. Van-e ennyi szakemberünk?

A társadalmi szervezeteké a jövő? A legnagyobb jövő, a legnagyobb lehetőség a társadalmi szervezetek előtt áll. A pontos fogalomhasználat miatt mindenki ide tartozik, akire az NGO fogalma kiterjed: egye-

sületek, alapítványok, egyházi intézmények, társulások, közösségek stb. Jelenleg ugyanis a társadalmi szervezetek a drogpolitika aktív alakítói helyett csak a drogpolitika megvalósítói. Szerepük passzív, hiszen nincs hatékony képviselői szervük, szerveik, szövetségük, ahol javaslattevő, döntéshozó vagy -ellenőrző szerepet gyakorló, demokratikusan választott vezető testület állna, amely partnerként bevonható lenne a hatalom számára. Számtalan elemzés lát napvilágot, prognózisok sora is felveti ezt az igényt minden téren, nem csak a drogprobléma terén. A társadalmi szervezetek megosztottsága modellezi a fentebb említett ellentéteket is. Folyamatos ugyanakkor a forráshiány. Nem, vagy csak alig rendelkeznek tőkével. A pályázati összegek továbbra is csak szakaszos tevékenységet biztosítanak, a folyamatosság, a stabilitás, az „egészben való gondolkodás”, a stratégiai szemlélettel való kreatív azonosulás így elmarad. A hiányjelenségek felsorolása az igényt is megfogalmazza: szemlélet, idő, pénz szükségeltetik.

Néhány jelenségre kívántam csak rámutatni. Néhány már unalmasak, közhelyesek. Vagy csak annak tűnnek? Hamvassal kezdtem, vele szeretném zárni is. *Eksztázis* című művéből hívom segítségül gondolatait.

„Ez az esztelen sóvárgás. Annyi, mint kiszolgáltatva lenni annak, ami határozatlan és bizonytalan, ami szétfoszlik és inog, amiben nincs egység és állandóság és forma, és ami szétfolyik és elpárolog. Az ájultság is önkívület, de nem fölfelé, hanem a semmibe való szétfoszlás önkívülete. A narkotikumok nagy része ilyen ájultság. Az ember önmagát kioltja és szemét behunyva beleveti magát az értelmetlenségbe.

A mámor az ember minden képességét, az értelmet is, magasabb hőfokra emeli. Az ájultság lefokoz, erőtlenné tesz, bénít és megfojt. A mámor minden emberrel és a világ egészével egyesít...

Nagyon óvatosságnak kell lenni. Minden fogalmunk antinómia. Semmi sem könnyebb, mint eltévedni, és az eltévedés legközönségesebb módja a szavakon való megzavarodás.”

HOYER MÁRIA

Ahhoz a generációhoz tartozom a szakmán belül, amelynek tagjai a drogfogyasztást mint társadalmi jelenséget az elsők között tanulmányozhatták a klinikum területén. Akkoriban (1988-at írtunk) a jelenség bagatellizálása, a problémák elhallgatása jellemezte az állami megítélést. Örültünk, hogy egyáltalán hivatalosan is elismerik: Magyarországon vannak drogfogyasztók, és ők is jogosultak gyógykezelésre. Keve-

sen voltunk még a szakmában (a Klapka utcai drogambulanciának öt főállású munkatársa volt), és együtt jártunk továbbképzésekre, tanfolyamokra. Mint az átképzős tanárok: egy-két leckével jártunk a drogfogyasztók előtt.

Klinikusként megéltem a legnagyobb mélységeket és magasságokat, ahová a drogfogyasztók útítárásként jutottam el. Kutatóként a közelség és távolság fokozati skáláján szereztem komoly tapasztalatokat. Oktatóként lehetőséget kaptam arra, hogy személyes élményeimet tárgyszerűvé tehessem. Szupervízorként sokat gazdagodtam a mellérendeltségek és más-ságok általam korábban nem tapasztalt sokszínűségével. Mediátorként mind a racionális, mind az irracionális gondolkodás érvényességét és létjogosultságát igazolva láttam. Individuumként széldületes fejlődést éltem meg a szakmai környezetem és a klienseim által nyújtott korrektív élményeknek köszönhetően. Tanúja voltam azoknak a szakmatörténeti pillanatoknak, amikor ellenzéki pozíciókból döntéshozói pozíciókba kerültek kollégáink.

Mindezekkel, amiket felsoroltam, azonos vagyok. Nekem ez így egész, semmit nem tudnék kihagyni, lehasítani ebből. Úgy érzem, olyan sokat kaptam ettől a szakmától, hogy tartozom annyival neki, hogy tisztelettel bánok vele.

Amikor eme dolgozat megírására felkértek, első addiktológus tanárom mondása jutott eszembe. Az első sikeres esetemet így kommentálta: „Nehogy azt hidd, hogy ez csak a te érdemed. Abban, hogy a beteged meggyógyult, már nagyon sok ember munkája benne van.” Tekintsük ezt mi is kiindulópontnak.

A drogfogyasztás mint társadalmi jelenség állami megítélésében, ahogy én látom, először is tisztázni kell, milyen nyelven fogalmazok. A gyógyító munka során megtanultam a terápiák nyelvét, a kutatások révén a tudományosság nyelvét, a különböző érdekek képviselőitében a moralizálás nyelvét. Ezek óhatatlanul keveredni fognak. Egy további szempont dolgozatomban megírásában az, hogy a megszokott kontextusból kilépve is meg tudjam fogalmazni a számomra fontos dolgokat. Ezredforduló megélni olyan kegyelem az élettől, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha felelősen kívánok gondolkodni a felnövekvő generációk sorsáról. Ezért kerestem tavaly, egy előadásra készülődve olyan értelmezési keretet, amely eltér a drogfogyasztást mint társadalmi jelenséget tárgyaló szakmai diskurzusoktól. Csányi Vilmos kitűnő könyve, *Az emberi természet* nagyszerű keretet kínált számomra. Először ebből idézek néhány gondolatot, majd egy másik értelmezési keretbe kilépve, a jog nyelvén is próbálom megfogalmazni mondandóm, hivatkozva Nagy Boldizsár írásaira.

Milyen kontextusban tárgyalja a humánetológus a drogfogyasztást mint társadalmi jelenséget? Vizsgálat tárgyává teszi az egyént, abból a szempontból, hogy milyen támadások érték biológiáját abban a gyors kulturális-evolúciós folyamatban, amelynek tanúi vagyunk. Felsorolja azokat a viselkedési reakciókat, amelyeket az egyén védekezésképpen adott erre a sebes változásra. Két jelenséget emel ki ezek közül, az egyik a „megszaladási jelenség”, a másik a „kultúra etologizálása”.

Az első jelenséget úgy definiálja, hogy a megszaladás biológiai, evolúciós jelenség. Majd így folytatja: „Akkor fordul elő, ha valamilyen szelekciós hatás egy tulajdonságot optimális paraméterein túl, minden korlát nélkül változtat, növel. Ilyen például a *pávakakasok farktollazata*. A nőtények válogató ízlése futtatja meg, de a hatalmas tollazat a kakas egyéni élete számára nagy teher, a ragadozók sokkal könnyebben kapják el, mint kisebb díszű társait.”

Az embernél észlelhető „megszaladási jelenségek kulturális természetűek”. Ide sorolják az *édes íz* kedvelését, mely később társult a *zsír* kedvelésével. Ebből lett a csokoládé. A *drogfogyasztáson* kívül megszaladási jelenségnek tekinti még a *prostitúciót*, a *pornográfíát*, amelyre a mérték nélküli, azonnali kielégülés jellemző. Csányi kiemelten foglalkozik a *hatalomvágygal* mint megszaladási jelenséggel, amelyről azt mondja, hogy etológiai értelemben vett hatalma nincs a hatalomvágyónak. „A modern társadalom számtalan hatalmi pozíciót hozott létre, amelyek lényegében adminisztrációs, szervező, szakértő munka alapján működő központok, de a pozíciók betöltőinek a szó etológiai értelmében vett hatalma minimális, mégis a kultúra olyan cicomákkal vette körül ezeket a pozíciókat, amelyek úgy tüntetik fel, mintha valódi hatalomról lenne szó. A hatalomváagnak nincs biológiai-lag is érzékelhető felső határa, mint például az éhségnek.” A megszaladási jelenségekhez sorolja még a pénz világát is.

A másik jelenségről, amelyet a kultúra etologizálásának nevez, a következőket hangsúlyozza: a szappanoperák hallatlan népszerűségének az az oka, hogy az embernek szüksége van a szemtől szembe kiscsoportokra, „elmerülni ezek szociális melegében, ahol jól ismerik egymást...”, ez létének alapfeltétele. Ezért tudnak olyan hallatlanul népszerűek lenni a szappanoperák, amelyeket humánetológiai jelenségnek tart, mert pszeudocsoportokat alkotnak. Ha ebből a megközelítésből indulok ki, akkor gyakorlatilag mindenről és mindenkivel összefüggésbe hozhatom a drogfogyasztást, hiszen evolúciós jelenségről van szó.

A drogfogyasztás olyan társadalmi jelenség, amelyet a drogfogyasztók hoznak létre. A drogfogyasztás olyan önkárosító, nagy kockázatú viselkedés, mely-

nek veszélyessége nem vitatható. Ezért a drogfogyasztást mint társadalmi jelenséget, állami szinten kell kezelni. Először is meg kell határozni a rizikócsoportokat. Stratégiát kell kidolgozni, amely a hatékony megelőzéstől az ellátórendszer bővítésén át a koordináció megvalósításáig valamennyi területet felölel. Ezeket a stratégiai lépéseket a legjobb szakemberekből álló tanácsadói testület segítségével, a legkorszerűbb módszerek és a nemzetközi tapasztalatok beépítésével dolgozta ki a kábítószerügyi koordináció. Megvalósításához pedig tavaly a parlament megszavazta a szükséges pénzügyi fedezetet.

Mit jelent ez a drogfogyasztókra nézve?

Először is egy módosított törvényt, amely tilt. Az-tan illegalitást, ha el akarják kerülni a börtönt. De jelent terápiás kapcsolatot is. A hozzátartozók számára szintén illegalitást jelent és sok szenvedést, mivel a társadalmi megítélés még mindig kirekesztő, megbélyegző. De terápiás kapcsolatot is jelenthet, amelynek segítségével felépülhet a család.

Mit jelent a drogterjesztőknek?

Nem tudom.

Mit jelent a szakembereknek?

A segítő foglalkozásuk számára egyrészt kihívást a szakmaiság és a morális megítélés közötti egyensúlyteremtés szempontjából. Másrészt egyértelmű, világos kiindulópontot szakmai identitásuk pontosabb megfogalmazásához. Ezzel is magyarázható talán az a jelenség, hogy sokan a korábban ideológiai tartalmakkal bíró ellenzéki pozícióból döntéshozói és/vagy üzleti szempontokat előtérbe helyező pozíciókba próbáltak eljutni. Vagy deviáltak. Akik a piac-sodás irányába mentek el, azok különböző programjaikkal felleveők-re találtak a pedagógusok, hu-mán segítők, önkéntes segítők körében. A professzi-onalizálódás irányába haladó szakemberek új struk-túrákat hoztak létre, amelyek hatalmi pozíciójukat beágyazni hivatottak (graduális, posztgraduális kép-zések, szakmai társaságok vezető tisztségei, kor-mányzati szerveknél betöltött pozíciók stb.). Meg kell említeni a nemzetközi kapcsolatokat is, hiszen a tudományos turizmus soha nem látott virágzásának lehetünk tanúi.

Mit jelent a civil szervezetek számára?

Van egy markáns állami drogstratégia, amelyhez képest meg tudják határozni önmagukat, céljaikat, tevékenységeiket. Jelentős állami források állnak rendelkezésükre, amelyekből hosszú távra is tervezhetik programjaikat.

Mit jelent mindez a média számára?

Folyamatos, korrekt tájékoztatást, vitafórumokat, a drogfogyasztással kapcsolatos információ-áramlás so-ha nem látott mértékét (infók, internet, nyomtatott sajtó). A média a közszereplési lehetőségek biztosítá-

sával sokat segít a szakmának, az érintetteknek, a politikusoknak. De a morális pánik gerjesztéséből is kiveszi a részét.

Mit jelent az üzleti világ számára?

Az üzletemberek számára elsősorban a szponzorálást teszi lehetővé a társadalmi méreteket öltő jelenség. De lehetőséget ad saját üzletpolitikájuk finomítására is, például a dohánygyárak jelentős összeggel támogatják a kiskorúak dohányzásának megelőzését. Vagy olyan nemzetközileg elismert, nagy sikerű egészségmegőrző programok hazai adaptálásának költségeit fedezik, mint például a Life Education Centre.

Mit jelent a bűnmegelőző szervek számára?

Számukra az egyik legnagyobb kihívás az, hogy a szigorúan tiltó törvény betartásakor hogyan árnyalják szaktevékenységüket, hogyan próbáljanak humánusabb, előítéletmentesebb munkát végezni. A „minden drogos egyforma” sztereotípiájából kilépve éppen ők azok, akik a nyomozati tapasztalatokra építve belülről támadhatnák meg a drogtörvény kritikus pontjait. Ehhez persze fel kellene fedezni a „cégen” belül is a megszokott kontextusból való kilépés örömet, ami a konstruktív megoldásoknak kedvezne és háttérbe szoríthatná a destruktív viselkedést, amiért szintén őket terheli a felelősség.

A BŰNMEGELŐZŐ SZERVEK
SZÁMÁRA AZ EGYIK LEGNA-
GYOBBI KIHÍVÁS AZ, HOGY A
SZIGORÚAN TILTÓ TÖR-
VÉNY BETARTÁSÁKOR HO-
GYAN ÁRNYALJÁK SZAKTE-
VÉKENYSÉGÜKET, HOGYAN
PRÓBÁLJANAK HUMÁNU-
SABB, ELŐÍTÉLETMENTESEBB
MUNKÁT VÉGEZNI.

Zárszóként Nagy Boldizsár nemzetközi jogász gondolatait idézném, aki A jövő nemzedékek jogai elnevezésű konferencián a következőkre hívta fel a figyelmünket.

A jövő generációkat fenyegető veszélyek részben az erőforrások terén mutatkoznak (az energiaforrások apadása, a munkaerőpiac változásai), részben a gondolkodás terén, ami a jövő leértékelésében és a politikai gondolkodás ciklikusságában nyilvánul meg. Kiemelte azt is, hogy az emberiség közös örökségének jogi megvédése – a tengerfenék-egyezmény, a Hold-megállapodás és más természeti kincsek (éghajlat, génkincs, esőerdők, kulturális örökség, Déli-sarkvidék) nemzetközi jogi szabályozása révén – már megtörtént. Beszélt arról is, hogy az emberiség kulturális örökségének pilléreit a hasznok megosztása, a felhasználás békés, tudományos jellege és a hozzáférés globális volta alkotja.

Számomra ezekből a gondolatokból az következik, hogy mi, az ezredforduló nemzedékei felelősek vagyunk a jövő nemzedékekért, ezért tekintetünk szerencsés arrafelé irányítani. Ha belépünk a harmadik évezredbe és megtapasztaljuk a lehetőségek végtelen tartományát, sikerülhet szakmai nézőpontunkat is megváltoztatni a jelen és jövő nemzedékek jogainak tiszteletben tartásával.

A LAKHATÁSHOZ VALÓ JOG

A NEMZETKÖZI JOG FELFOGÁSA ÉS A MAGYAR ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG HATÁROZATA

I.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a James és társai-ügyben¹ a lakhatás és a tulajdonhoz való jog összefüggéseit vizsgálva úgy fogalmaz, hogy a modern társadalmak elsődleges társadalmi szükségletnek tekintik a lakhatást, amelynek szabályozását nem lehet kizárólag a piaci erők játékára hagyni. Így indokolt lehet a törvényhozásnak a magánfelek szerződéses viszonyaiba való beavatkozása a nagyobb társadalmi igazságosság érdekében. A Guzzardi-ügyben² az Emberi Jogok Európai Bizottsága amellett, hogy kimondja: az Emberi jogok európai egyezménye alapján nem állapítható meg a lakhatáshoz való jog, azt is hozzáteszi, hogy a hatóságok nem kényszeríthetnek egy egyénre vagy egy családra elviselhetetlen életkörülményeket. Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (25. cikk, 1. bekezdés) és a Gazdasági, szociális és kulturális jogok egyezségokmányja (11. cikk, 1. bekezdés) a megfelelő életszínvonalhoz való jog tényleges élvezete előfeltételeként azonosítja többek között a mindenkit megillető lakhatáshoz való jogot. Más nemzetközi szerződések egyes társadalmi csoporthoz tartozók lakhatáshoz való jogát rögzítik, így jár el a gyermekjogi egyezmény 27. cikke, a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés minden formájáról szóló egyezmény 14. cikk 2. bekezdése, vagy a menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény 21. cikke. Az európai szociális kartacsomag a családok (16. cikk), a migráns munkavállalók (19. cikk, 4. bekezdés) és az idősek (kiegészítő jegyzőkönyv, 4. cikk) lakhatáshoz való jogát védi. Mindezen túl több mint ötven állam alkotmánya tartalmazza különböző megfogalmazásban a lakhatáshoz való jogot. Olyan államokról van szó, mint Hollandia, Banglades vagy Oroszország.

A lakhatáshoz való jog dogmatikai gyengéi, egyúttal a belőle eredő állami kötelezettségek legjobban a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányja szövegének értelmezésével demonstrálhatók. A 11. cikk 1. bekezdése szerint a részes államok *elismerik* a megfelelő életszínvonalhoz való jogot, amelynek része a lakhatáshoz való jog, és *megfelelő intézkedéseket* hoznak meg-

valósítása érdekében. A kötelezettségvállalás jogi természetét egyértelműen a fokozatos megvalósítás jellemzi, azaz a 11. cikk 1. bekezdése konkretizálja azt, amit az egyezségokmány 2. cikkének 1. bekezdése általában kimond a szerződés szövegébe foglalt gazdasági, szociális és kulturális jogok végrehajtásáról. Ugyanez történik a végrehajtás érdekében történő nemzetközi együttműködés elvével is, ezt illetően azonban a 11. cikk 1. bekezdése szükségesnek látja annak szabad elhatározás útján megvalósuló jellegét hangsúlyozni, míg ez az elem a 2. cikk 1. bekezdéséből hiányzik. Ettől függetlenül természetesen a lakhatási jogra is vonatkozik a 2. cikk 1. bekezdésében található további végrehajtási alapelv, amely valamennyi erőforrás igénybevételenek kötelezettségét jelenti.

Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága a lakhatáshoz való jogból eredő további állami kötelezettségeket vizsgálva a következő elemeket emeli ki.³ A lakhatás joga mindenkit megillet, és tartalma nem értelmezhető szűken oly módon, hogy az nem jelent többet, mint hogy az ember feje felett tető legyen. Inkább úgy kell tekinteni, mint jogot a biztonságban, békében és méltóságban való életre. Ez jelenti a *megfelelő* lakhatáshoz való jogot, amely összhangban van az egyezségokmányba foglalt jogok alapjául szolgáló, minden embert megillető veleszületett *méltósággal*. A megfelelő lakhatáshoz való jog, noha nyilvánvalóan eltérő tartalmú lehet különböző szociális, kulturális vagy éghajlati viszonyok mellett, további közös elemekkel is rendelkezik, amelyek megléte előfeltételét jelenti a jog tényleges élvezetének. Ilyenek a birtoklás zavartalansága, a felszereltség, a megfizethetőség, a lakhatóság, a hozzájutás, az elhelyezés és a kulturális értelemben vett megfelelő jelleg. A bizottság által azonosított elemek közül az állam kötelezettségei szempontjából a birtoklás zavartalanságának, a megfizethetőségnek és a hozzájutásnak vannak a legfontosabb következményei. Ami a birtoklás zavartalanságát illeti, a bizottság az ingatlan vagy a tulajdon elfoglalását is a birtoklás egy formájának ismeri el, amit szintén megillet bizonyos védelem az erőszakos kiköltöztetéssel szemben, és e védelmet az államoknak az érintett felekkel folytatott

valódi konzultáció útján kell biztosítaniuk. Dominikát el is marasztalta a bizottság, mert úgy ítélte meg, hogy a fővárosban, Santo Domingóban foganatosított kilakoltatások olyan körülmények között zajlottak le, amelyek nem voltak összeegyeztethetők az egyezségokmány 11. cikke 1. bekezdésével.⁴ A megfizethetőség kapcsán a bizottság a lakhatási támogatásokat és a lakás védelmét sürgeti az ésszerűtlen lakbéremelésekkel szemben. A hozzájárulás pedig a bizottság értelmezésében a hátrányos helyzetű csoportok, így a HIV pozitívak, idősek, gyerekek, fizikai fogyatékosok igényeinek kielégítését jelenti, ideértve a föld nélküliek telekhez juttatását is. A bizottság azt is hangsúlyozza, hogy azt ne a többség költségére, tehát ne további forrásbevonás útján valósítsák meg.

A bizottság értelmezése alapján, amely egyébként nemzetközi jogilag nem kötelezi a részes feleket, világos, hogy a lakhatáshoz való jog fokozatosan előrehaladó biztosítása során az államoknak az emberi méltóság tiszteletben tartásából eredően konkrét célok érdekében intézkedési kötelezettségei is vannak a jogbiztonság, a finanszírozás és a lakáselosztás területén. A bizottság értelmezése nyilvánvalóan akkor válthatja ki a legtöbb vitát, amikor beleütközik a magántulajdonhoz való jog tiszteletben tartásába. Ez a helyzet, ha az állam a magánjogi szerződési viszonyokba avatkozva felső határt szab a lakbereknek. A bizottság egyébként ezt a lakhatási támogatások *mellett*, tehát nem kizárólagos formaként képzei el. Ebből két kérdés adódik; az egyik az, hogy *megteheti-e* az állam, a másik pedig, hogy *célszerű-e* ezt megtennie. Az első kérdést illetően a válasz a magántulajdon társadalmi okokból való korlátozhatóságában rejlik, amit lényegében valamennyi ma hatályos alkotmány elismer és a már idézett James és társai-ügyben is ezen az alapon járt el az Emberi Jogok Európai Bírósága. A célszerűség problémáját illetően a válasz attól függ, hogy milyen szempont alapján vizsgáljuk. A lakbér felső határának megállapítása célszerű lehet a bentlakó bérlő szempontjából. Problematikus lehet viszont abban az esetben, ha a vizsgálati irány a lakáspiac egésze. Ekkor ugyanis az állandóságot biztosító szabályozáshoz a piac úgy alkalmazkodik, hogy a leginkább rászorultakat károsítja, tudniillik azokat, akiknek semmiféle lakásuk nincs, mivel arra ösztönzi a befektetőket, hogy más ágazatokba fektessék be pénzüket. Több konkrét példa is akad, amikor a lakbér emelése ellenőrzésének megszüntetése gyors lakásépítést eredményezett.⁵ Nyilvánvaló tehát, hogy a lakbér felső határa megállapításának piaci hatását az államnak ellensz-

lyoznia kell, például a lakásépítésbe fektető tőketulajdonosok adókedvezményeivel, vagy azáltal, hogy ezt a módszert csupán korlátozott ideig alkalmazza, illetve előnyben részesíti a rászoruló lakók segítését.

A magántulajdon tiszteletben tartása szempontjából nehezebben ítéltető meg a lakásfoglalóknak nyújtott segítség, főként az erőszakos kiköltöztetéssel szemben. A tulajdonos hatósági vagy bírói határozat birtokában szeretné elérni, hogy a lakásba beköltözhessék vagy azt kiadhassa. Biztosítható-e egyáltalán ilyen helyzetben a lakásfoglalók birtoklásának zavartalansága és mi várható el az államtól ezen az alapon? A két kérdés elválik egymástól. Ami az elsőt illeti, a magántulajdon esetleges korlátozása – hiszen az érintett felekkel folytatott valódi hatósági konzultáció is eredményezheti ezt – a magántulajdoni *rend* megvédése érdekében történik. Ez az, ami Jeremy Waldron szerint a „jótékonyság rákényszerítését” jelenti rászorultság esetén.⁶ Arról az elvi tételtől van szó, hogy a magántulajdonnal való rendelkezés szabadsága – legalábbis társadalmi szinten – feltételes, mert ehhez az államnak biztosítania kell, hogy általá-

A MAGÁNTULAJDON ESETLEGES SÉRELME, AMELY AZ AZON ALAPULÓ REND TÁRSADALMI TISZTELETBEN TARTÁSÁT SZOLGÁLJA, KIVÁLTHATJA AZ ÁLLAM LAKHATÁSI MINIMUM BIZTOSÍTÁSI KÖTELEZETTSÉGE.

ban senki ne kerüljön olyan anyagi helyzetbe, hogy meg kelljen sértenie az egyébként kikényszeríthető tulajdonjogot. A magántulajdon esetleges sérelmét, amely az azon alapuló rend társadalmi tiszteletben tartását szolgálja, kiválthatja az állam lakhatási minimum biztosítási kötelezettsége. Ennek a minimumnak azonban, amely *mindenkit* meg kell

hogy illessen, amint ezt korábban láttuk, meg kell felelnie az emberi méltóság tiszteletben tartásából eredő követelményeknek. Ez viszont aligha képzelhető el a családhoz való jog alapján a család egységének biztosítása, az élethez és az egészséghez való jog alapján az időjárástól való védelem garantálása mellett az ahhoz legalábbis minimális szinten szükséges tér, a szolgáltatásokkal való ellátás és a megfizethetőség nélkül. Ami a másik megoldást, a magántulajdon *egyedi* korlátozását illeti, az csupán kivételes helyzetben, ideiglenes jelleggel történhet a beköltözés önkényes jellegét csökkentő tények (használat időtartama, használati díj fizetése, a lakás felújítása) fennállása esetén.

Áttekintve a lakhatáshoz való jog tartalmának értelmezését, a kérdés az, hogy a hozzájárulás főként anyagi eszközökkel történő, fokozatosan előrehaladó biztosítása mint államcél megvalósításán túl mely elemek esetében van realitása a lakhatás jogi (bírói) úton való kikényszerítésnek. Azaz, az államcélnek tekinthető lényegi tartalom mellett vannak-e olyan kérdések, amelyek esetében a belső jogrendszer biztosíthatja a

bírói út igénybevételét. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága ilyennek tekinti a kilakoltatást kimondó bírói határozat elleni fellebbezés jogát és a jogszerűtlen kilakoltatás miatti kártérítés jogát, a panaszjogot a háziúr jogellenes béremelésével, a lakás fenntartására vonatkozó kötelezettségének elmulasztásával, továbbá diszkriminatív eljárásával szemben csakúgy, mint a lakáselosztás során történt diszkriminációval szembeni jogi fellépés lehetőségét. Idetartozik még a lakás egészségügyi állapota miatti panaszjog, illetve bizonyos jogrendszerek esetében a nem egyéni érintettségen alapuló perlési lehetőség (class action) az otthontalanság eseteiben.⁷

II.

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága 2000. november 7-én kihirdetett határozatában⁸ azt a problémát vizsgálta, hogy az alkotmány 70/E. § (1) bekezdése szerinti szociális biztonsághoz való jogból, a *megélhetési minimum garantálásából* levezethetők-e meghatározott részjogok, így „a lakhatáshoz való jog mint alkotmányos alapjog”. A válasz nemleges. Az állam a szociális biztonsághoz való jogot az alkotmány 70/E. § (2) bekezdése alapján társadalombiztosítási és szociális intézményi rendszer útján kell hogy megvalósítsa. A megélhetési minimumot garantáló szociális ellátások rendszerének kialakításakor alkotmányos követelmény az *emberi élet és méltóság védelme*, és ebből az következik, hogy az államnak hajléktalanság esetén az emberi életet *közvetlenül fenyegető* veszélyhelyzetben kötelessége szállásról gondoskodni.

Az Alkotmánybíróság határozatával elutasította a „lakhatáshoz való jognak” a szociális biztonsághoz való jog részjogosítványaként történő elfogadását, miközben azzal, hogy a hajléktalanság legsúlyosabb esetére, amikor az közvetlen életveszélyt jelent, szállásbiztosítási kötelezettséget állapított meg, az általa alanyi jogként el nem ismert lakhatáshoz való jog egy következményét nyilvánította létezőnek. A logikai sorból hiányzik a lakhatáshoz való jog, amely a szociális biztonsághoz való jogot és a vészhelyzetben lévő hajléktalant megillető szállás jogát összekapcsolná. Ez annál is inkább így van, mivel a szociális biztonsághoz való jogból következő megélhetési minimum a lakhatáshoz való jog útján konkretizálható lakhatási minimummá. A problémát Bagi István és Holló András alkot-

mánybírák is érzékelték, akik azonban, hogy fenn tarthassák a határozat általános konstrukciójával kapcsolatos egyetértésüket, különvéleményükben megelégedtek annak hangsúlyozásával, hogy a megélhetési minimum garantálásából konkrét részjogok nem vezethetők le, így a szállás biztosításának állami kötelezettsége sem.

Az Alkotmánybíróság megállapította, amennyiben az alkotmány 70/E. §-ából eredő általános ellátási kötelezettségen belül egyes részjogosítványokat, így például lakhatáshoz, megfelelő élelmezéshez, tisztálkodáshoz, ruházkodáshoz való jogot állapított volna meg és kényszerített volna ki az alkotmányos alapjog szigorúságával, akkor ez a szociális ellátás újabb és újabb elemeinek alkotmányos alapjogként történő elismeréséhez vezetett volna. Véleményem szerint pontosabban fogalmazott volna az Alkotmánybíróság, ha feltételes módot használt, tudniillik *vezethetne*. Az ilyen részjogosítványok megállapítása ugyanis kizárólag az Alkotmánybíróságtól függ, és ebből olyan következtetés is adódhat, hogy a testület nem bízik saját önfegyelmében. Ezt az önfegyelmet erősíthetné, azaz az újabb és újabb részjogosítványok megállapításának veszélyét csökkentené a nemzetközi jog határozott figyelembevétele ebben a kérdésben. Ezáltal ugyanis ez a folyamat semmiképpen sem terjedne túl a nemzetközi szerződésekben megállapított részjogosítványok kimondásán, így például a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya 11. cikke (1) bekezdésében meg-

állapítottakon. Az Alkotmánybíróság álláspontját a következőképpen indokolja. A részjogosítványok megállapítása az alkotmányozó hatalom elvonását jelentené és egyúttal azzal járna, hogy az Alkotmánybíróság figyelmen kívül hagyná a saját maga által a kormányzat számára biztosított szabadságot a szociális biztonság konkrét eszközeinek megválasztásában, és a jogalkotót a nemzetgazdaság állapotától függetlenül kö-

telezné egyes állami ellátási formák biztosítására. Megítélésem szerint, ha az alkotmányozó hatalom egyszer az alkotmány szövegébe iktatta a szociális biztonsághoz való jogot, méghozzá el nem különítve a polgári és politikai jogoktól, akkor elfogadta részjogosítványainak megállapítását is. Emellett a nemzetközi jog *átvállalja* legalábbis a megállapítási folyamat végpontjának tisztázását.

Ami a szociális biztonság konkrét eszközeinek megválasztásában élvezett szabadságot illeti, úgy vélem, a részjogosítványok megállapítása nem eszközök, ha-

HA AZ ALKOTMÁNYOZÓ
HATALOM EGYSZER AZ AL-
KOTMÁNY SZÖVEGÉBE IK-
TATTA A SZOCIÁLIS BIZTON-
SÁGHOZ VALÓ JOGOT, MÉG-
HOZZÁ EL NEM KÜLÖNÍTVE A
POLGÁRI ÉS POLITIKAI JO-
GOKTÓL, AKKOR ELFOGAD-
TA RÉSZJOGOSÍTVÁNYAINAK
MEGÁLLAPÍTÁSÁT IS.

nem részcélok megállapítását jelenti. Ennek fényében pedig az államot valóban a nemzetgazdaság állapotától függetlenül kötik ezek a részcélok; az ennek alapján járó tényleges szolgáltatást természetesen jelentős mértékben meghatározza a gazdasági helyzet, az erre fordítható erőforrások mennyisége. Ez utóbbi azonban nem kizárólagos tényező, hiszen a minimum állami biztosítása az Alkotmánybíróság szerint is összhangban kell hogy álljon az emberi élet és méltóság védelméből eredő kötelezettségekkel.

Az igazi dogmatikai kérdés mármost az, hogy mit is jelent az emberi élet és méltóság védelméből következő minimális ellátás. Holló András különvéleményében erre a kérdésre keresve a választ úgy fogalmaz, hogy az „jelenti az emberi státusz, az emberi létfeltételek mindazon összetevőit (segélyezési, ellátási formákat), amelyeket az állam törvényalkotás útján – alanyi jogként vagy rászorultság szerint – biztosítani köteles”. A végrehajtási feladatok megállapítása és megvalósítása tehát a törvényhozásra vár. Ez kétségtelenül így van, kétséges azonban az, hogy a lakhatáshoz, élelemhez, ruházkodáshoz való minimum biztosítása a szociális biztonságból eredő végrehajtási feladat megállapítása lenne. Az ellátási minimum biztosítását szolgáló végrehajtás ezen a célkijelölésén túl, az alatt van, és valóban konkrét feladatokat jelent az állam számára, amelyek törvényhozási úton alanyi jogokat nyújtanak a rászorulóknak. A lakhatáshoz való jogból mint részcélból viszont következik, hogy az Alkotmánybíróság az élethez és az emberi méltósághoz való jog alapján bizo-

nyos *minőségi követelményeket* állapíthat meg az állam általi teljesítés előfeltételeként. Ilyenként értelmezhető a hajléktalanoknak az életveszélyes helyzetben járó szállás, amelynek részleteiről már a törvényhozás kell hogy gondoskodjék. Nyilvánvaló, hogy a hajléktalanokat kivételes esetben védő szálláshoz való jog megállapításánál több ilyen minőségi követelmény is támasztható. Ezek megállapítása nyilvánvalóan nem lehet önkényes és annak során nem vonható el a törvényhozás jogköre, amely összhangban kell legyen a végrehajtási részletek megállapítása során az ország anyagi teherbíró képességével.

JEGYZETEK

1. Application 7367/76.
2. Judgment of 28 February 1986.
3. General Comment No. 4. (1991) on the right to adequate housing (Article 11 (1) of the Covenant), adopted by the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UN doc. E/1992/23).
4. UN doc. E/C.12/1990/8 § 249.
5. Cass R. SUNSTEIN: *Free Markets and Social Justice*, New York, Oxford University Press, 1997, 283.
6. Jeremy WALDRON: *Liberal Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 225–250. Idézi és a kérdést elemzi TANYI Attila: *Piac és igazságosság?*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2000, 110–116.
7. Lásd General Comment No. 4. (1991).
8. 42/2000. (XI. 8.) AB határozat, ABK 2000. november, 447.

EGÉSZSÉGÜGYI ÖNRENDELKEZÉS – KORLÁTOK KÖZÖTT

MIÉRT SZORUL MÓDOSÍTÁSRA AZ EGÉSZSÉGÜGYI TÖRVÉNY?

Dönthet-e egy korlátozottan cselekvőképes ember arról, hogy a felajánlott orvosi kezelésnek aláveti-e magát? A hatályos egészségügyi jogszabályok szerint nemhogy önállóan, de még képviselőjével közösen sem dönthet. Valaki más – gondnoka, hozzátartozója – hivatott helyette dönteni. Úgy kezelik, mintha döntési képességében nem korlátozott lenne, hanem e képessége teljes mértékben hiányozna.

Az Alkotmánybíróság 2000 októberében született 36/2000. (X. 27.) AB határozata kimondta: sérti az önrendelkezési jogot, hogy az egészségügyi törvény nem tesz különbséget a korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen személyek között a gyógykezelésükről való döntés tekintetében.¹ A törvény előkészítése és parlamenti vitája során országgyűlési képviselők és jogvédő szervezetek egyaránt támadták azt a rendelkezést, amely a korlátozottan cselekvőképesnek nyilvánított személyektől teljes mértékben megvonta a jogot, hogy dönthessenek a felajánlott kezelés igénybevételéről.² Ők most megnyugvással vehetik tudomásul, hogy az Alkotmánybíróság döntése 2001. december 31-ével megsemmisítette a vitatott passzust. Amennyiben a parlament eddig a határidőig nem fogad el új szabályokat a korlátozottan cselekvőképes személyek egészségügyi önrendelkezési jogáról, akkor a továbbiakban a korlátozottan cselekvőképes személyeket ugyanolyan jogok illetik meg e téren, mint a cselekvőképes betegeket.

A CSELEKVŐKÉPESSÉG MINT A DÖNTÉS ELŐFELTÉTELE

A Magyar Köztársaságban az alapvető alkotmányos jogok minden embert, illetve bizonyos esetekben minden magyar állampolgárt hátrányos megkülönböztetés nélkül illetnek meg. Hátrányos megkülönböztetésnek számít például, ha valakit származása vagy egészségi állapota miatt korlátoznak alapvető jogai gyakorlásában. Az egyén meggyőződése alapján, értékeit, céljait követve szabadon dönthet ügyeiben, mindaddig, amíg döntése mások jogait nem sérti. Ezt a jogot nem lehet arra hivatkozva korlátozni, hogy az ember nem mindig

ismeri fel és nem mindig választja az érdekét legjobban szolgáló alternatívát. Ha a törvényhozó ilyen szűkítő feltételt alkalmazna, az paternalista beavatkozásnak minősülne. Alkotmányos demokráciákban az egyént nem védik meg attól, hogy döntései során kárt okozzon magának. Ha alapvető értéknek tekintjük, hogy mindenki maga dönthessen az életvezetéséről, akkor nem bízhatjuk másokra, hogy belátási és mérlegelési képességük birtokában lévő emberek helyett eldöntsék, hogy az, ahogyan dönteni kívánnak, valóban az érdekeik előbbre vitelét szolgálja-e. Az ilyenfajta vizsgálódás szükségszerűen átlépne az államtól megkívánt semlegesség és elfogulatlanság követelményén. Az állam csak azokban az esetekben avatkozhat be a téves döntésekbe, amikor azok szélsőséges következményekkel járnának, vagy amikor az egyén inkompetens. Annak, hogy emberek súlyos kárt okozzanak maguknak, többek között a cselekvési és rendelkezési szabadságot korlátozó rendelkezések bevezetésével lehet elejét venni. Kötelezővé lehet tenni a biztonsági öv használatát. Meg lehet tiltani, hogy bárki áruba bocsássa létfontosságú szerveit. De hogyan lehet elejét venni az inkompetens döntésnek?

A főszabály az, hogy az egyén kompetenciáját nem vizsgálják, hanem abból az előfeltevésből indulnak ki, hogy mindenki képes az autonóm döntésre. Ez alól kivételt jelent, hogy az életkor alapján – általános jelleggel vagy egyes döntési körök tekintetében – korlátozzák az embert alkotmányos jogai gyakorlásában. Így a törvény a 14 éven aluliakat cselekvőképtelennek, míg a 14 és 18 év közötti korcsoport tagjait korlátozottan cselekvőképesnek nyilvánítja.

A mindennapi élet színterein alacsonyan szabjuk meg a kompetencia küszöbfeltételeit. Nem tekintjük az autonóm döntés előfeltételének, hogy a döntés a körülmények sokoldalú mérlegelése után szülessen, a lehetséges következmények teljes körű figyelembevételével. Ha egy fiatal ember az ölébe pottyant örökségből piros versenyautót vásárol magának ahelyett, hogy első önálló otthonát alapozná meg vele, lehet, hogy sokan meggondolatlanak fogják tartani, de nem vonják kétségbe döntési kompetenciáját. A kompetencia meglétének feltételezése akkor kérdőjeleződik meg, ha az egyénnel kapcsolatba kerülő személyek a mentális képességek korlátozott voltának nyilvánvaló jeleibe ütköznek.

Szólnak-e érvek az ellen, hogy az orvosi beavatkozással kapcsolatos döntéseket a jog ugyanígy kezelje? Van-e rá ok, hogy ne abból a feltételezésből induljunk ki, amely szerint a beteg kompetens a döntés meghozatalában, hanem minden kezelési döntés előtt vegyük fontolóra, hogy belátási képessége ép-e vagy korlátozott? Indokolt-e, hogy ne csak akkor intézkedjenek arról, hogy az érintett helyett más gyakorolja az önrendelkezés jogát, ha a súlyos mérlegelési fogyatékoság nyilvánvaló jeleibe ütköznek, hanem minden esetben előtérbe helyezzék a fenti kérdés vizsgálatát? Netán attól is függővé tegyék a választ, hogy a beteg elfogadja-e a kezelést vagy visszautasítja azt? A kérdés megítélése nyilvánvalóan függ attól, hogy milyen következményekkel jár a cselekvőképesség korlátozásának elrendelése és milyen megoldások működtethetők arra, hogy az érintett képviselőjében másvalaki hozza meg a kezelésre vonatkozó döntést.

JOGI DÖNTÉS A CSELEKVŐKÉPESSÉG KORLÁTOZÁSÁRÓL

Ha valakinél – akár betegség, akár idős kori mentális hanyatlás következtében – súlyos fogyatékoságok mutatkoznak a döntési képességek terén, akkor felmerül a gondnokság alá helyezés szükségessége. A gondnokság alá helyezésről bíróság rendelkezik, miután igazságügyi orvos szakértő véleményét kérte arról, képes-e az érintett ügyei vitelére. Az egyén kompetenciájának érintettségét kétpólusú rendszerben próbálják meghatározni, ahol az egyik pólus valamiféle általános döntési képesség megléte, a másik a döntésre való képesség általános hiánya. A hatályos magyar jog nem a döntési helyzetek típusai vonatkozásában beszél a kompetencia meglétéről vagy hiányáról, hanem a kompetencia fogalmát valamiféle általános státusz jelölésére használja: az ember vagy kompetens, vagy nem, vagy képes az ügyei vitelére, vagy nem.

Ebben a differenciálatlan megközelítésben az egyes döntési helyzetek szerinti különbségtételre nincs lehetőség. A fokozati különbséget annyiban ismeri el a magyar jog, amennyiben lehetővé teszi, hogy ha az általános képességgként tételezett döntési kompetencia nem teljesen, csupán nagymértékben hiányzik, akkor az érintettet a bíróság korlátozottan cselekvőképesnek nyilvánítja. Ugyanígy a döntési képességükben életkoruk alapján érintetteknel is két csoportot különböztet meg a szabályozás: a 14 év alattiakat cselekvőképtelennek, míg a 14 és 18 év közöttieket korlátozottan cselekvőképesnek nyilvánítja.

Az Alkotmánybíróság határozata erről a csoportról, a korlátozottan cselekvőképesekről szól. Róluk alapítja meg a testület, hogy az egészségügyi törvény alkotmány sértő módon kezeli őket a cselekvőképtelenekkel egy sorban. Az azonos mértékű korlátozás ebben az esetben az önrendelkezési jog szükségtelen és aránytalan megvonását jelenti.

A CSELEKVŐKÉPESSÉG KORLÁTOZÁSÁNAK ARÁNYOSSÁGÁRÓL

„Az Alkotmánybíróság megítélése szerint az egészségügyi ellátás során szükséges beavatkozásokba való beleegyezés, illetve annak visszautasítása a személyiségi jogok gyakorlásától elválaszthatatlan. Alkotmányossági kérdés ezért, hogy az önrendelkezési jog Eütv.-be foglalt korlátozása szükséges-e és a korlátozás arányban áll-e az elérni kívánt céllal” – szögezi le a határozat indoklása. Alapvetően azért alkotmányellenes a vitatott szabályozás, mert „azonosan és okainak tekintetbe vétele nélkül rendezi a cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképes betegekre vonatkozó, az egészségügyi ellátással kapcsolatos beleegyezés és visszautasítás jogát”. Az Alkotmánybíróság a jogkorlátozást azért ítélte aránytalannak, mert a korlátozottan cselekvőképes egyének esetében az elérni kívánt célhoz – nevezetesen, hogy a kezelés elfogadásáról vagy elutasításáról kompetens döntés szülessen – nem szükséges bármiféle megszorítás nélkül megvonni az önrendelkezési jog gyakorlását. A bíróság arra nézve is támpontokat ad az indoklásban, hogy milyen szempontokra figyelemmel kellene a korlátozott cselekvőképesség kérdését a kezelési döntések tekintetében megközelíteni. „A korlátozott cselekvőképesség fennállta okainak (például az életkor) figyelembevétele épp úgy az általános korlátozás feloldása (enyhítése) mellett szól, mint az, hogy a gyógykezelésre vonatkozó döntési képességet meghatározhatja a különböző gyógykezelési formák sajátossága is.”

Ez az érvelés könnyen belátható feltevéseken nyugszik. Így például, amikor valamilyen gyógyszeres pszichiátriai kezelés elfogadásáról kell dönteni, nagy különbség, hogy a beteget azért minősíti a jog korlátozottan cselekvőképesnek, mert 17 éves, vagy azért, mert fennálló pszichiátriai betegsége időszakonként jelentős mértékben torzíja mérlegelési képességét. Nem nehéz belátni továbbá, hogy az egészségügyi önrendelkezés egyes esetei jócskán különböznek egymástól a döntés bonyolultsága szerint. A skála egyik végén az egyszerű, kis kockázatot jelentő és orvosilag egyértelmű kezelések van-

nak, a másikon az élet minőségét és tartamát érintő, súlyos kockázatot jelentő műtétek.³

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV SZABÁLYAIBÓL LEVONHATÓ KÖVETKEZTETÉSEKRŐL

Az Alkotmánybíróság kitért arra is, hogy az egészségügyi törvény vitatott rendelkezései szűkebben értelmezik a korlátozottan cselekvőképesek autonómiáját, mint a polgári törvénykönyv ide vágó szabályai. A Ptk. szerint alaphelyzetben a korlátozottan cselekvőképes ember csak gondnoka beleegyezésével vagy utólagos jóváhagyásával tehet ugyan érvényes jognyilatkozatot, ám a személyhez fűződő jogok kivételt jelentenek ez alól: ezek védelmében önállóan is felléphet.⁴ Egyéb ügyekben többnyire gondnokával együtt dönt, de a Ptk. néhány további területet is megnevez, ahol önmaga járhat el, így például maga rendelkezik keresményével, kisebb jelentőségű szerződéseket köthet, sőt minden olyan esetben önállóan köthet szerződést, amikor azzal kizárólag előnyt szerez.⁵

A Ptk. szabályaival való egybevetés azért termékeny, mert a kezelési döntések során is személyiségi jogunkkal élünk. Márpedig, mint láthattuk, e tekintetben a Ptk. egyértelműen leszögezi, hogy a korlátozottan cselekvőképes személynek is joga van az önálló fellépésre. Módot nyújt arra is, hogy a korlátozottan cselekvőképes személyt jogszabályban egyéb személyes jellegű jognyilatkozatokra is felhatalmazzák.⁶ Noha a Ptk. is kétpólusú rendszerben gondolkodik a cselekvőképességről, azokban az esetekben, amikor a képesség nem teljesen hiányzik, csupán súlyos korlátozást szenved, igyekszik differenciáltabb szabályozást adni. Ezzel a megközelítéssel az állna összhangban, ha a korlátozottan cselekvőképes emberek maguk dönthetnének gyógykezelésük kérdéseiben.

Az egészségügyi törvény parlamenti vitájához készített álláspontjában a Társaság a Szabadságjogokért – ugyancsak a polgári törvénykönyv rendelkezéseivel való összehasonlításból kiindulva – élt is ilyen javaslattal. Azt indítványozta a törvényhozóknak, hogy ne a törvénytervezetben szereplő szabályt fogadják el, amely egyként kezeli a cselekvőképteleneket és a korlátozottan cselekvőképeseket, utóbbiakat is teljes körűen megfosztva a kezelési döntés lehetőségétől. A TASZ olyan szabály megalkotására tett javaslatot, amely a korlátozottan cselekvőképes személyek számára csak akkor írja elő külső döntéshozó (gondnok, szülő vagy bíróság) bevonását a kezelési döntésbe, ha az érintett döntése durva módon sérti saját érdekét, és vélelmezhető, hogy ez azért történik, mert az illető nem tudja kellőképpen mérlegelni döntése következményeit.⁷

A CSELEKVŐKÉPESSÉG FOGALMA AZ EGÉSZSÉGÜGYI TÖRVÉNYBEN

Az Alkotmánybíróságnak még egy oka volt rá, hogy részletesen taglalja a Ptk. rendelkezéseit. Az egészségügyi törvény nem ad speciális meghatározást arra vonatkozóan, hogy ki minősül kompetensnek a gyógykezeléssel kapcsolatos döntések terén. Önálló kompetencia-fogalom híján jelenleg az számít cselekvőképesnek az egészségügyi szolgáltatások terén, aki a Ptk. előírásai szerint is az. Márpedig ha az egészségügyi döntéseket a jogalkotó nem kezelte elkülönült döntési körként, amelyre indokolt speciális fogalmat alkalmazni, akkor még inkább kézenfekvő, hogy az egészségügyi törvény idevágó rendelkezéseit egyéb tekintetben is a Ptk.-val összehasonlítva értékeljük. Ha az egészségügyi törvény a cselekvőképesség fogalmát a Ptk. meghatározása szerint értelmezi, akkor elvárható, hogy a korlátozások tekintetében a Ptk.-ban foglaltakkal arányban álló megoldásokat válasszon.

Az egybevetés során nemcsak arra mutatott rá az Alkotmánybíróság, hogy a Ptk. sokkal szélesebben értelmezi a személyiségi jogok védelmét és az autonóm cselekvés lehetőségét a korlátozottan cselekvőképes személyek esetében, mint az egészségügyi törvény, hanem azt a kérdést is fölvetette, hogy a cselekvőképesség fogalmi meghatározásának elmulasztása nem válik-e szükségtelen és aránytalan korlátozás forrásává. Hiszen a kompetencia fogalmának a Ptk.-ból történő átvétele azt eredményezte, hogy semmi figyelmet nem fordítottak az egészségügyi kérdésekben való döntés sajátosságaira. A Ptk. szabályainak megalkotásakor a jogalkotó elsősorban a vagyoni, pénzügyi érdekek védelmét tartotta szem előtt, mind az érintettet, mind a családot védve a vagyon ésszerűtlen felhasználásától. Az ügyek viteleire való képesség elsősorban ebben az összefüggésben merült föl. Korántsem biztos azonban, hogy akinek a pénzügyei kezeléséhez szükséges belátási képessége nagymértékben korlátozott, az azt sem lenne képes eldönteni, hogy vállalja-e a felajánlott kezelést.

Kíváncos lenne, hogy amikor a törvényhozó az Alkotmánybíróság határozatához igazodva módosítja az egészségügyi törvényt, ne érje be annyival, hogy a korlátozottan cselekvőképes személyeket elhelyezi a cselekvőképesek és cselekvőképtelenek között mintegy félúton, némiképp bővítve önrendelkezési jogosultságukat. Arra volna szükség, hogy az egészségügyi törvénybe önálló kompetencia-fogalom kerüljön, s ennek kidolgozása során vegyék tekintetbe, hogy a kompetencia döntési típusonként változóan lehet meg vagy hiányozhat.

KÜLÖNVÉLEMÉNYEK A DIFFERENCIÁLT SZABÁLYOZÁS KÖVETELMÉNYÉRŐL

Hosszabban ismertettük, hogy mi indokolta a polgári törvénykönyv cselekvőképességre vonatkozó rendelkezéseinek elemzését az alkotmánybíróági határozat érvelésében és hogy milyen tanulságokhoz vezet az összehasonlítás. Erre azért is helyeztünk hangsúlyt, mert a bírák közül ketten különvéleményt csatoltak a határozat itt elemzett pontjához. Álláspontjuk szerint abból, hogy a polgári törvénykönyv a nem teljesen cselekvőképes emberek két csoportját különbözteti meg – korlátozottan cselekvőképeseket és cselekvőképteleneket –, önmagában még nem következik, hogy csak az a jogi szabályozás lenne elfogadható, amely a két csoportot differenciáltan kezeli. Úgy vélik, hogy az alkotmányból nem vezethető le olyan követelmény, amely szerint a jogi szabályozásnak különbséget kell tennie a korlátozottan cselekvőképesek és a cselekvőképtelenek között. Ezért nem értenek egyet azzal, hogy az egészségügyi törvénynek azt a szabályát, amely a két csoportot azonos módon kezeli, alkotmányellenességre hivatkozva megsemmisítette az Alkotmánybíróság.

Bagi István alkotmánybíró szerint az önálló döntéshozatalra képes csoportok kategóriáit – a törvényhozói szabadság szellemében – nem szükséges a hatályos szabályozás megoldásait követve meghatározni. Így az egészségügyi döntésekre való jogosultságnál sem feltétlenül szükséges a polgári törvénykönyvben meghatározott kategóriákat alkalmazni, „lehet akár egy, akár több eltérő jogi helyzetű csoportot alkotni”. Nincs olyan alkotmányos követelmény, hogy a kezelési döntések terén eltérő szabályok vonatkozzanak a cselekvőképtelenekre és a korlátozottan cselekvőképesekre – szögezi le különvéleményében Bagi alkotmánybíró.

Érveket azonban nem fogalmaz meg arra vonatkozóan, hogy miért nem aránytalan, ha az önrendelkezési jogot a két csoport esetében azonos módon korlátozzák. Erre pedig szükség volna. A határozatban a Ptk. szabályai csupán illusztrációként szolgálnak arra, hogy más jogterületeken elismerik a korlátozottan cselekvőképes személyek jogát az önálló fellépésre. A megkülönböztetett kezelés indokoltságát azzal támasztja alá a határozat, hogy annak elmulasztása az emberi méltósághoz való alkotmányos jog aránytalan korlátozását jelenti.

A másik különvélemény érvekkel vitatja, hogy az egészségügyi törvény vizsgált szabálya aránytalanul korlátozná az önrendelkezés jogát. Tersztyánszky Éva egyrészt osztja Bagi alkotmánybíró álláspontját: szerinte sem vezethető le az

emberi méltósághoz való jogból, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy beleegyezési jogát másfépp kellene szabályozni, mint a cselekvőképtelen személyét. Ő azonban ennél is tovább megy, és a megkülönböztetés hiányát pozitívumként értékeli. Szerinte a két csoport azonos kezelése nemhogy hátrányos lenne a korlátozottan cselekvőképes személyekre nézve, de egyenesen védelmet nyújt a számukra. Olyan súlyú döntésről van szó, írja Vasadi Éva, ahol épp a következményekre való tekintettel a törvényhozó eltérhet a polgári jog általános szabályaitól. Dönthet úgy, hogy a „belátási képesség bármilyen mértékű és indokú fogyatékoságának a szabályozásban jogilag is érzékelhető következménye legyen”. A cselekvőképességükben bármi módon érintettek azonos kezelése álláspontja szerint éppen ezért nem korlátozásnak, sokkal inkább többletgaranciának tekinthető.

Miért volna többletgarancia, ha valaki, aki egyébként képes önállóan rendelkezni a keresményével, személyiségi jogai védelmében önállóan tud fellépni, gyógykezeléséről nem hozhat döntést? Vasadi alkotmánybíró szerint a beleegyezés kérdése csak súlyos beavatkozásoknál merül föl, ezekben az esetekben pedig akkora a döntés felelőssége, hogy meg kell óvni az egyént az esetleges hibás döntés hátrányos következményeitől. Szerencsére az orvost amúgy is kötik szakmájának szabályai. Így eleve olyan kezelést javasol, amely optimális a gyógyulás szempontjából. Elképzelhetetlen tehát, hogy a beteget kifejezett tiltakozása ellenére orvosilag nem indokolt beavatkozásnak vessék alá.

Ez az álláspont két vonatkozásban is ütközik a korszerű bioetikai felfogással. Először is, magától értetődőnek veszi, hogy az egyén helyett mások döntsének sorsáról: mások, akik állítólag tudják, hogy ő maga felelőtlen, éretlen döntést hozna. Másodsor, a kezelési döntést leszűkíti az orvosi szempontokra, nem tud róla, hogy az egyénnek egyéb szempontjai is vannak, s ezeknek szintén nagy jelentősége van a mérlegelésben.

Ha főszabályként abból indulunk ki, hogy az a jó, ha az ember maga hozza meg a saját magára vonatkozó döntéseket, akkor a döntést lehetőség szerint az érintettnél kell hagyni és döntése körülményeit kell optimalizálni. Az a felfogás, amely kiemelt értéknek tekint, hogy az emberek saját felfogásuk szerint, az állam és más emberek illetéktelen beavatkozásától mentesen dönthessenek életük kérdéseiben, maga után vonja, hogy az egyén önrendelkezési jogát garanciákkal kell körülbástyázni. Minél inkább az élet minőségét, tartamát meghatározó döntésről van szó, annál inkább szükség van a garanciákra. A döntés jogát csakis attól lehet elvitatni, aki nem képes annak

gyakorlására. Körültekintő mérlegelés tárgyává kell tenni, hogy kit, mikor, milyen kritériumok alapján indokolt korlátozni személyes döntéseiben. Ennek szögesen ellentmond az ismertetett álláspont, amely inkább általános jelleggel megfosztaná e jog gyakorlásától az amúgy csak korlátozottan cselekvőképes személyeket.

Vasadi Éva különvéleményében a hagyományos paternalista felfogás fogalmazódik meg, amely nem akar helyet hagyni az egyén szabad, de esetleg elhibázott döntéseinek. Ez a megközelítés csak azt tekinteti kárnak, ha valaki nem kellő mérlegelés után dönt a kezelés elfogadásáról. Abban nem lát az előbbivel konkuráló veszteséget, hogy az egyént megfosztják az autonóm döntés lehetőségétől. Mi garantálná a különvélemény szerint, hogy az érintett kizárásával született döntés az ő érdekét szolgálja? Az orvos – így Vasadi alkotmánybíró – csak olyan kezelést ajánl, amely meggyőződése és szakmája szabályai szerint az adott helyzetben a legjobb a beteg számára. Nem jelenik meg sem az a lehetőség, hogy az orvos tévedhet vagy elfogult lehet (például az élet mindenáron való fenntartása mellett), sem az, hogy a beteg lelkiismereti meggyőződése, az élet minőségével kapcsolatos elvárásai döntő szerepet játszhatnak annak meghatározásában, hogy a felmerülő kezelési formák közül az ő számára melyik a legkedvezőbb.

A modern bioetika egyik alapelve, hogy a kezelési döntésnek a beteg tájékozott beleegyezésén kell alapulnia. A tájékozott beleegyezés elve abból a felismerésből indul ki, hogy mind az orvos, mind a beteg számára kívánatos, hogy a döntést megosszák egymás között, hogy a kezelési döntés során az orvosi tények és az egyén értékei, céljai együttesen kerüljenek mérlegelésre. Az orvos ismertetni tudja, hogy az adott betegség lehetséges kezelési módjai milyen előnyökkel és hátrányokkal járnak, de azt csak a beteg tudja feltárni, hogy a különböző kezelési módok hogyan illeszkednek az ő életébe. Minél szélesebb a felmerülő vizsgálatok és műtéti eljárások köre, annál több a mérlegelnieival. Ha a beteg maga döntött a kezelés vállalásáról, akkor ez – túl az autonóm döntés önmagában is kívánatos voltán – arra készíti őt, hogy a kezelés során együttműködjön orvosával, ami eredményesebbé teheti a beavatkozást. Nemzetközileg elfogadott alapelv, hogy a cselekvőképességükben érintett emberek döntési szabadságát csak a legszükségesebb mértékben indokolt korlátozni. Ha a cselekvőképesség legkisebb fogyatékosága esetén az egyéntől megvonják a gyógykezelésével kapcsolatos döntés jogát, az súlyosan sértené a döntési képesség maximalizálásának elvét.⁸

ARÁNYTALAN KORLÁTOZÁS VAGY ALKOTMÁNYELLENES MULASZTÁS

Született egy más irányú különvélemény is. Harmathy Attila nem tartja elégségesnek a határozat azon megállapítását, amely szerint a korlátozott cselekvőképességű személyeket aránytalanul korlátozza jogaikban a cselekvőképtelennel azonos elbírálás. Álláspontja szerint az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet idézett elő azzal, hogy nem alkotott szabályokat a korlátozottan cselekvőképes személyek önrendelkezési jogának védelmére a kezelési döntések terén. Az emberi méltósághoz való jog csak úgy érvényesülhet, ha a jogok védelmét megfelelő szabályok és intézmények garantálják. A döntési képesség maximalizálásának elve Harmathy alkotmánybíró megfogalmazásában úgy hangzik, hogy minden esetben lehetővé kellene tenni az önrendelkezési jog gyakorlását, „ahol ez az érintett személy érdekét is figyelembe véve nem jár veszéllyel”.

Így tehát az emberi méltóság alkotmányos védelmét „az érintett személyek különböző felfogási képességű csoportjainál az egészségügyi vizsgálatok, kezelések és beavatkozások különböző kategóriáira eltérő megoldásokat” kínáló jogi szabályozás biztosítaná megfelelően.

Harmathy Attila kitér arra is, hogy az egészségügyi kezelések különböző mértékben avatkoznak be az emberek testi folyamataiba és életvitelébe. Ennek megfelelően álláspontja szerint egyfelől a kezelési döntések következményeinek súlyossága, másfelől a cselekvőképesség érintettségének mértéke azok a paraméterek, amelyek mentén a garanciális szabályok felállítandók.

Megítélésem szerint Harmathy bíró különvéleménye lényeges szempontokat kínál a törvényhozó számára az egészségügyi önrendelkezés és a cselekvőképesség összefüggéseinek rendezéséhez. Ezeket az egészségügyi törvény módosítása során akkor is figyelembe lehet – és célszerű – venni, ha kötelező erejük nincs is, mivel nem a határozatban – annak rendelkező részében – jelennek meg.

MIRE TERJEDJEN KI A HELYETTES DÖNTÉSHOZÓ BELEEGYEZÉSI JOGA?

A cselekvőképesség érintettsége nem csak azt a kérdést veti föl az egészségügyi önrendelkezési joggal kapcsolatban, hogy az érintettek gyakorolhatják-e – s ha igen, milyen feltételek között – ezt a jogot. További kérdés, hogy ki jogosult helyettük e jog gyakor-

lására, ha ők maguk erre nem képesek. Ilyen tárgyú indítványt is elbíralt az Alkotmánybíróság a 36/2000. (X. 27.) AB határozatában. Az indítványozó úgy ítélte meg, hogy az egészségügyi törvény a nem teljesen cselekvőképes pszichiátriai betegek önrendelkezési jogát sérti meg azzal a rendelkezésével,⁹ amely szerint a betegek képviselőjében eljáró személynek csak az invazív beavatkozásokba kell beleegyezését adnia. Azokban az esetekben, amikor a beavatkozás nem invazív – a kezelés során nem hatolnak át a bőrön, nyálkahártyán vagy testnyíláson –, a vitatott szabály szerint nem kell a törvényes képviselő hozzájárulását kérni.¹⁰ Az indítványozó az Alkotmánybíróságtól az „invazív” kifejezés megsemmisítését kérte, hogy így a helyettes döntéshozó beleegyezését valamennyi kezelési forma esetében ki kelljen kérni.

Bár az egészségügyi törvény fenti szabálya valamennyi betegre – pszichiátriai és nem pszichiátriai kezeltre – egyenlően vonatkozik, a pszichiátriai betegeket az indítványozó szerint a rendelkezés hátrányosan érinti, mert őket többnyire olyan gyógymódoknak vetik alá, amelyek a törvény meghatározása szerint nem minősülnek invazív beavatkozásnak, miközben súlyos beavatkozást jelentenek a személy integritásába és káros mellékhatásokkal járhatnak. A törvény értelmében az orvos egymaga dönt a beteg kognitív képességeit, központi idegrendszerének működését befolyásoló gyógyszeres kezelés megkezdéséről, ha a beteg nem teljesen cselekvőképes. Az indítványozó azt kérte a bíróságtól, állapítsa meg, hogy az egészségügyi törvény 16. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezés a diszkrimináció tilalmába ütközik.

Az Alkotmánybíróság nem tartotta alkotmányellenesnek, hogy a pszichiátriai betegek esetében ugyanolyan szabályok vonatkoznak a képviselőt ellátó személyek jogosultságaira, mint a nem pszichiátriai kezeltéknél, és nem törölte az „invazív” kifejezést az egészségügyi törvény vitatott helyéből. Az indoklás két érveléssel támogatja meg az elutasító döntést.

Az egyik érv szerint nem diszkriminatív az a szabályozás, amely a pszichiátriai betegek képviselőjét – akár csak a többi betegét – egyedül a műtéti eljárásokba való beleegyezés jogával ruházza fel, mert nincsen speciális indok arra, hogy ebben a kérdéskörben a pszichiátriai kezeltre az általánostól eltérő szabályok vonatkozzanak. Vannak kérdések, például a kötelezően elrendelt gyógykezelés kérdése, ahol a pszichiátriai betegek vonatkozásában speciális rendelkezéseket kellett alkotni. Ez azonban nem jelenti, hogy az egészségügyi ellátással kapcsolatos minden kérdésben sajátos szabályokra volna szükség az ő esetükben. A helyettes döntéshozó jogainak terjedelme nem olyan kérdés, amely indokolná a többi betegétől eltérő szabályozást.

A másik érv úgy hangzik, hogy ha a kérdést a beteg érdekeit védő garanciák szempontjából vesszük fel, akkor a képviselői beleegyezés csupán az egyik a lehetséges garanciák sorában. Lehetséges, hogy valamilyen más intézmény töltsen be a garancia szerepét, s ténylegesen ez is a helyzet. Az egészségügyi törvény tartalmaz garanciális rendelkezéseket annak biztosítására, hogy a cselekvőképességükben érintett betegek érdekei ne szenvedjenek sérelmet. Az Alkotmánybíróság ezt a garanciát abban látja, hogy a törvény a nem teljesen cselekvőképes betegek esetére előírja, hogy a képviselőjükben eljáró személy nyilatkozata nem érintheti hátrányosan a beteg állapotát.¹¹ Ez a rendelkezés kizárja, hogy a helyettes döntéshozó olyan kezelésbe egyezzen bele, amely a beteg számára hátrányos. A képviselői beleegyezési jogát ugyanis „leronthatja”, ha az orvos megítélése szerint a kezelés kedvezőtlenül érinti a beteg gyógykezelési érdekét. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint tehát nem vezet a cselekvőképességükben érintett betegek érdekeinek sérelméhez, ha törvényes képviselőjük csak az invazív beavatkozások alkalmával kerül döntési helyzetbe, mert az egészségügyi törvény egyéb rendelkezései amúgy is biztosítják, hogy a beteg érdekei semmilyen orvosi kezelés során ne szenvedhessenek kárt.

Az Alkotmánybíróság tehát olyan értelmezés irányába mozdult el a helyettes döntéshozatal kérdésében, amely szerint a beteg érdekeinek hatékony védelmét elsősorban nem az biztosítja, hogy a képviselőjében eljáró személy jogosultságait a lehető leghatározottabban határozzák meg, hanem az, hogy az orvos minden körülmények között magához ragadhatja a kezelési döntést, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az általa javasolt kezelés elmaradása károsan érintené a beteget. Ha az orvos felülbíráhatja a helyettes döntéshozó álláspontját, akkor nyilvánvalóan ő jogosult eldönteni, hogy a beteg szempontjából mi a kívánatos az adott helyzetben s mi nem az. A mérlegelés tárgya az, hogy milyen hatást tesz a kezelés a beteg állapotára, amit kizárólag az orvosi tények szempontjából értékelnek: ezért teszi le a törvény a végső döntést az orvos kezébe.

Korábban felhoztuk már a tisztán orvosi tények alapján hozott döntéssel szemben, hogy a kezelés várható eredménye szoros összefüggést mutat a beteg együttműködésével. Aki hisz a kezelés eredményességében, akinek a felfogásával nem ellenkezik a beavatkozás, amelynek alávetik, az biztosabban is gyógyul. A pozitív pszichés hangoltság és a kezelési útmutatások gondos betartása fontos feltétele a kedvező kimenetelnek. Továbbá, a betegek élete orvostechnikai eszközökkel oly módon is meghosszabbítható, amely komoly formában fölveti az élet minőség-

gének kérdését. Korábban gyógyíthatatlannak számító betegségek stabilizálhatók olyan kezelések árán, amelyek a szervezet ép részeit toxikus hatásoknak teszik ki, testi szenvedést okoznak. Egyazon betegség gyógyítására nagyon különböző beavatkozást jelentő kezelések kínálhatnak hasonló eredményességet. Gondoljunk olyan helyzetekre, amikor a gyógyszeres terápia és a műtéti beavatkozás egymás alternatívájaként kínálkoznak. De még egy sebészeti beavatkozásnak is többféle formája lehet, például a beavatkozás más és más lehet aszerint, hogy a teljes megbetegedett testrészt távolítják el vagy csak az érintett területet.

E döntések bonyolultsági foka igen magas lehet, és a mérlegelés szempontjai között nyilvánvalóan nem csak orvosiak szerepelnek. Ha aközött kell választani, hogy a beteg mindkét lábát elveszti, és cserében 20%-kal nő az esélye, hogy öt év múlva még élni fog, vagy gyógyszeres kezelésben részesül, és akkor csak 5%-kal javul az esélye, hogy megél további öt évet, akkor nyilvánvalóan nincs olyan orvosi kritérium, amelynek alapján a döntés meghozható volna. A végső kérdés az, hogy a beteg számára mi a fontosabb: a hosszabb vagy a teljesebb élet.

Hihetünk-e abban, hogy az orvos hivatott a végső szó kimondására, még akkor is, ha a beteget korábban nem is ismerte, akaratáról, meggyőződéséről tudomása nincsen? Esetünkben a kérdés az, hogy a kezelés elfogadásáról az orvos vagy a beteg képviselőjében eljáró személy döntsön-e, amikor a beteg maga nem cselekvőképese, és jelen állapotában kevés, vagy egyáltalán semmi nem tudható meg preferenciáiról.

Az egészségügyi törvény megengedi, hogy a beteget életében először látó orvos „lerontsa” a férj vagy a szülő jogát a kezelés megválasztására – elég, ha úgy vélekedik, hogy a hozzátartozó döntése hátrányosan érintené a beteg állapotát. E megoldás ellentétes a bioetika azon alapelvével, hogy bármiféle gyógykezelés megkezdésének feltétele a beteg tájékozott beleegyezése, azokban az esetekben pedig, amikor ő maga személyesen nem képes e jog gyakorlására, képviselőjének tájékozott beleegyezését kell kérni. Ennek az elvnek az felelne meg, ha a fenti esetekben a házastárs vagy a szülő lenne jogosult a döntésre valamennyi felajánlott kezelés – és nem csak az invazív beavatkozások – tekintetében.

Ilyen körülmények között is megteremthető a törvényi garanciája annak, hogy ne születhessen a beteg akaratával vagy érdekeivel nyilvánvalóan ellentétes helyettesítő döntés. Ha ilyen gyanú merül föl, az orvos jogot kaphat a döntés megtámadására: harmadik fél – például bíróság – bevonásával. Az, hogy a döntést nem maga a beteg hozza, hanem a képviselőjében eljáró másik személy, indokolhatja szűkítő felté-

telek bevezetését, de nem járhat a tájékozott beleegyezés elvének feladásával. Ha az orvos saját hatáskörében felülbíráhatja a helyettes döntéshozó álláspontját és a maga kezébe veheti a döntést, akkor megsértették a tájékozott beleegyezés elvét. Ezzel szemben, ha az orvos a döntést harmadik fél elé viszi, ezzel nem kérdőjeleződik meg a tájékozott beleegyezés elve, csak a döntés speciális feltételeire tekintettel szigorúbb eljárási szabályok közé szorítják érvényesülését.

Ha a betegnek hiányoznak a kompetens döntés meghozatalához szükséges képességei, akkor a képviselőjében eljáró személy aktivizálja azt, ami a beteg akaratáról, céljairól tudható; így válik lehetségessé, hogy döntése a lehető legközelebb álljon ahhoz, ahogyan maga a beteg döntene, ha állapota lehetővé tenné ezt. Az egészségügyi törvénynek az a szakasza, amely tág határok között lehetővé teszi, hogy az orvos minden további nélkül felülbírálja a helyettes döntéshozó választását, nem a beteg érdekét védő garanciális intézmény, hanem ellentétes a beteg érdekével. Teret enged annak a paternalista felfogásnak, amely szerint az orvos tudja legjobban, mi kell a betegének, ezért az a helyes, ha a végső döntést őt illeti meg.

ÁTRUHÁZHATÓ-E AZ ÖNRENDELKEZÉSI JOG?

Az Alkotmánybíróság határozatának indoklásában arra a kérdésre is kitért, hogy korlátozza-e a beteg önrendelkezési jogát, ha a képviselőjében eljáró személyt szűkebb jogosítványok illetik meg, mint a saját ügyében közvetlenül rendelkező beteget. Kiindulópontja az a megállapítás, hogy amennyiben a beteg nem rendelkezik a kezelési döntés meghozatalához szükséges belátási képességgel, önrendelkezési jogát korlátozni kell. A korlátozás alapján érdekeinek képviselőjében más személy jár el. Ez a személy azonban nem az önrendelkezési jogot gyakorolja a beteg helyett, írja az Alkotmánybíróság, mert ez fogalmi lehetlenség. „Amikor az egyéni cselekvési autonómia körébe tartozóan a jog más személy fellépését intézményesíti, nem az önrendelkezési jogot »ruházza át« másra. [...] A »helyette történő joggyakorlás« az önrendelkezési jog egyidejű törvényi korlátozása mellett biztosít másnak döntési lehetőséget; az önrendelkezési jog »helyette történő joggyakorlása« – a személyiségtől elválaszthatatlan volta folytán – fogalmilag kizárt.”

A kérdés élesen így hangzik: mi a helyettes döntéshozó státusza? Úgy tekintünk-e a beteg képviselőjére, mint aki az önrendelkezés jogát gyakorolja a

beteg helyett, vagy a beteg érdekében eljáró harmadik személyek egyikeként kezeljük őt. E kérdés megválaszolásától függ, hogy mit kell gondolnunk a beteg nevében fellépő személy jogosultságairól.

Ha a helyettes döntéshozó megbízatása az átruházott önrendelkezés gyakorlására szól, akkor ennek megfelelő, erős garanciákkal kell övezni jogosultságait. Ha azonban ez a személy nem több a beteg érdek-képviselőjénél, akkor megbízatása lényegesen szűkebb körre korlátozódhat és nem kell különleges védelemmel körülbástyázni. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az önrendelkezési jog az egyén cselekvési autonómiájának része, és csak közvetlenül az érintett személy gyakorolhatja. Vizsgáljuk meg, valóban elválaszthatatlan-e az önrendelkezési jog gyakorlása a személytől, aki önmagáról rendelkezik. Ez a kérdés a kulcsa a helyettes döntéshozó státuszáról alkotott felfogásnak.

Az ember lényegéhez tartozik, hogy elképzeléssel bír az életről, értékeket alkot, és ezek alapján képes értékelní múltját és jövőjét. Autonómiája nemcsak abban valósul meg, hogy egy adott időpillanatban hogyan dönt, hanem abban is, hogy életéről terveket alkot és azokat megvalósítja. Komoly értéknek tekintheti, hogy életvezetésének egésze összhangban maradjon az általa vallott értékrenddel.¹² Az egyén önrendelkezési jogának nyilvánvalóan legkézenfekvőbb formája, amikor ugyanabban az időpontban fogalmazódik meg a döntés igénye, zajlik a döntés körülményeinek mérlegelése és születik meg maga a döntés. Akinek kínzó hátfájása támad, dönthet arról, hogy vállalkozik-e az orvos által javasolt gerincműtetre, vagy tovább próbálkozik a fizioterápiás módszerekkel, hátha azok is eredményt hoznak. A döntéshöz szükséges információk rendelkezésre állnak a jelenben, és a döntés is a jelenre vonatkozik.

Félig még az egyidejű döntések körébe tartozik, de időben mégis elmozdulást jelent, amikor jelen döntésünkkel nem egy pillanatnyilag kellemetlenséget jelentő betegségre keresünk megoldást, hanem egy jövőbeni rosszat akarunk megelőzni. Ha valakinek magas vérnyomása alakul ki, orvosa tájékoztatja arról, hogy ennek az állapotnak a tartós fennmaradása egészségügyi kockázatokkal jár. A beteg mérlegeli a veszélyeket, illetve a gyógyszeresedés kockázatait és a rendszeres kontrollal járó terheket, s ezen az alapon hozza meg döntését. Akár drasztikus étrendi megkorlátásokra és életforma-változásra is gondolnia kell. Az autonóm döntés körébe tartozó kérdés, hogy mennyi korlátozást, nehézséget vállal a jelenben, elkerülendő az esetleges jövőbeni ártalmakat.

Egy lépéssel tovább megyünk, amikor azt az esetet képzeljük magunk elé, hogy valaki egy súlyos betegség enyhe kezdeti tüneteit észlelve azzal szembe-

sül, hogy visszafordíthatatlanul elindult a teljes testi leromlás felé. Lehet a baj valamilyen gyógyíthatatlan központi idegrendszeri betegség, amely jelenleg még nem okoz érzékelhető kellemetlenséget, mégis súlyos választások elé állítja az embert. A beteg tudja, hogy egy idő után képtelen lesz a munkavégzésre, így döntenie kell arról, hogy mi az, amit mindenképp véghez szeretne még vinni. Felmerülhet, hogy egy ponton túl nem tudja majd ellátni önmagát, és akkor aközött kell választania, hogy elfogadja-e családtagjai gondoskodását, vagy nem akar teherként nehezédni rájuk, és ezért jobb megoldásnak látja, hogy intézetben kapjon ápolást. Anyagi természetű döntést is megkövetelhet a helyzete: szedhet gyógyszert, amely gyógyulást ugyan nem ígér, de lassítja a bénító tünetek kialakulását, csak hogy beszerzése akkora költséggel jár, amely felemészti a család teljes vagyonát. Dönteni kell, hogy mire menjen a pénz: erre a gyógyszerre, vagy mondjuk gyermekének felsőfokú tanulmányaira. Az egyén autonómiája megkívánja, hogy mindezekben a kérdésekben módja legyen érett döntést hozni s megszorult helyzete ne kényszerítse meghasonlásra önmagával. S a jelenbeli döntés itt már arra is vonatkozhat, hogy mi történjen a beteggel a jövőben, állapotának rosszabbodásakor. Akaratát előre megfogalmazhatja, de nincs oka kételkedni abban, hogy az adott időpontban is képes lesz szándékának kinyilvánítására. Ezért az előzetes mérlegelés csupán a felkészülést szolgálja; a végső döntést a jövőre halaszthatja.

Megtörténhet azonban – s ez a következő lépés –, hogy az előrehaladó betegség mentális leépüléssel is fenyeget. Ilyen esetekben a jövőre vonatkozó döntés nem halogatható. Aki megtudja, hogy Alzheimer-kórban szenved, az vagy még az inkompetencia bekövetkezése előtt rendelkezik arról, hogy majdani inkompetens állapotában hogyan járjanak el vele szemben, vagy soha. Egyes kezelési formákat előre elutasíthat. Úgynevezett előzetes jognyilatkozatban írásba is foglalhatja akaratát bizonyos beavatkozások vagy életfenntartó orvosi eljárások tekintetében. Az előzetes jognyilatkozat tételére a magyar egészségügyi törvény is lehetőséget biztosít. A beteg, ha ezzel a lehetőséggel él, maga gyakorolja – csupán nem egyidejűleg – az önrendelkezés jogát. Kezelői és családtagjai évek múltán bekövetkező inkompetens állapotában előzetesen kinyilvánított akaratához igazodva folytatják egészségügyi gondozását.

Az ilyen, jövőre vonatkozó döntések komoly erkölcsi és jogi – alkotmányos – védettséget élveznek. Erre jó példával szolgálnak azok az esetek, amikor az egyén arról dönt, hogy a jövőben tiltakozása ellenére is tegyenek meg vele valamit. Az ilyenfajta döntések legitimitását az adja, hogy a személy éle-

te egészében azonos önmagával; állapotai változnak ugyan, de ugyanaz az én dönt a jelenben, akinek az élete a jövőben folytatódik, és fontos lehet a számára, hogy értékrendjének megfelelően éljen és alapvető választásaitól akkor se térjen el, ha az adott pillanatban úgy kívánná. Aki drogot fogyaszt és belelát abba, hogy a szer okozta kellemes tudatváltozás súlyos kényszereket is bevisz az életébe, függővé teszi őt az anyagtól és másoktól, megalázó helyzetekbe kergeti, az arra a felismerésre juthat, hogy minden körülmények közt, véglegesen abba akarja hagyni a szer fogyasztását. Mivel tudja, hogy akarata menet közben meginoghat, ezért olyan terápiás megállapodást köthet, hogy vállalkozik a kórházi detoxikálásra és felhatalmazza az intézményt a nyolcnapos kezelés lefolytatására, akkor is, ha ő maga időközben szándékát módosítva el akarná utasítani a kezelést.¹³

A magyar jog is ismer olyan helyzetet, amikor az egyén maga rendelkezik, hogy bizonyos esetekben akarátát ne vegyék figyelembe. Az a szerencsejátékos, aki megbánta, hogy kaszinókban vesztegeti el minden pénzét, jogilag érvényes formában gondoskodhat arról, hogy a jövőben ne engedjék be, még akkor se, ha a kapuban erősködik. Kérelmére tartósan kitiltják őt a kaszinóból.¹⁴ Az a személy, akire a terápiát választó drogfüggő vagy a kaszinó elkerülését választó szerencsejátékos átruhazza a jogot, hogy saját magával szemben érvényesítse az akarátát, az egyén önrendelkezési jogát gyakorolja. Ezzel kezünkben volna az első esettípus, amelyben az önrendelkezés gyakorlása elválik a személytől, aki önmagával rendelkezik.

A modern bioetika a helyettes döntéshozás intézményét az egyén önrendelkezési formájának tekinti. Az egyén itt arról rendelkezik, hogy esetleges cselekvőképtelensége esetén ki gyakorolja helyette személyiségi jogait.¹⁵ Ha csupán az lenne a cél, hogy ilyen helyzetekre legyen valaki, aki az inkompetens beteg érdekeit képviseli, akkor a gyógyító intézmény számára elég lenne a jóhiszemű döntés követelményét előírni: jelöljenek ki egy tetszőleges személyt, aki a beteg érdekei fölött gyámlik. A helyettes döntéshozót azonban az érintett maga jogosult előre kijelölni, éppen azért, mert az önrendelkezés körébe tartozó kérdés, hogy kit tekint akarata legavatottabb képviselőjének. Minél közelebb áll hozzá a kijelölt személy, minél többet tud róla, életfelfogásáról, vágyairól és félelméről, annál valószínűbb, hogy úgy fog dönteni, ahogy az érintett maga döntene, ha sértetlenek maradtak volna az ehhez szükséges képességei.

Azokban az országokban, ahol törvény gondoskodik arról, hogy az emberek a gyógykezelés speciális feltételei között is gyakorolhassák személyiségi jogukat, a helyettes döntéshozatal elvét követve a betegek cselekvőképtelen állapotára is gondoskodnak az autonómiájukat fenntartó döntés lehetőségéről. Ebben a szellemben fogalmazzák meg a helyettes döntéshozó feladatát is: olyan döntésre kell törekednie, amely a lehető legközelebb áll ahhoz, ahogyan a beteg maga döntene az adott választási helyzetben.

A képviseletet ellátó személy feladata tehát abban áll, hogy a beteg értékrendjét, korábbi megnyilatkozásait, analógiaként felhasználható helyzetekben tanúsított magatartását alapul véve – a károk és előnyök mérlegelése után – döntsön a kezelés elfogadásáról. A helyettes döntéshozatal nem azt kívánja a kijelölt személytől, hogy gyámlik az érintett fölött és nem azt várja tőle, hogy azt válassza, ami – saját felfogása szerint – neki magának a legjobb volna: azt kell választania, ami – a beteg felfogása alapján – a beteg szempontjából a legjobb.

A magyar egészségügyi törvény megalkotói a helyettes döntéshozatal elvéből kiindulva alkottak szabályt a cselekvőképtelen betegek képviseletéről. A törvény leszögezi, hogy a helyettes döntéshozó a cselekvőképtelenségében érintetté vált beteg helyett az önrendelkezés jogát gyakorolja.¹⁶ Sajnálatos módon a helyettes döntéshozatal részletes szabályainak kialakításakor az általános elvnek ellentmondó szűkítéseket vezettek be. Idetartozik, hogy a törvényes képviselő beleegyezését csak az invazív beavatkozásokhoz kívánják meg, valamint, hogy a beteg egészségi érdekére hivatkozással széles körben megengedték a kezelőorvosnak, hogy a döntést felülbírálja.

Az elvek tekintetében azonban az egészségügyi törvény egyértelmű: a helyettes döntéshozó közvetve a beteg önrendelkezési jogát gyakorolja.

Az Alkotmánybíróság jól érzékeli, hogy az önrendelkezési jog átruházása a szabályozás során is figyelembe veendő bonyodalmakhoz vezet; kétségtelen, hogy az egészségügyi törvény megalkotói ezeket nem kielégítő módon kezelték. Abban azonban megítélésem szerint tévedtek a bírúk, hogy a bonyodalmak szükségképpen maguk után vonnák az önrendelkezési jog átruházásának lehetetlenségét. Az önrendelkezés helyettes döntéshozó útján való gyakorlása – mint megmutattam – nem „fogalmilag lehetetlen”. Az Alkotmánybíróság álláspontját alakító felismerésnek, amely szerint az önrendelkezés átruházása speciális bonyodalmakhoz vezet, nem kizárólag az átru-

házás lehetőségének tagadásával lehet eleget tenni – sőt, ez a megoldás ellentétes a helyettes döntéshozatal bioetikai elvének lényegével.

MILYEN KÖVETKEZMÉNYEKKEL JÁR AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG DÖNTÉSE?

A korlátozottan cselekvőképes személyek esetében az Alkotmánybíróság határozata arra kötelezi a jogalkotót, hogy új szabályt alkosson a beleegyezési jog gyakorlására. A testület alkotmányellenesnek ítélte, hogy ezeket az embereket e jogosultságoktól teljes mértékben megfosszák. A jogalkotási kényszer még egy további forrásból fakad. A parlament 2000 decemberében kezdte meg a Ptk. cselekvőképeségi szabályainak megreformálását célzó törvényjavaslat vitáját. A törvényjavaslat elfogadása esetén a korábbinál differenciáltabb rendszerben zajlik majd a cselekvőképeség bírói megítélése.¹⁷ Nemcsak a döntési képesség érintettségének mértékéről határoznak – arról, hogy az egyén korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen –, hanem arról is, hogy a cselekvőképeség hiánya milyen döntési körökben mutatkozik meg.

A törvényjavaslat példálózó felsorolást ad a döntési területekről, amelyekre nézve a bíróságnak vizsgálnia kell, nem képes-e önálló döntésre az egyebekben korlátozottan cselekvőképes személy. Az ügykörök között szerepel a betegjogok gyakorlásának kérdése is. Így előfordulhat, hogy valakit a bíróság korlátozottan cselekvőképesnek nyilvánít, ugyanakkor a határozatban megállapítja, hogy az egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlása terén az adott személy cselekvőképessége nem érintett.

A javaslat parlamenti vitája során az előterjesztő támogatja azokat a módosító indítványokat, amelyek megfordítanák az ügykörökről való döntést: a bíróság nem azokat az ügyköröket állapítaná meg – mintegy kivételképpen –, amelyekben az érintett önállóan is eljárhat, hanem azokat, amelyekben nem kompetens a döntésre. Ha a törvényt e módosítással együtt fogadják el, akkor a jövőben a korlátozottan cselekvőképes személy csak abban az esetben nem dönthet önállóan a gyógykezelése ügyében, ha a kompetenciája alól kivont döntési kört a bírói ítélet külön megnevezi mint olyan döntési területet, ahol az érintett cselekvőképessége nem éri el a kompetens döntéshez megkívánt mértéket.

Az egészségügyi törvénynek a betegjogok gyakorlására való képességet rögzítő szabályai a polgári törvénykönyv cselekvőképeség-fogalmán alapulnak. Így a Ptk. reformja után az egészségügyi törvénynek

a cselekvőképességükben érintettekre vonatkozó szabályait is elkerülhetetlenül felül kell vizsgálni.

A Ptk. új szabályai a cselekvőképeség feladatorientált fogalmával élnek. Ennek a funkcionális megközelítésnek egyértelműen az felelne meg, ha az egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlására való képesség megállapítását speciális kompetencia-fogalomhoz kötnék. Az egészségügyi törvényben meg kellene fogalmazni, hogy milyen képességekre van szükség a betegjogok gyakorlásához: a kezeléssel kapcsolatos információk megértésére, a kezelés elmaradásával járó következmények belátására, az akarat kommunikálásának képességére stb. Ez a sajátos kompetencia-fogalom szolgálna alapjául, amikor eldöntik, hogy a beteg kompetens-e az egészségügyi önrendelkezési jog gyakorlása tekintetében.¹⁸

Az Alkotmánybíróság nem semmisítette meg azt a rendelkezést, amely a helyettes döntéshozó beleegyezési jogát az invazív beavatkozásokra korlátozza. Az indoklásban az szerepel, hogy a helyettes döntéshozó jogosultságai nem feltétlenül kell legyenek olyan terjedelműek, mint amikor a személy maga gyakorolja az önrendelkezés jogát. Ez a megállapítás azonban nem szab gátat annak, hogy a jogalkotó e jogosultságokat mégis a jelenleginél kiterjedtebb körben állapítsa meg. E tanulmány szerzője amellet sorakoztatott fel érveket, hogy e kérdéskör szabályozása csak úgy hozható összhangba a helyettes döntéshozatal elvével, ha a törvényt ezen a téren is felülvizsgálják.

JEGYZETEK

1. A határozat az egészségügyi törvény betegjogi rendelkezéseivel kapcsolatos több indítványt egyesített és bírálta el egy eljárásban. Vizsgálta a testület többek között a személyes szabadságot korlátozó módszerek alkalmazásának jogi feltételeit és a pszichiátriai betegek gyógykezelésére vonatkozó egyes rendelkezéseket. Jelen tanulmány a határozatnak csak két pontját elemzi: a korlátozottan cselekvőképes betegek egészségügyi önrendelkezési jogára vonatkozó döntést, valamint a helyettes döntéshozó jogkörének terjedelmét érintő döntést.
2. „A Javaslat aránytalanul szűkíti a korlátozottan cselekvőképes betegek önrendelkezési jogát, amikor gyógykezelésük tekintetében megvonja tőlük a döntés lehetőségét és a kezelés megkezdéséhez csak a törvényes képviselő beleegyezését kívánja meg. Ennek a korlátozásnak nincs elfogadható indoka, ellentmond a korlátozott cselekvőképes polgári törvénykönyvben szereplő értelmezésének.” TASZ Álláspont, 3. szám: *Az egészségügyi törvényjavaslat betegjogi rendelkezéseiről*, 1997. május.
3. Az egészségügyi beavatkozások terén felmerül a kérdés, hogy minden kezelési döntés előtt, minden beteg

esetében vizsgálják-e a kompetencia meglétét, vagy itt is helyesebb abból az előfeltevésből kiindulni, hogy mindenki maga dönthet arról, mi a jó neki az adott helyzetben. Amennyiben előfeltevésként a kompetencia meglétéből indulunk ki, milyen esetekben kérdőjelezzük meg annak érintetlenségét? Milyen magas követelményeket állítsunk arra nézve, hogy ki minősül kompetensnek a saját kezeléséről dönteni? Stephen WEAR könyvében amellettt érvvel, hogy az egyszerűbb kezelések esetében a lehető legalacsonyabban kellene megszabni a kompetencia határát. Elég lenne a bonyolultabb döntéseknél magasabbra tenni a kompetencia-küszöböt. Álláspontja szerint minél intenzívebb vizsgálódás tárgyává teszik a beteg kompetenciáját, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy döntési szabadságát a kellenénél jobban korlátozni fogják. *Informed Consent*, Kluwer Academic Publishers, 1993, 114-122.

4. Ptk. 85. § (1).
5. Ptk. 14. § (2).
6. Ptk. 14. § (2).
7. „Ennek a szabályozásnak [a polgári törvénykönyv vonatkozó szabályainak] inkább megfelelné, ha a korlátozottan cselekvőképes beteg számára a törvény meghagyná a lehetőséget, hogy gyógykezelése kérdéseiben érvényes jognyilatkozatot tegyen. A szűkítő rendelkezéseket nem alapesetként, hanem helyettesítő elvként kellene alkalmazni. Vagyis a korlátozottan cselekvőképes beteg esetében is az ő tájékozott döntését kellene figyelembe venni és csak akkor kellene helyettük a hozzátartozó döntését kérni, ha saját választásuk nyilvánvalóan nem szolgálná érdeküket.” TASZ Álláspont, 3. szám: *Az egészségügyi törvényjavaslat betegjogi rendelkezéseiről*, 1997. május.
8. A cselekvőképtelen nagykorúak jogi védelméről 1999-ben elfogadott R. (99) 4 számú Európa tanácsi ajánlás 3. alapelve olyan jogi megoldások bevezetését szorgalmazza, amelyek az egyén döntési képességének maximális biztosítását tartják szem előtt. „A jogi környezetnek, amennyire lehetséges, figyelembe kell vennie, hogy a belátási képességnek különböző fokozatai vannak és ezek időben változhatnak. Ennek megfelelően az érintett személy védelme érdekében hozott intézkedés nem vezethet automatikusan a jogi cselekvőképes megvonásához.” Az Európa Tanács ajánlásával nem egyeztethető össze olyan megoldás, amely a cselekvőképes korlátozottsága esetén automatikusan megvonná a beleegyezés jogát. „Az alkalmazott intézkedés [a cselekvőképes korlátozása] nem járhat automatikusan az érintett választójogának, végrendelkezési jogának, a gyógykezelésbe történő beleegyezés vagy a visszautasítás jogának megvonásával, és nem vonhatja el más, személyes jellegű döntések meghozatalának jogát akkor, amikor az érintett belátási képességének birtokában van.”
9. Eütv. 16. § (4).
10. „A (2) bekezdés szerinti személyek nyilatkozata – kizárólag a 13. §-ban foglalt tájékoztatást követően – a kezelőorvos által javasolt invazív beavatkozásokhoz történő beleegyezésre terjedhet ki” Eütv. 16. § (4).
11. Eütv. 16. § (4).
12. Az autonómiának van olyan felfogása, amely szerint annak értékét az a képességünk adja, hogy életünk egészét átfogóan szemlélve tudjuk meghatározni a magunk egyediségét, tehát azt, hogy milyen értékek, elköteleződések, meggyőződések irányítják döntéseinket, s hogy ezek életünk során hogyan épülnek egymásra. Az autonómiának mint az integritást megalapozó képességnek a felfogása vezet oda, hogy elismerjük az egyén jogát, hogy későbbi esetleges demenciája esetére előre rendelkezzen a jövőjéről. Az egyénnek az a képessége, hogy – a maga egyediségéből kiindulva – életéről egy-egyben gondolkodjon, megkívánja, hogy kizárhassa életéből azokat a helyzeteket, amelyeket élete egészébe nem tud beilleszteni. Az autonómia integratív felfogásának következményeit az egyén különböző időpontokban és különböző mentális állapotokban tett akaratnyilvánításai közötti választására részletesen elemzi Ronald DWORKIN *Life's Dominion* című könyvében. New York, A. Knopf, 1993, 224–237.
13. Az ilyenfajta megállapodás komoly problémákat vehet föl. Kizárja például annak lehetőségét, hogy amennyiben az elvonáson résztvevő beteg életében – például üzleti tevékenységében – ezenközben olyan helyzet áll elő, hogy mindenképp meg kell szakítsa a kezelést, ezt megtegye. A szenvedélybetegségek gyógyításában korántsem ismeretlen az ilyenfajta eljárás, bár ritkán jutnak el odáig, hogy annak lehetőségét törvényes formába öntsék. John ELSTER az Odüsszeusz-dilemmát elemző könyvében Norvégiát hozza föl példaként, mint ahol törvény rendelkezik arról, hogy a szenvedélybeteg önként arra vállalkozhasson, hogy kérésére se engedjék ki a kórházból. *Ulysses Unbound*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 78–82.
14. A 25/1991. (X. 16.) PM rendelet az egyes szerencsejátékok engedélyezésével, lebonyolításával és ellenőrzésével kapcsolatos feladatok végrehajtásáról rendelkezik arról, hogy a játékkaszinókban szabályzatban kell gondoskodni a kaszinóból történő egyszeri vagy tartós kitiltás rendjéről. A gyakorlatban erre tudomásom szerint úgy kerül sor, hogy az érintett vagy hozzátartozója e tárgyú kérelemmel fordul a Szerencsejáték Felügyelethez.
15. A helyettes döntéshozatal elméletéről és az egészségügyi önrendelkezés során történő alkalmazásáról Allen E. BUCHANAN és Dan W. BROCK készítették az első átfogó elemzést. *Deciding for Others, the Ethics of Surrogate Decision Making. Studies in Philosophy and Health Policy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

16. „E rendelkezés megfelelően alkalmazandó az önrendelkezési jog gyakorlására jogosult egyéb személy vonatkozásában is” (1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről 28. §.)
17. A törvényjavaslat beterjesztett formájában való elfogadása esetén is jelentős előrelépés történik a cselekvőképesség elbírálásának differenciáltabbá tételében. Ezzel együtt a javasolt szabályozás néhány lényeges ponton eltér a nemzetközileg elfogadott normáktól. E vitatható javaslatok részletes kritikáját lásd a Társaság a Szabadságjogokért szervezetnek a parlamenti vitára megjelentetett kiadványában. TASZ Álláspont, 13. szám: *A cselekvőképességgel, gondnoksággal összefüggő egyes törvénymódosításokról*.
18. A kormány 2001. március 5-én benyújtott az Országgyűlésnek egy törvényjavaslatot (T/3931.) az egészségügyi szakellátási kötelezettségről. A javaslat – egyebek között – az egészségügyi törvény egyes szakaszait is módosítja, azokat, amelyek a korlátozottan cselekvőképes személyeknek a gyógykezeléshez fűződő jogait érintik. A javaslat valamelyest bővíti a korlátozottan cselekvőképesek egy szűk körének – a 16. életévüket betöltött kiskorúaknak – a döntési jogait az egészségügyi önrendelés terén. Lehetőséget teremt számukra, hogy a keze-

lésbe való beleegyezés jogát gyakorló helyettes döntéshozót megnevezzék. Ez a többletgarancia nem vonatkozik a 16 év alatti kiskorúakra, illetve a mentális állapotuknál fogva korlátozottan cselekvőképes személyekre. A javaslat, elfogadása esetén, továbbra sem adna törvényes lehetőséget a korlátozottan cselekvőképeseknek a kezelésbe való beleegyezés joga, illetve a kezelés visszautasítására irányuló jog gyakorlására – sem arra, hogy önállóan, sem arra, hogy a törvényes képviselővel együttesen gyakorolják ezt a jogot. Álláspontom szerint a tervezett új intézmény nem tesz eleget az Alkotmánybíróság határozatában és annak indokolásában kifejtett differenciált kezelés kívánalmának, nem állja ki a szükségesség-arányosság próbáját.

A módosítás időzítése is vitatható, hiszen megelőzi a polgári törvénykönyv cselekvőképességre vonatkozó szabályainak parlamenti elfogadását, amely április közepére várható. Így nem felel meg annak a kíváncsnak sem, hogy az egészségügyi törvény vonatkozó szakaszait összhangba hozza a Ptk. új szabályaival. A Fundamentum jelen számának lezárásakor még nem dőlt el, hogy az Országgyűlés általános vitára alkalmasnak találja-e a törvényjavaslatot.

AZ ELÍTÉLTEK NYILATKOZATI JOGÁRÓL

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉNEK INDÍTVÁNYA AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGHOZ

Tisztelt Alkotmánybíróság!

Az Országgyűlés a 2000. december 5-i ülésnapján fogadta el a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról szóló törvényt.

Az Országgyűlés Elnöke a törvényt 2000. december 6-án küldte át hivatalomba kihirdetésre, sürgősségi kérelem nélkül. Az Alkotmány 26. § (4) bekezdése alapján abban az esetben, ha a köztársasági elnök a kihirdetésre megküldött törvény valamelyik rendelkezését alkotmányellenesnek tartja, a törvényt aláírása előtt a 26. § (1) bekezdésében megjelölt 15 napos határidőn belül véleményezésre megküldi az Alkotmánybíróságnak.

A fent említett, kihirdetésre megküldött törvény 1. §-a a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 37/B. § (1) bekezdését megállapító részében, 2. §-a, valamint a 3. § (2) bekezdése, megítélésem szerint, alkotmányos aggályokat vet fel, ezért az Alkotmány 26. § (4) bekezdésében foglalt jogkörömnél fogva – tekintettel az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (Abtv.) 1. § a) pontjára, 21. § (1) bekezdés b) pontjára, valamint a 35. §-ára is – „a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról” szóló törvényt mellékelten megküldöm a tisztelt Alkotmánybíróságnak, és indítványozom, hogy az Alkotmánybíróság a törvényt az alábbiakban kifejtendő indokok alapján alkotmányossági szempontból megvizsgálja.

1. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bvtvr.) módosításáról szóló törvény (BvtvrM.) több ponton módosítja a Bvtvr.-t. E módosítások közül a BvtvrM. 1. és 2. §-aiban foglalt rendelkezések az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak sajtó útján történő nyilatkozattételére vonatkozó szabályokat állapítanak meg, a 3. § (2) bekezdése pedig – egyebek mellett – kiterjeszti ezen rendelkezések hatályát az elzárás hatálya alatt állókra.

A Bvtvr.-nek a BvtvrM. 1. §-ával megállapított 37/B. és 37/C. §-ai a következő szabályokat tartalmazzák.

„37/B. § (1) Az elítélt sajtó útján történő nyilatkozattétele a nemzetbiztonság, a közbiztonság, mások jó hírneve vagy személyhez fűződő jogai védelme, a bűnözés megelőzése, az államtitok, a szolgálati titok

és egyéb bizalmas adat közlésének megakadályozása, valamint a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága érdekében korlátozható.

(2) Az elítélt nyilatkozattételét tartalmazó írás, kép-, hangfelvétel (a továbbiakban: közlésre szánt anyag) közzétételéhez az országos parancsnok vagy az általa kijelölt személy (a továbbiakban: parancsnok) engedélye szükséges. A kérelemben, illetve a megkeresésben meg kell jelölni a nyilatkozat tárgyát. Az engedély akkor tagadható meg, ha az az (1) bekezdésben meghatározott érdekek valamelyikét sértené vagy veszélyeztetné. A megtagadásról indokolt írásbeli határozatot kell hozni. Ebben az esetben a közlésre szánt anyagot vissza kell tartani. A parancsnok az engedély megadásáról vagy megtagadásáról 3 napon belül dönt, e határidő lejártával az engedély megadottnak tekinthető.

37/C. § (1) A közzététel megtagadásáról szóló határozat ellen az elítélt vagy a sajtó képviselője a kézhezvételtől számított 3 napon belül a döntést hozó parancsnok szolgálati helye szerinti megyei bíróság székhelyén lévő helyi bírósághoz fordulhat.

(2) A bíróság a kérelem beérkezésétől számított 3 napon belül, polgári nem peres eljárásban, szükség esetén a felek meghallgatása után határoz; a parancsnok döntését helybenhagyja, vagy az engedélyt pótolja. Az eljárás költségmentes. A bíróság határozata ellen nincs helye jogorvoslatnak.”

A Bvtvr.-nek a BvtvrM. 2. §-ával megállapított 118. § (6) bekezdése a következő szabályt tartalmazza.

„(6) Az előzetesen letartóztatott sajtó útján történő nyilatkozattételére a 37/B. § rendelkezései az irányadók azzal, hogy a nyilatkozat tételéhez, valamint a közlésre szánt anyag közzétételéhez az ügyész, a vádirat benyújtása után a bíróság döntése szükséges (116. § (1) bekezdés). Az ügyész, illetve a bíróság döntése előtt beszerzi a büntetés-végrehajtási intézet, illetve a rendőrségi, vagy katonai fogda rendjét és biztonságát érintő kérdésben a fogva tartásért felelős parancsnok véleményét. Amennyiben az ügyész az engedélyt megtagadta, illetve arról 3 napon belül nem dönt, az ügyfél a bírósághoz fordulhat. A bíróság eljárására a 37/C. § rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.”

2. A BvtvrM. 1. és 2. §-ai és a 3. § (2) bekezdése az elítélt, az előzetes letartóztatott és az elzárás hatálya

alatt álló sajtó útján történő nyilatkozattételére vonatkozó szabályai korlátozzák az Alkotmány 61. § (1) bekezdésében biztosított véleménynyilvánítás szabadságát és a 61. § (2) bekezdésében biztosított sajtószabadságot, mégpedig úgy, hogy a sajtónyilatkozat közlésének előzetes engedélyhez kötésével előzetes cenzúrát írnak elő. Ez a korlátozás, és így a Bvtvr.-nek a BvtvrM. 1. és 2. §-aival megállapított 37/B. (1) bekezdése és 118. § (6) bekezdése, valamint a Bvtvr.-nek a BvtvrM. 3. § (2) bekezdésével megállapított 122. § (3) bekezdése a Bvtvr. 37/B. §-ra utaló részében véleményem szerint annyiban alkotmányellenes, hogy nem pusztán a büntetés-végrehajtási intézet, illetve a rendőrségi vagy katonai fogda rendje és biztonsága érdekében teszi lehetővé a nyilatkozat közzétételének engedélyezésének megtagadását, hanem a nemzetbiztonság, a közbiztonság, mások jó hírneve vagy személyhez fűződő jogainak védelme, és a bűnözés megelőzése érdekében, illetve az államtitok, a szolgálati titok és egyéb bizalmas adat közlésének megakadályozására is.

3. a. Az Alkotmány 61. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze. A 61. § (2) bekezdése szerint pedig a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, „anyajoga” többféle szabadságjognak, az ún. „kommunikációs” alapjogoknak. A véleménynyilvánítás szabadságából eredő külön nevesített jogok a szólás- és a sajtószabadság, mely utóbbi felöleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az informáltsághoz való jogot, az információk megszerzésének szabadságát. Ez a jogegyüttes kiemelkedő szereppel bír az alkotmányos alapjogok rendszerében: ez teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban. Az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele. [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171.; hasonló értelemben 36/1994. (VI. 24.) AB, ABH 1994, 219, 222–223.]

Elismeri ugyanakkor az alkotmánybírói gyakorlat azt is, hogy a szabad véleménynyilvánítás joga kitüntetett szerepe nem vezet arra, hogy ez a jog korlátozhatatlan lenne. [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223.; 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106, 111.] A korlátozás lehetőségére elsősorban az Alkotmány 8. § (2) bekezdése irányadó,

melynek értelmében a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és köteleességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja. Ezen szabály alapján az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan. [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 222; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABK 2000, 6–7. szám, 211, 214.] Ehhez képest tehát szükségtelen az alapvető jog korlátozása, ha a korlátozás nem másik alapvető jog vagy alkotmányos érték érdekében történik. Aránytalanságról pedig akkor beszélhetünk, ha van enyhébb eszköz is a kívánt cél elérésére, vagy nem áll rendelkezésre enyhébb eszköz, de a jogkorlátozás és az elérni kívánt cél nem állnak arányban.

A szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozása esetén e jog kitüntetett szerepe miatt sajátos szempontok irányadók a szükségesség és arányosság követelményeinek alkalmazásánál. Mindenekelőtt a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak igen kevés joggal szemben kell engednie. A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely „intézmény” közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya. [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178.; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABK 2000, 6–7. szám, 211, 216.]

A véleménynyilvánítás szabadsága a sajtószabadság tekintetében sajátosan érvényesül. A sajtó szabadságát arra figyelemmel kell garantálnia az államnak, hogy a „sajtó” a véleményalkotáshoz szükséges információszerzésnek, a véleménynyilvánításnak és véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. Demokratikus közvélemény csakis teljes körű és tárgyilagos tájékoztatás alapján jöhet létre. Ennek megfelelően a véleménynyilvánításhoz való jog kitüntetett volta annyiban vonatkozik a sajtó szabadságára, amennyiben az a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogát szolgálja. [37/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 227, 229–230.; 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223.]

3. b. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szerint bár az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (Egyezmény) 10. cikkében garantált véleménysszabadság a nyilvános közlés előzetes korlátozását önmagában kifejezetten nem tiltja, az előzetes korlátozásoknak olyan nagy a kockázata, hogy azok a Bíróságtól rendkívül gondos vizsgálatot követelnek meg. [Observer and Guardian vs. United Kingdom, Series A Nr. 216, page 30; Vereiniging Weekblad Bluf! vs. Netherlands, Series A Nr. 306-A, para. 32] Ez a megállapítás irányadó lehet a magyar Alkotmány 61. § (1) és (2) bekezdése konkrét esetre vonatkoztatott értelmezésénél is.

3. c. A sajtónyilatkozatok közzétételének előzetes engedélyhez kötése nem ismeretlen lehetőség a magyar jogrendben: a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény (Stv.) – 1997. október 31-ig hatályban volt – 15. § (3) bekezdése lehetőséget adott arra, hogy a bíróság az ügyész indítványára megtiltsa annak a sajtóterméknek vagy sajtóterméknek nem minősülő iratnak a nyilvános közlését, amelyik az Stv. 3. § (1) bekezdésébe, valamint a 12. § (2) bekezdésébe ütközik. Az ilyen sajtótermék vagy irat nyilvános közzétételét az ügyész azonnal felfüggeszthette. Az ügyész nyilvános közlést felfüggesztő határozata a bíróság érdemi határozatának jogerőre emelkedésével veszítette hatályát.

Az Stv. idézett 15. § (3) bekezdését az Alkotmánybíróság 20/1997. (III. 19.) AB határozata semmisítette meg. A megsemmisítés oka az volt, hogy e szakasz alapján az ügyész mások személyhez fűződő jogainak sérelmére és magánvádas bűncselekmény megvalósulására hivatkozva az érintettek akaratától függetlenül indítványozhatta a sajtótermék vagy sajtóterméknek nem minősülő irat nyilvános közlését, és az ügyész jogosult volt az ilyen sajtótermék vagy irat nyilvános közzétételét azonnal felfüggeszteni. [ABH 1997, 85.] A határozat ugyanakkor nem találta önmagában alkotmányellenesnek a sajtótermékek nyilvánosságra hozatala megtiltásának vagy felfüggesztésének lehetőségét, és azt sem, hogy erre a közérkölcse sérelme esetén is lehetőség van. [ABH 1997, 92–93.]

4. A Bvtvr.-nek a BvtvrM. 1. és 2. §-aival és a 3. § (2) bekezdésével megállapított 37/B. §-a, 118. § (6) bekezdése és 122. § (3) bekezdése a fent jelzett körben szükségtelenül és aránytalanul korlátozza az elítélt, az előzetesen fogva tartott és az elzárás hatálya alatt álló véleménynyilvánítási szabadságát.

4. a. Szíúkségtelen – és ebből következően aránytalan – a véleménysszabadságnak és sajtószabadságnak az „egyéb bizalmas adat közlésének megakadályozása érdekében” történő korlátozása, mert ezt a korlátozást nem indokolja egy másik alapvető jog védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme. A Bvtvr. most megállapított 37/B. § (1) be-

kezdése ugyanis a nemzetbiztonság, a közbiztonság, mások jó hírneve vagy személyhez fűződő jogainak védelme, a bűnözés megelőzése, illetve az államtitok és a szolgálati titok közlésének megakadályozása, valamint a büntetés-végrehajtás rendje és biztonsága mellett utal az egyéb bizalmas adat közlésének megakadályozására. Ez nem jelent mást, mint hogy az „egyéb bizalmas adat” fogalma ebben az összefüggésben minden olyan információra utalhat, amely nem sorolható a felsorolt kategóriák valamelyikébe, de amelynek nyilvánosságra kerülését a Bvtvr. 37/B. §-a és 118. § (6) bekezdése értelmében hatáskörrel bíró szerv valamilyen okból nem tartja kívánatosnak. Gyűjtőfogalommal állunk tehát szemben, mely gyakorlatilag korlátlan diszkrécióát biztosít a döntésre felhatalmazott szervnek. Különösen így van ez arra tekintettel, hogy a bizalmas adat fogalma a magyar jogrendben ismeretlen. Az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény ugyanis csupán az államtitok és a szolgálati titok fogalmát ismeri (3., illetve 4. §), és a bizalmas adat fogalmát az 1995. évi LXV. törvény háttérjogszabályának tekinthető, a személyes adatok védelméről és a közérdeklő adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény sem említi.

Nyilvánvaló, hogy a magyar alkotmányos rendben nem fűződik alkotmányos érdek ahhoz, hogy a közhatalom képviselője gyakorlatilag korlátlan felhatalmazást kapjon egy elítélt, előzetesen fogva tartott vagy elzárás hatálya alatt álló személy sajtónyilatkozata közzétételének megakadályozására. Ezért az alapjog-korlátozás ebből a szempontból szükségtelen.

Nem maradhat figyelmen kívül az sem, hogy az Egyezmény 10. cikk 2. bekezdése is lehetőséget ad a véleménysszabadság korlátozására a „bizalmas értesítés” közlésének megakadályozása céljából (for preventing the disclosure of information received in confidence). Ez a megfogalmazás az egyes nemzeti jogrendeknek azokra a szabályaira utal, melyek – különböző elnevezéssel és részletszabályokkal – meghatározott adatokat titkosnak vagy bizalmasnak minősítenek. A Bvtvr. most megállapított 37/B § (1) bekezdése ugyanakkor az egyéb bizalmas adat – magyar jogrendben nem ismert – fogalmát külön, az államtitok és a szolgálati titok mellett említi.

4. b. A Bvtvr. most megállapított 37/B. § (1) bekezdésében felsorolt egyéb korlátozási okok nem tekinthetők szükségtelennek, hiszen alkotmányos értéknek tekinthető javakat védenek. Mindazonáltal a véleménysszabadságnak és a sajtószabadságnak a büntetés-végrehajtás rendjén és biztonságán kívüli okokból előzetes cenzúrával való korlátozása aránytalan, és ezért alkotmányellenes.

Az előzetes cenzúra igen nagy súlyú beavatkozás a véleménysszabadságba és a sajtó szabadságába, hiszen

nem pusztán utólagosan szankcionálja, hanem teljes mértékben lehetetlenné teszi a közlést. Ezért csak különösen nagy súlyú, másként nem védhető alkotmányos érték lehet megengedhető indoka az előzetes cenzúrának. [Observer and Guardian vs. United Kingdom, Series A Nr. 216, page 30; Vereniging Weekblad Bluf! vs. Netherlands, Series A Nr. 306-A, para. 32.]

Ha a sajtónyilatkozat közlése a büntetés-végrehajtás rendje és biztonsága érdekében kerül megtiltásra, akkor ezt kellő súlyú alkotmányos érdek indokolja, hiszen az ezeket veszélyeztető információk nyilvánosságra jutása utólag már nem orvosolható sérelmet jelenthet. Ugyanakkor a Bvtvr. most megállapított 37/B. §-ának egyéb korlátozási okai aránytalan jogkorlátozást jelentenek. Ezek a korlátozási okok ugyanis olyan körülményekre utalnak, melyek nem specifikusan az elítélt, előzetesen fogva tartott vagy elzárás hatálya alatt álló ebbéli helyzetével függnek össze. Nincs tehát ok arra, hogy az elítéltekkel, az előzetesen fogva tartottakkal és az elzárás hatálya alatt állókkal összefüggésben a törvényhozó az általánosan irányadó szabályokon túlmenően adjon lehetőséget a véleményszabadság és a sajtószabadság korlátozására pusztán azért, mert egy elítélt, előzetesen fogva tartott vagy elzárás hatálya alatt álló személy nyilatkozatáról van szó. Ezen nyilatkozatokra ugyanis ugyanúgy irányadó az Stv. 3. § (1) bekezdése, mely szerint a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény

elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közérkölcset, valamint nem járhat mások személyhez fűződő jogainak sérelmével. Emellett az előzetesen fogva tartott esetében a Be. 97. § kifejezetten lehetővé teszi az előzetesen fogva tartott jogainak olyan korlátozását, amelyet a büntetőeljárás feladatának megvalósítása vagy a letartóztatást fogyanatosító intézet rendje szükségessé tesz.

Végezetül nem maradhat figyelmen kívül az sem, hogy a BvtvrM. 1. és 2. §-aival és a 3. § (2) bekezdésével megállapított szabályok nem alkalmasak teljes mértékben a kívánt cél – meghatározott adatok nyilvánosságra kerülésének megakadályozása – elérésére. A kifogásolt szabályok ugyanis a sajtó útján történő nyilatkozattételre utalnak, az Stv. 20. § a) pontja szerint pedig sajtó az időszaki lap, a rádiózárról és televíziózárról szóló törvény szerinti műsorszolgáltató és a hírügynökség. Eszerint tehát az elítélt, előzetesen fogva tartott vagy elzárás hatálya alatt álló személy továbbra sem lenne abban korlátozva, hogy például könyv formájában vagy az interneten tegye közzé a Bvtvr. most megállapított 37/B. §-ában megjelölt adatokat. Ezen az sem változtat, hogy az Stv. 20. § b) pontja csaknem minden adathordozóra vonatkozóan kiterjeszti a sajtótermék fogalmát, hiszen a BvtvrM. 1. és 2. §-aival és a 3. § (2) bekezdésével megállapított szabályai nem a sajtótermék, hanem a sajtó fogalmára utalnak.

Budapest, 2000. december 21.

A FOGVA TARTOTTAK SZÓLÁSSZABADSÁGA ÉS A STRASBOURGI ESETJOG

Az Emberi jogok európai egyezményének 10. cikke rendelkezik a véleménynyilvánítás szabadságáról, amelynek korlátozását meghatározott feltételekhez köti. E szerint a korlátozás törvényben előírt kell legyen; meghatározott célok elérése érdekében egy demokratikus társadalomban szükségesnek kell minősülnie; és a korlátozásnak arányban kell állnia az elérni kívánt céllal. Az egyezmény a következő célok érdekében teszi lehetővé a korlátozást: a nemzetbiztonság, területi sértetlenség; a közbiztonság; a zavargás (rendbontás) vagy bűnözés megelőzése; a közegészség; a közérkölcsek védelme; mások jó hírneve vagy jogai védelme; bizalmas értesülések közlésének megakadályozása; valamint a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása. A korlátozás szükségességének megítélése az államok mérlegelési jogkörébe tartozik, azonban téves az a megállapítás, hogy „az egyezmény (és az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlata) széles mérlegelési lehetőséget biztosít az államoknak annak eldöntésénél, hogy mi tekinthető »demokratikus társadalomban szükséges« korlátozásnak».¹ Ennek a mérlegelési jogkörnek a terjedelme számos tényezőtől függ, köztük a véleménynyilvánítás jellegétől – azaz, hogy politikai, gazdasági vagy művészi kifejezésről van-e szó –, valamint a hivatkozott korlátozási érdektől. A korlátozhatóság terjedelmét az arányosság megítélése szempontjából befolyásolja továbbá a véleménynyilvánító személye (újságíró, politikus vagy fogva tartott személy), a véleménynyilvánítás célja, célközönsége (az információ közérdekűsége, a megcélzott hallgatóság kora, tájékozottsága), valamint a véleménynyilvánítás formája, eszköze (írott vagy elektronikus sajtó, magánlevél). Ugyanezek a szempontok irányadók az egyezmény alapján a fogva tartott személyek véleménynyilvánítási szabadságának korlátozása esetében is.

A fogva tartottak véleménynyilvánítási szabadságával és általában a fogva tartottak jogaival kapcsolatban elterjedt vélekedés az, hogy ezeknek a jogoknak a korlátozása, sőt megvonása a börtönben lévőket helyzetének elkerülhetetlen következménye, úgynevezett „beleértett” korlátozás. Ez a szemlélet az egyezmény esetjogának korai szakaszára is jellemző volt, azonban az Emberi Jogok Európai Bizottsága azóta egyre komolyabban vette a fogva tartottak véleménynyilvánítási szabadságát.² Az Emberi Jogok Európai Bírósága

pedig a Golder kontra Egyesült Királyság-ügyben megállapította, hogy nem fogadható el az az érvelés, hogy a fogva tartottak pusztán bebörtönzésük folytán teljesen elveszítik az egyezmény 8. és 10. cikkében biztosított jogaikat.³ Elismerte ugyanakkor, hogy a bebörtönzöttek véleménynyilvánítási szabadságának gyakorlásával kapcsolatban szigorúbb korlátozások alkalmazhatók, mint a szabad személyekkel szemben: itt az államok valóban széles mérlegelési jogkörrel rendelkeznek, s a zavargás (rendbontás) vagy bűnözés megelőzése mint cél indokolhatja a börtön rendjének és biztonságának védelmét, valamint az előzetes letartóztatásban lévőket esetében a nyomozás érdekeit szolgáló intézkedéseket is.⁴

Az egyezmény gyakorlatában ritkán fordult elő olyan eset, amikor a strasbourgi szervek a fogva tartottak véleménynyilvánítási, közlési szabadságát a 10. cikk alapján vizsgálták. A bíróság több esetben megállapította viszont, hogy a 8. cikk is védi a véleménynyilvánítás szabadságát, s mindazokban az esetekben, amikor a közlés levélben történt, a 8. cikk mint *lex specialis* alapján ítélte meg a beavatkozást.⁵ Kivételesen az is előfordult, hogy a bíróság külön vizsgálta a közlés szabadságában korlátozott kérelmező panaszát a 8. cikk mellett a 10. cikk alapján is, s megállapította, hogy a 10. cikk megsértése a 8. cikk megsértéséből következik.⁶ Megjegyzendő azonban, hogy ebben az esetben nem a mérlegelés és az arányosság tesztjének nem felelt meg a korlátozó intézkedés, hanem a „törvényben meghatározottság” követelménye nem teljesült a jogszabályok pontatlansága, túlzott általánossága miatt. A bizottság is vizsgálta a fogva tartottak közlési szabadságát a 10. cikk alapján, és e cikkel ellentétben állónak találta, hogy egy elítélt számára megtiltották tudományos kéziratának a börtönből való kijuttatását és korlátozták az írószerhez való hozzáfutását.⁷

A következőkben a fogva tartottaknak a médiával való kapcsolattartását érintő néhány strasbourgi esetet tekintünk át. Ezek az ügyek bepillantást engednek az érintett tagállamok ezzel kapcsolatos szabályozásába és gyakorlatába is.

A Reeve kontra Hollandia-ügyben⁸ a Hollandiában tizenöt éves börtönbüntetését töltő brit állampolgár kérelmező a börtönigazgatótól arra kért engedélyt, hogy egy filmrendező tízrészes dokumentumfilmet

készíthessen az életéről és a tartós szabadságvesztés büntetés általános hatásairól. Ezt nem engedélyezték, mint ahogy azt sem, hogy egy újságíró, meghatározott időpontban, interjút készítsen vele.

A holland panaszbizottság az újságírói látogatással kapcsolatban megállapította, hogy a börtönigazgató részéről a külön engedély megtagadása nem volt tisztességtelen, mert abba beleegyezett volna, hogy az elítéltek és a sajtó kapcsolattartására vonatkozó szabályok szerint készüljön az interjú; továbbá a kérelmező a rendes látogatási időpontra is meghívhatta volna az újságírót, amikor ellenőrzés nélkül is beszélgethettek volna. A filmezéssel kapcsolatban is jóváhagyták az igazgató döntését, aki a vonatkozó szabályoknak megfelelően a következő okokra hivatkozott: a filmezés a biztonsági intézkedések szempontjából túl nagy terhet jelentene; a film nyilvános vetítése fájdalmas lenne a kérelmező áldozata családja számára; a film hátrányosan érintené Hollandia és az Egyesült Királyság közötti kapcsolatokat; továbbá a film sértené a kérelmező szabadságvesztésének jellegét.

Az Emberi Jogok Európai Bizottsága ezeket az okokat kifejezetten vagy hallgatólagosan elfogadta, azonban figyelemre méltó, hogy míg az újságírói látogatással kapcsolatban a holland hatóságok mindkét érvét megismételte, a filmezéssel kapcsolatban csak a lebonyolítással járó súlyos terhekre hivatkozott.

A Bamber kontra Egyesült Királyság-ügyben⁹ a kérelmező, egy emberölés miatti életfogytiglani büntetését töltő elítélt egy élő rádióadásban telefonon vitába szállt a műsorvezetőnek azzal az álláspontjával, hogy a feltételes szabaddá helyezésre nincs szükség, az életfogytiglani büntetés tartson ténylegesen az elítélt élete végéig. A műsor parlamenti vitát váltott ki, amelynek következtében a belügyminiszter módosította az elítélteknek a médiával való kapcsolattartására vonatkozó rendeletet. A módosítás – amelyről az elítélteket megfelelően tájékoztatták – kizárta annak lehetőségét, hogy az elítélt telefonon kapcsolatba lépjen a sajtóval, erre csak engedély alapján (kivételes esetben) kerülhetett sor. A szabályzat megsértése fegyelmi vétségnek számított. A kérelmező ennek ellenére ismét telefonált egy újságírónak, s bár ezáltal nem történt azonnali és közvetlen sugárzás, az így átadott információk egy része megjelent egy újságcikkben.

Ezt követően – az elítéltek telefonbeszélgetéseinek ellenőrzése érdekében – a telefonkártyás rendszer helyett bevezették azt, hogy az elítéltek személyes kódszámot kaptak, s csak előre jóváhagyott, összesen húsz számot hívhattak, amelyek között új-

ságíró telefonszáma nem volt. A kérelmező a korlátozások miatt bírósághoz fordult, amely – a következő indokokkal – jóváhagyta az intézkedéseket.

A súlyos bűncselekményt elkövető elítélt cselekményeinek nyilvános megvitatása komoly lelki megterhelést okozhat az áldozatnak vagy túlélő családtagjainak, s felháboríthatja a nagyközönséget. Ezt fokoz-

za az a tény, hogy a rádióban vagy a televízióban az élőbeszéd sokkal nagyobb hatással lehet a hallgatóságra, mint a nyomtatott szövegbe foglalt ugyanazon üzenet. A sajtóval való telefonos kapcsolattartás – a közvetlen sugárzáson kívül is – problémákat vet fel a közlés „azonnaliséga” miatt: a beszélgetés tartalma nem ellenőriz-

hető hatékonyan, noha az ellenőrzés ugyanúgy szükséges, mint a levelezésnél. Mivel a telefonbeszélgetés tartalma nem ellenőrizhető, a hívás engedélyezése megtagadható; ez a korlátozás nem aránytalan, mert az elítélt ennek ellenére érintkezhet a sajtóval, levelezés útján.

Az Emberi Jogok Európai Bizottsága is úgy találta, hogy ezek a korlátozások nem voltak aránytalanok, s a 10. cikk alapján megengedett célokat, nevezetesen a rendbontás megelőzését, a közérkölcset, valamint mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálták. A bizottság azonban megjegyezte, hogy az áldozatok és családtagjaik érzelmei nem szükségszerűen indokolják a korlátozás olyan mértékét, hogy a kérelmező az elítélését illetően ne tehesen még komoly észrevételeket sem a sajtónak telefonon keresztül. Ezért a bizottság inkább arra alapozta döntését, hogy a hatóságok szerint gyakorlatilag kivitelezhetetlen a médiával telefonon történő kapcsolattartás ellenőrzése. A bizottság a korábbi esetjogra hivatkozással megállapította, hogy a börtönbüntetés ésszerű követelményeire tekintettel nem ellentétes az egyezményvel az elítéltek közléseinek bizonyos mértékű ellenőrzése, az adott esetben pedig elfogadta, hogy ez az ellenőrzés hatékonyan csak a telefonbeszélgetések ilyen korlátozásával volt megoldható. Az arányosság megítélésénél a bizottság emellett azt is figyelembe vette, hogy nem volt teljesen kizárt a kérelmező számára, hogy közvetlenül kapcsolatba lépjen a médiával az elítélését illető tévedésre vonatkozó komoly érvei megvitatása végett, s hogy az ügyvédjét pedig semmi sem korlátozta abban, hogy felvegye a kapcsolatot a tömegtájékoztatási eszközök képviselőivel.

A bizottság e döntését követően a brit gyakorlatban tovább szigorították az elítéltek és az újságírók közötti kapcsolattartásra vonatkozó szabályokat, a telefonos kapcsolattartás lehetőségének megszüntetése után immár teljesen kizárva a személyes találkozá-

sokat is. A belügyminiszter iránymutatása szerint újságírók, szakmai minőségükben, nem látogathatták meg az elítélteket, személyes minőségükben pedig csak akkor, ha aláírtak egy nyilatkozatot, hogy a beszélgetés során szerzett információkat semmilyen formában nem hozzák nyilvánosságra. Amikor két elítélt a sajtó segítségét szeretne volna igénybe venni, bebizonyítandó téves elítélésüket, az újságírók megtagadták a belügyminiszter által megkövetelt nyilatkozat megtételét, s így a látogatást nem engedélyezték. A két elítélt ezzel az intézkedéssel szemben bírói felülvizsgálatot kezdeményezett.¹⁰ A bíróság első fokon megállapította, hogy mivel az elítéltek írásban kapcsolatba léphettek az újságírókkal, az újságírók börtönbeli látogatásának további korlátozása indokolatlan volt. Bár az első fok elismerte, hogy az írásbeli közlést könnyebb ellenőrizni, nem látta bizonyítottnak, hogy a látogatás ne lenne megfelelően ellenőrizhető. A másodfokú bíróság ezzel szemben ésszerűnek találta a korlátozást, arra való hivatkozással, hogy az elítélteknek nincs joguk személyes kapcsolatteremtésre a médiával. A Lordok Háza viszont jogellenesnek találta az elítéltek és az újságírók közötti személyes beszélgetések ilyen feltétlen korlátozását. A döntésben jelentős szerepe volt annak a szempontnak, hogy az újságírók bizonyítottan fontos szerepet játszanak az igazságszolgáltatás tévedéseinek feltárásában, és az elítéltek a véleménynyilvánításhoz való joguk gyakorlásával egy másik joguk érvényesítését kívánták elősegíteni, az igazság kiderítését kívánták elérni. Ehhez képest a börtön rendjével kapcsolatos érvek nem voltak elég súlyosak ahhoz, hogy indokolják a korlátozást, különösen, mert az írásbeli kommunikáció nem pótolhatja az újságíró számára a személyes találkozás által szerezhető benyomásokat, amelyek nagyon fontosak annak eldöntésekor, hogy az újságíró felvállalja-e az elítélt ártatlansága bizonyításának ügyét.¹¹

A fogva tartottak között sajátos helyzetben vannak az előzetes letartóztatásban lévők. Bár az egyezmény esetjogában nem található olyan ügy, amely kifejezetten az előzetes letartóztatásban lévők sajtóval való kapcsolattartása korlátozására vonatkozna, a 8. cikkre, vagyis a levelezés szabadságának tiszteletben tartására vonatkozó esetjoggal összevetve azonban levonhatók bizonyos következtetések a 10. cikk korlátozhatóságát illetően is.

A Walter Stürm kontra Svájc-ügyben¹² az előzetes letartóztatásban lévő kérelmező két levele és egy hangkazetta visszatartását sérelmezte a 8. és a 10. cikk alapján. Amikor a kérelmező éhségstrájkot folytatott, egy rádióriporter interjút akart vele készíteni, s mivel a látogatást nem engedélyezték, levélben küldte meg a kérdéseket, s a levélhez mellékelte egy

hangrögzítőt kazettával. A vizsgálóbíró azonban a kazettát visszatartotta, s csak a kérdéseket továbbította. Emellett a kérelmező levelet írt egy hetilap szerkesztőjének, amelyben többek között azt állította, hogy a vizsgálóbíró ellopta egy másik levelének mellékletét. Ezt a levelet rágalmazó és becsületsértő tartalma miatt nem továbbították. A kérelmező levelet írt továbbá az Amnesty International egyik munkatársának, amelyben disznónak és Adolf Eichmannhoz hasonló gyilkosnak nevezte a vizsgálóbírót. Ezt a levelet sem továbbították.

A kérelmező bírósághoz fordult jogorvoslatért, s a fellebbezés nyomán a szövetségi bíróság megállapította, hogy a szerkesztőnek írt levél nem tartalmazott súlyosan becsületsértő kijelentéseket, a kazetta visszatartása pedig az adott körülmények között nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban a 10. cikk értelmében. Bár a korlátozás csekély mértékű volt, mivel a fogva tartott írásban válaszolhatott a kérdésekre, mégsem volt jelentéktelen, hiszen egészségi állapotára tekintettel (éhségstrájk miatt kórházban volt) könnyebb lett volna szóban válaszolnia. Az interjú egyoldalúságától való félelemre történő hivatkozást sem találta megalapozottnak a bíróság, hiszen a fogva tartott írásban ugyanúgy beállíthatja a helyzetet egyoldalúan, mint szóban, másrészt az érintett rádióadó előreláthatólag tárgyilagos riportot közölt volna.

A svájci bíróság csak az Amnesty Internationalnek címzett levél visszatartását találta arányosnak, a kérelmező emiatt fordult az Emberi Jogok Európai Bizottságához: szerinte a vizsgálóbíró a levelet csak az összejátszás és a szökés veszélye szempontjából vizsgálhatta volna, a rágalmazó megjegyzések miatt pedig büntetőeljárást kezdeményezhetett volna.

A bizottság a kérdést a 8. cikk alapján vizsgálta, s a kérelmező érveivel összhangban úgy találta, hogy a korlátozás nem volt arányos, nem mérlegelték megfelelően a különböző érdekeket (a fogva tartott joga, hogy magánleveleiben akár indulatosan is kifejezze a véleményét), s bár a börtön rendjének védelmére hivatkoztak, semmi nem mutatott arra, hogy a levél valóban alkalmas lett volna annak megzavarására, a rágalmazással kapcsolatban pedig egyéb szankciók is rendelkezésre álltak.

A fogva tartottak véleménynyilvánítási szabadságának korlátozása esetében az egyezmény esetjoga alapján a fogva tartással járó sajátos követelmények miatt megengedett a szélesebb körű korlátozás. A bizottság több korlátozást indokoltnak talált a zavargás megelőzése mint korlátozási cél kiterjesztő értelmezésével. A fenti döntések fontos tanulsága, hogy az elektronikus médiával való kapcsolattartás szélesebb körben korlátozható, mint az írott sajtóval – rendes lá-

togatási időben személyesen, egyébként levelezés útján – történő kapcsolattartás. Az előbbi akár teljesen kizárható, az utóbbi csak ellenőrizhető. Mindez azonban nem vezethet a véleménynyilvánítás teljes megakadályozásához: az ismertetett esetekben mindig arra való tekintettel találták megengedettnek a korlátozást, hogy a kérelmező rendelkezésére állt a véleménynyilvánítás valamely alternatív formája. Nem zárható ki a fogva tartottak véleménynyilvánítása a komoly és megalapozott állítások közzététele érdekében sem.

Az előzetes letartóztatásban lévők véleménynyilvánítási szabadságával kapcsolatban megállapítható, hogy a korlátozás szükségessége (és ezzel összefüggésben annak alkalmassága a kívánt cél elérésére), valamint arányossága az eset összes körülményének figyelembevételével dönthető el, tekintettel többek között az ártatlanság vélelmére, valamint a nyomozás érdekeire is.

Mindegyik esetben láthattuk, hogy a börtönhatóságok döntéseivel szemben a bírói jogorvoslat lehetőségére biztosított volt. Ennek köszönhető az is, hogy viszonylag kevés ilyen tárgyú döntést találhatunk az egyezmény szerveinek gyakorlatában. A tervezett magyar szabályozás azonban a bírói jogorvoslat garanciái mellett is csak akkor lehet alkalmas az egyezménnyel való összhang biztosítására, ha – tekintettel a törvényben előírt korlátozási okok általános jellegére – a magyar hatóságok ezeket a korlátozási célokat az egyezmény gyakorlatának fényében értelmezik és a korlátozásokat a feltétlenül szükséges mértékre szorítják.

JEGYZETEK

1. 14/2000. (V. 12.) AB határozat.
2. Lásd *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseivel kapcsolódó strasbourgi esetjegről*, szerk. SZABÓ Győző, NAGY Gábor, HVG–ORAC, Budapest, 1999, 229.
3. *Golder versus United Kingdom*, Judgment of 21 February 1975, A 18.
4. A nyomozás érdekeit szolgáló korlátozásra lásd például: *Kokavec versus Hungary*, Application 27312/95, Decision of 20 April 1999 (<http://www.im.hu/magyar/emberi-jogok/kokavec.htm>).
5. Lásd *Silver versus United Kingdom*, Judgment of 25 March 1983, A 61; illetve *McCallum versus United Kingdom*, Judgment of 30 August 1990, A 183.
6. Lásd *Herczegfalvy versus Austria*, Judgment of 24 September 1992, A 244.
7. Lásd *T. versus United Kingdom*, Application 8231/78, D. R. 49, 5.
8. *Reeve versus the Netherlands*, Application 14869/89, Decision 8 June 1990.
9. *Bamber versus United Kingdom*, Application 33742/96, Decision 11 September 1997.
10. *R. versus Secretary of State for the Home Department*, ex. p. O'Brien and Simms, [1999] All E. R. 400. Ismerteti Steve FOSTER: *Do Prisoners Have the Right to Free Speech?*, *European Human Rights Law Review*, 2000/4, 393–410.
11. *Uo.* 394–400.
12. *Walter Stürm versus Switzerland*, Application 22686/93, Report of 17 May 1995.

A RABOK ÉS A MÉDIA KAPCSOLATA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Az Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítésében foglaltak alapján a Kongresszus nem alkothat törvényt a szólás és a sajtó szabadságának korlátozására. A fogva tartottak az Egyesült Államokban ezen alkotmányos szabály alapján szabadon, cenzúra nélkül érintkezhetnek a nyomtatott sajtóval. A tömegtájékoztatási eszközöknek azonban nincs korlátlan lehetőségük a büntetés-végrehajtási intézményekbe való bejutásra. Az újságírók a főszabály szerint ugyan beléphetnek a büntetés-végrehajtási intézet területére, az ott dolgozókhoz kérdéseket intézhetnek, de az elítéltekkel csupán bizonyos korlátok között készíthetnek riportot. Az interjúkészítés ugyanis – a törvényhozók és a bírák szerint is – sértheti a büntetés-végrehajtási intézet rendjét.

Az amerikai jogrendszerben általánosan elfogadott tétel az, hogy a szabadságvesztés nem fosztja meg az elítéltet alkotmányos alapjogaitól. A szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt csupán azon jogai gyakorlásában korlátozható, amelyek összeférhetetlenek a korrekciós céllal alkalmazott büntetés legitim célkitűzéseivel.

Az elítélteknek a nyilvánossággal való kapcsolattartása a fogva tartottak önmeghatározásának fontos eszköze, sokszor a médián keresztül történő kommunikáció lehet az elítélt egyetlen kapcsolata a külvilággal. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az elítéltek kritikája elengedhetetlen a büntetés-végrehajtás és a büntetésnemek fogyatékoságainak kiküszöböléséhez. Az Egyesült Államokban ehhez hozzáteszik még, hogy az állampolgároknak joguk van tudni, mire fordítják a költségvetési pénzeket a büntetés-végrehajtási intézetek.

Az elítéltek szólásszabadságával kapcsolatos első amerikai legfelsőbb bírósági döntés az 1974-es *Procunier* kontra *Martinez*-ügyben született határozat volt. Ebben a bírák azt a büntetés-végrehajtási intézet vezetője által kiadott szabályzatot vizsgálták alkotmányossági szempontból, amely lehetővé tette a börtönőrök számára az elítéltek azon leveleinek átvizsgálását, amelyekben a fogva tartott indokolatlanul panaszkodott, eltúlzott bizonyos sérelmeket, amelyek politikai, faji, vallási vagy egyéb szempontból uszító tartalmúak voltak, vagy amelyek valamely bűncselekmény elkövetésére hívtak fel, illetve erkölcstelen, obszcén, esetleg becsületsértő kifejezéseket tartalmaztak vagy egyéb szempontból voltak nemkívánatosak. A döntés érdekessége, hogy a bíróság nem a fogva tartott személyek szólásszabadsága, hanem az elítéltekkel levelezők jogai oldaláról közelítette meg a problémát. Az

el nem ítélt személyek cenzúrázatlan levelezéshez fűződő joga esetében pedig – vélekedett a bíróság – az állam a szólásszabadság legkevésbé korlátozó módját választhatja célja elérésére, ami azt jelenti, hogy a szabad és cenzúrázatlan levelezéshez fűződő jognál adott esetben nagyobb súlyú kell hogy legyen az állam cenzúrához fűződő érdeke. Minthogy az adott ügyben a vizsgált büntetés-végrehajtási intézetben a szabályzat nemcsak olyan levelek cenzúrázását tette lehetővé, amelyek például erőszakos cselekményekre vezethettek volna vagy más méltánylandó állami, ezen belül is a büntetés végrehajtásával szoros kapcsolatban lévő érdeket sértettek volna, hanem mindenféle egyéb levél előzetes vizsgálatát is, a bíróság a szabályt alkotmányosértőnek tartotta. A döntésben megfogalmazott „legkevésbé korlátozó eszköz” tesztet az alábbi bíróságok sokáig irányadónak tekintették nemcsak a bejövő és kimenő levelekre, hanem az elítéltek médianyilatkozataira, továbbá a médiának a büntetés-végrehajtást érintő közléseire is.

A Legfelsőbb Bíróság 1974-ben egy másik, az elítéltek szólásszabadságát érintő ügyben is döntött. Igaz, a *Pell* kontra *Procunier*-ügy elsősorban nem a fogva tartottak jogait, hanem a tömegtájékoztatási eszközöknek a büntetés-végrehajtási intézetekhez való hozzáférését vizsgálta. Az ügy tárgya ugyanis egy olyan szabályzat volt, amely nem engedte, hogy újságírók az elítéltekkel interjút készítsenek. A szóban forgó szabályt, pontosabban az interjú készítésére vonatkozó kérés elutasítását mind az elítélt, mind a sajtó megtámadta. A bíróság az elítéltek panaszát elsősorban abból a szempontból vizsgálta, hogy a fogva tartottaknak rendelkezésükre állt-e valamilyen alternatív eszköz a sajtó munkatársaival való kapcsolatfelvételre. A bíróság döntésében hangsúlyozta, hogy mindaddig, amíg az elítéltek más eszközök útján (levelezés, telefonbeszélgetés) megfelelő módon és hatékonyan tudnak kommunikálni az újságírókkal, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának mérlegelési jogköre széles a tekintetben, hogy engedélyezi-e a média munkatársai számára interjúk készítését.

Azt a kérdést pedig, hogy sérült-e a sajtóorgánumok szabadsága azáltal, hogy a szóban forgó szabály korlátozta az elítéltekkel való interjúkészítést, a bíróság nem a sajtószabadság, hanem a hozzáférés oldaláról vizsgálta. A bírák álláspontja szerint az újságíróknak az információhoz való hozzáféréshez fűződő joga nem előzi meg más személyek e jogát, a sajtónak ugyanis

nincs erősebb joga büntetés-végrehajtási intézetekbe való bejutásra, mint általában a magánszemélyeknek.

Az eddig említett két ügy közötti legfontosabb különbség az, hogy míg a Martinez-ügy középpontjában a sajtó információhoz való hozzájutásának joga állt, addig a Pell-ügyben a bíróság a sajtónak az intézetekbe való bejutását és nem az információhoz való hozzáférését vizsgálta.

A Saxbe kontra Washington Post-ügyben a szövetségi legfőbb törvényszék megerősítette a Pell-ügyben mondottakat: a büntetés-végrehajtási intézetnek az a szabályzata, amely nem tette lehetővé az újságírók számára az intézetbe való bejutást, nem más, mint azon általános szabálynak a média munkatársaira való alkalmazása, amely szerint az elítéltet csupán annak hozzátartozója, barátja, ügyvédje, lelkesze látogathatja. Az ügyben született döntéshez említésre méltó különvéleményt csatolt Powell bíró, amely különvéleményhez Brennan és Marshall bírák is csatlakoztak. Powell bíró szerint, minthogy az első alkotmánykiegészítés lényeges elemét érintő ügyről van szó, a bíróságnak a legszigorúbb tesztet (strict scrutiny) kellett volna alkalmaznia, amely teszt kényszerítő állami érdeket követel meg a korlátozás mellett és azt, hogy a korlátozás szigorúan ezen érdek érvényesülését szolgálja. Powell szerint a levelezés lehetősége nem váltja ki a személyes interjút, hiszen az újságíró és ezáltal a közvélemény kizárólag egy interjú során kaphat hiteles képet a börtönviszonyokról. A sajtónak pedig, mint a köz érdekében eljáró szervnek olyan információkra van szüksége, amelyek birtokában megfelelően képes tájékoztatni a közvéleményt a fogva tartással kapcsolatos közérdekű kérdésekről.

Az Egyesült Államokban kialakult bírói gyakorlat szerint az elítélt szólásszabadsága nem korlátozható, ha csak nem indokolja azt a büntetés-végrehajtáshoz szorosan kapcsolódó érdek. Ezen elv alapján a Turner kontra Safely- és a Thornburgh kontra Abbott-ügyekben a szólásszabadságot deklaráló első alkotmánykiegészítéssel összhangban állónak találta a Legfelsőbb Bíróság azt a szabályt, amely az elítéltek egymás közötti levelezését korlátozta, mivel a bírák szerint azt a büntetés-végrehajtási intézet rendje és a bíróság által kiszabott büntetés megfelelő érvényre juttatása indokolta.

A Turner kontra Safely-ügyben a fogva tartottak szólásszabadságának korlátozásakor addig alkalmazott teszteket elemezte a bíróság, és arra a következtetésre jutott, hogy abban az esetben, ha a jogszabály vagy a büntetés-végrehajtási szabályzat a fogva tartottak alkotmányos jogait érinti, a szabály akkor tekinthető alkotmányosnak, ha a korlátozás legitim büntetési célokat szolgál és a korlátozás e cél érdekében ésszerűnek minősül. Ésszerűnek akkor tekinti a bíróság az elítéltek alkotmányos jogainak korlátozását, ha 1) a korlátozó szabály és

a legitim állami érdek között logikus kapcsolat áll fenn, 2) olyan alternatív eszközök állnak a fogva tartottak rendelkezésére, amelyek lehetővé teszik a külvilággal való kapcsolattartást vagy 3) az ilyen egyéb eszközök hiánya a büntetés-végrehajtási intézet rendjéből ésszerűen következik, valamint 4) figyelembe veendő az is, hogy a szóban forgó alkotmányos jog gyakorlása milyen következményekkel jár a büntetés-végrehajtási intézet rendjét fenntartó örökre és más fogva tartottakra. Az ésszerűség ezen tesztjét alkalmazva jutott a bíróság a Turner-ügyben arra a következtetésre, hogy az a szabályozás, amely a fogva tartottak egymás közötti levelezését korlátozta, nem sértette az elítéltek első alkotmánykiegészítésben foglalt jogát. A szóban forgó szabályozás csak az egymással közeli rokoni kapcsolatban álló elítéltek levelezését és a fogva tartottak jogi kérdésekben történő levélváltását biztosította korlátlanul.

A döntéshez különvéleményt csatoló Stevens bíró kritizálta a bíróság által kialakított ésszerűségi tesztet. Álláspontja szerint annak vizsgálata, hogy a fogva tartottak jogainak korlátozása és a legitim állami érdek között ésszerű és logikus kapcsolat áll-e fenn, széles körű mérlegelési jogkört biztosít a bírácoknak, vagyis olyan „gumiszabály”, amely nem jelent elégséges védelmet a fogva tartottak alkotmányos jogai számára.

Az ésszerűségi tesztet alkalmazta a testület a Thornburgh kontra Abbott-ügyben is, amelyben a büntetés-végrehajtási intézetekbe bejövő publikációk szűrésének alkotmányossága volt a kérdés. A bírák az ügyben a fogva tartó intézet biztonsága, rendje, fegyelme és annak érdekében, hogy az olyan kiadványok, amelyek bűncselekmény elkövetését segítik elő, ne juthassanak el az elítéltekhez, alkotmányosnak tartották a bejövő publikációk szűrését. Az ügy tulajdonképpen a Martinez tesztet, vagyis a legszigorúbb tesztnél (strict scrutiny) valamivel gyengébb, a legkevésbé korlátozó eszköz tesztjét csupán a kimenő levelek vizsgálatára és a fogva tartottak tömegtájékoztatási eszközökhöz való hozzáférésére redukálta. A sajtó büntetés-végrehajtási intézetekbe való bejutásának korlátozása esetében ugyanis a fent részletesen elemzett gyenge ésszerűségi tesztet alkalmazta.

Stevens bíró különvéleményében ismét arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy az ésszerűségi teszt alkalmazása bizonyos esetekben a bejövő publikációk önkényes betiltásához, korlátozásához is vezethet.

Az Egyesült Államokban a fogva tartottak az elítélésnél nem veszítik el automatikusan a szólásszabadsághoz való jogukat. E kiemelt alkotmányos jog ugyan korlátozható, ha a fogva tartott nyilatkozta, megszólalása a börtön rendjét, fegyelmét sértené, de a korlátozás a szólas tartalmára nem, csupán annak formájára irányulhat.

(Fundamentum gyűjtés)

BÖRTÖNCENZÚRA

Magyarországon az alkotmányos rendszerváltást fémjelző törvények, mindenekelött az alaptörvényt átfo-góan módosító 1989. évi XXXI. törvény elfogadását követően azonnal megindult a visszarendeződés: a közhatalom pozíciójának erősítése az egyének és a ci-vil társadalomhoz tartozó közösségek kiszolgáltatott-ságát növelő döntések sorozata révén. Az alapjogok kiemelt védeltségét biztosító kétharmados törvény-hozási többség feladásával az első szabadon választott Országgyűlés legnagyobb ellenzéki pártja nem a jo-gok más formában történő oltalmazását igényelte, ha-nem államszervezeti tisztséget szerzett. Az alkotmá-nyos jogállam kiépítésének ígéretéből azóta igen ke-vés teljesült az emberi jogok érvényesülési lehetősé-gei terén.

Az állam hatalmának növelése az egyéni és közös-ségi szabadság terhére elsősorban nem látványos vál-toztatások, nagyszabású jogalkotás útján történik. Sokkal inkább jellemző a különös rendelkezések spe-ciális indokokkal álcázott hadrendbe állítása az embe-ri jogok védelmi vonalaival szemben. Nem azt mon-dja a törvényhozó, hogy be kell vezetni a cenzúrát, ha-nem azt, hogy egyes területeken, meghatározott sze-mélyekre vonatkozóan mégiscsak szükség volna va-lamilyen előzetes ellenőrzésre. Ez az érvelés sokak szá-mára meggyőzőnek tűnik, holott az emberi jogok lé-nyege, egyetemessége éppen abban áll, hogy nem a különbözősége, hanem éppen az emberi minőség közösségére épít. A szabadság csoportok közötti por-ciójása minden esetben veszélyt jelent magára az alapeszmére. Ebből természetesen nem következik a sajátosságokat figyelmen kívül hagyó uniformizálás szükségessége, de annyi mindenképpen, hogy igen nagy körültekintéssel kell eljárni minden alapjogi korlátozás bevezetésekor. A szükségesség és arányos-ság elvének következetes érvényesítése nélkül elfo-gadhatatlan bármiféle jogsorbitás.

A mondottakból logikusan következik, hogy egy-általán nem elegendő bármely jog korlátozásának in-dokául pusztán az érintett alanyi kör sajátosságait fel-hozni. Magyarul: ha valaki katona, attól őt a jogok tel-jessége kiindulási pontként még ugyanúgy megilleti, mint bármely más egyént. Helyzetével és tevékeny-ségével összefüggő megkorlátozások tehetők, csakhogy ezek okát konkrétan meg kell jelölni. Lényegében ugyanezt mondja ki a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény 1. §-ának (4) bekezdése: „A fegyveres erők tagjait általában megilletik mindazok az emberi

és szabadságjogok, amelyek más állampolgárokat megilletnek. E jogok csak a katonai szolgálat sajátos-ságai által feltétlenül megkövetelt mértékben korlá-tozhatók, ha a korlátozás elkerülhetetlenül és kény-szerítő okból szükséges.” Az alkotmánnyal összhang-ban csak így értelmezhető a büntetések és intézke-dések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényere-jű rendelet 2. §-ának (1) bekezdése: „Az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatá-rozott joghátrányok alkalmazhatók.” A törvény az Al-kotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósá-gának gyakorlatával összhangban nem egyszerűen a legfelsőbb képviselői szerv aktusát jelenti, hanem olyan jogszabályt, amely tartalmilag összhangban áll a demokratikus társadalmak alkotmányos elvárásaival. A büntetési szempontok értelemszerűen nem jöhet-nek számításba az ártatlannak vélelmezendő letartózt-atottak esetében. Nem önkényes megkülönböztetés tehát, hanem a dolgok lényegéből fakadó eltérés ki-fejezése a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 97. §-a (1) bekezdésének előírása: „Az előzetes letar-tóztatottal szemben csak olyan korlátozásoknak van helye, amelyeket a büntetőeljárás feladatának meg-valósítása, vagy a letartóztatást foganatosító intézet rendje szükségessé tesz. Az előzetesen letartóztatott eljárási jogainak gyakorlásában, így különösen a véde-kezésre való felkészülésben, nem korlátozható.”

Mindezek a szabályok megerősítik a szükségesség és arányosság elvét a speciális helyzetben lévő, alap-jogaik gyakorlásában veszélyeknek kitett csoportok-ra vonatkozóan. Sajnálatos módon azonban más jog-alkotói döntések lerontják ezeket az alkotmányos el-veket, a legtermészetesebb módon adottnak véve a jogaikban egyébként is korlátozott emberek szabad-sága további csorbitásának lehetőségét.

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény megváltoztatta a katonákra vonatkozó elvet – anélkül, hogy azt hatályon kívül helyezte volna – és a jogok csökkentését tette általános szabállyá, mindössze an-nak kimondásával, hogy „[a] hivatásos állomány tag-ja alapvető jogainak a szolgálati viszonnal kapcsola-tos korlátozása nem okozhat az elérni kívánt törvé-nyes érdekekkel nyilvánvalóan aránytalan hátrányt” (14. § (1) bekezdés). Ugyanennek a törvénynek a 19. §-a akként rendelkezik, hogy a szolgálati helyen a gyüle-kezési jog alapján nyilvános rendezvény csak az állo-mányilletékes parancsnok engedélyével tartható.

Nem adható ki az engedély, ha például az összejövetel a fegyveres szerv iránti közbizalom megingatására alkalmas. Ennek megítélése természetesen csak úgy lehetséges, ha a parancsnok előre bekéri az elhangzó beszédek szövegét. Hangsúlyozni kell, hogy a szolgálati hely nem azonos a fegyveres szervek elhelyezését szolgáló létesítményekkel, a kifejezés valójában szervezetet jelöl, ebben az összefüggésben tehát értelmezhetetlen. Bizonyos, hogy a törvény általános hatályától eltérően ez a szabály a civilekre is vonatkozik, hiszen ők is szervezhetnek rendezvényt. Valójában ennek a rendelkezésnek nem a gyakorlati, hanem az elvi jelentősége érdemel figyelmet, hiszen a cenzúra intézményesítéséről van szó a demokratikus jogállam keretei között. Erre ilyen durva módon még nem volt példa, noha a rendszerváltás előtti cenzúra-rendelkezések (például a bűnügyi és igazságügyi tájékoztatásról szóló 10/1986 (IX. 1.) IM–BM együttes rendelet 5. §-ának (1) bekezdése) hatályon kívül helyezésének – tudatos – elmulasztásával lényegében már ugyanezt az eredményt érték el.

Szervesen illeszkedik ebbe a folyamatba a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosítását előirányzó T/2523 számú törvényjavaslat, amelyet az Országgyűlés azóta jelentéktelen módosításokkal elfogadott (a továbbiakban: börtöncenzúra-törvény). A köztársasági elnök azonban alkotmányos jogával élve nem írta alá a törvényt, hanem az Alkotmánybíróság döntését kérte az alaptörvénnyel való összeegyeztethetőség kérdésében. Az elfogadott – de még ki nem hirdetett – törvény előzetes engedélyhez köti a fogva tartottak nyilatkozattételét és az annak alapján elkészített anyag közreadását. Az általános jogi értékek védelméért is szolgáló cenzúra gyakorlója ezúttal is az utasítható, a jogellenes utasítást is végrehajtani köteles – ezúttal büntetés-végrehajtási – parancsnok.

Az alkotmány 8. §-ának (1) bekezdése értelmében az állam elsőrendű kötelessége az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogainak tiszteletben tartása és védelme. A kifejtettek szerint az emberi jogok egyetemességének elvéből az következik, hogy azok mindenkit megilletnek, aki embernek számít. Márpedig az elítéltek és más fogva tartottak természetesen ebbe a körbe tartoznak. Az irányadó nemzetközi dokumentumok határozottan leszögezik azt, ami a hivatkozott szabályból egyébként is következik: senkinek a jogai nem csorbíthatók azon túl, ami a helyzetből (például a mozgásszabadság értelemszerű korlátozása), vagy éppen az alkotmányosan alkalmazott szankcióból adódik (például a választójogból való kizárás elítéltek esetében). A bebörtönzött személyekkel való bánásmód ENSZ által elfogadott alapelvei igen világosan kimondják: „Az elzárás által nyilvánvalóan

megkívánt korlátozásokon kívül minden bebörtönzött személy megtartja mindazon emberi jogait és alapvető szabadságait, amelyeket az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, valamint annak fakultatív jegyzőkönyve tartalmaz (amennyiben az érintett állam részese ezeknek), továbbá más, az Egyesült Nemzetek szerződesei foglalnak magukban” (5. elv). Az Emberi Jogok Európai Bírósága jogellenesnek nyilvánította egy levél visszatartását azon a jogcímen, hogy a címzett egy „média-személyiség” volt. Igaz, az írást szerzője nem közvetlenül publikálásra szánta, ezért a bíróság az egyezmény 8. cikkének megsértéséért marasztalta el az Egyesült Királyságot.² A De Haes and Gijssels kontra Belgium-ügyben³ a bíróság megerősítette, hogy az igazságügyi szervek bírálata önmagában nem sérti a véleményszabadság korlátaiként meghatározott értékeket, a „fegyverek egyenlőségének elve” pedig egyenesen megköveteli, hogy a vélt vagy valós jogsérelmet szenvedett fél a nyilvánossághoz fordulva is megkísérelhesse igazát bizonyítani.

A börtöncenzúra-törvény általános indokolása szerint a fogva tartott véleménynyilvánítási és információs szabadsága értelemszerűen és egyben szükségszerűen korlátozott. Ez bizonyos mértékben természetesen igaz, csak hogy az alkotmány és a nemzetközi elvárások alapján éppen arra kell törekedni, hogy ez a korlátozottság a feltétlenül indokolt mértéken belül maradjon. Az általános indokolás azonban tovább fűzi a gondolatot és kimondja: „A korlátozás nem önkényes, mivel az a fogva tartás tényével kapcsolatos, vagyis e ténnyel összefüggésbe hozható érdekeket is véd (a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága), és nem is diszkriminatív, mivel az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az állam a jogok és kötelezettségek jogalkotási úton való megállapítása során az eltérő jogi helyzetekre figyelemmel a jogalanyok között megkülönböztetést tehet, ha ezzel az alkotmányos követelményeket nem sérti (963/B/1993. AB határozat).” Ez már igen jelentős csúsztatás. A büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága méltánylandó szempont. Az azonban már nem igaz, hogy egy büntetés-végrehajtási parancsnok a legalkalmasabb személy annak megítélésére, hogy egy nyilatkozat sérti-e a bíróságok tekintélyét és pártatlanságát, esetleg mások jogait.

Az anyag helyesen hivatkozik arra, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága nem korlátlan. Fel is sorolja a legfontosabb jogi eszközöket az alapjog gyakorlásával való visszaélés különböző megnyilvánulásainak szankcionálására. Csak egy kérdésre, éppen a legfontosabbra nem ad választ: arra tudniillik, hogy

miért éppen a fogva tartottak esetében indokolt a véleménysszabadságba való legdurvább beavatkozás, a cenzúra, azaz a „nemkívánatos nyilatkozatok megtörténtének” megakadályozása.

A véleménynyilvánítás szabadsága, a hozzá szorosan kapcsolódó jogokkal együtt, kitüntetett szerepet játszik közéletünkben. Az Alkotmánybíróság az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata és más nemzetközi sztenderdek alapján megállapította: „Ez a jogegyüttes teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban. Történelmi tapasztalat, hogy mindannyiszor, amikor a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozták, sérelmet szenvedett a társadalmi igazságosság, az emberi kreativitás, csökkent az emberben rejlő képességek kibontakozásának lehetősége. A káros következmények nem csupán az individuum, hanem a társadalom életében is megmutatkoztak és az emberiség fejlődésének sok szenvedéssel járó zsákutcájához vezettek. Az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele.” Éppen ezért az e körbe tartozó jogok a testület szerint igen kevés más joggal szemben szorulhatnak háttérbe, a véleménysszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni. Az ilyen jogalkotás elsősorban más alapjogok érvényesülését szolgálhatja, kisebb a súlya az olyan törvénynek, amely valamely intézmény védelmét célozza, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya [30/1992. (V. 26.) AB határozat].

A börtöncenzúra-törvény esetében kézenfekvő, hogy az alkotmányos jogállamiság és a demokrácia szempontjából kiemelkedően fontos alapjogot közvetlenül bizonyos elvont értékek védelme – no meg az azokat a törvény értelmében intézményesen hordozó intézmények, személyek – érdekében kívánja korlátozni a jogalkotó. A korlátozás lehetséges alapjául szolgáló értékek azonban nem legitimálják a megszorításokat. Ezt az Alkotmánybíróságnak és az Emberi Jogok Európai Bíróságának, de számos más mértékadó szervnek a joggyakorlatával is bőségesen alá lehet támasztani. A javaslat indokolása azonban nem mondja meg, melyek azok a speciális okok, amelyek éppen a fogva tartottak esetében vannak jelen, miközben mások zavartalanul, legfeljebb az utólagos fenyegtettség tudatában fejthetik ki véleményüket, akár a legnagyobb nyilvánosság előtt. Éppen ezzel, a fegyverek egyenlőségének elvével függ össze a strasbourgi bíróságnak a De Haes and Gijssels kontra Belgium-ügyben hozott döntése. A javaslat elfogadása esetén ugyanis egyebek mellett pontosan attól a lehetőségtől foszthatnák (és legyünk realisták: többnyi-

re fosztanák) meg a fogva tartottakat, hogy hangot adjanak vélt vagy valós sérelmeiknek. Márpedig ez létfontosságú érdek egy igazságosságra törő társadalmi és jogi berendezkedésben. Jogintézmények sora számol azzal, hogy a nyomozó hatóságok és a bíróságok tévedhetnek, a korrekcióra is több mód van. Ebből a szempontból az elítéltek megnyilatkozásai felbecsülhetetlen forrásként szolgálhatnak még akkor is, ha – mint mindent – azokat is kellő kritikával kell fogadnunk. Számos esetben előfordulhat, hogy egy fogva tartottnak információi vannak olyan kérdésekről, amelyek közéleti személyek megítéléséhez fontosak (például a robbantásokkal összefüggésben vád alá helyezett Clodo nyilatkozata Pintér Sándor belügyminiszterrel kapcsolatban) vagy egyébként közérdekűek. Az ilyen vélemények, tényközlések elnyomása olyan személyek – büntetés-végrehajtási parancsnokok – részéről, akik hivatásos állományúak lévén a törvénytörő parancsot is kötelesek végrehajtani, egyenesen életveszélyt jelent a demokráciára.

A kifejtettek értelmében a törvényi korlátozás egyáltalában nem szükséges bármiféle alkotmányos cél elérésére, éppen ellenkezőleg: rombolja az alaptörvény rendjét. Szükségesség hiányában pedig az arányosság követelményét már nem is kell vizsgálni. Mégis megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság által a nemzetközi elvárásokkal összhangban leírt értékrendben a „nemkívánatos vélemények” elnyomása önmagában is alkotmánytörő, de a mögöttes szempontok védelméhez fűződő érdekek is messze elmaradnak a véleménynyilvánítás szabadságának jelentősége mögött. Sem a szükségesség, sem az arányosság követelményét nem elégtí ki tehát a börtöncenzúra-törvény.

Az elmondottak fokozottan érvényesek az elzárással sújtott szabálysértőkre, akiknek a cselekménye még hivatalos értékelés szerint is csekély fokban veszélyes a társadalomra. Esetükben ezért még inkább sérül az alkotmányos jogállamiság azáltal, hogy a jogalkotó az egyik legalapvetőbb jognak a körülményekhez képesti szabad gyakorlását vonja el. A legnagyobb veszélyt mindazonáltal a letartóztatottak jogainak korlátozása hordozza. Alig leplezett törekvése a kormánynak, hogy a „nemkívánatos véleményeket” a büntetőjog eszközeivel is korlátozza, ez pedig könnyen vezethet újságírók és mások letartóztatásához éppen a véleménysszabadság gyakorlásának következményeképpen. Igaz, hogy a döntést bíróság hozza, de a fedett nyomozók akár bűncselekményt (hamis vád, bizonyítékok koholása) is elkövethetnek „magasabb” büntildözési érdekek szolgálatában.

A törvényjavaslat vitájában nyíltan megfogalmazódott a hatalom valóságos célja: a vélemények elnyomása az áldozatok, továbbá az állam és képvi-

selőinek védelme érdekében. Ki védi meg a rendőrt, az ügyészt, a bírót az elítéltek sértegetéseivel szemben, vádaskodásaitól? – teszi fel a kérdést a Fidesz vezérszónoka, Gyimesi József a törvényjavaslat általános vitájában (2000. 05. 05). A választ megtaláljuk az elfogadott törvényben: a börtönparancsnok. Ki más? A letartóztatottak esetében viszont Gyimesi szerint „[n]yilvánvaló, hogy [...] a mérlegelést arra az ügyészre, illetve arra a bíróra kell bízni – az ügyész esetében nem elképzelhetetlen az újabb bírói kontroll –, aki az adott ügyben eljár, hiszen a bűnmegelőzési érdeket az eljárás adatai alapján csak ő tudja mérlegelni”. Sajátos értelmezése ez a fegyverek egyenlősége elvének.

Az ellenzék természetesen vehemensen támadta a javaslatot, rámutatva annak alkotmányellenességére. Avarkeszi Dezső (MSZP) a törvény általános vitája során például kifejtette, hogy az előterjesztés cenzori feladatokkal kívánja felruházni a büntetés-végrehajtási parancsnokot, s olyan kérdések eldöntésére, amelyekre kizárólag bíróság lehet jogosult (2000. 05. 05). Tetszik, nem tetszik, de ugyanezt mondta Fenyvessy Zoltán a MIÉP képviselőjében [mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartásáról]: „Ilyesmit nem cenzúra alkalmazásával szükséges védeni, és a büntetés-végrehajtási parancsnok a tiszténél fogva ilyesmire nem is alkalmas és nem is hivatott” (2000. 05. 05). Mi jöhet ezután? Ne kapkodjunk el a választ. Emlékeztetem az olvasót, hogy a cenzúra rendszerváltás utáni bevezetése a mostani ellenzék nagyobb pártjainak kormányzása idején történt. Ilyen megvilágításban talán már nem is annyira meglepő, hogy a börtöncenzúra-törvény elfogadása előtt „hatpárti egyeztetésre is sor került, közös álláspontot sikerült kialakítanunk, amelyben köszönöm mindannyiuk szíves részvételét. A változások nyomán valójában a jelen javaslat a fogva tartott sajtó útján történő véleménynyilvánítása helyett annak nyilatkozattételét szabályozza” (Dávid Ibolya igaz-

ságügy-miniszter záró megjegyzése a javaslat országgyűlési vitájában, 2000. 11. 28.). Ez a leginkább ag-

gasztó az egészben. A meg-
egyezés nyomán közel három-
százan szavaztak igennel a
börtöncenzúra bevezetésére.

Amint láttuk, a vélemény-
nyilvánítási szabadság cenzú-
ra útján való korlátozása a ki-
vételéstől az általános felé ha-
lad. Az áldozatok, a rendőrök,
az ügyészek és a bírók olta-
lomra szorulnak, mert a kor-
mánpárti vezérszónok sze-
rint „a szabadságelvönás te-
remthet olyan lelkiállapotot,
amely olyan nyilatkozatok
megtételére indítja az elköve-

tőt, amelyet visszanyert szabadság esetén már nem
tenne meg” (Gyimesi József vezérszónoklata). Ha-
mar ki fog derülni ezzel szemben, hogy egyes sza-
badlábon lévő terheltek is elmerészkednek a velük
szemben eljáró hatóságok bírálataig. Elkerülhetet-
len lesz tehát a cenzúra kiterjesztése rájuk is. Az
ügyvédekről nem is beszélve, akik szabadon mo-
zoghatnak és nyilatkozhatnak egyelőre, s ezzel
visszaélve igen gyakran állítják, hogy a hatóság in-
dokolatlanul, netán jogellenesen jár el. De még
teljesen kívülállótól is származhat a börtöncenzúra-
törvény által védett érdekeket sértő nyilatkozat.
Ebben az esetben viszont diszkriminációt jelent
kizárólag a fogva tartottakkal szemben alkalmazni
az előzetes vizsgálatot. A megkezdett jogfejlesztés
törvényszerűen vezet tehát a cenzúra általánossá
tételének követelményéhez.

Március 15-én írtam mindezeket.

JEGYZETEK

1. *Basic Principles for the Treatment of Prisoners*, G. A. res. 45/111, annex, 45 U. N. GAOR Supp. (No. 49A) at 200, U. N. Doc. A/45/49 (1990).
2. *Boyle and Rice versus United Kingdom*, Judgment of 27 April 1988, A 131.
3. *De Haes and Gijssels versus Belgium*, Judgment of 24 February 1997.

A NÉMET ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG DÖNTÉSE A DROGFOGYASZTÁSRÓL

(BVERFGE 90, 145 – KANNABISZ)*

ALAPTÉTELEK

1.

a) A kábítószeres élvezetére az Alaptörvény 1. cikk (2) bekezdésében meghatározott korlátok vonatkoznak. Úgynevezett „élvezethez való jog”, amelyre a fenti korlátozás nem terjed ki, nem létezik.

b) A kábítószer törvénynek a kannabiszkészítmények tiltott használatát büntetendővé nyilvánító rendelkezéseivel szemben követelményként érvényesül, hogy azok a büntetőjogi tilalom megállapítására vonatkozóan az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdésében, a szabadságvesztés-büntetéssel való fenyegetettség tekintetében pedig az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés második mondatában foglaltaknak megfelelően.

2.

a) Az arányosság követelménye alapján a törvényhozó mérlegelési jog illeti meg a kitűzött cél elérésére választott eszköz alkalmasságának és szükségességének megítélése tekintetében. Ezzel kapcsolatban a törvényhozó jogosult annak eldöntésére, hogy az egyént vagy a társadalmat fenyegető veszélyeket értékeli és prognosztizálja nagyobb súllyal. A Szövetségi Alkotmánybíróság a törvényhozó mérlegelési jogkörében hozott döntést csak korlátozott mértékben vizsgálhatja felül.

A beavatkozás mértékének, indokoltságának és sürgősségének mérlegelésekor arra is figyelemmel kell lenni, hogy a tilalom címzettje számára a beavatkozás ne lépje át az elviselhető korlátozás határát (aránytalan beavatkozás tilalma vagy arányosság szűkebb értelemben). Az ennek megfelelően folytatott vizsgálat azt eredményezheti, hogy egy önmagában alkalmas és szükséges eszköz, amely jogilag elismert érdekek védelmét szolgálja, nem alkalmazható azért, mert az abból származó, az érintettek alapjogaira vonatkozó korlátozás a jogilag elismert érdekek védelmének terjedelmét lényegesen felülmúlja, és így az eszköz alkalmazása aránytalanul minősül.

3.

A kábítószer törvénynek azon büntetőjogi rendelkezései, amelyek mások veszélyeztetését nem eredményező, csekély mennyiségű kannabiszkészítmények alkalmoszerű, saját célú fogyasztását nyilvánítják büntetendővé, nem sértik az aránytalan beavatkozás tilalmát, mert a törvényhozó a bűnüldöző szervek számára megengedi a büntetés kiszabásának (vö. BtMG 29. § (5) bekezdés) vagy a bűncselekmény üldözésének (vö. StPO 153. §, BtMG 31a. §) mellőzését. Ezáltal a törvényhozó tekintettel van az elkövető csekély mértékű jogellenesség tudatára és bűnösségének alacsony fokára. Az ilyen esetekben a bűnüldöző szervek az aránytalan beavatkozás tilalmának megfelelően a BtMG 31a. §-ában meghatározott bűncselekmények üldözését mellőzik.

4.

A hátrányos megkülönböztetés tilalmából nem következik, hogy a potenciálisan hasonló mértékben ártalmas kábítószereseket azonosan kell tiltani vagy engedélyezni. Ezért a törvényhozó eltérő módon szabályozhatta egyrészt a kannabiszkészítmények élvezetét, másrészt az alkohol- vagy nikotinfogyasztást anélkül, hogy alkotmány sértés valósult volna meg ezáltal.

A Második Szenátus 1994. március 9-i határozata – 2 BvL 43, 51, 63, 64, 70, 80/92, 2 BvR 2031/92 – a következő eljárásokban: 1. alkotmányossági felülvizsgálat, amely arra irányult, hogy vajon az 1981. július 1-jei BtMG (BGBl. I, 681. oldal; kiigazítva 1187. oldal) az 1. § (1) bekezdésével és I. számú mellékletével (kannabiszkivonat – hasis) összefüggésben a 29. § (1) bekezdése első mondat 1. pontja (átadás cselekvési alternatívái) az Alaptörvény 1. cikk (1) bekezdésével, a 2. cikk (2) bekezdése első mondatával, valamint a 3. cikk (1) bekezdésével (hátrányos megkülönböztetés tilalma) együttesen értelmezett 2. cikk (1) bekezdésének sérelmét megvalósítja-e [...]

RENDELKEZŐ RÉSZ

1. A Frankfurti Tartományi Bíróság (Landgericht Frankfurt am Main) mint indítványozó 1992. október 19-i beadványá-

* A lapszámozásnak a hivatalos gyűjteményből (BVerfGE) való átvételéhez a Mohr Siebeck Kiadó hozzájárult.

nak a kábítószertörvény 29. § (3) bekezdés első és második mondat 4. pontja 1992. szeptember 21-ig hatályos szövegének, valamint a 30. § (1) bekezdés 4. pontjának alkotmányossági felülvizsgálatára vonatkozó része nem elfogadható.

2. Az indítványok tárgyát képező, 1981. július 28-i kábítószertörvény (Bundesgesetzbl. I, 681. oldal) 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontjának a kannabiszkészítményekkel történő tiltott kereskedést, illetve a kannabiszkészítményeknek az országba való tiltott behozatalát, átadását és megszerzését büntető rendelkezése;

a kábítószertörvény 29. § (1) bekezdés első mondat 3. pontjának a kannabiszkészítmények birtoklását büntető rendelkezése;

a kábítószertörvény 29. § (1) bekezdés első mondat 5. pontjában a kannabiszkészítményeknek az ország területén történő tiltott átvitelét büntető rendelkezése;

a kábítószertörvény 29. § (3) bekezdés első és második mondat 4. pontjának az 1992. szeptember 21-ig hatályos szövege alapján, valamint a kábítószertörvény 30. § (1) bekezdés 4. pontja alapján a kannabiszkészítményekkel való kereskedést, illetve a kannabiszkészítményeknek az országba való behozatalát büntető rendelkezései nem ellentétesek az Alaptörvénnyel.

3. Az alkotmányjogi panaszokat a Szövetségi Alkotmánybíróság elutasította.

INDOKOLÁS

A.

Az együttes döntést igénylő eljárás arra a kérdésre vonatkozik, hogy a kábítószertörvénynek a kannabiszkészítmények tiltott felhasználása különböző formáit büntető rendelkezései az Alaptörvény sérelmét megvalósítják-e.

I.

A kábítószerek felhasználásáról szóló – többször módosított – 1981. július 28-i törvény (BtMG, a továbbiakban: kábítószertörvény) (BGBl. I, 681, kiigazítva 1187. oldal) 3–28. §-ainak rendelkezései a kábítószerek felhasználását átfogó állami ellenőrzésnek vetik alá. A kábítószerek bármilyen módon történő felhasználása alapvetően hatósági engedélyhez kötött (3. §) és e nélkül tiltott. Az engedély-kötelezettség alóli törvényi kivételekkel együttesen alkalmazott hatósági engedély alapján határozható el a kábítószerek legális és illegális felhasználása. A törvény pozitív módon felsorolja a kábítószereket. Kábítószernek minősülnek a törvény I–III. számú mellékleteiben meghatározott anyagok és készítmények (1. § (1) bekezdés, 2. § (1) bekezdés, 1. és 2. pont). A törvény különbséget tesz a forgalomképtelen (I. melléklet), a forgalomképes,

de orvos által nem rendelhető (II. melléklet), valamint a forgalomképes és orvos által rendelhető kábítószerek (III. melléklet) között. Az I. számú mellékletben felsorolt forgalomképtelen kábítószerek felhasználására engedélyt csak kivételesen, tudományos vagy más közérdekű célból lehet kiadni (3. § (2) bekezdés). Az I. számú mellékletben felsorolt kábítószerek csoportjába tartoznak:

kannabisz (marihuána)	A kannabisz fajtához tartozó növények és növényi részek, kivéve a) azok magjai, b) ha répatermesztésnél használják fel mint védőnövényzet és a virágzatukat megsemmisítik, vagy c) ha a felhasználásuk (ültetésük kivételével) a növényi rostok ipari célú előállítását vagy feldolgozását szolgálja,
kannabisz-kivonat (hasis) Tetrahydrocannabinol (THC)	a kannabisz fajtához tartozó növények elválasztott kivonata, Tetrahydro-6, 6, 9-trimethyl-3-ten-tylbenzo (c) chromen-1-ol (ami marihuánát és hasist tartalmazó kábító hatású anyag).

A kábítószerekkel való visszaélés a BtMG 29. §-ában, illetve az ezt követő rendelkezésekben meghatározott módon büntetendő cselekmény. Az 1994. február 28-át megelőzően hatályos szövegnek a jelen eljárást érintő rendelkezései a következők.

29. §

(1) Öt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő az, aki

1. kábítószert a 3. § (1) bekezdés 1. pontjában meghatározott engedély nélkül természet, előállít, vagy azt kereskedés szándéka nélkül az országba behoz, onnan kivisz, kinnál, átad, egyébként forgalomba hoz, megszerez vagy más egyéb módon ahhoz hozzájut,

[...]

3. kábítószert a 3. § (1) bekezdése szerinti engedély nélkül birtokol,

[...]

5. a 11. § (1) bekezdés második mondatával ellentétes módon kábítószert feldolgoz,

[...]

29A. §

(1) Egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztéssel büntetendő az, aki

[...]

2. a 3. § (1) bekezdés 1. pontjában meghatározott engedély nélkül nem csekély mennyiségű kábítószerrel kereskedik, továbbá azt nem csekély mennyiségben előállít, átad vagy birtokol anélkül, hogy arra a 3. § (1) bekezdése alapján engedélye lenne.

(2) Csekély súlyú esetekben a büntetés három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés.

30. §

(1) Két évet meghaladó tartamú szabadságvesztéssel büntetendő az, aki

[...]

4. a 3. § (1) bekezdés 1. pontjában meghatározott engedély nélkül nem csekély mennyiségű kábítószerrel az országba behoz.

(2) Csekély súlyú esetekben a büntetés három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés.

A kábítószer-törvény – az 1992. július 15-i, illegális kábítószer-kereskedelemmel és a szervezett bűnözés más formáival szembeni küzdelemről szóló törvénnyel végrehajtott (OrgKG) (BGBl. I, 1302. oldal) – 1992. szeptember 22-én hatályba lépő módosításáig a BtMG 29. § (1) bekezdésében meghatározott büntetési tétel maximuma csak négy év volt. Továbbá a kábítószer-törvény módosításáig a csekély mennyiségű kábítószerrel folytatott kereskedelemre az 1992. július 15-i törvény által a BtMG 29a. §-aként beiktatott rendelkezés helyett még a BtMG korábban hatályos 29. § (3) bekezdés első és második mondatainak 4. pontja vonatkozott. Ez a rendelkezés a következőket tartalmazta.

(3) Különösen súlyos esetekben a büntetés egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés. Különösen súlyosnak minősül a cselekmény, ha az elkövető

[...]

4. nem csekély mennyiségű kábítószerrel kereskedik, kábítószerrel nem csekély mennyiségben birtokol vagy átad.

Az 1994. február 28-án hatályba lépett, 1993. augusztus 2-i törvény (a továbbiakban: 1988-as kábítószer-egyezmény végrehajtásáról szóló törvény) (közléte 1994. február 23-án, BGBl., 342. oldal) rendelkezik a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt ENSZ-egyezmény (BGBl. I, 1407. oldal) végrehajtásáról. A 1988-as kábítószer-egyezmény végrehajtásáról szóló törvény a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontjában „a 3. § (1) bekezdés 1. pontjában meghatározott engedély nélkül” kifejezést a „tiltott” szóra változtatta meg. Hasonlóképpen változott a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 3. pontjában „a 3. § (1) bekezdése szerinti engedély nélkül birtokol” szövegrész, aminek a helyébe „a megszerzéshez szükséges írásbeli engedély nélkül” szövegrész lépett.

II.

Az eljárás az alábbi tényálláson alapul.

1. A 2 BvL 43/92-es számú indítvány:

a) Az alapeljárás folyamán az első fokon ítélező büntetőbíróság (Amtsgericht Lübeck) 1990. október 1-jei ítéletében a vádlottat hasis szándékosan elkövetett tiltott átadása (a BtMG 1. § (1) bekezdésével és I. számú mellékletével együttesen értelmezett 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja) miatt két hónapig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélte. A büntetőbíróság megállapította, hogy a vádlott 1990. április 17-én meglátogatta a lübecki büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodó férjét, akit a kábítószer-törvény megsértése miatt vád alá helyeztek és előzetes letartóztatását rendelték el. A találkozás alkalmával a vádlott átadta a férjének, és átadott neki egy levelet 1,12 gramm hasissal. A vádlott az ítélet ellen kizárólag a büntetési tételt kifogásolva terjesztett elő fellebbezést.

b) A fellebbezés elbírálására jogosult másodfokú bíróság büntető tanácsa (Landgericht Lübeck) a vádlott elítélésére vonatkozó akadályt észlelt. A bíróság álláspontja szerint ugyanis a kábítószer-törvénynek a jelen eljárásban alkalmazandó büntetőjogi előírásai alkotmányellenesek. Álláspontja szerint az alkotmányellenesség alkotmánykonform értelmezéssel sem orvosolható. Ezért a bíróság az előtte folyamatban lévő eljárást felfüggesztette, és az Alaptörvény 100. cikk (1) bekezdésének megfelelően az ügyet részletes indokolással ellátott határozatával a Szövetségi Alkotmánybíróság elé terjesztette. A büntetőbíróság annak vizsgálatát indítványozta, hogy a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja (az átadás cselekvési alternatívái), valamint az 1. § (1) bekezdése, illetve I. számú melléklete (hasis) az Alaptörvény 1. cikk (1) bekezdésével, a 2. cikk (2) bekezdés első mondatával és a 3. cikk (1) bekezdésével együttesen értelmezett 2. cikk (1) bekezdésével összeegyeztethető-e.

[...]

A büntetőbíróság az általa meghallgatott szakértők véleménye, valamint a terjedelmes jogi irodalom tanulmányozása alapján megállapíthatónak vélte, hogy az alkohol és a nikotin mind az egyének számára, mind a társadalom egészére egyértelműen veszélyesebbek, mint a kannabiszkészítmények. A túlzott alkoholfogyasztás ugyanis az egyén számára súlyos fizikai és pszichikai ártalmakhoz vezethet; a társadalomra gyakorolt negatív következményei is jelentősek.

Ezzel szemben a kannabiszfogyasztás egyéni és társadalmi hatásai csekélynek minősíthetők.

A büntetőbíróság álláspontja szerint nem bizonyítható, hogy a kannabiszfogyasztás jelentős mértékű pszichikai ártalmat idéz elő. Jóllehet a kannabiszos ci-

garetta fogyasztása tüdőártalmakhoz vezethet, ezt azonban össze sem lehet hasonlítani a dohányzás egészségkárosító hatásával; így a kannabisz fogyasztása semmilyen speciális veszélyt nem jelent, hiszen hasis más módon is fogyasztható, nemcsak cigaretta formájában. Ezen kábítószer halálos dózisa a bíróság megállapítása szerint nem ismert. Továbbá a kannabisz élvezete még testi függőség kialakulását sem idézheti elő. Jelenleg nem bizonyítható a sejti funkciók és értelmi képességek leépülése sem a krónikus kannabiszfogyasztás alapján. Ezért a kannabiszfogyasztás pszichikai következményei csekélynek minősíthetők. Az úgynevezett „amotivációs szindróma” pedig nem a kannabiszfogyasztás speciális következménye. Mindazonáltal lehetséges, hogy a kábítószer élvezete könnyű pszichikai függőséghez vezet, azonban negatív társadalmi hatásai az alkoholfogyasztáshoz képest elenyészőek. Megemlítendő továbbá, hogy a büntetőbíróság által beszerzett szakértői vélemények alapján az is megállapítható volt, hogy a hasis nem számít olyan kábítószernek, ami keményebb drogok élvezetére szoktat, ezért nincs úgynevezett rá szoktató funkciója sem.

A büntetőbíróság megállapításai alapján összefoglaló jelleggel az mondható el, hogy az alkohol-, illetve a kannabiszkészítmények eltérő kezelése már egyáltalán nem indokolható. Ennek következtében az eltérő szabályozás ellentétes az általános igazságérzettel. Különösen megfontolandó az eltérő szabályozás indokoltsága, ha a kannabiszkészítmények önkényes megkülönböztetése eltérő büntetőjogi megítélésben nyilvánul meg. Mivel a büntetőjogi normák a törvényhozó eszköztárában csak „ultima ratio” szerepet tölthetnek be, ezért alkotmányjogi szempontból különösen meg kell indokolni azt, hogy miért tartja szükségesnek a törvényhozó a kannabiszkészítmények önkényes megkülönböztetését. A törvényhozó köteles értékeléseit és prognózisait, amelyek a törvényalkotást megalapozzák, állandóan felülvizsgálni és a törvényeket ennek megfelelően az ismeretek megváltozott tartalmához igazítani. A büntetőbíróság által elfogadott szakértői vélemények alapján azon vélekedések, értékelések és prognózisok, amelyekre hivatkozva a törvényhozó a kannabiszfogyasztást büntetni rendelte, továbbá már nem tekinthetők megalapozottnak.

b2) A saját fogyasztást szolgáló kannabiszkészítmények átadásának büntetése az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdésével sem egyeztethető össze. Az emberi önrendelkezés alapvető elemei közé tartozik a felelősségteljes döntés arról, hogy a polgár milyen élelmet, élvezeti és kábító hatású terméket fogyaszt. A mámor az emberek fundamentális szükségletei közé tartozik. Ezért az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdése az „élvezethez való jogot” mint az emberi önrendelke-

zés központi elemét védi; az állam ebbe csak akkor avatkozhat be, ha a beavatkozás az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdésének valamely korlátozó rendelkezése által indokolt. A jelen esetben korlátként csak az alkotmányos rend jöhet szóba. A kábítószer törvény irányadó rendelkezései azonban az alkotmányos rend védelmével nincsenek összefüggésben.

A saját fogyasztást szolgáló hasis átadásának büntetőjogi eszközökkel történő tilalmazása a jogállamiság elvével sincs összhangban. Ez ugyanis az egyént védi a közhatalom szükségtelen beavatkozásaitól. Minél inkább befolyásolja a törvényi szabályozás az ember cselekvési szabadságának elemi megnyilvánulásait, annál körültekintőbben kellene vizsgálni a polgár alapvető szabadság iránti igénye korlátozását szolgáló indokok megalapozottságát. Az alapjogok csak az arányosság követelményének szigorú megtartásával korlátozhatók. Így különös körültekintéssel kell eljárni, ha a törvényhozó az általa bevezetendő tilalom érvényesülését „ultima ratio”-ként büntetőjogi normák alkalmazásával kívánja elősegíteni. A kábítószer törvény ennek a követelménynek nem tesz eleget a saját célú vagy más élvezetét szolgáló, csekély mértékű fogyasztás büntetése esetén. A törvényhozó álláspontja, amely szerint a kannabiszkészítmények individuális és társadalmi veszélyt jelentenek és megnyitják az utat a kábítószerek világába, már nem megalapozott. Azonban ettől függetlenül a büntetőjog eszközeivel nem sikerült a kannabiszkészítmények felhasználását hatékonyan ellenőrizni. A büntetőjogi eszközök alkalmatlanok a törvényhozói akarat megvalósítására. A kannabiszfogyasztók megbüntetése tulajdonképpen csak akadályozza a törvényhozó céljának elérését, és hozzájárul ahhoz, hogy a fogyasztók száma növekedjék. Mind Hollandiában, mind Olaszországban, mind az Amerikai Egyesült Államok egyes államaiban a kannabiszkészítmények birtoklását és fogyasztását büntető rendelkezések hatályaon kívül helyezése a kannabiszfogyasztás csökkenését eredményezte. A büntetőjogi fenyegetettség tehát nem is szükséges a kannabiszkészítmények felhasználásának szabályozásához. A kannabiszkészítmények viszonylagosan csekély ártalmára való tekintettel a megfelelő felvilágosítás – mint kevésbé korlátozó jellegű intézkedés – is elegendő lenne. Mindazonáltal azok büntethetősége, akik a kannabiszkészítményeket kizárólag saját fogyasztásra szerzik be vagy rendelkeznek azzal, illetve kannabiszt olyan mennyiségben adnak át, amely csupán a saját fogyasztást szolgálja, nincs arányban a törvény által korlátozott, a személyiség szabad kibontakoztatására vonatkozó alkotmányos alapjog súlyával és jelentőségével.

Továbbá az arányosság követelményét sérti, hogy a törvényhozó a „könnyű” és a „nehéz” drogot azo-

nosan kezeli, jóllehet az eltérő veszélyességnek megfelelő eltérő szabályozás megalkotása kétségtelenül indokolt lenne. Hasonlóképpen aránytalannak minősül, hogy a törvényhozó nem tesz különbséget azon magatartások között, amelyek a kábítószer-törvény szerint a büntethetőséget megalapozzák. A kannabiszkészítmények által okozott csekély veszély figyelembevételével a kábítószer egy fogyasztási egységének birtoklását, illetve azon cselekményeket, amelyek – mint a jelen esetben is – csupán arra irányulnak, hogy másnak jövedelemszerzési cél nélkül egy fogyasztási egységet juttassanak, nem szabadna a nagyobb mennyiségű kábítószerre irányuló kereskedelemmel vagy a kábítószernek az országba való behozatalával azonos módon büntetni.

b3) Az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondatának sérelme is megvalósul. Ugyanis az, aki az alapjogként elismert „élvezethez való jog” alapján kábult állapotba szeretne kerülni, a kannabiszkészítmények saját fogyasztás céljára való megszerzésének büntetendő volta miatt egy az egészségre károsabb alternatívára kényszerül, azaz a nem büntetendő alkoholfogyasztásra. Ez pedig a saját test feletti önrendelkezés jogát sérti, mert a törvényhozó a mámoros állapotot élvezni kívánó személynek büntetőjogi eszközökkel megtiltja, hogy a saját egészségére nagyságrendekkel csekélyebb veszélyt jelentő kábítószerhez hozzájusson.

A kábítószer-törvény jelen esetre alkalmazandó rendelkezései alkotmánykonform értelmezésre nem adnak módot. Nem tesznek lehetővé ugyanis olyan értelmezést, amely a vádlottat mentesítené a büntetőjogi fenyegetettség alól.

[...]

III.

1. A 2 BvL 43/92-es számú indítvánnyal kapcsolatban a Szövetségi Kormány és a Bajor Állam Kormánya foglalt állást. Ezen kívül a Szenátus még a Legfelső Szövetségi Bíróság elnöke, valamint az általános szövetségi ügyész állásfoglalását is beszerezte.

a) A Szövetségi Kormány nevében nyilatkozó szövetségi egészségügyi miniszter álláspontja szerint a sérelmezett rendelkezések az Alaptörvénnyel összhangban állnak.

a1) Véleménye szerint a hátrányos megkülönböztetés tilalma nem sérül azáltal, hogy az alkoholfogyasztás legális, miközben a kannabiszkészítmények tiltott átadása büntetendő. A törvényhozó a kannabiszkészítmények tiltott felhasználását szakmailag nem elfogadhatatlan és megalapozatlan módon, tehát nem önkényesen nyilvánította büntetendővé. A kannabiszkészítmények és az alkohol között – mint az

kifejtésre kerül – nem csak egészségügyi szempontból lehet különbséget tenni, ezért önkényes megkülönböztetésről nem lehet szó.

[...]

a3) Az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondata az állam életvédelmi kötelezettségét határozza meg. Ezen kötelezettséggel ellentétes volna, ha a törvényhozótól azt várnánk el, hogy a kannabisz felhasználását azért ne büntesse, mert a túlzott alkoholfogyasztás még nagyobb veszélyt jelent az egészségre. A törvényhozó alkotmányos életvédelmi kötelezettségének keretében mérlegelheti a szabályozással érintett, jogilag elismert értékeket. Ennek alapján lehetősége van arra, hogy az egészségre egyáltalán nem aggálytalan vagy veszélytelen kábítószer-fogyasztást, illetve a kábítószer felhasználásával kapcsolatos más magatartásokat büntesse. Ugyanakkor a törvényhozó nem valószínűsíti meg az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondatának sérelmét, ha alapos okkal más készítményeket a büntetőjogi tilalom hatálya alól kivesz.

[...]

B.

Az alapeljárás jelentős része, illetve az indítvány teljes mértékben megengedhetőnek minősül.

[...]

C.

A kábítószer-törvénynek az alkotmányossági vizsgálat és a megengedhető indítványok tárgyát képező büntetőjogi rendelkezései az Alaptörvénnyel nem ellentétesek. A kannabiszkészítmények, különösen a hasis tiltott felhasználásának büntethetősége nem sérti sem az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondatát, sem a 3. cikk (1) bekezdését, de az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés második mondatával együttesen értelmezett 2. cikk (1) bekezdést sem sérti.

Az indítvány nem megalapozott.

I.

1. A kábítószer-törvény kannabiszkészítmények tiltott használatát büntető rendelkezéseinek a büntetőjogi tilalom megállapítására vonatkozóan összhangban kell állniuk az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdésben foglalt, a szabadságvesztés-büntetéssel való fenyegetettség tekintetében pedig az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés második mondata szerinti követelményekkel.

Az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdése az emberi tevékenység minden formáját védi, függetlenül attól,

hogy az adott cselekmény mennyire fontos részét képezi a személyiség megnyilvánulásának. [vö. BVerfGE 80, 137 (152)]. Mindazonáltal csak a magánszféra szűk magja tekinthető abszolút módon védettnek és ezzel a közhatalom beavatkozása alól mentesnek [vö. BVerfGE 6, 32 (41); 54, 143 (146); 80, 137 (153)]. A kábítószeres használat, különösen az önkábítás, sokrétű szociális hatására, illetve kölcsönhatására való tekintettel nem tartozhat ebbe a körbe. Ezen kívül az általános cselekvési szabadság csak az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdés második tagmondatának megfelelően és így csak az alkotmányos rend követelményének keretei között biztosított [vö. BVerfGE 80, 137 (153)]. Alkotmányos rend alatt kell érteni minden olyan normát, amely alakilag vagy anyagilag az alkotmánnyal összhangban áll (BVerfGE 6, 32; lásd még: bírói gyakorlat). Az általános cselekvési szabadságnak az ilyen jogszabályi rendelkezések által történő korlátozása nem sérti az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdését [vö. BVerfGE 34, 369 (378); 55, 144 (148)]. Ezért az úgynevezett „élvezethez való jog”, amelyre a fenti korlátozás nem terjed ki, nem létezik.

Érdemét tekintve az arányosság követelménye mint általános alkotmányjogi mérce – más alkotmányjogi garanciák együttes alkalmazásával – lehetővé teszi a cselekvési szabadság korlátozását [vö. BVerfGE 75, 108 (154); 80, 137 (153)]. Ezt az alapelvet különösen figyelembe kell venni egy olyan büntetőjogi rendelkezés vizsgálatakor, amely az állam rendelkezésére álló legszigorúbb szankcióval a társadalom negatív erkölcsi ítéletét fejezi ki a polgárok egy bizonyos cselekedetéről [vö. BVerfGE 25, 269 (286); 88, 203 (258)].

Amennyiben az említett rendelkezés szabadságvesztés-büntetést helyez kilátásba, úgy az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés második mondata szerinti személyi szabadsághoz való alapjog korlátozását teszi lehetővé. A személy szabadsága az Alaptörvény szerint „sérthetetlen”, és olyan felülmúlhatatlan jogi értéket képvisel, hogy az az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés harmadik mondata esetén is csak nagyon fontos indokból korlátozható. Függetlenül attól, hogy egy ilyen beavatkozás bizonyos feltételek megléte esetén akkor alkalmazható, ha ez az érintettet megóvjá a saját maga által okozott, személyét sértő nagyobb kár előidézésétől [vö. BVerfGE 22, 180 (219); 58, 208 (224); 59, 275 (278); 60, 123 (132)], általánosságban mégis csak akkor megengedhető, ha azt az egyének vagy a társadalom egészének védelme az arányosság követelményének figyelembevételével indokolja.

Ennek az alapelvnek megfelelően az alapjogi korlátozásnak alkalmasnak és szükségesnek kell lennie a kitűzött cél elérésére. Egy korlátozás akkor alkal-

mas, ha általa az elérni kívánt cél ténylegesen megvalósulhat; követelmény továbbá az is, hogy a törvényhozónak ne legyen lehetősége egy másik, hasonlóan hatékony eszköz igénybevételére, amely az alapjogot egyáltalán vagy kevésbé korlátozná [vö. BVerfGE 30, 292 (316); 63, 88 (115); 67, 157 (176)]. Az arányosság követelménye alapján a törvényhozót mérlegelési jog illeti meg a kitűzött cél elérésére választott eszköz alkalmasságának és szükségességének megítélése tekintetében. Ezzel kapcsolatban a törvényhozó jogosult annak eldöntésére, hogy az egyént vagy a társadalmat fenyegető veszélyeket értékeli és prognosztizálja nagyobb súllyal. A Szövetségi Alkotmánybíróság a törvényhozó mérlegelési jogkörében hozott döntést csak korlátozott mértékben, az adott tárgykörtől, az önmagában megalapozott ítéletalkotás követelményétől és az érintett általános jogi értékektől függően vizsgálhatja felül [vö. BVerfGE 77, 170 (215); 88, 203 (262)].

A beavatkozás erejének és az azt megalapozó indokok súlyának és fontosságának mérlegelésekor arra is figyelemmel kell lenni, hogy a tilalom címzettje számára a beavatkozás ne lépje át az elviselhető korlátozás határát [vö. BVerfGE 30, 292 (316); 67, 157 (178); 81, 70 (92)]. A beavatkozás nem terhelheti a tilalom címzettjét aránytalan módon [aránytalan beavatkozás tilalma vagy arányosság szűkebb értelemben; vö. BVerfGE 48, 396 (402); 83, 1 (19)]. Az állam büntetőhatalmának keretében az Alaptörvény 1. cikk (1) bekezdésén [vö. BVerfGE 45, 187 (228)], továbbá a jogállamiságból és a szabadságjogokból levezethető arányosság követelményén alapuló bűnösségi elv szerint a bűncselekmény súlyának és az elkövető bűnösségének megfelelő arányban kell állnia a büntetéssel. A büntetéssel való fenyegetésnek nem szabad a büntetendő magatartás jellegéhez és súlyához képest teljesen aránytalanok lennie. Továbbá meg kell teremteni a tényállás és a jogkövetkezmény megfelelő összhangját is [vö. BVerfGE 54, 100 (108); bírói gyakorlat].

Alapvetően a törvényhozó feladata a büntetendő magatartások körét a mindenkori helyzetnek megfelelően részletesen szabályozni. Ezt a Szövetségi Alkotmánybíróság nem bírálhatja felül, ha a törvényhozó a célnak nem a legmegfelelőbb, legátgondoltabb vagy legigazságosabb megoldást választotta ki; csupán azt vizsgálhatja, hogy a büntetőjogi rendelkezések tartalmilag az alkotmány rendelkezéseivel összhangban állnak-e, valamint az íratlan alkotmányos elveknek és az alaptörvény által meghatározott alapvető követelményeknek megfelelnek-e [vö. BVerfGE 80, 244 (255)].

2.a) A törvényhozó a jelenleg hatályos kábítószer-törvénnyel, valamint az annak már nem hatályos korábbi rendelkezéseivel azt a célt kívánta elérni, hogy

mind az egyének, mind az egész lakosság egészségi állapota a kábítószeres miatt fenyegető veszélyektől védve legyen, továbbá a lakosságot, mindenekelőtt a fiatalokat a kábítószer-függőség veszélyétől megóvják [vö. a kábítószer-törvényről szóló kormányjavaslat indoklása, 1971, BRDrucks. 665/70 (új), 2. oldal, és a kábítószer-törvényről szóló kormányjavaslat, 1981, BTDrucks. 8/3551, 23. oldal].

Ezt a célkitűzést szolgálják a kábítószer-törvény büntetőjogi rendelkezései is. Ennek a célnak az elérése érdekében a törvényhozó nem csak olyan magatartásokat büntet, amelyek közvetlenül az egyének egészségét veszélyeztetik. Sokkal inkább a társadalmi együttélés olyan formálásáról van szó, amely a kábítószeres használata során keletkező ártalmas társadalmi hatásokat távol tartja. Többek között azokat is, amelyek az úgynevezett könnyű drognak minősülő kannabisz használatából származnak. Ugyanis ezekkel kezdik el – különösen a fiatalok – a kábítószeres fogyasztását; kábítószer-fogyasztáshoz szoktatja őket, és károsan befolyásolhatja a fiatalok és fiatal felnőttek személyiségének kialakulását.

A törvényhozó által megvalósítani kívánt cél időközben nemzetközi egyezmények által jelentős mértékben kibővült. Az Egyesült Nemzetek Szervezete, különösen az 1988-as kábítószer-egyezményben, a kábítószeres – többek között a kannabisz – mindenféle használatának büntetését szorgalmazza, mert a kábítószeres és pszichotrop anyagok előállítása, kereslete és tiltott forgalmazása „súlyos veszélyt jelent az egyének egészségére és jólétére, és károkat okoz a társadalom gazdasági, kulturális és politikai alapjainak” (az 1988-as kábítószer-egyezmény preambulum). Az egyezmény többek között megállapítja, hogy a kábítószeresekkel és pszichotrop anyagokkal folytatott tiltott kereskedelem a gyermekeket mint fogyasztókat kizsákmányolja és segíti a bűnszövetkezetek elterjedését, „amelyek aláássák a jogszerű gazdaság alapjait és fenyegetik a stabilitást, az államok biztonságát és szuverenitását”, valamint „pénzbeli hasznok és hatalmas vagyonok forrása, amelyek lehetővé teszik a nemzetek felett álló bűnszövetkezetek számára, hogy benyomuljanak, megfertőzzék és korrumpálják minden szinten az állami struktúrákat, a törvényes kereskedelmi és pénzügyi tevékenységet, illetve a társadalmat”. Az Egyesült Nemzetek Szervezete ezért elhatározta, hogy nemzetközi együttműködés keretében az említett visszaélés indítókait, „nevezetesen a kábítószeresekkel és pszichotrop anyagokkal való visszaélést, az ilyen kábítószeres és anyagok iránti tiltott keresletet és a tiltott forgalmazásból származó óriási hasznokat” kiküszöböli. Azon európai államok, amelyekben kábítószer-előállításra alig kerül sor, többnyire azt a feladatot vállalják magukra,

hogy a kereslettel szemben veszik fel a küzdelmet. A veszélyt hasonlóan értékeli a Német Szövetségi Köztársaság is, hiszen csatlakozott az 1988-as kábítószer-egyezményhez, ratifikálta azt, és így az egyezményben foglalt, a kábítószeres használatának büntetőjogi eszközökkel történő üldözésére irányuló kötelezettségeknek alávetette magát. Az említett egyezménynek megfelelően a Német Szövetségi Köztársaság a kábítószer-törvény megalkotásával hozzájárult a kábítószeres és pszichotrop anyagok nemzetközi ellenőrzéséhez, továbbá a kábítószeres használatának, valamint az illegális kábítószer-kereskedelem és az abban résztvevő bűnszövetkezetek kontrolljához. Ez ugyanis az Egyesült Nemzetekben együttműködő államközösség célkitűzése, ami meggyőződésük szerint csak az államok közös fellépésével vezethet eredményre.

Ezen célkitűzés által a kábítószer-törvény olyan közösségi érdekeket szolgál, amelyek alkotmányosan megalapozottak.

b) A törvényhozó értékelése szerint a kannabisz-készítmények élvezetéből származó egészségi ártalmak jelentősek. A kábítószer-törvényről szóló 1971-es kormányjavaslat [vö. BRDrucks. 665/70 (új), 5. oldal] szerint:

„A kábítószeresek iránti érdeklődés megnövekedésének különös ismertetőjele az indiai kender (*Cannabis sativa*) és az abból nyerhető kivonat (hasis) fogyasztásának jelentős növekedése. Ezek olyan hallucinogén anyagok, amelyek az orvostudományban képviselt általános vélemény szerint hosszán tartó használat esetén tudati elváltozásokat eredményeznek és pszichikai függőséget okoznak. A pszichoaktív hatásmechanizmust kétségtelenül az említett anyagokban található izomer Tetrahydrocannabinol (THC) váltja ki, amelyet csak néhány éve sikerült teljesen szintetizált állapotban előállítani. Kétségtelen, hogy ezeknél a kábítószereseknél elvonási szindrómák nem lépnek fel, és csak kevés esetben fordul elő a dózis növelése. Ugyanakkor nagy a valószínűsége annak, hogy ezek a kábítószeresek más kábítószeres fogyasztására szoktatnak. A kemény drogokra való átállásra késztető hatásuk különösen fiataloknál jelentkezik. Tulajdonképpen a kábítószeres világába való bevezetést szolgálják. Az említett kábítószeresek élvezetének következményeként az emberi szervezetben lezajló egzakt biokémiai folyamatokra vonatkozóan még nincsenek pontos ismeretek. A kutatás azonban intenzíven foglalkozik ezzel és így előre láthatólag öt éven belül konkrét eredményekre lehet számítani. Mindazonáltal még nem ismertek azok a mellékhatások, amelyeket ezeknek a kábítószereseknek a tartós használata okozhat. Amerikai farmakológusok által vemhes patkányokon végzett vizsgálatok alapján feltételezhető, hogy ezek a kábítószeresek genetikai sérülést okozhatnak. Az említett kábítószereseknek az orvostudomány számára nincs nagy jelentősége.”

[...]

Túlnyomórészt megegyeznek a vélemények arra vonatkozóan, hogy a kannabiszkészítmények az emberi szervezetben függőséget nem idéznek elő (vö. Körner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, C 1-es számú melléklet, megjegyzés 46 g; Eberth/Müller, Betaubungsmittelrecht, 1982, § 1 Rdnr. 27; Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 41. oldal, Rdnr. 156) és – magas dózis krónikus fogyasztása kivételével – toleranciaképződést nem okoznak (vö. Körner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra; Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra; Szövetségi Egészségügyi Hivatal, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 13. oldal; más véleményen: Taschner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 147. oldal). A közvetlen egészségi ártalmak még rendszeres használat esetén is inkább csak csekélynek tekinthetők (vö. Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 41. oldal, Rdnr. 155; Taschner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 143. oldal; Szövetségi Egészségügyi Hivatal, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 10. és 14. oldalak). Egyébként alig vitatott a pszichikai függőség kialakulásának lehetősége [vö. Taschner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 147. oldal; Körner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra; Szövetségi Egészségügyi Hivatal, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra; Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 42. oldal, Rdnr. 157 (a kannabiszfogyasztók kisebb részét érintően hosszú ideig tartó, jelentős mértékű helytelen fogyasztás esetén)]; a kannabiszkészítmények függőségre készítető hatása elhanyagolható [vö. Taschner, NStZ 1993, 322. oldal (323)]. Az említettekkel összhangban áll az alkalmi fogyasztók megszámlálhatatlan tömege és a felhasználók nagy száma, akik kizárólagosan a hasis élvezetére szorítkoznak. Továbbá arról is beszámolnak, hogy a kannabiszkészítmények tartós használata magatartási zavarokhoz, letargiához, közömbösséghez, szorongásokhoz, a realitásérzék elvesztéséhez és depresszióhoz vezethet (vö. Körner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra; Taschner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra; visszafogottabban: Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 42. oldal; Szövetségi Egészségügyi Hivatal, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra) és ez éppen a fiatalok személyiségének fejlődését befolyásolhatja hátrányosan. Vitatott azonban az úgynevezett amotivációs szindróma, azaz egy az apátiával, passzivitással és eufóriával jellemezhető állapot kialakulása. A vita tárgya az, hogy vajon a kannabiszkészítmények fogyasztása okozza-e az amotivációs szindrómát (lásd Taschner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 154. oldal), vagy a fogyasztás a már korábban kialakult élet-

vitel következménye (lásd Quensel, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 387. oldal; visszafogottabban: Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 42. oldal, Rdnr. 158 és 164; Szövetségi Egészségügyi Hivatal, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 17. oldal). Nagyrészt egyetértés tapasztalható arra vonatkozóan, hogy az amotivációs szindróma csak a kannabiszkészítmények tartós és nagy dózisban történő élvezete esetén fordul elő.

Ami a kannabiszkészítmények anyagi tulajdonságait illeti, túlnyomórészt elutasításra kerül az az álláspont, miszerint a kannabisz rászoktató hatást vált ki, amely a keményebb drogok fogyasztásához vezet (vö. Körner, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, C 1-es számú melléklet, Rdnr. 46 m; Geschwinde, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 44. oldal, Rdnr. 166; Quensel, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 391. oldal; Szövetségi Egészségügyi Hivatal, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 22. oldal). Ez a vélemény összhangban áll az 1990-es reprezentatív felmérés eredményével (a Szövetségi Kormány a 2. számú eljárás során kialakított állásfoglalásához kapcsolódó 3. számú melléklet, BvL 43/92, 15. oldal), mely szerint csak a hasisfogyasztók 2,5%-a használt más, a kábítószer-törvény alá tartozó drogot. Mindazonáltal nincs kizárva, hogy a kannabiszfogyasztás közelebről meg nem határozható esetekben a keményebb drogokra való áttérés következményével jár. Ez azonban kevésbé az élvezet megszokására, sokkal inkább a kábítószerpiac egységes jellegére vezethető vissza. A kannabiszfogyasztó ugyanis a hasis rendszerint olyan kábítószer-kereskedőtől szerzi be, akik kemény drogokkal is kereskednek (hasonlóan foglалható össze a Szövetségi Egészségügyi Hivatal állásfoglalása is, hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 22. oldal lap alján).

Vitathatatlan végül, hogy az akut kannabiszelvezet befolyásolja a gépjárművezetési képességet [vö. Kreuzer, NStZ 1993, 209. oldal; Maatz/Mille, DRiZ 1993, 15. oldal; BVerfGE 89, 69 (77)].

3. Jóllehet a kannabiszkészítményekből származó egészségi ártalmak mai szemmel nézve csekélyebbnek minősülnek, mint azt a törvényhozó a törvény megalkotásakor feltételezte, de a jelenlegi ismeretek szerint sem jelentéktelenek, ezért a kábítószer-törvénynek a kannabiszkészítményekre vonatkozó koncepciója alkotmányosan továbbra is megalapozott. Ez vezethető le a Szövetségi Egészségügyi Hivatalnak és a Szövetségi Bűnügyi Hivatalnak a Szenátus megkezdésére adott szakmai állásfoglalásából, valamint a Szenátus által elemzett, a tárgykörrel kapcsolatos – az összefoglaló jelleggel hivatkozott állásfoglalásokon túlmutató – irodalomból is. A törvényi koncepció arra irányult, hogy a kannabiszkészítményeknek a fogyasztás

kivételével összes felhasználási módját átfogó állami ellenőrzésnek vessék alá a kábítószer, valamint a kábítószer-kereskedelemből származó veszélyek miatt. Továbbá arra, hogy az ellenőrzés megvalósítása érdekében a kannabiszkészítmények tiltott felhasználását kivétel nélkül büntessék. Így a kábítószer-törvény büntetőjogi rendelkezései alkalmasak arra, hogy megakadályozzák a kábítószeres elterjedését a társadalomban, és ezáltal a kábítószeres ártalmakat összességében csökkentse. Mindezek alapján a büntetőjogi rendelkezések általános jelleggel is alkalmasnak minősülnek a törvényi cél elérésére.

4. A kábítószer-törvény többszöri módosítására, valamint az 1988-as kábítószer-egyezményhez való csatlakozásra tekintettel a törvényhozó által ismételt felülbírált és továbbra is követendőnek tartott álláspont, miszerint a kannabiszkészítmények felhasználásának büntetése a törvény céljának eléréséhez szükséges, alkotmányosan szintén nem kifogásolható. Amint az a fentiekben (3. pont) megjelölt források alapján kiderül, a törvényhozó álláspontja a jelenlegi ismeretek szerint is képviselhető. A törvényhozó a törvényi cél elérésére hasonló hatékonyságú, azonban a büntetés kilátásba helyezésénél kisebb mértékű korlátozást megvalósító eszközzel nem rendelkezik. Azzal szemben nem lehet arra hivatkozni, hogy a kannabisz eddigi tilalmazása a törvényi célnak nem tudott teljes mértékben eleget tenni és a kannabisz szabad felhasználásának engedélyezése mint enyhébb eszköz a cél elérését jobban szolgálná. Még nem lehet lezártnak tekinteni az arra vonatkozó kriminálpolitikai vitát, hogy a kannabiszfogyasztás csökkenése a büntetőjog általános megelőző hatására alapozva vagy éppenséggel a kannabisz szabad felhasználásának engedélyezésével és annak alapján a kábítószeres piacának remélt szétválásával érhető-e el. Nem léteznek olyan tudományosan megalapozott ismeretek, amelyek kétségtelenül az egyik vagy a másik út helyességét igazolnák. A kábítószeresekkel való visszaélés elleni küzdelemmel, valamint a kábítószeresekkel való tiltott kereskedelemmel szemben többnyire a büntetőjogi eszközök igénybevételét írják elő azok a nemzetközi szerződések, amelyekhez a Német Szövetségi Köztársaság csatlakozott. A nemzetközi jogfejlődést figyelembe véve még nyitott kérdésnek számít az, hogy a kannabisz szabad felhasználásának lehetővé tételével sikerülhet-e elérni a kábítószeres piacának nemzeti kereteken belül történő szétválasztását, avagy ezáltal a Szövetségi Köztársaság éppenséggel a nemzetközi kábítószer-kereskedelem új központjává válna. Hasonlóan bizonytalan az is, hogy a „tilalom által gerjesztett vágy” megszűnésével vagy a kannabiszfogyasztás veszélyességéről szóló felvilágosító intézkedésekkel csökkenthető-e a

kannabiszfogyasztás. Alkotmányjogilag megalapozottnak minősül az, ha a törvényhozó a fentiekben kifejtett tények alapján arra az álláspontra helyezkedik, hogy a büntetőjogi eszközökkel történő általános tilalmazás a lehetséges fogyasztók nagyobb számát tartja vissza, mint a büntethetőség feloldása, továbbá a büntetőjog igénybevétele a jogilag elismert értékek védelmét jobban szolgálja. Ugyanis a törvényhozónak mérlegelési és döntési joga van arra vonatkozóan, hogy egy törvényi cél elérésére a rendelkezésre álló, potenciálisan megfelelő megoldások közül válasszon [vö. BVerfGE 77, 84 (106)]. Jóllehet különleges feltételek, kivételes körülmények között előfordulhatnak olyan esetek, amelyekben a normakontroll keretében bizonyos vitathatatlan kriminológiai ismeretek annyira meghatározók, hogy kényszerítik a törvényhozót az alkotmány szerinti törvényi szabályozást igénylő kérdésben egy bizonyos szabályozás megalkotására vagy – ellenkezőleg – a megalkotandó szabályozás mint lehetőség kizárására [vö. BVerfGE 50, 205 (212)]. Egy ilyen bizonyossági szint azonban a kannabiszkészítmények különböző felhasználási módjainak büntetőjogi tilalmazásával kapcsolatos eltérő vélemények ütköztetése során nem alakult ki.

5. Annak eldöntéséhez, hogy a kábítószer-törvénynek a kannabiszkészítmények felhasználását büntető rendelkezései, amelyekre a jelen alkotmányossági vizsgálat kiterjed, az aránytalan beavatkozás tilalmába (az arányosság követelménye szűkebb értelemben) ütköznek-e, a kannabiszkészítmények felhasználásának alapvető tilalmazása és a tilalom megsértésének büntetőjogi eszközökkel történő szankcionálása között kell különbséget tenni. A kannabiszkészítmények felhasználásának – nagyon szűk körű kivétellel történő – általános tilalmazására irányuló törvényhozői koncepció önmagában nem ellentétes az aránytalan beavatkozás tilalmával. Az elérni kívánt cél alapján a törvényhozó a lakosságot – különösen a fiatalságot – a kábítószeres egészségi ártalmaitól és a kábítószeres pszichikai függőséget jelentő veszélyétől kívánta megvédeni, továbbá az előbbiekkal szoros összefüggésben a kábítószerpiacot uraló bűnszövetkezetek és azok ártalmas társadalmi hatásai ellen kívánt fellépni. Ugyanakkor ezekkel a fontos társadalmi érdekekkel ellentétes, a kábítószeres szabad felhasználásának engedélyezésére irányuló érdekek nem állnak szemben.

Ez alapvetően akkor is így van, ha a törvényhozó a tilalom megvalósítása érdekében büntetőjogi eszközöket alkalmaz. A kannabiszkészítmények felhasználására vonatkozó tilalom megsértése esetén nemcsak a közigazgatási rendelkezéseknek való engedetlenségről, tehát tipikusan nem a közigazgatási jog sérelméről van szó; sokkal inkább veszélyeztet fontos köz-

érdekeket, amelyeket a törvényhozó védeni szándékozott. Ezért a törvényhozó álláspontja, miszerint az említett jogsértések büntetése szükséges, egyértelmű és szakszerű mérlegelésen alapul.

Azt sem lehet alkotmányosan kifogásolni, hogy ha a törvényhozó az említett közérdekek védelmében nem konkrét veszélyekre, vagy még inkább sérelmekre, hanem absztrakt veszélyekre hivatkozik. A kannabiszkészítmények tiltott felhasználásának tényállási elemei átfogó érvennyel vonatkoznak mindazon magatartásokra, amelyek az említett veszélyek megvalósítására alkalmasak. Ez pedig az általános prevencióra tekintettel helyénvaló.

Ugyanakkor az ilyen átfogó koncepciójú büntetőjogi védelem jellemzője, hogy a büntetőjogi tényállások olyan magatartásokra vonatkoznak, amelyek jelentős különbséget mutatnak fel a védett jogi értékek veszélyeztetésének módja és mértéke tekintetében, valamint az elkövető jogellenesség tudatára és bűnösségre vonatkozóan. A kábítószeres tulajdonságai és hatásai, használt mennyisége, a jogsérelem módja, valamint egyéb, a veszély szempontjából releváns körülmények figyelembevételével a védett közérdekek veszélyeztetése olyan csekély mértékű is lehet, hogy a büntetéssel való fenyegetést megalapozó általános prevenció súlya csökken. Így a büntetés az érintett szabadságjogait, valamint az elkövető szubjektív tudattartamát figyelembe véve, illetve az azon alapuló speciálpreventív kriminálpolitikai célokra tekintettel aránytalan és ezért alkotmányellenes szankciónak minősülhet.

Ennek a kérdésnek a vizsgálata már csak azért sem maradhat el, mert a törvényhozó általános koncepciója, amely átfogó jelleggel bünteti a kannabiszkészítmények tiltott felhasználását, a jogilag elismert értékek védelme megvalósítására alkalmas és szükséges eszköznek tekintendő. Az arányosság követelményének vizsgálata során a harmadik fokozatnak éppen az az értelme, hogy az alkalmasnak és szükségesnek minősült intézkedéseket egy ellentétes irányú ellenőrzésnek vessük alá arra való tekintettel, hogy a használt eszközök a belőlük származó és az érintettre gyakorolt alapjog-korlátozások alapján még megfelelő arányban állnak-e a jogilag elismert értékek általuk elérni kívánt védelmével. Így az aránytalan beavatkozás tilalmának követelménye alapján lefolytatott vizsgálat azt eredményezheti, hogy a jogilag elismert értékek védelmének megfelelő alkalmas és szükséges eszköz nem vehető igénybe, mert általa az érintett alapjogainak korlátozása a jogilag elismert értékek védelmével nem áll összhangban. Ezáltal a védelemre szolgáló eszköz alkalmazása aránytalanul minősül. Ebből következik, hogy bizonyos körülmények között az önmagában legitim módon

megvalósítandó védelemre nem kerül sor, ha az alkalmazandó eszköz az érintett jogainak aránytalan korlátozásához vezetne.

a) Mindezek alapján a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja szerint a kannabiszkészítményekkel való kereskedés büntetendősége nem sérti az aránytalan beavatkozás tilalmára vonatkozó követelményt.

A kereskedelem elsősorban és tipikus módon más jogi értékek veszélyeztetését közvetlenebbül valósítja meg, mint a BtMG 29. § (1) bekezdése alapján a fogyasztásra irányuló magatartások, és ezért a kábítószerek tiltott használatának a legveszélyesebb formája. A kereskedelem felkelti és táplálja a kannabiszkészítmények iránti érdeklődést, kihasználja mások gyengeségét és függőségét, valamint – többek között – különösen veszélyeztetett személyi körben a kábítószerek szabad elterjedéséhez vezet. Továbbá a kereskedelem többnyire a nemzetközi szervezett bűnözés irányítása alatt áll. Minderre tekintettel nemcsak a kereskedelem tilalma, hanem annak büntetendősége is megfelel az arányosság szűkebb értelemben használt követelményének.

b) A kannabiszkészítményeknek a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja szerint büntetendő térítésmentes olyan átadására, amely kereskedelmi célokat nem szolgál, alapjában véve a fentiek vonatkoznak. Az átadás is a kannabiszkészítmények elterjedéséhez vezet, és így mások jogilag védett érdekeinek veszélyeztetését eredményezi, jöllehet ennek a cselekménynek a veszélyessége sokkal csekélyebbnek minősíthető, mint a kereskedése. Ugyanis a kannabiszkészítmények ajándékozásának esetei már számszerűen is kevésbé jelentősek, mint a térítés ellenében történő átadás esetei. Mindazonáltal a törvényhozó feltételezheti, hogy ezen magatartási formának is lehet veszélyeztető hatása. A kábítószerek térítésmentes átadására nem ritkán olyan szociális környezetben kerül sor, ahol különösen veszélyeztetett személyek – mint például fiatalok, pszichikailag labilis egyének vagy kannabiszkészítmények tartós fogyasztói – vannak jelen. Ezekben az esetekben a kábítószerek átadása egy olyan közösségi élményt keletkeztet, amelynek következtében az eddig fogyasztónak még nem minősülő személyek kábítószer-fogyasztókká válhatnak, vagy megerősödhet a korábban már kialakult kábítószerektől való pszichikai függőség. Erre való tekintettel a kannabiszkészítmények átadásának büntetése a kábítószerek szabad terjedésének megakadályozására vonatkozó közérdek által indokolt. Továbbá a büntetőjogi rendelkezések az érintettek számára olyan arányos és várható szankciót tartalmaznak, amelyek a BtMG 29. § (1) bekezdése tág büntetési tételei szerint a különböző magatar-

tások eltérő súlyához megfelelően igazodnak. Ehhez csatlakoznak még azok az eljárásjogi lehetőségek, amelyek szerint csekély mértékű bűnösség, valamint közérdek hiánya esetén az üldözéstől el lehet tekinteni (vö. StPO 153. és 153a. §-ai).

c) A BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja szerint a kannabiszkészítmények tiltott megszerzése, valamint a 29. § (1) bekezdés első mondat 3. pontja szerint a tiltott birtoklás büntetése sem sérti az aránytalan beavatkozás tilalmára vonatkozó alkotmányjogi követelményt.

c1) Nem csak a kannabiszkészítményekkel való kereskedelem és azok ingyenes átadása, illetve ezekkel összefüggésben a kábítószeres elterjedése jelent másokra absztrakt veszélyt. Már a tiltott megszerzés és a tiltott birtoklás is veszélyezteti mások jogilag elismert érdekeit, mert így a kábítószeres szabad továbbadása válik lehetővé. A továbbadás veszélye már azáltal megvalósul, ha a kábítószeres megszerzése és birtoklása az elkövető elképzelése szerint csak a saját fogyasztás céljából történt. Ehhez járul még az is, hogy éppen a saját fogyasztásra történő megszerzés által valósul meg a kábítószeres kereslete, amely a kereslet oldaláról létrehozza az illegális kábítószerpiacot. Ezen érvek jelentősége nem hanyagolható el, ha a jelenlegi fogyasztók 800 000 és 4 millió közötti számát, továbbá azt is figyelembe vesszük, hogy ezek nagy része nem rendszeres fogyasztó (lásd fentebb, a 2. c) c2 pont alatt). Általános preventív szempontok szerint az aránytalan beavatkozás tilalmának alkotmányjogi követelménye által indokolt, hogy a kannabiszkészítményeknek a saját fogyasztást szolgáló tiltott megszerzését és birtoklását is általánosan büntetendő jogsértésnek minősítsük.

Ugyanakkor éppen ezekben az esetekben fordulhat elő, hogy a jogilag védett értékek bizonyos cselekmények által történő veszélyeztetésének mértéke és az individuális bűnösség foka alacsony. Ez főleg azokra az esetekre érvényes, amelyekben a kannabiszkészítmények megszerzése és birtoklása csupán kis mennyiségre korlátozódik és a saját célra történő, alkalmi fogyasztást szolgálja. Ezek az esetek a kábítószer-törvény által büntetendő magatartások nem jelentéktelen részét alkotják. Az 1989. április 11-i keltezésű „A Szövetségi Kormány beszámolója a kábítószer-törvény büntetőjogi rendelkezéseire vonatkozó 1985 és 1987 közötti bírói gyakorlatról” (BTDrucks. 11/4329, 15. oldal) szerint a kábítószerrel való visszaélést megvalósító bűncselekmények alapján indult büntetőeljárások kb. egynegyedének megszüntetésére került sor az ügyészség vagy a bíróság döntése által. A megszüntetett eljárások 80-90%-ában saját fogyasztást szolgáló, kis mennyiségű kannabisz volt az elkövetés tárgya, azaz a BtMG 29. § (1) bekezdésé-

ben foglalt alaptényállás valósult meg. Jellemző az is, hogy a megszüntetett büntetőeljárások jelentős része a tiltott megszerzés és birtoklás elkövetésének megállapítására irányult, mert ezek a tényállások a Szövetségi Kormány beszámolója szerint (hivatkozás a korábban megjelölt irodalomra, 12. oldal) az elítéléseknek is 51%-át alkotják. A Szövetségi Egészségügyi Minisztérium által 1990-ben megtartott reprezentatív közvélemény-kutatás eredménye szerint a megkérdezett kannabiszfogyasztók 56,7%-a az előző évi fogyasztás gyakoriságát egy-öt alkalomban jelölte meg. Mindezek alapján – az illegális kábítószer-kereskedelemben jelentős szerepet játszó kisfogyasztók összességétől függetlenül – a kisfogyasztók individuális hozzájárulása elhanyagolható azon veszélyek előidézéséhez, amelyekkel szemben a kannabiszkészítmények felhasználásának tilalmazása jelent védelmet; természetesen másképpen értékelendő az, ha a fogyasztás formája és módja alkalmas arra, hogy fiatalokat kábítószeres fogyasztásra vezessen.

Általánosságban megállapítható, hogy a saját fogyasztást szolgáló, kis mennyiségű kannabiszkészítmények megszerzése és birtoklása esetén a kábítószeres továbbadásának konkrét veszélye sem jelentős. Ennek megfelelően a büntetéshez fűződő közérdek is csekély mértékűnek minősül. Az elkövetőre gyakorolt hatását tekintve a büntetés felfüggesztése a kis mennyiségű kannabiszkészítmények egyszeri, illetve alkalmi fogyasztása esetén is aránytalan, valamint a speciálprevenció szempontjából inkább hátrányosnak minősülhet, így például a kábítószeres környezetbe való nemkívánatos kényszerítés, illetve azzal való szolidaritás.

c2) Még az ilyen esetek alapján is kétségtelen, hogy a kannabiszkészítmények tiltott megszerzésének és birtoklásának általános – általános prevenciók célokra alapuló – büntethetősége nem sérti az aránytalan beavatkozás tilalmára vonatkozó alkotmányjogi követelményt. Ennek ugyanis a törvényhozó eleget tett azzal, hogy a bűnüldöző hatóságoknak az egyedi esetekben a cselekmény csekély individuális jogsértő jellegére és a bűnösség alacsony fokára való figyelemmel lehetővé teszi a büntetéstől, illetve a büntetőeljárás folytatásától való eltekintést. Ezzel kapcsolatban az alacsony fokú bűnösség és a büntetőeljárás folytatásához fűződő közérdek hiánya alapján az eljárás megszüntetését engedélyező StPO 153. és 153a. §-ainak általános rendelkezései mellett még a BtMG 29. § (5) bekezdése, valamint 31a. §-a is megemlíthető.

A BtMG 29. § (5) bekezdésének megfelelően a bíróság a BtMG 29. § (1) bekezdése szerinti büntetésről eltekinthet, ha az elkövető kábítószer csupán saját fogyasztás céljából, kis mennyiségben természet-

előállít, az országba behoz, onnan kivisz, az ország területén átvisz, megszerez, vagy más egyéb módon megszerez. A BtMG 29. § (5) bekezdésével együttesen értelmezett StPO 153a. §-a szerinti eljárás-megszüntetéshez képest a BtMG 31a. §-ában különbözik, hogy az utóbbi alkalmazásához az elkövető bűnösségének alacsony foka, valamint a büntetőeljárás folytatásához fűződő közérdek hiánya kifejezett követelmény. Így a mások veszélyeztetése nélküli, saját célra történő, alkalmoszerű fogyasztás esetén a kannabiszkészítményekkel való visszaélés tényállási elemei megvalósulnak, és a bűnüldöző hatóságoknak – különösen a vádemelésig önálló döntési jogkörrel rendelkező ügyészségeknek – kell az arányosság követelménye szerint a BtMG 31a. §-a által szabályozott bűncselekmények nyomozását megszüntetni. Ha azonban a cselekmény mások veszélyeztetését is megvalósítja, mint például az iskolákban, diákotthonokban, kaszárnyákban vagy más hasonló intézményekben történő, illetve nevelő, tanár vagy a kábítószertörvény végrehajtásával megbízott hivatalos személy általi olyan elkövetés esetén, amely a cselekmény utánzására késztet, akkor nagyobb fokú bűnösség és a büntetőeljárás folytatásához való közérdek megállapítható.

[...]

A BtMG 31a. §-a széles körben megengedi, hogy az ügyészség a bíróság közreműködése nélkül a nyomozást megszüntesse; ezzel megnyitja annak lehetőségét, hogy az ügyészség eljárás-megszüntetési gyakorlatára közigazgatási jellegű szabályozás legyen irányadó. A tartományok kötelezettsége, hogy az ügyészségek egységes eljárás-megszüntetési gyakorlatát szabályozza [BVerfGE 11, 6 (18; 76, 1 (77))], amely azért is indokolt, mert ez a büntetőeljárás olyan területét érinti, amely az egyén jogait különösen korlátozza. Nem lenne biztosítva az egységes eljárás követelménye akkor, ha bizonyos bűncselekmények üldözésére vonatkozóan a tartományok hatóságainak általános érvényű szabályozása az azonosnak minősülő absztrakt-általános tények fennforgása esetén eltérően rendelkezne az eljárás folytatásáról, illetve megszüntetéséről.

A BtMG 31a. §-a alkalmazása során nem tapasztalható olyan gyakorlat, amely az említett tartományi előírások eltéréseire tartós jelleggel engedne következtetni. A törvényhozó vizsgálhatja, hogy a BtMG 31a. §-ának újonnan alkotott, speciálisan a kábítószerek fogyasztására vonatkozó tényállása a jogterület számára érdemben megfelelő joggyakorlatot eredményez-e, vagy az eljárás-megszüntetési feltételek további törvényi korlátozására van-e szükség.

c3) Alkotmányjogilag nem kifogásolható az a törvényhozói álláspont, amely bizonyos magatartások

csekély tárgyi súlyára, illetve a bűnösség alacsony fokára való tekintettel általánosan lehetővé teszi a bűnüldözési kötelezettség korlátozását. A törvényhozó két lehetőség közül választhat annak érdekében, hogy bizonyos esetekben a magatartás csekély tárgyi súlyát, valamint az elkövető bűnösségének alacsony fokát az arányosság követelményének megfelelően kellőképpen figyelembe vegye. Egyfelől mintegy privilegizáló tényállások alkotásával az általános tartalmú büntetőjogi rendelkezés alkalmazási területét korlátozhatja vagy speciális szankciókat állapíthat meg a bagatell bűncselekmények eseteire vonatkozóan (anyagi jogi megoldás). Másfelől a bűnüldözési kötelezettséget korlátozhatja, illetve enyhítheti (alaki jogi megoldás). Az arányosság alkotmányjogi követelménye elvileg mindkét megoldást lehetővé teszi [vö. BVerfGE 50, 205 (213)]. Az alaki jogi megoldás sem sérti az Alaptörvény 103. cikk (2) bekezdésében foglalt alkotmányos alapelveket. A büntethetőséget megállapító vagy a büntetést súlyosbító rendelkezések visszaható hatálya tilalmának sérelmére nyilvánvalóan nem kerül sor. Az a büntethetőség törvényi szabályozásának alapelveivel összhangban áll; a büntetendő magatartás szabályozása, valamint a bűnüldözési kötelezettség korlátozása éppen úgy törvényben történik. Ezen nem változtat az sem, hogy az egyedi esetekben a jogalkalmazás a bűnüldöző hatóságoktól függ. Végül a büntetőjogi rendelkezés határozott tartalmának követelménye azzal a feltétellel érvényesül, hogy a törvény alapján mindenki egyértelműen megismerheti, hogy milyen esetekben követ el bűncselekményt és milyen büntetés vonatkozik az adott esetre. Ezen követelmények pedig teljesülnek.

d) A kannabiszkészítmények tiltott behozatalának a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja szerinti büntetendősége az arányosság szűkebb értelemben vett követelményének teljes mértékben eleget tesz. Alkotmányjogilag nem kifogásolható, ha a törvényhozó – lényegében egészség- és kriminálpolitikai érdekekre alapozva – azt kívánja elérni, hogy az állam területén illegális kábítószerek ne legyenek. Továbbá az sem kifogásolható, ha a tiltott behozatalt különlegesen jogsértőnek minősíti, mert a kábítószertörvény által védett értékekre különösen veszélyes kábítószerek-kereskedelem nemzetközi szinten működik, amelynek a kábítószerekkel való, országhatáron átnyúló illegális kereskedelem tipikus megjelenési formáihoz tartozik. Minden államnak, így a Német Szövetségi Köztársaságnak is, amely a kábítószerekkel történő kereskedelem elleni küzdelemről szóló nemzetközi egyezményekhez csatlakozott, különös mértékben kell arra törekednie, hogy az országhatáron átnyúló illegális kereskedelem tilalmazásával kapcsolatos kötelezettségvállalásait teljesítse, továbbá a

nemzetközi kábítószerpiaccal szembeni hatékony küzdelem érdekében a szomszédos országokkal a szükséges mértékben szolidáris legyen. Tehát a fentiekben kifejtettek [I. 5. c) c2)] az irányadók akkor is, ha a saját fogyasztást szolgáló, kis mennyiségű kannabiszkészítményeknek az országba történő behozataláról van szó.

e) Végeredményében ugyanez érvényes a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 5. pontja szerint a kábítószernek az ország területén történő átvitele büntetésére is, jóllehet a kábítószernek az ország területén történő tiltott átvitele az állam belső jóllétéhez fűződő érdekeket kevésbé sérti, mint a tiltott behozatal. Mindazonáltal a nemzetközi kábítószerkereskedelem hatékony ellenőrzéséhez fűződő legitim állami érdek szerint, amelyre a nemzetközi kábítószerpiac elleni hatékony és szolidáris küzdelem érdekében nemzetközi kötelezettségvállalásai alapján a Német Szövetségi Köztársaság köteles, a büntethetőség az arányosság követelményére való tekintettel indokolt. Ebben az összefüggésben is lehetővé teszik azonban a kábítószertervénnyel rendelkezői, hogy az egyedi esetekben a cselekmény csekély jogsértő jellegének és a bűnösség alacsony fokának megfelelően járjanak el.

f) Végül a BtMG 1992. szeptember 21-ig hatályos 29. § (3) bekezdés első és második mondati 4. pontjának azon rendelkezése, amely a nem csekély mennyiségű kannabiszkészítményekkel való kereskedelemre vonatkozik, továbbá a BtMG 30. § (1) bekezdés 4. pontjának azon rendelkezése, amely a nem csekély mennyiségű kannabiszkészítményeknek az országba való behozatalával kapcsolatos, az arányosság követelményével nem ellentétes.

A fentiekben kifejtettek szerint a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontjának azon rendelkezése, amely a kannabiszkészítményekkel való kereskedelemre vonatkozik, az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdésében, valamint a 2. cikk (2) bekezdés második mondatában foglaltaknak megfelel. Alkotmányjogilag nem kifogásolható, hogy a törvény a BtMG korábban hatályos 29. § (3) bekezdés második mondat 4. pontjában foglaltaknak megfelelően a nem csekély mennyiségű kannabiszkészítményekkel történő tiltott kereskedelmet általános jelleggel a kábítószerrel való tiltott kereskedelem különösen súlyos esetének tartja. Továbbá az sem, hogy ezen különösen súlyos esetre a BtMG 29. § (3) bekezdés első mondati egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés büntetést rendel. Mivel a nagyobb mennyiségű kannabiszkészítményekkel való kereskedelemről lényegesen nagyobb veszélyek származnak a kábítószertervénnyel által védett jogi értékekre, ezért a törvényhozó arra vonatkozóan a legkisebb büntetési

tétel mértékét növelheti. Ebben az összefüggésben nincs szükség annak vizsgálatára, hogy az a legfelsőbb bírósági gyakorlat, amely a kannabiszkészítmények nem csekély mennyiségét 7,5 gramm THC-tartalommal határozta meg, a BtMG 29. § (3) bekezdés első mondati által rendelt egy év szabadságvesztés tartamú legkisebb büntetési tétellel arányban áll, és ezért ezzel kapcsolatban alkotmányjogi aggályok nem merülnek fel. Ezt a meghatározást ugyanis nem a törvény tartalmazza, hanem a büntetőbíróságoknak a törvényen alapuló értelmezéséből következik. Ha ez az értelmezés az előírt legkisebb büntetési tételre való tekintettel az arányosság követelményét sértene, akkor a büntetőbíróságok feladata az, hogy az említett rendelkezést alkotmányos módon értelmezzék és alkalmazzák. Egyébként a BtMG 29. § (3) bekezdés első mondatában meghatározott büntetési tételt egyik megengedett indítvány sem kifogásolta.

Ennek megfelelően a BtMG 30. § (1) bekezdés 4. pontjában meghatározott azon minősített tényállás sem ellentétes az arányosság követelményével, amely a nem csekély mennyiségű kannabiszkészítményeknek az országba való behozatalával kapcsolatos. Ebben az esetben is a nagyobb mennyiségből származó veszélyek indokolják a magasabb büntetési tétellel fenyegetett minősített büntetőjogi tényállást. A nem csekély mennyiség értelmezésére ugyanaz vonatkozik, mint a BtMG korábban hatályos 29. § (3) bekezdés második mondat 4. pontjára. Egyébként a büntetési tétel ebben az esetben sem tárgya az alkotmányossági vizsgálatot kezdeményező megengedhető indítványoknak.

6. A kábítószertervénnyel 1992-es módosítása „a kábítószerrel való visszaélést jelenleg túlságosan korlátozó törvényi szabályozásnak a kábítószerfüggő fogyasztók elleni büntetőjogi eszközök csökkentésével történő megreformálásán” (BTDrucks. 12/934, 1. oldal) keresztül a korábbi szabályozást megváltoztatta, és ennek megfelelően nagyobb különbséget tett a kereskedők és a fogyasztók büntetése között. A kannabiszfogyasztás ártalmaira és az ellene folytatott küzdelem helyes módjára vonatkozó nyílt kriminálpolitikai és tudományos viták fentiekben kifejtett eredményére [vö. I. 2. c) és 4.] tekintettel a törvényhozónak vizsgálnia kell az érvényben lévő jogszabályok hatásait, továbbá a külföldi tapasztalatokat [vö. BVerfGE 50, 290 (335); 56, 54 (78); 65, 1 (55); 88, 203 (309)]. Ennek megfelelően mérlegelnie kell, hogy a kannabisz szabad felhasználásának lehetővé tétele milyen mértékben vezethet a kábítószerpiacok szétválásához és ezzel együtt mennyiben járulhat hozzá a kábítószer-fogyasztás csökkenéséhez. Avagy éppen ellenkezőleg, csak a kábítószerpiac, valamint az azt meghatá-

rozó szervezett bűnözés elleni büntetőjogi eszközök vezethetnek megfelelő eredményhez.

II.

A kannabiszkészítmények tiltott felhasználásának büntetése nem ellentétes az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondatával.

Az indítványokban foglalt azon fejtegetések, amelyek ennek az alkotmányos követelménynek a sérelmét állítják, kiindulópontjukban tévesen értelmezik az ezen alapjog által biztosított védelmet.

Az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondata az egyének élete és testi sérthetlensége elleni közhatalmi beavatkozások ellen nyújt védelmet. Ezen kívül az Alaptörvény 1. cikk (1) bekezdés második mondatával összefüggésben kötelezi az államot arra, hogy ezen jogilag elismert értékeket védelmezze és támogassa, azaz azokat mások jogellenes beavatkozásától is megvédje [vö. BVerfGE 39, 1 (42); 88, 203 (251); valamint a vonatkozó bírói gyakorlat].

Mivel a kannabiszkészítmények felhasználásának tilalma senkit sem kötelez arra, hogy más, a kábítószertörvény hatálya alá nem tartozó bódító anyagot, mint például alkoholt fogyasszon, így nem valósul meg olyan közhatalmi beavatkozás, amely az Alaptörvény 2. cikk (2) bekezdés első mondata által biztosított, jogilag elismert értékeket korlátozna. A kereskedelembe kapható ilyen bódító anyagok mértéktelen fogyasztásával a saját egészség károsítása elsősorban olyan döntés, amelyre sokkal inkább a fogyasztó saját felelőssége vonatkozik.

Az állami védelem helyes értelmezésével ellentétes lenne, ha a törvényhozótól azt várnánk el, hogy a kannabiszkészítmények tiltott használatát azért ne büntesse, mert más, a kábítószertörvény hatálya alá nem tartozó bódító anyagok bizonyos esetekben nagyobb egészségi ártalmat okozhatnak.

III.

A kannabiszkészítmények felvétele a BtMG I. számú mellékletének 1. § (1) bekezdésébe, amely azzal a következménnyel jár, hogy az ezekkel az anyagokkal való tiltott kereskedelmet a kábítószertörvény bünteti, nem sérti az Alaptörvény 3. cikk (1) bekezdését az alkoholra és a nikotinra eltérő szabályozás miatt.

1. A hátrányos megkülönböztetés tilalma alapján alkotmányellenes az alapvetően azonos csoportba tartozókra vonatkozó eltérő szabályozás, illetve lehetőséget kínál a különböző csoportba tartozók tulajdonságainak megfelelően történő különbségtételre. Alapvetően a törvényhozó joga azon tárgyi tartalom meghatározása, amelyhez hasonló jogi követke-

ményt fűz, tehát amelyet jogi értelemben azonosként kíván kezelni. Mindazonáltal a törvényhozó köteles a meghatározás során szakszerűen eljárni [vö. BVerfGE 53, 313 (329)]. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának alkalmazásakor a tárgyszerű, illetve az attól idegen szabályozás megítélése nem történhet absztrakt és általános módon, hanem csak a szabályozni kívánt konkrét tárgykör jellemzőire tekintettel [vö. BVerfGE 17, 122 (130); 75, 108 (157); valamint bírói gyakorlat].

A kábítószerek büntetőjogi tilalmazásával kapcsolatos tárgykörre vonatkozóan a törvényhozó alkotmányértelmezés nélkül adhatott igenlő választ arra a kérdésre, hogy vajon egyrészt a kannabiszkészítmények élvezetével, másrészt az alkohol és nikotin fogyasztásával kapcsolatos eltérő szabályozást olyan jellegű és súlyú indokok alapo-zhatják-e meg, amelyek az érintettekre vonatkozó eltérő jogkövetkezményeket indokolhatják.

2. A hátrányos megkülönböztetés tilalma nem keletkeztet olyan kötelezettséget, amelynek alapján a potenciálisan azonos mértékben ártalmas kábítószereket azonos módon kellene tiltani vagy engedélyezni. A kábítószertörvény a jogbiztonságra hivatkozva az úgynevezett pozitív felsorolás elvét követi, azaz a kábítószerekre vonatkozó jogszabályok által tiltott anyagok és készítmények a törvény mellékletében vannak felsorolva. A kábítószertörvény 1. § (2) és (3) bekezdéseiben szabályozott eljárás alapján a törvény pozitív felsorolásának pontosan meghatározott feltételek szerinti kiegészítésére vagy az általános tilalom alóli kivételek meghatározására van lehetőség. A fenti eljárás alapján az egészség veszélyeztetésének mértéke nem szolgálhat egyedül irányadó szempontként a pozitív módon meghatározott listába való felvételnél. A törvényhozó figyelembe veheti az anyagok különböző hatásai mellett azok eltérő alkalmazását (ismerve a különböző kémiai anyagokkal, mint például ragasztóval, hígítóval, benzinnel történő visszaélést), eltérő alkalmazásuk társadalmi jelentőségét, a visszaélések eredményes megakadályozására vonatkozó jogi és tényleges eszközöket, valamint a kábítószerek és a kábítószerekkel kereskedő bünszervezetek ellenőrzésére, illetve az azokkal szembeni küzdelemre irányuló, a nemzetközi együttműködés által kínált lehetőségeket és az azok által támasztott követelményeket. Ezek alapján is egyértelmű, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmának általános követelménye nem teszi kötelezővé minden kábítószer szabad felhasználásának azonos módon történő engedélyezését azért, mert más egészségkárosító anyagok szabadon hozzáférhetők.

Ami a kannabiszkészítmények és a nikotin összehasonlítását illeti, az a nyomós ok indokolja az eltérő szabályozást, hogy a nikotin nem kábítószer.

A kannabiszkészítmények és az alkohol eltérő szabályozása hasonlóképpen lényeges megfontolásokon alapul, jóllehet közismert, hogy az alkohol mértéktelen fogyasztása mind az egyénre, mind a társadalomra annyira veszélyes, hogy a kannabiszkészítmények fogyasztásának ártalmaival azonosnak minősül, vagy azokat akár meg is haladhatja. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az alkohol alkalmazására rengeteg olyan esetben is sor kerül, amelyhez a kannabisznövények bódító hatást kiváltó részeinek és az azokból előállított készítményeknek a felhasználását nem lehet hasonlítani. Alkoholtartalmú készítmények élelmiszerként és élvezeti cikként is használatosak; bor formájában vallásos kultusz keretében is alkalmazzák. Az alkohol alkalmazása túlnyomórészt nem vezet kábult állapot eléréséhez; bódító hatása közismert, amely társadalmi ellenőrzés által megelőzhető. Ezzel szemben a kannabiszkészítmények fogyasztásánál tipikusan a bódító hatás elérése az elsődleges cél.

Továbbá a törvényhozó köteles azt is figyelembe venni, hogy az alkohol élvezetét Németországban és az európai kultúrkörben a tradicionális fogyasztási szokásokra való tekintettel nem lehet megtiltani. Az Alaptörvény 3. cikk (1) bekezdés alapján nem állapítható meg olyan kötelezettség, amelynek megfelelően a kannabisz kábítószerre vonatkozó tilalmat mellőzni kellene.

IV.

Az sem sérti az Alaptörvény 3. cikk (1) bekezdését, hogy a törvényhozó a kábítószer-törvényben az egyes kábítószer-ek között nem tett különbséget azok veszélyességére való tekintettel és így nem különböztetett meg úgynevezett könnyű és kemény drogokat. A törvényből nem következik a kemény drogok, mint a heroin és a könnyű drogok, mint a kannabiszkészítmények azonos büntetőjogi megítélése, amely a kábítószer-ek különböző veszélyességét figyelembe véve önkényesnek minősülhetne, bár a törvényhozó a kábítószer-ek minden fajtájára egységes büntetőjogi rendelkezéseket alkotott. Mindazonáltal az Alaptörvény 103. cikk (2) bekezdésének korlátai között a törvényhozó mérlegelést igénylő tényállási elemek megállapításával, a büntetési tételek tag keretek között történő meghatározásával, illetve az üldözés vagy

büntetés mellőzésének megengedésével a bíróságokat feljogosította arra, hogy az egyedi esetekben megvalósult jogsérelmet és a bűnösség fokát, s mindezek alapján az éppen alkalmazott kábítószer veszélyességét kellően figyelembe vegyék.

Ugyanez irányadó a kábítószer-ek tiltott felhasználásának törvényben felsorolt egyes elkövetési magatartásai eltérő jogsértő jellegének és a bűnösség fokának megítélésénél.

V.

Az indítványok megalapozatlanok. A nem csekély mennyiségű hasisra irányuló tartós kereskedelmi tevékenység miatt a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja, valamint a korábban hatályos 29. § (3) bekezdés első és második mondat 4. pontja alapján az indítványozóval szemben kiszabott két év hat hónap tartamú szabadságvesztés büntetés nem sérti az indítványozó alkotmányos jogait. A fentiekben kifejtetteknek megfelelően a BtMG 29. § (1) bekezdés első mondat 1. pontja szerint a kannabiszkészítményekkel folytatott kereskedelem büntetendővé nyilvánítása az Alaptörvényt nem sérti. Ugyanez vonatkozik a BtMG korábban hatályos 29. § (3) bekezdés első és második mondat 4. pontjára is. Nincs szükség annak megvizsgálására, hogy vajon a nem csekély mennyiségű kannabiszkészítmények hatóanyag-tartalmát 7,5 gramm THC mennyiségben meghatározó legfelsőbb bírósági gyakorlat arányban áll-e az egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés büntetéssel. Ugyanis a 6 kg hasis esetében, amellyel az indítványozó a bíróság megállapítása szerint kereskedelmi tevékenységet folytatott, a BtMG korábban hatályos 29. § (3) bekezdés első és második mondat 4. pontjának alkalmazása a büntetőbíróságok által alkotmányjogilag nem kifogásolható. Egyébként az alapügyben meghatározott tényállással kapcsolatban a büntető törvénynek a bíróság által történő értelmezése, illetve alkalmazása alapján nem tapasztalható alkotmányjogi szempontból sem a bűnösség megállapítását, sem a büntetés tartamát érintő releváns hiba.

A döntéshozatalban a következő bírák vettek részt: Mahrenholz, Böckenförde, Klein, Graßhof, Kruis, Kirchhof, Winter, Sommer.

AZ EURÓPAI UNIÓ ALAPVETŐ JOGOK CHARTÁJA

1999. június 3–4-i, kölni ülésén az Európai Tanács elhatározta, hogy testületet állít fel azzal a feladattal, hogy terjessze elő az Európai Unió alapvető jogok chartáját még az Európai Tanács 2000. decemberi ülését megelőzően. A „Konvenció” néven ismert testület a tagállamok állam- és kormányfőinek tizenöt személyes képviselőjéből, az Európai Bizottság egy képviselőjéből, az Európai Parlament tizenhat és a nemzeti parlamentek harminc (parlamentenként két) tagjából állt. A testület tagjai elnökükné Roman Herzog urat, a Német Szövetségi Köztársaság volt elnökét választották, aki mellett szerkesztő bizottság (elnökség) működött, amelynek tagjai voltak: Nikula úr (Finnország), Bacelar de Vasconcelos úr (Portugália) és Braibant úr (Franciaország), alelnök, a Személyes Képviselők Csoportjának képviselőjében, Vitorino biztos, a Bizottság képviselőjében, Mendez de Vigo úr, alelnök, az Európai Parlamenti Tagok Csoportjának képviselőjében és Gunnar Jansson úr, alelnök, a Nemzeti Parlamenti Tagok Csoportjának képviselőjében.

A konvenció munkája nyilvános volt és minden jegyzőkönyvet hozzáférhetővé tettek az interneten. Meghallgatta az ombudsmant, a Gazdasági és Szociális Bizottság, a Régiók Bizottsága, a civil társadalom és a jelölt országok képviselőit. Az Európai Közösségek Bírósága és az Európa Tanács megfigyelőként vett részt a munkában.

A konvenció első ülését 1999. december 17-én tartotta. 2000. szeptember 26-án a különféle csoportok arra a megállapításra jutottak, hogy a charta tervezete jóváhagyásra kész, és 2000. október 2-án az elnök, Herzog úr, úgy vélte, hogy a chartát minden fél el tudja fogadni, ezért azt az Európai Tanácshoz továbbította, amely 2000. október 13–14-én Biarritzban megvizsgálta. Az Európai Tanács ülésének bekezdésekor Chirac elnök kijelentette: „Ma reggel az állam- és kormányfők egyhangú jóváhagyását adtuk az Európai Unió Alapvető jogok chartájának tervezetéhez. Így a charta az Európai Tanács nizzai ülésén kihirdethető, valamennyi érintett intézmény egyetértésével.”

PREAMBULUM

Európa népei mind szorosabb uniójuk létrehozása során úgy döntöttek, hogy osztoznak a közös értékekre alapított békés jövőben.

Szellemi és erkölcsi öröksége tudatában az Unió az emberi méltóság, szabadság, egyenlőség és szolidaritás oszthatatlan, egyetemes értékein alapul; a demokrácia elveire és a jog szabályaira támaszkodik. Az egyént állítja tevékenysége középpontjába az uniós polgárság

intézményének létrehozásával, a szabadság, a biztonság és az igazságosság térségének megteremtésével.

Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúráinak és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és kihatóságaik szervezetét nemzeti, regionális és helyi szinten; a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés előmozdítására törekszik és biztosítja a személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlását és a letelepedés szabadságát.

Ennek érdekében szükséges az alapvető jogok megerősítése a társadalomban bekövetkező változások, a társadalmi haladás, a tudományos és technológiai fejlődés fényében azért, hogy e jogokat chartában teszi még nyilvánvalóbbá.

E charta, kellő figyelemmel a Közösség és az Unió jogköreire és feladataira, újlag megerősíti a szubszidiaritás elvét és különösen azokat a jogokat, amelyek a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az Európai Unióról szóló szerződésből, a Közösség alapító szerződéseiből, az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményből, a Közösség és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint az Európai Közösségek Bírósága és az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogából következnek.

E jogok gyakorlása együtt jár a más személyek, az emberi közösség és a jövő nemzedékek iránt viselt felelősséggel és kötelezettségekkel.

Az Unió ezennel elismeri az alábbiakban rögzített jogokat, szabadságjogokat és elveket.

I. FEJEZET MÉLTÓSÁG

1. Cikkely Emberi méltóság

Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani és védelmezni kell.

2. Cikkely Jog az élethez

1. Mindenkinek joga van az élethez.
2. Senkit sem szabad halálra ítélni, sem kivégezni.

3. Cikkely

Jog a személyi sérthetlenséghez

1. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy tiszteletben tartsák testi és szellemi sérthetlenségét.

2. Az orvostudomány és a biológia területén különösen a következőket kell tiszteletben tartani:

- az érintett személy szabad és tájékozottságon alapuló döntése, a törvényben rögzített eljárásoknak megfelelően;
- az eugenikai, különösen a személyi kiválasztódást célzó gyakorlat tilalma;
- az emberi test és részei hasznoszerzési célú felhasználásának tilalma;
- emberi lények szaporítási célú klónozásának tilalma.

4. Cikkely

A kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód és büntetés tilalma

Senkit sem szabad kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.

5. Cikkely

A rabszolgaság és kényszermunka tilalma

1. Senkit sem szabad rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani.

2. Senkivel sem szabad kényszermunkát vagy kötelező munkát végeztetni.

3. Tilos emberi lényekkel kereskedni.

II. FEJEZET SZABADSÁGJOGOK

6. cikkely

Jog a szabadsághoz és a biztonsághoz

Mindenkinek joga van a személyes szabadsághoz és biztonsághoz.

7. Cikkely

A magánélet és a családi élet tiszteletben tartása

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy tiszteletben tartsák magánéletét és családi életét, otthonát és kapcsolattartását.

8. Cikkely

A személyes adatok védelme

1. Mindenkinek joga van a rá vonatkozó adatok védelméhez.

2. Az ilyen adatokat korrekt módon kell feldolgozni meghatározott célokra és az érintett személy hozzájárulása alapján vagy valamilyen más, jogszabályban rögzített törvényes okból. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy hozzáférjen a róla gyűjtött adatokhoz, és joga van azokat kijavítani.

3. Ezeknek a szabályoknak a betartása felett független hatóság őrökdi.

9. Cikkely

Jog a házasságkötéshez és a családalapításhoz

A házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot az e jogok gyakorlását szabályozó nemzeti jogszabályok szerint biztosítani kell.

10. Cikkely

Gondolati, lelkiismereti és vallásszabadság

1. Mindenkinek joga van a gondolati, lelkiismereti és vallásszabadsághoz. Ezek a jogok magukban foglalják a vallás és a hit változtatásának szabadságát, valamint a vallás és a hit egyénileg vagy másokkal közösségben, nyilvánosan vagy magán keretek között történő kifejezésre juttatását imádsággal, tanítással, gyakorlással vagy szertartásokkal.

2. A katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásához való jogot az e jog gyakorlását szabályozó nemzeti jogszabályok szerint el kell ismerni.

11. Cikkely

Információs és szólásszabadság

1. Mindenkinek joga van a szólásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a véleménynyilvánítás szabadságát és az információk és eszmék átvételének és átadásának szabadságát a közhatóságok beavatkozása nélkül és határoktól függetlenül.

2. Tiszteletben kell tartani a sajtószabadságot és a sajtó pluralizmusát.

12. Cikkely

Gyülekezési és egyesülési szabadság

1. Mindenkinek joga van a békés gyülekezés szabadsághoz és a bármiféle – különösen politikai, szakmai és civil – célú egyesüléshez, ami magában foglalja mindenkinek a jogát ahhoz, hogy érdekei védelmére szakmai szervezetet alapítson vagy ilyenhez csatlakozzon.

2. A politikai pártok az Unió szintjén hozzájárulnak az Unió polgárai politikai akarátának kifejezésre juttatásához.

13. Cikkely
Művészi és tudományos szabadság

A művészeteknek és a kutatásoknak mindenféle megszorításoktól menteseknek kell lenniük. Tiszteletben kell tartani a tudomány szabadságát.

14. Cikkely
Jog az oktatáshoz

1. Mindenkinek joga van az oktatáshoz és ahhoz, hogy hozzáférjen a szakmai képzéshez és továbbképzéshez.

2. Ez a jog magában foglalja az ingyenes kötelező oktatásban való részvétel lehetőségét.

3. Tiszteletben kell tartani az oktatási intézmények alapításának szabadságát a demokratikus elvek és a szülők azon jogai mellett, hogy gyermekeik számára a vallásuknak, filozófiai vagy pedagógiai meggyőződésüknek megfelelő nevelést biztosítsanak, az e jogok és szabadságjogok gyakorlását szabályozó nemzeti jogszabályokkal összhangban.

15. Cikkely
A foglalkozás megválasztásának szabadsága és jog a munkavállaláshoz

1. Mindenkinek joga van a munkavállaláshoz és a szabadon választott vagy elfogadott foglalkozás gyakorlásához.

2. Az Unió minden polgára szabadon kereshet állást, dolgozhat, gyakorolhatja a letelepedés és a szolgáltatás-nyújtás jogát az Unió bármely tagállamában.

3. Harmadik országok azon állampolgárait, akik engedéllyel rendelkeznek ahhoz, hogy a tagállamok területén munkát végezzenek, az Unió polgáraival azonos munkafeltételek illetik meg.

16. Cikkely
A vállalkozás szabadsága

A vállalkozás szabadságát a közösségi joggal, a nemzeti jogszabályokkal és gyakorlattal összhangban elismerik.

17. Cikkely
A tulajdonhoz való jog

1. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvényesen szerzett tulajdonát birtokolja, használja, rendelkezzen vele és örökölni hagyja. Tulajdonától senkit sem szabad megfosztani, kivéve, ha a köz érdeke úgy kívánja, jogszabályban előírt esetekben és feltételekkel, és

az ezáltal elszenvedett veszteségeiért jó időben fizetett kárpótlás mellett. A tulajdon használatát csak törvénnyel lehet szabályozni, amennyiben az általános érdek szükségessé teszi.

2. A szellemi tulajdon védelmet élvez.

18. Cikkely
Menedékjog

A menedékjogot biztosítani kell az 1951. július 28-i genfi egyezményben és a menekültek státuszára vonatkozó 1967. január 31-i jegyzőkönyvben, valamint az Európai Közösséget alapító szerződésben foglalt szabályok kellő tiszteletben tartásával.

19. Cikkely
Védelem a kitelepítéssel, kiutasítással és kiadatással szemben

1. A kollektív kitelepítés tilos.

2. Senki sem telepíthető, utasítható vagy adható ki olyan államba, ahol súlyosan fenyegeti az a veszély, hogy halálra ítélik, megkínózzák, vagy más embertelen bánásmódnak vagy büntetésnek vetik alá.

III. FEJEZET
EGYENLŐSÉG

20. Cikkely
Törvény előtti egyenlőség

A törvény előtt mindenki egyenlő.

21. Cikkely
A megkülönböztetés tilalma

1. Tilos bármiféle megkülönböztetés nem, faj, bőrszín, etnikai vagy társadalmi eredet, genetikai jellegzetesség, nyelv, vallás vagy hit, politikai vagy más meggyőződés, nemzeti kisebbséghez tartozás, tulajdon, származás, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján.

2. Az Európai Közösséget alapító szerződés és az Európai Unióról szóló szerződés alkalmazási körében és az említett szerződések különleges rendelkezéseinek sérelme nélkül, a nemzeti hovatartozás alapján történő bármiféle megkülönböztetés tilos.

22. Cikkely
Kulturális, vallási és nyelvi sokféleség

Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget.

23. Cikkely
Férfiak és nők egyenlősége

A férfiak és nők egyenlőségét minden területen, így a foglalkoztatás, a munkavégzés és a bérezés területén is biztosítani kell. Az egyenlőség elve nem akadályozhatja az alacsonyabb arányban képviselt nem számára különleges előnyöket biztosító rendelkezések fenntartását vagy meghozatalát.

24. Cikkely
A gyermekek jogai

1. A gyermekeknek joguk van a jólétükhöz szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. A gyermekek véleményüket szabadon kifejezhetik. Véleményüket életkoruknak és érettségüknek megfelelően figyelembe kell venni az őket érintő kérdések elbírálásánál.

2. Mind a közhatóságok, mind a magánintézmények gyermekekkel kapcsolatos tevékenységeiben az elsődleges szempont a gyermekek jól felfogott érdeke kell hogy legyen.

3. Minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy rendszeres személyes, közvetlen kapcsolatokat tartson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez érdekeivel ellentétes.

25. Cikkely
Az idősek jogai

Az Unió elismeri és tiszteltetben tartja az idősek jogát a méltó és önálló élethez, a társadalmi és kulturális életben való részvételhez.

26. Cikkely
A fogyatékossgal élő személyek beilleszkedése

Az Unió elismeri és tiszteltetben tartja a fogyatékossgal élő személyek jogát ahhoz, hogy olyan intézkedéseket élvezzenek, amelyek célja önállóságuk, társadalmi és foglalkozási beilleszkedésük és a közöség életében való részvételük biztosítása.

IV. FEJEZET
SZOLIDARITÁS

27. Cikkely
A dolgozók joga a tájékoztatáshoz és a konzultációhoz a vállalatnál

A dolgozók és képviselőik számára a közösségi joggal és a nemzeti jogszabályokkal és gyakorlattal össz-

hangban biztosítani kell a megfelelő szintű és kellő időben történő tájékoztatást és konzultációt.

28. Cikkely
Jog a kollektív tárgyaláshoz és cselekvéshez

A dolgozóknak és a munkaadóknak, illetőleg képvisleti szervezeteiknek a közösségi joggal és a nemzeti jogszabályokkal és gyakorlattal összhangban joguk van kollektív szerződések megfelelő szintű megtárgyalására és megkötésére, és érdekütközés esetén kollektív cselekvésre, a sztrájkot is beleértve, érdekük védelmében.

29. Cikkely
Jog a munkaközvetítői szolgáltatások igénybevételéhez

Mindenkinek joga van az ingyenes munkaközvetítői szolgáltatások igénybevételéhez.

30. Cikkely
Az indokolatlan elbocsátással szembeni védelem

A közösségi joggal és a nemzeti törvényekkel és gyakorlattal összhangban minden dolgozónak joga van az indokolatlan elbocsátással szembeni védelemhez.

31. Cikkely
Tisztességes és igazságos munkafeltételek

1. Minden dolgozónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteltetben tartó munkafeltételekhez.

2. Minden dolgozónak joga van a munkaórák száma felső határának megsabázásához, a napi és heti pihenőidőhöz és az éves fizetett szabadsághoz.

32. Cikkely
A gyermekmunka tilalma és a fiatalok munkahelyi védelme

A gyermekek foglalkoztatása tilos. A foglalkoztatás alsó korhatára nem lehet alacsonyabb, mint a tanköteles kor felső határa, azon szabályok sérelme nélkül, amelyek a fiatalok számára kedvezőbbek lehetnek, illetőleg korlátozott engedmények kivételével.

A fiatal dolgozók munkakörülményei meg kell feleljenek életkoruknak, védeni kell őket a gazdasági kizsákmányolással szemben és semmiféle munka nem sértheti biztonságukat, fizikai és szellemi egészségüket, erkölcsi és szociális fejlődésüket, és nem kerülhet összeütközésbe nevelésükkel, oktatásukkal.

33. Cikkely
Család és munka

1. A család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez.
2. A család és a munka összeegyeztetése érdekében mindenkinek joga van a védelemre az anyasággal összefüggő okból történő elbocsátás ellen, valamint joga van a szülési és gyermeknevelési szabadságra, ha gyermeke születik vagy gyermeket fogad örökbe.

34. Cikkely
Szociális biztonság és szociális segítség

1. Az Unió elismeri és tiszteletben tartja a közösségi jog és a nemzeti törvények és gyakorlat által lefektetett szabályokkal összhangban álló jogosultságot a szociális biztonsági juttatásokra és szociális szolgáltatásokra anyaság, betegség, munkahelyi baleset, gondoskodásra utaltság vagy idős kor, továbbá a munkahely elvesztése esetén.
2. Mindenki, aki törvényesen tartózkodik és mozog az Európai Unión belül, jogosult a közösségi joggal és a nemzeti jogszabályokkal és gyakorlattal összhangban álló szociális biztonsági juttatásokra és szociális előnyökre.
3. A társadalmi kirekesztés és a szegénység leküzdése érdekében az Unió a közösségi jog és a nemzeti jogszabályok és gyakorlat által lefektetett szabályokkal összhangban elismeri és tiszteletben tartja a jogot a szociális és lakástámogatásokra a tisztes megélhetés érdekében mindazok esetében, akik nem rendelkeznek az ehhez elégséges eszközökkel.

35. Cikkely
Egészségügyi ellátás

Mindenkinek joga van a megelőző egészségügyi ellátás igénybe vételéhez, joga van továbbá az orvosi kezeléshez a nemzeti jogszabályokban és gyakorlatban rögzített feltételek mellett. A humán egészségvédelem magas szintjét az Unió minden politikájának és tevékenységének meghatározásakor és végrehajtásakor biztosítani kell.

36. Cikkely
Hozzáférés az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz

Az Unió elismeri és tiszteletben tartja az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz való hozzáférést a nemzeti jogszabályokban és gyakorlatban foglaltak szerint, az Európai Közösséget alapító szerződéssel összhangban, az Unió szociális és területi kohéziójának előmozdítása érdekében.

37. Cikkely
Környezetvédelem

A magas színvonalú környezetvédelmet és a környezet minőségének javítását be kell építeni az Unió politikájába és megvalósulását a fenntartható fejlődés elvével összhangban kell biztosítani.

38. Cikkely
Fogyasztóvédelem

Az Unió politikái biztosítják a fogyasztóvédelem magas szintjét.

V. FEJEZET
ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK

39. Cikkely
Szavazati és jelöltként indulási jog az európai parlamenti választásokon

1. Az Unió minden polgárának joga van, hogy szavazzon és jelöltként induljon az európai parlamenti választásokon abban a tagállamban, ahol lakik, ugyanolyan feltételek mellett, mint az illető állam saját állampolgárai.
2. Az Európai Parlament tagjainak megválasztása közvetlen, általános szavazati joggal, szabad és titkos szavazással történik.

40. Cikkely
Szavazati és jelöltként indulási jog a helyhatósági választásokon

Az Unió minden polgárának joga van ahhoz, hogy szavazzon és jelöltként induljon a helyhatósági választásokon abban az államban, amelyben lakik, ugyanolyan feltételek mellett, mint az illető állam saját állampolgárai.

41. Cikkely
Jog a megfelelő ügyintézéshez

1. Minden személynek joga van ahhoz, hogy ügyeit az Unió intézményei és testületei részrehajlás nélkül, korrekt módon és ésszerű időn belül intézzék.
2. Ez a jog magában foglalja:
 - minden személy jogát ahhoz, hogy az őt negatívan érintő egyedi intézkedések meghozatala előtt meghallgassák;
 - minden személy jogát ahhoz, hogy betekintszen a személyére vonatkozó nyilvántartásba, a bizalmas kezeléshez, illetőleg a szakmai és üzleti titkokhoz fűződő jogos érdekek tiszteletben tartása mellett;

– az igazgatási szervek azon kötelezettségét, hogy döntéseiket megindokolják.

3. Minden személynek joga van ahhoz, hogy a Közösség jóvátegye az intézményei és tisztviselői által köteleességük teljesítése során neki okozott károkat, a tagállamok törvényeibe foglalt közös általános elvek alapján.

4. Minden személy írásban, a szerződés bármelyik nyelvén fordulhat az Unió intézményeihez és ugyan-ezen a nyelven kell választ kapnia.

42. Cikkely

Az iratokhoz való hozzáférés joga

Az Unió minden polgárának és minden, valamely tagállamban letelepedett, illetőleg ott bejegyzett irodával rendelkező, természetes vagy jogi személy jogosult arra, hogy hozzáférjen az Európai Parlament, Tanács és Bizottság irataihoz.

43. Cikkely

Ombudsman

Az Unió minden polgárának és minden, valamely tagállamban letelepedett, illetőleg ott bejegyzett irodával rendelkező, természetes vagy jogi személynek joga van az Unió ombudsmanjához fordulni a közösségi intézmények és testületek – kivéve a bírói szerepében eljáró bíróság és elsőfokú bíróság – tevékenységében előforduló rossz ügykezelés esetén.

44. Cikkely

Jog a petícióhoz

Az Unió minden polgárának és minden, valamely tagállamban letelepedett, illetőleg ott bejegyzett irodával rendelkező, természetes vagy jogi személynek joga van petícióval fordulni az Európai Parlamenthez.

45. Cikkely

Mozgási és letelepedési szabadság

1. Az Unió minden polgárának joga van a szabad mozgáshoz és letelepedéshez a tagállamok területén.

2. Az Európai Közösséget alapító szerződés értelmében a mozgási és letelepedési szabadság a tagállamok területén törvényesen tartózkodó harmadik országbeli állampolgároknak is biztosítható.

46. Cikkely

Diplomáciai és konzuli védelem

Az Unió minden polgára, aki olyan harmadik országban tartózkodik, ahol saját tagállama nem rendelke-

zik képvislettel, bármely más tagállam ottani diplomáciai vagy konzuli hatóságai részéről ugyanolyan feltételek mellett jogosult védelemre, mint az illető tagállam saját állampolgárai.

VI. FEJEZET IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

47. Cikkely

Jog a hatékony jogorvoslathoz és a korrekt bírósági eljáráshoz

Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogai és szabadságjogai sérülnek, joga van a hatékony jogorvoslathoz a bíróság előtt a jelen cikkelyben rögzített feltételek mellett.

Mindenkinek joga van a korrekt, nyilvános meghallgatáshoz ésszerű időn belül, független és pártatlan, a törvény által előzetesen létrehozott bíróság előtt. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez.

Jogi segítséget kell nyújtani azoknak, akik olyannyira nem rendelkeznek elegendő forrásokkal, hogy az igazságszolgáltatás tényleges igénybevételéhez szükségük van erre a segítségre.

48. Cikkely

Az ártatlanság vétele és jog a védelemhez

1. Mindenkit, aki ellen vádat emelnek, ártatlannak kell tekinteni mindaddig, amíg bűnössége a törvény szerint bizonyítást nem nyer.

2. Minden vádlott számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.

49. Cikkely

A bűncselekmények és büntetések érvényességének és arányosságának elvei

1. Senki sem tekinthető bűnösnek valamely bűncselekményért olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején a nemzeti, illetőleg a nemzetközi jog értelmében nem minősült bűncselekménynek. Nem szabható ki súlyosabb büntetés annál, mint amely a bűncselekmény elkövetésekor hatályban volt. Ha valamely bűncselekmény elkövetése után a törvény a büntetést enyhíti, akkor az enyhébb büntetést kell alkalmazni.

2. Ez a cikkely nem zárja ki senkinek a bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely az elkövetés időpontjában bűncselekménynek minősült a nemzetek közössége által elfogadott általános elvek szerint.

3. A büntetések súlyossága nem lehet a bűncselekményhez mérten aránytalan.

50. Cikkely

*Jog ahhoz, hogy senkit se lehessen kétszer büntetni
vagy kétszer ugyanazon bűncselekményért
eljárást indítani*

Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az Unióban a törvény értelmében egyszer már jogerősen felmentették vagy elítélték.

VII. FEJEZET
ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

51. Cikkely

Hatály

1. E charta rendelkezései az Unió intézményeire és testületeire vonatkoznak – kellő tekintettel a szubsidiaritás elvére –, valamint a tagállamokra, azon esetekben, amikor az Unió jogát alkalmazzák. Ezért ezek saját hatáskörükben tiszteletben tartják a benne foglalt jogokat és elveket, és előmozdítják azok alkalmazását.

2. Ez a charta nem hoz létre új hatásköröket, sem feladatokat sem a Közösség, sem az Unió számára, és nem módosítja a szerződésben meghatározott hatásköröket és feladatokat.

52. Cikkely

A garantált jogok köre

1. A jelen chartában elismert jogok és szabadságjogok gyakorlásának bármiféle korlátozását csak törvény rendelheti el, amelynek tiszteletben kell tartania a jogok és szabadságjogok lényegét. Az arányosság elvének értelmében korlátozásokra csak abban az esetben kerülhet sor, ha azokra szükség van, és kifejezetten az Unió által elfogadott általános érdekeket és mások jogainak és szabadságjogainak védelmét célozzák.

2. A charta által elismert és a Közösség alapító szerződésin, illetőleg az Európai Unióról szóló szerződésen alapuló jogok gyakorlása csak az e szerződésekben meg-

határozott feltételek és korlátozások mellett történhet.

3. Amennyiben jelen charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményben biztosított jogoknak felelnek meg, akkor ezeknek a jogoknak a tartalma és hatóköre azonos azokéval, amelyek az említett egyezményben szerepelnek. Ez a rendelkezés nem gátolja azt, hogy az Unió joga kiterjedtebb védelmet szolgáltatson.

53. Cikkely

A védelem szintje

Jelen chartát nem szabad úgy értelmezni, mint amely szűkíti vagy hátrányosan érinti az Unió joga, a nemzetközi jog, az Unió, a Közösség, illetőleg az összes tagállam által elfogadott szerződésekben, köztük az Emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmének európai egyezményében és a tagállamok alkotmányjaiban saját alkalmazási területükre elfogadott jogokat.

54. Cikkely

A jogokkal való visszaélés tilalma

Ezt a chartát nem szabad úgy értelmezni, mint amely feljogosít bármely olyan tevékenységre vagy bármely olyan cselekmény végrehajtására, amely a jelen chartában elismert bármely jog vagy szabadságjog semmissé tételére vagy a chartában foglalt korlátozásának kiterjesztésére irányul.

A fordítást a TRADIX Kft. készítette a Szociális és Családügyi Minisztérium EU-keretének terhére. A fordítást szakmai szempontból ellenőrizte Könczei György. A fordítás alapjául szolgáló, mindmáig rendelkezésre álló eredeti, az Európai Unió hivatalos nyelvein íródott szövegek még ma is a „Tervezet” meghatározással kezdődnek. (Az angol változatban „Draft”). Az EU honlapján – <http://db.consilium.eu.int> – is ez áll. Ennek valószínűsíthető oka az, hogy még nem született döntés a charta státuszáról, azaz arról, hogy az alapszerződés részévé válik-e, vagy politikai deklaráció lesz. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy éppen ez a szövegvariáns került elfogadásra az Európai Tanács nizzai értekezletének első napján, 2000. december 7-én (K. Gy.).

A MAGYAR KONTRA MAGYARORSZÁG-ÜGY

(32396/96 sz. kérelem)

Strasbourg

2001. január 11.

Ezen ítélet nem jogerős. Az egyezmény 43. cikkének 1. bekezdése értelmében a Kamara ítéletének meghozatalától számított három hónapon belül az ügyben részes bármely fél kérheti az ügynek a Nagykamara elé terjesztését. A Kamara ítélete az egyezmény 44. cikke 2. bekezdésének rendelkezései szerint válik véglegessé.

A Magyar kontra Magyarország-ügyben, az Emberi Jogok Európai Bírósága (Második Szekció) az alábbi bírákból álló Kamarában eljárva:

C. L. Rozakis úr, *elnök*,

A. B. Baka úr,

G. Bonello úr,

V. Stranická asszony,

P. Lorenzen úr,

M. Fischbach úr,

A. Kovler úr, *bírák*,

valamint E. Fribergh úr, *szekciójegyző*.

2000. december 14-én tartott zárt ülésen lefolytatott tanácskozás után az akkor elfogadott alábbi ítéletet hozza.

AZ ELJÁRÁS

1. Az ügy alapja egy Magyarország elleni kérelem (32396/96 sz.), amelyet az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (az „egyezmény”) korábbi 25. cikke alapján egy magyar állampolgár, Magyar Lajos (a „kérelmező”) 1993. augusztus 9-én nyújtott be az Emberi Jogok Európai Bizottságához.

2. A Magyar Kormányt (a „Kormány”) képviselője, dr. Höltzl Lipót, az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára képviselte.

3. A kérelmező különösen azt állította, hogy a házának kisajátításával kapcsolatos bírósági eljárás ésszerűtlenül hosszú ideig húzódott el, megsértve az egyezmény 6. cikkének 1. bekezdését.

4. A kérelem 1998. november 1-jén, az egyezmény 11. kiegészítő jegyzőkönyvének hatálybalépésével került át a bírósághoz (11. kiegészítő jegyzőkönyv, 5. cikk, 2. bekezdés).

5. A kérelmet a bíróság második szekciójára osztották (bírósági szabályzat, 52. szabály, 1. bekezdés).

A bírósági szabályzat 26. cikke 1. bekezdésének megfelelően e szekción belül megalakult az ügyet elbíráló Kamara (az egyezmény 27. cikkének 1. bekezdése).

6. 2000. január 13-i határozatában a bíróság részben elfogadhatónak nyilvánította a kérelmet.

A TÉNYEK

7. 1988 márciusában a Budapest V. kerületi tanács határozatával – amelyet a Budapest Fővárosi Tanács 1988 júniusában helybenhagyott – kisajátította a kérelmező házát. Cserébe kapott egy lakást és kártalanításként 1 110 000 forintot.

1988. augusztus 1-jén a kérelmező keresetlevelet nyújtott be a Fővárosi Tanács ellen a Pesti Központi Kerületi Bírósághoz (PKKB), amelyben megtámadta a kisajátítást. 1988. augusztus 10-én a PKKB a per tárgyalását felfüggesztette, mivel a kisajátítási határozat végrehajtásával, a kérelmező kiköltetésével és a kártalanítás lebonyolításával kapcsolatos államigazgatási eljárás még nem fejeződött be. A Kormány állítása szerint a per később megszűnt, mivel a kérelmező felhagyott annak továbbvitelével.

8. 1989 szeptemberében a kérelmező újabb pert indított a PKKB előtt, ezúttal többletkártalanítás megítélését kérve a kisajátított tulajdonért („1989. évi per”). A PKKB az 1989. november 8-án tartott tárgyaláson ingatlanszakértőt rendelt ki. A szakértő 1991. február 14-én terjesztette elő szakvéleményét az ingatlan forgalmi értékéről.

9. Közben, 1990-ben a kérelmező újabb (harmadik) pert indított a PKKB előtt („1990. évi per”) a Budapest XVII. kerületi tanács és mások ellen, amelyben a kisajátítási eljárás bírósági felülvizsgálatát és az okozott kár megtérítését kérte.

10. 1991. március 5-én a PKKB közös tárgyalást tartott az 1989. évi és az 1990. évi perben, melynek során az előbbi felfüggesztette az utóbbi jogerős befejezéséig. Ezen a tárgyaláson a kérelmező 1990. évi keresetét kiterjesztette Budapest Főváros Polgármesteri Hivatalára mint alperesre. A következő tárgyalást az ügyben május 7-re tűzték ki.

11. 1991. augusztus 9-én a PKKB elkülönítette a kártérítésre irányuló kereseti kérelmet („államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség

megállapítása”) az 1990. évi kereset többi részétől abból a célból, hogy a kártérítésre irányuló kérelmet hatásköri okok miatt a Fővárosi Bírósághoz tegye át. A kérelmező sikertelenül fellebbezett az ítélet ellen. A különböző periratok keveredése folytán az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség megállapítására irányuló per ügyiratai ténylegesen csak 1995. március 1-jén kerültek megküldésre a Fővárosi Bírósághoz, miután a kérelmező panaszt tett.

1995. december 19-én, 1996. április 23-án és szeptember 17-én a Fővárosi Bíróság tárgyalást tartott, s a szeptember 17-i tárgyaláson elutasította a kártérítés iránti kereseti kérelmet, mivel az ügy érdemének vizsgálata során megállapította, hogy az a polgári perrendtartás rendelkezéseinek értelmében már elévült.

A kérelmező 1996. december 3-án fellebbezést nyújtott be a Legfelsőbb Bírósághoz.

1997. május 29-én a Legfelsőbb Bíróság tárgyalást tartott, s felfüggesztette a pert, amely azóta sem zárult le.

12. A kérelmező 1990. évi keresetének többi része tekintetében a PKKB 1991. augusztus 9-én megszüntette a pert, mert a kereseti kérelem a törvény által megszabott határidőn túl került előterjesztésre. 1991. október 8-án a Fővárosi Bíróság elutasította a kérelmező megszüntető határozatot kifogásoló fellebbezését.

1994. március 21-én a Legfelsőbb Bíróság elutasította a kérelmező felülvizsgálati kérelmét, mivel az a polgári perrendtartásról szóló törvény 272. §-a (1) bekezdésében meghatározott, a jogerős ítélet kézhezvételétől számított 60 napos határidőn túl került előterjesztésre.

1996. május 9-én a PKKB elutasította a kérelmező perújításra irányuló kérelmét. Ezt a határozatot a Fővárosi Bíróság 1996. október 9-én helybenhagyta.

13. Közben – 1995. január 8-án – a kérelmező kérte a PKKB-t, hogy folytassa a felfüggesztett 1989. évi pert. 1996. szeptember 12-én a PKKB tárgyalást tartott, amelyen a perújítás jogerős befejezéséig ismét felfüggesztette a pert. A Fővárosi Bíróság fent említett, 1996. október 9-én hozott határozatát követően a PKKB 1996. december 12-én folytatta az eljárást.

1998. május 22-én a PKKB a per megszüntetéséről határozott azzal az indoklással, hogy az 1989. évi per eredetileg határidőn túl került megindításra. A kérelmező a Fővárosi Bírósághoz fellebbezett.

2000. június 6-án a Fővárosi Bíróság helybenhagyta az elsőfokú határozatot.

2000. augusztus 30-án a kérelmező felülvizsgálati kérelmet terjesztett a Legfelsőbb Bíróság elé, amelynek elbírálása jelenleg is folyamatban van.

A JOG

1. Az egyezmény 6. cikke 1. bekezdésének megsértésére vonatkozó állítás

14. A kérelmező sérelmezi, hogy a házának kisajátításával kapcsolatos bírósági eljárás ésszerűtlenül hosszú ideig elhúzódott, megsértve az egyezmény 6. cikkének 1. bekezdését, amely kimondja:

„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a [...] bíróság [...] ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában...”

15. A kérelmező azt állította, hogy a pereskedés, amely 1989-ben kezdődött és részben azóta is tart, meghaladta az „ésszerű időt”. A Kormány vitatta ezt az állítást.

16. A bíróság megjegyzi, hogy a panaszolt eljárások 1988 augusztusa és 1990 eleje között indultak, s hogy a kérelmező kereseteinek egy része még mindig elbírálás alatt áll.

17. A bíróság megjegyzi, hogy a figyelembe veendő időszak csak 1992. november 5-én, az egyéni kérelemhez való jog Magyarország általi elismerésének hatályba lépésével kezdődött (vö. *Foti and Others versus Italy*, judgment, 10 December 1982, Series A no. 56, 18. o. 53. §). Az ezen időpont óta eltelt időszak ésszerű voltának megítéléséhez azonban figyelembe kell venni az eljárás hatálybalépéskori helyzetét is. Eszerint a figyelembe veendő időszak több mint nyolc évet ölel fel, amely időszak alatt a kérelmező kereseteit három bírósági szinten vizsgálták.

18. A bíróság emlékeztet arra, hogy az eljárás hosszának ésszerű voltát az ügy egyedi körülményeinek fényében és a bíróság esetjogában lefektetett kritériumokra, különösen az ügy bonyolultságára, a kérelmező és a releváns hatóságok magatartására és arra való tekintettel kell megítélni, hogy a kérelmező számára mi volt a per tétje (lásd legújabban *Humen versus Poland*, [GC], no. 26614/95, § 60, 15 October 1999).

19. A bíróság úgy véli, hogy bár a panaszolt eljárás több önálló perből fejlődött ki, e perek szorosan kapcsolódtak egymáshoz, s a kérelmező háza kisajátításának – amely önmagában nem tekinthető különösebben bonyolultnak – különböző aspektusait érintették.

20. Bár úgy tűnik, hogy a kérelmező magatartása is okozott némi késedelmet, a lényeges késedelmek az ügyben a bírósági szerveknek tulajdoníthatók. A bíróság különösen azt jegyzi meg, hogy a kérelmező által 1989-ben indított per az 1991 májusától 1996 decemberéig terjedő időszak nagy részében fel volt függesztve, s hogy a Legfelsőbb Bíróság előtti felülvizsgálati eljárás még mindig folyamatban van. Továbbá,

az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség megállapítására indított kártérítési perben az iratok mintegy három és fél éves késéssel kerültek megküldésre a Fővárosi Bírósághoz, s a fellebbezési eljárás jelenleg fel van függesztve.

21. A bíróságot nem győzték meg a Kormány azon érvei, miszerint a kérelmező által a kisajátítás bírósági felülvizsgálata érdekében 1990-ben indított per természete lehetetlenné tette az 1989-ben indított per korábbi vizsgálatát, valamint, hogy ezen perben az eljárás elhúzódását részben a kérelmezőnek a per folytatására irányuló, késedelmesen – 1995. január 8-án – benyújtott kérelme okozta. A bíróság elfogadja, hogy a többletkártérítés iránti igény benyújtása valóban idő előtti volt a bírósági felülvizsgálat jogerős befejezése, 1991. október 8-a előtt, s hogy ezt követően a kérelmezőnek szorgalmaznia kellett volna az eljárás folytatását. Ezek az elemek azonban természetüknél fogva nem változtatnak azon a tényen, hogy a folytatás iránti kérelem benyújtása után a kérelmezőnek 1998. május 22-ig kellett várnia a PKKB elsőfokú határozatára – s ezen időszak magában foglalt egy csaknem két évig terjedő időszakot, amikor az eljárás fel volt függesztve –, valamint, hogy a Fővárosi Bíróságnak további két évre volt szüksége ahhoz, hogy határozzon a kérelmező fellebbezéséről.

22. A bíróság figyelembe veszi a Kormány azon érveit is, amelyeket az államigazgatási jogkörben okozott kár miatt indított kártérítési per elhúzódásának igazolására hozott fel, nevezetesen, hogy a kereset elévülés miatt került elutasításra, tehát hiábavaló volt; hogy a sikertelen bírósági felülvizsgálat megfosztotta az igényt potenciális jogi alapjától; hogy a bírósági felülvizsgálat megszüntetése elleni két alkalmatlan jogorvoslat mindenképpen késleltette a per elbírálását; továbbá, hogy jogalap hiányában a perben aligha volt olyan „jogvita”, melyben „polgári jogi jogról” kell „dönteni”, s ezért kétséges a 6. cikk alkalmazhatósága.

Tekintettel arra, hogy a Fővárosi Bíróság három tárgyalást tartott az ügyben, s végül az ügy érdemének vizsgálata után utasította el a kérelmet, a bíróság nincs meggyőződve arról, hogy az ügy valóban tárgyalanná vált volna. Továbbá, a bíróság úgy véli, hogy a kérelmező számára egy másik eljárásban rendelkezésre álló jogorvoslatok igénybevételeének értelmetlenségéről folytatott spekulációk aligha hozhatók összefüggésbe a jelen ügy elhúzódásával, amelyben az ügyirat áttétele során megnyilvánult adminisztratív hanyagság több mint három és fél éves késedelmet okozott.

23. Összegezve, a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a kérelmező ügyét nem bíralták el éssze-

rű időn belül, és ezért az egyezmény 6. cikkének 1. bekezdését megsértették.

Az egyezmény 41. cikkének alkalmazása

24. Az egyezmény 41. cikke kimondja:

„Ha a bíróság az egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek megsértését állapítja meg és az érdekelt Magas Szerződő Fél belső joga csak részleges jóvátételt tesz lehetővé, a bíróság – szükség esetén – igazságos elégtételt ítél meg a sértett félnek.”

Kár

25. A kérelmező nem vagyoni kára megtérítéseként 30 000 000 forintot követelt. Vagyoni kára megtérítéseként 88 386 956 forintot követel, amely összeg megfelel annak az anyagi veszteségnek, ami őt ingatlanának kisajátítása, üzleti bevételeinek elmaradása, továbbá az iparához és háztartásához szükséges felszerelések újbóli beszerelése, s néhány motoros jármű kicserélése miatt érte.

26. A Kormány nem tett megjegyzést a kérelmező igényeivel kapcsolatban.

27. A kérelmező vagyoni kár megtérítésével kapcsolatos igényeit illetően a bíróság nem talál okozati összefüggést a kérelmező által megtéríttetni kívánt vagyoni kár és azon tények között, amelyek vonatkozásában az egyezmény megsértését megállapította. Ezért a bíróság elutasítja ezeket az igényeket.

28. A bíróság – tekintettel az eljárás teljes hosszára és méltányossági alapon hozva meg döntését – 1 000 000 forint nem vagyoni kártérítést ítél meg.

Költségek

29. A kérelmező 2 100 000 forint megtérítését igényelte a hazai és az egyezmény szervei előtti eljárások költségeként.

30. A Kormány nem tett megjegyzést a kérelmező ezen igényével kapcsolatban.

31. Bár igaz, hogy a hazai eljárásnak csak azon költségrésze téríthető meg, amelyet a Bíróság által megállapított jogsértés megelőzésére vagy orvoslására fordítottak, ugyanakkor az eljárás ésszerűtlenül hosszú elhúzódása szükségszerűen magával hozza a kérelmező költségeinek növekedését (lásd *Bouilly versus France*, no. 38952/97, § 33, 7 December 1999). Az egyezmény eljárásával kapcsolatos költségeket illetően a bíróság megjegyzi, hogy a kérelmező semmilyen részletes kimutatással nem szolgált ezen igényeinek kiszámítását illetően. Ezért a bíróság – méltányossági alapon becsülve meg a költségeket – 250 000 forintot ítél meg a kérelmező számára.

Késedelmi kamat

32. A bíróság számára elérhető információ szerint a Magyarországon alkalmazandó törvényes kamatláb az ítélet elfogadásának időpontjában évi 12%.

Ezen okok miatt a bíróság egyhangúan

1. *megállapítja*, hogy az egyezmény 6. cikkének 1. bekezdését megsértették;

2. *megállapítja*,

(a) hogy az alperes a Kormánynak attól az időponttól számított három hónapon belül, amikor az ítélet az egyezmény 44. cikkének 2. bekezdése szerint véglegessé válik, a következő összegeket kell kifizetnie a kérelmező számára:

(i) 1 000 000 (egymillió) forint nem vagyoni kártérítésként;

(ii) 250 000 (kétszázötvenezer) forint a költségek megtérítésére;

(b) a fent említett három hónap lejártát követően a kifizetés időpontjáig évi 12%-os egyszerű kamat.

3. *Elutasítja* a kérelmező igazságos elégtételre irányuló többi igényét.

Készült angol nyelven; írásban közölve 2001. január 11-én, a bírósági szabályzat 77. cikke 2. és 3. §-ai alapján.

Erik Fribergh
jegyző

Christos Rozakis
elnök

EGY KIADATÁSI ÜGY TAPASZTALATAI

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA HATÁROZATA
YANG CHUN JIN ALIAS YANG XIAOLIN MAGYARORSZÁG ELLENI
58073/00 SZ. PANASZA ELFOGADHATÓSÁGÁNAK TÁRGYÁBAN

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (második szekció)
2001. január 11-i ülésén ülésező,

C. L. Rozakis, elnök, A. B. Baka, G. Bonello,
V. Straznická, M. Fischbach, M. Tsatsa-Nikolovska,
A. Kovler bírákból, valamint E. Fribergh szekciótit-
kárból álló tanácsa,

tekintettel a 2000. június 7-én benyújtott és 2000.
június 14-én nyilvántartásba vett panaszra,

a bíróság szabályzata 39. szakasza alapján az alpe-
res kormányhoz címzett ideiglenes intézkedésre és
arra, hogy a kormány az ideiglenes intézkedést vég-
rehajtotta,

valamint az alperes kormány által beadott észrevé-
telekre és a kérelmező viszont-észrevételeire,

az ügy vizsgálata után az alábbi határozatot hozza.

A TÉNYEK

A kérelmező 1971-ben született, kínai és Sierra Le-
one-i állampolgár. Jelenleg a Budapesti Rendőr-főka-
pitányság fogdájában tartják fogva. A bíróság előtt a
Magyar Helsinki Bizottság megbízása alapján Farkas
Lilla budapesti ügyvéd képviseli. Az alperes kor-
mányt az Igazságügyi Minisztérium helyettes állam-
titkára, dr. Höltszl Lipót képviseli.

A tényállás a felek beadványai alapján az alábbiak-
ban foglalható össze.

A Pesti Központi Kerületi Bíróság (PKKB) 1999.
december 20-án tartott tárgyalásán Kínába való kiada-
tására tekintettel a kérelmező előzetes letartóztatását
rendelte el. A végzés alapja egy 1999. december 17-i,
a pekingi Interpol iroda által kiállított kiadatási kére-
lem volt.

Az indoklásban a PKKB rámutatott, hogy a kérel-
mezőt, aki Magyarország területére 1995-ben illegáli-
san lépett be, emberrablás és közokirat-hamisítás mi-
att négy év szabadságvesztésre, valamint kiutasítás
mellékbüntetésre elítélték. A kérelmező 1999. de-
cember 18-án letöltötte szabadságvesztését. Ugyan-
aznap a Fővárosi Főügyészség indítványozta a kérel-
mező kiadatási letartóztatását, a budapesti kínai nagy-
követségtől 1999. december 15-én nyújtott tájékozta-
tásra hivatkozva. A nagykövetség szerint a kérelmező
ellen büntetőeljárás indult garázdaság (huliganizmus)

büntette miatt, amely legfeljebb hét év szabadság-
vesztéssel büntethető (kínai büntetőtörvény 160. §).
E büntetőeljárás keretében kérték a kérelmező ki-
adatását.

A PKKB megállapította, hogy a tényállás a magyar
büntető törvénykönyv 321. § (1) bekezdése szerint
fegyveres rablásnak minősíthető, és így a kérelmező
kiadatásának nincs jogi akadálya. A PKKB ugyanak-
kor rámutatott, hogy a nemzetközi jogsegélyről szóló
magyar törvény 15. § és 16. § (1) bekezdése előírja,
hogy a kérelmező ellen lefolytatandó kínai büntető-
eljárás kizárólag a kiadatás alapjául szolgáló tényállás-
ra szorítkozhat.

A kérelmező apjának 2000. január 6-án megkül-
dött jogi véleményben a Sanming Dagong ügyvédi
iroda azt állította, hogy a kérelmező által elkövetett
bűncselekmény enyhítő körülmények hiányában mi-
nősülhet „különös kegyetlenséggel elkövetett és ma-
radandó fogyatékossgot okozó szándékos testi sér-
tésnek” is, amely a kínai törvények szerint akár halál-
büntetéssel is büntethető. Az iroda emlékeztetett ar-
ra, hogy ugyanezzel a bűncselekménnyel kapcsolat-
ban a Sanming Városi Népbíróság már két embert ha-
lálra ítélt. A fellebbezési eljárás során a Fujian Tarto-
mányi Felső Népbíróság, valamint a Legfelsőbb
Népbíróság is helybenhagyta az ítéletet.

A kínai Igazságügyi Minisztérium által 2000. janu-
ár 12-én kiadott hivatalos kiadatási kérelem ismertet-
te, hogy a kérelmezőt azért körözték a kínai hatóság-
ok, mert Kínában, Fuqing városban 1994. májusá-
ban megszúrta és meglőtte L. Y.-t. Az áldozat súlyos
sérüléseket szenvedett. A kérelmező 1994. szeptem-
ber 15. óta menekül a kínai hatóságok elől – ekkor
kellett volna a helyi rendőrségnek letartóztatnia. Az
1979-es kínai büntetőtörvény 134. §-a értelmében
egy ilyen bűncselekményt háromtól hét évig terjedő
szabadságvesztés fenyeget. Az igazságügyi miniszté-
riumi dokumentum kijelentette, hogy a kérelmező
ellen kizárólag a kiadatási kérelemben megjelölt bűn-
cselekmény miatt indul majd büntetőeljárás.

2000. február 18-án a PKKB elrendelte a kérelme-
ző kiadatási letartóztatását. A végzés az alábbiakban
foglalta össze a kiadatási kérelem lényeges elemeit.

1994. május 24-én a C. T. által felbérelt két sze-
mély kirabolta és megkéselte L. Y.-t. 1994. május 27-

én a kérelmező megtámadta L. Y.-t a kórházteremben, puskával meglőtte, maradandó fogyatékoságot okozva. A lefolytatott büntetőeljárás során C. T.-t és az egyik általa felbérelt személyt halálra ítélték és kivégezték. A kérelmező és a másik elkövető viszont szökésben volt az igazságszolgáltatás elől. Az ügyben született ítélet viszont kiemelte, hogy nem volt elégséges bizonyíték arra, hogy magát a kérelmezőt is C. T. bérelte volna fel.

A tényállás a PKKB szerint maradandó fogyatékoságot okozó testi sértés, amely a kínai büntetőtörvény 134. §-a szerint háromtól hét évig terjedő szabadságvesztéssel, illetve a magyar Btk. 170. § (4) bekezdése szerint egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető.

A PKKB kifejtette, hogy az utolsó kiadatási kérelem eltérése az első kérelemhez képest nem hatott ki a kiadatás jogi alapjára. Az sem hatott ki a kiadatásra, hogy C. T.-t és tettestársát halálra ítélték, mivel az ügy tényállása nem tartalmazott semmi közvetlen kapcsolatot az ő cselekményük és a kérelmező által elkövetett bűncselekmény között. Mindenesetre amennyiben fennáll a valószínűsége annak, hogy a kérelmezőt halálra ítélnék, a nemzetközi jogsegélyről szóló magyar törvény 15. §-a kötelezi az igazságügy-minisztert, hogy megfelelő biztosítékot kérjen Kínától. Utolsósorban a PKKB kimondta, hogy a törvény 16. § (1) bekezdés a. pontja kötelezi az igazságügy-minisztert, hogy mielőtt engedélyezné a kiadást, kérjen biztosítékot arra nézve, hogy a kérelmező ellen nem folytatnak majd le büntetőeljárást olyan cselekmények miatt, amelyeket a kiadatási kérelem nem nevezett meg.

A kérelmező ügyvédje és a Magyar Helsinki Bizottság elnöke 2000. március 8-én levélben fordult a magyar Igazságügyi Minisztériumhoz, amelyben az Amnesty International információjára hivatkozott, amely szerint 1998-ban 1067 személyt végeztek ki Kínában. E csoportba tartoztak a fegyveres rablás és maradandó fogyatékoságot okozó testi sértés elkövetői is.

2000. május 16-én a PKKB háromtagú tanácsa a másodfokú eljárásban elutasította a kérelmező fellebbezését a 2000. február 18-i döntés ellen.

A kérelmező ügyvédjének megkeresésére 2000. június 12-én az Amnesty International válaszában kifejtette, hogy: „[Az 1979-es kínai büntetőtörvény] 134. §-a értelmében, ha a testi sértés áldozata a cselekmény következtében meghal, a bűncselekmény büntetése legalább hét év szabadságvesztés (nincs felső határ kimondva, ami azt jelenti, hogy a halálbüntetés is alkalmazható). Továbbá, a kínai Nemzeti Népi Gyűlés 1983-as határozata a [kínai büntetőtörvény] különböző rendelkezései alá eső egyes bűncselekményi kategóriák esetén alkalmazhatóvá tette a halálbüntetést, beleértve a 134. § egészét is, attól függetlenül, hogy a testi sértés az áldozat halálát okozta-e. Egy további, ezzel

kapcsolatos 1983-as (az első határozatban felsorolt esetek »gyors elbírálásáról« szóló) határozat hatása pedig az volt, hogy az egyébként törvényi rendelkezésen alapuló vádeljárást és tárgyalást megkurtította. Más szóval: sommás eljárást vezetett be az összes ilyen ügyben. Ennek fényében, amit a kínai szöveg [a kiadatási kérelmet alátámasztó dokumentumokban idézett kínai jogszabályhelyek] mond, az nem garancia arra, hogy [a kérelmezőt] nem ítélik halálra, kivéve, ha a kínai hatóságok kifejezetten ilyen tartalmú külön biztosítékot adnak a magyar hatóságoknak.

Ezen felül még van helye aggodalomnak amiatt, hogy a kérelmezőt a fent említett 1983-as határozat alapján sommás eljárás keretében vonják felelősségre. Még ha erre a határozatra nem is hivatkoznak, mivel Kínában a jogalkalmazás meglehetősen önkényes, nagyon csekély az esély arra, hogy a kérelmező tisztességes eljárásban részesüljön.”

A magyar Igazságügyi Minisztérium további megkeresésére 2000. október 19-én a kínai Igazságügyi Minisztérium az alábbi hivatalos kötelezettségvállalást nyújtotta: „Nem ítélik halálra, vagy ha arra ítélik, azt nem hajtják végre a kérelmezőn, miután sor került Kínába való kiadatására.”

2000. december 13-án az Igazságügyi Minisztérium további megkereséseit követően a kínai Igazságügyi Minisztérium hivatalos ígéretet tett: „nem alkalmaznak majd sommás eljárást a kérelmezővel szemben, akit szándékos testi sértés büntetével gyanúsítanak. Továbbá, a [kérelmezővel kapcsolatos] ügyet a törvények szerint nyilvános tárgyaláson tárgyalják majd, és a kérelmező jogosult jogi képviselőt megbízni. A népbíróság kijelölhet számára ügyvédet, aki köteles jogi segítséget nyújtani a védekezésben, amennyiben a kérelmező pénzügyi nehézségek vagy egyéb okok miatt nem hatalmaz meg senkit jogi képviselővel. A jogi képviselőnek elegendő ideje lesz az aktában lévő anyagokba betekinteni és [személyesen a kérelmezővel] találkozni. A bírósági tárgyalás során a kérelmező jogosult [személyesen] védekezni, és jogi képviselője [is] védelmet fog nyújtani.”

A releváns belső jogi törvények alapján a magyar hatóságok legkésőbb 2001. január 31-ig tarthatják fenn a kérelmező kiadatási letartóztatását.

PANASZOK

A kérelmező azt sérelmezi, hogy amennyiben kiadják Kínába, ott tisztességtelen lehet az ellene lefolytatandó büntetőeljárás, durva körülmények között tarthatják fogva, kínzásnak lehet kitéve vagy halálra ítélik. Az egyezmény 3. és 6. cikkére, valamint a 6. jegyzőkönyv 1. cikkére hivatkozik.

A kérelmező panasza értelmében kiadatása kiteheti annak a veszélynek, hogy halálra ítélik és kivégzik, ellentétesen a 6. jegyzőkönyv 1. cikkével. Amennyiben szabadságvesztésre ítélnék, durva körülmények között tartanák fogva vagy megkínoznák, ami kimerítené az egyezmény 3. cikkének megsértését. Továbbá azt állítja, hogy Kínában a vele szemben lefolytatott eljárás összeegyeztethetetlen lenne az egyezmény 6. cikkében foglalt garanciákkal.

A 6. jegyzőkönyv 1. cikke kimondja: „A halálbüntetést el kell törölni. Senkit nem lehet halálbüntetésre ítélni, és a halálbüntetést nem szabad végrehajtani.”

Az egyezmény 3. cikke kimondja: „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

Az egyezmény 6. cikk 1. bekezdésének releváns rendelkezései kimondják: „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság méltányosan, nyilvánosan ... tárgyalja ... az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”

A kormány azt állítja, hogy a Kínában fennálló általános emberi jogi helyzettel kapcsolatban nemzetközi szervezetek jelentései szerint az utóbbi években jelentős előrelépések történtek. Kína részes állam többek között a Kínzás és egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezményben, illetve aláírta a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát. Jelentős fejlődés történt az ország joggyakorlatának kodifikálásában. Többek között változás történt a büntető-eljárás jog területén, amelynek eredményeként ez a terület a nemzetközi emberi jogi dokumentumok előírásaihoz már jobban közelít. Kína kinyilvánította, hogy szándékában áll hamarosan ratifikálni a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát. (Vö. ENSZ Emberi Jogi Bizottság, Doc. E/CN.4/2000/L.30, 2000. április 11.)

A kínai börtönkörülményekkel kapcsolatban a kormány elismeri, hogy kínzásnak minősülő bánásmód is létezik, azonban ennek célpontjai elsősorban az etnikai vagy vallási kisebbségek tagjai és a politikai foglyok, nem a köztörvényes bűnözők. (Vö. például China Rights Forum, 2000. ősz/tél, 34.) 1994-ben új büntetés-végrehajtási törvényt hoztak azzal a céllal, hogy javítsák a fogva tartottakkal szembeni bánásmódot és növeljék jogaik tiszteletben tartását. A kínai kormány kimondott célja, hogy 2010-ig az ország börtöneinek felét és 150 munkával átnevelő táborát „modernizált és civilizált” intézményekké alakítsanak át. Egyes hírek szerint az új „mintabörtönökben” tartott foglyok jobb bánásmódban részesülnek, mint a többi intézet-

ben elhelyezettek. Általában az átlagos börtönviszonyok az európai standardoknak nem felelnek meg, azonban léteznek olyan új intézetek, ahol a körülmények megfelelnek a nemzetközi normáknak. A kérelmező fogva tartásának körülményei nagyrészt a konkrét helyszínen múlnak – azonban Kína részese az ENSZ Kínzás elleni egyezményének és aláírta a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát, tehát kötelezettsége a fogva tartás körülményeinek legalább minimális standardjait biztosítani.

A kormány továbbá fenntartja azon állítását, hogy a kiadatást kérő államban a kiadás lehetséges következményeinek megítélése szempontjából nagyon fontos az általános helyzet, azonban a kérelmező ügyének egyedi vonásait is ugyanígy számba kell venni. Ebben a tekintetben a kormány hangsúlyozza, hogy a bántalmazás fő célpontjai nem a köztörvényes bűnözők. A kiadásával kapcsolatos magyar eljárásban a kérelmező sohasem állította, hogy alaptalanul vádolnák azokkal a bűncselekményekkel, amelyekért kiadatását kérték, illetve azt sem állította, hogy politikai okok miatt körözték volna. Az Európa Tanács összes tagállamában bűncselekménynek minősül a kérelmező cselekménye, és a kérelmező elmulasztott bármely olyan bizonyítékot bemutatni, amely politikai szándékot mutatott volna a kiadási kérelem mögött vagy bebizonyíthatta volna, hogy olyan társadalmi csoporthoz tartozik, amelyet a bántalmazás valós veszélye fenyeget a börtönben.

A kérelmező előtt álló eljárás tisztességességét tekintve a kormány hivatkozott arra, hogy 2000. májusában az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága már helyeselte a kínai kormány azon törekvéseit, hogy jogszabályi és jogalkalmazási szinten módosításokat hajtson végre annak érdekében, hogy összhang teremtsődjön a nemzetközi emberi jogi normákkal. A kínai kormány további törekvése, hogy végrehajtsák a Kínzás Elleni Bizottság eddigi ajánlásait, amelyek többek között a büntetőtörvény és a büntetőeljárás módosítását javasolták a tisztességes eljárás, a védővel való kapcsolattartás és az ártatlanság védelme területén. (Vö. Doc.CAT/C/SR.423/Add.1.) A büntetőeljárás 1997-ben hatályba lépő módosításai a letartóztatásról és a fogva tartásról szóló szabályok esetén jelentős előrelépést jelentettek. A módosítások lehetővé teszik, hogy a gyanúsítottak gyorsabban és szélesebb körben juthassanak védőhöz, illetve eltörölték azt a rendelkezést, amely egyes, a halálbüntetéssel kapcsolatos esetekben sommás eljárásokat engedélyezett. A módosított törvény a legtöbb gyanúsítottaknak biztosítja azt a jogot, hogy védőt bízson meg nem sokkal az őrizetbe vételt és a kihallgatást követően. Igaz azonban az, hogy a politikai aktivistáknak még mindig jelentős problémáik vannak saját választásuk szerinti és

megfelelő jogi képviselő megbízásával, mivel a rendőrség gyakran kihasználja a törvényi kiskapukat és megakadályozza a vádlottat a védő megbízásában. Valójában – noha az új büntetőeljárási törvény a múlt gyakorlatához képest fejlődést jelent – elszórt példák azt mutatják, hogy a törvény gyakorlati alkalmazása egyenetlen és befejezetlen, különösen a politikailag érzékenyebb ügyekben. A különböző igazságszolgáltatási és rendőrségi szervek eltérő törvényértelmezései hozzájárultak az ellentmondásos és befejezetlen jogalkalmazáshoz. 1998-ban az illetékes hatóságok kiegészítő végrehajtási szabályokat adtak ki, hogy a hiányosságokat orvosolják. Az év során a kínai kormány folytatta azon törekvéseit, hogy képezze a jogászokat, bírákat, ügyészeket és főként a nyilvánosságot erről és más új törvényekről. A kínai Igazságügyi Minisztérium kihirdette, hogy 500 000 tisztségviselőt képeznek ki a közeljövőben egy „az ország összes igazságszolgáltatási dolgozója minőségének javítására szolgáló átfogó intézkedés” keretében. A Legfelsőbb Népbíróság elnöke ugyancsak kijelentette, hogy az összes vezető bíró az új törvényekre és szabályokra hangsúlyt fektető képzésben vesz majd részt.

A kínai kormány folytatja az igazságszolgáltatási rendszerben rejlő fogyatékoságokat javító kampányát és a nyilvánosság számára jobban átláthatóvá teszi az igazságszolgáltatást. Az új törvény előírja, hogy minden tárgyalás nyilvános – a gyakorlatban viszont számos tárgyalás még zárt. Emiatt a Legfelsőbb Népbíróság egy szabályzat kiadására kényszerült, miszerint minden tárgyalás nyilvános, kivéve az államtitkokkal, magánélettel vagy kiskorúakkal kapcsolatos, vagy üzleti titkokat érintő ügyeket, illetve azokat a válpereket, ahol mindkét fél zárt tárgyalást kér. A kínai hivatalos sajtó nemrég jelentette, hogy az összes pekingi helyi bíróság megnyitotta tárgyalásait a nyilvánosság előtt, és azt állította, hogy egy hónap alatt 6518 ügyben tartottak nyilvános tárgyalást, amelyen mintegy 10 000 állampolgár volt jelen és 1000 újságíró tudósított róluk.

A büntetőeljárási törvény tiltja, hogy kínzást alkalmazzanak a vallomás megszerzésére, azonban a törvény egyik hiányossága az, hogy nem tiltja meg kifejezetten az erőszak útján szerzett vallomás bizonyítékként való felhasználását. Azok a vádlottak, akik nem viselkedtek megfelelő módon, úgy, hogy bevallották bűneiket, hagyományosan keményebb büntetésre lettek ítélve. 90 százalék felett volt a büntetőügyekben az elítélési arány. A legtöbb politikailag érzékeny ügyben a bűnösséget megállapító ítéletet a mindössze néhány óráig tartó tárgyalás után rögtön kimondták. Az átdolgozott büntetőeljárási törvény célja az volt, hogy a fogyatékoságok közül többre megoldást nyújtson, valamint a védőügyvédeknek több lehetőséget kínáljon ügyfeleik ügyének jobb ellátására. A módosítások

eltörölték a „szállás és nyomozás” nevezetű előzetes letartóztatási formát, kiszélesítették a védelemhez való jogot, korlátozták a bűnösség nem bírói megállapításának lehetőségét, és átláthatóbb, kontradiktórus tárgyalási eljárásokat vezettek be.

Bár a kormány elismeri, hogy a kínai büntetőeljáráshoz nem nyújt az egyezmény 6. cikkéhez hasonló garanciákat, fenntartja, hogy ez nem lehet feltétele annak, hogy kiadatásra kerüljön sor egy az egyezményben részes államtól egy harmadik államba. A pekingi magyar nagykövetség információja szerint, amit az USA Külügyminisztériumának 1999-es országjelentése is megerősített, többé már nincs hatályban a somnás eljárásokról szóló 1983-as határozat. Annak ellenére, hogy a kínai büntetőeljáráshoz figyelemre méltó javulás történt az utóbbi években, a jogalkalmazásban továbbra is fennállnak egyes komoly problémák. Ez a megfontolás vezette a magyar Igazságügyi Minisztériumot, amikor a kínai Igazságügyi Minisztériumtól további garanciát kért, amit végül 2000. december 13-án meg is kapott. A pekingi magyar nagykövetség által gyűjtött adatok alapján más államoknak is, így az Európai Unió tagállamainak is rendszeres gyakorlata eljárási garanciát kéri a Kínába való kiadatás előfeltételeként.

A Kína által nyújtott biztosíték bizonyító erejére vonatkozóan, miszerint Kína ígéretet tesz arra, hogy a kérelmezőt nem ítéli halálbüntetésre, illetve ilyen ítéletet nem hajtana végre, a kérelmező két, az Amnesty International által készített esetjelentést hív segítségül. Az egyik jelentés W. J. úr esetét írja le. W. J.-t 1995-ben kivégezték, miután Thaiföldről visszaküldték Kínába. Özvegye szerint a kínai hatóságok biztosítékokat nyújtottak Thaiföldnek, miszerint férjét nem ítélik halálbüntetésre. Amint az a bírósági jegyzőkönyvből kiderül, a fellebbezési eljárás során történt meghallgatásakor W. J. maga is hivatkozott erre az ígéretre. A Guangdong Tartományi Felső Népbíróság (50/1995. számú ítélet, 1995. július 31.) által hozott jogerős ítélet szövege is idézte W. J. úrnak az ezen ígéretre vonatkozó érvelését, amely ígéret megtörténtét egyébként a kínai hatóságok hivatalosan soha nem vonták kétségbe.

Mindamellet az ítélet a következőképpen összegzett: „[W. J. úr] a rá váró büntetés elkerülése végett egy külföldi országba menekült, ahonnan illegális beutazás miatt kiutasították, és [kínai] kísérettel visszaszállították, ennek fényében a kiadatás kérdése, illetve bármely megtett ígéret soha nem létezett. Ezen érvelése nem védhető és nem lehet figyelembe venni.” (Amnesty International sürgős cselekvésre való felhívás, AI Index: ASA/17/18/96, 1996 január 17.)

A második eset F. Y. esete, amelyben az érintettet, miután mint illegális bevándorlót 1999 januárjában ki-

utasították Kanadából, sikkasztás vádjával bíróság elé állították és halálbüntetésre ítélték Kínában 2000 júniusában. (Az AFP 2000. június 13-i jelentése.) A kínai hatóságok látszólag biztosították a kanadai hatóságokat arról, hogy az érintettet maximum tíz év börtönbüntetésre ítélnék. Az érintett Kínába történő megérkezésekor a kínai kíséző személyzet arról tájékoztatta a kanadai kíséző személyzetet, hogy a büntetés valószínűleg héttől tíz évig terjedő börtönbüntetés lesz. A halálbüntetés végrehajtására vonatkozóan ebben az ügyben jelenleg nem áll rendelkezésre információ.

Ezen kívül a kérelmező emlékeztet arra a tényre, miszerint Kína mind ez ideig nem ratifikálta a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát, így nem köteles eleget tenni az egyezmény rendelkezéseinek, illetve nem köteles az ezek alapján benyújtott egyéni panaszokat elbírálni. A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya és a Kínzás elleni egyezmény ratifikálási folyamatának összehasonlítása, illetve Kína hozzáállásának megvizsgálása ez utóbbihoz kapcsolódó jelentési kötelezettségéhez aggodalomra adhat okot arra vonatkozóan, vajon Kína jelenleg kötelezőnek ismeri-e el magára nézve a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát. Kína 1996. december 12-én aláírta a Kínzás elleni egyezményt és 1998. október 4-én letétbe helyezte a ratifikációs okmányt. Mindemellett Kína lényeges fenntartásokat fűzött az egyezmény alkalmazásához, és erre vonatkozó nyilatkozat hiányában nem teszi lehetővé egyéni, illetve államok közötti panaszok benyújtását. Kína legutóbbi jelentéséhez fűzött értékelésében az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága egy sor aggodalmának adott ismételt hangot, nevezetesen utalt a különösen tibetiek és más nemzeti kisebbségek elleni kínzásokra vonatkozó állításokra, a kínzással kapcsolatos esetekről szóló statisztikák hiányára, a büntetőjogi reformok Kína egész területén egységesen és azonosan történő végrehajtásának elmulasztására; illetve utalt olyan hatékony mechanizmus hiányára, amely segítene kivizsgálni a kínzásokra vonatkozó állításokat. Javasolták többek között, hogy Kína törölje el azt a rendelkezést, amely előírja, hogy a fogva tartott gyanúsítottak engedélyt kell kérnie ahhoz, hogy ügyvéd segítségét vehesse igénybe. (Vö. 09/05/2000, Kínzás elleni egyezmény/C/24/3.) Összefoglalva tehát, a kínai kormány által hozott legújabb rendelkezéseket nem lehet úgy értékelni, mint amelyek a nemzetközi emberi jogi standardokkal ellentétes gyakorlat valós veszélyét csökkentenék. Nevezetesen, a kérelmező nem élhet jogorvoslattal a hatáskörrel rendelkező ENSZ szervek előtt, mivel Kína az egyéni panaszok benyújtását nem teszi lehetővé.

A kérelmező személyes körülményeit illetően fenntartja, hogy a kínai börtönviszonyokra vonatkozó-

an csupán általános állásfoglalások állnak rendelkezésre. Ez a hiányosság legfőképp az országnak a fogva tartás körülményeiről beszámoló jelentésekhez való, illetve a körülmények kivizsgálásának engedélyezését akadályozó hozzáállására vezethető vissza. A kérelmező rámutat, hogy a fogva tartás pontos helyére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok, és miután a fogva tartás körülményei csak a fogva tartás pontos helyének ismeretében válnak ismertté, ezért erre vonatkozó érvelését nem áll módjában pontosabban kifejteni. Ennek fényében annak megítélése, hogy a kínai börtönökben uralkodó viszonyok zord mivolta és az ott alkalmazott bánásmód a 3. cikk hatálya alá esik-e, csak a rendelkezésre álló általános információk alapján lehetséges. Az alábbi adatok a kérelmező azon félelmét támasztják alá, amely szerint a kérelmező kínai börtönökben való szenvedése és megaláztatása túlmenne azon a fokon, ami az ő legitim büntetésének szükségszerű velejárója.

A kérelmező vitatja azt a nézetet, amely szerint a börtönökben csak etnikai vagy vallási kisebbséghez tartozó vagy politikai foglyok lennének kínzás alá vetve. Ennek fényében kell megvizsgálni az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériumának alábbi megállapítását: „Annak ellenére, hogy a rendőrség és a biztonsági apparátus tagjai alkalmaztak kínzást és megalázó bánásmódot a fogva tartottakkal és foglyokkal szemben, a jog tiltja a kínzást. [Hiteles beszámolók tanúsították,] hogy hivatalos személyek elektromos sokkolást, meghosszabbított idejű magánzárkát, magánzárkás fogvatartást, verést, bilincselést és a bántalmazás egyéb formáit alkalmazták fogva tartott nőkkel és férfakkal szemben. [...] A büntetés-végrehajtási intézetekben uralkodó körülmények mind a politikai, mind a köztörvényes bűnelkövetőkre nézve általánosan durvák és gyakran megalázók.” (1999-es országjelentés az emberi jogi helyzetről, 2000. február 25., Kína, 1. c.)

Az Amnesty International az alábbi véleményen van: „Helyi újságok [kritikusai] köztörvényes bűncselekmények gyanúsítottjaival szemben alkalmazott halált okozó kínzásokról és elítéltekkel szemben börtönőrök és »zárka-főnökök« – irányítási feladatokkal megbízott foglyok, akik a börtönőrök utasítására vagy az ő segédletükkel gyakran bántalmazzák a foglyokat – által alkalmazott kínzásokról és bántalmazásokról tanúskodó számos esetről számoltak be. (Tájékoztatás-kérésre adott válasz, 2000. december 14.)

Az US Lawyers' Committee for Human Rights információi szerint „nem igaz az, hogy a köztörvényes bűncselekmények elkövetése miatt börtönbüntetésüket töltő elítéltek jobb elbánásban részesülnének, mint a politikai bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek. Gyakran ennek ellenkezője igaz. A kínai börtönökben uralkodó körülmények általánosságban véve

rosszak és a fizikai bántalmazás esete sem ritka.”(Tájékoztató-kérésre adott válasz, 2000. december 13.)

A börtönökben tapasztalható körülményektől és az ott alkalmazott bánásmódtól függetlenül, a kérelmező álláspontja szerint a kínai kormány által 2000. október 19-én adott biztosíték a 3. cikk vonatkozásában egy újabb kérdést vet fel. Az Amnesty International álláspontja ebben a kérdésben a következő: „Jogos az aggodalom, hogy a biztosíték nem minden kétséget kizáróan kifogástalan. Feltételezzük, hogy a [kifejezés] »amennyiben kiszabnák, úgy nem hajtánák végre« a büntetőjog keretében alkalmazott azon eljárásra utal, amely a kiszabott halálbüntetés végrehajtását [két évre] felfüggeszti. Bár ez a szövegezés miatt félreérthető marad; ennek tisztázása végett a kínai kormányt kell megkeresni. Amennyiben a halálbüntetés végrehajtásának ezen felfüggesztésére utalnak, úgy fontos megjegyezni, hogy [...] a kínai jog szerint [ez nem] tekinthető egy a halálbüntetéstől különálló büntetésnek. Ez csupán egy alternatív végrehajtási módszer, és a felfüggesztés kétéves időtartamának letelte nem jár automatikusan a büntetés enyhítésével. Ezen kívül a jelen esetre a kínai kormány a büntetőeljárás alapjául szolgáló jogként az 1979. évi büntetőtörvényt kötötte ki.

Ebből következhet az is, hogy az 1979. évi törvénynek a felfüggesztett halálbüntetésre vonatkozó szakaszai a jelen ügyre is vonatkoznak. Ennek tisztázása végett a kínai kormányt kell megkeresni. Amennyiben ez a feltételezés beigazolódik, az 1979. évi törvény még kevésbé nyújt biztosítékot arra nézve, hogy a halálbüntetést, amennyiben kiszabják, nem hajtják végre a felfüggesztés időtartama alatt. Ami a gyakorlatot illeti, a kínai kormány ismételt állítása szerint, a felfüggesztett halálbüntetéseket »nagy többségükben« enyhítik. Emberi jogi szervezetek [...] számos esetben ösztönözték a kínai kormányt, hogy tényszerű információkkal, konkrét példákkal és statisztikákkal támasszák alá ezen állításukat, és bár ilyen adatokra szükség lenne a jelen ügyben nyújtott biztosítékok megítéléséhez, ezeket mind ez idáig nem tették elérhetővé. Mivel a halálbüntetéssel kapcsolatos statisztikák még mindig államtitoknak minősülnek, az Amnesty International nincs abban a helyzetben, hogy igazolni tudná a kínai kormány állítását. Ugyanakkor a szervezet feltárt olyan eseteket, amelyekben a felfüggesztett halálbüntetést végül nem enyhítették.”(Tájékoztató-kérésre adott válasz, 2000. december 15.)

Mindezek ismeretében tehát a kínai kormány által nyújtott biztosíték ellenére a kérelmezőt két évre felfüggesztett halálbüntetésre ítélik, amely időtartam alatt a kérelmező állítása szerint súlyos lelki traumának lenne kitéve. Miután tetemes idő telik el addig az időpontig, amikor a kérelmező megbizonyosodhat arról, hogy a kiszabott halálbüntetést nem hajtják vég-

re, ez alatt az idő alatt állandó félelemnek lenne kitéve, amely tényt figyelembe kell venni a kérelmezővel szembeni elbánás 3. cikk alapján történő elbírálásakor.

A kérelmező emlékeztet továbbá arra, hogy „Kínában a halálbüntetés végrehajtásának továbbra is határozott velejárója a nyilvánosság. A büntetőeljárási jog nem tiltja a halálra ítélték nyilvános közszemlére tételét.” (Amnesty International, Kína: A halálbüntetés 1997-ben, ASA 17/28/98, 1998. szeptember 9., 5.)

A kérelmező úgy véli, okkal fél attól, hogy őt is hasonló közszemlére tételnek vetik alá, ami a 3. cikk értelmében lealacsonyító vagy megalázó bánásmódnak minősül. Ami a Kínában rá váró eljárás tisztességességét illeti, a kérelmező állítása szerint különböző források az alábbiakra hívják fel a figyelmet: „Az 1996. évi [kínai büntető]törvénynek való megfelelést illetően széles körben elterjedt hiányosságok vannak a gyakorlatban.” (Lawyers' Committee for Human Rights, tájékoztató-kérésre adott válasz, 2000. december 13.)

A kérelmező továbbá állítja, hogy azok az eljárási hibák, amelyek a már kivégzett tette társa ellen folytatott eljárás során felmerülhettek, az őt ellene folytatott eljárást is befolyásolnák. Még ha kényszer felhasználásával szerezték is meg, tette társainak vallomását bizonyítékként használhatnák fel ellene, miközben szembesítésre viszont többé már nem lenne mód. A védelem többi tanúját illetően „a módosított törvény sem biztosítja a védelem jogát ahhoz, hogy a vád tanúját kihallgassa, illetve hogy új tanúkat idézzen a bíróság elé. A tanúk vallomása csak úgy, mint korábban, írásban benyújtható [...] és ha a tanúkat a bíróság elé idézik, akkor a szembesítés lehetősége az elnöklő bíró jóváhagyásától függ [...]. Ennélfogva tehát, az elnöklő bíró mérlegelési jogkörében ez meg is tagadható. Ami a védelem újabb tanúi bíróság elé idézésének jogát illeti, annak engedélyezése az eljáró bíróság mérlegelési jogköre.” (Amnesty International, China: Law Reform and Human Rights, ASA/17/14/97, 1997. március 1., 8.)

Mivel vitatható, hogy a bűncselekmény, amelynek elkövetésével a kérelmezőt vádolják, halálbüntetéssel büntetendő-e, a kérelmező állítása szerint a Kínában ellene potenciálisan induló eljárást a halálbüntetéssel kapcsolatos esetekre vonatkozó hozzáférhető információk alapján kell megítélni. Az Amnesty International ezzel kapcsolatos véleménye a következő: „A halálbüntetés felülvizsgálatára vonatkozó rendelkezések a módosított büntetőeljárási törvényben ugyanazok, mint voltak korábban az 1979. évi törvényben. A halálbüntetésre ítéltéknek, csak úgy, mint más vádlottnak, joguk van egy ízben a fellebbezésre; ha nem fellebbeznek, úgy az ügyet automatikusan felülvizsgálja egy az ítéletet hozó bíróságnál eggyel magasabb fokú bíróság. Az olyan ügyekben benyújtott fellebbe-

zéseket, ahol a kiszabott büntetés halálbüntetés, rendszerint a felsőbíróság bírálja el. Ezen kívül a büntetőeljárási törvény kimondja, hogy a halálbüntetést kiszabó ítéleteket a Legfelsőbb Népbíróságnak jóvá kell hagynia. Ugyanakkor egy másik törvény alapján, a Legfelsőbb Népbíróság bizonyos esetekben a halálbüntetést kiszabó ítéletek jóváhagyására vonatkozó hatáskörét átadhatja a tartományi felsőbíróságnak. A halálbüntetést kiszabó ítéletek jóváhagyására vonatkozó hatáskör felsőbíróságnak történő átadása a múltban gyakran jelentette az ítélet jóváhagyására irányuló eljárás és az ítélet elleni fellebbezés vagy felülvizsgálat elbírálására irányuló eljárás egyesítését. A módosított büntetőeljárási törvény, csakúgy, mint az 1979. évi törvény, egyáltalán nem ad módot a halálbüntetésre ítélt vádlottnak, hogy kegyelemért vagy a halálbüntetés enyhítéséért folyamodjon, amely jog egyébként nemzetközileg elismert joga lenne.

Nemzetközi standardok általánosan megkövetelik a vádlott részére a leggondosabb jogi eljárás és valamennyi lehetséges védelem biztosítását azokban az ügyekben, ahol az ítélet halálbüntetés. Ilyenek: jog a tisztességes és nyilvános tárgyaláshoz kompetens, független és pártatlan bíróság előtt, az ártatlanság védelme, a védelem előkészítéséhez szükséges megfelelő idő és eszközök biztosítása – beleértve a már fentebb említett jogot a jogsegélyhez az eljárás valamennyi szakaszában –, valamint a kegyelemhez és a büntetés enyhítéséhez való jog. Annak ellenére, hogy a büntetőeljárási törvény módosítása pozitív irányba is hatott, ezek a garanciák a kínai igazságszolgáltatásban továbbra sem állnak rendelkezésre, illetve nem kellően biztosítottak.

A halálbüntetés végrehajtására vonatkozó rendelkezések néhány szempontból megváltoztak a módosított büntetőeljárási törvényben. Az egyik változás azokat az eseteket érinti, amelyeknél a halálbüntetés ítélet végrehajtását két évre felfüggesztették – ami az »azonnal végrehajtandó halálbüntetés« alternatívája. Az 1979. évi büntetőeljárási törvény alapján a felfüggesztés kétéves időtartamának lejártával a halálbüntetést kimondó ítéletet végrehajtották, amennyiben úgy ítélték meg, hogy az elítélt az »átnevelésére irányuló erőfeszítéseknek felhőborító magatartás tanúsításával ellenállt«, illetve büntetését enyhítették, ha úgy vélték, az elítélt »összinte megbánást tanúsított« vagy »dicséretes szolgálatot« nyújtott, mialatt börtönbüntetését töltötte a felfüggesztés kétéves időtartama alatt. A módosított törvény megváltoztatta ezt a rendelkezést. A halálbüntetés végrehajtása vagy annak enyhítése jelenleg attól függ, hogy az elítélt elkövetett-e »szándékos bűncselekményt« a felfüggesztés kétéves időtartama alatt [...]. Bár ez fejlődést jelent az 1979. évi büntetőeljárási törvényhez képest, a módosított törvény nem írja pontosan körül, melyek

azok az új bűncselekmény típusok, amelyek indokolhatják a halálbüntetés végrehajtását. Így tehát előfordulhat, hogy felfüggesztett halálbüntetésüket töltő elítélteket a végrehajtás felfüggesztésének időtartama alatt a börtönben elkövetett, meglehetősen csekély súlyú bűncselekmények miatt kivégezzenek. Ez különösen fontos, tekintettel a törvény egy új rendelkezésére, amely felhatalmazza a büntetés-végrehajtási hatóságokat, hogy saját maguk vizsgáljanak ki olyan bűncselekményeket, amelyeket állítólagosan elítélt foglyok követtek el a börtönökben [...], beleértve az ebben rejlő elfogultság lehetőségét.” (Tájékoztatás-kérésre adott válasz, 2000. december 15.)

Tekintettel a kormány azon érvelésére, miszerint a kínai büntetőeljárási törvény 1997. évi módosítása óta a tárgyalások – a bírói testület nyilvánosság általi ellenőrizhetősége végett – általában nyilvánosak, a kérelmező a kormány által idézett jelentés egy további részére hivatkozik, amely szerint „az új szabályozás értelmében »az érvényes személyazonossággal rendelkező külföldiek« a bíróság előtti eljáráshoz való jog ugyanúgy megilleti, mint az állampolgárokat. Ugyanakkor legalább egy nagykövetség arra irányuló kérését, hogy a politikailag érzékeny tárgyalásokra megfigyelőket küldhessenek, a kormány következetesen figyelmen kívül hagyta. Sőt, a politikai disszidensekkel kapcsolatos számos tárgyalás egyike sem volt nyilvános...” (Az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma: 1999. évi országjelentés az emberi jogi helyzetről, 2000. február 25., Kína, 1.).

Ezeket túl az alábbi tartalmú értékelések jelentek meg: „Nem felel meg a valóságnak az az állítás, amely szerint köztörvényes bűncselekmények elbírálásánál nagyobb esélye van a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésének, mint a politikai bűncselekmények esetén. Fennáll a veszélye annak, hogy köztörvényes bűnelkövetők büntetőeljárásban történő felelősségre vonása és elítélése a tisztességes eljárás nemzetközi normáinak megsértésével történik. Amint azt a [Lawyers' Committee for Human Rights] jelentése alátámasztja, ez történik még akkor is, ha az eljárás lefolytatása egyébként megfelel az 1996. évi büntetőeljárási törvény rendelkezéseinek. Ezt a veszélyt tovább fokozza az a széles körben tapasztalható gyakorlat, amely az 1996. évi törvény rendelkezéseivel ellentétes.” (Lawyers' Committee for Human Rights, tájékoztatás-kérésre adott válasz, 2000. december 13.)

A halálbüntetéssel büntethető bűncselekményekkel kapcsolatos ügyekben tapasztalható eljárási hibák miatti aggodalmat igazolja az alábbi forrás is: „Az eljárási garanciák hiánya a halálbüntetéses ügyekben különösen szembevetődő. A halálbüntetéssel sújtható bűncselekmények száma az 1979. évi büntetőtörvény módosításával 26-ról 65-re emelkedett. [...] Egy fel-

sőbb bíróság névlegesen valamennyi halálbüntetést kimondó ítéletet felülvizsgál, de a letartóztatás és a halálbüntetés végrehajtása között eltelt idő csak pár nap, vagy annál kevesebb, és a felülvizsgálatok következetesen az ítéletek jóváhagyásával végződnek.” (Az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma: 1999. évi országjelentés az emberi jogi helyzetről, 2000. február 25., Kína, 1.)

A 2000. december 13-án nyújtott biztosítékra vonatkozóan a kérelmező kijelenti, hogy míg az a kínai büntetőeljárás törvény releváns rendelkezéseinek megismétlése, annak nyelvi megfogalmazása nem kellően precíz ahhoz, hogy annak részletes magyarázatát lehessen adni. Az, hogy a gyakorlat mennyiben felel meg az írott jogszabályoknak, nagymértékben függ attól, hogy a kérelmezőt hol vonják felelősségre, ezért elsődleges fontosságú lenne információval rendelkezni arról a bíróságról, amely a kérelmező ügyében eljárna. A bíróság úgy véli, a kérelem az egyezmény szempontjából komoly ténybeli és jogi kérdéseket vet fel, amely kérdések meghatározása az ügy érdemi részének elbírálásán múlik. Következésképpen a kérelmet nem lehet elutasítani mint az egyezmény 35. § (3) cikke értelmében nyilvánvalóan alaptalant. A kérelem elfogadhatatlanná nyilvánításához a bíróság nem talált kellő alapot.

Ezen okoknál fogva a bíróság, szótöbbséggel, a kérelmet az ügy előzetes érdemi elbírálása nélkül elfogadhatónak nyilvánítja.

Erik Friberg
titkár

Christos Rozakis
elnök

(Fordította: Pardavi Márta és Pohárnok Barbara)

KOMMENTÁR

Alább, az elvi fejtegetések rovására, a strasbourgi pervitelbe szeretnénk betekintést nyújtani gyakorló jogászoknak.

A kérelmező büntető képviseletét ellátó ügyvéd kereste meg a Magyar Helsinki Bizottságot (MHB) az ügyben, miután azt tapasztalta, hogy a kiadatási letartóztatás iránti bírósági eljárásban a non-refoulement elvéhez kapcsolódó lényegi érvelésének nem engednek teret, azaz, hogy a kiadatás e részében a hatályos szabályozás értelmében¹ az igazságügy-miniszter dönt. Az MHB először 2000. január 3-án kérte a minisztert, hogy utasítsa el a kiadatási kérelmet. Március 8-án személyes meghallgatást kértünk és levelünkben megjelöltük az álláspontunkat alátámasztó nemzetközi civil és kormányzati forrásokat, valamint az Emberi jogok és alapvető szabadságjogok európai egyezményének releváns rendelkezéseit. Jogi érvelésünk már ekkor az egyezmény 3. és 6. cikkeinek, valamint a 6. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cik-

kének sérelmére, valamint a Soering-esetre épült. Álláspontunk szerint a Magyar Köztársaság felelőssége fennállt a kérelmező esetleges halálbüntetéssel való sújtásáért, annak a Kínai Népköztársaságban való végrehajtásáért.² A minisztérium sem a hazai eljárásban a képviseletet ellátó ügyvéd, sem az MHB megkereséseire nem reagált, majd május 31-én az illetékes tisztviselő megtagadta az ügyvédtől az iratbetekintés jogát. A jogkorlátozó intézkedés elleni panaszunkra válaszolva június 1-jén az illetékes államtitkár arról tájékoztatót, hogy a bírósági iratokba csak a bíróság engedhet betekintést. Az ügyvéd a minisztériumi eljárás során keletkezett iratokhoz a mai napig nem juthatott hozzá.

Az eljárás átláthatatlansága és a várható döntés gyors végrehajtása elleni jogorvoslat hiánya miatt³ 2000. június 7-én ideiglenes intézkedést kezdeményeztünk a strasbourgi bíróságnál, állítva, hogy a kiadatás a kérelmezőnek a fentebb említett egyezménybeli jogait sértené. Az ideiglenes intézkedés iránti kérelmet Leong Meong Cheng Portugália elleni 1994-es kérelmével támasztottuk alá.⁴ Bár a halálbüntetéssel kapcsolatban már rendelkezésre állt egy korábbi kínai biztosíték, az Amnesty International által megfogalmazott kétségek strasbourgi bíróságra gyakorolt hatásának köszönhetően az eljárás e szakaszában a magyar kormány vállalta, hogy további biztosítékokat szerez be a kínai féltől a férfi élethez és tisztességes eljáráshoz való joga vonatkozásában. Ennek következtében a bíróság nem tartotta szükségesnek az ideiglenes intézkedést.

A kérelmező június 8-án a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Menekültügyi Igazgatóságának Budapesti Ügyosztályánál menekültkérelmet terjesztett elő. Lépését a nemzetközileg is általánosan követett időhúzási taktika mellett az is indokolta, hogy a kiutasíthatóságról, illetve visszairányíthatóságról (non-refoulement) a magyar hatóságoktól a jelen joggyakorlatnak megfelelően biztosan csak a menekült eljárásban lehet szakhatósági véleményt „kinyerni”. Az október 25-én kihirdetett határozatban a menekültkénti elismerést az ügyosztály megtagadta, s megállapította, hogy a kérelmező Sierra Leonéba kiutasítható.

Október 19-én érkezett meg a halálbüntetéssel kapcsolatos újabb kínai biztosíték, s november 16-án kezdte meg a bíróság a kérelem elfogadhatóságának vizsgálatát. Az újabb biztosíték nyomán nem vizsgálta a 6. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében foglalt jog sérelmét, ám a 3. és 6. cikk sérelmével kapcsolatos érvek kifejtése mellett felhívta a feleket arra, hogy a Kínában általában uralkodó, valamint a kérelmező különös helyzetében lényegesnek ítélt körülményekkel kapcsolatban tegyék meg észrevételeiket. A kormány észrevételében a forrásokat hiányosan, illetve csak a számára kedvező részben jelezte, az alkalmazni ajánlott esetek hivatkozását pedig részlegesen adta meg. Az általános emberi jogi helyzet jellemzéséhez az ENSZ különböző szervezeteinek és külföldi kormányoknak a jelentéseit használta fel. Érvelésének fő csapásiránya az volt, hogy habár Kínában a kiszolgáltatott csoportok (vallási kisebbséghez tartozók, politikai foglyok)

emberi jogai sérülnek, a közönséges bűnözők esetében ez egyáltalán nem mondható el, sőt, bizonyos esetekben az ilyen bűnözők előnyben részesülnek. A 3. cikk sérelmének jelen esetben való hiányát egy 1967-es és 1969-es, a Német Szövetségi Köztársaság ellen benyújtott kérelmekkel kapcsolatos, valamint a Kozlov-ügyben⁵ hozott döntéssel kívánta alátámasztani, analógiát vonva a jogállamiság akkori hiányára Jugoszláviában, Lengyelországban és a Szovjetunióban, szemben a jelenlegi kínai helyzettel. A korábbi német esetben a kérelmező nem nyújtott be panaszt a 3. cikkre vonatkozóan, míg a későbbi ügyben nem tett eleget bizonyítási kötelezettségének, amellyel, hogy nem sokkal kiadatása előtt hosszabb időt töltött Lengyelországban. A Kozlov-ügyben az egyezmény sérelmét a bíróság ex post facto vizsgálta. A magyar eljárással ellentétben egyébként mind a német, mind pedig a finn bíróságok megvizsgálták a kérelmezők kiadatásával kapcsolatos érdemi érvelését.

Szintén ENSZ, valamint nem kormányzati forrásokra hivatkozva a kérelmező részéről kimutattuk, hogy Kína nem veszi komolyan nemzetközi emberi jogi kötelezettségeit (kormányjelentéseiben nem bocsát rendelkezésre adatokat, nem teszi lehetővé például a Kínzás elleni egyezményhez kapcsolódóan az egyéni panaszt). Nagyrészt a kínai kormány titkolózásának köszönhetően volt lehetetlen a kérelmezőt váró körülményekről akár előfeltevéseket is tenni. Bár a 6. cikkre vonatkozó biztosítékot az észrevételeink megtételére rendelkezésre álló határidő lejártá előtt néhány órával kaptuk kézhez, az AI Kínával foglalkozó szakértőjének és a Lawyers' Committee for Human Rights segítségével alapjaiban kérdőjeleztük meg a magyar külügyi jelentésekre és a kínai kormány biztosítékaira épülő érveket is. Példa nélküli, hogy a szakértő valamennyi kínai kormánybiztosíték eredeti kínai szövegének elemzésekor az angol szöveghez képest komoly ellentmondásokat talált, s meglepő, hogy a magyar kormány ezen ellentmondásokat látszólag nem észlelte.

A panaszt 2001. január 11-én elfogadhatónak nyilvánították, s ekkor a kulisszák mögött megindult az ügyfél kiutaztatása Sierra Leonéba. Miután megszűnt a kiadatás veszélye, megszűnt az ügyfél sértetti jogállása is. A Magyar Köztársaság tehát sikerrel hárította el strasbourgi pellengérré állítását, habár a végsőkéig kitartott a kiadatás mellett. Joggal kérdezhetik, hogyan engedhettük, hogy a kérelmezőt egy polgárháború dúlta országba utasítsák ki, ahová más esetek tanulsága szerint még a magyar menekültügyi hatóságok sem engedik a kiutaztatást, illetve visszairányítást. Az ügyfél természetesen a maga ura, képviselje akár emberi jogi szervezet, akár egyéni ügyvéd. Kiemelve, hogy csak az ügyfél döntésén múlt, hogy a non-refoulement döntést nem támadta meg, elengedhetetlennek tűnik megvizsgálni a magyar állam lehetőségeit a kérelmező által Kínában elkövetett bűncselekmény miatti felelősségre vonással kapcsolatban. E tekintetben meggondolandónak tűnik a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló törvény módosítása, lehetővé téve államunk számára, hogy a

„nyakunkon maradó” külföldi gyanúsítottakat ne kelljen a büntető igazságszolgáltatás elől futni hagynunk. Önkritikusan azt is vizsgálunk kell, vajon alappal hivatkozhattunk volna a 13. cikkre, állítva, hogy a hatályos magyar szabályozásban nem áll a kiadatási eljárás alatt álló rendelkezésére hatékony hazai jogorvoslat az érdemi minisztériumi döntés ellen, illetve, hogy a 6. cikkben biztosított jogát sérti, hogy a minisztérium előtti eljárás nem kontradiktórium. Reálisan állíthatjuk, hogy jelen ügyben ezekkel a panaszokkal nem értünk volna célt – a panaszos sértetti jogállásának megszűnése okán. A vonatkozó törvény módosításának kezdeményezéséről azonban így sem csúszunk le.

Az ügy mindezek ellenére történelmet írt, hiszen – elsőként a magyar emberi jogi szervezetek által benyújtott panaszok közül – a bíróság a panaszt elfogadhatónak nyilvánította. Sikerre vitte érvelésünket, amely szerint az Európa Tanács tagországa számára a Kínai Népköztársaság a benne rejlő gazdasági potenciál ellenére fenntartásokkal kezelendő; megerősítette, hogy a bíróság régiókban sem enged az emberi élet és a személyek integritásának védelméből; s nem utolsósorban jelezte az állami szervek felé, hogy érdemes egyenrangú partnerként kezelni a hazai emberi jogi szervezeteket is. Tagadhatatlan azonban, hogy a nagy hírű nemzetközi emberi jogi szervezetek (Amnesty International, Lawyers' Committee for Human Rights, Interights) segítségével nem tudtuk volna kínai ügyfelünk életét megvédeni, alapvető emberi jogait biztosítani.

(F. L.)

JEGYZETEK

1996. évi XXXVIII. törvény a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről.
- Lásd Nuala MOLE: *Problems raised by certain aspects of the present situation of refugees from the standpoint of the European Convention on Human Rights, The European Convention on Human Rights and the Protection of Refugees, Asylum-Seekers and Displaced Persons*, UNHCR Regional Bureau for Europe, European Series, 2/3, July, 1996.
- Mint például a Bikov-ügyben, amely csak hónapokkal előzte meg a jelen esetet.
- 25862/94. sz. kérelem. A kínai állampolgár kérelmezőt az akkor még Portugália fennhatósága alatt álló Makaóból kérte a Kínai Népköztársaság kiadni egy halálbüntetéssel is sújtható bűncselekményért.
- X against the Federal Republic of Germany*, Application No. 3040/67, Yearbook of the European Convention on Human Rights, 1967, The Hague, Martinus Nijhoff, 1969, 518–528; *X against the Federal Republic of Germany*, Application No. 4162/69, Collection of Decisions of the European Commission of Human Rights, Strasbourg, Council of Europe, October, 1970, 87–95; *Oleg Kozlov versus Finland*, Application No. 16832/90.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG LEGUTÓBBI DÖNTÉSEIBŐL

6/2001. (III. 14.) AB HATÁROZAT EGYESÜLÉSI JOG

*Alkotmány 63. § (1) bekezdés – egyesülési szabadság
Alkotmány 8. § (2) bekezdés – alapjog lényeges tartalma
korlátozásának tilalma
72/1995. (XII. 15.) AB határozat
Európai Emberi Jogi Bizottság, Lavisse kontra Franciaország, No. 14233/88.*

Az indítványozó az Alkotmánybírósághoz-hez benyújtott alkotmányjogi panaszában azt sérelmezte, hogy az egyesülési törvény (1989/II. tv.) 4. § (1) bekezdése alkotmányellenesen, az egyesülési szabadságot sértő módon írja elő a társadalmi szervezetek nyilvántartásba vételi kötelezettségét.

Az Alkotmánybíróság az ügy kapcsán hivatalból eljárva megvizsgálta, hogy a jogalkotó maradéktalanul megteremtette-e mindazon jogszabályi feltételeket, amelyek megfelelő védelmet nyújtanak az egyesület nyilvántartásba vételére irányuló eljárás indokolatlan elhúzóásával szemben.

Az ügy előadója Kukorelli István alkotmánybíró volt.

1. Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt elutasította, megállapítván, hogy az önmagában nem sérti az alkotmányban biztosított egyesülési szabadságot, hogy a társadalmi szervezet a bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre. A bírósági bejegyzési eljárás során a bíróság ugyanis a társadalmi szervezet alapításának és deklarált céljainak törvényességét vizsgálhatja, a bejegyzés elsődleges célja tehát az alkotmány-, illetve törvényellenes tevékenység folytatására alapított társadalmi szervezetek létrejöttének megakadályozása.

Mivel a nyilvántartásba vétel nem tagadható meg, ha az alapítók az egyesülési törvényben előírt feltételeknek megfelelnek (normatív feltételek rendszere), a nyilvántartásba vétel nem jelent tartalmi alapjogkorlátozást. Ugyan néhány demokratikus államban a nyilvántartásba vétel nem feltétele az egyesületek létrejöttének, a normatív feltételes rendszert az Európai Emberi Jogi Bizottság nem találta ellentétessnek az Európai emberi jogi egyezményrel. Az Alkotmánybíróság itt hivatkozik a *Lavisse kontra Franciaország*-esetre is.

2. Az Alkotmánybíróság a hivatalból indított eljárása során úgy ítélte meg, hogy a nyilvántartásba-vételi eljárás esetében sem az egyesülési törvényben előírt

soronkívüliség, sem a Pp.-ben megállapított, a perek (eljárások) ésszerű időn belül történő befejezésére irányuló követelmény nem elegendő biztosíték az egyesülési szabadság alkotmányos érvényesüléséhez. Ezért az Alkotmánybíróság a szabályozás elégtelensége miatt alkotmányellenes mulasztást állapított meg. A jogalkotó akkor tesz eleget az egyesülési szabadság védelmére irányuló alkotmányos kötelezettségének, ha a nyilvántartásba vételi eljárás indokolatlan elhúzódsának megakadályozására objektív törvényi követelményeket állapít meg.

3. A határozatnak a nyilvántartásba vételi eljárás alkotmányellenességének megállapításával kapcsolatban öt alkotmánybírónak volt eltérő véleménye. A különvélemények többsége (Bagi István, Németh János, Tersztyánszky Éva és Strausz János különvéleménye) eltérő hangsúllyal, de lényegében hasonló indoklással azt fejt ki, hogy alkotmányellenes mulasztás nem történt, az egyesülési törvényben és a Pp.-ben foglalt szabályok elegendő garanciát jelentenek az egyesületek nyilvántartásba vételére irányuló eljárás elhúzódsá ellen. Harmathy Attila különvéleményében azt hangsúlyozza, hogy az egyesülési jog gyakorlása nem feltételezi a jogi személyiség meglétét. Az egyesülési jog átfogó szabályozásának hiánya nehezíti ugyan e jog gyakorlását, de nem teszi lehetetlenné.

7/2001. (III. 14.) AB HATÁROZAT AZ OMBUDSMAN HATÁSKÖRE

*Alkotmány 2. § (1) bekezdése – jogbiztonság
Alkotmány 32/B. § (1) bekezdése – az országgyűlési biztos alkotmányos feladatai*

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény (Obtv.) 29. §-a állapítja meg azoknak a „hatóságoknak” a körét, amelyre az országgyűlési biztosok vizsgálata kiterjedhet. Az indítványok szerint a felsorolás több pontja vetett fel alkotmányossági aggályokat. Az a) pontban meghatározott államhatalmi feladatot ellátó szerv lehetőséget adott az országgyűlési biztosoknak, hogy az Országgyűlést mint államhatalmi szervet is az ellenőrzésük alá vonják, illetve, hogy kiterjesszék ellenőrzésüket a törvények alkotmányossági vizsgálatára. Márpedig ez ellentétes a népszuverenitás elvével. Az f) pont a bíróságok kivételével az igaz-

ságiügyi szervekre, a h) pont a bíróságon kívüli jogvitát kötelező érvénnyel eldöntő szervekre állapította meg az országgyűlési biztosok vizsgálati jogosultságát. Az indítványozó szerint e fogalmak sértik a jogbiztonságnak a jogszabályok világosságára vonatkozó követelményét. Az ügy előadója Bihari Mihály alkotmánybíró volt.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az „államhatalmi” szerv kifejezés a mai alkotmányos berendezkedés leírására kevésbé alkalmas, továbbá nem egyértelmű: használata bizonytalansághoz vezet, ezért sérti a jogbiztonság követelményét. Azt a látszatot kelti ugyanis, hogy az országgyűlési biztosok hatáskörébe tartozik az Országgyűlés tevékenységének vizsgálata. Holott a biztosok hatásköre az Országgyűlés közhatalmi tevékenységének vizsgálatára, így az Or-

szággyűlés által alkotott normák felülvizsgálatára nem terjedhet ki.

Jelentésük homályossága és bizonytalansága miatt ugyancsak sérti a jogbiztonság alkotmányos követelményét az Obtv. 29. § (1) bekezdés f) pontjában említett „igazságiügyi” szerv fogalma, valamint a h) pontban írt „a bíróságon kívüli jogvitát kötelező érvénnyel eldöntő szerv” fogalma, ezért a határozat szerint ezek is alkotmányellenesek.

A határozathoz különvéleményt jelentett be Kiss László alkotmánybíró. Álláspontja szerint az Alkotmánybíróságnak meg kellett volna vizsgálnia az Obtv. 29. § (1) bekezdésében felsorolt valamennyi szerv-fogalom alkotmányosságát az egyértelműség szempontjából. A különvéleményhez Bagi István alkotmánybíró csatlakozott.

A MELLŐZÖTT SZABADSÁG, AVAGY ADATVÉDELEM A DROGPOLITIKÁBAN

Az Országgyűlés 2000 decemberében fogadta el a kábítószer-fogyasztás visszaszorítását célzó nemzeti stratégiát. A dokumentum a keresletcsökkentésben nem hangsúlyozza a büntetőjog alkalmazását, céljai és eszközei között a megelőzés, a szociális munka, a gyógyítás és a rehabilitáció szerepel. A rendvédelmi szervekre és az igazságszolgáltatásra csak a kínálatcsökkentéssel kapcsolatban ró feladatokat. A stratégia szemlélete normalizálhatja az eddig elsősorban az elrettentést hangsúlyozó magyar drogpolitikát, azonban nyitott kérdés maradt, hogy a büntetőtörvények korábbi szigorítása és a rendőrség egyre növekvő bűnüldözési és információs igényei mellett hogyan lehet a megkereső szolgáltatásokat és az ártalomesökkentő intézményeket hatékonyan működtetni.

Amennyiben a fogyasztók esetében nem az állam büntetőjogi igényének érvényesítése áll a prioritások élén, akkor az adatvédelem szabályainak rendezése lehet a garancia arra, hogy az egyes esetekben a kompetenciával rendelkező szakmák hatékonyan tudjanak beavatkozni, illetve segítséget nyújtani. De vajon a jelenlegi adatvédelmi előírások, illetve gyakorlat mellett biztonságban érezhetik-e magukat a segítséget kérő vagy segítségre szoruló fiatalok?

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény¹ az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre² vonatkozó személyes adatokat különleges adatnak tekinti. Személyes adat a meghatározott természetes személlyel kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés. Véleményünk szerint ebből az következik, hogy a drogbetegeket kezelő, a fogyasztóknak segítséget nyújtó szervezeteknél a kliensek neve és lakcíme is a különleges adatok körébe tartozik, mivel az adatkezelés helyszínéből az érintett egészségi állapotára vonatkozó következtetés vonható le. Különleges adat akkor kezelhető, ha az adatkezeléshez az érintett írásban hozzájárult, vagy az alkotmányban biztosított alapvető jog érvényesítése, továbbá a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a bűnüldözés érdekében azt törvény rendeli el.

Az adatkezelés – és az ezt elrendelő törvények megalkotása – során minden esetben be kell tartani a szükségesség és arányosság elvét, vagyis személyes adatot kezelni csak meghatározott célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében lehet.

Csakis olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas, és az adatkezelés csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig tarthat. Kötelező adatszolgáltatáson alapuló adatkezelést közérdekből lehet elrendelni.

A rendőrségi törvény³ is meghatározza a különleges adatok kezelésének szabályait. Eszerint a rendőrségi adatot kezelő szerv különleges adatot kizárólag a rendőrségi törvényben felsorolt bűncselekmények⁴ elkövetésével gyanúsított személy esetében kezelhet, és különleges adat csak a konkrét cselekménnyel közvetlenül összefüggően kezelhető. Tehát a rendőrségi törvény az adatkezelési szabályok meghatározása során szintén rögzíti a szükségesség és arányosság követelményét. 1999. július 5-én hirdették ki a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól szóló törvényt,⁵ amelyben bővítették a rendőrség adatkezelési jogait. Míg korábban a rendőrség csak a már meggyanúsított személyre vonatkozóan kérhetett a kezelőhelytől egészségügyi adatokat, 1999. szeptember 1-jétől a felderítés során, titkos információgyűjtés keretében is kérdezősködhethet az orvostól betegek felől. Ehhez főszabályként előzetes ügyészi jóváhagyás kell, de ha az ügy kábítószer-kereskedelemmel függ össze, az adatigénylést haladéktalanul teljesíteni kell, és az ügyész csak utólag dönt a kérés jogosságáról. A törvény értelmező rendelkezései szerint a kábítószer-fogyasztás is kábítószer-kereskedelemmel összefüggő ügy. Ez azt jelenti, hogy most már joga van a rendőrségnek a drogambulancián olyan beteg után érdeklődni, akinek még nincs rendőrségi ügye.

EGÉSZSÉGÜGY

Az egészségügy területén külön törvény is szabályozza az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezelését.⁶ Eszerint ilyen adatnak kell tekinteni az érintett testi, értelmi és lelki állapotára, kóros szenvedélyére, valamint a megbetegedés, illetve az elhalálozás körülményeire, a halál okára vonatkozó, az érintett által vagy róla más személy által közölt, illetve az ellátóhálózat által észlelt adatot, továbbá az előzőekkel kapcsolatba hozható, az azokat be-

folyásoló mindennemű adatot. Az egészségügyi adatvédelmi törvény is előírja, hogy adatkezelési célokra csak annyi és csak olyan egészségügyi, illetve személyazonosító adat kezelhető, amely az adatkezelési cél megvalósításához elengedhetetlenül szükséges. Egészségügyi ellátóhálózaton kívüli szerv írásbeli megkeresésére az orvos az érintett egészségügyi adatait átadja a megkereső szervnek. A megkeresésben az adatkezelés pontos célját és a kért adatok körét meg kell jelölni. A nyomozó hatóságot, az ügyészséget, a bíróságot és az igazságügyi orvos szakértőt az adatkérésre feljogosított szervek közé tartozik. A rendőrség kibővített adatkérési jogosítványait (felderítés) „nyomatékosabbá” teszi, hogy 1999. szeptember 1-jei hatálybalépéssel az egészségügyi adatvédelmi törvényben kötelezik az orvost, hogy a halaszthatatlan intézkedés jelzéssel ellátott, ügyészi jóváhagyást nélkülöző megkeresésre is köteles tájékoztatást adni a nyomozó hatóságnak.

PROBLÉMÁK A GYAKORLATBAN

1. A megkeresések sokszor nem felelnek meg a szükségesség és arányosság elvének. A kezelőhelyek jelzéseiből megállapítható, hogy a rendőrség és a bíróság nem mindig korlátozza az adatkérést a számukra elengedhetetlenül szükséges információkra, és nem mindig jelöli meg az adatkezelés célját. Az ebbe a körbe tartozó, tipikusnak mondható megkeresésben pusztán annyit közölnek: X. Y. ellen hatóságunk előtt büntető-eljárás folyik, kérjük a teljes egészségügyi dokumentáció megküldését. Sok esetben a megkeresés még azt sem tartalmazza, hogy az érintett a büntetőeljárásban milyen pozícióban vesz részt, terheltként vagy tanúként. Az orvos csak találgatni tud, hogy milyen célból van szüksége a hatóságnak a teljes iratanyagra. A kezelőhelyek az ilyen megkereséseknek többnyire nem tesznek eleget, hanem kérik az adatkezelés céljának és a kért adatok körének pontosabb megjelölését. Ezek a viták a büntetőeljárás elhúzódásához vezethetnek, és indokolatlanul azt a látszatot keltik, hogy a kezelőhely nem működik együtt a hatósággal.

Megítélésünk szerint a célhoz kötöttség megvalósulásához nem elegendő annyit közölni, hogy az érintett ellen büntetőeljárás indult. Kábítószerfogyasztás miatt indult eljárásokban két kérdés tisztázható a kezelőhely segítségével: az érintett kábítószerfüggő-e vagy sem; az érintett járt-e kezelésre, illetve teljesítette-e a vállalt hat hónapos gyógykezelést. Egyik kérdés eldöntéséhez sincs szükség a teljes egészségügyi dokumentáció beszerzésére. A hat hónapos gyógykezelés igazolása vagy annak pontosítása céljából nincs szükség a teljes egészségügyi do-

kumentáció megismerésére. Ebben az esetben a megkeresés arra irányulhat, hogy X. Y. mennyi ideig, milyen kezelésen vett részt. Sem az alkalmazott terápia pontos leírása, sem annak eredményessége nem függ össze a büntetőeljárással, mivel ennek nincs büntetőjogi relevanciája.

Ha az eljárásban az elmeorvos szakértői vélemény elkészítéséhez szükséges a gyógykezelés lefolyásának ismerete, akkor az erre vonatkozó konkrét kérdéseket kell feltenni. Ha ezzel – szakértelem hiányában – a rendőrség vagy a bíróság nem boldogul, akkor az igazságügyi szakértő közvetlenül is megkeresheti a kezelőhelyet, és szakértelmét feltételezve ő nyilván pontosan meg tudja jelölni, milyen adatokra van szüksége. A kezelőhelyeken vezetett egészségügyi dokumentáció számos olyan adatot tartalmazhat, amely nem függ össze a bűnüggyel. Ilyen például az érintett kapcsolata a családjával, álmai, szexuális szokásai, életvezetési problémái, személyiségi jegyei. Indokolatlan és elfogadhatatlan, hogy a hatóság az ügygel össze nem függő adatok megismerésére is igényt tartson. Az is elfogadhatatlan, hogy ha a gyanúsított a hallgatás jogával élve nem nyilatkozik drogfogyasztási szokásairól, a rendőrség a gyógykezelés során az orvosnak bizalmasan átadott információkat használja fel bizonyítékként a fogyasztó ellen.

A másik eset, ha a beteg tartózkodási helyét akarja megtudni a nyomozó hatóság az orvostól, mert az nem jelent meg az idézésekre vagy mert bűncselekménnyel összefüggésben feltételezett elkövetőként keresik. Ez az esetkör még kényesebb kérdéseket vet fel, mint a kezelésre vonatkozó adatok továbbítása. Itt ugyanis a hatályos jogi szabályozás mellett adható válasz a kezelők számára nehezen elfogadható megoldás. Ha valaki ellen büntetőeljárás indult kábítószer-fogyasztás vagy más, kábítószerrel összefüggő bűncselekmény miatt és az idézésekre nem jelenik meg, lakcímén nem található meg, akkor a rendőrség feladata, hogy felderítse az illető tartózkodási helyét. Ha a kezelőhely ezt az adatot ismeri, köteles erről a rendőrséget is tájékoztatni. Ugyanakkor, ha egy kliens a rendőrségre nem megy el, de a kezelésre jár, és ott elérhetőségét is megadja, akkor két érdek ütközik: a rendőrség érdeke az, hogy lefolytassa a büntetőeljárást, az orvosé (és a kliensé) pedig, hogy a terápiában tartsa a beteget, ezzel csökkentve az újabb „bűnelkövetés” veszélyét is. Ha a rendőrség az orvoson keresztül jut a beteg nyomára, akkor fennáll annak a veszélye, hogy a kezelés megszakad. Ilyen esetekben az orvosok valóban nem szívesen működnek együtt a hatósággal, számukra a gyógyítás fontosabb, mint a büntetőjogi felelősségre vonás elősegítése.

Egy budapesti ambulanciát azzal a kéréssel kereste meg a rendőrség, hogy közölje annak a dunaujváro-

si kliensüknek a nevét és lakcímét, aki egy megadott napon kezelésen jelent meg az ambulancián. Ugyanis egy sértett lopás miatt tett feljelentést ismeretlen tettes ellen, akivel a vonaton ismerkedett meg, és csak annyit tudott róla, hogy erre az ambulanciára igyekezett. Ez a személy a vonaton ellopta a sértett táskáját.

A rendőrség egy pszichiátriai osztálytól azt kérte, közölje annak a betegének a nevét és címét, aki egy megadott héten az osztály konkrétan megjelölt kórtérképében feküdt, X. és Y. betegek szobatársaként. Ugyanis X a rendőrségen azt vallotta, hogy a kórházban ettől a betegtől vett két alkalommal heroint.

Mindkét esetben bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható – bár még nem meggyanúsított –, az adatok alapján azonosítható személyről kértek adatot, és a kezelőhely rendelkezett a kért adatokkal. Az adatvédelmi biztos is arra az álláspontra helyezkedett, hogy ilyen esetben a beteg nevét és lakcímét ki kell adni.

Az első történetben – azon kívül, hogy az orvos nem lehet biztos abban, hogy betege ellen csak lopás miatt indul eljárás, ha közli az adatait, de esetleg kábítószerrel visszaélés miatt is – a kezelőhely megint abba a kellemetlen szerepbe kényszerül, hogy ő juttatja rendőrkézre kliensét. A második esetben szembeötlő az a visszásság, hogy az egészségügyben nincsen speciális, csak drogbetegek ellátását végző fekvőbeteg-intézmény, így speciális biztonsági elvárásokat sem lehet érvényesíteni. Tehát az egészségügynek nincsenek megfelelő anyagi eszközei ahhoz, hogy az ilyen eseteket elkerülje, ugyanakkor a rendőrség mind jogi, mind anyagi háttérrel rendelkezik a biztonsági hiányosságokból származó kísértés szülte drogátadás „megtorlására”.

Az egészségügyi ellátáson belül kényes terület a drog-túladagolások és halálesetek jelentése a rendőrségnek. Több esetben előfordult, hogy a mentőszolgálat értesítette a rendőrséget a kábítószer-fogyasztással összefüggő rosszullet miatti hívásokról. Az adatvédelmi biztos 1998. február 27-én kelt ajánlásában leszögezte, hogy a mentőszervezet feladata a gyógyítás, nem pedig a feljelentés. Nem tartozik a mentőszolgálat feladatkörébe a segítségért hozzá fordulóknak címének bűncselekményi helyszínné minősítése, különösen nem egy telefonhívás alapján, a kábítószerrel való visszaélés alapos gyanúja nem származhat a mentőszolgálattól. Az országos mentőszolgálat nem hatóság, hanem a mentésügy országos intézménye. Amellett az egészségügyi törvény az orvosok és az egészségügyi dolgozók számára titoktartási kötelezettséget ír elő. Tehát az az egészségügyi dolgozó, aki jogosulatlanul továbbítja a beteg adatait a rendőrség felé, megsérti az orvosi titoktartás és a különleges adatok kezelésének szabályait. Nem mellékes az sem, hogy a Btk. 177/B. §-a⁷ szerint az, aki a személyes adatok védelmére vonatkozó jogszabályban meghatározott

adatkezelés során tudomására jutott különleges adatot jogosulatlanul illetéktelen személy részére hozzáférhetővé tesz, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Sajnálatos, hogy a mai napig találkozhatunk olyan esetekkel, amelyekben az egészségügyi ellátóhálózattól jut a rendőrség tudomására a kábítószerfogyasztás ténye és ez alapján indul büntetőeljárás az érintett ellen.

2000 decemberében N. N. huszonöt éves fiatalember egy munkahelyi bulin túlzott mennyiségű alkoholt fogyasztott, rosszul lett, majd eszméletét veszítette. Munkatársai a közeli kórházba szállították, ahol vizelettesztet is csináltak. Mivel az alkohol mellett marihuána-fogyasztást is kimutattak, azonnal értesítették a rendőrséget. A rendőrség az intenzív osztályon kihallgatta a fiút, és eljárást indítottak ellene. Az ügyben etikai eljárást kezdeményeztünk a rendőrséget értesítő orvos ellen.

Meg kell említeni azonban azt is, hogy a rendőrség igényli, hogy az egészségügyi információval szolgáljon a túladagolásokról és halálesetekről. A közvélemény is elfogadhatónak, sőt kíváncsúnak tartja, hogy az orvos értesítse a rendőrséget a rosszulletekről. A közelmúltban a Heim Pál Gyermekkórház nem adta ki annak a 14 éven aluli betegnek az adatait, akit drogtúladagolás miatt kezeltek. A sajtóban negatív visszhangja volt az esetnek, a rendőrség munkája nehezítéseként értékelték azt, hogy az egészségügyi szolgáltató betartotta az adatkezelési és titoktartási előírásokat. A drog-túladagolások haláleseteiről általában rendőrségi közlemények alapján tudósít a sajtó, és ez is azt a téves felfogást erősíti, hogy a rendőrség értesítése törvényes, elvárható és kívánatos.

A drogfogyasztók adatai más egészségügyi adatokhoz képest is kiemelt védelmet igényelnek. Ezt az a velük kapcsolatos előítélet is indokolja, amely szerint azt, aki kábítószerrel fogyaszt, ma is inkább bűnözőnek tekint a társadalom, nem pedig betegnek, segítségre szoruló embernek. Az államnak az a feladata, hogy az adatvédelmi szabályokat az egészségügyi dolgozókkal betartassa. Törekedni kell arra is, hogy a rendőrség önmérsékletet tanúsítson ilyen ügyekben, és ne ösztönözze az állampolgárokat (tanárokat, szülőket) a fogyasztás bejelentésére. Amennyiben a drogtúladagolás halálhoz vezet és a mentőszolgálat a helyszínen már csak ezt a körülményt tudja megállapítani, vagy az egészségügyi intézményben hal meg a beteg, a rendkívüli halálesetekre⁸ vonatkozó eljárást kell követni. Eszerint a halált észlelő orvos köteles a rendőrséget haladéktalanul értesíteni, továbbá az egészségügyi intézményen kívül biztosítani kell, hogy a holttest és környezete a hatóság megérkezéséig érintetlenül maradjon. A rendőrség ilyen esetben magánlakásba hatósági határozat nélkül is beléphet. A rendőrség

főszabályként államigazgatási eljárás keretében vizsgálja meg, hogy a haláleset nem hozható-e összefüggésbe bűncselekménnyel. Amennyiben a rendőrség a helyszínen kábítószer-fogyasztásra utaló nyomokat talál, jogosult házkutatást tartani, és az ott tartózkodók adatait rögzítheti. Mivel a halál bekövetkeztének megállapítása után a rendőrséget értesíteni kell, a helyszínen maradó személyt rendőri intézkedés alá vonhatják. A rosszullétről értesíteni a rendőrséget tehát törvénysértő, rendkívüli halálesetnél viszont jogszerű és kötelező. A rendőri intézkedés – akár törvénysértő, akár jogszerű értesítés következménye –, illetve az attól való félelem azt eredményezheti, hogy nem hívnak segítséget, és ezáltal nő a halálos kimenetelű túlادagolások száma. Természetesen az lenne optimális, ha a segélyhívónak semmilyen esetben nem kellene tartania attól, hogy büntetőeljárást indítanak ellene azért, mert drogot fogyasztott.

A kábítószerrel való visszaélés miatt indult büntetőeljárások során rendszerint elmeorvos szakértői véleményt is készítenek. A szakvélemény exploráció része számos olyan, az egészségi állapottal kapcsolatos adatot tartalmaz, amelynek nincsen relevanciája a büntetőügyben (például az első szexuális kapcsolat időpontja). Ha egy büntetőügyben több terhellet vonnak eljárás alá, akkor a nyomozás lezárását követően az iratbetekintésre jogosult személyek egymás különleges adatait is megismerhetik a jelenlegi jogi szabályozás és gyakorlat szerint. Semmi nem indokolja, hogy a tettestársak vagy olyan személyek, akik egymást nem is ismerik, de felelősségre vonásuk egy eljárásban történik, egymás különleges adatait megismerhessék. Az 1998. évi XIX. törvény, amely 2003. január 1. napján lép hatályba, lehetővé teszi, hogy az, akiről a szakvélemény készült (terhelt, tanú, illetve sértett), személyesen vagy jogi képviselője útján a szakvélemény explorációjának zárt kezelését kérje. A hatóság kérelemre elrendelheti a zárt kezelést. Álláspontunk szerint az egészségügyi adatok megfelelő védelmét az jelentené, ha a büntetőeljárás törvény már most garantálná, hogy az érintett kérelmére a szakvélemény exploráció részét, illetve az érintett által az ügyszökhöz csatolt orvosi véleményt, illetve leletet zártan kezeljék. A hatóság számára nem indokolt mérlegelési jogot biztosítani a zárt kezelés kérdésében, már csak azért sem, mert a szakvélemény exploráció része bizonyítékként nem használható fel.

OKTATÁS

Az oktatási intézmények is kezelnek személyes, valamint különleges adatokat. A középfokú oktatási intézmények adatkezelésének nem sok figyelmet szentel

a közoktatásról szóló törvény, mindössze az egyik mellékletben sorolják fel, hogy a gyermekekről milyen adatokat kell nyilvántartani és azok kinek továbbíthatók.⁹ A nyilvántartott adatok között különleges adatok is szerepelnek. Nyilván kell tartani a beilleszkedési zavarokkal, tanulási nehézségekkel, magatartási rendellenességgel küzdő gyermeknek a rendellenességre, valamint a fogyatékosagra vonatkozó adatait. A törvény úgy rendelkezik, hogy a rendőrség, ügyészség, bíróság részére valamennyi adat továbbítható. A közoktatási törvény az adatkezeléssel kapcsolatban a célhoz kötöttség és arányosság elvét nem rögzíti, semmilyen korlátozást nem jelölnek meg. Bár az adatkezelési törvény alapelveit az oktatási intézményekben történő adatkezelés során is tiszteletben kell tartani, elfogadhatatlan, hogy a közoktatási törvény erre még utalást sem tesz. Nem fogadható el az sem, hogy a pedagógusok egy adatkérés teljesítése során a szakmájukra közvetlenül vonatkozó jogszabályban nem találjanak pontos meghatározást arra, hogy milyen feltételek fennállása esetén és milyen adatot kötelesek továbbítani harmadik személyek felé.

A személyes adatok védelméről szóló törvény szerint¹⁰ csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas, és csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa az adatvédelmi biztossal közösen kiadott OBH 553/2000. számú jelentésében megállapította, hogy a közoktatásról szóló törvény mellékletében az adatok átadására vonatkozó lehetőség ezeknek a követelményeknek nem felel meg. Az országgyűlési biztosok az észlelt visszassággal kapcsolatban ajánlásukban felhívták az oktatási minisztert arra, hogy kezdeményezze a közoktatásról szóló törvényben az adatkezelési szabályoknak a személyes adatok védelméről szóló törvénnyel összhangban történő kiegészítését.

A közoktatás területén azért is szükséges az adatkezelési szabályokat mielőbb rendezni, mivel a Btk. 282. §-ának 1999. március 1-jén hatályba lépett módosítása után a pedagógusok körében bizonytalanság alakult ki, és tévesen azt feltételezték, hogy kifejezetten bejelentési kötelezettségük van a diákok drogfogyasztásának észlelése esetén. A bizonytalanság és bizalmatlanság eloszlátását az is segítheti, ha az országgyűlési biztosok már hivatkozott jelentésében megfogalmazott másik ajánlásnak is eleget tesz az oktatásügyi tárca. A jelentés felhívta a minisztert arra is, hogy tegyen javaslatot a közoktatási törvény olyan kiegészítésére, amely a pedagógusok foglalkozási titoktartási szabályait rendez, különös tekintettel a nevelésük alatt álló tanulóakra vonatkozó információk kiadására.

A közoktatási törvényben érintett fiatalok többsége 18 év alatti gyermek. Az oktatónak nevelői feladatokat is el kell látnia, és a pedagógusok és a diákok közötti kapcsolatban a bizalmi elem is megjelenik. A 18 év alatti személyek kevésbé tudják érvényesíteni érdekeiket, mint a felnőttek, tehát helyzetük kiszolgáltatottabb. Elfogadhatatlan, hogy a gyengébb érdekérvényesítési képességgel rendelkező korosztályokat érintő törvény nem tartalmaz egyértelmű és számon kérhető adatkezelési és titoktartási szabályokat. A pedagógusképzések, nyilatkozatok és tájékoztató kiadványok nem pótolhatják a törvényi garanciákat.

A felsőoktatás területén, felnőtt diákok esetében az oktatási intézmények kisebb felelősséggel tartoznak, és ezáltal kevesebb késztetést éreznek a diák magánéletének kontrollálására és a beavatkozásra. Az oktató és a diák közötti kapcsolat elsősorban az ismeretek átadására, elsajátítására koncentrálódik. A hallgatókról nyilvántartott adatok köre szűkebb, mint a közoktatásban, különleges adatot csak az érintett hozzájárulásával lehet felvenni. A felsőoktatásról szóló törvény¹¹ sem tartalmaz pontos meghatározást az adatok kiadásáról, de főszabályként az érintett hozzájárulásához kötik az adattovábbítást. E törvény az érintett akarata ellenére történő adatkezelést jogszabályban meghatározott kivételként fogalmazza meg. A felsőfokú tanintézmény így adatkérés esetén nem továbbíthatja automatikusan az információkat, hanem előbb meg kell győződnie a megkeresés és az adatkezelés jogszerűségéről. Megállapítható, hogy a felsőoktatási törvény – bár szintén nem tartalmaz részletes adatkezelési szabályokat – az elvárásoknak megfelel, az adatvédelmi törvénnyel összhangban írja elő a személyes és különleges adatok nyilvántartását és kezelését.

A segítséget kérők és gyógykezelésre jelentkezők számára a jelenleginél erősebb törvényi garanciát kell biztosítani az egészségügyi adatok indokolatlan megismerése ellen. Az oktatás területén is hangsúlyozni kell, hogy a prevenció nem egyenlő a diákok megfélemlítésével és kiszolgáltatásával. A törvényi szigor fokozása miatt nehéz elvenni a főszerepet a büntetőjogtól (és a rendőroktól). A szemlélet megváltozásához, a társadalom segítőkészségének erősödéséhez ki kell nyilvánítani, hogy az államnak nem célja droghasználat miatt börtönbe zárni a fiatalokat.

JEGYZETEK

1. 1992. évi LXIII. törvény.
2. Megjegyezni kívánom, hogy az adatvédelmi törvény olyan terminológiát (kóros szenvedély) használ, amely a szenvedélybeteggekkel foglalkozó modern addiktológia szótárában már nem található meg.
3. 1994. évi XXXIV. törvény.
4. A felsorolásban a kábítószerrel vagy kábítószernek minősülő anyaggal kapcsolatos bűncselekmények is szerepelnek, vagyis a kábítószer-fogyasztás miatt indult ügyekre is kiterjed a különleges adat kezelésének jogosítványa.
5. 1999. évi LXXV. törvény.
6. 1997. évi XLVII. törvény.
7. Különleges személyes adatokkal való visszaélés.
8. 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 218. §; 34/1999. BM-EüM-IM együttes rendelet.
9. 1993. évi LXXIX. törvény 2. sz. melléklet.
10. 1992. évi LXIII. törvény 5. § (2) bekezdés.
11. 1993. évi LXXX. törvény 117. §.

MESTERSÉGES BÜNÖZŐGYÁRTÁS

A TASZ DROG-JOGSEGÉLYSZOLGÁLATÁNAK ESETEIBŐL

1999. március 1-jétől megváltoztak a Btk. kábítószerrel való visszaélést szabályozó szakaszai. A jogalkotó módosította a drog-bűncselekmények büntetési tételeit, és számos új tényállást, fogalmat vezetett be. A változtatás óta eltelt közel két esztendő – ismerve a hazai igazságszolgáltatás működését – még nem ad lehetőséget arra, hogy az új jogszabályok alapján indult büntetőeljárásokat az elejüktől a végükig elemezhesük, ezek ugyanis a legtöbb esetben nemhogy a jogerős lezárásig, de még az elsőfokú ítéletig sem jutottak el. A TASZ jogsegélyszolgálatának kábítószeres esetei azért érdemesek mégis vizsgálatra, mert az új törvényhelyek alkalmazása során felmerülő problémák azt igazolják, hogy a Btk. 282. paragrafusa nemcsak elméletben, hanem a mindennapi jogalkalmazás szempontjából is a büntető törvénykönyv legbonyolultabb szakaszai közé tartozik. Az alábbiakban ismertetjük a jogsegélyszolgálat néhány, az új drogjogszabályok hatálybalépése után keletkezett vagy a megváltozott szabályok alapján elbírált esetét.

5-TŐL 15 ÉVIG TERJEDŐ SZABADSÁGVESZTÉS DROGFOGYASZTÁSÉRT?

A modern büntetőjog egyik legfontosabb alapelve szerint a büntetőjogi normáknak nem lehet visszaható hatályuk, azaz minden bűncselekményt az elkövetésekor hatályban lévő szabályok alapján kell elbírálni. Az egyetlen kivétel ez alól, ha az „új” (az elkövetés után hatályba lépett) jogszabály alkalmazása kedvezőbb az elkövetőre nézve, mint a régi szabály (például rövidebb időtartamú szabadságvesztést rendel ugyanarra a bűncselekményre stb.). Ilyenkor az új törvényt kell alkalmazni, de ha az új törvény súlyosabb büntetést rendel a korábbinál vagy új tényállást vezet be, akkor érvényesül a visszaható hatály tilalma.

A következő esetben is figyelembe veendő az említett alapelv, hiszen a cselekményt jóval az 1999-es törvénymódosítás hatálybalépése előtt követték el, az elbírálás ideje pedig pontosan még nem ismert, az eljárás ugyanis jelenleg is folyik.

Cs. P. ellen 1997-ben indult eljárás kábítószer-fogyasztás miatt. Egy rendőri akció során arab heroin-

kereskedőket kaptak el, és az ügy későbbi felgöngyölítése során ügyfelünk mint heroinfogyasztó került a „képhez”. Rendőrségi vallomásában elmondta, hogy több éve fogyaszt heroinot, napi adagja változó, de akár 2-3 gramm heroinot is elhasznál egy nap alatt, ha éppen van rá pénze. Az ellene indult eljárás idején hatályos törvények szerint Cs. P.-t nem kábítószer fogyasztásáért (ilyen tényállási elem ugyanis az akkori törvényekben nem szerepelt), hanem kábítószer megszerzéséért vonták felelősségre. Kérdéses csak az volt, hogy milyen mennyiségű kábítószerért feleljen: az általa az évek során elfogyasztott – és a rendőrségi kihallgatás során bevallott – összes heroinért, vagy csak azért az anyagért, ami elfogásakor a zsebében és a szakértői vizsgálatok szerint a szervezetében volt. Ez a kérdés – amely természetesen nemcsak ügyfelünk, hanem sok más drogos esetében is felmerült – elméleti szinten éveken keresztül nyitott maradt, mást gondoltak a válaszlól az ügyészek és a bírák, de még az egyes bíróságok sem mindig értettek egyet a helyes megoldásban. Hogy a probléma mennyire nem elméleti jelentőségű, azt könnyű belátni: vizsgált esetünkben a korábbi törvények alapján ügyfelünk az egyik variáció szerint 2 évig terjedő, a másik változat szerint pedig 5-től 15 évig terjedő szabadságvesztésre számíthatott volna – természetesen mindkét esetben „csak” a drogozáshoz szükséges mennyiségű heroin megszerzéséért. Az eljárás természetesen nem zárult le két év alatt, sőt az ügyben a vádirat is csak 1999 januárjában született meg. Közben azonban ügyfelünk szempontjából nagyon fontos események történtek.

Egyrészt a parlament elfogadta a Btk. módosításait, és 1999 januárjában már lehetett tudni, hogy az 1999 március 1-jén hatályba is fog lépni. Másrészt a Legfelsőbb Bíróság 1999 decemberében meghozta 5/1998. számú büntető jogegységi határozatát, ami a fent vázolt problémára adta meg a választ. A Fővárosi Főügyészség ugyanis megelégedve azt, hogy a kérdésben (csak az adott ügyben jelenlévő drogmennyiség, vagy az összesen elfogyasztott kábítószer legyen-e a minősítés alapja) nincs egyetértés a jogalkalmazó szervek között, az LB segítségét kérte. S a válasz a fenti jogegységi határozattal meg is született: a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatilag kimondta, hogy az elkö-

vető által elfogyasztott kábítószer-mennyiségeket össze kell adni, és ennek kell képeznie a minősítés alapját.

Tény, hogy az LB nem nagyon adhatott más választ a problémára. Mint ahogy az is tény, hogy az Országgyűlés által elfogadott új drog-jogszabályokat a parlamenti vita alatt beterjesztett módosító javaslatoknak megfelelően úgy változtatták meg, hogy a kábítószer-fogyasztókat – a fenti legfelsőbb bírósági jogértelmezés ellenére se, pontosabban éppen a jogértelmezés miatt – ne ítéljék jelentős mennyiségű droggal való visszaélés miatt 5 vagy 10 évi börtönre. A jelenleg hatályos szabály technikailag azt a megoldást alkalmazza, hogy míg az összes, a törvényben szereplő elkövetési magatartásnál (például kábítószer alapanyagául szolgáló növények termesztése, kábítószer előállítása, átadása, azzal való kereskedés stb.) a büntetés többek között függ attól is, hogy milyen mennyiségű (csekély, jelentős, vagy a kettő közötti) kábítószerrel követték el a cselekményt, a kábítószer fogyasztásánál ez nem így van. A fogyasztás (és drogfüggők esetében a tartás) megállapításakor a büntetés nem kötődik az elfogyasztott drog mennyiségéhez. Azaz a törvény nem azt mondja, hogy aki csekély mennyiségű kábítószerrel fogyaszt, az ennyivel és ennyivel, aki pedig jelentős mennyiségű kábítószerrel fogyaszt, az ennyivel büntetendő, hanem azt, hogy aki kábítószerrel fogyaszt, az 2 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Ez azonban csak 1999. március 1-je óta van így. A korábbi törvény a fogyasztást a megszerzésen és a tartáson keresztül büntette, és a törvény az összes elkövetési magatartás esetében (természetesen e kettőn is) a mennyiségtől tette függővé a büntetést. 1998 decemberétől pedig, az 5. számú jogegységi határozattól az „összegzés” nem volt kérdés többé: aki bevallotta, hogy mióta és mennyit drogozik, annak jelentős mennyiségért kellett felelnie. Aki tehát 1998 decemberétől 1999. február 29-ig állt bíróság előtt drogfogyasztás miatt, kaphatott akár 15 évi börtönt is csupán fogyasztásért.¹ Arra, hogy ez a lehetőség a jogalkotó (az új törvény jogalkotója, de a korábbi jogszabály alkotóinak is) szándékával nem egyezett, bizonyíték a törvénymódosításhoz fűzött miniszteri indoklás is, amelyből világosan kitűnik, hogy a jogszabályok nem akarnak valakit pusztán azért sokkal szigorúbban büntetni, mert régebb óta pusztítja önmagát.²

Ügyfelünk szempontjából a vázolt jogi probléma azért kapott jelentőséget, mert ügyében az ügyészség a vádiratot pontosan az átmeneti időszakban, azaz a jogegységi határozat és az új törvény hatálybalépése között, 1999 januárjában készítette el. Így őt jelentős mennyiségű kábítószerrel való visszaélés miatt az ügyészi indítvány szerint 5–15 évi szabadságvesztésre

kellene ítélnie a bíróságnak. Erre természetesen az azóta is folyó eljárásban nem fog sor kerülni, hiszen az ő esetében jóval kedvezőbbek az új szabályok, s a bíróság ezeket fogja alkalmazni. A vádiratot azonban az ügyészség azóta sem módosította (számos más, hasonló ügyben ezt más ügyészségek már megtették), s ez jelentős hátrányt jelent ügyfelünk számára. Csak hogy egy példát említsünk: minthogy ilyen súlyú szabadságvesztéssel fenyegette őt meg a vádirat, útlevelet 1999 tavaszán bevonták a hatóságok, s azt azóta sem kapta vissza. A Cs. P. elleni eljárás jelenleg is folyamatban van, a lehetséges elsőfokú ítélet meghozatalának időpontját még csak megjósolni sem lehet.

A DROGFÜGGŐSÉG ORVOSI ÉS JOGI SZEMPONTBÓL

Az előbb ismertetett ügy szereplőjének, Cs. P.-nek az esete egy másik, az új szabályok alkalmazása során felmerülő gyakorlati problémára is jó példa. A korábbi törvény szerint a kábítószerrel való visszaélés szempontjából nem volt releváns az a tény, hogy a bűncselekmény elkövetője kábítószerfüggő-e vagy sem. A hatályos szabályok azonban már különbséget tesznek alkalmi fogyasztók és már drogfüggő személyek között: az utóbbiakat enyhébben bünteti a jog. A drogfüggők úgynevezett kereskedői típusú magatartások (kábítószer kínálása, átadása, forgalomba hozatala, azzal való kereskedés) elkövetése esetén is kisebb büntetésre számíthatnak, de a legnagyobb különbség a fogyasztók tekintetében mutatkozik meg: 1999. március 1-je óta csak a függőknek van lehetőségük arra, hogy hat hónapos, folyamatos gyógykezeléssel úgymond „kiváltsák” a büntetést. Az alkalmi fogyasztóknak erre jelenleg nincs módjuk, szemben a korábbi gyakorlattal. Ezért rendkívüli jelentősége van annak az igazságügyi orvos szakértői véleménynek, amely azt hivatott tisztázni, hogy az elkövető drogfüggő-e vagy sem. Minthogy a szabályok egészen mások a függők és a nem függők esetében, minden kábítószeres ügyben kötelező ilyen szakértői kirendelés. Sajnos a gyakorlat azt mutatja, hogy az egyenlő elbírálás elve és ezen keresztül a jogbiztonság súlyosan sérül e vélemények elkészítésekor. Cs. P. esetében például az eljárás korábbi – még a régi törvények szerinti – szakaszában is, és 1999 nyarán is készült egy-egy szakértői vélemény. Az első szerint „kábítószerfüggő, és gyógykezelése indokolt”, a második szerint azonban „nem kábítószerfüggő”, csak „rendszeres fogyasztó, ezért kezelése indokolt” (az utóbbi megfogalmazást a bíróság nem tekintheti függőséget kimondó szakvéleménynek). A két szakvélemény közötti különbségre érthető, de semmiképpen sem el-

fogadható magyarázat lehet ügyfelünk egészségi állapotának változása. Hogy miért elfogadhatatlan ez a magyarázat? Azért, mert a függőséget vizsgáló orvos szakértői véleménynek minden esetben arra a kérdésre kellene választ adnia, hogy a gyanúsított a cselekmény elkövetésekor (és nem a vizsgálat idején) kábítószerfüggő volt-e. Az eljárás és a minősítés szempontjából ugyanis ez az, ami számít. Azt a tényt, hogy a függőség szakértői vizsgálatának gyakorlata nem egységes és így nem biztosítja az egyenlő elbírálás követelményét, jól mutatja, hogy ugyanarról az emberről egy év különbséggel két eltérő szakvélemény születik.

Gyakran előfordul az is, hogy az igazságügyi orvos szakértői vélemény olyan emberről mondja ki, hogy nem kábítószerfüggő, akit kivétel nélkül minden addiktológus elvonókúrára irányítana. B. P. ellen heroin és máktea fogyasztása miatt indult büntetőeljárás 1998-ban. Az igazságügyi orvos szakértői vélemény szerint nem kábítószerfüggő. A Btk. módosítása után készült szakértői vélemény ugyanakkor azt is tartalmazza, hogy B. P. gyakorlatilag több mint 10 éve fogyaszt különböző kábítószereket, elsősorban heroint. Napi adagja ez idő alatt meghaladta az 1 grammot, a szakértői vélemény készültkor éppen egy sikeres elvonókúra után állt munkába. (Valószínűleg pontosan azért nem nyilvánították függőnek, mert a vizsgálat idején „tisztá” volt.) A bíróság öt első fokon 6 hónap felfüggesztett fogházbüntetésre ítélte. B. P. büntetlen előéletű, első kábítószerez ügye miatt kapott ilyen súlyos büntetést.

EGYENLŐ-E AZ ELBÍRÁLÁS?

1998 őszén, amikor széles körű társadalmi vita folyt a Btk. módosításáról, a szigorítást támogatók részéről igen gyakran hangoztatott érv volt, hogy bár az új szabályok szerint az alkalmi drogfogyasztók nem bűnhathatnak ki a felelősségre vonás alól egy gyógykezeléssel, mégsem fog senki börtönbe kerülni kábítószer-fogyasztásért (ennek némileg ellentmond B. P.-nek az előbbiekben vázolt esete). Bár a törvény csakugyan 2 évig terjedő szabadságvesztést mond a fogyasztókra, az első büntényes elkövetők bizonyosan nem fognak ilyen szigorú büntetést kapni, szóltak az érvek. Számos más büntetőjogi lehetőség van ugyanis a figyelmeztetésükre: a megrovás (gyakorlatilag ügyészi vagy bírói figyelmeztetés), a vádemelés elhalasztása (melynek során az ügyészség nem emel vádat, hanem időt ad az elkövetőnek, s ha ez eredménytelenül telik el, akkor megszüntetik ellene az eljárást, de ha ez alatt az idő alatt újabb bűncselekményt követ el, akkor vádat emelnek mindkét cselekmény miatt), és a próbá-

ra bocsátás (amit bíróság szabhat ki, és gyakorlatilag az előzőhöz hasonlóan próbaidőt jelent). A vázolt három megoldás mindegyike csak intézkedés, és nem büntetés. Alkalmazásuk nem jelent büntetett előéletet, és a próbára bocsátás kivételével az elkövetőnek még a bűnügyi költséget sem kell kifizetnie.

Élnek-e a jogalkalmazók a gyakorlatban e lehetőségekkel? A TASZ tapasztalatai szerint nem, vagy alig-alig. Ennél is nagyobb gond azonban az, hogy véleményünk szerint az eljárások során nem érvényesül az egyenlő elbírálás alapelve. Nem szükséges külön magyarázat arra, hogy elfogadható tendencia-e egy jogállamban, hogy ugyanazért a bűncselekményért az elkövetés helyétől függően jelentősen eltérő büntetés járjon. Az alább vázolt három eset mindegyike Budapesten történt, 1999-ben, illetve 2000-ben. T. A., Z. Cs. és B. B. ellen ugyanazért, csekély mennyiségű marihuána tartásáért indult büntetőeljárás. T. A. és Z. Cs. magyar nemzetiségűek, de külföldi állampolgárok; mindhárom elkövető gyakorlatilag egyidős. B. B.-t egy utcai igazoltatás során (amikor a rendőrök a hatályos jogszabályokat megsértve, minden alap nélkül kipakoltatják valakinek a zsebeit) kapták el, másik két ügyfelünk egy-egy szórakozóhely elleni razzia alkalmával bukkant le. Emellett B. B.-t és T. A.-t egy év különbséggel ugyanannak az ügyészségnek az illetékességi területén kapták el a rendőrök. Az eljárások során mind a három esetben vettek vizeletmintát a gyanúsítottaktól, és az mind a három esetben ki is mutatta a THC-t, azaz a marihuána és a hasis hatóanyagát. B. B. zsebében ezen kívül kb. 10 gramm, a másik két elkövetőnél 3-3 gramm marihuánát is talált a rendőrség. Az általunk áttanulmányozott nyomozati iratok gyakorlatilag mind a három esetben ugyanazt tartalmazták: ügyfeleink büntetlen előéletűek voltak, és minden esetben elismerték, hogy kisebb-nagyobb rendszerességgel szoktak kábítószer-származékokat fogyasztani.

A hasonló elkövetési körülmények ellenére a három ügy igen eltérő módon áll (vagy fejeződött be). B. B. – akinek a zsebében a legtöbb (10 gramm) kábítószert találták – ellen már befejeződött az eljárás; őt az illetékes ügyészség megrovásban részesítette (azaz ügye az ügyészi szakban befejeződött, nem emeltek ellene vádat, és így természetesen bíróságra sem kellett járnia). Az ő ügye indult a legkésőbb, és az övé fejeződött be a leghamarabb: az eljárás megindulásától számított 5 hónap elteltével már le is zárult az ellene folyó büntetőeljárás.

T. A. ellen ugyanaz az ügyészség járt el, amelyik B. B.-t a fenti szankcióban részesítette. Mindössze az eljárás megindulásának időpontja tért el: T. A. egy évvel korábban bukkant le. A hasonló körülmények ellenére az ő esetében az ügyészség nem érte be a

megrovás alkalmazásával, hanem vádat emelt ellene. Az illetékes budapesti bíróság pedig tárgyalás tartása nélkül 250 napi tétel pénzbüntetésre, mellékbüntetésül az ország területéről való 3 évi kitiltásra ítélte (ügyfelünk magyar nemzetiségű, de külföldi állampolgár). A büntetés annak fényében, hogy az általa elkövetett cselekményre a törvény szövege 2 évig tartó szabadságvesztés kiszabását is lehetővé teszi, nem is tűnik túlságosan szigorúnak. Ha azonban tudjuk, hogy ugyanazért a cselekményért (pontosabban súlyosabb vétségért, hiszen B. B. esetében 10 gramm, T. A. esetében pedig csak 3 gramm marihuána szerepelt az eljárásban) ugyanaz az ügyészség megegyező jogszabályi környezetben egy évvel később még csak vádat sem emel, T. A. büntetése már komolyabbnak tűnik.

Egy másik budapesti ügyészség harmadik ügyfelünk, Z. Cs. esetében sem élt a korábban vázolt lehetőségekkel (azaz a megrovással vagy a vádemelés elhalasztásával), ellene is vádat emeltek. Ügyében ugyanannak a budapesti bíróságnak ugyanaz a tanácsa járt el, mint T. A. esetében. A bíróság vele szemben is tárgyalás tartása nélkül (azaz az elkövetőt meg sem hallgatva) járt el: öt 200 napi tétel pénzbüntetésre ítélték. A fő különbséget azonban nem az az 50 napi tétel többletbüntetés jelenti, amennyivel T. A. többet kapott Z. Cs.-nél, hanem az a tény, hogy Z. Cs.-t nem ítélték mellékbüntetésül több évi kitiltásra az ország területéről. Mint azt már említettük, mindkét ügyfelünk magyar nemzetiségű külföldi állampolgár. Z. Cs. hazánkban tanul, T. A. pedig otthonában vállalkozó, de Magyarországon van az élettársa. Vajon mi lehetett a különbségtétel alapja? A két ügy különbözősége biztosan nem, hiszen a nyomozati iratok szinte teljes mértékben megegyeztek, csak úgy, mint az ügyben szereplő kábítószer mennyisége és a két gyanúsított büntetlen előélete. Arra sem lehet hivatkozni, hogy a bíróság az eljárás során az általa közvetlenül megállapított tények miatt hozott elterő határozatokat, azaz a két gyanúsított „különböző benyomást” tett volna a bíróságra. Hiszen a tárgyalás tartása nélkül hozott végzéssel befejezett eljárások során a bíróság nem is találkozik személyesen az elkövetővel, a tényállást csak és kizárólag az általunk is megismert nyomozati iratok alapján állapítja meg, és végzését is csak ezekre alapíthatja. Nem vitatjuk a bírói jogalkalmazás szabadságát és a bírák szabad mérlegelési jogát a bizonyítékok figyelembevételkor, az azonban tény, hogy egy jelentéktelennek tűnő mellékbüntetés kiszabása/ki nem szabása két teljesen azonos ügyben ügyfeleink szempontjából igen nagyfokú különbségtételnek minősül.

Z. Cs. és T. A. ügye még nem zárult le, ugyanis mindkét esetben tárgyalás tartását indítványoztuk

az illetékes bíróságnál. A tárgyalásokat több mint egy év elteltével sem tűzték még ki.

TANÁROK ÉS DIÁKOK

Az 1999-es drog-jogszabályi szigorítás egyik legkárosabb, közvetlen hatása volt az a feljelentési hullám, amely 1999 tavaszán volt megfigyelhető elsősorban budapesti középiskolákban. Számos esetben tanárok, az igazgató és/vagy szülők értesítették a rendőrséget a diákok vélt vagy valós drogfogyasztásáról. Arra a kérdésre, hogy mi váltotta ki ezt a sorozatot (hiszen azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy a középiskolai drogfogyasztás problémája néhány hónap alatt lépte át azt a kritikus pontot, amely előtt még nem, de amely után már egyszerre több iskolában azt érezték, hogy segítséget kell kérniük), elsősorban két ok adhat választ. Az egyik, hogy a közvélemény jelentős része gondolta azt – tévesen – a jogszabályváltozás idején, hogy hazánkban a „drogtörvény” bevezetése előtt nem volt bűncselekmény a kábítószer-fogyasztás, azt csak 1999. március 1-je után rendelik büntetni. A másik ok, hogy a pedagógusok nagyon sok esetben nem voltak tisztában a büntetőeljárási szabályokkal. Általános tévhit volt, hogy a tanároknak – és elsősorban az iskolaigazgatóknak – feljelentési kötelezettségük van a drogos diákok tekintetében. Remélhetőleg mára a pedagógusok jelentős része megtudta, hogy sem a tanároknak, sem az igazgatónak nincs semmiféle be- vagy feljelenteni valója az iskolában észlelt drogos esetekkel kapcsolatban, illetve hogy a rendőri fellépés az esetek többségében semmiféle segítséget nem jelent a diákok kábítószer-fogyasztása elleni küzdelemben. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a 1998/99-es tanév végén számos fővárosi iskola diákja ellen indult eljárás.

B. Sz. gimnáziumának az igazgatója is ezen a tavaszon kérte a rendőrség segítségét az iskolában szerinte jelenlévő drogprobléma miatt. Az igazgató az egyik osztályfőnöktől tudott arról, hogy az egyik évfolyam diákjai közül néhány valószínűleg fogyasztott már valamilyen kábítószer, és hogy a fiatalok közül néhányan az egyik osztálykiránduláson is „minden bizonnyal” kipróbáltak valamilyen kábítószer. A rendőrség az igazgató hívására ki is jött az iskolába. A megvádolt diákokat óra közben az igazgatói irodába kísérték, majd szirénázó rendőrautókkal előállították őket. A diákok – köztük ügyfelünk – szüleit az egyik tanár értesítette, ügyfelünk édesapja a rendőrségre rohánva részt vehetett fia első meghallgatásán. A rendőrségen a fiatalokat tanúként hallgatták ki, majd vizetletmintát vettek tőlük. Erre a jegyzőkönyvek szerint természetesen önként vállalkoztak (ügyfelünk el-

mondása szerint esélye sem volt arra, hogy ne vesse alá magát a szakértői vizsgálatoknak). A rendőrségen tanúként – bár erre természetesen nem lettek volna kötelesek – ügyfelünk kivételével az összes diák bevallotta, hogy kipróbálta már a marihuánát. A vizelet-tesztek eredménye a későbbiekben egyedül ügyfelünk esetében lett pozitív. Így a többi fiatal ellen kizárólag azért folyik jelenleg is az eljárás, mert tanúkihallgatásukkor vagy nem tájékoztatták őket arról, hogy nem kötelesek olyat mondani, amivel saját magukat vádolnák meg bűncselekmény elkövetésével, vagy ezt a tájékoztatást – a legtöbben életük első rendőrségi kihallgatásán valószínűleg kissé rémülten szerepelve – egyszerűen nem értették meg. Tanúként tettek tehát vallomást, és az alapján, amit elmondtak, gyanúsítottá vált belőlük.

A rendőrség 1999 áprilisa óta nyomoz ebben az ügyben. A B. Sz. elleni eljárás azért húzódik most már közel két éve, mert a nyomozó hatóság közel kétszáz(!) tanút kíván az ügyben kihallgatni, többek között a tanárokat, a diákokat és a gyanúsítottak barátait. Egy olyan ügyben, ahol az eljárás – rendőri szempontból nézve – legnagyobb sikere annak a ténynek a bírói megállapítása lehet, hogy néhány tizenéves kipróbálta a marihuánát, egy huszonéves társuk pedig adott nekik a kábítószerből és ezért valószínűleg több évi börtönbüntetést kap majd. S hogy mi történt az ügyben szereplő fiatalokkal? Védencünk már nem jár abba a gimnáziumba, ahol az ügy indult, s a többiek is egészen biztosan megtanulták: nem mindegy, hogy melyik tanárukat avatják bizalmukba.

ALKOTMÁNYELLENES DROG-JOGSZABÁLYOK

1999 novemberében az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította a Btk. módosítását tartalmazó jogszabályok egy részét,³ és kötelezte a parlamentet, hogy 2000. február 15-ig alkossa meg azokat a szabályokat, amelyekkel az alább vázolt jogi probléma kiküszöbölhető. A lényeg a következő volt: a korábbi kábítószeres jogszabályok szerint, ha egy drogos ügyben csak csekély mennyiségű kábítószer szerepelt, és az elkövető nem adott át másnak kábítószer, valamint vállalta, hogy hat hónapos, folyamatos kezelésen vesz részt, akkor a büntetőeljárást vele szemben egy évre fel kellett függeszteni. Ha a felfüggesztésre a rendőri vagy az ügyészi szakban nem került sor, akkor a bíróságnak is módja volt arra, hogy egy évre felfüggeszse az eljárást. Aki az elsőfokú bírósági ítélet meghozataláig igazolta, hogy alávetette magát a kezelésnek, az ellen az eljárást meg kellett szüntetni.

Az új büntetőjogi szabályok ezt a lehetőséget csak a kábítószerfüggő elkövetők számára teszik lehetővé. A problémát az jelentette, hogy az eljárás felfüggesztésének szabályait is (amelyeket a büntetőeljárás törvény tartalmaz) e szerint módosították 1999. március 1-jétől. A büntető törvénykönyvnek nem lehet visszaható hatálya, így a március 1-je előtt elkövetett cselekmények terheltjeinek módjuk lett volna arra, hogy a korábbi szabályok szerint ítéljék meg az ügyüket (azaz, ha erre mód van, függeszték fel az eljárást velük szemben). Csakhogy a büntetőeljárás törvény rendelkezéseit minden folyamatban lévő eljárásra alkalmazni kell, e törvény pedig azt tartalmazta, hogy csak a drogfüggők esetében lehet felfüggeszteni az eljárást. Az Alkotmánybíróság e helyzetre mondta ki, hogy alkotmányellenes, hiszen sérül a visszaható hatály tilalma.

Így vált ügyfelünk, L. Cs. pontosan a fenti alkotmányos sértő szituáció áldozatává. 1997-ben indítottak ellene büntetőeljárást, ugyanis betörték a lakásába, és a helyszínelésre kiérkező rendőrök a konyhában néhány tő marihuána-palántát találtak. L. Cs. ezért egy bűncselekmény sértettjéből hamar egy másik bűncselekmény elkövetőjévé vált. A rendőrségen elismerte, hogy szokott kannabiszt fogyasztani, és kijelentette, hogy vállalna egy kábítószer-függőséget megelőző gyógykezelést. Bár a felfüggesztésnek minden törvényi feltétele teljesült, sem a rendőrség, sem később az ügyészség nem adta meg ezt a neki járó lehetőséget.

Mire azonban ügye bíróság elé került, 1999 szeptemberében, a bíróságnak már nem állt módjában az eljárást egy évre felfüggeszteni, hiszen ezt a hatályos büntetőeljárás törvény az alkalmi drogfogyasztóknak (s ügyfelünk nem volt kábítószerfüggő) nem tette lehetővé. A bíróság ezért – a végzés írásbeli indoklásában is kifejtve ezt a rá önhibáján kívül hátrányosan ható körülményt – őt a lehető legenyhébb büntetőjogi szankcióval sújtva megrovásban részesítette. Amiért az eset említésre érdemes azon kívül, hogy az elméleti problémát a gyakorlat oldaláról mutatja be, az az ügyészség álláspontja. Az illetékes vádhatóság ugyanis a bírói indoklás ellenére a végzés ellen büntetés kiszabásáért fellebbezett, sőt ezt a fellebbezést még 2000 őszén is fenntartotta, tehát közel egy évvel azután, hogy az Alkotmánybíróság megállapította a fenti helyzet jogos sértő voltát. A másodfokú bíróság természetesen nem adott helyt a fellebbezésnek, és a megrovást hatályában megtartotta. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy L. Cs. azért kapott megrovást, mert a jogszabályok módosításakor a jogalkotók nem tartották tiszteletben az alkotmányos büntetőjog alapelveit.

TÖRVÉNYSÉRTŐ RENDŐRI GYAKORLAT

1999. szeptember 1-jétől léptek hatályba azok a jogszabályok, amelyek – hasonlóan a márciusban hatályba lépett büntető jogszabályi módosításokhoz – a szervezett bűnözés és a hozzá kapcsolódó jelenségek ellen kívánták folytatni a harcot.⁴ Témánk szempontjából a „szeptemberi törvények” egyik legfontosabb szakasza a szórakozóhelyek bezárását volt hivatott rendezni, amennyiben egy ilyen helyen az üzlet működésével összefüggésben⁵ valamilyen kábítószerrel kapcsolatos cselekményt követnek el. A következő TASZ-eset szereplői hamar megtanulták, hogy mennyire nem elhanyagolható jogszabály-változtatásról volt szó ez esetben. Az alább ismertetett eset azért is említésre érdemes, mert az általa megismerhető rendőri gyakorlat általánosnak tekinthető. Kábítószeres esetekben egyáltalán nem ritka, hogy a rendőrök törvénysértő módon alkalmazzák a vizeletminta adására való kötelezést.

A fenti jogszabályok hatálybalépése után alig pár nappal, tehát 1999 szeptemberében egy budapesti kávézó rendőrségi akció helyszíne volt. Az akció oka, mint az a rendőri jelentésekből utólag kiderült, az volt, hogy a rendőrségnek tudomására jutott: a kávézóban a személyzet kábítószerrel áru, és a helyszínen nagyban folyik a drogfogyasztás. Mindezeket egy névtelen bejelentő közölte a rendőrséggel. Felderítés felderítést követett, végül egy nagyobb rendőri egység részvételével a rendőrök megszállták a kávézót.

Az akció időpontjában a kávézóban tartózkodtak ügyfeleink is. Az öt fiatalember a kávézó teraszán, egy külső asztalnál beszélgetett a rajtaütés idején. Felszólították őket, hogy menjenek be a belső helyiségbe és igazolják személyazonosságukat. Miután ez megtörtént, várakozniuk kellett. A rendőrök a kávézó mosdójában – a névtelen bejelentéseknek köszönhetően – csakugyan találtak kábítószerrel. Ügyfeleinket a többi vendéggel és az alkalmazottakkal együtt ruházátvizsgálásnak vetették alá, valamint megkérdezték tőlük, hogy fogyasztottak-e valaha is kábítószerrel. Miután erre a kérdésre mindannyian nemmel válaszoltak, jó két órával az akció kezdete után mindannyiukat előállították a rendőrségre. A folyosón várakoztatták őket, egymással nem beszélhettek. Felszólították őket, hogy adjanak vizeletmintát, és senki nem volt hajlandó elárulni nekik, hogy tanúként vagy gyanúsítottként vesznek-e részt az eljárásban. A vizeletminta adása után anélkül, hogy akár tanúként, akár gyanúsítottként kioktatták volna őket a jogaikról, ismét feltették nekik a kérdést, hogy fogyasztottak-e valaha is kábítószerrel, majd mindezek után hazaengedték őket. Az öt fiatal a segítségünket kérte az ügy-

ben; a vizsgálatok szerint mindannyiuk vizeletmintájából THC-t, azaz marihuána fogyasztására utaló jeleket lehetett kimutatni.

A fent ismertetett rendőri eljárásnak alig van olyan szakasza, amelynek során a rendőrök a hatályos törvényeknek megfelelően jártak volna el. Már ügyfeleink előállítása is törvénysértő módon történt, hiszen a rendőrségi törvénynek az előállításra vonatkozó paragrafusai között nem található olyan szakasz, amelybe „beleférne” az, hogy a rendőrök olyan személyeket állítsanak elő, akik személyazonosságukat igazolni tudják és semmilyen bűncselekmény elkövetésével nem gyanúsíthatók. Utóbbit, mármint azt a tényt, hogy ügyfeleink nem voltak gyanúsíthatók a helyszínen semmivel (hiszen semmilyen drogot vagy drogfogyasztásra akár csak utaló eszközt nem találtak náluk, illetve nemmel válaszoltak a drogozást firtató kérdésekre), a rendőrök később nem is cáfolták, illetve soha nem állították ennek ellenkezőjét. Tehát nem gyanúsítottként, hanem tanúként állították őket elő. Ez már önmagában is jogszerűtlen, hiszen a tanúkat a jogszabályok szerint nem lehet előállítani (legfeljebb elővezettetni, ha többszöri idézés ellenére sem jelennek meg a rendőri meghallgatásokon). Az is kérdéses, hogy jogszerű-e egy igazoltatás során feltenni azt a kérdést egy állampolgárnak, hogy követett-e el már valaha is bűncselekményt, de ennél sokkal súlyosabb jogsértések történtek az előállítás után.

A jogszabályok nem adnak lehetőséget arra, hogy tanúként meghallgatott személyektől vizeletmintát kényszerítsenek ki. Márpedig ügyfeleinkkel ez történt, hiszen a rendőrségen egy pillanatig sem merült fel, hogy lenne más választásuk, mint vizeletmintát biztosítani. A rendőrségi törvény 44. paragrafusa csak a közlekedési intézkedések körében, a járművezetőkkel szemben ad arra lehetőséget, hogy őket vér- és vizeletminta adására kötelezzék, de ebben az esetben természetesen fel sem merült a járművezetés. A büntetőeljárás törvény a szakértői vizsgálatra való kötelezést bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személy esetében is csak a gyanúsítás közzlése után teszi lehetővé. Ezek alapján gyanúsítottat akár kényszeríteni is lehet a szakértői vizsgálat tűrésére. Tanúkkal szemben is lehet vizsgálatot alkalmazni, de csak akkor, ha előzőleg kioktatják az őt megillető jogokról (így többek között arról is, hogy az igazmondásra kötelezett tanú sem köteles önmaga ellen vallani). Ügyfeleinket nem gyanúsítottként, hanem tanúként hallgatták meg (pontosan későbbi pozitív vizelettesztjük alapján lett belőlük gyanúsított), így nem lett volna lehetőség a szakértői vizsgálatokra való kötelezésre.

Ügyfeleink első rendőri meghallgatásáról jegyzőkönyv nem készült. Az eljárásról készített rendőri jelentésekből még az sem derül ki világosan, hogy ta-

núként hallgatták-e meg őket. Ami azonban bizonyos: a vizeletmintára kötelezés jogszerűtlen volt. Természetesen az öt fiatal segítségünkkel a törvény adta határidőn belül panaszt tett a kifogásolt intézkedés ellen, panaszunkat azonban elutasították. Ugyanígy jártunk az összes többi, rendőri szervhez (Budapest rendőrfőkapitánya, az országos rendőrfőkapitány) benyújtott panaszunkkal, valamint azokkal a kifogásokkal is, amelyeket az illetékes ügyészségek elé terjesztettünk.

Ügyvédünk az ügyben a vádemelésre illetékes ügyészségnél az eljárás megszüntetését indítványozta, arra való hivatkozással, hogy a büntetőeljárási törvény 60. §. (3) bekezdése értelmében a törvénysértően beszerzett bizonyítékok nem használhatók fel a büntetőeljárás során, márpedig ebben az esetben semmilyen más bizonyíték nem állt a hatóságok rendelkezésére a jogtalanul beszerzett vizeletmintákon kívül. Az ügyészség nem osztotta álláspontunkat, és ügyfeleinket megrovásban részesítette. Az öt fiatal azonban nem fogadta el ezt a megoldást, és készen áll arra, hogy bíróság előtt számoljon be az előállítás körülményeiről és a vizeletminták „önkéntes” biztosításáról, így az ügy a bírói szakban folytatódik, tárgyalást e cikk írásáig nem tűztek ki. A kifogásolt ügyéségi megrovás óta már több mint egy év telt el.

A kávézót természetesen nem zárták be, hiszen a névtelen bejelentéseket kivéve – amelyek mögött az üzlet tulajdonosa a konkurenciát sejtí – az eljárás során fel sem merült, hogy a kávézó bármely alkalmazottjának köze lenne valamilyen drogbűncselekményhez.

ON-LINE RENDŐRSÉGI DROGÜGY

Az 1999-es jogszabályváltozás során a droggal kapcsolatos tiltott magatartások sorát bővítette a Btk. egy új paragrafusa. A 283/A. szakasz a kábítószer készítésének elősegítését szankcionálja, nem minden előzmény nélkül. Korábban is volt ugyanis egy bekezdés a drogjogi szabályok között, amely azokat a személyeket kívánta kriminalizálni, akik a „kábítószerrel visszaélés bűncselekményének elkövetéséhez anyagi eszközöket” szolgáltattak. Ennél azonban jóval tágabb kört kíván büntetni kábítószer készítésének elősegítése címén az 1999. március 1. óta érvényben lévő jogszabály. Többek között azt a személyt is, aki kábítószer termesztéshez szükséges, vagy a termesztést könnyítő vagyoni értékű gazdasági, műszaki, szervezési ismeretet a kábítószer termesztőjének a rendelkezésére bocsát. Gyanítható, hogy a szigorú jogszabály betartása nem kis nehézséget fog okozni az informatika korában a jogalkalmazóknak. Mindenesetre tavaly indult az első „on-line rendőrségi drogügy”, ahogy a média nevezte D. P. esetét.

A Btk. hivatkozott szakaszával vádolt fiatalember bűne az volt, hogy különféle idegen nyelvű ismeretterjesztő szakirodalmat gyűjtött össze a kannabiszról, ezeket lefordította és elhelyezte saját weblapján az interneten. Az oldalak a marihuána-fogyasztás egészségügyi és egyéb hatásait ismertették, emellett többek között gyakorlati tanácsokat adtak az érdeklődőknek a kender termesztéséhez. Nagyon fontos

DROGRENDŐRÖK *

1998. január 30-án a Fővárosi Ügyészségi Nyomozóhivatal munkatársai házkutatást tartottak a BRFK Szervezett Bűnözés Elleni Osztályának kábítószeres ügyekkel foglalkozó részlegénél. A házkutatás során jelentős mennyiségű szabálytalanul tárolt kábítószerrel találtak, négy rendőr ellen büntetőeljárást indítottak, az alosztály vezetőjét előzetes le tartóztatásba helyezték. (Az alosztály azóta szabadlábra került vezetőjét egy korábbi büntetőeljárás következményeként 2000 őszén jogerősen 1 év 2 hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte a Fővárosi Bíróság.)

1998. február 2-án a BRFK SZBEO kábítószeres alosztályának egyik századosa utasként súlyos közlekedési balesetet szenvedett Budapesten. Az autó, amelyben ült, a fővárosi éjszakai élet egyik ismert alakjának tulajdona volt, s a helyszínen – a baleset szenvedett, illetve az azt követő kocsikban – olyan személyek is jelen voltak, akikre a rendőrség korábban már felfigyelt kábítószeres bűncselekmények miatt. Berta Attila, akkori budapesti rendőrfőkapitány elrendelte az alosztályon dolgozó rendőrök „C” típusú ellenőrzését, leváltotta a frissen kinevezett alosztályvezetőt, valamint kijelentette, hogy „nemkívánatos, hogy egy rendőr olyanokkal szórakozzon együtt, akik ellen esetleg el kell járnia”. Egyes sajtóhírek szerint a hivatalában egy hetet töltött alosztályvezetőnek azért kellett távoznia, mert ő is a balesetet szenvedett terepjárával együtt haladó kocsiban tartózkodott.

1998. március 6-án a BRFK SZBEO és a KBI kábítószerosztályának nyomozói házkutatást tartottak egy XI. kerületi lakásban, ahol a lakás tulajdonosán és néhány gramm heroinon kívül négy egyenruhás rendőrről is bukkantak. Az utóbbiak a nyomozók feltűnésekor el akarták hagyni a helyszínt. A lakás arab nemzetiségű tulajdonosa közölte,

azonban, hogy pontosan mikor is tette ezt D. P. Ügyfelünknek ugyanis az oldalaknak először helyt adó egyetemi szerverről jóval 1999. március 1. előtt el kellett távolítani az anyagot, az egyetem ugyanis azzal érvelt, hogy az oldalak tartalma nem D. P. tanulmányaival függ össze. D. P. tehát jóval 1999. március 1-je előtt eltávolította az egyetemi szerverről az anyagokat, azonban azok egy másik szolgáltató szerveréről a törvénymódosítás után is elérhetőek lettek a világhálón. Ügyfelünk nem ismeri el, hogy a törvénymódosítás után bárhová is feltette volna a kifogásolt információkat, a korábbi publikálás miatt pedig nem vonható felelősségre, hiszen a módosítás előtt az ilyen know-how átadása nem volt bűncselekmény, márpedig a büntető jogszabályokat nem lehet visszamenőlegesen alkalmazni.

A rendőrség jogértelmezése szerint ezen oldalak publikálása kimeríti a kábítószer készítésének elősegítését, s mint ilyen, akár három évig terjedő szabadságvesztést vonhat maga után. Az eljárás „lakossági bejelentés alapján” – amit valójában az egyetem egyik tanára tett – 2000 júniusában indult, a rendőrséget pedig legalább annyira érdekelték az egyetemista fiatalember lefoglalt számítógépén talált szoftverek, mint az alapügy, amelynek pedig nem kevés publicitást adtak indulásakor.

Jogértelmezés kérdése, hogy a kifogásolt információknak az interneten való közzététele kimeríti-e a „rendelkezésre bocsátást”. Ez a kérdés egyáltalán nem elhanyagolható jelentőségű, hiszen a jogszabály szövegét értelmezve egyértelműnek tűnik:

csak az valósíthatja meg a Btk. e szakaszát, aki valamilyen konkrét személynek ad át kábítószer-termesztés céljából információkat. Természetesen ilyenről szó sincs, a rendőrök nem értek senkit tetten, amint kenderültetvényét a weboldal alapján ápolta volna. Szükség volt tehát egy kábítószer-termesztőre, aki D. P. információi alapján folytatta tevékenységét. A rendőrség ezt a feladatot a következőképpen oldotta meg: az összes megyei rendőrkapitányságot végigkérdezték, hogy volt-e olyan esetük az elmúlt években, amikor valaki az internetről jutott termesztési információkhoz. Egy esetben valaki azt nyilatkozta, hogy ismerőse az interneten olvasta a növénytermesztési tanácsokat (azt nem tudta megmondani, hogy pontosan mit), egy másik esetben pedig valaki a kifogásolt kender-oldalt jelölte meg forrásként, annak azonban bizonyíthatóan az 1999. március 1. előtti, azaz nem büntethető változatát. Nem sikerült tehát olyan termesztőt találni, akinek ügyfelünk bocsátotta volna rendelkezésre a szükséges ismereteket.

Technikai kérdés, hogy bizonyítani lehet-e, a törvénymódosítás után ki rakta fel az internetre a kifogásolt oldalakat. Hiszen ha valaki már feltöltött egy anyagot az internetre, azt bárki letöltheti, lemásolhatja, és tetszése szerint felrakhatja bárhová.

Nem mellékes körülmény az sem, hogy a világhálón való publikálás önmagában gyakorlatilag semmit nem ér. Ha a weboldalra valamilyen módon (például keresőprogramokba való bejelentkezéssel stb.) nem hívják fel a figyelmet, akkor az a szakértők szerint

hogy a rendőrök nagyobb összegű készpénzt követeltek tőle. A rendőrség később hivatalosan cáfolta, hogy drogot találtak volna a lakásban, de a Népszabadság közölte, hogy a házkutatásról készült jegyzőkönyv még tartalmazta a lakásban talált heroint. A rendőrök közül egy tiszthelyettest önbíráskodásért, a három másik bűnüldözőt hivatali visszaélés miatt vonták utóbb felelősségre.

1999. május 19-én egy, a körzetét tekintve Békéscsabához tartozó körzeti megbízott saját autójának takarításakor több mint fél kilogramm marihuánát talált. A sajtó három héttel később tudósított az ügyről, az esetről megjelent cikkek mindegyike beszámolt arról, hogy a történet összefüggésben állhatnak egy rendőrtiszt 1999 májusban bekövetkezett halálával; az illetékesek ezt később cáfolták.

1999. június 30-án számoltak be a lapok arról, hogy a rendőrök a fővárosban 35 személyt vettek őrizetbe kábítószer-terjesztés miatt. A rendőrség illetékesek nem kívánta kommentálni a sajtó azon állításait, hogy a gyanúsítottként kihallgatott személyek között aktív rendőrök is voltak. Az Ügyészségi Nyomozóhivatal ugyanakkor közölte, hogy a rendőri akcióban egy rendőr ellen indítottak eljárást drogfogyasztás miatt. Későbbi hírek azt közölték, hogy két rendőr is testőrként dolgozott a szervezetben, védve a drogkereskedőket.

1999. július 2-án arról adtak hírt az újságok, hogy egy drogterjesztő banda „kulcstagját” előzetes letartóztatásba helyezték. A rendőrség nem közölte, hogy az illető rendőr volt-e vagy sem, mindössze annyit jelentettek ki, hogy az illető „a dílerek védelmét látta el, illetve tájékoztatta őket, és jelezte nekik a rendőri akciókat”. Azt, hogy erre miként lehetett módja, később sem tudhatta meg a nyilvánosság.

olyan, mintha egy tűt helyeznénk el egy szénakazalban és várnánk, hogy valaki megtalálja. Az interneten ily módon fennlévő információk esetében még az is kérdéses, hogy nyilvánosságra hozatalról lehet-e beszélni, hiszen nagyon kicsi az esély arra, hogy valaki véletlenül megtalálja az oldalakat. A figyelemfelhívás egyik legfontosabb módja az úgynevezett belinkelés, azaz amikor egy weboldalon megjelenik egy másik weboldal címe és egy kattintással az egyikről a másikra kerülhet az internet-felhasználó. Márpedig azok az oldalak, amelyekért D. P.-t a rendőrség felelősségre kívánja vonni, korábban többek között hivatalos kormányzati drogellenes weblapokról is közvetlenül elérhetők voltak.

A cenzúrára oly kényes világhálón természetesen az eljárás megindulása (és a megvádolt weboldalak eltávolítása) után gyakorlatilag azonnal újra elérhetők voltak az oldalak, egy külföldi szerver segítségével. Maga a hír, hogy a rendőrség egy ilyen és ilyen oldal készítőjével szemben eljár, nem kis „reklám” volt az interneten, így akár azt is lehet mondani, hogy a büntetőeljárás csak „használt” az információk terjedésének.

Az ügyfelünk elleni eljárás jelenleg ügyészi szakban van, D. P.-nek a rendőrség vádemelési javaslata szerint felelnie kell kábítószer készítésének elősegítéséért, valamint szerzői és szomszédos jogok megsértéséért. Hogy az illetékes ügyészség vádirata mit fog tartalmazni, még a jövő titka.

Ésszerűségi kérdés, hogy miért van szükség ilyen jogszabályra. Az ilyen jellegű információk átadása –

ha nem szerepel mellettük drogfogyasztásra való felhívás – a legtöbb európai országban nem számít bűncselekménynek. (Kábítószer-fogyasztásra, ami a magyar Btk. szerint külön büntetendő tényállás, ezek a weboldalak természetesen nem buzdítottak, ezt a rendőrség sem állította egy pillanatig sem.) Az oly szigorú drogpolitikájáról híres Egyesült Államokban is teljesen szabadon hozzáférhetők a kendertermesztésről és -fogyasztásról szóló ismeretterjesztő kiadványok, folyóiratok. Az interneten elképzelhetetlenül sok információhoz lehet hozzájutni a témában, nem beszélve arról a tényről, hogy számos, Magyarországon kiadott mezőgazdasági szakkönyv tartalmaz a kender termesztéséről szóló információkat. Mivel a könnyűipari nyersanyagként felhasználható kender termesztéséhez adott tanácsok nagymértékben hasznosíthatók a marihuána termesztéséhez, kérdés, nem kellen-e az ilyen kiadványok szerzőit, kiadóit és terjesztőit is kriminalizálni.

Az, hogy egy jogszabály sikeresnek mondható-e, többféle szempontból is vizsgálható. Ha sikerként könyvelhető el az, hogy tanárok feljelentik diákjaikat, hogy a kábítószer-problémával küzdő beteg emberek kevésbé mernek orvoshoz fordulni, és hogy évről évre egyre több embert fognak egy önsértő cselekmény miatt megbüntetni, akkor a szigorított drog-jogszabályok első két éve sikeresnek mondható. Tény, hogy a „többségi társadalom” jelentős részében a módosított Btk. kábítószerre vonatkozó szabályai a szigorítás idején és az eltelt két évben is pozitív visszhangra leltek. Ennek azonban csak az lehet az oka, hogy az

2000. júliusában a budapesti büntetés-végrehajtási intézet egyik objektumában egy fogdaőr szekrényében találtak többféle, nagyobb mennyiségű kábítószer, a tiszthelyettest előzetes letartóztatásba helyezték.

2000. szeptember 18-án Székesfehérvárott kommandósakcióval fogták el az egyik budapesti kerületi rendőrkapitányság két tisztjét, egy főhadnagyot és egy hadnagyot. Gépkocsijukban négy kilogramm hasist találtak, a rendőröket letartóztatták. Az eset után egy nappal a következőt írta a Népszabadság: „Úgy tudjuk, egyelőre nem tisztázott, hogy az aktív rendőrökből és civilekből álló társaság kábítószer-hálózat tagja lenne.”

Az előző híradásban számolt be a napilap arról a (tudomásunk szerint egyébként korábban nyilvánosságot nem kapott) tényről, miszerint 2000 nyarán egy miskolci rendőrt helyeztek előzetes letartóztatásba üzletszerű kábítószer-terjesztés miatt.

2000 novemberében a fővárosban elfogták és őrizetbe vették az egyik vidéki város rendőrkapitányságának tisztjét (egyes információk szerint rendőrkapitány-helyettesét), valamint két társát. Az akció során jelentős mennyiségű kábítószerrel találtak náluk, elfogásukkor kommandósokat vettek be.

2001 januárjában egy fővárosi rendőr-szakközépiskola több diákja bukott le kábítószer-terjesztés, illetve fogyasztás miatt.

**A TASZ összeállítása országos napilapokban megjelent hírek és információk alapján*

emberek többsége a mai napig nem képes előítéletek nélkül, józan megfontolással gondolkodni a drogkérdésről. A szigorítás indoka kormányzati részről 1998-ban az volt, hogy valamit tenni kell a rohamosan terjedő kábítószer-fogyasztás ellen. Ez természetesen elfogadható. Az eszköz azonban, a drogfogyasztás fokozott kriminalizációja – azon kívül, hogy a probléma okait nem szünteti meg – a drogozás mértékét sem csökkenti. Az ilyen vagy olyan élvezeti cikkek terén a büntetőjog nem adhat megoldást az élvezeti cikk fogyasztásának csökkentésére. Az emberek ugyanis – annak ellenére, hogy a törvények miatt még mindig büntetőjogi kérdésként tekintenek a drogozásra – nem aszerint mondanak nemet vagy igent az egyes drogokra, hogy azok fogyasztása büntetendő-e vagy sem. Fokozottan igaz ez a fiatalokra, és azt senki sem vitatja, hogy kábítószerügyben az ifjabb generációk a legveszélyeztetettebbek.

A Társaság a Szabadságjogokért munkatársaiként a legnagyobb hazai ifjúsági kulturális és zenei fesztiválon, a Pepsi Szigeten 2000-ben is jelen voltunk és felméréseket készítettünk. A kérdőíveinkre választ adók természetesen nem egy reprezentatív közvélemény-kutatás bázisát adták, véleményük ennek ellenére figyelemre méltó volt. Az egyik kérdőívben arra kérdeztünk rá, hogy egyetért-e a válaszadó a drogfogyasztás büntetőjogi fenyegetettségével, azaz szerinte helyes-e, hogy a kábítószer-fogyasztás bűncselekmény. Egy másik kérdésben pedig azt vizsgáltuk, hogy konkrétan a válaszadóra milyen hatással van a tiltás. Az eredmény meglepőre sikeredett: a drogfogyasztás tiltását helyeslők közel 80 százaléka nyilatkozta azt, hogy ő nem azért nem próbálná ki soha vagy hagyná abba a drogozást, mert az bűncselekmény. A saját szempontjukból tehát nem a szerek tiltott volta az, ami számít (sokkal inkább egészségromboló hatásuk), mások tekintetében mégis feltételeznek valamiféle visszatartó hatást a büntetőjogi szabályoktól. Csakhogy a nemzetközi tapasztalatok ezzel ellentétes irányba mutatnak.

Természetesen van olyan része a kábítószerkérdésnek, ahol a büntetőjog és a rendőrség lehet, és kell is, hogy legyen a főszereplő. Ez pedig a drogkínálat csökkentése, azaz a kábítószerrel kereskedők elleni fellépés. A fogyasztást, azaz a keresletet azonban nem lehet büntetőjogi eszközökkel befolyásolni. Talán nem véletlen, hogy ennek az ellenkezőjét (azt, hogy a fiatalokra lehetne hatni a törvényi fenyegetéssel) a tavaly ősszel a parlament által elfogadott kor-

mányszati drogstratégia sem állítja. Sőt, ez a dokumentum mintha nem is abban az országban született volna meg, amely „Európa legszigorúbb drogtörvényét”⁶ tudhatja a magáénak: egyáltalán nem számol ugyanis a büntetőjoggal mint keresletcsökkentő eszközzel. Ha elfogadjuk, hogy a kriminalizáció nem képes arra, hogy megszüntesse vagy visszaszorítsa a kábítószer-fogyasztást, akkor szükség van-e egyáltalán a fogyasztás büntetőjogi fenyegetettségére? Az ismertetett esetek szereplőinek többsége azon kívül, hogy illegális szereket fogyasztott, semmilyen egyéb büntetőjogi szabályt nem sezegett meg. Van-e értelme vajon annak, hogy jogszabályok által, sok-sok pénzbe kerülő büntetőeljárásokkal beteg (drogfüggő), vagy normális életet élő (csak a szervátültetés tekintetében nem a hivatalos normákat elfogadó) embertársainkból bűnözőket állítsunk elő? A TASZ munkatársai szerint nincs.

JEGYZETEK

1. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a TASZ jogsegélyszolgálatának nincs tudomása arról, hogy ez alatt az átmeneti időszak alatt bárkit is elítéltek volna a vázolt példa szerint, ez azonban nem azt jelenti, hogy ez nem történt meg.
2. A javaslat 62–63. §-ához: „A fogyasztás fenyegetettsége nem változik ahhoz képest, hogy mekkora az elfogyasztott kábítószer mennyisége. [...] A fogyasztás tiltása tekintetében a jogalkotói szándék nem terjed arra ki, miszerint valakit azért sújtson súlyosabb büntetés, mert – önszertő cselekmény révén – »jobban« akarja magát sértetni.” Igazságügyi Közlöny, 1999/2.
3. 35/1999. (XI. 26.) sz. AB határozat.
4. Az 1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról.
5. 1999. évi LXXV. törvény 4. §. A törvény alkalmazásában *az üzlet működésével függ össze*: az a cselekmény, amely az üzlet területén az üzemeltető, foglalkoztatott tudomásával vagy közreműködésével valósul meg, illetve amelyet az üzemeltetőtől, a foglalkoztatottól elvárható, a rendes üzletmenet biztosítása érdekében szükséges intézkedés elmulasztása tesz lehetővé, feltéve, hogy – ez utóbbi esetben – az üzemeltető tudott, vagy a tőle elvárható gondosság tanúsítása esetén tudhatott volna a foglalkoztatott mulasztásáról.
6. A megfogalmazást a kormányzóvivő használta 1998 őszén.

HOGYAN ÉLJÜNK ETIKUSAN?

Az amerikai könyvpiacra *Essential Singer* címen reklámozták 2000 karácsonya előtt ezt a válogatást, amelyet maga a szerző szerkesztett több mint tíz könyvének részleteiből, folyóiratokban megjelent cikkekből és két, vele készült interjú szövegéből. A nyugaton megjelenő könyvek hátsó borítóján megszokott figyelemfelkeltő, gyakran túlzó dicsérek helyén ezúttal az az idézet áll, amely szerint Peter Singer talán a világ legellentmondásosabb élő filozófusa, de bizonyosan egyike a legbefolyásosabbaknak. Valóban, az Ausztráliában született, Oxfordban tanult Singer talán legismertebb könyvét, az először 1975-ben megjelent *Animal Liberation* óta több mint félmillió példányban adták el, az 1979-ben, majd 1993-ban újra kiadott *Practical Ethics*-ből csak az Egyesült Államokban több mint 150 ezer példány fogyott, nem számítva a német, olasz, spanyol, svéd és japán kiadásokat. Ez a kézikönyv a világ minden táján meghatározó tananyaga az egyetemi etika-kurzusoknak, köztük a Princeton Universityn is, ahol Singer 1999 szeptembere óta a bioetika professzora.¹ Kinevezését óriási tiltakozáshullám kísérte: a fogyatékos emberek szervezetének vezetője 54 millió amerikai fogyatékos nevében követelt magyarázatot az egyetem elnökétől, a nagyobb nyomaték kedvéért a szervezet néhány tagja eltorlaszolta a campus bejáratát, az egyetem egyik legbőkezűbb adományozója, Steve Forbes pedig tiltakozásul megvonta anyagi támogatását. Az elnök azzal vette védelmébe a kinevezést, hogy Einstein egyetemét éppen az emelte az elsőik közé, hogy a legjobbakat választja, még ha nézeteik vita tárgyát képezik is.

A tudományos viták talán legkézzelfoghatóbb bizonyítéka az a kötet, amely 1999-ben jelent meg *Singer és kritikái*² címmel és amely a legismertebb filozófusok, etikusok írásait tartalmazza Peter Singer eszméiről, valamint Singer hatvanoldalas válaszát a bírálóknak. A személyes támadásokat azonban olykor a tudósoktól érkező kritikák sem nélkülözik. Peter Berkowitz jogászprofesszornak a New Republic című konzervatív hetilapban megjelent hosszú recenziója³ – miközben tudományos igénnyel szól Singer 1999-ben, a darwinista baloldaltól megjelentetett könyvéről⁴ – a zsurnalisztika eszközeivel igyekszik kifigurázni Singernek a szegénység megszüntetésére 1999. szeptemberében tett és a válogatásban most újraközölt javaslatát,⁵ az eutanáziával kapcsolatos elképzeléseit pedig azzal igyekszik diszkreditálni, hogy számon kéri Singeren, miért kezeltette drága pénzen súlyosan beteg édesanyját. Az eutanáziával kapcsolatos

felfogása miatt az 1990-es évek elején személyeskedő, egy alkalommal még testi épségét is fenyegető demonstrációkban volt része Németországban, Ausztriában és Svájcban tartott egyetemi előadásai alkalmával is. A kötetbe is felvett, erről szóló beszámolója⁶ szerint ezek a tiltakozások azért érintették különösen fájdalmasan a német–osztrák zsidó szülőktől származó, nagyszüleit a holokausztban elvesztő Singert, mert nézeteit a fasisztákéhoz hasonlították.

Nézzük most már kicsit közelebbről ezeket a sokat dicsért és bírált nézeteket. Mindenekelőtt azt, mi fűzi össze Singernek a világszegénységről, az állati jogokról és az eutanáziáról vallott felfogásait. A magát utilitaristának valló szerző a válogatás bevezetőjében a fájdalom, a szenvedés megszüntetését tekinti annak a közös eredménynek, amelyre az etikus életnek törekednie kell. A kötetben közölt interjújában három fontos területet nevez meg, ahol viszonylag egyszerűen lehet csökkenteni a szenvedést: a világ legszegényebb országaiban élő emberek, az állatok, és azok szenvedését, akik elviselhetetlen fájdalommal járó betegségben haldokolnak.

A szegénység megszüntetésével kapcsolatban az egyén morális kötelezettségére apellál, arra buzdítva mindenkit, hogy mondjon le azokról a javakról, amelyeket a feltétlenül szükséges jövedelmen felül élvez. Egy átlagos amerikai háztartás esetében a 30 ezer dollár feletti bevételek felhasználását már nem tartja etikusnak. E jövedelemszint alatt is elvárhatónak tekinti, hogy mindenki ajánlja fel jövedelmének mintegy tíz százalékát a jótékony célra. A könyv megjelenése kapcsán a különböző amerikai televízió- és rádióállomások által vele készített interjúk tanúsága szerint maga Singer minden évben jövedelmének kb. húsz százalékát átutalja olyan számlákra, amelyeknek a számát a könyvbeli írás is tartalmazza, próbára téve az olvasót, vajon hajlandó-e 200 dollárjával megmenteni egy éhező gyerek életét. (E sorok szerzője szeretné megosztani felelősségét a recenzió olvasójával, ezért idemásolja a UNICEF ingyenesen hívható telefonszámát, ahol az adományozók jelentkezését várják: (800) 367-5437.)

A szegénység és különösen az éhezés megszüntetése Singer felfogásában annyiban hozható összefüggésbe az embernek az állatokhoz való, általa etikusnak tartott viszonyával, hogy az állatok kifejezetten emberi fogyasztásra történő etikátlan tenyésztésének, az „állatgyáraknak” a megszüntetésével és helyette kizárólag a növényi fehérjefogyasztásra, vagyis a vegetarizmusra történő áttéréssel Singer szerint na-

gyobb eséllyel szüntethető meg a földi éhínség. Singernek az állati élet védelmével kapcsolatos felfogása az utilitarista filozófia atyjának, Jeremy Benthamnak arra az álláspontjára vezethető vissza, miszerint minden érző lény érdekeit egyenlően és pártatlanul kell figyelembe venni. Az ezzel ellentétes felfogásokat szpéciesizmusként (speciesism), vagyis fajunk, a homo sapiens iránti elfogultságként kritizálja, amit erkölcsileg azonosnak ítél a rasszizmussal.⁷ Mindez pedig arra vezethető vissza, hogy Singer az élőlényeknek alapvetően három kategóriáját különbözteti meg, amely egyszersmind a velük szembeni bánásmódot is meghatározza: a) az élőlények egy része nem rendelkezik érzőképességgel (ide tartoznak a növények, bizonyos állatok, fejlődésének korai stádiumában az emberi magzat, valamint a súlyos fogyatékossgal rendelkező csecsemők); b) a második csoport tagjai érzőképesek ugyan, de nem rendelkeznek éntudattal (ilyen az állatok egy része, a magzat egy későbbi stádiumban, és bizonyos rendellenességgel született csecsemők); végül c) az öntudattal rendelkező lények, amelyek közé a már megszületett és önreflexióra képes ember mellett a csimpánzok, delfinek is tartoznak, és érdemesek a legerősebb védelemre.⁸

Tehát, mint látható, bizonyos állatok kifejtett egyedei Singer szerint a harmadik csoportba tartoznak, míg az emberi csecsemők bizonyos ideig „csak” a másodikba. Ezért azután Singer elveti az emberi élet szentségének doktrínáját mint a „szpéciesizmus” egyik, a középkori vallási eszmékben gyökerező, irracionális formáját. Ebből következően Singer követi ugyan Locke és Kant személy-fogalmát, de két tekintetben el is tér azoktól, amennyiben nem minden élve született emberi lényt tekint személynek (person), ugyanakkor bizonyos állatfajok felnőtt egyedeit felruházza a személy attribútumaival. Ebből erednek Singer leginkább vitatott következtetései. Például az, hogy a fájdalmat egyformán érző élőlényeken egyformán tilos kísérletek végzése. De a következmények közé tartozik mindenekelőtt a csecsemőgyilkosság (infanticide) megengedettsége is bizonyos esetekben. Singer felfogásában ugyanis az etikai megítélés szempontjából nincs különbség a tudottan súlyosan fogyatékos és az emberi életre alkalmatlan (például spina befidás) magzat elvétele, illetve az ugyanilyen fogyatékossgban szenvedő csecsemőnek a születés után a szülők kérésére, az orvosok meghallgatása után és általuk történő megölése között. Az aktív eutanáziának ezt a speciális és jogilag pontosan

körülírandó fajtáját Singer etikusabb megoldásnak tartja az eutanázia passzív formájának tekinthető bevett gyakorlathoz, ami szenvedések közepette hagyja meghalni ezeket a csecsemőket. Singer saját álláspontját a szinte minden országban elfogadott abortuszpolitika logikus kiterjesztésének tartja, ami egyaránt humánusabb az újszülött, annak szülei és testvérei számára, nem jár a családok felbomlásának nagyobb veszélyével és kevésbé fosztja meg őket az egészséges gyerek vállalásának lehetőségétől.

Ugyanakkor ez a súlyosan fogyatékos csecsemők aktív eutanáziájával kapcsolatos felfogás semmit sem mond a fogyatékossgal élők életéhez való jogáról, amit Singer sohasem vont kétségbe. Vagyis a fogyatékosok tiltakozása Singer elmélete ellen annak nem ismeretéből származik. Ugyancsak félreértésen alapszik Singer eutanázia-felfogásának bármilyen kapcsolatba hozatala Hitler eutanázia-programjával, hiszen ez utóbbinak semmi köze nem volt az annak keretében megölt mintegy 60 ezer ember szenvedéseinek megszüntetéséhez.⁹ A gyógyíthatatlan betegségben kínokat szenvedők eutanáziájával kapcsolatban Singer felfogása – ahogy azt néhány interjúban meg is erősítette¹⁰ – lényegében megegyezik a holland parlament által a 2000. év végén elfogadott törvény koncepciójával.¹¹ Vagyis az orvos általi kegyes halálba segítés csakis a teljes belátási képességgel rendelkező beteg kifejezett kérésére, például terminális rákbetegségéből eredő elviselhetetlen szenvedéseinek megszüntetésére történhet.

Ha arra a kérdésre próbálunk meg választ keresni, hogy vajon miért értelmezik félre olyan gyakran Singer nézeteit, az egyik lehetséges választ saját maga kínálja a kötetbe felvett interjú egy részletében. Arra a kérdésre ugyanis, amely az emberi élet értékére vonatkozó zsidó–keresztény hagyomány megkérdőjelezésével vádolja, Singer a maga szókimondó módján így válaszol:

„Elismerem a vádat. Azt gondolom, hogy a zsidó–keresztény tradíció igazságtalanul elfogult az emberi lények iránt, és ebben a tekintetben revízióra szorul. Mózes I. könyve szerint Isten saját képére teremtette az embert és uralmat adott neki más állatok felett. Legalább Darwin óta tudjuk, hogy ez tényszerűen nem igaz, és ebből le kell vonnunk a morális következtetéseket... Én nem hiszek Isten létezésében, így azt sem hiszem, hogy minden emberi lény Isten teremtménye lenne. Ez ennyire egyszerű. De ha valaki vallásos világnézetű, akkor annak az embernek módja van hite szerint élni mindaddig, amíg nem

avatkozik bele azok életébe, akik nem osztják az ő hitét. Amit én szeretnék, az egy olyan társadalom, ahol a törvényeket és a köz-etikát nem uralja egyetlen vallásos doktrína sem.”¹²

Halmai Gábor

(Peter SINGER: *Writings on an Ethical Life*, New York, The Ecco Press, 2000, 361 oldal, 27,50 \$.)

JEGYZETEK

1. Öröndetes módon a magyar orvosi etika felsőfokú oktatásának írott tananyagában is jelentős szerep jut Peter Singer tanításainak, még ha könyvei egyikének sem született eddig magyar kiadása. Lásd KOVÁCS József: *Bevetetés az orvosi etikába*, Budapest, Medicina, 1997.
2. *Singer and His Critics*, ed. Dale JAMIESON, Oxford, Malden, Mass, Blackwell Publishers, 1999.
3. *Other People's Mothers. The Utilitarian Horrors of Peter Singer*, The New Republic, 2000. 10 January.
4. *A Darwinian Left. Politics, Evolution and Cooperation*, New Haven, Yale University Press, 1999.
5. *The Singer Solution to World Poverty*. From The New Times Magazine, 118–125.
6. *On Being Silenced in Germany*, From The New York Review of Books, 303–318.
7. Ezzel kapcsolatban lásd a válogatásban az *Across the Species Barrier* címet viselő fejezet írásait.
8. Singerre a felfogása kialakításakor láthatóan komoly hatással volt Michael TOOLEY *Abortion and Infanticide* című írása, amely először a Philosophy and Public Affairs 1972/2. számában jelent meg, majd ugyanezen cím alatt könyv formájában a Clarendon Press (Oxford) kiadásában, 1983-ban.
9. Lásd erről részletesen Giorgio AGAMBEN: *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford, Stanford University Press, 1998, 136–144.
10. A holland törvényre való hivatkozást lásd a kötet princetoni bemutatása alkalmával készült interjúbán. *A man of reason stands up for his ethics in a new book*. Interview by Jeff MILGRAM, Greater Princeton Extra, 2000. 8 December.
11. A törvényről lásd részletesen SÁNDOR Judit: *A „kegyes halál” és a jog*, Magyar Narancs, 2000. december.
12. A válogatott kötetben lásd *An Interview*, 320.

AJÁNLO

SÁRI JÁNOS: ALAPJOGOK. ALKOTMÁNYTAN II.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Sári János új könyve mérföldkőnek tekinthető a magyar alkotmányjogi tankönyvírás történetében. Az 1989. október 23-án hatályba lépett átfogó alkotmánymódosítás megújította az alkotmány alapvető jogokról szóló rendelkezéseit, de a politikai és alkotmányjogi rendszerváltást nem követte forradalmi változás az alkotmányjog-tudomány szemléletében. A tankönyvek és az egyetemi jegyzetek megőrizték évtizedek óta változatlan szerkezetüket: az alapvető jogokról szóló fejezet továbbra is egy maradt az alkotmányjogi alapgalmakat és az államszervezeti kérdéseket tárgyaló rövidebb-hosszabb fejezetek között. Az új alapjogi dogmatika kialakításában az Alkotmánybíróság vállalta magára a vezető szerepet, elsősorban a német jogtudomány, valamint a nemzetközi alapjogi bírászkodás eredményeit felhasználva. Az Alkotmánybíróság mérföldes lépéseihez képest az alkotmányjogi oktatás lassabb tempóban haladt: fokozatosan bővült az alapvető jogok oktatására fordított idő, és az írott tananyagokban egyre gyakrabban bukkantak fel a fontosabb alkotmánybírósági és strasbourgi döntések. Mindez azonban nem pótolhatta az alapvető jogok alkotmányjogi jelentőségének megfelelő terjedelmű tankönyv hiányát.

Sári János *Alapjogok* című, hét részre tagolódtó kötete ezt a lemaradást pótolja. Az első rész az alapjogok általános kérdéseit tárgyalja: bemutatja az emberi jogi eszme történetét és foglalkozik az alapjogi norma jellemzőivel, szerkezetével. Sári az általános kérdések között szól a jogegyenlőségről és az esélyegyenlőségről. A második rész a személyhez fűződő jogokat, a harmadik rész a politikai jogokat, a negyedik rész a gazdasági, szociális és kulturális jogokat, az ötödik rész pedig a harmadik generációs jogokat ismerteti. A hatodik fejezet tárgyalja az állampolgári kötelességeket, a hetedik, zárófejezet az alapjogok magyarországi és nemzetközi védelmével, érvényesülésük biztosítékaival foglalkozik. A kötetet az 1988 utáni magyar emberi jogi szakirodalom válogatott és rendszerezett bibliográfiája zárja. (A bibliográfiát Balázs Ágota, Somody Bernadette és Szabó Máté készítette.)

A szerzőt már önmagában azért is elismerés illeti, mert mintaadó hazai előzmények nélkül vállalkozott az alapvető jogokat ismertető tankönyv megírására. A kötet úttörő munkának számít a szerkezet kialakítását, a források feldolgozását és a tételes jog rendsze-

rezését tekintve is. Nagy előnye a könyvnek, hogy ismerteti az irányadó alkotmánybírósági esetjogot és utal a nemzetközi jogi dokumentumokra. Sári János feltétlenül méltánylást érdemel azért, mert napjaink olyan újfajta alkotmányjogi kérdéseivel is bátran foglalkozik, mint az internet szerepe a szólásszabadság biztosításában, a betegeket megillető jogok és más bioetikai témák, valamint a fogyasztóknak jogai.

(*Osiris Kiadó,
Budapest, 2000;
301 oldal, 2480 forint.*)

WELLER MÓNIKA: EMBERI JOGOK ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ

Weller Mónika kutatásainak eredményeit foglalta össze ebben a kötetben. A könyv első részében a szerző az emberi jogok nemzetközi jogi védelmének legfontosabb elméleti kérdéseivel foglalkozik, emellett elemzi az európai közösségi jog alapvető sajátosságait. A második, a fő rész az emberi jogok védelmét tárgyalja az Európai Unió keretében. Ennek keretében a szerző igen értékes komparatív analízist nyújtja a két európai intézmény, az Európa Tanács és az Európai Unió védelmi rendszerének. A harmadik rész Magyarország európai integrációját vizsgálja az emberi jogok oldaláról.

Weller Mónika érzékeny módon, magas intellektuális színvonalon elemez olyan kényes kérdéseket, mint az Emberi jogok európai egyezményéhez való közösségi csatlakozás vagy a strasbourgi és a luxembourgi bíróság általi jogértelmezés összhangjának problémája, és megalapozott következtetésekkel gazdagítja a hazai jogtudományt.

(*Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány,
Budapest, 2001;
351 oldal, 800 forint.*)

DISKURZUSOK A VÁNDORLÁSRÓL SZERK. SIK ENDRE, TÓTH JUDIT

A *Diskurzusok a vándorlásról* című könyv immár a tizedik kötete annak a sorozatnak, amely évente számot ad a Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont által összefogott hazai kutatói hálózat tevékenységéről. A címben a 'diskurzus' nemcsak bevett szaknyelvi kifejezésként szerepel, ha-

nem egyben a szöveggyűjtemény módszerét is jelzi. Mint a szerkesztők, Sik Endre és Tóth Judit írják, a szerzők „nem csupán folyvást utalnak a diskurzusokra, de önmagukkal és egymással, továbbá a vizsgált etnikai csoportok tagjaival és közösségeivel, e csoportok tagjai pedig önmagukkal, környezetükkel vagy éppen a politikusokkal, ők pedig egymással folytatnak diskurzust”.

Az első részben a vándorlás léthelyzetének különböző aspektusairól olvashatunk. Legmegrázóbban a közösségi szállásokra kényszerült albán és bangladesi gyermekek riasztóan sivár rajzainak elemzéséből tűnik ki, hogy az otthon elvesztését, a családi kötelékek szétzilálódását megélt menekültek a kiszámíthatatlan, rideg közegben lelkileg is kiüresednek az állandó érzelmi éhezéstől. A menekültügygel általában mint kezelendő problémával találkozunk; a befogadást kérők világáról, főként annak hihetetlen differenciáltságáról csak nagyon keveset tudunk. A vándorlók nézőpontjának ismerete nyilvánvalóan segíti az emberségesebb megoldások kidolgozását, így óvatosságra adhat okot az a körülmény, hogy a kötet megjelentetését az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának Budapesti Irodája mellett a Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatala is támogatta.

A kötet második része vándorlástörténeteket két csokorba „Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében”. A migránsnarratívák és a hozzájuk tartozó biográfiák összehasonlító vizsgálata arra keres választ, miként teremt a vándorlás narratív identitásokat, melyek ezek fő típusai, elbeszélésmódjai. E tanulmány érdekessége, hogy szerzői módszertanosként kapcsolódottak a kutatásba: a kultúrák közötti cserék és az eltérő kultúrák közötti kommunikáció szövegeinek elemzésében szociológusként szerzett jártasságukat kamatoztatták a migrációkutatás területén.

A diskurzus fogalma a kötet harmadik részében a korábbiaktól eltérően politikai eszmék cseréjét jelenti. A nyilvános beszéd tárgya ezúttal a magyar diaszpóra-politika, alanyai azok a közszereplők, akik alakítják ezt a politikát, illetve tevékenységükkel közvetve hatnak alakulására. A tanulmányírók körbejárják azt a kérdést, vajon alkalmazható-e egyáltalán a diaszpóra-koncepció a határon túli magyarságnak az anyaországhoz való viszonya, illetve a Magyarországra települőeknek a határon túli magyar társadalomhoz való kapcsolata jellemzésére. Áttekintik az elmúlt évtized diaszpóra-politikáját – a román–magyar alapszerződés sajtóvitájának elemzése fölöttébb tanulságos látélet –, valamint részletesen bemutatják a jelenlegi jogi szabályozást és a törvényalkotás előtt álló további feladatokat. Megállapítják, hogy a jogállamiság megteremtése és az európai jogharmonizáció

érdekében elvégzett hatalmas munka dacára e téren mindössze részleges eredmények mutathatók fel, mivel nincsenek mechanikusan követhető nemzetközi minták; a diaszpóra jogállásának szuverén szabályozása csupán akkor lehetséges, ha a társadalom nyilvánossága előtt valóban lezajlanak a tisztázó viták a nemzeti szolidaritás tartalmáról. Ezután alkotóhatók meg „a nemzetközi jog által szabadon hagyott mozgástérben a diaszpóra jogi hátrányait mérséklő, az egyenjogúsítást szolgáló szabályok a diaszpóra különböző csoportjai számára, még akkor is, ha a politikai konszenzus alapja a szülőföldön való boldogulás és megmaradás elve”.

(Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest, 2000; 278 oldal, 1200 forint.)

CIGÁNYNAK LENNI MAGYARORSZÁGON

Magyarország európai integrációjának előfeltétele, hogy társadalma integrált legyen. Márpedig a magyarországi roma közösség helyzetét olyan súlyos problémák és dilemmák jellemzik, amelyek aláássák társadalmi integrációjukat és nehezítik a történelmi esélyként jelentkező csatlakozást az európai közösséghez. Következésképpen „helyzet van”, és ezt jól mutatják a fel-felbukkanó helyi roma-többségi konfliktusok, amelyek közül egyesek már elérték a nemzetközi intézményeket. A Törzsök Erika által vezetett Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Irodája 1999 júniusában vezető szakértők részvételével tudományos konferenciát szervezett a romák integrációs lehetőségeiről, majd a helyzet feltérképezése nyomán jelentést készített, amely harmincnégy pontba foglalt javaslatot is tartalmaz, összefoglalva a sürgősnek tartott intézkedéseket.

„Ha a szegénység és iskolázatlanság összefonódása olyan népcsoport döntő többségének sajátja – írja Havas Gábor és Kemény István –, amely etnikai alapon is megkülönböztethető, és amelyet éppen ezért – hol durvábban, hol szelídebben – évszázadok óta a kirekesztő mechanizmusok sokasága is sújt”, akkor aligha megfelelő a piac mechanizmusaira hagyni a társadalmi gyógyítást, amellyel az antidiszkriminációs jogalkotástól a vidékfejlesztésen keresztül a szociális és az oktatáspolitikáig terjedő, ténylegesen végrehajtott állami cselekvés kecsegtethet, legalább hosszabb távon sikerrel. Csupán a pontos szereposztás, a megfelelő garanciák és a roma értelmiség bevonása mellett van értelme feltenni a kérdést, hová is szeretnénk eljutni, mondjuk 2010-re.

A tanulmánykötet és a jelentés hozzájárulás az értelmes társadalmi cselekvéshez.

(A roma-kérdés az integráció csapdájában. A romák integrációs lehetőségei Magyarországon. Nemzetközi Konferencia, Budapest, 1999. június 22–23., Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programirodája, 2000; 139 oldal.)

Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés, szerk. KÁLLAI Ernő és TÖRZSÖK Erika, Budapest, Eökip, 2000; 89 oldal.)

LÉVAI KATALIN: A NŐ SZERINT A VILÁG

Lévai Katalin könyve három nagy fejezetből áll. Az első a feminizmus történetét és eredményeit ismerteti. A második fejezet kultúrkritikai jellegű, a kor nőiességre, férfiasságra, szexualitásra vonatkozó tömegkulturális mítoszait pukkasztja ki, míg a harmadik a magyarországi férfidominancia jellemzőit veszi számba.

A nyájas olvasó a feminizmus történetéről bizony nem sokat tud. (A könyv címe alapján dereng az ahhoz ötletet adó Garp szerint a világ, amelynek ez az egyik témája.) Így, különösen az általuk elért politikai, törvényhozási eredmények leírása ugyancsak érdekes és megfontolandó. A könyv legjobb része mégis a kultúrkritikai második fejezet, amelyben a hétköznapiak (család, munka) világát és a tömegkultúra manipuláló plasztik univerzumát tárgyalja mély intellektuális érzékenységgel a szerző. Végül a könyv elérkezik a magyar ugarra, ahol feltárul a női magántörténelem egy pályázatra érkezett írások alapján.

Lévai Katalin könyvének megjelenése a magyar könyvpiac fontos eseménye. Először nyílik lehetőség a feminizmus társadalmi és politikai eszméinek, világképének színvonalas előadásból való megismerésére és sajátos ellenpontként a mai magyar nők mikro-történelmének megértésére.

*(Osiris Kiadó,
Budapest, 2000;
249 oldal, 1500 forint.)*

ABSTRACTS

ESSAYS

The main topic of the current issue is the question of drug prohibitions. Douglas N. Husak, one of our essay-writers is arguing that neutralist liberals have tended to say little about the conditions that must be satisfied in order to criminalise those activities to which the neutrality constraint does not apply. In all likelihood, however, these conditions are minimal, says the author. Suppose that the state were not required to remain neutral about the satisfaction of any tastes or preferences. Suppose further that the only reason persons eat pepperoni rather than broccoli is because they prefer its taste, on this assumption, puts Husak the question, what conditions would have to be met in order to criminalise and thus imprison persons for eating pepperoni?

According to Tamás Győrfi the language of moral argument is manifold and articulated enough to differentiate between proper and legal behaviours on one hand, and improper, socially detrimental and criminal acts on the other. Since protecting the rights of drug-consumers does not mean to accept their behaviour, the condemnation of their behaviour does not involve automatically the justification of the criminal punishment. Győrfi emphasises that causing harm usually does not establish culpability.

Lorenz Boellinger in his essay argues that thought and conscience control by drug laws and coerced drug therapy transmit official values and ideologies by contrasting them with the blatant antisocialness of drug users and by vicariously punishing and scrutinising them, their subcultures and life-styles. These are envisaged not in their differential social and psychological realities, but in a stereotype scheme conveniently contrived and constructed by politics, the media, and biased experts.

Miklós Lévy emphasises that under the United Nations treaties, the member states are enabled to decide on the way of prohibiting illegal drug consumption, and the states can ensure different treatment for drug users than others being in connection with drugs. Therefore, the criminal punishment of drug consumption does not in itself result in criminalising drug use.

INTERVIEW

Peter Singer, Professor of Bioethics at Princeton University was interviewed by Gábor Halmai. The professor reckons that his provocative views of life and death inspire people to think about these questions. According to Singer's position there are humans who are not 'persons', while some animals can be considered as persons. He says that the law should also deal with the status of 'sentient being' beside the categories of 'person' and 'thing'. It is impossible to determine which illnesses are serious enough for death and which are not, the answer depends on the attitude of the parents, of the relatives and of the society. As to the question of euthanasia, according to the professor if somebody could make a considered judgement, that because of an incurable condition he does not wish to continue to live, then it's respecting his human dignity to allow him to make that decision and to allow someone else who freely chooses to do so, to act on it. Singer otherwise says that nowadays we are much more committed to follow moral principles than the people of earlier ages.

FORUM

In December 1998 Parliament restricted the provisions of the Criminal Code that cover drug use. The spokesman for the government said that the government sought parliamentary approval to the strictest drug law in Europe. At the end of last year Parliament adopted the national drug strategy which was elaborated by the Ministry of Youth and Sports. This strategy does not expect success by punishing drug consumers as the government did earlier. The main goals of the national drug strategy are:

The society should become more receptive for the effective solutions of the problems concerning illegal drugs, and the local communities should increase their abilities in solving the drug problems (community, co-operation).

We should help young people to create a productive lifestyle and to reject drugs (prevention).

It is necessary to help people and families who get in touch with drugs or have difficulties with drugs (social work, medical treatment, rehabilitation).

The possibilities of obtaining illegal drugs have to be decreased (reduction of supply).

In this column representatives of different sciences, experts studying the drug problem take the opportunity to write about the questions that arise in connection with the drug consumption. We sought answer for the following questions: will the social approach of drug consumption change, and what kind of changes are necessary for a more effective protection of drug consumer's rights and interests? In addition, we asked the experts about the necessity of the repression policy. In this column we publish the writings of Ákos Topolánszky, Zsolt Németh, Ágnes Frech, József Rácz, Miklós Funk, Károly Kály-Kullay and Mária Hoyer.

DOCUMENTS AND COMMENTARIES

The authors of this column evaluate two recently passed decisions of the Hungarian Constitutional Court. One of these deals with the right to adequate housing, the other is about the patient's rights. Gábor Kardos by comparing the international interpretation of the right of habitation and the Hungarian decision asserts that the Constitutional Court while rejecting the argument under which the right to adequate housing forms a part of the right to social security, it held that the state is obliged to provide accommodation for the homeless if human life is in imminent danger. As a result, according to Kardos, the Court declared existing the consequence of the rejected right of adequate housing.

Judit Fridli in her writing evaluates the recently published decision of the Constitutional Court, in which the Court held that it was contrary to the principle of personal autonomy to restrict the right to consent to medical services and the right to refuse medical treatment in a same way in the case of an incompetent patient and a patient whose legal competency is limited.

PRIOR TO DECISION

In December 2000 Parliament adopted an act to amend the law-decree on the execution of punishments and provisions. The President of the Republic, however, sent the amendment to the Constitutional Court for its opinion prior to proclamation.

In this column we publish the submission of the President, an article on the jurisprudence of European Court of Human Rights on the prisoners' right to free

speech and the case-law of the American Supreme Court on the relationship between the prisoners and the media. The column ends with the writing of István Szikinger. The article draws the attention of the readers to the legislative practice under which the legislature without supporting openly the censorship suggests that in some cases, in connection to some properly defined group of people preliminary control of the speech is necessary.

AFTER DECISION

According to the main topic of the current issue, in this column we publish the Cannabis-decision of the German Federal Constitutional Court. We release the last year adopted Human Rights Charter of the European Union, on which an evaluative essay was already published in the previous issue of *Fundamentum*. The European Court of Human Rights has recently passed instructive decisions in two Hungarian cases: a judgement declaring the breach of Article 6.1 in an unreasonably long court proceedings case and a chamber judgement in an extradition case. We summarise some current fundamental rights decisions of the Hungarian Constitutional Court.

PROTECTORS OF RIGHTS

Társaság a Szabadságjogokért (Hungarian Civil Liberties Union) maintains legal aid service for illegal drug users. This column contains two essays on the experiences of counselling in this field. Andrea Pelle examines whether the rules of data protection currently in force and the jurisprudence makes possible for a young drug user in need to feel safe. The author concludes that it is necessary to provide these people with stronger guarantees against the unjustified disclosure of their medical data. In her view, in order to change the approach and strengthen the empathy of the society, we must declare that the incarceration of drug-consumers is not the aim of the state. After analysing cases Balázs Dénes puts the question that if the criminal punishment was not a deterrent, then why was it necessary? By summarising the opinion of HCLU he concludes that it makes no sense to make delinquents from ill people (those addicted to drugs) or people living normal life (those does not take the official rules into account when choosing medicine) with the help of expensive criminal proceedings.

REVIEW

In this issue we publish reviews of some recently published human rights books of Peter Singer, János Sári, Mónika Weller, Katalin Lévy. In addition, we recommend a publication dealing with the problems of migrants.